

Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva: nove serije sveska III. 1898.

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1897**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:731854>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Public Domain Mark 1.0/Javno dobro](#). Autorsko pravo je isteklo.

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

VJESNIK

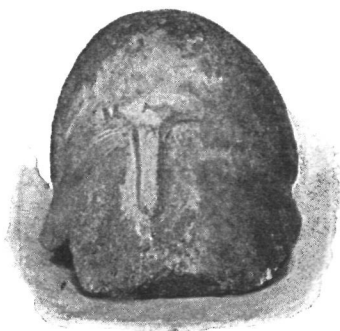
HRVATSKOGA

ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA.

NOVE SERIJE SVESKA III. 1898.

UREDNIK

DR JOSIP BRUNŠMID.

Mramorna kaciga iz Karlobaga.

ZAGREB.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

1898/99.

Pisci za sadržaj svojih članaka sami odgovaraju.

15.588
1980

Kasa

SADRŽAJ „VJESNIKA“ ZA GODINU 1898.

	Strana
Bojničić Kninski Dr. Ivan: Antipendij stolne crkve zagrebačke	30
Brunšmid Dr. Josip: Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije. II.	150
— — — Grčki nadgrobni napis iz Kavadarca u Macedoniji	206
— — — Grčki napisi iz svetišta božice Ma u Vodenu (Edessa) u Macedoniji	131
— — — Groblje sa urnama u Krupačama kod Krašića u Hrvatskoj	137
— — — Rimski vojnički diplom iz Krnješevaca	144
Bulić Fran: Nadgrobni napis hrvatske kraljice Helene u Solinu	19
Hovorka pl. Zderas Dr. Oskar: O važnosti i značenju dalmatinskih gomila	127
Ivančan Ljudevit: Iskapanje u rimskom groblju u Stenjevcu	207
Jelić Dr. Luka: Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju	33
Klaić Vjekoslav: Rodoslovlje knezova Nelipića od plemena Svačić. Genealogijska studija	1
Laszowski Emilij: Prilog rodopisu hercega sv. Save. Hrvatska grana hercega sv. Save	25
Tkalčić Ivan: Imenik zaređenih u zagrebačkoj biskupiji sredinom XIV. vijeka	215

~~~~~

Izveštaj četvrte glavne skupštine „Bihaća“ hrvatskoga društva za istraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu 30. prosinca 1897. 217

~~~~~

Izveštaji muzejskih povjerenika i prijatelja: 1. V. Škarpa u Biogradu u Dalmaciji. Str. 232.
 — 2. Juraj Božičević iz Šušnjeva sela. Str. 233. — 3—5. Cv. Vurster u Otočcu. Str. 236.
 — 6. K. Arsenić u Iloku. Str. 238. — 7. Jos. Binički u Nikincima. Str. 238. — 8. L. Čosić u Bizovcu. Str. 238. — 9. L. Fichtner u Valpovu. Str. 239. — 10. F. Hefele u Sisku. Str. 239. — 11. Jos. Horvat u Vališselu. Str. 239. — 12—15. Ignjat Jung u Mitrovici. Str. 239. — 16—19. Milan Turković u Kutjevu. Str. 242. — 20. Mato Vohalski u Hrtkocima. Str. 243.

Sitne vijesti: Dvije važne naredbe kr. zemaljske vlade. Str. 243. Iskopali se zlatni novci Str. 245. Staro groblje na Velikom vrhu kod Jalšavca. Str. 246. Stari napis na stijeni kod Senja. Str. 246. Iz arheološkog muzeja. Str. 246. † Mijo Glavinić. Str. 246. † Franjo Fiala. Str. 246.

Književne vijesti: Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva. Str. 247. Die neolithische Station von Butmir. Str. 247. J. Brunšmid. Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens. Str. 248. Spomenici prehistorijskoga i ranijega historijskoga vremena iz austro-ugarske monarkije od Dra M. Mucha. Hrvatsko izdanje. Str. 248. Hoernes. Urgeschichte der bildenden Kunst. Str. 248.

Inhalt des „Vjesnik“ der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Agram. Neue Serie.
 Band III. 1898. 249
 Verzeichniss der Abbildungen 250

IMENA DOPISNIKA I SURADNIKA „VJESNIKA“

ZA GODINU 1898.

Arsenić Kosta, trgovac u Iloku.
Binički Josip, ravnajući učitelj u Nikincima.
Bojničić Kninski Dr. Ivan, ravnatelj kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoga arhiva u Zagrebu.
Božićević Juraj, slušatelj filosofije u Zagrebu.
Brunšmid Dr. Josip, sveučilišni profesor i ravnatelj arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.
Bulić Fran, ravnatelj c. i kr. državnoga muzeja u Spljetu.
Čosić Luka, vlastelinski prihodarnik u Bizovcu.
Ergovac Petar u Novom kod Spljeta.
Fichtner Leonardo, učitelj u Valpovu.
Hefele Ferdo, građanski učitelj u Sisku.
Horvat Josip, ravnajući učitelj u Vališselu.
Hovorka pl. Zderas Dr. Oskar, praktički liječnik u Zagrebu.
Ivančan Ljudevit, župnik u Stenjevcu.
Iveković Ćiril, namjesnički arhitekt u Zadru.
Jelić Dr. Luka, profesor bogoslovije u Zadru.
Jung Ignjat, učitelj u Mitrovici.
Klarić Vjekoslav, sveučilišni profesor u Zagrebu.
Laszowski Emilijan, pristav kr. zemaljskoga arhiva u Zagrebu.
Škarpa V., ravnajući učitelj u kr. Biogradu.
Tkalčić Ivan, akademik i prebendar u Zagrebu.
Turković Milan, vlastelin u Kutjevu.
Vohalski Mato, ravnajući učitelj u Hrtkovecima.
Vurster Cvjetko, inžinirski pristav u Otočcu.

RODOSLOVJE

KNEZOVA NELIPIĆA OD PLEMENA SVAČIĆ.

GENEALOGIJSKA STUDIJA.

I.

Prvi od roda Nelipića, o kojem možemo izvjesno i potanje govoriti, jest knez i vojvoda Nelipić. On se spominje prvi put 11. veljače god. 1304., kada boravi u Skradinu uz bana Pavla I. Šubića. U ispravi, što ju je tada ban Pavao izdao, čitamo: *virī nobiles comes Neliptius, filius q(uondam) Georgii, comes Budizlaus Corbauiensis, filius q(uondam) Curiaci . . .*¹.

Iz te isprave saznajemo uz ino, da je Nelipić bio sin Jurja, za kojega se 1304. veli „quondam“, t. j. da ga više nema među živima. Dne 11. veljače 1317. šalju Trogirani svoje poslanike banu Mladinu II. tim povodom, što je on tražio od njih vojske „contra filios Curiachi et Nelipizium vojvodam“². Nelipić bio je dakle i „comes“ i „vojvoda“, koje potonje časti nema inače ni jedan hrvatski knez. Godine 1322., dne 11. listopada, nakon pada bana Mladina II. Šubića, potvrdio je kralj Karlo Robert Nelipiću neku stariju darovnicu. Lucius u dotičnom registu piše doslovce: „Neliptius vojvoda, filius Georgii, filii Isani, accipit donationem castrī Desnich a Carolo rege“³.

Nelipić je dakle bio sin Jurja, a taj je opet bio sin nekoga Isana. Tako saznajemo također za djeda Nelipićeve. No tko je taj Isan? Lucius je sačuvao registum neke povelje ovoga sadržaja: „1253. Bela IV. possessiones quorundam nobilium, videlicet Stepconis, Isani, Woynich et Kuachi, in partibus maritimis existentibus, pro utilitate regni et illarum partium ad se recepit, hisque in commutationem praedictarum possessionum contulit comitatum Draxnik cum suis utilitatibus et pertinenciis in perpetuum.“ K tomu dodaje Lucius: „Hoc privilegium ad petitionem nobilis viri de Croatia, Neliptii vojvode, filii Georgii, filii Isani, confirmavit Carolus rex anno 1322.“⁴

Po ovoj povelji kralja Bele III. (IV.) saznajemo, da je Nelipićeve djed Isan živio oko god. 1253., nadalje da je prije te godine držao neke zemlje u primorju;

¹ Lucius, De regno Dalm. et Croat lib. IV. cap. XIII. p. 202. Isprava imade krivi datum 1284. mjesto 1304

² Starine jugosl. akadem. XIII. p. 229.

³ Lucius, Note chronologiche u Bulletinu di storia e archeologia dalmata IV. pag. 86.

„König Karl bestättigt seinen Donationsbrief über den Dresniker Besitz des Wojwoden Nelipić 11. Oktober 1322. Archiv zu Eisenstadt, Rep. 42. f. A. (Thalloszy, Die Geschichte der Grafen von Blagay, p. 82., Nota 4).

⁴ Bulletinu IV. p. 70.

no da je kralj Bela njemu i nekim drugima (možda njegovim rođacima) te zemlje oduzeo „za korist kraljevstva i onih (primorskih) krajeva“, pak da im je za njih dao u zamjenu „comitatum Draxnik“ t. j. županiju Drežnik, koje je darovanje onda 1322. Karlo Robert potvrdio Isanovu unuku, knezu i vojvodi Nelipiću.

Prije nego dalje iztražujemo rod Nelipićeve, nagađati nam je, koje je posjede djed njegov Isan mogao imati prije 1253. u primorskim stranama, a zatim nam je potražiti županiju Drežnik.

Godine 1345. pokorio se je kralju Ljudevitu I. Nelipićeve sin Ivan. Tom prigodom oduzeo mu je kralj grad Knin, te mu je za nj dao u zamjenu Sinj u župi Cetini, a uz to i drugo, kao „item castrum suum hereditarium Chanoshaz vocatum“¹ Grad ili kašteo „Chanoshaz“ bio je dakle baština ili djedina Nelipića, koju su oni nekad izgubili, pak ju je tek Nelipićeve sin Ivan opet dobio od kralja Ljudevita. No gdje je stajao grad „Chanoshaz“? Toga grada nema u staroj Hrvatskoj, ali zato imade grad „Camishaz, Kamychacz“, odakle je potekao ban Marko Horvat Mišljenović (1506—1508).² Danas je Kamičac razvaljen; podor mu se vidi na lijevoj obali rijeke Krke blizu Roškoga slapa. U drugoj polovini 15. stoljeća pripadao je Kamičac porodici Utišenića, te se je godine 1482. u njem rodio glasoviti Juraj Utješenić (Martinusius). Gotovo je nesumnjivo, da je djedina ili baština Nelipićeve predaka bio grad Kamičac s okolicom, koja je na dohvatao Skradinu i morskoj obali. Tu blizu imali su i poslije Nelipići grad Ključ ili Ključić (Clavis, Glavez), naime kod utoka Čikole u Krku; tu nedaleko prostire se uz Čikolu znamenito Petrovo-polje, prozvano, kako se nagoviješta, po kralju Petru II. iz plemena Svačića, kojemu je plemenu, kako će poslije dokazati, pripadala i porodica knezova Nelipića.

Nema dakle gotovo ni dvojbe, da je knez Isan god. 1253. morao kralju Beli ustupiti svoje posjede blizu ušća Krke i uz Čikolu, a da je u zamjenu primio županiju Drežnik.

Županija Drežnik spominje se prvi put god. 1185. kao župa između Novigrada, Plasa (Plaški) i Modruša. Ona je tada u crkvenom pogledu pripadala biskupiji krbavskoj, koja je obuhvatala „has parochias: Corbauam, medietatem Lice, Nouigrad, Dresnic, Plas et Modrusam“³. Točnije se označuju međe županije Drežnik u jednoj povelji kralja Andrije II. (III.) od 16. veljače 1292. Po toj povelji prostirala se je ta županija naokolo Plitvičkih jezera i gornje Korane; na istoku bila joj je županija Novigrad (de Novo Castro comitatus Wyvar), na jugu onkraj Gvozda (Gozd) županija Krbava (comitatus de Gorboa), na jugozapadu onkraj Gvozda županija Gacka⁴ (de Gecke), a na sjeverozapadu županija Modruše (comitatus de Modros). Nema spomenika, po kojima bi se moglo razabrati, da li je Isan, djed Nelipićeve, primivši od kralja Bele tu županiju, zaista u njoj i go-

¹ Lucius u *Bulletino dalm.*, IV. p. 87.

² „Marcus Horwath de Kamychacz, banus regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“. *Starrine* V. p. 144. Thallóczy et Barabás, *Codex diplom. comitum de Blagay* p. 444, Tkalčić, *Monumenta civitatis Zagrabiae*, pag. 54, 56, i 60.

³ Kukuljević, *Codex diplomat. D. C. S. II.* p. 131.

⁴ Ova znamenita isprava za sredovječnu topografiju spomenutih županija štampana je u zborniku: Thallóczy et Barabás, *Codex diplom. comitum de Blagay* pag. 55—58.

spodovao; da li ju je držao čitavu ili samo koji dio njezin? Sudeći po poznatim spomenicima, bila je župa Drežnik kamen smutnje između hrvatskih velikaša. Već godine 1278. drže knezovi Babonići „comitatus de Guerce, de Gay, de Dressnuk et de Novo Castro“, a god. 1292. dne 16. veljače potvrđuje kralj Andrija II. (III.) banu Stjepanu Baboniću „terram Dresnek vocatam“. Gotovo u isto vrijeme, dne 19. kolovoza 1292. potvrđuje napuljski kralj Karlo II. hrvatskomu banu Pavlu I. Šubiću „de territorio, quod Dy es nich (Drežnik) appellatur“.¹ Ili je možda županiju Drežnik, tu znamenitu oblast na međi Hrvatske i Slavonije, na sjevernom podanku Gvozda držalo u isti mah više hrvatskih kneževskih porodica, svaka po jedan dio. Svakako je značajno, da se iza god. 1253. ne spominje Isan, a ni sin njegov Juraj kao vlasnik županije Drežnika. Stoga je potrebno, da se povjest te županije bolje razbistri.

Po dosadanjem istraživanju možemo sastaviti ovaj rodoslov kneza Nelipića:

Isanus, 1253.

Georgius † prije 1304.

Nelipizius comes, vojvoda
1304., 1317., 1322.

Čini se međutim, da smo našli i oca Isanova. Kad je ono iza tatarske provale planuo rat između gradova Trogira i Spljeta, pomagali su Trogir neki hrvatski knezovi, a Spljet bosanski ban i humski knez. Dne 19. srpnja utanačen bi mir. U ispravi mira čitamo: „Nolumus tamen praeterire silentio, quod a Stepco, Neliptio, Daniele, Christoforo, Cruynico et aliis, qui in eodem bello fuerunt ex parte Traguriensium, et similiter ab illis, qui fuerunt cum Spalatensibus, exceptis Ninosclauo bano, Andrea comite Hulmae, Brativoy, Vulxa, Polizani et aliis, qui sunt infideles regi, fuerit celebrata pax inviolabilis inter ambas partes“.² Nema gotovo sumnje, da je „Neliptius“, koji se u toj ispravi spominje, od roda Nelipića, jer se to ime samo u ovoj porodici spominje (kao ime Mladin u porodici Bribirskih knezova). Prema tomu daje se sastaviti ovaj rodoslov:

Neliptius, 1244.

Isanus, 1253.

Georgius † prije 1304.

Nelipizius comes, vojvoda
1304., 1317., 1322.

No Nelipići bili su u rodu također s potomcima kneza D o m a l d a (1200 do 1239), koji je nekad za kraljeva Emerika i Andrije I. (II.) bio prvak među hrvatskim knezovima.³ Rodoslov kneza Domalda, u koliko se daje sastaviti po vjere dostojnim spomenicima, jest ovaj:

¹ Starine XXVIII. p. 153—154.

² Fejer, Cod. IV/1. p. 321.

³ O knezu Domaldu i njegovim potomcima vidi ove rasprave: Milinović Šimun, Cetinski knez Domaldo, Zadar, 1886, str. 4—15; Gruber

Dane, Nelipić, knez Cetinski i Kninski, Zagreb, 1886, str. 3—7.; Klaić V., Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347., Zagreb, 1897. str. 23—25, 30—31, 35—36, 171. —

Zoloyna (caecus)

eius possessio ab aqua Cerca usque ad Zadur.

Saracenus comes
iupanus Clisse, 1171.

Domaldus (1200.—1239.);
comes Jaderae (1203.—1204.);
comes de Subenig (1210.);
accepti a rege Andrea
Zettinam et Tril cum
omnibus pertinentiis (1210.);
comes Spalati (1212, 1214.);
comes Spalati et Sibenici (1216.);
comes Spalati (1217.—1219.);
comes Spalati (1229, 1235.).

Bozyn (Boyzen)**Rogierius** (1239.)**Stana.**

*

1223. ab Andrea rege privatur possessione ab aqua Cerca usque ad Zadur, quae comitibus de Berberio donatur.

*

1239. in castro Clisse captus a Paulo comite Zaladiensi.

Slovina.**Petrus** comes Spalati (1272.)**Stepicius** (Stepco) comes de Ceptina
(1272., 1277.).

Nema podataka, po kojima bi se moglo odrediti srodstvo između kneza Domalda i Nelipića. Možda je onaj Nelipić, koji se spominje god. 1244, bio sin Domaldov uz poznatoga sina Slovinju? No to nagađanje nema za sada nikakva temelja. Ali da je između Domalda i Nelipića bilo srodstva, zato imade očitih dokaza.

Knez Domald dobio je god. 1210. od kralja Andrije I. (II.) za svoje vijerne službe „*terram quandam nostram Cetina et Tril*“.¹ Sto trideset i pet godina poslije, naime 21. novembra 1345. kralj Ljudevit „*perdona la lunga ribellione al*

¹ Andreas . . . siquidem inter universos dilect. ac fidelis Domaldi, comitis de Scebenig, filii Saraceni comitis, laudabilem fidelitatem, fructuose commendamus memorie, quia cum quidam principes Hungarie, iniquum contra nos machinantes consilium, in Greciam ad filios Geyche cartas et nuncios transmisissent, ut et illos in Hungariam venientes, eorum consilio et auxilio adiuti, regnum nostrum usurparent, ipse Domaldus solitam fidelitatem semper servans integram, cognito perfide legationis tenore, ipsos nuntios, cum iam Spalatum pervenissent, cepit, quod ad nos, una

cum cartis suis, compedis adduxit . . . ideo terram quandam nostram Cetina et Tril cum terris, culturis, eidem Domaldo et heredibus, in perpetuum (donamus) . . . Metae: ab Chrisova (Chiusova), Camenica (Kamenicza) et Ymot (Imoth), Sutozel, inde versus mare ad Wrulas (Vrulas); inde ad Zernounizam (Zernovnzam), inde ad Stilpez (Stlpec, Bilpez), inde ad Zer usque ad Stiber puz; inde currit ad Prel, ad Jaxim (Jakim), inde ad Laeten (Lacten), ad Crabonala Camenitza, ad Zavalam usque ad Beloy. *Bulletino dalm. V. p. 55., Starine XXI. p. 251.*

conte Giovanni qn. conte Nelipchis, rimettendolo in possesso di tutte le terre e castelli di sua casa, cioè Zyn (Sinj), Cetina . . .“¹ Kralj dakle oprašta Ivanu, sinu kneza Nelipića, dugotrajnu nevjeru, i ostavlja u posjedu sviju zemalja i gradova njegove porodice, naime Sinja, Cetine! Već po ovom moglo bi se nagoviještati, da je Ivan sin Nelipićev bio u nekom srodstvu s Domaldom, koji je prvi dobio Cetinu s Triljem.

No još ima očitiji dokaz. Izravni potomci kneza Domalda, ili bar jedan dio njih, nastanili se bili u gradovima primorskim, u Trogiru, Spljetu i Šibeniku. Dne 8 maja 1358. nadoše se oni na skupu u Spljetu. Bijahu to „nobiles viri Slavogostus et Domaldus Helijch fratres, et Crevatinus filius quondam Georgii nepos, et Nerad Miroslavig nepos etiam predictorum, ac Rusin et Gregorius fratres, filii dicti Slavogosti, et Helias filius quondam Domaldi.“ Njima valjda nije isprva bilo počudno, što je kralj Ljudevit pred trinajst godina (1345.) ostavio sve gradove i posjede njegove porodice; no sada su se primirili, pak eto u Spljetu pred nadbiskupom Ugolinom i čitavim kaptolom „suo nomine et pro filiis suis cedunt comiti Joanni quondam Neliptii, comiti Cetine, eorum consanguineo, de terra in Cetina concessa per regem Andream, ratificantes privilegium ipsi concessum per regem Ludovicum, et fatentur satisfactionem cessionis accepisse...“² Potomci dakle kneza Domalda, vlasnici privilegija od 1210., kojim je kralj Andrija njihovu pradjedu Domaldu darovao Trilj i župu Cetinu, ustupaju 1358. svomu rođaku, knezu Ivanu Nelipiću taj privilegij, primaju za taj odstup primjerenu odštetu (satisfactionem), a povrh toga odobravaju (ratificantes) povelju kralja Ljudevita od god. 1345., kojom je knezu Ivanu Nelipiću ostavio njegove porodične posjede, grad Sinj i župu Cetinu. Dakako da se prema izvorima, što ih danas poznajemo, ne da odrediti, u kakvom su srodstvu bili tada potomci Domaldovi s knezom Ivanom Nelipićem; ali da je to srodstvo opstojalo, ne može biti više ni najmanje dvojbe.

Djelovanje kneza i vojvode Nelipića od god. 1322. do smrti njegove ne zanima nas sada; u ostalom je njegovo političko djelovanje u Hrvatskoj savjestno prikazao Dane Gruber u pomenutoj već studiji. Nužno je samo, da prema onomu, što je ustanovljeno o njegovim rodbinskim prilikama, objasnimo neka doslije tamna mjesta u raznim spisima. Ljetopisac Miha Madius de Barbuzanis priča u glavi XVII., kako su se na bana Mladina II. Šubića podigli „certi quidem barones sui, scilicet filii Curiacii, filii Stephanich de Bosna, filii Mihovilovich de Clivuna, et Georgii Isani...“³ Svi dosadanji povjesničari pitaju, gdje je bio tada knez Nelipić; — a u isto doba ne znadu protumačiti, tko su to „(filii) Georgii Isani“. Po rodoslovu, što smo ga gore sastavili, nema ni najmanje dvojbe, da ti „sinovi Jurja Isanova“ nijesu nitko drugi, nego upravo knez i vojvoda Nelipić sa svojom braćom. Ta on je sin Jurjev, a unuk Isanov⁴ No još nešto. Osobito udara u oči, što se

¹ Starine XXV. p. 320.

² Bulletino dalm. V. p. 55.

³ Lucius, de regno Dalm. et Croat. p. 377.

⁴ Po mojem sudu tumači se krivo i ono „filii Stephanich de Bosna“. Obično se misli, da

je to ban bosanski Stjepan Kotromanić sa svojom braćom. Ali bosanski bani imadu tada već stalno porodično prezime Kotromanići. Upozorujem, da se je otac bosanskoga kneza Hrvatina kneza Doljih krajeva

sinovi Jurja Isanova stavljaju u neku svezu sa sinovima Mihovilovića od Hlivna. No namah se i to razbistruje, kad nam isti Miha Madius u glavi XVIII. spominje: „temporis comitis Domaldi de Clyuna“.¹ Miha dakle javlja, da nekadanji knez Domald, rođak Nelipića, bio od Hlivna. Možda su sinovi kneza Mihovilovića i kneza Jurja Isanova dvije grane jedne porodice?

Sudeći po Mihi Madiju, imao je knez i vojvoda Nelipić i braće. I zaista se u spomenicima spominje jedan brat Nelipićev, po imenu Isan. Taj „Isanus frater comitis Neliptii, ... cum habeat unum castrum prope confinos Sibenicensium ultra quoddam flumen“² zove se takodjer „Ysanus de Clavi“³ te je utjecao u hrvatsku povjest god. 1333—1335. Držao je tada grad Ključ (danas Ključi, latinski Clavis, Clavez ili Glavez), kojega se podor vidi i danas još kod utoka Čikole u Krku, 18 kilom. Šibeniku na sjeveroistoku, a 9 kilom. Drnišu na sjeverozapadu.⁴

Kad je knez i vojvoda Nelipić u lipnju 1344. umro, ostala je iza njega udovica, koja se u spomenicima zove „Vladislava, Valislava, Veditlava, Vellislava“. Ne zna se, da li je ona bila jedina žena njegovaa; da li možda prije nje imao još koju ženu. Sudeći po tom, da je Nelipić već g. 1304. bio samosvojan, i da je nakon četrdeset godina ostavio nedorasla sina od Vladislave, mogli bi naslutiti, da mu ona nije bila prva žena.

Utvrđeno je, da je kneginja Vladislava bila rođena sestra krbavskih knezova Kurjakovića: Budislava, Pavla i Gregorija, i da je po tom potekla iz hrvatskoga plemena Gusića.⁵ No ona je također bila u rodu ili svojti s krčkim knezovima, potonjim Frankapanima, naročito s knezom Bartolom.

Nepoznati pisac historičkoga spisa „Obsidio Jadrensis“, koji pripovijeda suvremene zgode od god. 1344—1348., te poznaje izvrsno tadanje prilike, spominje više puta kneginju udovicu Vladislavu, a na jednom mjestu kaže za nju: „Vladislava relicta Neliptii generationis Suadcich cum Johanne filio.“⁶ Po ovom mjestu doznajemo, da je knez Nelipić potekao od plemena Svačić (Suadcich, Suacith, Suacig). Mnogi su historičari dosad nagađali, da bi se riječi „generationis Suadcich“ morale protezati na „Vladislava“, a ne na „Neliptii“; no to ne može stajati s više razloga. Prvo se znade tvrdo, da je Vladislava po rodu bila iz plemena Gusića; nadalje se znade, da je žena po starohrvatskom pravu postala članom one porodice, hiže i plemena, kamo se udavala; napokon i poredanje riječi u navedenom citatu jasno pokazuje, da je naše tumačenje opravdano.

bosanskih, zvao Stjepan (vidi moje Bribirske knezove, str. 173, gdje čitamo „vir nobilis Horvatinus filius condam Stephani de inferioribus Bosnae confinibus comes“), i da je vjerojatnije, da su „filii Stephanich“ potonji Hrvatinići.

¹ Lucius, o. c. p. 379.

² Ljubić, Listine I. 442.

³ Ljubić, Listine II. 407, 409.

⁴ Urlič-Ivanović Grgur: Ključić, grad Nelipićev u Kninskoj županiji, sa dvije slike. Starohrvatska prosvjeta, God. I., 1895. str. 109.—111. i 174.—182. Tu čitamo: „Ime Ižo i danas se čuje u okolicam Ključa mjesto Ivan“.

⁵ Klaić V., Rodoslovje knezova krbavskih od plemenu Gusić. (Rad jugosl. akad. 134., pag. 198—200).

⁶ Lucius, De regn. Dalm. et Croat. p. 388.

Saznali smo dakle, da je knez i vojvoda Nelipić potomak plemena Svačića. Po tom je dosta vjerojatno, da je i knez Domald, kojega su praunuci „rodaci (consanguinei)“ kneza Nelipića, potekao od toga plemena.

II.

Knez Nelipić ostavio je iza sebe jedinca sina *I v a n a* (Joannes Nelepich, comes Joannes Neliptii, conte Ivan qn. Nelipcio, Iwan filius comitis Nelepuch). Taj je živio u doba silnoga kralja Ljudevita I., te nije mogao održati moć svoje kuće na onoj visini, na koju ju bijaše podigao otac njegov. Već 1345. — nakon žestoka odpora — morade se on zajedno s majkom Vladislavom pokoriti sili kraljevoj. Dne 23. juna 1345. pogađaju se mati i sin s banom Nikolom. Ivan s majkom Vladislavom predaje gradove Unac, Počitelj, Srb i Osik u Lici i Krbavi, a onda ustupa samomu kralju u srpnju 1345. i grad Knin, ključ tadanje Hrvatske. Čini se, da je Ivan tada u opće morao Ljudevitu izručiti sve svoje gradove i posjede. No malo zatim, 21. studenoga 1345. oprostio kralj Ivanu „la lunga ribellione“, te ga ostavi u posjedu svih zemalja i kastela njegova roda (di sua casa). Tako dobi mladi Ivan naročito *S i n j* (Zyn) u župi Cetini i grad *K a m i č a c* (castrum suum haereditarium)¹ Grad Knin, koji je god. 1322. bio u kraljevskoj vlasti, zadržao kralj za se, te su u njem odsad stolovali banovi Hrvatske i Dalmacije.

Za *I v a n a* Nelipića preneseno bi dakle sijelo Nelipića iz Knina u Sinj, iz župe Kninske na jug u župu Cetinu. Da li je kralj Ljudevit vratio knezu Ivanu također gradove u Lici i Krbavi (Počitelj, Osik, Srb i Unac), nije poznato. Godinom 1346. nestaje Ivanove majke s vidika, te se on sam spominje kao gospodar baštine iza svoga oca.

Ne zanima nas, a ni nema dovoljno podataka, da se prikaže politički rad kneza Ivana Nelipića u vrijeme, kad je kralj Ljudevit vodio upornu borbu za Hrvatsku i Dalmaciju. Znademo samo, da je knez Ivan 10. ožujka 1352. utanačio nekaki mir s kliškom kneginjom Jelenom.² Godina 1356—1358. imao Ivan okapanja radi župe Cetine; čini se, da su mu neprilika činili i potomci kneza Domalda, kao i sam kralj Ljudevit, koji je upravo u ono doba redom obarao hrvatske i bosanske velikaše. Borbe se svršiše, kako bi već napomenuto, tako, da su se potomci Domaldovi najprije 24. kolovoza 1356. pred kninskim biskupom Blažom, a onda 9. svibnja 1358. pred spljetskim nadbiskupom Hugolinom odrekli svojih prava na župu Cetinu, te knezu Ivanu ustupili, dakako uz primjerenu odštetu, darovnicu kralja Andrije od god. 1210.³

Godine 1361. ili nešto prije ubio je knez Ivan nekoga plemića Mišljena Ježevića (Mislieno Jegeвич) „non sine fationabili causa“; dne 1. aprila pomirio se je on pred spljetskim kaptolom s bratom ubijenoga, knezom Jurjem, kojemu u ime krvnine platio 240 lira.⁴ Malo zatim postao je knez Ivan županom

¹ Bulletino Dalm. IV. pag. 86. i 87; Starine XXV. pag. 320.

² Bullet. IV. 119.

³ Bullet. V. 55.; Starine XXV. p. 320.

⁴ Starine, XXV., p. 320.

V r b a s a i S a n e (comitatum de Orbas et Zana honorem tenentem),¹ što dokazuje, da je bio tada u osobitoj milosti kralja Ljudevita, koji je ono vrijeme ratovao s bosanskim banom Stjepanom Tvrtkom. Moguće da je knez Ivan pomagao kralja, kad je taj u ljetu 1363. provalio u Bosnu do grada Sokola u župi Plivi (kod Jajca); svakako je Ivan primio županije Vrbas i Sanu prije god. 1364., a poslije 1361.

Godina 1360–1364. boravila je Elizabeta, majka kralja Ljudevita, u Zadru, kamo ju bijaše poslao sin „pro reformatione status regnorum Dalmacie et Croacie . . . ac cuilibet querulanti pro exhibenda iustitia.“ Kad je dakle Elizabeta tako primila tužbe i sudila pravo, dodoše pred nju „Iwan i Lachkow filii Touordia et Tuerko filius Georgii Grubig“, pak stadoše tužiti cetinskoga kneza Ivana govoreći: „quod ipsi in districtu de Chetyne ab auo et prehauo semper nobiles, et omni eo nobilitatis titulo, quo nobiles duodecim generacionum regni Croatie potentiuntur, usi semper extitissent et hereditatem in dicto districtu Chetyne habuissent, et habere deberent. Sed idem comes Iwan ipsos indebite et minus iuste exclusisset et eiecisset de eadem, nunque ipsi per factum ipsius comitis Iwan, eorum iuribus sic indebite spoliati, ad extreme paupertatis inopiam devenissent, et sub tectis iam latitarent alienis.“ Na tu tužbu odgovorio je knez Ivan: „quod iidem Iwan, Lackow et Tuerko nusquam in dicta Chetyne nobilitatem seu aliquam hereditatem habuissent.“ Kraljica pozove sada „viginti duos iuratos pro exequendis iuribus regalibus in regno Croacie deputatos“, neka izkažu pravu istinu. Ti su jurati pod prisegom očitovali i posvjedočili: „quod idem Iwan, Lacko et Tuerko ac eorum predecepores de nobilibus duodecim generacionum regni Croacie ortum et originem non habuissent, nec haberent, sed bene verum foret, ut ipsi et universitas nobilium regni Croacie sepefatos Iwan, Lacko et Tuerko in eo loco, quo residenciam fecissent personalem, semper numero et nomine nobilium conservassent et computassent.“ Pošto je k tomu naknadno knez Ivan dokazao svoje pravo na župu Cetinu i pokazao uz drugo i njemu ustupljenu darovnicu kralja Andrije od god. 1210., svršio je napokon sam kralj Ljudevit parnicu tako, da je knezu Ivanu potvrdio „districtum Chetyne“, a njegovim protivnicima naložio vječnu šutnju (silentium).²

¹ Kukuljević, Jura regni Croatiae. I., p. 43–44.

² Ibidem, pag. 43–44. Nema međutim dvojbe, da je u župi Cetini uz kneza Nelepića i drugih manjih plemića, koji su imali svoje plemenštine. To svjedoči uz ino ovaj registum:

— 1369. augusti 27. Ludovicus rex (scribit) capitulo ecclesiae Spalatensis: Dicunt nobis Scemlien (Symeon) filius Pauli de districtu Zetina, et Nenada filius suus, quod quaedam possessiones eorum, Luchan (Lucane), Zopthich (Zopchichi, Zobeichi), et Walmasan (Velmosane, Walmosane) vocate, in eodem districtu Zetine habite, legitima reambulatione carerent. Capitulum iussu regis reambulationem

facit: „Ab oriente terminantur in quadam valle nuncupata Moeni dolaz. Et sic versus meridiem procedendo . . . in quodam colle seu monticulo vocato Nebessa, deinde versus occidentem procedendo per viam super Radosichi. Et sic versus congeriem lapidum appellatum Vidomira gomila. Et ultra procedendo in via stricta vocitata Vodice. Et deinde ultra in loco appellato Plisunza que quidem Plisunza est meta inter ipsas possessiones Simeonis et Nenade eius filii, et inter possessiones Georgii Dubrancich de Yazuina. Post hec ab occidente progrediendo versus aquilonem terminantur ipse possessiones

Čini se, da je knez Ivan bio u opće u velikoj milosti kralja Ljudevita jer mu je ovaj darovao posjed „Bessenew“ ča u Peštanskoj županiji, a uz to ga učinio i magistrum.¹ Godine 1375. dne 22. siječnja poziva knez Ivan Nelipić svoje rodake, sinove kneza Konstantina od Ključa, da dođu u Spljet u nekakve svatove.² Nije nemoguće, da se je knez Ivan tada ženio s kojom Spljećankom, i da je rodake pozivao u svatove. No sinovi Konstantinovi se izpričaju. A moguće je, da je ženio i svoga sina. Puk na Cetini još i danas priča o ženitbi sina Nelipića kneza, doduše ne iz Spljeta, nego iz Zadra grada. „Kada je knez Nelipić svoga sina ženio, sakupio svatove od Livna i Knina, od Imoskoga i Omiša, od Kliša i Cetine ravne. Poredani stajahu, sve od Sinja do Lučanskih dvorova, — do pet kilom. duljine. Nigdje prije neviđena kita svatova pošla niz ravne Kotare. Zadrani na susret izšetali i svatove u svoje dvore uveli. Najpotla sa gizdavom djevojkom k Sinju se srećno povratili, gdje se u dvorih kneza Nelipića mjesec danâ pirovalo.“

Posljednje vijesti o knezu Ivanu Nelipiću potječu iz god. 1376. Dne 6. svibnja opoziva Karlo Drački, herceg Dalmacije i Hrvatske, neku svoju odluku u prilog cetinskomu knezu Ivanu sinu Nelipićevu, jer su tom odlukom darovane zemlje po pravu pripadale drugima. Dne 24. kolovoza opet očituje kninski biskup Pavao u Kninu, u kapeli sv. Bartolomeja, da se je sastao s knezom cetinskim Ivanom, i da su se pogodili glede desetine, koju mora knez Ivan za svoje posjede biskupu plaćati. Ustanovljeno bi, da će knez za sve vijeke određenu svotu plaćati svake godine na Martinje i Božić u gotovom novcu.⁴

Između god. 1376—1383. umro je knez Ivan, jer se potonje godine spominje već sin njegov Ivaniš. Iza kneza Ivana ostade udovica Margaritha (Mar-

Symeonis et Nenade in Kalaz, qui vocatur Karleni. Et recto tramite procedendo in puteo nuncupato Orivovich, et sub Orihovich in torentem, qui ducit ad quandam arborem vocatam gelham in prato, quod quidem confinium seu meta est inter territorium ecclesie sancti Luce de Cetina et ipsas tres possessiones, demum progrediendo a dicta gelha in quandam arborem iuxta villam, que vocatur Margudi. Et inde per viam publicam, que ducit ad tres lapides prope Yasuinam. Et sic recto tramite in monticulo, qui vocatur Clobucina, et usque ad silicem, qui nuncupatur Lapis perforatus, sive iuxta sclauicum ydyoma et proprius Utli Kami vel Utla Stina. Posthec recta linea per aquilonem versus orientem procedendo usque ad locum appellatum Godel, et ab ipso in supradictam vallem Mocni dolaz“. Kukuljević, Jura regni Croatiae I. p. 137.—138.

Po ovoj ispravi, koja je znamenit prilog za topografiju župe Cetine u srednjem vijeku, doznajemo za dvije plemićke porodice u Cetini, za Scemliena (Simeon) i sina mu Nenada, koji

su držali „Lucane“ (možda Lučane?) i za Dubravčice, koji su posjedovali mjesto Yazuina (Čačvina?). Nenada Semgliunich spominje se i poslije god. 1410. kao „fidelis et servitor“ cetinskoga kneza Ivaniša Ivanovovića, a uza nj još i ovi službenici kneževi: Georgius Dragančich, Marco Misglienouich, Micaz Drazouich, Joannes Buistinich, Juan Jescouich, Juray Ugrinouich . . . Bit će, da su Dragančići, Mišljenovići, Dražojevići, Ugrinovići poput Semgliunicha i Dubravčica bili hrvatski plemići u Cetini i bližnjim župama. Lucius, Memorie di Traù, p. 427.

¹ Fejer, *Codex dipl. Ungariae*, X. I. p. 327—329.

² Comes Neliptius filiis Constantini scribit, ut veniant Spalatam ad nuptias . . . Se excusant. *Bulletino*, IV. p. 136. — Malo prije toga ženio se je bosanski ban Tvrtko: 1374.—16. nov. — Elena mater banorum Bosne invitavit Spalatenses ad nuptias domini Thuerki bani filii sui . . . *Ibid.* p. 136.

³ Milinović, *Cetinski knez Domaldo*, str. 9.

⁴ *Starine XXV.* p. 321.

gherita vedova di maestro Ivan, contessa di Cetina; Margarita comitissa Cetine), koja se u spomenicima ne spominje za života svoga supruga, nego tek kao njegova udova god. 1385–1392., a onda još i god. 1410. Čini se, da je ona neko vrijeme mjesto svoje nedorasle djece upravljala bogatom baštinom Nelipića. O njezinom rodu i porijeklu ne da se ništa ustanoviti. Moguće da se je knez Ivan s njom onda vjenčao, kad je ono 1375. svoje rođake Konstantinoviće pozivao u svatove u Spljet. Mogli bi po tom nagadati, da je bila Spljećanka. God. 1403. dariva općina grada Spljeta njezinomu sinu Ivanišu Ivanoviću „bona Johannis Marini“; a god. 1411. piše se isti knez Ivaniš „Joannes quondam Marini, Cetine, Clisi et Breze comes“,¹ premda se znade, da mu je otac bio knez Ivan Nelipićev. Po tom sudim, da je Spljećanin Ivan Marinov cetinskoga kneza Ivaniša valjda posinio (adoptirao), upravo onako, kako je poslije isti Ivaniš godine 1411. posinio Ivana Anža, sina kneza Nikole Frankapana, kad je za nj udavao svoju kćer Katarinu. Ako je pak Spljećanin Ivan Marinov posinio sina Margaretina, kneza Ivaniša, valjda je imao dobrih razloga. S toga nije posve ne moguća kombinacija, da je Margareta bila možda kći ili sestra spljetskoga plemića Ivana Marinova.

O kneginji Margareti kao udovi kneza Ivana imademo ove podatke. Dne 17. studenoga 1385. moli ona kaptol u Kninu, da joj izdade prijepis isprave od 23. lipnja 1345., kojom su se njezin pokojni suprug i majka njegova Vladislava pogodili s banom Nikolom.² Godine 1388. dne 7. svibnja poziva kralj Sigismund hrvatske velikaše, između njih i Margaretu, da pomažu vjerne Kažotiče protiv nekih odmetnih gradjana u Trogiru.³ Godine 1390. dne 3. rujna biše kneginja Margareta i sin joj Ivaniš Ivanović Nelipić primljeni među plemiće, građane i vijećnike grada Zadra.⁴ Margareta mora da je osobito bila ušla u volju žiteljima Dalmacije, jer su njoj i sinu joj Ivanišu i Trogirani 22. prosinca 1392. za njezine zasluge po grad darovali jednu kuću blizu kuća Hrvojeva vojvode Marka, zatim vrt pokraj manastira opatičkoga sv. Nikole, i napokon još i tri sela: Paprutnicu, Ljubotinu i Dusine dolce u kotaru trogirskom.⁵ Poslije ove godine ne spominje se više kneginja Margareta, pošto je valjda sin joj Ivaniš dorasao i primio vladanje svoga oca; istom 1410. opet kaže sin njezin u jednoj svojoj ispravi, da je Petru Matijeviću „de Chindis“ darovao selo „Triloque“ u županiji Kliškoj „cum consensu pariter et assensu dominae Margaritae genitricis nostrae“.⁶

Od djece kneza Ivana Nelipića spominje se izrijekom samo dvoje: si Ivaniš Ivanović i kći Jelena (Heleniza). Za kćer Jelenu znademo, da se je dva put udavala: prvi joj suprug bio je znameniti veliki bosanski vojvoda i herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić; a drugi bosanski kralj Stjepan Ostoja. Po poznatim spomenicima ne da se ustanoviti, kad se je Jelena udala za hercega Hrvoju, no bit će svakako prije god. 1402., kad Hrvoje zajedno s bratom njezinim Ivanišem boravi u Cetini ispod grada Sinja (sub castro Tsin) kao zastupnik bo-

¹ Bullet. IV. 87.

² Starine XXV. 320.

³ Lucio, Memorie di Traù, p. 339.

⁴ Starine XXV. 321.

⁵ Lucio, Mem., p. 354.

⁶ Lucio, Mem. di Traù, p. 427.

sanskoga kralja.¹ Od toga časa nalazimo hercega Hrvoju vazda zajedno s knezom Ivanišem. Kneginja Jelena mora da je hercegu Hrvoju donijela bogat miraz, kad je god. 1408. Hrvoje pošao na ugarski dvor, da se pokloni kralju Sigismundu („kada hotêsmo pojtii na Ugre gospodinu kralju Šigmundu umirivše se š njim“), uzajmio je on od svoje žene Jelene šest tisuća zlatnih dukata za put.² G. 1416. u ožujku ili travnju umre herceg Hrvoje, a na to se Jelena udade po drugi put za bosanskoga kralja Stjepana Ostoju, koji se bijaše radi nje rastavio s prvom svojom ženom³.

Sam Ivaniš Ivanović spada među najzanimljivija lica slavenskoga juga u prvoj polovini 15. stoljeća. O njem mogla bi se napisati čitava knjiga, pošto je znatno utjecao u povjesnicu Hrvatske i Dalmacije, kao i Bosne i Huma. No nama se je ograničiti tek na njegove familijarne prilike.

Ivaniš Ivanović, sin Ivana Nelipića, spominje se prvi put u ispravama godine 1383. Prvih godina do 1392. spominje se uza nj vazda majka Margareta, upravljajući valjda baštinom Nelipića za nedorasloga sina. Godine 1387. oduzima kralj Sigismund knezu Ivanišu i njegovoj braći posjed „Bessenew“ u peštanskoj županiji i daje im u zamjenu neki posjed u Hrvatskoj. Sigismund to opravdava ovako: „Quod quia filii condam magistri Iwan, filii Neleptii, in partibus regni Croatiae in c o l a t u m et personalem residentiam habentes erga tutionem iurium possessionarium ipsorum in eodem regno in plerisque locis existentium occupati et retenti possessionem ipsorum Bessenew in comitatu Pesthiensi sitam ob loci praetaxati distantiam nequeant defensare: ideo nos . . . eisdem filiis possessionem aliquam magis pacificam, cominusque et propius dicto regno Croatiae . . . in concambium conferre volentes . . .“⁴

Godinom 1393. stupa Ivaniš Ivanović samostalno na poprište, te djeluje sada u javnom životu preko četrdeset godina, naime do smrti svoje god. 1434. Već prve godine 1393. zovu ga Trogirani „magnificus et potens vir dominus Johannes, filius quondam domini Johannis Neliptii“; u to je vrijeme on „comes Cetine et civitatis Tragurii“.⁵ Čast trogirskoga kneza obnaša Ivaniš i slijedeće godine 1394., kao i do septembra 1395. Dne 10. oktobra 1396. utanačio je Ivaniš neku pogodbu s nadbiskupom spljetskim Andrijom u pogledu crkvene desetine.⁶ Saznajemo iz potonjih izprava, da je knez Ivaniš obrekao spljetskoj metropoliji plaćati u ime desetine za župu Cetinu po 200 zlatnih dukata na godinu.⁷

¹ Ljubić, Listine, IV. 461—463.

² Pucić, Spomenici srpski I. p. 176.

³ Dne 12. oktobra 1416. javljaju Dubrovčani kralju Sigismundu: „Rex vero Hostoia cepit uxorem suam Jelenizam, olim uxorem Crevoie facti divorcio cum uxore prima . . . Ista estate preterita accedens dicta Jeliniza ad dictum virum suum Hostoiam, donavit comiti Johanni de Cetines, fratri suo, castrum Almisii spectans et pertinens serenitati vestre“... Geleich, Diplomatarium reipublicae Ragusa-

sanae, pag. 261—262. Jelena ili Jelinica poslala je dakle za kralja Stjepana Ostoju u ljetu 1416. te je tom prigodom bratu svomu darovala grad Omiš, koji je prije držao herceg Hrvoje.

⁴ Fejer, Cod. dipl. X., 1., 327—329.

⁵ Lucio, Mem. di Traù, p. 355.

⁶ Kukuljević, Jura I., p. 165—166.

⁷ Starine XXV. p. 321.

Od god. 1401., pošto je knez Ivaniš postao šurjakom hercega Hrvoje, utječe on znatno i u posle bosanske. Podjedno radi, da proširi svoju državinu, a naročito da dobije tvrde gradove Klis i Omiš. Već u decembru 1401. javlja Ivaniš Trogiranima, „quod habet in suis manibus castrum Clissi“.¹ Dne 13. maja 1402. piše se „inter cetera Cettinae atque Clissiae comes“; on je zajedno sa svojim šurjakom Hrvojem pouzdanik bosanskoga kralja Stjepana Ostoje i privrženik napuljskoga kralja Ladislava; deseći se s Hrvojem ispod grada Sinja na Cetini, potvrđuje u ime obaju kraljeva povlastice Trogiranima i Šibenčanima.² Iz dotičnih isprava saznajemo, da je knez Ivaniš bio tada već oženjen (una cum dominabus contoralibus suis); žena mu je bila jamačno ona Elizabeta (Alsabeta), koja se poslije spominje u jednoj ispravi od god. 1416.³ Sljedeće godine 1403., dne 11. travnja izabran bi Ivaniš za vječitoga kneza grada Spljeta (comes perpetuus Spalati),⁴ te ga nalazimo u toj časti zaista te godine. Spljećani se tada u opće trse, da ga obaspu mitom i odlikovanjima, te mu uz ino 1403. darivaju imanja Ivana Marinova.⁵ No ni Trogirani neće da zaostanu za Spljećanima. Njemu i vojvodi Hrvoju za volju (in gratiam) opraštaju oni dug od 100 dukata Ivanu Mišljenoviću, dopuštaju, da njegovi Vlasi mogu kroz zimu boraviti u kotaru Trogirskom, mite njega i Hrvoja darovima po 200, 50 i 24 zlatnih dukata.⁶ To čine sve do juna 1406.

Nehajnost međutim kralja Ladislava i pad kralja Stjepana Ostoje u Bosni (1404.) promijeniše brzo politiku Ivaniševu. On se okani svoga šurjaka Hrvoje i stade se priklanjati kralju Sigismundu. Već 17. augusta 1406. sklapa Ivaniš „knez Cetine, Klisa i Rame“ sa slavnim Nikolom, knezom Krka, Modruša i Senja, a sinom onoga kneza Ivana Frankapana, koji je nekad pomagao spasiti Sigismundovu suprugu, kraljicu Mariju, iz sužanjstva u Novigradu.⁷ Saveznici se obvezuju, da će podupirati zajedničkim silama kralja Sigismunda. Kad se je poslije i herceg Hrvoje poklonio Sigismundu, knez se je Ivaniš posve povjerio kralju dobitniku. Dne 13. novembra 1408. obveza se Ivaniš, knez Cetine i Klisa, da će za čitavoga svoga života ustrajati u vjernosti prema kralju Sigismundu, a na to mu ovaj potvrdi sva privilegija, što ih bijahu doslije dobili knezovi Nelipići.⁸ Iste godine, 28. decembra darova Ivaniš, knez Cetine, Klisa i Rame, za nagradu vjernih služba, a s privolom majke Margarete i supruge Elizabete, Petru Matijeviću „de Chiudis“ selo „Triloque“ (Tri lokve) u županiji Kliškoj. Tom zgodom desili su se uz Ivaniša u Dobropolju na Cetini i neki njegovi vjerni službenici (fideles et seruitores), kao Nenada Semgliunich, Georgius Dragancich, Marco Misghienouich, Micaz Drazoeuich, Joannes Buistinich, Iuan Jescouich, Juraj Ugrinouich, koji su svjedoci toj darovnici.⁹

Savez, što ga bijaše knez Ivaniš utanačio god. 1406. s moćnim i slavnim knezom Nikolom Frankapanom, prometnuo se je naskoro u tijesno prijateljstvo,

¹ Starine XIII. p. 255.

² Fejer, Cod. X. 4. p. 159—161., Ljubić, Listine, IV. p. 461—463.

³ Miklosich, Monumenta serbica, pag. 279—280.

⁴ Bulletino IV. p. 173., XII. 159.

⁵ Bull. IV. 87., 173.

⁶ Starine XIII., 256., 259., 260.

⁷ Fejer, Cod. X. 4. p. 580.

⁸ Starine, XXV. p. 321.

⁹ Lucio, Mem. di Traù, p. 427.

tako te su ti zastupnici najmoćnijih dviju porodica hrvatskih nastojali i o tom, da se obje dinastije i rodbinstvom što jače svežu. U Nikole Frankapana bilo je sinova dovoljno, dok knez Ivaniš nije od svoje žene Elizabete imao muškoga poroda, nego samo dvije kćeri, Katarinu i Margaretu. Videći, da će smrću njegovom i onako izginuti muško koljeno njegove porodice, odluči barem kćeri svoje poudati za najmoćnije tada porodice hrvatske, za Frankapane i Kurjakoviće u Krbavi. Katarina, starija, neka uzme kojega Frankapana; a Margareta, mlada, kojega od knezova Kurjakovića.

U siječnju 1411. boravio je knez Ivaniš u Brinju, gradu kneza Nikole Frankapana. Tom je prigodom uz ino ugovarao i o udaji svoje kćeri Katarine za najstarijega sina kneza Nikole, za kneza Ivana (Anža, Angelo). Dne 20. siječnja obnoviše Nikola i Ivaniš staro prijateljstvo i savez, a onda posini Ivaniš kneza Ivana (Angela), te ga zaruči sa svojom starijom kćerju Katarinom. Anž i Katarina bit će universalni nasljednici čitave baštine knezova Nelipića; samo će Katarina (prvorodena kći) svojoj mlađoj sestri Margareti isplatiti u ime miraza 10.000 zlatnih dukata, kad se bude udavala¹.

Ovaj nasljedni i ženidbeni ugovor potvrdio je poslije i sam kralj Sigismund, kad je u novembru 1412. boravio u Hrvatskoj.² Deseći se kao gost Nikole Frankapana u Brinju, dozvoli on 28. novembra 1412. „knezu Ivanišu, sinu kneza Ivana Nelipića, da smije svojoj kćeri Katarini dati za miraz (dotare) sva svoja porodična imanja: Sinji Travnik na Cetini, Knin, Čačvinu, Omiš, Visuč, Kamičac, Ključ i županiju (provinciju) Petrovo polje, napokon još Zvonigrad sa župom Odorjanskom (Odorja) zajedno sa svim Hrvatima i Vlasima (cum universis Croatis et Vlahis).³

Malo zatim udavao je knez Ivaniš mlađu svoju kćer Margaretu za krbavskoga kneza Karla, sina Pavlova iz porodice Kurjakovića. Njoj bi morala starija sestra po ugovoru od god. 1411. isplatiti u ime miraza 10.000 dukata; no valjda ih nije mogla smoći, jer knez Ivaniš daje 6. siječnja 1413. kćeri Margareti u ime miraza od 7000 dukata zlatnih „castrum suum Zvonigrad cum provincia Odriya et cum villis seu possessionibus ipsi castro spectantibus.⁴ Otac je dakle prvorodenoj kćeri naknadno oduzeo jedan dio baštine, pak ga na račun njezina miraza podijelio mlađoj kćeri Margareti.

Godine 1416. u ožujku ili travnju umro je herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić, koji je bio veliki vojvoda Bosne, herceg spljetski i drugo. Njegov šurjak Ivaniš pojagmio se namah za ostatkom njegove vlasti, naročito za gradom Omišem na ušću Cetine. Taj je grad zaista s pomoću svoje obudovljene sestre Jelene i

¹ Starine, XXV. p. 322, Bulletino IV., p. 87.

² Kralj Sigismund bio je 5.—8. novembra u Zagrebu, 15. novembra u Bihaću (in Behegio) a 27. novembra već „in Brinye“. Fejer, Cod. X. 5. p. 305., 308., 309.

³ Starine XXV. p. 322; Lopašić, Hrvatski urbari, pag. 4.

⁴ Bullet. V. p. 56. Ne može se točno ustanoviti,

kad su se upravo sestre Katarina i Margareta udavale. Čini se, da je između zaruka i udaje par godina proteklo. Godine 1416., dne 4. oktobra zaključilo je vijeće grada Trogira: „Honoretur comes Nicolaus Segne et donetur comiti Joanni Cetine pro nuptiis filie“. Starine, XIII. p. 265. Po ovome udala se Katarina tek god. 1416.

primio. Malo zatim, 3. maja 1416. izdao je knez Ivaniš Omišanima ovu hrvatskim jezikom pisanu povelju: „Na Klisi. Mi Ivaniš ban, knez cetinski, kliški i ramski i omiški, damo viditi svakomu, komu se dostoji, . . . da razumivši i razgledavši mi nevolju i trudno stanje plemenitih ljudi Omišani, ča su imili trpeći v ona minuvša nemirna vrimenta . . . obitamo im se našom virom i rotom i naše gospođe Alsbete i svih naših dobrih ljudi, kako da ili hoćemo održati i braniti v njih starih zakonih i u pravdah navadnih . . . da ih tvrdimo v svih njih iminjah i kotarih . . . i na to im dasmo taj naš otvoreni list pečatom našim zlamenjan z većim . . .¹

Knez Ivaniš zove se u povelji od godine 1416. banom; u ispravama od god. 1419—1434. zove se naročito „banom Dalmacije i Hrvatske“ (bano di Croazia e Dalmazia). Pošto se u poveljama, poteklim iz kraljevske kancelarije, spominju kao bani Dalmacije i Hrvatske u isto doba: Johannes de Medwe (1414—1419), Albertus de Ungh, prior Auranae (1419—1426), Mikula de Frankapan (1426—1432), to su možda u isto vrijeme bila za Hrvatsku i Dalmaciju po dva bana, ili što je vjerojatnije, da Ivaniš nije priznavao tada kralja Sigismunda, pošto se ni u jednoj kraljevskoj povelji ne spominje on među državnim dostojanstvenicima.

Kao ban Hrvatske i Dalmacije branio je knez Ivaniš poglavito svoju djedovinu od ušća Cetine do Velebita. Ta u njegovoj vlasti bila je tada župa Cetina, Klis sa župom, Omiš i Poljica, župa Petrovopolje, župa Promina (contrata da Promynya), a valjda i čest župe Kninske s Kninom, kao i Odorja sa Zvonigradom. Njemu je tu djedovinu bilo braniti od Bosne, Huma, a najviše od Turaka. Godine 1419. vrši on čast kneza u gradu Spljetu;² godine 1424. očituje u stolnoj crkvi u Kninu, da je dužan svojoj kćeri Katarini, ženi Ivana (Anža, Angela) Frankapana, 15.000 forinti, koje je potrošio „a defendersi da Turchi, da Veneti e da altri nemici del regno di Ungheria“.³ Godine 1430., osam dana iza uskrasa, sastadoše se u Klisu kninski biskup Ivan i drugi prelati, kojima bijaše kralj zapovjedio, da zauzmu dva kaštela na međi nevjernika; oni izjaviše, da ne mogu izvesti kraljeva naloga, pošto se Ivaniš, knez Cetine i Klisa, ban Hrvatske i Dalmacije, krati njima pomagati sa svojim četama.⁴ Iste godine u drugoj polovici jula očituje opet kninski kaptol u kapeli sv. Bartolomeja, da je ban i knez Ivaniš utanačio s Krbavskim knezovima i drugim magnatima neki ugovor „za obranu i korist kraljevstva (per difesa ed utilità del regno).“⁵ Godine 1433. izdade pod Sinjem ban Ivaniš, knez Cetinski i Kliški, hrvatsku povelju, kojom oslobodi Dmino-slava od daća, te ga predade u službu crkve sv. Marije pod Sinjem.⁶

Posljednje vijesti o banu i knezu Ivanišu potječu iz godine 1434. Dne 23. svibnja izdade on „in castro nostro Fsin“ povelju, kojom potvrdi granice između svoje državine i kotara grada Šibenika, kako ih bijahu ustanovili povjerenici njegovi (vojvoda Ivancius Novachovich et Joannes Cosraschaz) i grada Šibenika.⁷ U isto vrijeme nekako dođe još jednom pred kaptol u Kninu te izdade

¹ Miklosich, Monum. serb., p. 279.—280.

² Bulletino XIII. p. 174, 175., 176., 183.

³ Starine XXV. p. 323.

⁴ Starine XXV. p. 323.

⁵ Ibid. p. 323. O njegovim borbama s Mlecima vidi Ljubić, Listine IX. p. 5., 45., 67.

⁶ Starine XXVII. p. 221.

⁷ Ljubić, Listine IX. 67.—73.

ispravu, kojom založi sva svoja imanja i sve Vlahe svojoj kćeri Katarini, ženi kneza Ivana (Anža, Hans, Angelo) Frankapana, za svotu od 50.000 zlatnih dukata, za koje kaže, da ih je primio od kćeri i zeta. Na temelju te isprave uveo je tadanji hrvatski banovac Domša z Vladihović Katarinu Frankapan kao vlasnicu u sva imanja očeva.¹

Očito je, da se za budućnost svoje baštine zabrinuti knez Ivaniš nije pravo pouzdavao u privilegij kralja Sigismunda od god. 1412. I dobro je slutio. Jer jedva što je on negdje u polovici godine 1434. umro, planu borba za njegovu baštinu. U toj borbi pogibe 1436. njegov zet Ivan (Anž) Frankapan, a baštinu Nelipića razdijeli onda kralj Sigismund među svoje vjerne službenike. Najobilatiji dio zapade Taloviće, koji su poslije vladali u župi Cetini do god. 1478.

III.

Već bi spomenuto, da je vojvoda i knez Nelipić imao brata Isana, koji je držao grad Ključ (Clavis, Glavez) blizu Šibenika, te je znatno utjecao u prilike hrvatske god. 1333—1335. Od toga Isana potekla je druga grana Nelipića, koja se je na koncu 14. stoljeća milom i silom preselila u Slavoniju.

Kneza Isana zamijeni god. 1336. sin Konstantin ili Kostadin koji je osim grada Ključa (Glavez) držao još i znameniti grad Nečven, kojega se podor i danas još vidi na zapadnom podnožju Promine i tik uz lijevu obalu Krke na onom mjestu, gdje tu rijeka tvori veliku okuku, skrećući sa zapadnoga smjera k jugu.² Vjerojatno je, da se je knez Kostadin, pošto je morao porušiti i zapustiti Ključ,³ sklonio u grad Nečven, koji je bio daleko od mora u nutarnjoj zemlji. Knez Kostadin spominje se posljednji put god. 1347.; kad je umro ne zna se, no svakako prije 1375.⁴

Od njegovih sinova spominje se po imenu samo jedan, i to „egregius vir dominus comes Neliptius natus bone memorie domini comitis Constantini castellani Scardonensis“.⁵ Saznajemo po tom, da je već knez Kostadin obnašao čast kastelana u Skradinu, po svojoj prilici od onoga časa, kad je kralj Ljudevit god. 1358. obladao čitavom Dalmacijom i Hrvatskom. Taj se Konstantinov sin u drugoj ispravi zove „magnifici comitis Nelipcii de Neguen, Scardonensis capit(anei)“.⁶ O djelovanju kneza Nelipića Konstantinova imademo iz godine 1388. tri podatka. Dne 7. maja zapovijeda kralj Sigismund banu hrvatskomu Dioniziju, prioru vranskomu Albertu Lackoviću, knezovima Kurjako-

¹ Lopašić, Hrvatski urbari, p. 5.

² Grgur Urlič Ivanović, Nečven-kule, starohrvatska tvrđava u Kninskoj županiji. Starohrvatska prosvjeta I. 1895. str. 46.—50.; Zlatović, Topografske crte o starohrvatskim županijama. Starohrvatska prosvjeta II. 1896., str. 151—152.

³ O borbama za Ključ vidi citovane već rasprave Dane Grubera (Nelipić, knez cetinski

i kninski, str. 37. i dalje) i Grgura Urlića Ivanovića u Starohrvatskoj prosvjeti I. str. 177.—182.

⁴ Dne 22. siječnja 1375. knez cetinski Ivan Nelipić piše „filiis Constantini, ut veniant Spalatum ad nuptias...“ Bullet. IV. p. 136.

⁵ Lucio, Memor. di Traù, p. 341.

⁶ Ibidem, p. 341.

vićima u Krbavi, cetinskoj kneginji Margareti, „ac Neliptio castellano suo de Scardona“, da vjernim Kažotićima pomažu protiv nekih nevjernih Trogirana¹. Dne 28. kolovoza šalje spljetsko vijeće svoga sugrađanina Petra Zorića „velemožnomu knezu Nelipiću od Nečvena, kapitanu Skradina“ s molbom, da bi stvorio neki savez na obranu vjernih podanika kralja Sigismunda od priora Vranskoga i bosanskoga kralja. I zaista upravo nastojanjem toga Nelipića došlo je 6. oktobra 1388. do saveza (lige) protiv kralja Tvrtka i Ivana Paližne, kojemu su osim gradova Spljeta i Šibenika pristupili također knezovi Ugrinići od Roga.

Posljednji se put spominje Nelipić Konstantinov god. 1396., kad mu 24. novembra Trogirani dozvoljavaju u svoj grad dolaziti, u njem stanovati, te iz njega izlaziti.² Sva je prilika, da je njemu i njegovim potomcima kralj Sigismund darovao za vjernost njegovu neke posjede i gradove u Slavoniji, te mu time dao povoda, da se iseli iz kršne Hrvatske u pitomu Slavoniju. Na početku 15. stoljeća nalazimo njegovu suprugu Jelenu kao vlasnicu grada Buševića na Uni, dok je magistar Benedikt, valjda sin njegov, gospodar grada Dobre kuće u današnjoj Požežkoj županiji, a u 15. stoljeću u Križevačkoj županiji.

Još god. 1356. bio je kastelanom Dobre kuće (Dobrakuchya) knez Juraj Kurjaković Krbavski (Georgius, filius Gregorii, filii Kuryak);³ godine 1412. već je gospodar toga grada „magister Benedictus, filius Nelepecz“, te daje redu sv. Pavla neke svoje posjede, da podignu ondje samostan na čast blažene Ane.⁴ Magister Benedikt imade tada već i sina Ladislava (omne onus et grauamen Ladislai, filii sui).⁵

Dok je sin Benedikt darivao Pavline posjedima, bila je udova Jelena prinuđena prodati svoj posjed na Uni. Dne 17. septembra 1421. očituje „nobilis domina Elena vocata, relicta condam Nelepech filii Kozthadini de Nechven“, pred kaptolom zagrebačkim, da je primorana „arduus et ponderosis necessitatibus urgentibus“ prodati Petru Jankoviću i Ivanu Pavloviću od Goruše „suam portionem, quam in castello Busevych vocato, item possessiones... que alias condam Andree filii Ztrezyvoy de Obrouchan prefuisset, per regiam maiestatem ipsi (Helena) donatam...“⁶ Na prodajnoj ispravi stoji iz vana glagolicom zabilježeno: „Kako je Nelepičica Petru prodala nika sela i Brno dolne“.⁷

Nelipići žive u Slavoniji kroz čitavo 15. stoljeće. Godine 1442. u augustu boravi „Benedictus Nelepecz de Dobrakuchya“ u Budimu kao nuncij kraljevine Slavonije.⁸ Posljednje vijesti o toj grani Nelipića potječu iz 16. stoljeća. Dne 7. novembra 1515. piše ban Petar Berislavić iz Slobošćine kralju, kako je narod uzrujan, što je kralj njemu zapovjedio, „ut castrum sive fortalitium, quod egregius Franciscus Nelepchy extruere cepit, demoliri et abstrahere

¹ Ibidem, p. 339.

² Starine XIII. p. 251.

³ Fejer, Cod. IX. 2. pag. 481.—482.

⁴ Fejer, Cod. X. 5. pag. 345.—346.

⁵ Fejer, Cod. X. 5. pag. 369.

⁶ Thallóczy, Codex diplom. comitum de Blagay p. 259—260.

⁷ Lopašić, Bihać p. 134.

⁸ Teleki, Hunyadiak kora, X. pag. 120.

deberemus.“¹ Osam godina poslije toga pozivaju neki slavonski velikaši i plemići, među njima i *Franciscus Nelepewczy*“, dne 10. februara 1523. iz Grđevca (Gordowa) čitavo plemstvo „in ambitu regni Sclavonie“ na sabor u Doljne Zdence, da se nešto učini, kako bi se osvetila pogažena plemićka sloboda².

V. Klaić.

¹ Starine, V. pag. 167.

² Starine, V. p. 210–211.

Comites Neliptii generationis Suadic.

Neliptius, 1244.

Isanus, 1253.

Georgius, † ante 1304.

<p>Nelipizius, Neliptius (Nelipcius) 1304, 1317, 1322. (17. octob.) voyvoda (voevoda), comes Tininii, (1322, 1327), comes Spalati (1327); magnificus et potens vir (1332); † junii 1344.</p> <p>Uxor eius Vladislava (Vedislava, Velislava, 1344—1346); soror comitum Corbaviae: Pauli, Budislavi et Gregorii Curiaci, affinis Bartholomaei comitis Vegliae.</p>		<p>Comes Isanus (Ysanus) de Clavi 1333—1335.</p> <hr/> <p>Constantinus de Glavez, (Kozthadin de Nechven), castellanus Scardonensis 1336—1347, † ante 1375.</p> <hr/> <p>Comes Nelipitius (Nelepech) de Neguen, filius comitis Constantini, castellanus de Scardona. 1375—1396.</p> <p>Uxor Eiena (Nelepičica), 1421.</p> <hr/> <p>Magister Benedictus, filius Nelepecz de Dobrakucha. 1412.</p>
<p>Comes Iwan (Johannes), filius comitis Nelepuch (Nelepcich) 1344—1376, † ante 1383.</p> <p>1365 comes de Orbaz et Zana; postea „magister...”</p> <p>Uxor eius Margherita, vidua 1385, 1388, 1390, 1392, 1410.</p>		
<p>Comes Johannes, filius magistri Ivan Nelipicii; (knez Ivaniš Ivanović) 1383—1434.</p> <p>1393 comes Tragurii, 1402 comes Clissiae, 1403 perpetuus comes Spalati, 1406 comes Ramae, 1416 Almisii comes, 1420—1434 banus Dalmatiae et Croatiae.</p> <p>Uxor eius Elisabeta (Alsabeta), 1402, 1410, 1416.</p>	<p>Jelena (Jeliniza), 1408, 1416.</p> <p>1. maritus Hervoia Vukčić, dux Spalati († 1416.)</p> <p>2. Stephanus Ostoja, rex Bosnae.</p>	<p>Ladislavus, 1412.</p> <hr/> <p>Benedictus, 1442.</p> <hr/> <p>Franciscus Nelepechy, 1515—1523.</p>
<p>Catharina, 1411, 1424, 1434. (Catherinella), uxor Joannis (Angeli, Anž), filii Nicolai de Frangepan.</p>		<p>Margaretha, 1411, 1413, uxor Caroli, filii Pauli comitis Corbaviae.</p>

NADGROBNI NAPIS HRVATSKE KRALJICE HELENE U SOLINU.

Iz starih se isprava znade, da su se banovi i kraljevi iz hrvatske narodne dinastije ponajviše pokapali u solinskom polju. Zaposjednuvši Hrvati iza razorenja grada Solina (g. 639.) one predjele, stadoše, da oko staroga Solina, te na najljepšim i plodnijim predjelima od Klisa do Trogira i do Omiša grade kuće i crkve, dižu samostane i utemelje zadužbine. Već tečajem IX. vijeka podiglo se na ovom zemljištu mnogo crkava i samostana, tako da se sa Račkim punim pravom može reći: „Sva ova okolica, osobito između Trogira, Solina, Splita i Poljica bila je crkvam posuta.“¹ Mnoge od tih crkava i crkvice, što no su bile po solinskom polju rasijane, služile su po tadašnjem običaju kao zadnji stanak njihovih utemeljitelja i njihove svojte. O nekojima to znamo za izvjesno iz sačuvane literarne predaje.

Jedna je od tih crkava crkva sv. Stjepana prvoga mučenika blizu Spljeta, koja se prvi put spominje g. 1020.² U ovomu je samostanu neko vrijeme živio hrvatski vojvoda Stjepan, sinovac Petra Krešimira, a izabrao je ovo mjesto i za svoju grobnicu.³ Početkom slijedećega vijeka zove se ovaj samostan „S Stephani de pinis“, od borove šume, koja je na morskom jezičcu na jugozapadu grada Spljeta rasla.⁴ U groblju ove crkve našli su se prije više godina nekoji sarkofazi,⁵ ali po njihovu sadržaju ne bi se moglo zaključiti, da su bili od hrvatskih bana ili kraljeva, nego vjerojatnije od opata ovoga samostana ili drugih velikaša. Sva je prilika, da je ova crkva sv. Stjepana ona ista, koja se navodi u ispravama uz crkvu sv. Marije u solinskom polju, kojom će da se bavi ova raspravica. Ovo bi bila druga crkva, za koju se izvjesno znade, da su se u njoj pokapali hrvatski kraljevi. Treća je crkva valjda sv. Petra, u mjestu Rižinicama, na međi među Solinom i Klisom, koja se je prije tri godine djelomice prekopala i u kojoj se je našao napis bana Trpimira iz polovice IX. vijeka.⁶ U ovoj je crkvi po svoj prilici bio pokopan kralj Stjepan, otac Krešimira velikoga, jer g. 1069. o njemu isprava

¹ Rad jugosl. akad. CXXVI. str. 190.

² Documenta chroat. ed. Rački str. 36.

³ Documenta (god. 1078.) str. 119: „Ego Stephanus olim illustris dux Chroatorum oppressus gravi infirmitate advocare feci venerabiles sacerdotes regni Chroacie, ut remedium peccatis meis invenirent, quorum bono consilio me transferendum curavi ad monasterium S. Stephani protomartiris, atque ibi deposui omnem dignitatem meam et ibi elegi sepulchrum meum...“

⁴ Do nazad malo godina bilo je jur ovdje borove šume. Sada nema više nego koja mladica. Od g. 1825. ovdje je općinsko groblje grada Spljeta pod imenom „Sustjepan“.

⁵ Kaer Dvije opatije sv. Petra Gumajskoga i sv. Stjepana de Pinis u Prilogu Bullettina Spljetskog g. 1890. 91. str. 49. (Opaska 4.), 73. Sr. Bullettino g. 1897. str. 116.

⁶ Sr. drugi izvještaj Bihaća, hrv. društva za istraživanje domaće povjesti za god. 1895. Sr. Bullettino 1891. str. 84. sl. Docum. str. 3.

ovako kaže ' : „Ideo ego Cresimirus, divina gratia largiente Chroatie atque Dalmatie iura gubernans atque aui mei beate memorie Cresimiri regis patrisque mei regis Stephani in Clisio campo feliciter quiescentis, habenas regni retinens“ i t. d.

Društvo „Bihać“, koje si uzelo za zadaću, da ponajprije i osobito istražuje ostanke hrvatske prošlosti u ovom predjelu, prekopavši g. 1895. dijelomice crkvu i samostan sv. Petra u Rižinicama,² da nastavi ovu radnju, kada se bude opet uzmoglo, pa g. 1896. i 1897. na Mirima u kaštelskom polju ostanke kraljevskog krunskog dobra,³ odlučilo je ljetos da istraži crkvu sv. Marije de Salona ili „S. Maria de Otoch“, tik sadanje podžupske crkve blažene djevice Marije, zvane također gospa od otoka. O ovoj crkvi spljetski kroničar Toma arcidakon († 1268.) piše ovako: „His temporibus celebrata fuit sinodus in civitate nonensi sub Johanne Cardinali apostolice sedis legato. Ubi proclamationem faciente Laurentio archiepiscopo illustris vir Demetrius, cognomento Suinimir, rex Chroatorum, restituit ecclesie sancti Domnii ecclesias sancti Stephani et sancte Marie in Salona cum omnibus earum bonis. Has siquidem ecclesias edificavit et dotavit quedam Helena regina, donans eas Spalatine sedi iure perpetuo possidendas. Que ob reverentiam regalium sepulchrorum concesse fuerant quibusdam regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant. Ibi namque magnificus vir Cresimirus rex, in atrio videlicet basilice sancti Stephani, tumultatus est cum pluribus aliis regibus et reginis.“⁴

Na rukopisu kronike Tome arcidakona, koji se čuva u knjižnici Conte Fanfogne u Trogiru, čita se uz ovo poglavlje u talijanskom jeziku ova opaska: „San Stefano di Salona detto così per distinguerlo dall' altro S. Stefano (de Pinis) e perchè fu fabricato tra le ruine di quella città. La chiesa di fondò da Elena, moglie di Mislavo duce di Croazia, intorno all' a. 830. In questa si sepelivano li principi e le principesse della casa ducale e poi regia, la quale nel contado di Clissa presso Salona ebbe per lo più la residenza“ (p. 57). „S. Maria di Salona fu pure edificata dalla principissa Elena, che l' arcidiacono onora col nome di regina; e credesi che potesse essere su le ruine di s. Marina, che fu la prima chiesa e poi domo di Salona. Ivi pure sono sepeliti de' principi del sangue e della corte, finchè fù fissa nel contado di Clissa; perciò anche ivi fù edificato un monistero per l' oggetto accennato... Sino all' invasione dei Turchi furono in piedi questi monisteri con loro basiliche; ora di s. Maria è rimasta una piccola chiesa, la quale è un' appendice di parochiale di Vragizza“ (p. 57).⁵ Ova crkva S. Maria in Salona, ili de Salona⁶, que est Salone,⁷ que iuxta rivum salonitane civitatis est sita⁸, dolazi već u staro doba

¹ Docum. br. 55. str. 72.

² Sr. I. izvještaj Bihaća, hrv. društva za istraživanje domaće povjesti. Zadar 1894.

³ Sr. II. izvještaj „Bihaća“ za god. 1896.; III. izvještaj „Bihaća“ za god. 1897.

⁴ Thomas Archidiaconus Historia Salonitana ed. Rački 1894. c. XVI. p. 55.

⁵ Docum. p. 487.

⁶ Codex Diplom. II. p. 8.

⁷ Cod. Dipl. p. 31.

⁸ Cod. Dipl. p. 35.

(g. 1397.) pod imenom S. Maria de Otoch¹. A ovako se i sada zove ova crkva u cijeloj dalmatinskoj Zagori, pa u samom Solinu i u obližjim selim, naime Gospe od Otoka².

U zidu ograde okolo sadanje podžupske crkve bio je od davna uzidan jedan ornamentalni komad iz X.—XI. vijeka, a pokraj vrata ograde stajao je iz istog doba, također od davnine, u zemlju usađen komad stupića sa dotičnim kapi-telom. Sjeverno od crkve virio je između dva drevna hrasta, samo malo centi-metara iznad površine zemlje, dio prostog zida, a komad se je toga zida pojavio prije dvije godine, kada se ovdje bacio temelj za novi zvonik podžupske crkve.

Na temelju gore navedenih pisanih vijesti i ovih arhitektonskih i orna-mentalnih ostanaka društvo je „Bihać“ odlučilo izvesti prošlog kolovoza svoju već od nekoliko godina začetu osnovu, da naime prekopa ovu starinsku crkvu. Odmah prvog dana radnje 24. kolovoza pojavili se perimetralni zidovi crkve, a na temelju gore navedene vijesti potražio se odmah slijedećega dana atri-um, u kojemu se je 25. i 26. kolovoza izvadio vas zdrobljen nadgrobní napis hrvatske kraljice Helene.

Dočim si „Bihać“ pridržaje pravo, da u svoje vrijeme o ovim iskopinama, kada budu dovršene, opširnije izvijesti, rodoljubna me dužnost tjera, da međutim kroz ovo znanstveno rodoljubno glasilo hrvatski narod obavijestim o ovomu za našu povjest znamenitomu iznašašću. Ovaj se kratki izvještaj ima stoga smatrati samo pretečnim i nepotpunim, te je vjerojatno, da će se doći do daljnjih izvjesnijih rezultata.

Crkva S. Mariae de Salona ili de Otoch, koja je već prvih dana radnje bila sasvim otkopana, razdijeljena je na tri broda s tri pila, kojima se temelji dobro vide. Na istoku svršava apsidom, a ima dva mala atrija. Prvi je vrst narthex-a, a drugi je pravi atrij. Nad pilovima u sredini imala se je dizati kuba u stilu tadašnje dobe. Ova crkva u istoj je malne orientaciji prema sadašnjoj podžupskoj blažene gospe, sagrađenoj g. 1880., kada je stara g. 1875. izgorila, a leži joj na sjeveru.

Od atrija dalje prema zapadu ide skup isprekrižanih zidova, po svoj prilici ostanci samostana, koji je tu po Tomi arcidakonu opstojao: „(ecclesiae S. Stephani et S. Mariae de Salona) quae ob reverentiam regalium sepulchrorum concessae fuerant quibusdam regularibus ad tempus, qui assidue in eis officiorum ministeria exercebant“.³ Iskopine se u ovom dijelu sada nastavljaju.

Svi temelji ovih sgrada ne leže više od 0'30—0'40 m., a na mnogim mje-stima i manje, ispod površine zemlje, a mjestimice se na njima vide tragovi pro-padanju ognjem, tako da je vjerojatno, ako stara crkva sv. Marije de Salona nije postradala za provale divljih Tatara g. 1242., a ono su ju sigurno u XVI.

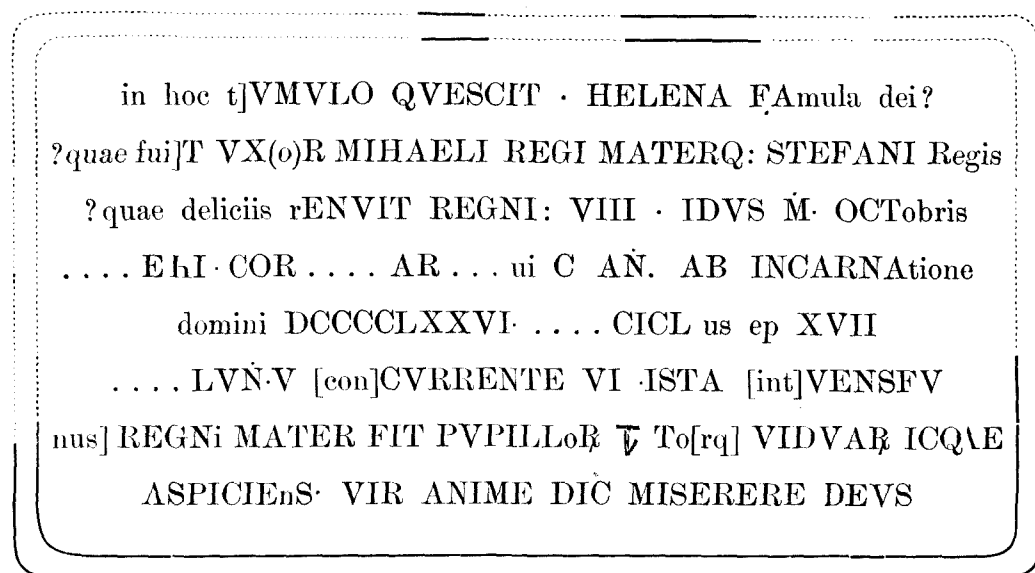
¹ Farlati Ill. sacr. III. p. 340.: „Item terram et totam insulam S. Mariae de Otoch cum omnibus scupellis, ac aquimolliis seu insulis parvis et pertinentiis infra fluvium Salonae positis“. Po prilici isto na str. 345.

² Solinjani ovu crkvu i sada ovako zovu osobito kada se kunu, ne imenovavši tobože svetice: „tako mi one u otoku t. j. blažene djevice Marije.

³ Hist. Sal. c. XVI. str. 55.

ili XVII. vijeku uništili Turci, koji su u Solinu i bližem Klisu sjedili jedan i pol vijeka.

U atriju ove bazilike našao se je 26. kolovoza 1898. nadgrobni napis hrvatske kraljice Helene, ponajviše u komadima i komadićima od tri slova do pol slova, ukupno 88 komada. Fali po prilici treći dio, a raspoznaju se očito tragovi, da je postradao od ognja. Nije doduše još pošlo za rukom, da se prisastavi 13 malih komadića, ali glavni su elementi napisa već sastavljeni. Konstatovala mu se i visina, koja iznosi 0.75 m. i širina od 1.25 m. Napis se je nalazio na sarkofagu od vapnenca. Pošto nije isključena nada, da će se još koji komadić naći, pripućujem samo sigurno pročitane ulomke

1.26 m.

0.75 m.

In hoc t]umulo qu(i)escit Helena fa[m]ula Dei? quae fui]t ux[o]r Michaeli regi materq(ue) Stefani r[egis] . . . ? quae? deliciis r]enuit regni VIII. Idus m(ensis) oct[obris] . . . an(no) ab incarnat[i]one domini] DCCCCLXXVI . . . ciel[us] ep (acta) XVII . . . lun(a) V. [con]currente VI. Ista [int]uens fu]nus? . . . regn[i] mater fit pupillo(rum) tuto[rq]ue viduar(um). [H]icque aspici[n]s vir anime dic miserere Deus.

Ova kraljica Helena dosad je nepoznata u povjesti hrvatskoj, ako nije ona ista Helena, koja je po Tomi arcidakonu utemeljila i zakladama obogatila ovu crkvu. Po drugima bi ona bila žena bana Mislava, koje bi ime moglo biti skraćeno od Mi[ro]slava. Ob ovoj se Heleni kaže u napisu, da je žena Mihajla kralja, a majka Stjepana kralja.

U povjesničkim ispravama nigdje se direktno ne navodi kakov kralj Mihajlo. Sabellico¹ navodi, da je oko polovice X. vijeka u Dalmaciji bio kraljem

¹ Deche p. XXVI: „certo Michiel regulo in Dalmatia“.

neki Michiel, a naš povjesničar Lučić¹ kaže, da je za doba mletačkoga dužda Ursa Badoera (od g. 912.—932.) bio ban u Hrvatskoj neki Mihajil, koji bi bio Miroslav po Konstantinu Porfirogenetu, a da je bio sin Krešimirov ili Mutimirov, te po običaju grčkih pisaca, koji su mijenjali imena, prozvan Mihajil. I Farlati, po mletačkim piscima, osobito pako po Daudulovoj kronici (l. VIII.) nagada², da je ovaj Mihajil Porfirogenetov Miroslav. To se dade razumjeti, ako si dozovemo u pamet, da su naši vladari uz narodno ime rabili i svetačko grčko ili latinsko. Tako se na pr. Svinimir (Zvonimir) zove Dmitar³, Krešimir se zove Petar⁴, Vojslav Stjepan⁵ i t. d.

Konstantin Porfirogenet⁶ pripovijeda, kako je hrvatska država bila snažna i po kopnu i po moru sve do kralja Krešimira. Iza njegove smrti, buduć ga naslijedio na prijestolju sin Miroslav (Μιροσλαβος), a bio ubijen iza četiri godine kraljevanja od bana Pribine (Pribunia) usljed nastalih razmirica i buna pade i moć hrvatske države.

I vjerojatno u ovom Heleninom napisu nalazimo potvrdu ove vijesti Konstantinove. Kaže se naime, da je Helena, koja je bila žena kralja Mihajila (Miroslava) a majka kralja Stjepana, postala majkom sirota i obranom udovica. Znamenita je svakako u ovom napisu ne samo oznaka dneva 8. oktobra, nego još više godina od upućenja Gospodina 976. Ona antitesa medju onim, što je Helena bila po društvenom položaju i što je postala, a onako čuvstveno izražena na samomu napisu, opravdava pomisao, da se ovoj kraljici nešto dogodilo, s čega je ona posvetila zadnje godine svoga života djelima kršćanske ljubavi, naime pomažući sirote i braneći udovice. A to, što nam Konstantin Porfirogenet pripovijeda, da joj je naime bio ubijen muž Miroslav nakon četiri godine kraljevanja, da su u hrvatskoj državi nastale bune i razmirice, koje su i samu državu upropastile, to se može odnositi na događaje, navedene u ovom napisu. Na ovu pomisao ovlašćuje nas i lijepi čuvstveni zaključak napisa, koji odgovara cijelomu njegovomu sadržaju: a ti čovječe gledajuć (ovaj sarkofag) reci joj duši: Bog ju pomilovao! Ovim zaključkom, kao što i cijelim čuvstvenim napisom htio je sastavljač istoga, da istakne dobrotu srca pobožne kraljice te da čitatelja potakne na štovanje njezine uspomene.

Ova je naša Helena bila majka Stjepana kralja. To bi imao da bude onaj Stjepan, što ga Lučić u genealogiji hrvatskih banova i kraljeva uzimlje za sina

¹ De regno Dalm. et Chroat. p. 58—9.: „Michaelem item ducem Sclavorum veneti scriptores memorant, tempore Ursi Baduarii, quem Ducem Chroatorum fuisse argui potest, et ex temporum collatione forsan Porphirogeniti Miroslavum, Cresimiri vel Mucimiri filium, a Graecis, nomina mutare solitis, Michaelem vocatum, qui si idem cum Miroslavo ponatur, quem occisum a Pribunio Bano Porphirogenitus refert, hoc evenit circa ea tempora, quando Porphirogenitus scribebat, quae ex annis mundi et indictionibus ab ipso relatis ad annum 949. referri debent.“

² Farlati Illyr. Sacrum I. p. 304. 2.; 334. 2 341. (n); III. p. 84, 86, 87.

³ Docum. str. 111. „Ego Zvonimir seu Demetrius qui et Svinimir nuncupor.“ str. 104. „Demetrius qui et Suinimir.“ str. 116. „ego Suinimir qui et Demetrius“.

⁴ Docum. str. 62. „ego Cresimir qui alio nomine vocitor Petrus.“

⁵ Rad jugosl. akad. XIX. str. 74.

⁶ De admin. imp. cap. 31. p. 150—151. ed. Bonn. „Atque haec quidem Chrobatiae potentia et copiae fuerunt usque ad principatum Krasemere; quo mortuo cum filius eius Mirosthlav“

Krešimira, a oca Petra Krešimira. Ovaj bi Stjepan imao da bude onaj, o kojemu se je gore reklo, da je pokopan in campo Clisio, t. j. u crkvi sv. Petra u Rižnicama.

Helenin spomenik, popunjen u glavnim dijelovima, pruža nam važnih podataka za proučavanje povjesti hrvatske narodne dinastije u drugoj polovici X. vijeka, te za popunjenje i razjašnjenje isprava, koje su u ovom razdoblju koje nepotpune koje nejasne. Pomoćju božjom još nekoliko sretnih našašća iz toga doba, pa će i tu svanuti jasnije svjetlo.

Spljet, 14. oktobra 1898.

Fr. Bulić.

---

bus postquam quadrigenum genti praefuisset, a Pribunia bano interfectus esset, plurimis obortis dissidiis ac factionibus, equitum pe-

ditumque numerus valde imminutus est, item sagenarum et condurarum“.

PRILOG RODOPISU HERCEGA SV. SAVE.

HRVATSKA GRANA HERCEGA SV. SAVE.

O rodu hercega sv. Save (duces s. Sabbae) u novije se doba napisalo više zanimivih članaka. E. Lilek je priopćio podatke o riznici porodice Hranića¹, Karlo Pecz člančić „Ahmed paša Hercegović“², a Bartul Poparić napisao je pod naslovom „Hercezi svetoga Save“³ opsežnu raspravu, u kojoj govori o hercegu Stjepanu Kosačić i sinu mu Vlatku, priopćujući i mnogo opširniji rodopis hercega sv. Save, nego što ga je sastavio Lilek.⁴

Herceg je Stjepan Kosača ostavio iz braka s prvom ženom Anom Kantakuzenkom dva sina, Vladislava i Vlatka, a iz nezakonitog braka s trećom ženom rodod Fiorentinkom sina Stjepana, koji je, prešav na muhamedovsku vjeru, bio kasnije poznat pod imenom Ahmed-paše Hercegovića († 1518.). O Stjepanovom sinu Vladislavu Poparić navodi, da je sa ženom si Klarom (?) rodio sina Balšu, zabacujući vijest Du Cangea (Historia Byzant.), koji veli, da se je iz toga braka rodio i sin Petar, oženjen s mletačkom plemkinjom „Kvirinom“. On zabacuje i drugu Du Cangeovu vijest, da je Vlatko bio oženjen s mletačkom plemkinjom Neofitom, te s ovom rodio sina Ivana. Znade se, da je Vladislav s obitelji g. 1470. ili 1471. pred Turcima pobjegao pod mletačko okrilje, a za tim u Ugarsku, pridržavši još samo grad Viseć na Cetini, koji je god. 1475. predao Mlečanima. U Ugarskoj ga je kralj Matija Korvin dobro primio, te mu je za zasluge, što si je stekao, pomagajući kralja u boju protiv Turaka, darovao oba grada Kalnika (mali i veliki) u županiji križevačkoj u Hrvatskoj. To se je dogodilo svakako g. 1470. ili 1471., jer g. 1472. nalazimo Vladislava, hercega od sv. Save, gospodarom kalničkim. To doznajemo iz pritužbe kalničkih plemića, kojom se opriješe raznim podavanjima i službama, što ih je Vladislav od njih, kao da su njegovi kmetovi, počeo tražiti. Uslijed ove pritužbe potvrdio je g. 1472. kralj Matija kalničkim plemićima stara njihova plemićka prava i slobode.⁵ Vladislav se je kao gospodar Kalnika pisao „dux de Kemlek“, što razabiremo iz više isprava. Grad Veliki Kalnik nije dugo ostao u Vladislavovim rukama, jer ga godine 1480. kralj Matija darova hrvatskomu banu Ladislavu Egervarskom.⁶ Na koji je način Vla-

¹ Bos. Glasnik II. 1839. II. str. 1—25.

² Bos. Glasnik VI. (1894.) str. 361—363.

³ Program c. kr. vel. gimnazije u Spljetu za god. 1894/5.

⁴ Na n. m.

⁵ Kukuljević Jura regn. I. p. 323.

⁶ Teleki Hunyadiak kora XII. 133.

dislav taj grad izgubio, nije nam poznato. Od tada je imao samo Mali Kalnik, koji je ostao u vlasti roda hercega od sv. Save sve do g. 1552.

U kr zemalj. arhivu u Zagrebu čuva se stari službeno ovjerovljen prijepis povelje kralja Ferdinanda I., izdane u Beču 8. marta 1556.¹, kojom kralj daje svoj konsens slijedećoj, u njoj prepisanoj ispravi bana Nikole Zrinskoga, datiranoj dne 23. maja g. 1552. Ova važna isprava glasi ovako:

Nos Nicolaus comes perpetuus de Zrinio ac regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae banus. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod egregius Nicolaus Balsa filius quondam Matthiae filii olim Petri filii quondam Wladislawi similiter Balsa ducis Sancti Sabae coram nobis personaliter constitutus, oneribus etiam et quibuslibet gravaminibus Iwani, Andreae et Thomae filiorum suorum, nec non puellae filiae similiter suae novissimae natae ac nondum sacro baptismate ablutae vel aliquo nomine appellatae per omnia in se levatis et assumptis sponte et libere confessus est et retulit eo modo: Quomodo ipse sana ac matura intra se deliberatione praehabita, considerans etiam et in animo revolvens, quod Turca hostis fidei Christianae immanissimus praedictum regnum Slavoniae ferro et flamma suaque tiranide jam adeo destruxisset atque devastasset, ut etiam de reliquiis ejusdem regni dubium magis quam spes haberetur, et quod castrum quoque ipsius Nicolai Balsa, Kyss-Kemlek vocatum in eodem regno Slavoniae et comitatu Chriensi existens habitum cum suis cunctis pertinentiis in ipsismet confiniis regni foret, ac per eundem hostem in tantum restrictum et desolatum existeret, ut ipse Nicolaus Balsa, castrum ipsum sibi et suis prolibus jam penitus inutile, seque et dictas proles suas ad consecutionem et manutationem ejusdem castri omnino minus sufficientes esse sentiret. Hac igitur considerantia permotus cupiens denique rebus hisce suis consulere salubrius ac loco ejusdem castri sui aliqua utiliora tutioraque bona sibi et dictis suis prolibus ordinare, idem Nicolaus Balsa praescriptum castrum suum Kyss-Kemlek in dicto regno Slavoniae et comitatu Chriensi, ut praemissum est existens et habitum cum oppido Reka appellato, sub eodem castro adjacente ac aliis universis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus alpibus, vallibus, vineis, vinearumque promonthoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris et antiquis metis existentibus, ac ad idem castrum et oppidum de jure et ab antiquo pertinentibus, seu pertinere debentibus, egregio Joanni Gezthy de Zenthlewrincz suisque haeredibus et posteritatibus universis, pro trecentis florenis Hungaricalibus et centum talleris dedisset, vendidisset et inscripsit nostri in praesentia jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum, nil juris nihilve proprietatis aut domini in eodem castro et oppido ac cunctis ejusdem pertinentiis, sibi aut suis haeredibus reservando, sed totum et omne jus suum omnemque juris

¹ Processus Ser. I. Nr. 242.

dominii proprietatem, quod et quam in dicto castro haberent vel habituri essent in futurum, quovis modo, in eundem Joannem Gezthy et suos cunctos haeredes et posteritates transferendo, pleno cum effectu harum nostrarum pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratarum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in Ormosd feria secunda proxima post festum beati Dionisii confessoris, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo.

Iz ove isprave doznajemo, da je g. 1552. Nikola Balša, herceg. sv. Save, prodao grad Mali Kalnik zajedno s trgom Rekom Ivanu Gezthy-u od sv. Lovrinca, s namjerom, da si u kojem sigurnijem kraju kupi nova imanja za sebe i svoje potomstvo. A što je za nas najvažnije, nailazimo u njoj obilni podatak za rodopis hrvatske grane hercega sv. Save, naime:

Vladislav Balša

|

Petar

|

Matija

|

Nikola

1552.

Ivan 1552.

Andrija 1552.

Toma 1552.

Kći N. N. 1552.

Nikola Balša je dakle bio unuk Petra, sina Vladislava Balše, hercega sv. Save. Još je važnije, što ova vijest potvrđuje istinitost gore spomenute Du Cangeove vijesti, jer je ovaj Vladislav -- onaj isti, što je uzmaknuo u Ugarsku i dobio gradove Mali i Veliki Kalnik u Hrvatskoj, sin hercega Stjepana Kosače, brat Vlatkov, te polubrat poturčenoga Stjepana -- imao sina Petra. Ovo, te i vijest Du Cangeovu, da je Petar imao ženu „Kvirinu“, potvrđuje i Petar Pasqualigo, kada bilježi: „1509. 27. decembre. Zagabria. — „A questi zorni proximi uene in questa cita (Zagreb) lo illustre domino Piero duca de sancto Saba, che fo fiol de un fratello del presente bassá de la Bossina, et che ha per moglie una zentildonna nostra de cha Querini, che fo fiola del quondam reverendo arcivescovo domino Francesco Querini.“¹ Tu dakle sasna jasno stoji, da je Petar sin brata ondašnjeg bosanskog paše -- dakle sin Vladislava, brata Ahmed-paše Hercegovića i da imade za ženu plemenitu Mlečanku od roda „Querini“.

Znade se, da je taj Petar dobivao g. 1507. i 1508. po 290 for. od poreza kraljevine Slavonije, kao nagradu za svoje vjerne službe po novu si domovinu Hrvatsku.² Da je Petar stanovao u gradu Malom Kalniku, dokazuje spomenuti Pasqualigo pišući: „Il duca di S. Saba Pietro Balsa dal suo castello Camlich a 9. marzo³ gli scrive, che la republica lo eccita a venir a suo ser-

¹ Ljubić Comissiones et relationes Venetae. I. p. 113/14.

² Starine V. p. 145. 149.

³ God. 1510.

vizio, ma che prima gli si paghino i 500 ducati, che gli si devono per l'ingaggio anteriore.“¹ Petar Balša je još g. 1511. bio na životu, a Pasqualigo spominje, da je imao više sinova: „(1511. 9. luglio. Buda.) — Il duca di S. Saba e uno dei suoi figli gli scrissero di nuovo, che desiderano venir la republica, e che io le scriva“². Između tih Petrovih sinova poznat nam je samo Matija, koji je po priopćenoj ispravi g. 1552. bio već mrtav.

Drugi Vladislavov sin bijaše poznati Balša, koji se g. 1467. pisao: „Mi gospodin Balša, herceg svetoga Save, sin glasitago spomenutija gospodina hercega Vladislava.“³ Ovaj se g. 1492. spominje među hrvatskim velikašima i plemićima, koji su u ime cijelog hrvatskog kraljevstva Habsburškoj kući zajamčili pravo na hrvatski prijestol, ako bi Vladislav, kralj ugarsko-hrvatski, umro bez muškog potomstva.⁴

Kad je Vladislav, herceg sv. Save, umro, ne znamo, nu znamo sigurno, da je g. 1497., a valjda već i g. 1492. bio mrtav. Nije nam poznata ni godina smrti hercega Balše, nu vjerojatno je, da g. 1507. nije više živjeo. Da li je bio oženjen i jeli je ostavio potomstva, također nam je za sada nepoznato.

Više put se je dogodilo, da je kraljevski fiskus, a po tom i kralj krivo izvješćivan o pojedinim obiteljima, a naročito znali su neki ljudi jednostavno dojaviti, da je stanovita obitelj izumrla, e da si tako mogu u kralja isposlovati darovnicu za tobože ispražnjena i ošastna njezina imanja. Tako je bez dvojbe oko g. 1550. kralj Ferdinand I. bio krivo upućen, da je Nikola Balša, herceg sv. Save umro bez potomstva, te je na temelju toga izdao u Beču 24. maja 1551. darovnicu, kojom je darovao grad Mali Kalnik i trgovište Reku braći Andriji i Nikoli Tarnoczy.⁵ Ova je darovnica dakako ostala bezuspješna, jer je Nikola Balša bio živ i zdrav, a uz to imao i djece, koju nam listina od g. 1552. navodi. On ostade gospodarom Malog Kalnika do slijedeće godine, kada ga je prodao Ivanu Gezthy-u.

Rodopis, što ga je po Flaviju Comnenu priopćio Du Cange⁶, poznaje koljeno od Vladislava do Nikole, ali kao Nikolinu djecu navodi Pavla, Stjepana, Dorda, Katu i Mariju, što je očito pogrešno. Ovo petero nalazimo godine 1566. u Sučavi na dvoru moldavskoga kneza Aleksandra, koji je 18. juna pisao dubrovačkoj općini, da im pritekne milostinjom u pomoć. U ovom pismu veli knez Aleksandar, da su to sirote, praunuci hercega Stefana, koji je bio u minulo vrijeme gospodar zemlje Hercegovine i beg njihov (Dubrovčana), te susjed i prijatelj Dubrovnika.⁷ Ako uzmemo riječ „praunuci hercega Stefana“ doslovno, onda su ovo petero djeca ili Ivana, sina Vlatkova, Balše ili Petra sinova Vladislavovih, ili napokon djeca Mustafe sina poturčenoga Stjepana (Ahmed-paše Hercegovića). Ako uzmemo riječ praunuci u širem smislu, onda to mogu

¹¹ Ljubić o. c. I. p. 118.

¹² Ljubić o. c. I. p. 120.

¹³ Miklošić Monumenta Serbica p. 502.

¹⁴ Bojničić Pravo nasljedstva kuće Habsburške na hrvat. prijestolje. Zagreb 1897.

¹⁵ Donat. reg. I. p. 89. u kr. zem. arhivu. Izpisi iz liber regius. „ . . . . per mortem et

defectum seminis egregii quondam Nicolai Balsa ducis S. Sabbae . . . . ad suam maiestatem rite et legitime devoluta esse perhibuntur, et redacta . . . .“

¹⁶ C. Du Fresne dominus Du Cange Illyricum vetus et novum p. 129.

¹⁷ Miklošić Mon. Serbica p. 557.

biti i daljni descendent. Čija su to djeca ne znamo, nu sigurno je, da Nikolina nijesa. S djecom Nikole Balše gubimo trag ovoj kalničkoj grani hercega sv. Save, koja je nosila prezime Balša (Balšići).

Vlatko s pridjevkom Kosača (Cosazza), potisnut od svog brata Stjepana, tada već poturčenog Ahmed-paše, ostavio je g. 1481. svoju domovinu. Jedni vele, da je otišao k svom bratu Vladislavu, drugi, da je otišao u Dubrovnik. Du Cange pripovieda, da je Vlatko otišao na otok Rab, gdje je kod Crnetića i preminuo¹, da je imao sina Ivana, koji je imao za ženu Neofitu Cosciu, plemkinju iz Vicence, a sam da je bio primljen među mletačke plemiće.² Potomstvo Vlatkovo nosi ime Kosača (Cosazza), a rabilo je kao grb u srebrenom štitu tri crvene grede sa crvenim križićem iznad njih. U Heyerovom „Adel von Dalmatien“ pripćen je sličan grb „Kossachicha duca di S. Sabba“ naime: u crvenom štitu tri srebrene grede; kao nakit rastući lav, koji drži u šapama zlatom optočenu zastavu s dvostrukim srebrenim križem, a plašt crveno srebren. Isti ovaj grb ima Korjenić-Neorićev (Rupčić) rukopis sveučilišne biblioteke u Zagrebu za porodicu „Kossacich“.³

Porodicu Kosačić, ili kako se tada pisala Cosazza, nalazimo i među mletačkim plemstvom, a poimence Ivana Cosaza g. 1507. i njegova oca, kojega se ime ne spominje.⁴ I g. 1565. bilježi se ista porodica kao „magnifici Cosazza“.⁵ Po rodopisu, što ga je Du Cange po Flaviju Comnenu pripćio, vjerojatno je, da je taj Ivan Cosazza praunuk hercega Vlatka, ali se to za sada ne može spomenicima sigurno ustanoviti.

Emilij Laszowski.

¹ Illyric. vet. 128.

² Ibidem 129.

³ Priopćio je taj grb Dr. Bojničić u svom djelu Der Adel von Kroatien und Slavonien.

⁴ Sanuto Rapport.

⁵ Ljubić Commiss. et relat. Venetae III. p. 162

ANTIPENDIJ STOLNE CRKVE ZAGREBAČKE.

Početkom prošloga vijeka bio je biskupom zagrebačkim grof Mirko Eszterházy od Galanthe (1708.—1722). On je najprije pripadao redu bijelih fratara, eremita sv. Pavla, te bio provincijalom toga reda, godine 1706. postao biskupom vackim, a dvije godine kasnije biskupom zagrebačkim. Iz Zagreba pozvan je godine 1722. na biskupsku stolicu vesprimsku, a konačno 1725. na nadbiskupsku u Ostrogonu. Kao ostrogonski nadbiskup i primas kraljevine Ugarske krunisao je kraljicu Mariju Tereziju. Umro je u Požunu dne 5. prosinca 1745.

Kao biskup zagrebački pokazao se je velikim prijateljem umjetnosti i mecenatom naše stolne crkve a i drugih mnogih crkava u Hrvatskoj, koje bogatim darovima nadari i krasnim umotvorima uresi. U riznici stolne crkve nalazi se još mnogo dragocjenih predmeta, koji potječu od njega. Tako je on dao načiniti onu škrinjicu od čistoga srebra, bogato ukrašenu sa dijamantima, smaragdima, rubinima opalima i drugim dragim kamenjem, u kojoj se na veliku nedjelju na božjem grobu sahranjuje sveta hostija. Na njegovu narudžbu napravljen je nadalje g. 1720. u Beču za stolnu crkvu veliki kalež od čistoga zlata, što teži 5 funti, sav obložen dijamantima te vriedan oko 20.000 for. I najdragocijenije misne odjeće kupio je biskup Eszterházy. Konačno je on dao napraviti one velike ploče, koje na velikim blagdanima služe za antipendij glavnoga oltara.

Ovaj antipendij izrađen je od čistoga srebra te sastoji iz tri komada. Srednji najveći ima dužinu od 3'556 m., a visinu od 0'973 m. Pobočni je svaki dug 1'053 m., a visok 0'974 m. Sva tri teže 165 lota ili tristo i trideset maraka srebra. Vrijednost im je po prilici 6000 for. Na sva tri komada izrezane su veoma lijepe slike u baroknom slogu onoga vremena. Na srednjem je prikazana sveta obitelj. Sveti Josip kao tesar podučava svog pastorka u meštiriji tesarskoj, mali Isus zabija u zemlju kolac, dok mu tri anđela pomažu graditi plot; malo podalje sjedi šivajuća majka Marija pod drvljem. Na pobočnim pločama izrađen je sv. Stjepan na koljenima, gdje žrtvuje svoju krunu Isusu i Mariji, a s druge strane sv. Ladislav, kako daruje svoju krunu presvetomu Trojstvu. Na srednjoj ploči nalazi se ovaj akrostihon :

HOC AMATAE SPONSÆ BINAQVE LATERIS ANTIPENDIA
PRAESENTAVERAT PRÆSVL ZAGRABIENSIS.

Iz ovog akrostihona proizlazi g. 1721. kao godina, kada je dovršen ovaj umotvor.

U kr. zemaljskom arhivu nalazi se među novo nabavljenim spisima izvorni ugovor, sklopljen u Zagrebu 6. lipnja 1714. između biskupa grofa Eszterházya i jednog zlatara glede izradbe ovog antipendija. Pošto je ovaj ugovor zanimiv prilog domaćoj povjesti umjetnosti, to ćemo ga ovdje u cijelosti priopćiti, a glasi ovako:

Nos comes Emericus Esterhazy de Galantha, Episcopus Zagrabiensis, abbas B. V. M. de Topuszka, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliarius, et nos capitulum eiusdem ecclesiae Zagrabiensis notificamus vigore praesentium. Quod nos cum infra subscripto aurifabro talem, occasione trium antipendiorum pro ara maiori in eadem ecclesia cathedrali nostra habita, id est vnus magni in medio, et duorum minorum ad latus utrumque maioris, contractum iniverimus et celebraverimus ut sequitur: Primo, dicta ecclesia cathedralis ex certorum benefactorum argento, ac alio empto in opus eorundem antipendiorum de argento dabit pondo quinquaginta et de cupro quantum ad praescripta antipendia pro fundamento necessarium fuerit. Secundo, idem aurifaber in eadem maiori antipendio excudet ex eodem argento, et faciet tres imagines, unam beatissimae virginis Mariae Jesulum tenentis, aliam sancti Stephani, tertiam sancti Ladislai regum Hungariae, hanc in sinistra, illam in dextra partibus, in minoribus vero in vna quidem ad cornu evangelii sancti Emerici ducis Hungariae, ad cornu epistolae beati Augustini episcopi Zagrabiensis itidem imagines excudet ex argento. Tertio, idem artifex faciet ciradas et rosas iuxta idaeam, nobis exhibitam et remonstratum ac per nos approbatam sigilloque nostro munitam, in iisdem antipendiis ex argento fundamentum, quod ex cupro intra rosas transparens fuerit, deaurabit, in quam deaurationem annotata ecclesia nostra eidem artificio dabit aurum ponderans aureos numero centum, si tantum necessarium fuerit. Quarto, praescriptum opus idem artifex intra anni spatium perficere, et ita affabre, polite, et solide, ac si in extera quapiam provincia, uti Auspurgi, ab huiusmodi opere celebrime factum fuisset, facere tenebitur. Quinto, pro tali vero labore et opere suo idem artifex a nobis praememorato episcopo mercedis seu solutionis habebit florenos rhen. sexcentos et quinquaginta. Sexto, si ad consumationem praedicti operis plus de argento requiretur, id dabit ecclesia cathedralis ex suo, nos autem supra memoratus episcopus, quod supra argenti quinquaginta pondo, id est supra centum marcas esset, laborem cuiuslibet vnicae argenti solvemus grossis octo. Septimo, idem aurifaber tenebitur ex argento inaurato, sibi ad dictum opus dando, aurum ab argento secernere, ecclesia vero ipsi aquam fortem ad hoc necessariam comparabit: Idque totum in suo victu et expensis toties fatus aurifaber facere obligatur. Datum Zagrabiae die sexta Junii millesimo septingentesimo decimo quarto.

C: Emericus Esterhazy, episcopus Zagrabiensis, per quem correcta in verbis: sigilloque nostro munitam. Idem E. Z. m. p. (L. S.)

De vol. v. c. Z. Franciscus Novachich cantor E. Zagr. m. p.

Johan. Peter Lange v. Langensfeld, Gefreiter und Goldschmidt von Karlstatt m. p. (L. S.)

Iz ovog ugovora razabiremo prije svega, da je antipendij zagrebačke stolne crkve domaća radnja, izrađena po nekome Ivanu Petru Langeu pl. Langensfeldskom, koji je bio vojnik gradske posade i ujedno zlatarski meštar u Karlovcu. Da je bio vješt umjetnik, dokazuje sama činjenica, da mu se je

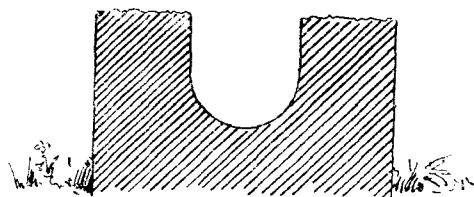
povjerala ova radnja, a dokazuje to i izradba njegova umotvora, za koji je, kako iz datuma na srednjoj ploči vidimo, trebao sedam godina. Srebra potrošio je za antipendij baš triputa toliko, koliko su kaptol i biskup izvorno za to odredili; a i izvorni nacrt, kako je u ugovoru opisan, donekle je promijenio, jer na antipendiju nije prikazao ni svetog vojvodu Emerika ni sv. Augustina Kažotića. — Ako Ivan Petar Lange i nije bio umjetnik prvoga reda, to ipak kao domaći meštar i tvorac djela, koje još i danas spada među dragocjenosti stolne crkve zagrebačke zaslužuje, da mu se uspomena u ovom listu sačuva.

Dr. Ivan Bojničić Kninski.

POVJESNO-TOPOGRAFSKE CRTICE O BIOGRADSKOM PRIMORJU.

Biogradsko primorje u Dalmaciji za najstarijeg povjesnog doba rimsko-liburnijskog dosta se slabo ističe. Po svoj je prilici uz primorsku rimsku cestu opstojalo samo nekoliko omanjih nastavnih točaka, koje su bile cestama vezane sa gradovima Nadinom, Blandonom (Trojangrad) i Asserijom (Podgrade). Najvažnije primorsko pristanište u to davno doba bila je luka kod današnjeg sela Pakoššana. Od te je luke vodila u Asseriju (Podgrade) cesta, kojoj se tragovi vide na Crnoj gori na istočnoj strani vranskog jezera. Stara cesta spaja i Filipjakov sa Trojangradom (Stabanj), gdje je valjda stojao liburnsko-rimski grad Blandona. Nadin je bio vezan sa sukošanskom dragom. Važnija je cesta bila ona, što po hrptu primorske kose ili po istočnom joj obronku još danas kao jahaći put teče od Babinduba sve do Zlosela. Isprave srednjega vijeka te ceste češće spominju (via carri), a na nje se odnosi i jedan miljokaz u Bibinju, koji javlja, da se je jedua od tih cesta gradila ili popravljala za cara Julijana Odmetnika (361.—363. po Kr.)¹ Glavna rimska cesta u starohrvatskoj županiji Sidragi još se sada na više mijesta vidi. Ona ide od Zadra na Nadin (Nedinum), Trojangrad (Blandona) i Raslinu kod Zatona (Arausa).²

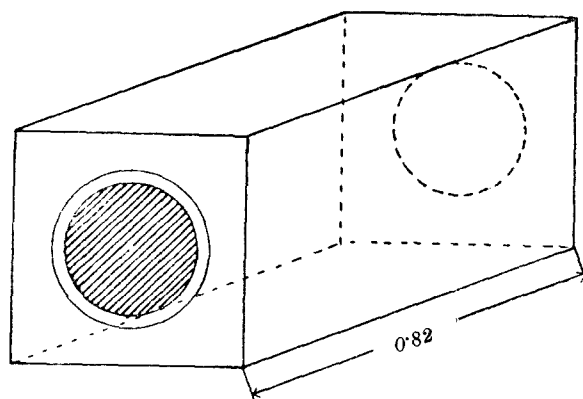
Najvažniji rimski spomenik u županiji Sidrazi je monumentalni vodovod od vrela Bibe iznad Vrane preko vranskoga blata i prve primorske kose u Zadar. Podrtine se ovog vodovoda vide još gdje gdje n. pr. kod Vrane, u uskoj drazi kod zablacanske crkvice, zatim na hrptu prve primorske kose među Pručanikom i Debelom glavicom, odakle skoro neprekidno teče na biogradsku opatiju, Filipjakov, Turanj, bibinjsko polje, zadarsko polje i uz pokrajinsku cestu do ogranka, što iza Kotlarove krčme vodi u Arbanase. Narod nazivlje ove podrtine „Vilinski zid“.

Sl. 1. Zidan žlijeb rimskog zadarskog vodovoda.

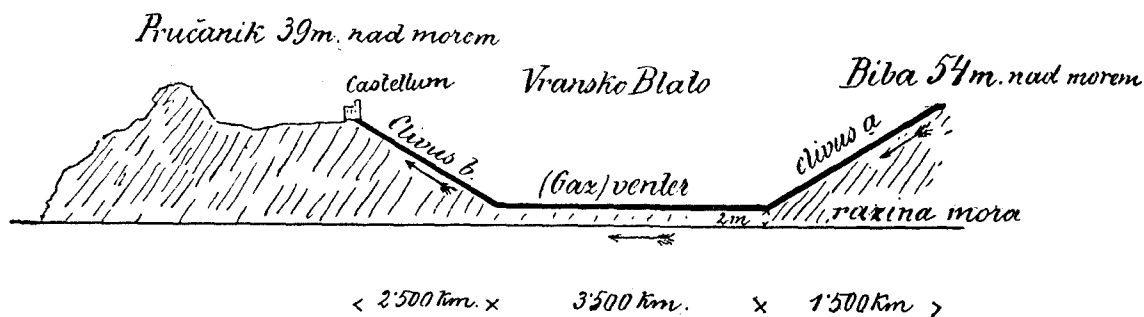
Sa tehničkog gledišta ovaj je vodovod veoma zanimiv. Drugi dio, od Pručanika do Zadra zidani je žlijeb, 0.58 m. širok, u 1.58 m. debelom zidu, što odgovara rimskom mjerilu od 2 i 5/2 stopa (Sl. 1.). Zid je sad viši sad niži, kako zahtijeva elevacija tla, gdje gdje s koritom razi zemlje, a gdje gdje do 3 m. visok. Najbolje je

žlijeb sačuvan uz cestu među zadarskim grobljem i Arbanasima, a kod Bošana, kako je zid gotovo razi zemlje, žlijeb je skoro cjelovit. Prvi dio vodovoda od vrela Bibe do Pručanika građen je na sifon sa kamenim cijevima, koje počivahu na niskom zidanom podgratku. Tragovi tomu podgratku dobro se vide spram vran-

Sl. 2. Kamena cijev rimskog zadarskog vodovoda.

skog blata. Taj komad od bijelog tesanca dug je 0.82 m.; pobočne četiri stranice su mu jednako visoke 0.60 m. Okrugli otvor ima u promjeru 0.35 m., te s jedne strane okružuje ga udubak 0.05 m. širok, a s druge odignut rub 0.04 m. širok.

Sl. 3. Skica rimskog zadarskog vodovoda od Bibe do Pručanika.

(Sl. 2.). Tako je jedna cijev u drugu bila hermetično pričvršćena. Slične cijevi vide se i u Vranskoj gradini, gdje su upotrebljene kao gradivo, kao okna do vrata ili kao cijevi za otok kišnice.

¹ Pismo D. Alačevića, rujna 1878. Dosele se mislilo da ovaj vodovod počima na Krki, ali zaslužni za presušenje vranskog blata savj. Tamino, pri izvidima g. 1885. je konstatovao, da vodovod ne prelazi Pakoštane na jugu, te je otkrio, da gaz preko blata nije drugo nego podgradak vodovoda. Da se je otkrio pravi

tečaj vodovoda mnogo su doprinijeli gospoda vranski knezovi Ugo i Huberto, kao i gosp. savj. Alačević. Nadat se je, da će to otkriće imati i praktičnog uspjeha, te će opet obnovljeni rimski vodovod Zadar providati vranskom vrelicom. Sr. Alačević, L'antichissimo acquedotto di Zara, Bull. dalm. Suppl. 1898.

Rimljani su obično vodovode gradili sa postepeno opadajućom pendenzijom, premošćujući u tu svrhu uske doline s vodovodima ili obilazeći ih. Kada se prostrana dolina nikako nije mogla mimoći, upotrebili bi sustav na sifon. U tom bi se slučaju olovnim ili glinenim cijevima tok nizbrdice (*clivus*) sveo u dno doline, te što duljom vodoravnom niskom substrukcijom (*venter*) potjerao na vršak protivne uzbrdice. Na najvišim točkama stajahu shraništa (*castella*), obično u razmaku od 4,000 stopa¹. U vranskoj dolini prvi *clivus* predstavlja crta od vrela Bibe do razine blata; odatle slijedi *venter* do Zablaća, a od Zablaća se nadiže suprotni *clivus* do Pručanika. (Sl. 3.) Tu je prestajao sustav sa zatvorenom cijevi, te započimao zidani otvoreni žlijeb sve do Zadra.

Od ovog monumentalnog vodovoda, koji je prolazio biogradskim primorjem, odvajali su se olovnim cijevima ogranci. Takovih se cijevi češće našlo, ali su ih seljaci pretopili. Stalno je, da su imale olovne ogranke Bošana kod Biograda i neko selište među Zablaćem i Bukčinom.

Drugih rimskih spomenika u biogradskom primorju dosele se je malo otkrilo, i to u Pakošanama, Zablaću i Bibinju. Na tim se točkama u novije vrijeme otkrilo grobova i novaca iz predhrvatskog doba.

U srednjem se vijeku biogradsko primorje stalo bolje isticati, od kako je zasnovan grad Biograd, po kojemu je primorje i ime dobilo. U doba hrvatske dinastije biogradsko je primorje pripadalo županiji Sidragi, što je sa ostalim županijama kopnene Dalmacije sačinjavala primorsku banovinu. Osim isprava, koje se odnose na pojedina mjesta u županiji Sidragi, najbolje nas o opsegu županije izvješćuju izvori o jurisdikcionalnom području biskupija ninske i biogradsko-skradinske. Spljetski sabor g. 1185. odredio je rečenim biskupijama područje na podlozi granica starih hrvatskih županija Sidrage i Luke: *Scardonensis episcopus habeat: Scardonam, Breber, Belgrad cum tota Sidraga. Nonensis episcopus habeat has parochias: Nonam, totam Lucam et medietatem Lice.*² Te su se granice sačuvale u svojoj cjelini i kašnje, tako da se po ispravama, odnosećim se na područje ninske i biogradsko-skradinske biskupije, mogu točno označiti granice obiju područja.³ Na sjevernoj granici skradinske biskupije bijahu slijedeće župe: Petrina (Bibinje),

¹ Vitruvius, De architectura, VII. 6.

² Tekst o tomu saboru od 1. svibnja 1185. kod Lučića, De regno Dalm. et Croatiae, knj. III. pogl. 13. i Farlata, Illyricum sacrum III. 213—214. (a odatle u poznije zbornike i u Kukuljevićev Codex dipl. II., 132.) iskrivljen je od prepisača u najbitnijoj točki. Ispravnije je prepisan u bilješci XVII. vijeka, gdje je naznačeno: „Extractum ex libro existente in cancellaria archiepiscopali Spalati, cui titulus: Jus metropoliticum ecclesiae spalaten-sis, p. 12“.

³ Od tih isprava dvije kod Farlata n. d. IV. 21; 2 25; druge dvije neobjelodanjeni su

hrvatski i talijanski popis župa ninske biskupije 1449. godine pod naslovom: „Syllabus villarum quarumdam, oppidorum, terrarumque existentium in dioecesi Nonensi, ex authentico existenti apud capitulum Nonense. — Sella i Bannovine ke su pod Nischoy Daxau“, u zborniku isprava ninske biskupije (Liber Rubeus) 1675. godine, biskupa Fr. de Grassis, Monumenta eccl. Nonensis, br. 14, str. 91—4. Druge isprave odnose se na župe nadinskog područja, pripojene nadžupskoj nadarbini u Bribiru 1519—20. godine, u c. kr. namj. arhivu u Zadru, Atti del conte di Zara P. Marcello, I. fo. 193, 129.

Sv. Martin-Kozmane (Sukošan), Gorica, Jelšane (Jošane), Klokočina i Nadin. Ovima odgovarahu pogranične ninske župe: Stupnik mali (Mostar kod Zemunika), Prkos i Starožane (Smilčić), te Drače (kod Smilčića) i Trnovica (Trnovac s crkvom sv. Mihovila u Biljanima). Na istočnoj granici skradinske župe bijahu: Veterniči, Lišane tinjske, Tinj, Jagodnje, Pristeg, Radošinovac, Banjevci, te su se doticale sa ninskim župama: Praskvić (Korlat), Rastević, Polača tinjska, Kličevac, Šopot, Miranje, Ceranje, Budak, Vukšić, Kašić, Velestvo (Velim) i Hrnevac. Po tomu je županiju Sidragu od županije Luke rastavljala crta na sjeveru od Gasenice (Bibinje) na Babindub, te od Babinduba na Nadin, na istoku crta od Nadina niz vransko pogorje (Petrim) do Velima. Južnu granicu bilježe Kašić i Hrnevac, koji pripadahu županiji Luci, te Zlosela skradinskog područja. U područje sidraške županije pripadalo je još i susjedno otočje Pašman i Vrgada s okolišnim ostrvima.

Županija Sidraga se je dijelila u više podžupanija, a svaka podžupanija u više brastva (generationes). U mletačkim ispravama nazivlju se brastva „posobe“, a više posoba na okupu liga ili zbor, t. j. isto što podžupanija.

U Sidrazi kao i u drugim županijama zemljište je bilo razdijeljeno među plemenite ljude slobodnjake i na krunske posjede (territorium regale, terrae regales). Ovoj uredbi možemo naći izrična traga u ispravama iz doba hrvatske dinastije i kašnje sve do turskog gospodstva.

Dok najstarija uspomena o sidraškoj županiji siže u deseti vijek, poznata su nam četiri župana sidraška u razdoblju 1059—1080 i jedan dvanajstoga vijeka.¹ Župani su stolovali još dvanajstoga vijeka u Tinju kod crkve sv. Ivana; to je Sidraga u užem smislu, po kojoj se prozvala čitava županija.² Poznata su nam dva podžupana u Sidrazi: Krukona, podžupan Miranja i Dražen, podžupan Blata, t. j. današnje vranske blatine na sjever vranskom jezeru.³ Isto tako, sudeći po topografskoj diobi, sijelo podžupana mora da je bilo jošte u Vrani, Gorici, u Kozmanima (Tokinia), Zablaću i Nadinu. Otoci imadahu po jednu tvrdu, te su bili pod upravom gradščika ili kaštelana, od kojih se spominje jedanajstoga vijeka kaštelan Tkona.⁴ I Nadin kao tvrda mora da je imao kaštelana.⁵ Sam grad Biograd bijaše izuzet iz županijskoga područja, te je sa svojim kotarom potpadao vlasti gradskog priora.

Dosta se krunskih posjeda spominje u opsegu županije Sidrage, a i nekoliko krunskih dvorova, koji bijahu središtem rečenih posjeda. U ispravama iz doba hrvatske dinastije se osobito ističu Vrana, Tinj, Rogovo, Tukljača i Gorica, a još neistražene leže po području sidraške županije ruševine i drugih dvorova, kojih isprave ne spominju.

Hrvatski kraljevi u drugoj polovici XI. vijeka darovaše neke krunske posjede sa dvorovima crkvenjacima. Tako Vrana postade maticom viteških redova

¹ Sr. Rački, Doc. kazalo 513: Kukuljević, Cod. dipl. II. 90.

² Sr. Kukuljević, Cod. dipl. II. 60, 67, 68, 90, 93, 124, 143, 172, 191.

³ Sr. Rački, Doc. 54. 110, 162—4, 166, 172—3.

⁴ Sr. Rački, Doc. 174.

⁵ U rogovskoj ispravi 1070—8. godine spominje se kaštelan Mihovil, u čijem području da su Kamenjane, Vukići i Trejčići, očevidno nadinskog područja, jer su rečena pomješća bila na sjeveroistočnom kraju Sidrage oko Nadina.

Templara, pa Ivanovaca u hrvatsko-ugarskoj državi, a Rogovo i Tkon srediština valjda najbogatije starohrvatske benediktinske opatije. Ni tursko gospodstvo nije sasvim uništilo ovih starodavnih kulturnih matica; u XVII. vijeku negdanji vranski priorat bijaše jedan od najbogatijih državnih lena bosanske beglerbegovine. Zatorna mletačka strategija ih ubatalila, a francuska vladavina dijelom dokinula.

Ima više dokaza, da su hrvatske vladalačke porodice u drugoj polovici XI. vijeka boravile u županiji Sidragi. Za kralja Zvonimira je vjerojatno, da je bio u Biogradu, gdje je njegov učitelj Šestak dao pokriti crkvu sv. Ivana Evanđeliste (1059.—1076.), a kralj ga zato obdario posjedom Kauka kod Biograda.¹ Nije nemoguće, da je u Biogradu boravila i Zvonimirova obitelj. Poznata ličnost od Zvonimirove rodbine jest ujak mu Streza ili Strezata,² koji bijaše oženio kćer Ruže iz Tkona.³ Zvonimirova majka bijaše po tom Strezova sestra. Ove rodbinske sveze navode nas na pomisao, da su Zvonimirovi roditelji boravili u Biogradu ili u neposrednoj blizini. Poznato je, da je kralj Zvonimir ishodio od pape Grgura VII., te je godine 1076. zasnovao stalnu nuncijaturu kod hrvatskoga kraljevskoga dvora. Stolica nuncija bijaše u krunskom dvoru Vrani. Po tom se smije zaključiti, da je i vladar s dvorom svojim navadno boravio blizu Vrane, svakako u Sidrazi ili obližnjoj Luki, i to najprije u Biogradu i Ostrovici. To nam potvrđuju još dvije činjenice.

Kralj Zvonimir je udao svoju šepavu kćer za Lapčanina Radula Vinihu (Vojnića), te mu u prčiju dao grad Karin. Odatle potiču velmože Karinjanci i Lapčani⁴, kojima prvobitno ime žive u Viništu na jugoistok od Karina. Po jednom napisu XIV. vijeka po prilici, kralj Zvonimir je u Ostrovici zasnovao neku zadušbinu, rek bi za svoje pokojnike,⁵ te je tu valjda opstojala Zvonimirova obiteljska grobnica. Po tom je vjerojatno, da navadno boravište Zvonimirove obitelji i vladarskoga dvora za njegova vladanja bijaše Biograd, a iz Ostrovice najprije da su potekli njegovi pređi.

U XII. je vijeku županija Sidraga rastrgana na razne strane. Razorenjem Biograda (g. 1125.) Mlečići otrgoše najprije otoke i biogradsko primorje, pripojivši ih Zadru. Nu to nije za dugo potrajalo. Dok su otoci ostali uz Zadar, biogradsko se primorje opet povratilo k županiji matici; po potvrđnici kralja Stjepana III. 1166. godine, Rogovo i Vrbica bijahu u hrvatskom području.⁶ U drugoj polovici istoga vijeka Vrana je postala maticom vitezova Templara, te malo po malo u njihovo područje potpade svakolika južna Sidraga. Cetinski knez Domaldo, obnovitelj od Mlečića g. 1204. razorenog Zadra, bijaše neko vrijeme u jednom dijelu

¹ Sr. Rački, Doc. 145—6; Ljubić, Policorion 38.

² Rački, Doc. 132. Na rogovskoj kupoprodaji zemlje u Pisačanima kod Kamenjana (Škabrnje) u sjevernoj Sidrazi stoji: „Testibus his: Stressina Berberistich et quinque suis militibus, et Streisata, Svinimiri regis auunculo“. N. m. 172; Ljubić, Policorion 10

³ Rogovska isprava 1570.—78. godine: „Rosa

quedam. socrus Streizii uendidit eidem monasterio terram in ibi (sub monte sanctorum Cosme et Damiani) pro XV. romanatis, et hoc sub tempore abbatis P(etri)“. Rački Doc. 170; Ljubić, Policorion, 17.

⁴ Rački, Doc. 146; Bull. dahn. V. 39. i dalje.

⁵ Sr. fotografični snimak napisa u Starohrv. prosvj. III. br. 1.

⁶ Sr. Kukuljević, Čod. dipl. II. 71.

sidraškoga primorja gospodarom, naime u predjelu, „što se od Krke spušta k moru do Zadra“. Kad je kralj Andrija izdaje radi Domalda lišio toga posjeda i darovao ga Grguru i Stjepanu bribirskim knezovima, Domaldo plaćeničkom vojskom nemilo orobi svoju staru gospoštiju, ali g. 1222., svladan od Šubića, morade uzmaći. Dok su se Šubići tako domogli sjevernog dijela biogradskog primorja, biogradski gradski kotar pripade vranskim Božjacima, te je njima u prilog izdao kraljevinski sud g. 1229. osudu protiv rogovske opatije, priznav im posjed zemljišta nekadanjeg kraljevskog grada Biograda.¹ Predjel, koji pripadaše prije Domaldu, a zatim Šubićima, mora da je bio sjeverno biogradsko primorje od Bibinja do Filipjakova, pak zaleđe mu sa tinjskim područjem.

Uz Zadar ostade Nadin sa sjevernim dijelom Sidrage, a kralj Koloman i brat mu Bela IV. ustupiše Zadru još i srednji dio sidraškoga zemljišta na zapad od nadinskog blata do Rogova. Tako je g. 1242. zasječena granica među zadarskim kotarom i Sidragom crtom od Nadina do Rogova i Filipjakova, te od Nadina na sv. Martin u Pridrazi, a odatle na karinsko ždrijelo Ribnicu.² Tu su granicu kašnje, 13.—27. godine,³ odobrili i knezovi bribirski Šubići, koji druge polovine trinajstoga vijeka pripojiše srednju i južnu Sidragu hrvatskoj primorskoj banovini, kojoj su oni nasljedno gospodovali do g. 1347. Rogovo je još g. 1342. u zadarsko-mletačkom području,⁴ te je južna granica zadarskog kotara, kako je g. 1242. ustanovljena, ostala sve do g. 1349., kad je knez Grgur, zapovjednik ostrovičke kaštelanije, zasegao svojim područjem do Rogova. Mlečići upriješe svim silama, da spase svoja prava na Rogovo,⁵ nu poraženi g. 1358. ostaviše Dalmaciju i Zadar. Ne znamo, je li sjeverna Sidraga sada otrgnuta od zadarskog kotara, te opet pripojena primorskoj banovini. Za borba među Vladislavom Napuljskim i Sigismundom vranski priori posvojiše jedan dio rogovskog teritorija i tako je ostalo do 1409. godine, kadno poznatim ugovorom pripade Mlečićima primorska Dalmacija, a s njom i Sidraga. Sidraga je tada raskomadana na tri česti: kaštelanije Nadin i Vranu, te biogradsko primorje, koje bi utjelovljeno zadarskom kotaru.⁶ Turci su stali provaljivati u Sidragu počam od g. 1468., te su doprli do mora; biogradsko je primorje postradalo nešto prije g. 1492., pa 1499,⁷ nu granice ostadoše pri starom. Tek kad je Vrana g. 1538. pala u turske ruke, Nadin i biogradsko primorje postadoše pograničjem protiv Turaka. Ciparskim ratom g. 1570. izgubiše Mlečići i Nadin, te tako ostade uz Zadar samo biogradsko primorje. Kad je kandijskim ratom g. 1648. sva Sidraga opet došla pod Mlečiće biogradsko primorje ostade i nadalje uz Zadar, te je sve do naših vremena bilo čest zadarskog kotara.

¹ Sr. Parlati, *Illyr. sacr.* III, 258.

² Kukuljević, *Regesta saeculi XIII.*; *Starine* XXIV. 213; Ljubić *Pol.* 21. i 25.

³ Ljubić, *Listine*, I, 348.

⁴ Sr. Ljubić, *Listine* III, 243—8.

⁵ Ljubić, n. mj. str. 165.

⁶ Pri vranskoj kaštelaniji ostade onaj dio rogovskog teritorija, što ga bijahu posvojili

vranski priori, te na zahtjev zadarske općine, da se taj dio povrati rogovskom opatu, mletačko starovijeće odgovori 5. IX. 1409, da će pitanje riješiti, čim dobije o tom izvještaj Ljubić, *Listine* VI, 10.

⁷ Glavićev *Ljetopis*, *Arkiv* IV, 39; Klementovićev *Ljetopis* n. mj. 34, Sanuto, *Arkiv* V. 47 i dalje.

Tursko-mletačka granica tekla je između g. 1575. i 1683. od Babinduba do Pakoššana po hrptu prve primorske kose, slijedeći tečaj starinske ceste, te je dospijevala na morsku obalu do Ujičke.¹

Prema mijenjaju političkih granica potpadala bi sidraška županija pod razne biskupije. Do g. 1125. spadala je pod biogradskoga biskupa, ali kada je biskupska stolica prenešena u Skradin, došlo je do razmirica radi granica Sidrage Spljetski je sabor zato g. 1185. dodijelio čitavu županiju Sidragu s biogradskim primorjem skradinskoj biskupiji, dok je sidraško otočje ostalo uz zadarsku dijecezu. Kad je sjeverna Sidraga bila otcijepljena od primorske banovine i pripojena zadarskom kotaru (1242—1327.), mimo saborske odluke 1185. godine, potvrđuje je zadarski nadbiskup svojem području. To nam dokazuje prošnja zadarskoga arcidakona Dimitra Matafarića g. 1344., u kojoj se izričito veli, da Rogovo sa pripadajućim selima potpada zadarskoj dijecezi, te je on pobirao u to ime desetinu,² kao i to, da se rogovska opatija u katedralnim rimskim zapisnicima broji u zadarsko crkveno područje.³ Iz jedne rogovske isprave od g. 1325. slijedi, da je Vrbica dijelomice potpadala u zadarsko a dijelomice u skradinsko dijecezansko područje.⁴ Ostale česti županije Sidrage spadale su pod tinjskog nadpopa, koji je priznavao jurisdikciju skradinskog biskupa.⁵

Tako je sjeverna Sidraga bespravno otrgnuta od skradinske biskupije ostala do početka XV. vijeka, kad je skradinski biskup podigao pravdu protiv zadarskog nadbiskupa radi posvojenja župa Petrinjevac (na sjeveristok Bibinju), Kozmane (Sv. Martin nad Sukošanom), Podvrsje (Vrčevo), Tustica, Vrbica Loševica (kod Rogova), Sikovo, Bubnjane, Gorica i Galovac, te ih vjerojatno g. 1401. i dobio.⁶ Međutim je Nadin sa svojim područjem ostao u skradinskom području, te nije nigda spadao pod zadarsku crkvenu jurisdikciju,⁷ te je po tom stalno, da su zadarskoj nadbiskupiji od g. 1185.—1401. potpadale samo sjeverne

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru; „Strumento dei confini del vecchio Aquisto in Dalmazia stabiliti in seguito alla pace di Candia dell' a. 1669., scritto nella campagna di Cossich appresso, sotto li ultimi della luna di Gemazilaril l'anno 1082., cioè 30. ottobre 1671.“ Ova granica je, što se biogradskoga primorja tiče, skoro nepromijenjena granica 1575. godine, kako se vidi po atlasima Camucija i Coronellija.

² Prošnja zadarskoga arcidakona Dimitra Matafarića na papu Klementa VI. uslišana 22./IX. 1344. Vatik. arhiv, Regest izv. Clem. VI. Suppl. An. III. P. II, f. 17.

³ „Taxa abbatiarum etc.“ rukopis XVII. vijeka, po izvorniku XV. vijeka, u knjižnici Corsini u Rimu, 377 (41. D. 14), fo. 52: Jadrensis dioecesis: — Cosme et Damiani Ordinis S. Benedicti, fl. XXXIII./-H.“

⁴ Rogovski arhiv.

⁵ Isprava 1289. godine 15.V., kojom „Bobane archipresbiter de Sidraga Scardonensis dioecesis“ sklapa zajam. Izv. regent. Creste de Jarallo, str. 80, u starom notarskom arhivu pokr. sudišta u Zadru.

⁶ Farlati IV, 21. Imena su župa iskvarena. Samo „Nadpogravie“ je neizvjesno, jer se na Podgrađe kod Benkoveca ne može ni misliti. To je nepoznat još predjel biogradskoga primorja, možda Nadpodvrsje ispod Vrčeva.

⁷ Po ispravama 1519. i 1520. godine župe: Nadin, Jelšane veliko i malo s crkvom sv. Jakova (Jošane), Veternići, Kokočina i Lišane bijahu pripojene nadarbini nadpopa bribirskoga. Sr. C. kr. namj. arhiv, Alti dell conte P. Marcello, I, f. 129, 193. Po Rajmundovom izvještaju oko 1530. godine jedan dio nadinske kaštelanije bijaše još sveder pod skradinskom biskupijom, a drugi pod ninskom; kod Farlata IV, 225.

primorske župe biogradskog područja, Jesenice s Bibinjama, Sukošan i područje rogovske opatije (Tkon, Rogovo i sv. Filip i Jakov).

Tako je granica od Filipjakova na Rogovo, te odatle na Sukošan i Bibinje rastavljala skradinsku od zadarske biskupije, dok nisu iza ciparskog rata (1573.) Turci zaposjeli Sidragu. Kad je g. 1522. Skradin pao u turske ruke, biskupija se je rasula, jer su skradinski biskupi od sele boravili u tuđini. Ipak susretamo tragova redovitoj hijerarhiji. Oko godine 1619. poginuo je u tinjskoj palači župnik mirski.¹ U oči kandijskoga rata župnikovao je u Gorici pop Stjepan Sorić, proslavljeni buditelj i vojvoda naroda protiv Turaka. Nije izvjesno je li skradinski biskup još uvijek vršio jurisdikciju nad tim krajevima ili susjedni ninski biskup ili zadarski nadbiskup. Svakako, kada su Turci g. 1683. protjerani iz Dalmacije, skradinska biskupija osta stegnuta na sam skradinski okoliš, te je svakolika Sidraga potpala pod zadarsku dijecezu.²

U biogradskom primorju, kao i po čitavoj Sidrazi od vjkada je bila u porabi rimska služba božja na staroslavenskom jeziku, kao što u čitavoj Dalmaciji. U tom obziru klasično je svjedočanstvo zadarskoga nadbiskupa Mucija Calina od god. 1563.³, za koga već sjeverni dio biogradskoga primorja potpadaše pod crkveno područje zadarsko, kao i ono zadarskoga nadbiskupa i opata komendatora rogovskoga Mate Karamana g. 1744, pod čijom vlašću bijaše već čitava Sidraga i biogradsko primorje.⁴ Kod svećenstva u Sidrazi je bilo u porabi glagolsko pismo, te su se njim vodile župne matice i pisali napisi po crkvama.

Opći povjesni pregled županije, Sidrage zaključit nam je odgovorom na upit, što se nameće svakomu, koji prođe ma i letimice slikovitim biogradskim primorjem ili prebire stare uspomene ovog doista negda krasnog, a sada zanemarenog kraja. Kojim li je povjesnim postupkom ta slavna, rodovita i bogata Sidraga spala na močvarno i grozničavo vransko polje i gole krševite vrleti?

Po računima rogovske opatije, Sidraga je cvala sve do ciparskoga rata, a brzo se je oporavila i od posljedica toga rata, jer se i sami Turci svojski zauzeše, da obnove i unaprede gospodarstvene pothvate. To je najviše zasluga vranskih zaima Durakbegovića, koji po svjedočanstvu samoga mletačkoga generala L. Foscola, bijahu vransko polje pretvorili u bašću, a samu Vranu u mali Eden.

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru, odsjek Ugovori o miru, fo. 9, br. 5, str. 43. Doba se razabire po drugom iscrpku o Milošu Županoviću, 23-II. 1618, str. 15.

² Sr. Farlati IV. 10.

³ Rukopisni zbornik druge polovine XVI. vijeka, 1896. godine na prodaji kod Schönfeldove knjižare u Zadru: „Lettere CCXXXV. scritte de Trento dalli 3. ottobre 1561. fino alli 6. di dicembre 1563. a Roma al Cardinale Luigi Cornaro Camerlengo da Monsignor Muzio Calino Gentilomo Bresciano Arcivescovo di Zara f. 172.

⁴ „Nelle diocesi di Zara, e nelle tre suffraganee d'Arbe, Ossero e Veglia, tutti (župnici) sono Illyrici, toltene le Catedrali, e le due Collegiate di Pago e di Cherso. Vi sono pure otto conventi del terzo Ordine“. — Identità della lingua letterale slava e necessità di conservarla nei libri sacri. Considerazioni, che si umiliano alla Santità di Nostro Signore PP. Benedetto XIV. da Matteo Caraman Arcivescovo di Zara... 1754; Ginzel Geschichte der Slavenapostel, II. izd. str. 168.

Za Sidragu je kobna bila druga polovina XVII. vijeka. Kad je god. 1648. general L. Foscolo protjerao Turke iz Sidrage, prva mu je briga bila, da lagumom i topovima poruši sve gradove i utvrde Tako je Nadin, Tinj, Vrana i Vrčevo pretvorio u gomilu ruševina. Kao razlog tomu postupku navodi, da treba odijeliti mletački posjed od turske granice pustim krajem od 25 milja širine, te provalama i pustošenjem turskog pograničja prisiliti Turke, da miruju.¹ Tu su osnovu, upropašćujući kopnenu Dalmaciju za uvijek, izvodili sami Kotarci, predvođeni od svojih srdara i harambaša, te je mletačka vlada ona krvava hajdukovanja, što ih slavi narodna pjesma, nagrađivala baškotom, viteštvom i mirovinama. Generalni providur P. Valier dovrši djelo, koje je Foscolo započeo.² Tako je na koncu XVII. vijeka vransko-nadinska kotlina opustjela, jer je preostavše žiteljstvo, u koliko nije od mača i kuge izginulo, pribjegli na biogradsko primorje i otočje. Vransko polje, natapano od dviju potočina Kotarke i Borelovice, te od tridesetak, što slatkih, što bočatih vrela, zapušteno pretvorilo se u ogromnu baruštinu. Kad su g. 1752. knezovi Borelli dobili u leno vransku kaštelaniju, pokušase da polje presuše i nasele ali se taj pothvat izjalovio.

Kako se je sama republika mletačka u osamnajstom vijeku stala rastvarati, nije se mnogo brinula za opustošenu sjevernu Dalmaciju.³ Jadnom narodu dodijala je groznica, glad i kuga, da se je g. 1764. listom digao i Zadar opsjeo.⁴ Za kratke francuske vlade obnovilo se nekoliko cesta na biogradskom primorju, ali i dokinulo rogovsku opatiju, jedino gospodarstveno i kulturno ognjište ovoga kraja, što bijaše nadživjelo Mlečiče i Turke. I za Sidragu i biogradsko primorje osvanuo je XIX. vijek u najjernijem obliku doba odkad god se povjest bilježi. Rek bi da dođujući vijek ne će biti takov. Sustavno presušivanje vranskoga polja, već napola od g. 1894. provedeno, za cijelo je zorom bolje budućnosti, a i biogradsko primorje osjeća već prve kucaje preporoda.

Županija Sidraga može se svojom prošlošću natjecati sa svakim drugim hrvatskim krajem, a njezinom poglavitom gradu kraljevskom Biogradu u doba hrvatskih kraljeva premac je valjda samo Nin. Nijednim hrvatskim krajem ne bavi se toliko sačuvanih sredovječnih isprava kao Sidragom u opće, a poglavito Biogradom, rogovskom opatijom, Vranom i Tinjem.

¹ U depeši 7-IV. 1647. Foscolo piše duždu, da za uništiti Turke, treba dignuti im narod, pak popaliti polja i kuće; *Dispacci* sv. 53, br. 229. „Mletački državni arhiv Ai Frari. Sustavno pustošenje sjeverne Dalmacije po Foscolovoj osnovi opisuje nam se u oviše isprava; dosta spomenuti predloge mijernika Zapića 20. i 27 I 1653, gdje pita 6 bačava praha i 1.900 nadnica, da raskopa podrtnine kotarskih gradova Turcima preotetih, a med tima u Sidrazi Nadin, Vrčevo, Tinj, Goricu, Vranu i Polaču. N. maj. *Dispacci* sv. 66, pr. gen. L. Dolfin, br. 12. Značajno je, da se je to ru-

šenje izvodilo lagumima (tornelli), pošto su utvrde bile prečvrste.

² *Relazione* pr. gen. P. Valier, 15-III-1685., u c. k. namj. arhivu u Zadru, I, f. 32 i dalje.

³ Iscrpive slike o žalosnom stanju sjeverne Dalmacije polovinom minuloga stoljeća pružaju nam „*Relazioni di Antonio Giusti sopra lo stato della Provincia, ai Sindici Inquisitori in Dalmazia ed Albania*“; rukopis u zadarskoj općinskoj knjižnici Paravia br. 11173.

⁴ Sr. Kuzmanić, Plemenita hrvatska porodica Fanfonja, *Narodni List* (XIV), 1875., br. 89.

I. Biograd.

Među najljepše predjele dalmatinskog primorja broji se onaj dio zadarskog kanala, što se, ograđen sa desetak ostrva i ostrvića, proteže među otokom Pašmanom i kopnom od Tukljače do Pručanika. To je biogradski zaljev, na sjeveru i jugu jedva 2 km., a pri sredini, gdje se razvija u bošansku luku, do 4 km. širok. Na poluotočiću, što luku s jugozapada zakriljuje, leži sjetna i tugaljiva varošica Biograd, a s njom se na pašmanskome vrhuncu samotani i pust, sučeljuje negda znameniti tkonski samostan. S jedne i s druge strane zaljeva zeleni se primorje maslinom, vinogradima i smokvom.

Nagadalo se, da je na mjestu Biograda opstojao rimski grad Blandona, ali sam Biograd ne pruža toliko rimskih spomenika, da bi se to nagadanje moglo smatrati osnovanim. Hrvati, doselivši se u Dalmaciju, nastaniše se u starim liburničko-rimskim gradovima, kao u Ninu, u Karinu itd., ali znamo, da su i sami iz temelja nove gradove posagradili, kao Klobuk i Šibenik. S toga je najvjerojatnije, da su Hrvati Biograd sazdali, a da je tu u starije doba bila neznatnija naselbina.

U neposrednoj blizini Biograda u predjelu Bošana, što ostaje sučelice Biogradu na s. i., ima rimskih ruševina, do kojih se je od velikog vodovoda Vrana-Zadar odvajao ogranak sa olovnim cijevima,¹ ali te su ruševine toli neznatne, da se ne bi smjelo u njima tražiti ino do ovećeg sela. Po svoj je prilici Biograd u davnini bio odlomak te stare naselbine u Bošanima.

Stariji zadarski pisci smatrahu Biograd Jadrijom, koju zasnovaše Solinjani u VII. vijeku. Toma Arcidakon pripovijeda, da je nekoliko Solinjana, ne mogavši se povratiti u svoj porušeni grad, g. 639. pošlo uz dalmatinsku obalu na zapad, da si potraže novu postojbinu. Našavši ruševine starog grada uz zgodnu, otočjem okruženu luku, naseliše se i utvrdiše grad, koji prozvaše Jadrija.² Ova se Tomina bilješka međutim ne odnosi na Biograd, nego na Jadertovac blizu Šibenika, koji se već g. 530. u aktima solinskog sabora spominje.³ Kad je Biograd bio utemeljen ne zna se izvjesno, ali se je to moralo dogoditi već prvih vijekova hrvatske samostalnosti.

Hrvatski grad svakako je opstojao već u sredini X. vijeka, te se nazivao *Belgrad, Castrum Alba, Alba civitas, Belgradum supra mare, urbs regia*.⁴ Biograd je bio izuzet iz župne uprave, te je imao posebno ure-

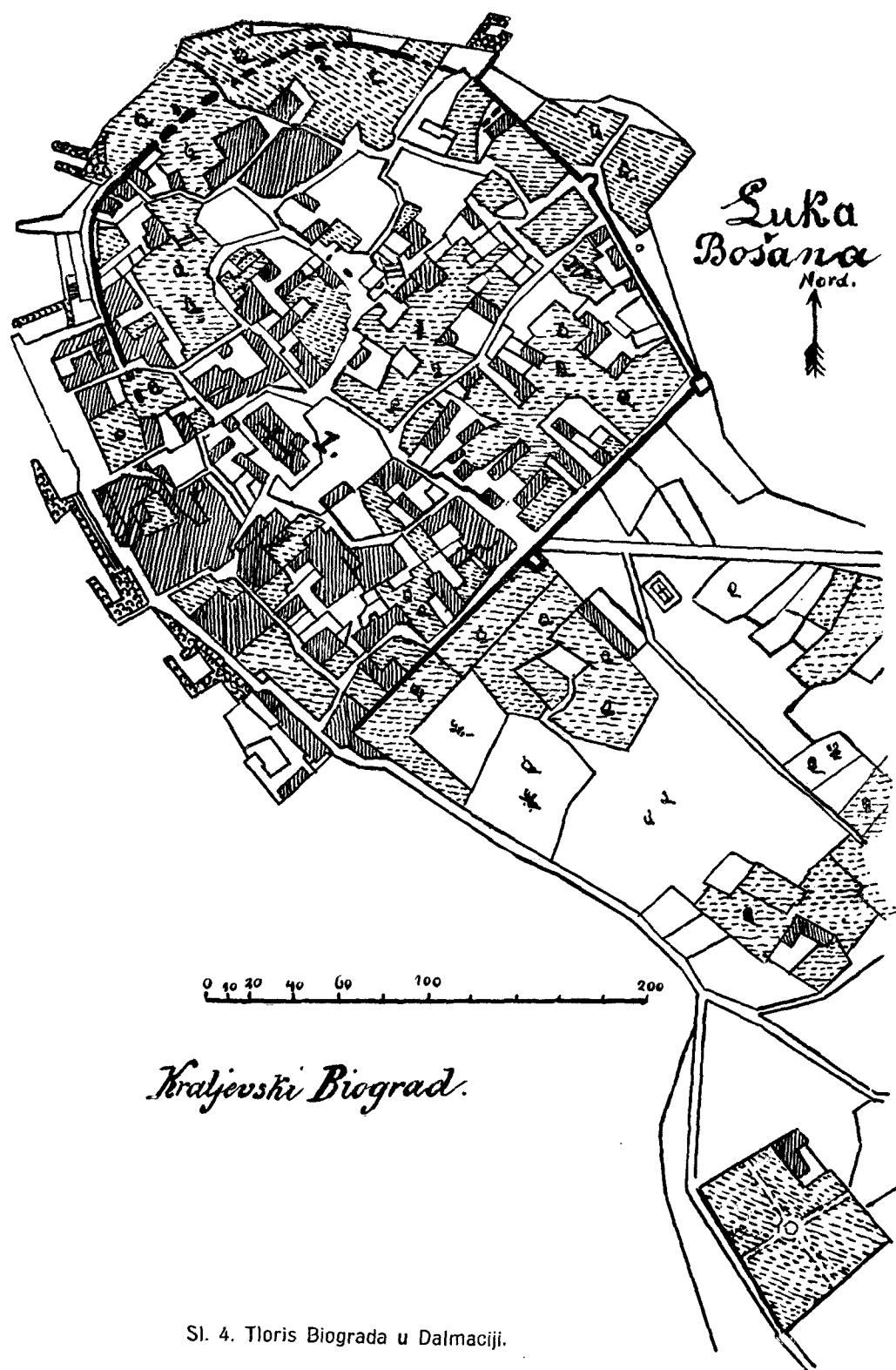
¹ Sr. Bull. dalm. III, 76, 90 i dalje.

² Thom. Archid. izd. Rački str. 31.

³ Sr. Thomas Archid. Hist. Salonitana, izd. Rački, str. 13. Ne samo da staro ime Jadrentum odgovara Tominoj Jadria, nego je i u poznija vremena Jadertovac pripadao spljetskoj crkvi i danas ima tu biskupska mensa spljeska veliki posjed, premda mjesto leži u

šibenskoj biskupiji. U tom predjelu, nazvanom danas Bartulovština, u doba hrvatskih kraljeva bijaše velika nadarbina sv. Bartula, koja se u srednjem vijeku češće spominjala.

⁴ Najprije se spominje kod Portirogeneta (god. 950.) *Belgradon, Rački, Doc. 51—108, 400, 407, 427, 427; Kukuljević, Cod. dipl. II. 5, 9, 188. Sr. Farlati, Ill. sacr. IV 1.*

Sl. 4. Tloris Biograda u Dalmaciji.

denje, stojeći pod upravom priora i sudaca.¹ Po svoj prilici nije imao romanskoga ustava kao Zadar i Spljet, nego hrvatski, ali je uživao potpunu nezavisnost kao i romanski gradovi, te s njima g. 1076. sklopio ugovor protiv Mletaka.²

Arapski geograf Edrisi, držeći se starijeg izvora, početkom dvanajstog vijeka ovako opisuje Biograd: „Od Zadra do Biograda ima 30 milja. Ovo je jedan od glavnih gradova Rûm-a, te je napućen Dalmatincima i Hrvatima, hrabrim narodom“.³ Za hrvatskih kraljeva i u inozemstvu je Biograd slovio kao jedan od glavnih hrvatskih gradova. To nam potvrđuju jurisdikcionalne knjige rimske kurije, u kojima se Biograd broji među dvadeset gradova Dalmacije i Hrvatske.⁴

U jedanajestom vijeku Biograd bijaše odabranim boravištem hrvatskih vladara, a smijemo nagađati, da su u samom gradu ili na dvorovima oko njega bile nastanjene njihove porodice.

Polovicom XI. vijeka kralj Petar I. Krešimir zasnova u Biogradu biskupiju, a prvi biskup Teodozije ustoličen je prije g. 1059. Crkveno biogradsko područje odgovara poznijemu području skradinske biskupije, ako mu se dodadu još biogradski otoci i valjda sjeverni dio šibenskog teritorija. O samoj stolnoj crkvi biogradskoj ni do Farlatija nije doprla nikakva vijest.⁵ Poharanje Biograda g. 1125. kao da joj je satrlo svaku uspomenu. Ipak se je nadati, da joj ne će biti teško otkriti ostanke.

God. 1059. započeo se u Biogradu graditi benediktinski samostan Sv. Ivana Evangeliste. Kralj Petar I. Krešimir u dvijema poveljama izrično veli, da je osnivanje samostana uslijedilo na njegovu želju i zapovijed, a bit će po svoj prilici, da je utjecao papa Nikola I., kojeg je poklisar Mainard bio prisutan kod toga čina. S toga ga je kralj Krešimir obasuo darovnicama i povlasticama.⁶ Crkva je bila u listopadu g. 1076. dovršena i svečano posvećena od papinskih poklisara Fulkoina i Gebizona, te spljetskog nadbiskupa Lovre i biogradskog biskupa Prestancija. Na dan posvećenja Biograđani joj svojevóljno darovaše godišnju desetinu od maslina.⁷ Znademo, da su privatnici crkvu darivali, kao n. pr. Zvonimirev učitelj Šestak, koji je dao pokriti crkvu, zašto ga je kralj nagradio posjedom Kauka kod Rogova.⁸

Druga velika zadužbina kralja Petra I. Krešimira u Biogradu, jest koludrički samostan sv. Tome, zasnovan oko g. 1065., i obdaren krunskim posjedima po Sidrazi, Rasohaticom kod Tinja i Smrčanima u Bubnjanima.⁹

¹ Rački, Doc. 494, 495. Ljubić, Policorion 19. Sr. Rački Nut. st. 184, 187, 120.

² Sr. Rački, Doc. 86.

³ Sr. Ljubić, Rad LXXXV. str. 236-7.

⁴ Provinciale vetus, Vat. knjižnica, Ottoboni 3057 for. 140.

⁵ Illyr. Sacr. IV. 1.

⁶ Krešimirova povelja od veljače g. 1059. Ljubić Policorion 45. — Druga povelja od istog dana izdana je „in presentia etiam domini Mainardi.... legati.... N. mj. 5; Rački, Doc. 51.

⁷ Darovnica od oktobra g. 1076. ... Ljubić n. m. 19; Rački n. m. 108.

⁸ U svedodžbi od g. 1187. ovako govori koludar rogovski Petrača Negomir: „quod rex Svinimir... omnia que inter hos terminos coli possunt, cuidam magistro suo, proavo uidelicet Scestaki, regia auctoritate propterea, quod Sancti ecclesiam cooperierat antiquitus donavisset...“ Ljubić n. mj. 38; Rački n. mj. 145.

Rački Doc. 64; Ljubić Policorion 26.

Najstarija povjest Biograda usko je skopčana s nutrnjom povješću hrvatske države s toga, što je to bio ne samo grad neposredno državi podvržen, nego još i prijestolnica. Kako nam više isprava svjedoči, hrvatski vladari su u Biogradu češće boravili, da vrše državne poslove i da dijele povelje. I za prvog hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana, Biograd se ističe kao glavni grad primorske Hrvatske. Koloman se u njemu okrunio g. 1102. za hrvatskog kralja, kako u jednoj darovnici izrično sam veli.¹ Biograd je dakle kraljevski grad, a smijemo li vjerovati arapskom geografu Edrisu, jedan od glavnih gradova bizantinskog carstva (Rûm-a). U njemu je Koloman iza krunidbe sklopio savez s Mlečićima za vojnu protiv Normana, skloniv dužda, da se okani svojatanja Dalmacije, te okupiv mornaricu osvojio dva grada u Apuliji.²

Zazoran je bio Mlečićima taj kraljevski Biograd, od kada bijahu oni bacili svoje oko na primorsku Dalmaciju. Zato se obori g. 1125. dužda Dominik Micheli svom silom nanj i osvojiv ga dozvoli vojsci, da radi od grada, što je volja. Tada je grad do temelja raskopan, da mu se za uvijek zamete trag, a biogradski je kotar u političkom i crkvenom pogledu dodijeljen Zadru.³

Biograđani se sa svojim biskupom presele u Skradin, koji se tako uskrisi na novi život. Spljetski crkveni sabor g. 1185. potvrdi obnovljenje skradinske biskupije, dopitav joj i biogradsko crkveno područje, čitavu županiju Sidragu s Biogradom.

Biogradski su bjegunci iz Skradina vrebali na prvu zgodu, da se opet dočepaju svoga ognjišta. Ta im se pružila g. 1203., kad je četvrta križarska vojna, zavedena lukavim duždem Henrikom Dandolom, razrušila Zadar. Zadarski bjegunci nadoše zaklona u Biogradu, te sa Biograđanima, zaštićeni od cetinskoga kneza Domalda, obnoviše Biograd, koji prozvaše Novim Zadrom.⁴ Odatle, pak iz Tkona, iz sjeverne Sidrage, gdje se također bijahu zaklonili Zadrani na posjedima rogovske opatije i hrvatske vlastele, predvođeni knezom Domaldom, potpomagani papom Inocencijem III. i Genovezima, iznova sagradiše g. 1205. Zadar, a iz zahvalnosti nagrade Biograđane i rogovsku opatiju darovštinama.⁵ Biograd prozvaše Starim Zadrom (Zara vecchia), da ga razlikuju od obnovljenoga grada Zadra, te se je taj naziv u mletačkim ispravama uobičajio i na talijanskom jeziku do danas održao.

Biogradu s primorjem sve do g. 1222. gospodovao je knez Domaldo, a kako vidjesmo već g. 1229. dobiše Biograd s južnim primorjem vranski Božjaci, ali su tu i bribirski knezovi Stjepan i Petar Šubić sa svojom rodbinom još uvijek imali posjeda.⁶

¹ „Coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia.“ Kukuljević, Codex dipl. II, 5; sr. Smičiklas, Povjest hrv. I, 301.

² Sr. Ljubić, Ogledalo knjiž. pov. jugosl I, 122.

³ Sr. Muratori, Annali d'Italia (izd. 1833), sv. XXXVII, 19., Smičiklas, Pov. hrv. I, 234, 308, 310. Sr. Ljubić, Policorion 22. ispravu od g. 1129.

⁴ U ispravi mletačkoj od 1203. godine: „Testi-

ficor ego quidem Bolisse filius condam Nicole de Jadera destructa (Zadar), nunc autem habitatur in Jadera nova (Biograd) — homines curitatis iam dicte Jadre destructe (Zadar) . . .“ Prepis M. Ruića XVIII. vijeka, kod gosp. Galcinje u Rabu.

⁵ Sr. Ljubić, Policorion.

⁶ Sr. Farlati III. 257.

U sredini XIII. vijeka dobiše Zadranu opet sjevernu Sidragu, a južna je ostala pri primorskoj banovini. Do g. 1347. Biogradu ko što i svoj Sidrazi zapovjedahu primorski bani Šubići bibrirski, za pokreta od g. 1385. vranski prior Ivan Paližna, a g. 1409. namjesnik hrvatsko-ugarskog kralja primorski ban, stolujući u Zadru.

Ugovorom od g. 1409. Biograd i čitavo primorje sjeverne Dalmacije, potpade pod Mlečice. Prijašnji mletački pritisak bijaše pretvorio slavni Biograd u selo, a novo mu gospotstvo za četiri vijeka nije više dalo, da se podigne. U XV. vijeku je Biograd bio mala varošica, što je s predgradem Grandom sačinjavala jedva jednu „posobu“.¹ Sasvim podređenu ulogu igrao je Biograd za ljutog tursko-mletačkog ratovanja u XVI. i XVII. vijeku, te je tim povodom često stradao. Iza pada Bosne (1463.) turski su čopori stali prodirati u ravne Kotare, onaj dio sjeverne Dalmacije, što je pripadao hrvatskoj kraljevini i potpadao banovoj vlasti, te se nazivaše Gornja Hrvatska ili Banovina.² Nu, znali su se oni zaletiti i na mletačko područje. Za razdobja 1468.—1492. godine bijahu oni provalili prvi put u biogradsko primorje, te 21. lipnja 1499. zaletio se je sve do samog Biograda Skenderpaša, zasegavši Rogovo, gdje Turci ubiše „Dum Stjepana, na Rogovi pisca“.³ Drugom provalom 21. siječnja 1521. poplijene opet Turci sedam sela uz biogradsko primorje, te je jadan narod uskočio na otoke. Tada Turci zarobiše 114 duša i 1245 glava stoke.⁴

Mletačka vlada se je brinula, da očuva oveće primorske gradove, a na Biograd se nije osvrćala. Tako je biogradsko područje bilo otvoreno Turcima; kula na Vrčevu, čuvana od 6 vojnika, javljala je seljacima primicanje Turaka, da na vrijeme potraže zbijeg u njoj ili na otocima. Tu je stražarnicu obnovio 1560. general Sforza Pallavicino, izaslan od mletačke vlade kao vještak za utvrde.⁵

Iza ciparskog rata pobrine se republika za nevoljan narod, izložen svakoj turskoj provali, te jer je Vrčevo palo u turske ruke, dade kako tako zakrpati mire Biograda. To nam svjedoči i napis, negda uzidan nad gradskim vratima: Aloysius [Grimani] Dalmatiae et [Albaniae] provisor generalis] antiqua [moenia urbis] resta [uravit, anno Domini 1573.—5].⁶

Tim je popravkom Biograd postao u slučaju nevolje prvo zbjeglište pred turskom provalom. Koju godinu kašnje bi usred grada na ruševinama crkve sv. Ivana Evangeliste obnovljen stari kaštel, kako natpis od g. 1598. u njem uzidan svjedoči. U kaštelu je boravio zapovjednik narodne vojske biogradskoga područja, boravio potpukovnik biogradskih hrvatskih četa (Governatore dei Croati di Zara vecchia). Kako je poznato, te su domaće čete služile i na kraju i na

¹ C. kr. namj. arhiv u Zadru, Atti del conte di Zara P. Marcello (1519—21.), sv. II. 144; terminacija 1520, kojom se imenuje sudac za posobu „Belgrad et Granda“.

² Sr. Klaić, Croatia superior et inferior, u Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. I, 137 i dalje i Jelić, Lički sandžakat, u Koledaru Mat. dalmatinske, 1898., str. 102.

³ Klementovićev i Glavićev ljetopis, Arkiv za jugosl. pov. IV, 34, 39.

⁴ Sanuto u Arkivu za jug. pov. VIII, 95—7.

⁵ Po izvještaju gen. prov. I. de Lezze, 10 II. 1570. u mletačkom drž. arhivu Ai Frari.

⁶ Po Bianchi-ju, Zara Cristiana II, 152. Alvise Grimani upravljao je Dalmacijom u razdoblju 1572—5.

moru. Svaka je satnija obično brojala 50 ljudi, te imala kapetana, pobočnika i barjaktara. Pomorska satnija je imala svoj oružani brod (*barca armata*), te stražarila nad primorjem. Obično središte oružanih brodova biogradskog područja, bijaše sam Biograd. Biogradski potpukovnik potpadao je pod potpukovnika ili pukovnika Hrvata, koji je stolovao u Ninu (*Governatore, Colonello dei Croati di Nona*). Nezna se točno, kada je ta vojna teritorijalna uredba zasnovana, ali svakako nije starija od ciparskoga rata. Prvi biogradski potpukovnik Stjepan Matković spominje sa godine 1635.; a njega je naslijedio glasoviti junak, Baranin Miho Kruta, koji pogine g. 1649.¹ Biogradski potpukovnik osim vojničke uprave, imadaše administrativnu i sudačku vlast nad čitavim područjem. Tako se opet donekle Biograd domogao nekoga ugleda i važnosti.

Mirom, koji je slijedio iza ciparskoga rata,² istočna polovina biogradskog teritorija sa Rogovom i Vrbicom pripade Turcima, tako da je manji rogovski dvorac Dvorina (Rogovščica) bio pograničnom turskom stražarnicom i carinarom.³ Kad je prvih decenija XVII. vijeka vransko polje bilo uređeno u veliki zijamet ili državni feud, bijaše mu utjelovljen Vrbica s Rogovom.

Po spomenutom ugovoru g. 1573. sve su pogranične točke morale ostati u onom stanju u kojem su bile u doba ugovaranja. Nu tomu se nijesu podvrgli vranski begovi Halil-beg i sin mu Durak-beg. Odatle nastadoše prijepori, te se vranski begovi ljuto zagrizoše s Mlečićima. To je bilo povod kandijskom ratu, za kojega se sav bijes boja svrati baš na ove krajeve.

Čim je Halil aga za svoje ratne zasluge g. 1621. dobio državno leno kod Vrane, uz mletačku granicu spram Biograda, odmah je stao, da diže zgrade i zahtjevao od visoke porte razvod granica. Biogradani su se tomu opirali, i došlo do kreševa, u kom je zaglavio Ahmet Pešut. Ipak je mletačkom poklisaru u Carigradu pošlo za rukom, da isposluje carski ukaz, da stjera Halil agu na mir.⁴ Iz poznijih isprava razabire se, da je Halil aga stao podizati nove zgrade u Rogovu i Vrbici. Ovaj je prvi zapletaj bio riješen nagodbom među Vranjanima i Biogradanima, posredovanjem zapovjednika konjice Alvisa Tiepola.⁵ Kad je Halil aga g. 1635., postavši carskim namjesnikom sjeverne Dalmacije, naime ličkim sandžakom, dobio čitavo vransko polje od Zlosela do Zemunika u leno, stade on opet isticati svoje stare zahtjeve, i to na osnovi prava stare hrvatske banovine, te mu je mletačka vlada ili silom ili milom morala zadovoljiti i priznati staro pravo. Zapo-

¹ Bull. di arch. e st. dalm. VII (1884), 61. i sl. Brusoni, *Historia dell' ultima guerra tra Veneziani e Turchi, Venezia 1672*. I, 225.

² C. kr. namjest. arhiv u Zadru, Odsjek Ugovori o miru. sv. 9, br. 5. str. 1.: „Registro delle decisioni de Confini di Zara fatta a' 20. Luglio 1576. per l' Illmo Signor Giacomo Soranzo di ritorno di Bailo di Constantino-poli con Ferat beg Sanzacco di Klivno, et all' hora di Bossina“.

³ *Dopis gen. prov. A. Vendramina 7 VI 1644.*

spominje, da je radi sukoba na pograničju vranski beg opozvao carinara iz Rogova. Mletački drž. arhiv Ai Frari, *Dispacci sv. 48*, br. 86.

⁴ C. kr. namj. arhiv u Zadru, odsjek Ugovori o miru, sv. 9. br. 5. str. 1.

⁵ N. mj. str. 7. i 29: „Lettere di 19. Luglio 1621. all' Illmo Signor Aluise Tiepolo Prone-ditor Generale della Cavalleria dalli Aghe della Vrana.

vjednik narodnih četa u Biogradu, pukovnik Matković u to ime sklopi s Halil-begom pogodbu.¹

Kad je to Halil-beg postigao, lati se starog pothvata, da obnovi mlin u Vrbici, i da opet naseli Rogovo. Mlečićima je najprije uspjelo, te su turske krajišnike sklonuli, da padastru visokoj porti spomenicu protiv Halil-bega, s tužbom da na granici ne bude mira, dok on ne odustane od započetih radnja.² Ta je spomenica imala željeni uspjeh. Rais Effendija bosanske beglerbegovine Mehmed-paša popratio ju je izvještajem nepovoljnim po Halil-bega.³ Sad se obore na Halil-bega i na sina mu Durak-bega od visoke porte i od bosanskog vezira, da odustane od započetog pothvata.⁴ Halil-beg se po svoj prilici nehtjede pokoriti, te ga kao pogibeljna za mir na granici (a bit će tomu i dukati mletačkog poklisara pripomogli) premjeste na ostrogonsku sandžaksku stolicu. Nu njegov sin Durak-beg još je bio nasilniji od oca. S toga je došlo opet do sukoba, jer je Durak-beg iz osvete stao mećati zasjede mletačkim podanicima. Mletačkom poklisaru u Carigradu uspije, da naosnovi spomenice krajiških aga, i ličkoga sandžaka⁵ isposluje novi ukaz na vranskoga nazora Mehmed Čauša protiv zasjedanja Durak-begovih,⁶ te je visoka porta naložila bosanskom beglerbegu, sandžaku i kadiji ličkomu, da silom poruše mlin i selo u Vrbici,⁷ jer se Durak-beg sâm na to nije nikako dao sklonuti.

Ali time nije med Vranom i Biogradom zavladao mir, jer je Durak-beg svakom prigodom zakidao mletačke podanike biogradskog područja. Tako se je g. 1642. izlegao novi prijepon glede vina iz Rogova, te se svršio kao sve pogranične zadjevice čarkanjem i nagodbom.⁸

Radi uskoće polja za obrađivanje, mletački su podanici biogradskoga područja na turskoj strani uzimali zemlje u zakup ili na kmetiju. A dočim je mletačka vlada to nastojala da osujeti, turska gospoda su vabila sebi mletačke kmetove. Radi toga križanja na pograničju lako je bilo izazvati sporova, kad se jednoj ili drugoj strani prohtjelo.⁹ Vranski Turci, te su sporove izazivali, da stvore pitanja na granici. To su oni činili, kad bi predviđali, da će morati na vojsku van svoga sandžakata. Prijeporom na granici, oni bi stvarali nuždu, da ostanu kod kuće u interesu države, da brane tobože granicu od dužda. Kad je travnja mjeseca god. 1644. stigla zapovijed vlastima bosanskog vilajeta, pak i ličkom sandžaku, da se dižu s vojskom u Ugarsku, Durak-beg vranski, koji je imao posjede svoje oko Zemunika, da se otme vojni, skroji zapletaj, koji je skupo zapao obje strane. Na 22. travnja dva Turčina iz Gorice, nagovorena od Durak-bega silom ugrabe jednu pastiricu iz sv. Filipa i Jakova, ali u preotimanju jedan

¹ N. mj. str. 10.

² Mletački drž. arhiv Ai Frari, Dispacci sv. 48, prilog k dopisu gen. prov. 17 VIII 1644.

³ C. kr. namj. arhiv u Zadru, n. mj. str. 33: „Lettera di Mehmet Effendi della Bossina contro Alil Bei della Vrana segnata 4. Novembre 1636.“

⁴ N. mj. str. 4. i 17.

⁵ N. mj. str. 15—19.

⁶ N. mj. str. 15.

⁷ N. mj. str. 4.: Mlet. drž. arhiv, Dispacci sv. 48, br. 97—8.

⁸ Sr. Mletački drž. arhiv Ai Frari, Dispacci sv. 48, br. 93. Dopis gen. prov. A. Vendramina 21. VI. 1644.

⁹ Dopisi gen. prov. 23. i 27. IV 1644. Dispacci sv. 48. br. 72, 87.

od njih, Ivalević zadobi ranu od puške. Pastiricu prodaše dervišu Livakoviću u Zemuniku za dva konja. Posredovanjem biogradskog potpukovnika Stjepana Matkovića sklonuše se zemunički Turci, da se stvar nagodbom poravna, te pastirica bi povraćena, ali zatim ranjeni u okršaju otmičar Ivalević pogibe. Kako je generalni providur A. Vendramin predviđao, to je slutilo na zlo.¹ I zlo se izleglo!

Durak-beg, loveć u mutežu, naluška rodbinu poginutoga Ivalevića na osvetu, ili da zahtijevaju otštetu. Ivalevićeve rodbina izasla Filipjakovcima izazov na megdan šest puta. Da sukob ukloni, zaludu je zapovjednik mletačke konjice nudio mito Ivalevićevoj rodbini i Durak-begu,² Durak-beg je za odmazdu dao zarobiti i kanio ubiti Baru Mavričića iz Tornja, dao posjeći vinograde u Grusima i digao mlinara i carinara iz Rogova. Time je pretrgao mirne odnošaje s Mlečićima, da se otme vojni u Ugarskoj.³ Nu Biogradani zarobe dva Turčina i jednog Vlaha iz Vrane, te prisile Durak-bega, da im za otkup vrati Baru Mavričića.⁴

U to je doba postao selektarpašom i prvim ljubincem sultana Ibrahima Jusuf Mašković rodnom Vranjanin, zaštitnik, a kako se nagađalo i rođak Durak-begov, kojega k sebi pozva u Carigrad, da ga sultanu predstavi i preporuči. Kad je Durak-beg na taj visoki poziv otputovao u Carigrad, objest je vranskih Turaka prešla svaku granicu. Da se osvete Filipjakovcima njih jedanajstorica navali na selo, ali im stražar pred nosom zatvori seoska vrata. Ta ih uvreda još žešće raspali, te oni posijeku i zasole biogradsku stoku na paši, a med njom deset volova. Biogradani ne budi lijeni zaplijene 20 turskih volova, Turci Vranjani sa svojim podanicima Biogradanima 50 glava, a Biogradani opet Turcima 21 paripa.⁵ Pri tim otmicama pala je krv na obje strane. Vlasti su se izmjenom plijena nagodile, ali žalac osvete je ostao.⁶ Turci pokušaju u zalud, da oplijene Pakoštane; uspjelo im samo da posijeku vinograd biogradskog pukovnika Matkovića, a Biogradanina kiša osujetila da nisu popalili Vranu.⁷

Sada je rat bio započet, te se je brzo dalje razvio. Kada su Turanjsi sašli na vransku blatinu, da posijeku od Turaka iznajmljenu trsku, Turci zapodješe kavgu, te pogibe jedan odličnjak turski i dva druga. Turska se krajina digla listom, da na zboru zaključí o odmazdi.⁸ Zbor zaključio, da se pali Turci osvete megdanom.

Sada se razvija zanimiva epizoda, kojoj je Rogovo pozorištem. Dođu poslanici Turaka krajišnika providuru, da dozvoli svojim podanicima biogradskog područja, što su s njima u krvarini, da izađu na megdan na vransku blatinu. Providur to nije dopustio, nego naoruža Turanj, Filipjakov, Biograd i Pakoštane, kojima je pogibelj prijetila.

Dne 12. listopada prispíje do 300 turskih konjanika na Rogovo. Kad ih naši ugledali, povukoše se na obližnju glavicu. Turci izašalju trojicu, a naši trojicu u susret im.

¹ Dopisi gen. prov. 23. i 27·IV·1644. Dispacci sv. 48. br. 72, 87.

² Dopis gen. prov. 27 IV 1644; n. mj. br. 75.

³ Dopis 7 VI·1644.; n. mj. br. 86. Sr. slijedeći dopis 9·VI·1644., br. 87.

⁴ Dopis 14·VI·1644., br. 91.

⁵ Opširno u dopisu gen. prov. A. Vendramina 30·VII·1644, Dispacci sv. 48, br. 103.

⁶ Dopis 3 VII 1644; n. mj. br. 105.

⁷ Dopisi 29·VIII i 1·IX·1644; n. mj. br. 112, 113.

⁸ Dopis 6·X·1644; n. mj. br. 125.

— Što tražite? — upitaše naši.
 — Megdan — odvrata turska trojica.
 — Ne smijemo od principove zabrane; jamčimo, da će krivci biti kažnjeni po pravici.

To Turke nije zadovoljilo, te oni golim sabljama zajurišaše na naše. Bitka je trajala od 3 do 6 po podne. Turci moradoše uzmaći uz 4 mrtva i više ranjenih, a naših je bilo 7 mrtvih. Za kaznu generalni je providur dao posjeći više maslinika odličnoga Vranjanina Zafer age Bakijića pod Vrčevom.¹

I kao da se je tim imalo stišati, ali u to se Durakbeg povratio iz Carigrada, te opet razbudi pitanje o osveti Ivalevića Goričanina. Početkom studenoga

Sl. 5. Jugoistočna biogradska kula iz vana.

dao pozvati na mejdan do tri puta onoga Filipjakovca, što je smaknuo Ivalevića, a svu svoju čeljad držao na oružju. Izazvanik odgovori, da je spravan izaći na megdan, ali da ne smije od zabrane generalnog providura.² Dok je pograničje na obje strane bilo uzrujano i oboružano, krenu opet Durak-beg sa Zafer agom Bakijićem u Carigrad, da se sultanu prituže na Mlečiče.³ U to je generalnom providuru uspjelo, da na svoju stranu mitom predobije krajiškoga kapetanbega Sinan-bega Besiragića, i tako osami vranske Turke.⁴

Halilbeg i Durakbeg napokon nagovoriše Jusufa Markovića, te je on sultana sklonuo na rat protiv Mletaka. Prvim pretečom te vojne se može smatrati povratak Halilbega na ličko sandžakatstvo u veljači g. 1645.⁵ Te godine je kan-

¹ Dopis 13·X·1644; n. mj. br. 126.

² Dopisi 2, 6, i 10·XI·1644; n. mj. br. 137, 140, 141.

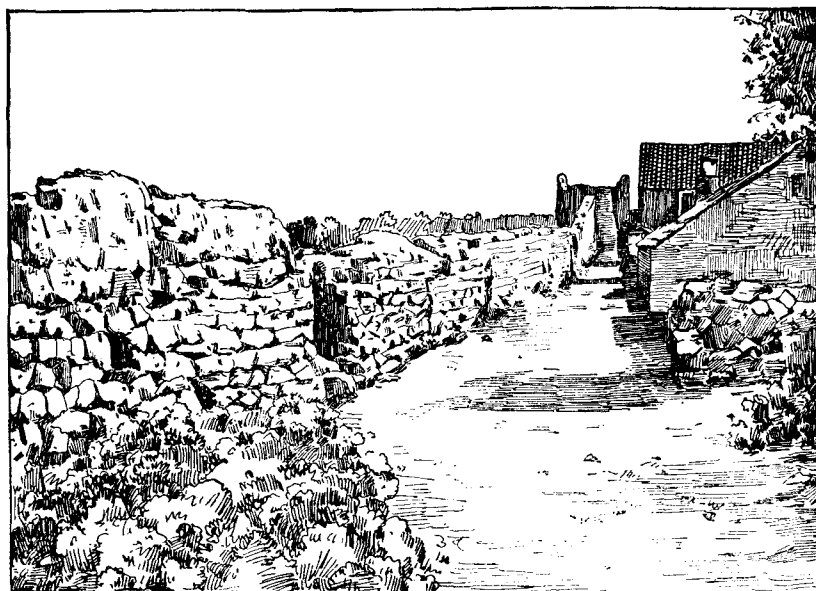
³ Dopis 12·XI·1644; n. mj. br. 142.

⁴ Dopis 13·XI·1644; n. mj. br. 151.

⁵ Dopis 4·III·1645; Dispacci sv. 49, br. 168.

dijski rat buknuo. Dok je Jusuf Mašković kao kapudanpaša zavojsčio na Kaneju, Halilbeg i Durakbeg su harali mletačke Kotare, osobito biogradsko primorje.

Prva čarkanja započese već u veljači god. 1645. Durakbeg vranski se je češće zalijetao na biogradsko polje, ali ga je potpukovnik Miho Kruta držao na uzdi. Pravi rat se započeo u prosincu g. 1645. Lički sandžak Halilbeg vranski sa 1000 vojnika, kada mu je uzaludna bila navala na Ražanac i Turanj, dođe pod Biograd s naumom, da ga poruši, jer mu je odviše smetao Vrani. Dade zapaliti varoš Grandu ispred Biograda, ali Biograđani junački izletiše na polje. Halilbeg morade uzmaći zadovoljiv se kukavnim plijenom od troje djece, jedne žene i sa same dvije glave.¹

Sl. 6. Biogradski mir i jugoistočna kula iz nutra.

U to je preuzeo vrhovnu upravu Dalmacije izvršni vojskovođa Leonardo Foscolo. Prva mu je briga bila, da uredi obranu zemlje. Stoga dade porušiti Filipjakov i Pakoštane, prenesav stoku i nejačad na otoke, a sve ljude za oružje usredotoči u Biograd, kao lako obranivu točku na poluotoku.² Da osokoli hrabre branitelje Turnja i Biograda, providi državnim baškotom siročad poginulih junaka.³

Foskolo je mudro proračunao strategičnu važnost Biograda, a to mu je već slijedeće godine koristilo. Bosanski beglerbeg Ibrahimpaša, osvojiv Novigrad, već se kretaše jakom vojskom, da udari na Šibenik. Dok je 18. kolovoza slijedeće g. 1646.

¹ Sertona co Anticano Frammenti storici della guerra in Dalmazia. Venezia 1649. str. 23. Brusoni n. dj. I. 63.

² C. k. namj. arxiv u Zadru, Atti della reg-

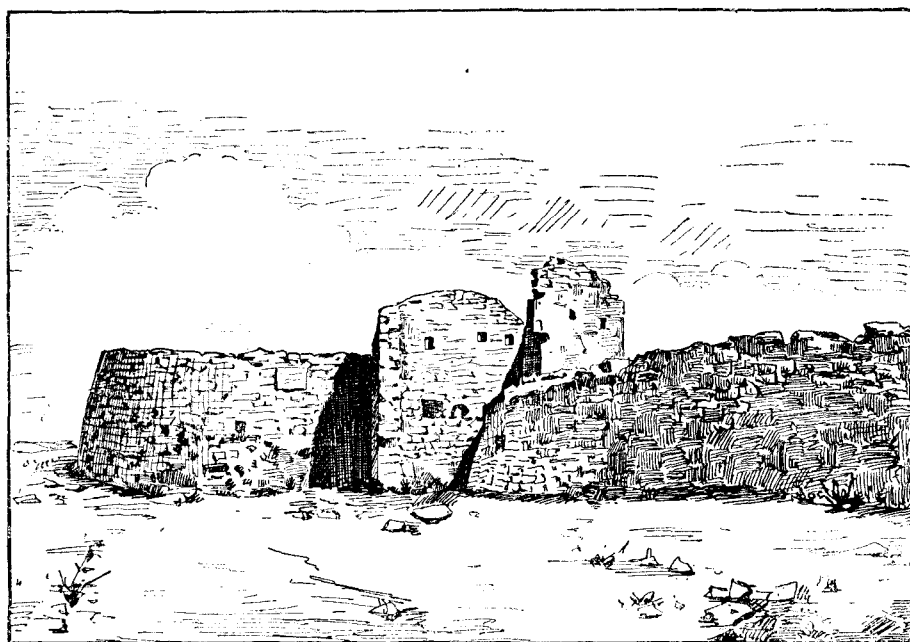
genza di L. Foscolo prov. gen. della Dalmazia ed Albania 1645—51; sv. I. o sebi.

³ N. mj. terminacija 3. VI. 1646.

glavni tabor od 700 šatora počivao na potočini Kakmi posrijed vranskog polja dva sata od Biograda, dade se sklonuti od Halilbega, da pode na Turanj i Biograd. Htio je Halilbeg, da po što po to sve do mora svoj zijamet proširi. Foscolo ulovi tu krasnu prigodu, da zabavi beglerbega, dok se dovrše najnužnije utvrde u Šibeniku, hineći, da su mu Turanj i Biograd od važnosti.

Beglerbeg doista navali na Turanj sa 3000 vojnika, ali ga potpukovnik Kruta sa svojih 100 Hrvata i Arbanasa odbije. Stade tada beglerbeg biti taj neznatni kaštelic sa tri topa, a branitelji mu ne mogući odoljeti, uzmaoše na Pag. Tako je 23. kolovoza Turanj pao, a Ibrahimpaša odmah javi, da je predobio znameniti mletački grad.

Sl. 7. Nutrina jugoistočne biogradske kule.

Biograd je međutim čuvala posada od 300 Hrvata, na čelu joj ninski junaci potpukovnik Hrvata knez Frano Posedarac, potpukovnik Deli Marković i Kruta. Pri prvom jurišu, neprijatelj bi junački odbijen, izgubiv četiri glave, a da od branitelja ni cigli nije poginuo. Beglerbeg 4. rujna sam opsjedne Biograd, te je teška baterija od bunara Bošana stala biti grad. Foscolo upre sve sile svoje, da zadrži neprijatelja što dulje daleko od Šibenika. Sam se usidrio s mornaricom pod Biogradom, da pomaže topovima, dok je pukovnik Sunisale sa 100 Nijemaca imao jurišati na bateriju u Bošanima, a Posedarac i Kruta s kopnene strane udariti na opsjedatelje. Nu Sunisale nije na vrijeme izveo svoga zadatka, te se osnova izjalovila, a turska baterija prisili Foscolove galije, da se zaklone za otočić Planu. Foscolo tada naredi posadi, da ga slijedi na oboružanim ladama, ali kod uzmicanja da potpale sve kuće i lagume u dvijema kulama. Jedva posada uzmakla i Turci se popeli na bedeme, prasnūše lagumi. To je Turke samo poplašilo, ali

im nije nanijelo štete. Popalivši što je još preostalo, povuče se turska vojska u tabor na Kakmi, a odatle je udarila na Šibenik.¹

Tako je tek obnovljeni Biograd sasvim postradao. Suvremenik Ljubavac javlja, da je Biograd opet naseljen, kada su Turci g. 1648. iz Kotara istjerani. Biograd tada bijaše selom od 100 kuća, opkolivaše ga krševito ali plodno polje, osim debelih drevnih mira posred grada vidahu se podrtine palače hrvatskih kraljeva.²

Takav je ostao slavni Biograd do dandanas sjetna varošica na podrtinama slavnog grada.

Biogradski spomenici.

Koliki je opseg imao biogradski kotar kao kraljevski grad za najstarijeg doba, možemo samo nagađati. Dok je na istoku graničio s podžupanijom Blatom, jedva da je biogradski kotar presizao prvu primorsku kosu. Na sjeveru dopirao je do podžupanije Tukljače, kojoj skrajna južna točka bijaše Turanj, na jug najvjerojatnije do Poškaljine, koja pripadaše već podžupaniji zablacanskoj a kasnije vranskom prioratu. S istočne strane bijahu na biogradskoj strani Rogovo i Vrbica, a zapadna granica bijaše more.

Osim samoga biogradskoga varoša i predgrađa Grande susretamo u negdanjem gradskom kotaru još i drugih spomenika. Ali dosele su ti spomenici jedva površno istraženi. Biograd, kako je danas varoš ugniježdena posrijed ruševina negda utvrđenog grada, pruža dovoljno tragova, da mu oblik i važnije spomenike s mjesta raspoznamo. Grad leži na poluotoku, orijentovanom u dužini od sjeverozapada k jugoistoku. To je kao i zadarski poluotok glavina kose, koja se je neosjetljivo spustila u more. Jezičac, koji spaja glavinu s kopnom, bio je presječen širokom jamom, većim dijelom sada zasutom, tako da joj se trag nazire (sl. 4). Utvrđeni grad u tlorisu pretstavlja četvorinu, kojoj svaka stranica mjeri 500 m. Od gradskog mira najbolje je sačuvana južna i istočna stranica od kojih otkaače nekoliko kula. Po sredini južne stranice vide se tragovi četvorouglaste kule, po sredini istočne otkaače peterokutna kula, koja je zakriljavala obližnja vrata; na jugoistočnom uglu do potstrešja još sačuvana kula sa podgradkom na škarpu štitila je grad s kopnene strane (sl. 5—8). Dok je zapadna stranica mira bila kamenolomom za građenje obližnjih kuća, da joj se ovdje i ondje tek temelji naziru, zapadna je bila porušena u najnovije doba za proširenje i nasipanje luke i obale. Na istočnoj strani ispred gradskog mira vide se tragovi slabijega zida. To je očito predziđe, kojim mora da je bila opasana i južna stranica. Na mirima se opaža rađa različitih doba od sredovječnog do mletačkog XVI. vijeka. U dvorištu Joze Vučkova nalazi se nadvratnik od bijelog kamena sa okomitim

¹ Sertonaco Anticano n. d. 71, 74. Brusoni n. d. I, 113. Diñico Storia della guerra di Candia in Dalmazia, knj. I, pogl. 18—24.

² Ljubavac dr. S., Storica dissertazione sul Contado e Territorio di Zara, dedicata a S. E.

Leonardo Foscolo, Provveditore Generale di Dalmazia et Albanija (1645—51.); rukopisno djelo, po prijepisu gosp. savj. J. Alačevića iz starog rukopisa kneza Manfreda Borella Vranskoga, str. 21 i dalje.

stožerima, u otvoru 1'68 m., urešen sa tri križa oblika osmoga vijeka po prilici, koji bi g. 1895. izvadene ispod istočnog vanjskog mira blizu peterokutne kule. Po položaju našašća sudeći pripadao je obližnjim vratima. Biograd nam spominje Porfirogenit već polovicom desetoga vijeka, te je grad sigurno prije sagrađen. Grad četvorne osnove sa kaštelom u sredini odgovara tipu rimskoga castruma: istosmjerne stranice sa kulama na uglovima i po sredini. Taj tip se je održao u običaju još do konca devetoga vijeka.¹

Biograd je imao svoje predgrađe, nazvano Granda, i to ispred južne strane.

Sl. 8. Biogradska jugoistočna kula.

opkoljuju četvorinasto dvorište. Tu leži nadvratnik od bijeloga kamena, na pola puknut, sa natpisom:

C Z M
1598.

Početna pismena imena sazidateljeva u prvoj crti možemo samo dijelomice razriješiti C. Z. M(atković), a godina 1598. prenosi nas baš u ono doba, kada su

¹ De Caumont Abécédaire d'archéologie, 3. ed., Archit. civ. et militaire str. 385; Durm Handb.

d. Architektur, IV. 1. str. 20 i dalje.

obnovljeni gradski miri za gen. providura Alvisa Grimana. Obnovitelj kaštela po svoj prilici je otac biogradskoga potpukovnika Stjepana Matkovića. Matkovići bijahu najuglednija obitelj biogradska u razdoblju od ciparskog do kandijskog rata, te je odatle ostalo i ime kašlelu, jer su Matkovići obnašali najvišu čast u Biogradu za rečenog doba. Nu u ovaj skup zgrada utjelovljeno je još i ostataka starijih zdanja, med kojima se ističe zidoderina kule na južnoj strani sa jakim posvođenim zdencem ili podrumom.

Još starija je treća zgrada, na kojoj počiva čitavi skup, što sačinjava kaštel. To je ovelika crkva, kojoj je apsida široka u otvoru 4 m., duboka 1'40 m. sačuvana nad razinom 0'55 m.; orijentovana spram zapada, ostaje u Matkovićevom dvorištu, dok se brod proteže pod zapadnim otkrivenim krilom kaštela. Uz crkvu s južne strane vide se debele zidine, što su crkvu okružavale, i pripadale zgradi četvorinasta tlorisa. Prije šest godina je iz te crkve izvađeno kapitela, te se ne zna kamo su dospjeli.

Samostan sv. Ivana postrada skupa sa Biogradom god. 1125. od mletačke ruke.¹ Navedene isprave svjedoče, da je samostan sv. Ivana bio unutar grada Biograda, a druga nešto kasnija još mu poblize označuje položaj, nazivajući ga samostanom sv. Ivana od kaštela.² Dakle taj je samostan bio u blizini gradskog kaštela biogradskoga. Tim imamo dva izvjesna podatka o ovoj znamenitoj narodnoj udružbi, koja je građena u razdoblju god. 1059.—1076. od kralja Krešimira i Zvonimirova učitelja Šestaka, a stojala kod biogradskog kaštela. Ova opatija poznata je u poznije doba pod dva naziva: Sv. Kuzme i Damjana, te opatija rogovska.

Tako biogradsko središte sadržaje tri različite građevine: najstariji kaštel, samostan s crkvom sv. Ivana, te šesnajstoga vijeka obnovljeni kaštel. Opatija sv. Ivana je jedan od rijetkih starohrvatskih samostana, od kojega nam je doba sazidanja izvjesno poznato.

Ali na pameti i ta, da je kod crkve sv. Ivana opstojalo i središte utvrdenoga dijela grada, kaštel za najstarijeg doba, jer se izrično spominje u navedenoj ispravi od g. 1197. i još jedno važno pomješće gradsko, kojemu uplitni spomen susretamo već u ispravi oko g. 1070. Kralj Petar I. Krešimir daje ispitati Biogradane za svjedočanstvo u parnici, te njegov izaslanik sazivlje narod preda se pred crkvu sv. Ivana.³ Očito se tu radi o sudbenom postupku, te mjesto, gdje se narod skuplja pred kraljevog suca istražitelja, jest mjesto skupštine, pred gradskim kaštelom. To je onaj trg, što je u starim slavenskim gradovima poznat

¹ To je izrično kazano u papinskoj potvrđnici od g. 1358.: „*possessiones omnes monasterii sancti Johannis Evangeliste, quod quondam Venetici destruxerunt*“. Ljubić n. mj. 51.

² Isprava od 1. ožujka 1197. godine, govoreć o posjedima rogovske opatiije, što se do 1128. nazivala po biogradskoj crkvi sv. Ivana, a od tog doba po tkonskoj sv. Kuzme i Damjana, veli: „*quod uere prescripte teme*

(*de Jasseniza et terrae Drazani*) cum omnibus terminis et pertinentiis suis non ad alium, quam ad monasterium sancti Johannis de Castello et ad monasterium sanctorum Cosme et Damiani, quod nunc caput est, omnino pertinent. Ljubić n. mj. 36; Kukuljević. C. dipl. II, 183.

³ Rački, Doc. str. 86.

kao kružasta opsega, te odatle mu i ime, a još sveder se po Dalmaciji zove starijim svojim nazivom „brce“, valjda od „biraliste“. ¹ Trg pred sv. Ivanom biogradskim je prvi spomenik te vrsti, koji se za naše krajeve ispravama utvrditi može: otvoreno mjesto za skupštine.

Ruševine manastira na prvi mah predstavljaju veliku baziliku, kojoj zidovi pročelja i južnoga broda pojačani potpornjacima, strše visoko preko 1·50 m. Uz crkvu s južne strane, u Jeličićevom vrtu, pred malo godina otkriti su tragovi omanje okrugle zgrade, što sudeći po opisu očevidaca, najprije bijaše krstiona. Tom prigodom je izvađeno arhitektonskih ulomaka, kojekuda raznešenih. ² Na sreću razlupani mramorni napis bi upotrijebljen za skalju u obližnji zid. Gosp. Artur Jeličić i učitelj V. Škarpa pobrinuli su se, da tu okupe reliquias reliquiarum biogradskih slavnih spomenika, a ta mala zbirka ponešto napreduje. Sva je prilika da su ovo ostanci biogradske biskupske crkve, sagrađene druge polovine jedanajstoga vijeka, a njoj o bok biskupski dvori. U obližnjem dvorištu Tome Vulelije još stoji osovljen stup s napisom visokim do 0·40 m., ali zasut zemljom. I taj bi pripadao istom skupu zgrada. Pri sniženju puta g. 1898. otkrila se i jedna apsida crkve i arhitektonski ulomci, koji su pohranjeni u općinskom domu.

Po navedenom već svjedočanstvu Zadrana Ljubavca u sredini sedamnajstoga vijeka vidile su se ruševine palače hrvatskih kraljeva kao brdeljak posrijed Biograda. Najviša točka posrijed Biograda, nešto više prema jugozapadu, jest Gomila na kojoj stoji župna crkva (Sl. 4. br. I.), podignuta g. 1761. ³ Pri gradnji crkve brdašce je umjetno poravnano; okružna obzida je djelomice od starijih zidova. Na prvi pogled se razabire, da čitava visoravan nije drugo, nego skup zidina starije zgrade, nasutih i uravnanih po vrhu, koja se je protezala još na zapad i jugoistok od crkve. U pločniku oko crkve ima po koji komad ornamentike iz srednjega vijeka, dva ulomka sredovječnog prsobrana od kamena, urešena pleterom u plohozbi, uzidana su u kući istočno do crkve, a iz obližnjih gomila izvadismo također ulomak arhitektonske dekoracije, koji je dospio u spomenutu Jeličićevu zbirku. Odatle rek bi da je i prije bilo izvađeno sličnog materijala. ⁴ S malim troškom bi se tu mogli otkriti ostanci vladarske palače biogradske, jedinog dosele poznatog dvora hrvatskih vladara u gradu, izuzmemo li ninski, koji također još nije sustavno proučen.

U jugoistočnom dijelu grada, koji Biograđani zovu „tri crkve“ (Sl. 4. br. IV.), opstojale po predaji samostan, po svojoj prilici koludrica sv. Tome, zadužbina kralja Petra I. Krešimira. Odavle su, kako još živući Biograđani pamte, prenešeni neki stupovi u bližnji pašmanski franjevački samostan. Iza rasula Biograda g. 1125. koludrice sv. Tome se preseliše u Zadar k crkvi sv. Dimitrije, te se njihovi posjedi napokon stopiše sa onima rogovske opatije. ⁵

Još ima i drugih točaka po gradu, koje bi zasluživale, da se sustavno istraže; na mnogo mjesta uzidano je kao prosti materijal napisa rimskih, sredo-

¹ Durm, Hndb. d. Architektur, IV. 1. (Die roman. und goth. Baukunst. Die Kriegsbaukunst), str. 21.

² Sr. Bull. dalm. III, 91; Starohrv. prosvj. II, 180.

³ Sr. napis kod Bianchi Zara cristiana II, 152.

⁴ Sr. Bull. dalm. III. 90. i dalje.

⁵ Sr. Farlati IV, 6.

vječnih arhitektonskih ulomaka, kojima se izvorni nahodaj ne zna. Oko grada u moru vide se ostanci zgrada i utvrda. Sustavnom opisu tih spomenika nadamo se od zauzetoga učitelja gosp. V. Škarpe, a biogradskim rodoljubima stavljamo na srce, da obogate našu povjest otkrićem pglavitijih biogradskih spomenika, koji su s povjesnog gledišta kao malo koji drugi izvjesno opredijeljeni. Biograd je jedini čisto starohrvatski kraljevski grad, komu znamo općeniti oblik, kaštel, trg i vladarski dvor, a uz to još i u biskupsku stolicu i znamenitu opatiju. Neka se ti spomenici sustavno istraže, pak eto nam jednog od najbitnijih elemenata za nasjtariju kulturnu povjest. „O mjestu sastanka — ovako Rački — i o načinu vijećanja, kano i o drugih običajih u skupštini, malo nam je iz naših isprava poznato. — Nu jedva se može dvojiti, da je već tada imao svaki grad svoj općinski dvor (vijećnicu)... — na sva ova i druga pitanja ne daju nam sačuvani spomenici dosta jasna i stalna odgovora“.¹ Uz Biograd će i Nin za ovo pitanje pružiti dovoljna gradiva.

I najbliža biogradska okolica ima nekoliko sredovječnih crkava i zgrada koje su žalibože neistražene postale djelomice plijenom jagmitelja.

II. Rogovska opatija.

To je najobičniji naziv biogradske opatije sv. Ivana Evangeliste, po glavnom joj posjedu na kopnu, dvoru u Rogovu. Kad je g. 1125. s Biogradom postradala i matica ove opatije, kojoj se ostaci nalaze pod kaštelom Matkovića, g. 1129. izhodiše biogradski benediktinci od zadarskoga nadbiskupa Mike, te im je povratio tkonski kaštel s crkvom sv. Kuzme i Damjana, kamo oni preneseše maticu.² Tako je ova opatija poznata pod tri imena: sv. Ivana Evangeliste ili biogradska, sv. Kuzme i Damjana ili tkonska te rogovska.

Na sustavnu povjest rogovske opatije ne možemo još misliti. Arhivalno je gradivo za starije doba do izmaka XIV. vijeka dijelomice objelodanjeno. Monumentalno gradivo i topografija još nijesu ni načeti, jer što je dosele učinjeno, ne zadovoljava znanstvenim zahtjevima.

Ovo nekoliko općenitih poteza o spoljašnjoj povjesti rogovske opatije, dokazat će nam njezinu samostalnost i sa građanskog i crkvenog pogleda skoro kroz cijelo vrijeme njezina opstanka, te utjecanje, koje je imala na političkom i crkvenom kulturnom polju, a rastumačit će nam i glavni uzrok stradanja ove zadužbine hrvatskih vladara u XIV. vijeku.

Kralj je Petar I. Krešimir ne samo zasnovao rogovsku opatiju i obdario ju tolikim posjedom, nego joj je podijelio i „slobodu“, to jest eksempciju od građanskih vlasti. Rogovski je opat bio sucem svojim redovnicima i svem osoblju svjetovnom, koje je nastavano bilo u rogovskom području. Tu je slobodu potvrdio i kralj Zvonimir. Ta najveća povlastica iznijela je ovu kraljevsku opatiju na

¹ Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća str. 190.

² Kukuljević Cod. dipl. II, 26; Ljubić Poliorion 23.

najviši ugled, te i sam dužda mletački, da si pritegne sklonost toli važnog čimbenika i u političkom djelovanju, svečano je potvrdio slobostinu podijeljenu od hrvatskih vladara.¹

Ugled rogovske opatije nije samo za zadnjih hrvatskih kraljeva cvaio, nego se je slijedećih vijekova još i povećao. I mletački i hrvatsko-ugarski vladari potvrđuju opatiji stare posjede, a kralj Stjepan III. obdari ju najvećom povlasticom, što vladar može dati. Kralj ne samo da priznaje koludrima staru povlasticu eksempcije od svjetovnih vlasti, već još daje opatu rogovskom pravo naseljivanja s privadanjem čeljadi ma bilo odakle, te sve došljake izuzimlje od nadležnosti građanskih sudova, potčinjavajući ih posve jurisdikciji rogovskih koludara i starješina, kao što su joj po Krešimirovoj slobostini potčinjeni bili podanici starosjedoci.² U jednu riječ rogovsko područje bijaše izuzeto od županijskog i od kraljevskog suda, te su rogovski kmetovi bili podanici (*iobagiones*) opatije, isto kao što su kraljevski kmeti (*kraljevski iobagiones*) potpadali neposredno pod vladara.³

U crkvenom obziru je rogovska opatija uživala potpunu samostalnost, te je ovisila samo o papinskoj stolici. Tu crkvenu eksempciju podijelio je rogovskoj opatiji papa Grgur VII.⁴ Dok nam je po tolikim ispravama poznato, da su benediktinskoj matici, kasinskoj opatiji, bile podvržene neke hrvatske opatije, kao Bl. Djevice od Rožata kod Dubrovnika, pak tremitska i lokrumaska, sv. Nikole na Sušku kod Lošinja itd., nigdje nema spomena o kakvoj ovisnosti rogovske opatije. Koliki je ugled uživala rogovska opatija, razabiremo po tolikim papinskim potvrđnicama,⁵ te po službenim knjigama prihoda apoštolske komore. Taksa za imenovanje rogovskog opata iznosila je $33\frac{1}{3}$ zlatne papinske forinte, odmjerena prema godišnjim čistim приходima.⁶

Premda se češće u ispravama ovog doba spominju opati i koludri rogovski, samo iz isprave g. 1215. razabiremo, koliko je u samostanu bilo osoblja. Osim opata Milce, prepozita Dobroslava, bilo je još šestnajst profesanih samostanaca višega čina, učitelja i svećenika, te onda još braće nižega čina.⁷ Nu ne samo da je posjedima i brojem koludara rogovska opatija natkriljivala sve ostale u Dalmaciji, nego je od svete stolice bila uvažena kao najodličniji crkveni zavod za spljetskim primatom. Tako je rogovski opat godine 1222. dobio na pohranu od papinskoga apokrizara nadbiskupski palij, kad je spljetski nadbiskup pao pod istragu.⁸

¹ Potvrđnica dužda Ordelafo Faliera 1116. Ljubić Listine III, 387; Policorion 28—9.

² Povelja 1166. godine u Jegru; Kukuljević, Cod. dipl. II, 71. Potvrđeno od kralja Bele III. 1188. godine, Kukuljević n. mj. 145; Ljubić Policorion 48; od Andrije II. 1210. godine; Ljubić n. mj. str. 49. Sr. niže članak „Rogovski arkiv“.

³ Sr. niže rogovsku neobijelodanjenu ispravu od g. 1379. „Rogovski arkiv“ br. 117.

⁴ Sr. potvrđnicu dužda Ordelafo Faliera 1116.

godine: „... libertatem — a beato G. G. romane urbis papa sancitam in suis decretis esse cognoscimus“. Ljubić Listine III, 387; Policorion 29.

⁵ Potvrđnica Ivana XXII; Ljubić Policorion 49; Inocencija VI. n. mj. 51.

⁶ Sr. niže „Rogovski opati“.

⁷ Neobijelodanjena isprava 1215·2·II, u c. k. namj. arkivu, otdjel Rogovo, sn. II, br. 30; sr. niže članak „Rogovski arkiv“.

⁸ Thomas Archid. H. S. XXI. Račkovo izd. 97

Groznu borbu za opstanak morala je rogovska opatija izdržati sredinom XIV. vijeka. Tada se je vodila odlučna borba među istočnom i zapadnom obalom jadranskoga mora o prevlasti, koja je g. 1409 svršila pobjedom Mlečića. Zadnji napori hrvatsko-ugarski, da se Dalmacija otme sasvim mletačkom gospodstvu, začinjeni su bili časovitim uspjehom kralja Ljudevita I. Velikoga. Dakako da je rogovska opatija, kao čisto hrvatska bila tvrdim uporištem kralju Ljudevitu I. Odatle i težnja Mlečića da je unište. Osvojivši g. 1345. tkonski samostan, evo što Mlečići uradiše: samostan i crkvu raskopaše do temelja, opatu Grguru, imenovanom od Klimenta VI., ne dadoše miran posjed opatije, otkinivši mu pečate s bulle papine. Kad je nevoljni opat glavom pošao u Rim, da ishodi zaštitu od pape Inocencija VI., te došao k duždu s preporukom papinom, dužd ga dade na neko vrijeme utamničiti. Vrativ se u Tkon nađe raskopano ono nešto stanova, što bijaše dao sagraditi za se i za koludre. S toga se jadni opat Grgur g. 1357. opet utiče papi u toj teškoj nevolji, jer nema gdje da skloni glave.¹ Mlečići su dali poharati sve rogovske posjede raskopavši crkve i kuće još na Rogovu, Filipjakovu i Tukljači.

Kada su g. 1409. Mlečići konačno zavladao dalmatinskim primorjem, skuće oni drugim načinom onu opatiju, koju im nije uspjelo uništiti. Rogovska opatija postaje od tada komendom odličnih mletačkih crkvojnaka, što su u Rimu obnašali čin apoštolskih protonotara ili primicerijata sv. Marka u Mlecima. Oni se jagme za masnim prihodima rogovske opatije tako, da jedva jedvice zapane domaćega sina ta važna čast. Nu to je i s drugog gledišta nanijelo opatiji silna kvara. Redovnička stega u brzo je spala dotle, da je g. 1467. od nužde provedeno apoštolsko pohodaenje.

Opat komendator boraveć u tuđini nigda i ne pohađao svojeg stada, te je upravu redovnika pripuštao prioru, koga redovnici birahu. Komendator nastojao samo oko toga, da utjera što više prihoda od posjeda opatije, dajući ih u zakup samim redovnicima ili tuđincima. a ekonomsku upravu povjeravajuć svom posebnom vikaru. Prior sam ne imao dovoljno vlasti, da drži redovnike pri dužnosti. Odatle slučajevi raskalašenosti, kao primjerice onaj redovnika rogovskoga Jeronima, koji je dotle dopro, da je živeć van klauzure ustrojio si nezakonitu obitelj i stao se brinuti, da ju opskrbi posjedom, ulazući u to prihode samostana. Tom neredu stade na kraj apoštolski vizitator, trogirski biskup Jakov odlukom, izdanom 11. IV. 1467. On naredi najprije, da redovnici moraju živjeti po pravilima reda, ovršujući propise klauzure i zavjet siromaštva, te da opat komendator ima vlast imenovati i skidati priora samostana i otpustiti od redovničke obitelji nepokornog redovnika, i da se ispražnjeno mjesto popuni do običnoga broja redovnika. Pošto je razvraćenosti uzrokom preobilnost prihoda opatije, da odsele svi prihodi idu opata komendatora, a on da godimice mora davati redovnicima, što im treba za život: 30 stara pšenice, 50 žita, 4 boba, 2 drugog sočiva, rogovskog vina 100 zadarskih mjera, otočnog 50, a za služinčad 30 mjera nalivaša, zatim 120 zadarskih mjera ulja za začini i crkvu, 20 košarica sira, 2 vreće soli, te 60 dukata za odijelo

¹ Prošnja opata Grgura na papu Inocencija VI. 30. VII. 1357.; Ljubić Listine III, 347.

i obuču. Novac pako što redovnici imaju na dugu kod svoga opata komendatora Petra Foscara, neka komendator uloži u popravak i obnovu crkve i samostana. Redovnici se moraju podvrći zajedničkom živovanju, te jesti skupa u blagovaonici, a prior će se skrbiti, da od spomenute zajedničke dotacije svaki pristojno bude providen, a da sam s ničim ne raspolaže napose. Svi skupa će noću i danju vršiti bogoslužne časove. Samostanska riznica i crkveno posude brižno će se čuvati. Redovnici nipošto da se ne miješaju u svjetovne poslove.¹ Ovaj pokušaj obnovljenja redovničke stege u tkonskom samostanu posvema je uspio.

Sve do ciparskog rata (g. 1570.) rogovska je opatija u ekonomskom pogledu uprav cvala, te sam izvještaj komendatora Montemerla pruža izerpiv pregled prihoda i posjeda. Na kopnu su opatiji pripadala sela Filipjakov s Rogovom i Vrbicom, Bubnjane i Gorica, te je tu po svojim dvornicima pobirala četvrtinu i desetinu od žita i vina. Selo Tkon i pašmanski rat (Ždrelac) također su davali četvrtinu od rečenih plodina, te od ulja i voća, od triju otočića opatija je imala samo od Rabarola godišnji zakup od 30 šolada, a od šuma niskog rasta na kopnu i otoku nije bilo nikakva prihoda.²

Za ciparkog rata zadesio je rogovsku opatiju nemili udarac, koji nam bilježi početak propadanja, jer se opatija nije više nigda oporavila do predašnjega svoga blagostanja. Mirom od g. 1573. ostade pri Turcima svakolika istočna polovina rogovskih kopnenih posjeda: Gorica, Podvrsje, Rogovo i Vrbica, koje bijahu glavno gospodarstveno uporište opatijino, tako da je tursko-mletačka granica uprav tekla njezinom sredinom. Prihodi su se tako smanjili, da je komendator Montemerlo g. 1585. izhodio oprost od desetine. Njegov nasljednik biskup Nikola Brauti sklopio je g. 1609. nagodu s rogovskim redovnicima, po kojoj su oni dobivali redovitu opskrbu za živovanje od opatijskih prihoda, a komendator čisti preostatak.³

¹ Iz parničkih spisa između tkonske općine i opata Jurja Georgicea, opata rogovskog, po prijepisu g. savjetnika J. Alačevića.

² Io Montemerlo de Montemerlo abbate, e commendatario dell' abbazia di St Cosimo e Damiano di Rogovo in esecuzione alle Lettere Apostoliche, e di Monsig. Rever. Legato in Venezia. presento la infrascritta Informatione dell' entrate e frutti della detta mia Abbazia, e così anche li gravami et interessi suoi prima: L'abbazia ha tre villaggi in terraferma nel territorio di Zara, cioè S. Filippo e Giacomo. Bolignano [Bubnjane], e Gorizza, e li villani di dette terre, e ville lavorano li terreni di detta abbazia pagando all' abbate il quarto, e decima di tutte le sorti di biave, e similmente del vino, eccetto che delle terre che tengono li duornichi overo gastaldi, cioè per loro regola, una sorta di perra per villa. Ommissis. Item la detta abbazia ha il quarto di tutte le biave, vino, oglio e frutti della villa di Tcon posta in isola, et anco di al-

cuni terreni alla Porta di Pasman. Item l' abbazia ha tre Scogli, doi de quali non pagano cosa alcuna per esser inutili, e si chiamano Scapanosi, e l' altro s' affitta 30 soldi all' anno, et è dimandato Rabasole nel canale all' incontro dal monastero appresso altri doi. Ommissis. Item ha in Isola, e terraferma non so che parte de boschi o piuttosto cespugli, che non s' estendono all' altezza di un uomo, da quali io non cauo alcun beneficio etc. 1564., 20. octobris Rev. Praesbyter D. Montemerlus de Montemerlo abbas superscriptus comendatarius abbatiae Rogovi praesentavit hanc conditionem Rev. Dom. Subcollectoris Apostolico Jadre deputato itd. Stampa del povero comune di Tcon, str. 40. i dalje.

³ Ova se pogodba spominje u jednom pismu rogovskoga opata komendatora Gradića od 5. ožujka 1616.: „Ho presso di me la coppia dell' agguistamento fatta già con Mons. Brausi del 1609, della provisione ch'è loro

Taj je do kandijskoga rata (1646—79.), koji je još bio groznijim po rogovsko gospodarstvo, spao na 2790 mletačkih lira ili 450 dukata.¹ Tim povodom spao je i broj redovnika na samu šestoricu.²

Stanje rogovske opatije za prvih godina kandijskoga rata (1646—50.), što se je svim bijesom oborio baš na kopnene posjede opatije, prikazuje suvremena spomenica³ u vjernoj slici, koja crta grozno stanje čitavog mletačkog primorja

obligato di dare l' abbate e fra l' altre case vi sono 90 mozzi di uino . . .“ Pismo upravljeno rogovskom vikaru Valeriju Ponte-u, u zbirci spljetskoga „Bihaća“. Zatim u spomenici Ponteovoj 1651. godine, kako se vidi u računima te godine.

- ¹ Računi zadarskoga arcidakona Valerija Ponte, vikara rogovskog opata komendatora Mons. P. Benessa: „1641. Adì 24. Decembre li RR. Monaci di Tcon affittuali dell' Abbazia di SS. Cosma e Damiano di detto loco deuono dar per il primo termine dell' affitto del presente anno a ragion di ducati 450 all' anno, sono per meta' L. 1395: —. 1642. A dì 24. giugno li sopradetti Monaci devono dare per il 2° termine d'affitto del 1641. L. 1395.“ I tako isto za slijedeće godine do 1644. — Ponteovi papiri među Lučićevim pismima u zbirci spljetskoga društva „Bihaća“.
- ² 1643, 20 V. rogovski redovnici: Don Deodat Mičić prior, Don Ante Jakovčić, Don Benedikt Kozičić, Don Ivan Blasulović, Don Alvisse Jakovčić i Don Jerko Monkolesić uzimlju u zakup prihode ispražnjene opatije od opravitelja zadarskoga archidakona Valerija Ponte i Don Ivana Zapića za godišnjih dukata 450 (svaki dukat od L. 6, s. 4.). Bilježnički ugovor u zbirci „Bihaća“.
- ³ Spomenica rogovskoga vikara Valerija Ponte o stanju rogovske opatije za razdoblja 1609. — 1650. godine. „L' Abbazia di Rogovo ne gl'ultimi tempi avanti la guerra s'affittava ducati 450, li quali restavano netti per la mensa dell' Abbate comendatario. Et perche l' ultima affittanza stava con conditione, che se succedeva il caso della guerra douesse essa restar nulla; perciò dal 1646., fino il 1650. inclusive fu oministrata per conto del medesimo Abbate, l' amministrazione passò per le mani parte del Molto Rdo. padre Andrea Guidotto, et parte delli Monaci del Monasterio di Tcon et anco del sigr. Sebastiano Ponte, li quali tutti hanno tenuto conto distinto delle rendite et delle spese

della medesima Abbazia, et dalle loro polizze si è cauato il conto qui annesso, dal quale si vede, quanto resti agrauato l' Abbate oltre le rendite dell' Abbazia, restando di tal ragione egli debitore tuttavia alli Monaci, et al Serenissimo Prencipe per decime, et sussidij in summa considerazione. Le cause per le quali resta tanto deteriorata la detta Abbazia sono nottorie, mentre le ruine della guerra et della peste hanno desolato la villa di San Filippo Giacomo, nella quale consisteva il nervo delle entrate. et neso inculti li terreni della medesima, esistenti in grosse partite nelle pertinenze di Toretta et di Zara Vecchia; et sebene parte delli medesimi terreni vengon di nuovo ridotti a coltura non se ne cauano però alcun utile per esser in mano di Morlachi. che universalmente non riconoscono alcuno nella portion dominicale, al qual infortunio sono sempre più esposti li beni ecclesiastici. Tutti questi danni furono rilevati in forma di publica et autentica prova nell' offitio archiepiscopale a fine di servirsene il medesimo Rvmo. Abbate all' offitio Eccmo sopra le Xe. in Venetia. Ali sopradetti danni s'aggiunge l' agrauo straordinario di alloggi di militie, a sussidij al Serenissimo Prencipe, come distento nel medesimo conto si vede, li quali si cavano dalla mensa dell' Abbate. Dalla medesima mensa anco si fanno le spese necessarie per la sacristia et per le fabbriche della Chiesa del Monasterio et delle altre case dell' Abbazia, in ordine a che resta obligato l' Abbate al presente di rifabricar il Campanil della chiesa di Santi Cosma e Damian, che questa estate resto dal fulmine dirochato con la rottura anco della campana maggiore, et in diversi lochi del tetto della chiesa e della palla dell' altar maggiore, onde per ristorar questi danni si ricerca la spesa di più di 300 ducati; così anco aspetta all' Abbate di rifabricar il Molin da oglio nella villa di Santi Filippo et Giacomo, che l' anno passato si abrugiò con tutti li arnasi del medesimo

i turskog pograničja. Ne samo da su glavni posjedi Filip Jakov, oni kod Turnja i Biograda poharani (osobito g. 1647.), nego je i neizbježiva družica rata, kuga, zarazila stanovništvo. Novi prišljaci s turske strane, uskoci, ne će da priznadu gospodarštine, a uz to bi se duždu osim običnog poreza morao plaćati ratni prirez i vojnička stanarina. K tomu su nadošli troškovi za popravak crkve i samostana i uljarnice kod Filipjakova. Doda li se redovita opskrba redovnika, opatija

molino, per il qual incendio cessa anco al medesimo Abbate l'utile della solita minela che si sol cavar dal molino. Gli altri oblighi Rvmo. Abbate di contribuir alla Mensa di Monaci le cose descritte nel conto sopradetto sono fondati nell'instrumento di conuentione seguito tra l'Abbate et li medesimi Monaci l'anno 1609. li 2. Maggio che in copia

auttentica sara qui adnesso. — L'Abbatia medesima vien debitrice ancora per raggion di X^{mo} e sussidj come dalli libri del sucollettore appare L. 1694.—

Ugovora od 12. svibnja 1609. nema, ali se sačuvaše spomenuti računi o prihodu i rashodu opatije za g. 1646—50, koji se pripočuju u preglednom izvratku:

Nota dell' entrate e spese dell' Abbatia di Rogovo per gli anni 1646: 47: 48: 49: e 50, che è carta per Mons. Revmo. Abbate (P. Benessa).

A. Entrate del 1646.

Fava quarte 2. a L. 24 la quarta	L. 48
Vessa quarte 2. a L. 1½	L. 30
Formento quarte 4 quartali 1, a L. 31.	L. 106
Orzo quarte 19½ a L. 12.	L. 429
Meglio quartali ½	L. 1
Vin moza 112 tra bone quarto si cauò	L. 1344
Vin torchiato moza 5	L. 35
Oglio moza 10 a L. 54 il mozo	L. 540
Livelli.	L. 30

1647. 1648. 1649. 1650.

B. Spese del 1646.

Et primo per la Mensa delli Monaci: per formento stara 30 a L. 21. il staro	L. 630
per vin moza 90: a L. 12 il mozo	L. 1080
per torchiato moza 7. a L. 8	L. 54
per oglio moza 7. quartali 16. a L. 54 il mozzo	L. 394
per formaggio libbre 175. a soldi 12 la libra	L. 105
per cera libbre 40. a L. 3.	L. 120
per orzo stara 5.	L. 70
per vestiario delli Monaci	L. 300

L. 2753:8

L. 4061 L. 3045:8 L. 3325 L. 2772

per decime che si pagano al Ser ^{mo} Prencipe	L. 242
per fitto della Casa del g. do. Banighetto per alloggio tangente all' Abbazia	L. 279
per il sussidio straordinario al Ser ^{mo} Prencipe	L. 558
per spese nel rauoglier l' entrate	L. 440:6
per fitto de Canena et bottani a Zara.	L. 120

L. 4352:14

L. 2758 L. 2832 L. 3165:18 L. 3061:8

L. 3954:10 L. 4075 L. 4854:18 L. 4662:8

Minute računa rogovske opatije vikara V. Ponte među Lučićevim papirima u zbirci spljetskoga društva „Bihać“.

je pasivna. Ali pasivnosti je već g. 1650—1. nestalo, te se je prihod opatije dao u zakup sa 300 dukata na godinu.¹

Rogovsku je opatiju za ovog doba dosta proslavio komendator Stjepan Gradić. On se je rodio g. 1613. od plemenite dubrovačke obitelji, te izučiv škole u Rimu, istakao se filozofičnim djelima. Da mu se omogući boravak u Rimu i usavršenje na književnom polju, zaštitom svoga ujaka rogovskoga komendatora Benesse dobi natpopiju dubrovačku i sv. Jerolima u Rimu, pa je ujaka g. 1644. naslijedio i na rogovskoj komendi. Kao član raznih rimskih zborova, pa kao vatikanski podbibliotekar uredio je on urbinski odio vatikanske knjižnice. Učestvovao je često kod vatikanskih poslanstva kod Ljudevita XIV., te kad je g. 1667. Dubrovnik od potresa postradao, zauze se opat Stjepan žarkim rodoljubljem, da ga uskrisi Harni Dubrovčani htjedoše ga svojim nadbiskupom, ali on tu čast otkloni. G. 1682. posta vatikanskim bibliotekarom, a u ožujku 1683. umre ostaviv mnogo rasprava filozofičnih i povjestnih, te pjesama.²

Sačuvalo nam se skoro cijelo dopisivanje opata Stjepana sa njegovim vikarom Valerijem Ponte, iz kojeg nam jasno biva njegovo djelovanje, i ono dosele nepoznato o sjedinjenju grčko-istočnjaka koji su u Dalmaciju osobito u sjeverne krajeve došli turskim gospodstvom (1573—1646.). Kada su Turci iz sjeverne Dalmacije protjerani, svekoliko grčko-istočno svećenstvo, predvođeno episkopom Epifanijem Stefanovićem, bilo je svojevuljno prešlo u zajednicu s Rimom.³ Kada se je uslijed kandijskoga mira 1669. Turčin povratio na prvobitne svoje granice, to je sjedinjenje opet ohladilo. Opat Gradić g. 1672. dopisuje s monahom Mojsijom Arhandelskog ili krupskog samostana, da ga ukrijepi u postojanosti.⁴

Prvim izgonom Turaka iz sjeverne Dalmacije g. 1648., te kandijskim mirom povratila se je opatija Rogovo na glavni dio starih svojih posjeda, gdje je negda brojala do 36 sela, dakako u smislu kmetskih komšiluka.⁵ Nu na žalost rogovski posjedi su pripadali onom pojasu, koji je mletačka strategija od nevolje bila počela pretvarati u pustoš.

Rogovska je opatija bila čisto hrvatska i obavljala bogoslužje starohrvatskim jezikom. U Rogovu su glagolicom napisane bile g. 1369—1400. Regule reda sv. Benedikta, koji je rukopis na pergameni s Kukuljevićevom zbirkom prešao u vlasništvo Jugoslavenske akademije.⁶ I od opatijskih bogoslužnih knjiga sačuvalo nam se je nekoliko spomenika: Dva ulomka glagolskog časoslova XIII. vijeka, koje je Brčić g. 1850. otkrio u Tkonu, krasni glagolski časoslov urešen sitnoslikarijama, napisan između 1312—1382., negda vlasništvo tkonskog opata i zadarskog nadbiskupa Mate Karamana, po Brčiću nazvan „Pašmanski časoslov“.⁷

¹ Punomoć komendatora Gradića vikaru Valeriju Ponte, 15. VI. 1650., u zbirci „Bihaća“.

² Ljubić Dizionario biografico, str. 170. i dalje.

³ Sr. Marković, Gli Slavi ed i papi, II, 423.

⁴ Pismo Valerija Ponte, VII. 1672., c. k. namj. arkiv, odsjek Rogovo, br. 204.

⁵ Tako se mora shvatiti, što nam rogovski vikar Valerije Ponte kod Parlata IV, 7. pri-

povijeda, odnoseći se više na slavnu prošlost: „... amplitudinem possessionum ejusdem monasterii sancti Joannis Evangelistae, in cujus ditone 36 villae reperiebantur, quarum iudex ordinarius Abbas monasterii existebat“.

⁶ Sr. Ljubić Ogledalo I, 318.

⁷ Brčić Čitanka starosl. jezika, X. i dalje.

Kako je staroslovjenština kod rogovskih Benediktinaca bujno cvala, najbolje dokazuje, što ih je car Karlo IV g. 1347. pozvao u Česku, da presade slavensku službu božju u pražku opatiju Emauso,¹ vidjet ćemo, da se rogovski redovnici služe glagolskim pismom na naledicama najstarijih isprava svoga arhiva, te i u monumentalnim napisima još u XVI. vijeku, a njihovi su se računi također tim pismom vodili. Razni papiri rogovske opatije djelomice u župnom arhivu u Tkonu, a djelomice u c. k. namjesničkom arhivu u Zadru dobrim su dijelom glagolicom pisani. Ustoličenje opata obavljalo se je i hrvatski.

Ime rogovske opatije skopčano je i sa tiskanim staroslovenskim liturgičnim knjigama. Tkonski opat i zadarski nadbiskup M. Karaman je g. 1741. priredio za četvrto propagandino izdanje staroslovenski „Misal“ pošto je već g. 1835. bio dotiskao „Bukvar“.² Karaman je ostavio u rukopisu više sastavaka o staroslovenštini svome nećaku i nasljedniku u opatiji Anti Karamanu.³

Djelatnost rogovskih opata komendatora u crkvenom smislu, kao što su bili Gradić i Karaman, osobito obzirom na staroslovenske bogoslužbene knjige, mletačkoj je vladi davala dosta povoda za razmišljanje. Njoj su rogovski opati bili odviše sumnjivi radi prijesnog odnošaja s Vatikanom, a rogovski su joj redovnici bili vatikanski uhode, koji su nadzirali političko i crkveno vladanje u Dalmaciji.⁴ Radi toga mletačke oblasti potajno zazirahu od rogovske opatije, odatle vječne parnice, što ih je opatija morala uzdržati protiv svojih nekadanjih kmetova, kojima su bile mletačke oblasti za leđima.⁵ Akoprem je konačnim izgonom Turaka iz sjeverne Dalmacije (g. 1683.) rogovska opatija opet dobila sve svoje posjede, dapače i one, koje je izgubila g. 1573., parnički troškovi su ju dotle izgledali, da je u XVIII. vijeku opatija jedva toliko nosila, da je mogla hraniti četiri redovnika i dva đaka.⁶ Tom naglom gospodarstvenom propadanju je pripomoglo i strategično načelo, što si je generalni providor M. Valier (1685.) uzeo ravnalom: opasati mletačke primorske posjede spram Turaka pustinjom širokom 25 milja. Tako je već 1648. od Foscola poharano vransko polje pretvoreno u pustoš; ono tridesetak tekućica od davnine uređenih i ukorićenih za sustavno natapanje, izgubilo je tok, razlilo se, te krasna ravnica pretvori se u ogromnu baruštinu. Zarazila groznica, te opustjeli i nekadanji posjedi rogovski kao što sva pomješća srednje Sidrage. Starodavnoj opatiji stalo prismrkavati. God. 1737. su rogovski redovnici bili prisiljeni da napuste samostan na Tkonu. Kad je g. 1808. umro zadnji opat komendator, baš je Dandolo izvodio svoje jozefinske osnove. Francuzka vladavina dade inkamerirati posjede rogovske opatije, opskrbiti redovnike doživotnom mirovinom. Zadnji rogovski Benediktanac Don Petar Pletikosić umirovljen umre g. 1849.

¹ Sr. Ginzl Geschichte der Slavenapostel, II. izd. str. 147. i dalje.

² Brčić n. mj. XVII.

³ Ljubić Ogledalo, II. 465.

⁴ Isprave odnoseće se na ovo pitanje nahode se u rimskim arhivima, a cijenimo, da ih je jedan strukovnjak Talijanac već objelodanio, ali nam za sada nisu pri ruci.

⁵ Ove parnice su većinom tiskane, te ih ima lijepa zbirka u c. kr. namj. arhivu, odsjek Rogovo br. 205—216 i u župnom arhivu u Tkonu.

⁶ Izvještaj rogovskog komendatora i zadarskog nadbiskupa M. Karamana na sv. stolicu g. 1754. kod Bianchija Zara crist. II, 134.

Dokinućem rogovske opatije ugasnu osamstogodišnje kulturno ognjište biogradskog primorja jedina prosvjetna luč, koju ni francuska ni austrija vladavina ne znadoše nadomjestiti. I od tada u gospodarstvenom i naobrazbenom pogledu biogradsko primorje prekri gusta tama. Od mletačkog bizantizma propade kraljevski Biograd, od strategije za nevolju opusti vransko polje, od francuzkog jezofinizma rogovska opatija, a pod modernim kamatičnim kapitalizmom i groznicom stenje krasni onaj predjel, koji je, kako povjest uči, za hrvatskog, hrvatsko-ugarskog i turskog doba cvao kao bujno ugojena bašća.

Sada rogovska opatija nosi na godinu for. 466, dočim je u XVII. vijeku nosila pet puta toliko, naime 450 zlatnih dukata.

Rogovski opati.

O tomu se je pitanju već više puta pisalo. Farlatova serija rogovskih opata nije ni potpuna ni izvorima potkrijepljena.¹ Na Farlatovoj seriji u glavnom se osniva i Bianchijeva, kojekako skrpana bez naznake izvora,² jedva gdje gdje što-god temeljita. Tu je krpariju Radić pokušao da popravi ali s malim uspjehom.³ U našoj seriji nastojat ćemo da svaku potkrijepimo izvorima. Najprije navadamo uz opatovo ime doba opatovanja, koje je u ostalom rijetko sigurno poznato, a onda doba, kada se spominje kao u činu; u zaporkama stojeće brojke imaju samo približnu vrijednost.

A. Opati sv. Ivana Evangeliste u Biogradu.

- I. **Andrija** 1059—(1066.).⁴
- II. **Felix** (1066—72.); 1070. spomenut.⁵
- III. **Petar I.** (1073—78.); 1073—6. spomenut.⁶
- IV. **Lupus** (1078—85.); 1080—5. spomenut⁷
- V. **Maius** (1085—1100.); 1084—95. spomenut kao nasljednik Lupa.⁸
- VI. **Dabro** (1100—1114.); 1113. spomenut.⁹
- VII. **Fuscus** (1114—1125.); 1116. spomenut.¹⁰

¹ Farlati *Illyr. Sacr.* III, 7 i dalje. U opće vjerodostojno, jer potiče iz pera zadarskoga arcidakona Valerija Ponte, koji je sredinom XVII. vijeka obavljao čin vikara rogovskih komendatora, te dosta savjesno njegovao zadarsku crkvenu povjest.

² Bianchi *Zara crist.* II, 136, 156. Što je dobra u Bianchijevoj seriji, to je osnova uzajmljena od Farlata. Valjda su barem djelomice Bianchijevi dopunjeni osnovani na ispravama, nu iskustvo je dokazalo, da Bianchi za starije doba, gdje ne navodi izvora, nije pouzdan. Ta njegova nepouzdanost opazila se opetovano već i u drugim pitanjima.

³ Radić u *Starohrv. prosvj.* III, 69, dopunjava

Bianchijevu seriju, ne navodeći izvora. Pri- laže člančić o povjesti tkonskog samostana i opis uz tlorise i slike, ali tloris, bez oznake mjerila, tek približno odgovara realnosti.

⁴ Rački *Doc.* 51, 161; Ljubić *Policorion* 45.

⁵ Rački n. mj. 86; Ljubić n. mj. 17. sr. 42.

⁶ Rački n. mj. 97, 108—110, 113, 126, 161, 162—176; Ljubić n. mj. 7—19, 22.

⁷ Rački *Doc.* 138, 171, 172; Farlati III, 7. pogrešno k god. 106(0.); Ljubić *Policorion* 9.

⁸ Rački n. mj. 171.; Ljubić *Policorion* 9.

⁹ Kukuljević *Cod. dipl.* II, 9; Ljubić n. mj. 20; sr. Alačević *Bull. dalm.* XII, 40.

¹⁰ Kukuljević n. mj. 20; Ljubić *Listine* III, 387.

B. Opati sv. Kuzme i Damjana na Tkonu.

VIII. **Ivan** (1126—1140.); 1129. spomenut.¹

IX. **Nikifor** (1141)—1173/4.; spominje se za razdoblja 1146—1172.; kada se je svojevolumno odrekao g. 1173. ili 1174. godine, neposredno ga je naslijedio Oto Lombardez.²

X. **Oto Lombardez** 1173/4—(1180.); spominje se u razdoblju 1174—1178.³

XI. **Dominik** (1181—1210.); spominje se za razdoblja 1182—1208.⁴

XII. **Milce** (1211—1220.) U ispravi 1215, 2. II. Milce je opat pri činu;⁵ a isprava 1217. spominje ga tako, da je valjda još živ bio.⁶

XIII. **Robert** (1221—1245.); spomenut oko 1222—1240.⁷

XIV. **Primus** (1246—1270.); opat pri činu 1250.⁸

XV. **Jakov Corner** (1271—1285.) 1282. spomenut.⁹

XVI. **Kuzma** (1286—1305.); 1289 i 1291. spomenut.¹⁰

? **Ivan II.** (1306—1320.); 1208. spomenut.¹¹

XVII. **Luka** . . . —1325., pri činu 1320/1.¹²

XVIII. **Martin** (1326)—1344. Spominje se 1329,¹³ 1339, 1340, 1342. Kada je 1344. postao šibenskim biskupom, naslijedio ga je Mihovil.

XIX. **Mihovil Kornarutić** 1345—1351., imenovan 12/1. 1345, spomenut 1347.¹⁴

XX. **Grgur** (1352—1362.). Već od nekoliko godina (potla 1345) imenovan

¹ Kukuljević n. mj. 26; Ljubić Polic. 23.

² Kukuljević Cod. dipl. II, 40, 90, 93; Ljubić Policorion 21, 23; sr. 28.

³ Kukuljević n. mj. II. 93, 102; Ljubić n. mj. 23.

⁴ Kukuljević n. mj. II. 124, 140, 142, 150, 171, 174, 182, 187; Ljubić n. mj. 24, 30, 31, 34, 35, 44, 45, 64; sr. 42; Theiner Mon. Slav. Merid. I, 12.

⁵ Neobjelodanjena rogovska listina br. 30.

⁶ Ta isprava od 4·IV·1217. Ljubić Policorion 36, od Alačevića je stavljena pod 4·IV·1207., Bull. dalm. XIV. (1891.) str. 57. U izvornom Policoriju stoji „millesimo ·CC·VII²·“ kako je Ljubić čitao, a na pobočnom rubu: „1207.“; indikcija V. odgovara godini 1216/1217., kako iz instestacije suvremenih isprava 1204. (indikcija VII.), i 1208. godine (indikcija XII) slijedi. Sr. Ljubić Policorion str. 30, 44. Duždovanje Petra Zianija pada u g. 1217. Vlčina Madijev izjavljuje, da je prije dvanaest godina, dakle g. 1204. prodao samostanu sv. Kuzme i Damjana zemlju „quam emi a Diminica fratre abbatis Milce“.

⁷ Farlati III. 237, 258; Ljubić n. mj. 40—1.

⁸ Neobjelodanjena rogovska listina br. 34.

⁹ Ljubić n. mj. 59—60.

¹⁰ Ljubić n. mj. 61—62. — U ispravama 5 VIII. i 5·X·1289. kao sjedeći već „frater Cosmas abbas sancti Damiani de Rogova“ Izvorni regist zadarskog bilježnika Creste de Tarallo str. 20. i 68, u starom notarijskom arhivu pokr. sudišta u Zadru. Neobjelodanjena rogovska isprava 11·X·1290. spominje opata Kuzmu pri činu.

¹¹ Farlati III·7.

¹² Neobjelodanjena isprava u c. kr. namj. arhivu, Rogovo br. 50; 1320., 13 II.: „frater Lucas abbas monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Monte Jadrensis dioecesis“ te u drugoj br. 51, slijedeće godine. G. 1325. opatija bijaše ispražnjena. Neobjelodanjena rogovska listina br. 38.

¹³ Neobjelodanjene rogovske listine br. 58, 59, 60; Theiner n. mj. I. 174, 213; Ljubić Listine II, 143, 145—8.

¹⁴ N. mj. br. 61, 91, 98, 101.; Theiner n. mj. I, 214.

opatom od Klementa VI. (1342—52.), dakle u razdoblju 1345—52., ali ne uveden u posjed do 1356., kada se je obvezao na isplatu zaostalog trogodišnjeg crkvenog prireza. Po tom njegovu naimenovanje pada u zadnju godinu Klementa VI. (1352). Spominje se još 1357, 1359.¹ Umrvši 1362., naslijedio ga je Andrija.

XXI. Andrija de Messana 1362—1364., imenovan 13/5. 1362, spominje se 1363, 1364.²

XXII. Petar II. Aramer Zadranin 1364—1380. Spominje se u više isprava i napisa, koje ćemo navesti i u napisu u Tukljači za razdoblja 1365—1376.³ Sjajno doba rogovske opatije.

Jordan 1379—1381., pogrešno mjesto Petra II. spomenut u ispravi 1381.⁴

XXIII. Fridrih Jurjević Zadranin 1381—1412. Imenovan 24./X. 1381, te spomenut 1383, 1387, 1411. i u napisu 1391. godine.⁵ Umro po svoj prilici 1412., te ga naslijedio Fran Maripetro.

XXIV. Fran Maripetro 1412—1421.⁶ Prvi opat komendator. Za ovoga opata komendatora bijaše rogovskim priorom Petar Praskvić. God. 1421. Maripetro posta opatom sv. Ciprijana torcelanske dijeceze, a 1427. spljetskim nadbiskupom.⁷

XXV. Petar III. Praskvić 1421—1426. dotadašnji rogovski prior; umro je 1425. te ga naslijedio opet Hrvat⁸

XXVI. Matija Pavlović 1426—1433.⁹ Martin iz Vrbice prior.

XXVII. Martin iz Vrbice 1433—1434., 6./XI. 1433. izabran,¹⁰ ali vjerojatno ne potvrđen, ili nakon kratkog opatovanja umro.

¹ Ljubić Listine III, 347—8; Theiner n. mj. I. 244; gdje pogrešno „Georgius“ mjesto „Georgius“; sr. rogovski arhiv br. 63, 66, 67, 78; Ljubić Policorion 51.

² Theiner n. mj. I. 244. Imenovan svibnja 1362, obvezao se je na isplatu takse apostolskoj komori sijeđnja 1363.; „Rogovski arhiv“ br. 67, 70, 72.

³ „Rogovski arhiv“ br. 74—86.

⁴ Prijepis darovnice vojvode Andrije 1200., učinjen 1366., 17·XI.; c. kr. namj. arhiv, odsjek Rogovo, sn. II. br. 23.; Ljubić Policorion 54—57.

⁵ Neobjelodanjena rogovska isprava 24·X·1381. sr. „Rogovski arhiv“ br. 120, navodi neposrednim pretšastnikom tek imenovanog opata Fridricha, Jomanda, ali očito je to pogreška kurijalna, jer sve slijedeće isprave opetovano ističu Petra II. neposrednim Fridrihovim predšastnikom, niti igda navode Jordana; n. mj. br. 121 i dalje br. 140.

⁶ Ljubić Policorion 67; Vatikanski arhiv, Provisiones 1409—1432. Arm. XII, 121, str. 59: „Eodem die (Mercurii 8° Idus Aprilis 1412.) provisum est monasterio ss. Cosme et Damiani

ordinis s. Benedicti Jadrensis diocesis vacanti per mortem de persona fratris Francisci abbatis s. Richarij de s. Richerio“.

⁷ Vatikanski arhiv n. mj. str. 140.: „Eodem die (Veneris X^o kalendas Junij 1421.) provisum est monasterio ss. Cosme et Damiani Jadrensis diocesis vacanti per traslationem de persona fratris Petri dicti monasterii Prioris.“

⁸ N. mj. str. 210, VI. kalendas Februarii 1427. imenovanje Frane Maripetra, opata sv. Ciprijana torcelanske biskupije spljetskim nadbiskupom. Dvije neobjelodanjene rogovske isprave 1421. godine označuju nam imenovanje opata Petra; „Rogovski arhiv“ br. 148, 149.

⁹ Vat. arhiv, Provisiones 1409—32., Arm. XII, 121, str. 201: „Die mercurii Idus Maii (1426. provisum est) monasterio ss. Cosmae et Damiani de Monte ordinis S. Benedicti Jadrensis diocesis, vacanti per mortem de persona fratris Matthiae Pavlovich monachi professi dicti monasterii“. Uvedenje u posjed 6·X·1426. „Rogovski arhiv“ br. 152. sr. br. 154.

¹⁰ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 155.

XXVIII. **Polidor Foscari** 1434--(1447.)¹ Opat komendator, pak naslovni pergamenski biskup, a 7./XI. 1449. imenovan zadarski nadbiskup.²

XXIX. **Marko Barbo** Mlečanin, apoštolski protonotar u Rimu (1448—1451.) Nespominje ga nijedna isprava rogovskim komendatorom, nego izvjestan podatak, da je on obnašao rogovsku komendu, imamo u grbu na tkonskom samostan.³

XXX. **Petar Foscari** 1451—(1486.), apoštolski protonotar, dobio je tkonsku komendu iza Marka Barba. Kao rogovski opat spominje se izrično od 1452—1476. godine.⁴ Ovaj se je opat zauzeo za presušenje Blata kod Vrbiće g. 1463.⁵ Zadarski arcidakon imao je u zakup rogovsku opatiju.⁶ Za opata Petra provedeno je apostolsko pohođenje g. 1467., te preustrojena redovnička stega u tkonskom samostanu. Tada bijaše Damjan tkonskim priorom.⁷

XXXI. **Sebastian de Priolis** (1487—1495.) Mlečanin, apoštolski protonotar, imenovan opatom komendatorom od pape Inocencija VIII. (1484—92.), spominje se kao opat komendator pri činu od više doba g. 1492.⁸ te opet g. 1494.⁹

XXXII. **Dominik Grimani** (1496— . . .) oglajski patrijarha i kardinal sv. Nikole inter imagines, već g. 1502. opat komendator pri činu sjedi još 1511. godine.¹⁰ Grb sa kardinalskim šeširom od g. 1496. u kaštelu sv. Filipa i Jakova pripada ovom rogovskom opatu komendatoru.

XXXIII. Nepoznati opati do g. 1530. po prilici. Od Bianchija navedenom opatu komendatoru Antunu Diedu pod g. 1496.¹¹ nema mjesta, a od Farlata spomenuti opat **Jakov Vordaeus**, od Bianchija označen kao sjedeći g. 1525.¹² nije potvrđen nikakvom ispravom; valjda je baš on bio 33. rogovski opat.

¹ Vatik. arhiv. Obligationes 596, 170: „Com-menda monasterii sanctorum Cosme et Damiani Jadrensis dioecesis. 30·IV·1434. Polodorus Fuscari Apostolicae Sedis prothonotarius commendatarius monasterii ss. Cosmae et Damiani Ordinis S. Benedicti Jadrensis dioecesis obtulit florenos auri de Camera 33¹/₃ ad quos.“ itd. Sr. niže „Rogovski Arhiv br. 156, 157.

² Vatikanski arhiv Provisiones 567, fo. 37.

³ Protonotar apoštolski Marko Barbo do svoga promaknuća na Trevizansku biskupiju uživao je više komenda u Dalmaciji, kako iz njegovog dopisivanja sa zadarskim nadbiskupom Mafejom Vallaresom slijedi. Pisma se nahode u rukopisnom zborniku „Maphaei Vallaresi archiepiscopi Hyadrensis epistolae“ u Barberinskoj knjižnici u Rimu, XXIX. 153, pod nadnevkom: 20·VIII. 1451.; 20·I., 25·IX., 18·XI. 1452.; 13·III., 21·XII. 1452.; 23·XII. 1454.; a 20·XII. 1455. Barbo postade treviškim biskupom. Njegov grb s glagolskim napisom na pročelju tkonskog samostana jamči, da je on do 1455. godine obnašao tkonsku komendu.

⁴ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 159, 161, 162, 166—168. Nadbiskup zadarski Mafej Vallareso u pismu 28·III. 1461. „Ad R. D. P(etrum) Foscari protonotarium apostolicum — Abbatia vestra de Rogova“. Rukopisni zbornik Maphaei Vallaresi epistolae“, str. 446. Theiner Mon. Slav. Merid. I, 459.

⁵ Theiner Mon. Slav. Merid. I, 481; Sr. Farlati III, 8.

⁶ Pismo 10·II. 1462., kojim nadbiskup zadarski javlja auditoru Rote P. Ferriciju u Rimu, da je arcidakon Frano pok. Damjana uložio utok radi pobiranja zakupa rogovske opatiije. Vallaresov zbornik, str. 507.

⁷ Odluka apost. pohoditelja biskupa trogirskog Jakova 25·IV. 1467.

⁸ Neobjelodanjena bulla Aleksandra VI. 26·VIII. 1492.; sr. „Rogovski arhiv“ br. 175.

⁹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 176.

¹⁰ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 178, 180.

¹¹ Zara cristiana II, 137.

¹² Illyricum Sacrum III, 9; Zara crist. II. 137.

Anton Bogdanić Pašmanac, prior već 1517., a umro 1531., obnovitelj blagovališta i valjda južnog krila samostana na Tkonu.¹

XXXIV. Markić Pažinović Zadranin, kojega je grb uzidan u kaštelu sv. Filipa i Jakova.

Grgur rogovski prior do 1538., a potla 1538. Jeronim s Ugljana.²

XXXV. Secundus Montemerlo de Montemerlo (1560)—1602.c., opat komendator pri činu g. 1562—1602.³ sjedio je na komendi još 1585 i po svoj prilici do 1602.⁴

XXXVI. Nikola Brauti sardinijski biskup 1603c.—(1636). Nasljednik Montemerlov i neposredni predšasnik Benesse; s rogovskim je redovnicima sklopio g. 1609. najmovni ugovor o opatijskim prihodima, te se spominje još g. 1629.⁵

Placid Novoselić rogovski prior 1609.⁶

Opatija ispražnjena godine 1637. 13./VII., jer novoimenovani opat još neustoličen.⁷

XXXVII. Petar Benessa Dubrovčanin, prior sv. Marije in Via lata u Rimu i papin tajnik 1637—1643.⁸ Bijaše 20./V. 1543. već mrtav, te je opatija bila pod upraviteljstvom zadarskoga arcidakona Valerija Ponte i popa Ivana Zapića.⁹

Bernard rogovski prior od 1636.¹⁰ pak 1643. Deodat Mičić.¹¹

XXXVIII. Stjepan Gradić 1643—1683. Dubrovčanin i nećak predšastnika

¹ Po napisima, što ćemo ih navesti, spominje se 1512. kao rogovski redovnik; sr. „Rogovski arhiv“ br. 181.

² Sr. opis sv. Filipa i Jakova.

³ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 187.

⁴ Isprave u „Stampa del povero comune di Tcon“, str. 40, 43, 46; i „Rogovski arhiv“ br. 185, 201.

⁵ „L'essentione delle decime dell' abbate Montemerlo quando ad altro non vaglia servira in caso ci si volesse menar buono il credito che costi aparisce hauer l'abbatia per pagamenti fatti sopra il debito, per cause note a V. S.; non so però se l'essenzione fu per quell' anno solo o almeno in uita dell' abbate suddetto, e se la vita del medesimo arrivasse all' anno 1602. e certo al qual tempo [cominciando dal 1585.] fu indebitata l'abbatia di Monsignor mio zio (t. j. P. Benessa); del che sarebbe bene di chiarirsene con commodità“. Pismo 2. VIII. 1645. rogovskog opata komendatora vikaru V. Ponte-u, Sbirka „Bihaća“.

⁶ „Ho presso di me la copia dell' aggiustamento fatto già con Mon. Brauti del 1609.“ Ova se pogodba spominje u spomenici g. 1651. Pismo Gradićevo V. Ponte-u, 5 III. 1646.,

sbirka „Bihaća“. Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201. str. 241. i dalje. Za Brautijev grb sr. n. mj. br. 201. str. 293.

⁷ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 243.

⁸ N. mj. br. 201, str. 275.

⁹ Primnice 1641, 5. XI. za opata Mons. Petra Benesse. Ponteovi papiri u zbirci spljetskoga društva „Bihać“. Adi 30. Ottobre 1641. In Roma Io infrascritto confesso haver havuto e ricevuto dal. Sr. Valerio Ponte Arciprete di Zara e Vicario della mia Abbatia di St. Cosma e Damiano detta di Rogovo ducati quattrocento e cinquanta moneta di Zara, che sono per tanti da lui ricevuti in due volte dalli Monaci della detta Badia per li due termini di affito, uno scorso alla feria del Santissimo Natale. et in fede ho fatto la presente mia quietanza questo di come di sopra scritta e sottoscritta di mia mano. Pietro Benessa.“ Zbirka spljetskoga društva „Bihać“, među pismima I. Lučića. Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 208.

¹⁰ Sr. pogodbu zakupa prihoda rogovske opatije 1643. 20 V. Ponteovi papiri među pismima I. Lučića, zbirka „Bihać“.

¹¹ N. mj. br. 201, str. 257.

Benesse, imenovan 22./IV. 1643., ulazi u posjed 14./X. 1644.¹ umre 7./V. 1683.² Grb: pila poprieko na štitu.

XXXIX. **Franjo Georgiceo** Splječanin, nadpop sv. Jeronima Slovjenskoga u Rimu, 1684—1718. Imenovan 8./X. 1683., uveden u posjed 19./VI. 1684., odrekao se u korist nećaka.³

Bernard Zumbulović rogovski prior 1684., pak Benedikt Kosić rogovski prior 1687—1703.⁴

XL. **Stjepan Georgiceo** 1718—1726. Uslijed stričeve odreke imenovan u rujnu 1718.⁵

XLI. **Juraj Georgiceo** 1726—1741. Imenovan 1./II. 1726., uveden u posjed 22./XI. 1727.⁶

Miho Pelišić prior rogovski 1737.⁷ Petar Meštrić prior rogovski, spomenut 1738—1740.⁸

XLII. **Mato Karaman** 1741—1768. Imenovan 19./V. 1741. opatom komendatorom,⁹ te osorskim biskupom, pak zadarskim nadbiskupom; pridržao je rogovsku komendu do g. 1768., te se je odrekao komende na korist svoga nećaka.¹⁰

Grb ima stablo na štitu.

XLIII. **Ante Karaman** 1769—1808. Nećak predašnjeg komendatora nadbiskupa Karamana.¹¹

Grb kao u predšasnika.

G. 1808. rogovska je opatija od francuzke vlade dokinuta.¹²

Arhiv rogovske opatije.

Mnogobrojne listine rogovske opatije jamče nam, da je rogovski arhiv negda bio bogat. O njemu susretamo i starijih vijesti. Tako opat Grgur g. 1357. u prošnji na papu Inocenta VI. jadikuje, kako su Mlečići poharav samostan na Tkonu, ukrali olovne pečate s bulle Klimenta VI.¹³ Najveći je kvar nanešen rogovskom arhivu za opata komendatora Stjepana Gradića. Gradić je obnašao službu vatikanskog bibliotekara, te po svoj prilici zamoljen od našega povjesničara

¹ „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 141, dalje. Sbirka „Bihaća“; Gradićeva opunovlasnica za Valerija Ponte, kojom ga ovlašćuje, da u njegovo ime sklapa sudbene ugovore, odnoseće se na upravu dobara rogovske opatije. Do 6./IV. 1644. opatija bijaše još ispražnjena; sr. Ponteovu izjavu pod tim nadnevkom na n. mj.; „Rogovski arhiv“ br. 191, 196.

² Sr. Ljubić Dizionario biografico 180 i dalje.

³ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 547 i dalje, 667.

⁴ N. mj. br. 201, str. 565, 551, 591, 573, 639.

⁵ N. mj. br. 201, str. 667.

⁶ „Rogovski arhiv“ br. 197; sr. 201, str. 703 i dalje. Stampa del povero comune di Teon, str. 60—7 i 125—8.

⁷ „Rogovski arhiv“ br. 216.

⁸ „Rogovski arhiv“ br. 216.

⁹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 745.

¹⁰ Ljubić Ogdalo II, 465. Stampa del povero comune di Teon, str. 11 i dalje; niže opis samostana u Tkonu.

¹¹ Sr. „Rogovski arhiv“ br. 201, str. 765 i dalje; br. 216.

¹² Sr. Bianchi Zara cristiana II, 134.

¹³ Ljubić Listine 347.

Lučića zamoli tkonskog priora, da mu pošalje u Rim otiske pečata sa rogovskih listina, a prior naprosto otrgao s listina izvorne pečate, te ih poslao opatu u Rim, odakle se više nijesu povratili.¹ Dokinućem rogovske opatije g. 1808., rogovski je arhiv dospio u c. k. namjesnički arhiv u Zadru u poseban odsjek, te ga je marljivi arhivar Böttner hronologično poredao.² Iz rogovskog arhiva erpili su dosta gradiva svi naši povjesničari, Lučić, Farlati, Kukuljević, Rački i Ljubić, nu pretežno samo za starije doba. Arhiv je prije bio, kako se po naleđicama i po citatima Račkoga i Kukuljevića razabire, razreden po sadržaju, a ne hronologično. Mi ćemo se u slijedećem pregledu držati najnovije rasporedbe.

Jedan odjel rogovskoga arhiva ostao je u župnom arhivu u Tkonu, gdje smo ga pregledali savjetnik J. Alačević³ i ja. Sadržaje samo manje važne isprave, većinom prijepise kasnijeg doba i parnične spise.

Dijelom rogovskog arhiva se može smatrati i dopisivanje opata komendatora S. Gradića sa njegovim vikarom zadarskim arcidakonom Valerijem Ponte iz godina 1643—64., koje je iz obiteljskog arhiva Ponte g. 1895. prešlo u zbirku spljetskoga društva „Bihac“.⁴ Jedan dio tih dopisa nalazi se u c. kr. namjesničkom arhivu br. 204.

Rogovske isprave u c. k. namjesničkom arhivu dobrim su dijelom izvorne listine, transumirane u Policorionu, ili još neobjelodanjene. U slijedećem popisu navesti ćemo uz poblizu oznaku pojedinih komada i iscrpke, koji su od važnosti bilo za hronologiju rogovskih opata, bilo za topografiju rogovskih posjeda.

I. Rogovski odsjek kod c. k. namjesničkog arhiva u Zadru.

Pohranjen je u ormaru najstarijih isprava u prvoj dvorani. Isprave su hronologički podijeljene na snopiće sa progresivnim brojem.

Br. 1. Rukopisni zemljišnik rogovske opatije Policorion ili Topicus na pergameni; druga polovina XIV. vijeka. Tu su većinom transumirane starije listine o rogovskim posjedima do druge polovine XIV. vijeka. Pocijelo ga objelodanio Ljubić, pridržav rasporedaj gradiva samog izvornika.⁴ Spominje se kao „quidam quaternus pergamenus, in quo nonnulla privilegia et litere descripte sunt pro fauore monasterij sanctorum Cosmi et Damiani de Monte“, u neobjelodanjenoj rogovskoj ispravi druge polovine XIV. vijeka.⁵

¹ Po izvornim pismima arcidakona zadarskoga Valerija Ponte opatu Gradiću, u c. k. namj. arhivu, odsjek Rogovo, br. 204.

² Inventario dell' archivio della soppressa Abbazia dei ss. Cosma e Damiano di Rogovo, 30. Novembre 1897.

³ Bull. dalm. XI. (1888.), Il Monastero e la chiesa dei St. Cosmo e Damiano sull' isola di Pasmano str. 139 i sl.

⁴ Ljubićevo izdanje u glavnom je dosta savjesno, ali ima prepisačkih pogrešaka, te nije svagdje pouzdano. Na pr. u samom naslovu stoji: ...PICUS, kašnje pak potpunije Topicus, a Ljubić čita popunjujući (Ti)picus itd.

⁵ Br. 64.

A. Pergamene.

- Snopić I. Br. 2. Fundacionalna listina samostana sv. Ivana biogradskoga, darovnica kralja Krešimira, veljače 1059. Izvornik na pergameni 36×22 cm.; s luknjama za pečat, koji fali; na četiri pregiba progrizena. Rački Doc. 51.; Ljubić Policorion 45.
- Br. 3. Isto; perg. 48×36 cm. Prijepis 1325.; naledica glagolicom. Rački Doc. 51—4; Ljubić Policorion 4—7.
- Br. 4. Isto; perg. 42×43 cm. Prijepis 1324.; naledica glagolicom. Rački Doc. 51—4; Ljubić Policorion 4—7.
- Br. 5. Bulla Aleksandra III., 1159. 7. XI. „apud Niufam“, kojom uzimlje u zaštitu kasinsku opatiju, potvrđujući joj posjede i prava. „Licet omnium“. Perg. 77×64 ; prijepis 1395. 18 I. Jaffé Reg. rom. pontif. br. 10.594 (7132).
- Br. 6. Potvrdnica kralja Stjepana III. g. 1166.; izv. perg. 29×19 ; vrpce bez pečata. Kukuljević Cod. dipl. II. 70; netransumirana u Policorionu.
- Br. 7. Isto; perg. 57×23 ; prijepis 1345 25 VII. Kukuljević Cod. dipl. II, 70.
- Br. 8. Osuda obraničkog suda među rogovskom opatijom i vranskim Božjacima 1229 XII; izv. perg. 56×25 ; pečati otpali; dvije naledice glagolicom. Sadrži transumpte od 4 listine, ovako: a) Uvod osude: 1229, IX. Farlati III., 257. Slijedi ulomak, preglavljen od Farlata pripovjedajućim slogom. Zatim dolaze transumirane listine; b) 1166. potvrdnica kralja Stjepana III.; gore pod br. 6.; Kukuljević C. d. II, 70.; c) 1210, potvrdnica kralja Andrije II.; Ljubić Policorion 48; d) 1194, 9. VII. osuda obraničkog suda; Ljubić Policorion 64; Kukuljević C. d. II. 172; e) 1221. osuda bana Okusa; Ljubić Policorion 65; te napokon završetak osude a) 1229, XII. kao kod Farlata III, 258 (Quibus privilegiis — scripsi“).
- Br. 9. Bulla Aleksandra III. 1178; izv. perg. 45×38 . Kukuljević C. d. II, 102.
- Br. 10—12. Isto; perg.; prijepisi 1325, 15 II.
- Br. 13. Bulla Lucija III. 1182, X^o Kal. Febr.; izv. perg. 40×38 . Kukuljević C. d. II. 124.
- Br. 14. Prijepis slijedećeg br. 15, 1222 godine; perg.
- Br. 15. Bulla Klimenta III. 1187, XI° Kal. Marcii anno I.^o izv. perg. 64×60 . Kukuljević C. d. II, 142, pogrješno čitao „MCLXXXVIII“. U ovoj matici i prijepisu gore br. 14, stoji: „MCLXXXVII — anno primo“.
- Br. 16. Potvrdnica kralja Bele III, 1188, II.º Nonas Madii“; izv. perg. 28×17 . Kukuljević C. d. II, 145; Ljubić Policorion 47.
- Br. 17. Razvod među posjedom sv. Ivana biogradskoga i sv. Dimitrije zadarskoga 1194, 4 VI; izv. perg. 29×12 . Kukuljević C. d. II, 171; Ljubić Policorion 38.
- Br. 18. Prijepis XV. vijeka slijedećeg br. 19; perg.
- Br. 19. Razvod posjeda među vranskim Božjacima i sv. Ivanom biogradskim, 1194 9. VII; izv. perg. 36×32 . Kukuljević C. d. II, 172; Ljubić Policorion 64.
- Br. 20. Potvrdnica Andrije vojvode 1198, 31. III; izv. perg. 24×19 . Kukuljević C. d. II, 191.
- Snopić II. Br. 21. Potvrdnica kralja Hemerika 1200; izv. perg. 26×17 . („Dinini cultus profectui — et comite Brafo existentibus“). Potvrđuje povelje Krešimira i Stjepana III. — „ut quantacunque hospitem multitudo terras, quarum meminimus, inhabitaverit, abbatis uel fratrum siue prepositorum suorum astet iudicio; alias nec per sigillum nec per hominem uenire cogatur iudicanda“.
- Br. 22. Darovnica vojvode Andrije 1200; izv. perg. 22×18 ; rupe za pečate; Ljubić Policorion 46.
- Br. 23. Isto; perg. 46×18 , prijepis 1366., 17. XI. Ind. V.; ad petitionem domini fratris Petri abbatis sanctorum Cosme et Damiani“. Ovjerovljenje zadarskoga bilježnika, a spljetskoga kanonika Ilije ima za tabelijonarski znamen svećeničko golobrado poprsje sa dolje spuštenom kukuljicom i kalotom na glavi. Vrpce za otpale pečate.

- Br. 24. Darovnica crkve sv. Petra u Bubenjanima, 1207, 19·III; izv. perg. 30 × 14. Ljubić Policorion 32.
- Br. 25. Isto, perg. 46 × 36; prijepis 1367, 8·II. na prošnju opata Petra. TABELIJONARSKI znamen kanonika Ilije kao na br. 23.
- Br. 26. Potvrdnica kralja Andrije 1210; izv. perg. 28 × 22; prodrta u sredini na pre-gibu; rupe za pečate. Ljubić Policorion 48.
- Br. 27. Isto; perg. 32 × 17; prijepis 1371, IV. Vrpca za pečat.
- Br. 28. Isto; perg. 26 × 23; prijepis XIII. v.; po ovom je prijepisu transumpt u Polico-rionu, koji opisuje pečat.
- Br. 29. Potvrdnica Inocencija III. („Viterbij“ XIII Kal. Julii, anno XII°) 1209; izv. perg. 25 × 29. Naledica glagolska. Ljubić Policorion 29, gdje netočno datovana „1210“; Farlati IV·8; Potthast Regesta pontif. rom. I, (3743).
- Br. 30. Bilješka koludara opatije rogovske 1215, 2·II, o zemljištu kod Kruševa polja na Tkonu; izv. perg. 37 × 8; nije imala pečata. — [In] nomine dei Amen. Anno Natiui-tatis millesimo ducentesimo quinto decimo, mense Februarii purificatione beate Marie. Nos namque Milçe abbas sancti Cosme et Damiani cum fratribus meis Dobroslauo pre-posito — (Slijede imena 16 monaha svećenika) — et aliis fratribus — arari possit“. — Neobjelodanjena, dosta izbljedila i slabo čitljiva; sačuvao nam se je i potpuniji prijepis.
- Br. 31. Osuda bana Ocija g. 1321.; izv. perg. 29 × 26; smeđo-žute vrpce za 7 pečata, škarama odrezanih. Ljubić Policorion 65., sr. gore br. 8.
- Br. 32. Isto; perg. 25 × 24; prijepis XIII v.
- Br. 33. Osuda radi posjeda u Gorici 1240, 13·VI. za opata Roberta; perg.; 46 × 43; prijepis oko g. 1368.; rupe za pečat. Znamen tabelijonata kanonika Ilije, sličan br. 23. Glagolska naleđica.
- Br. 34. Osuda gradskog kneza o posjedu med opatijom rogovskom te Matom Koštaldovim i Ciprijanom Volčnim, 1250, 10·XL; izv. perg. 24 × 22; ponešto izbljedila; nije bilo na njoj pečata; naleđica glagolska. „In Christi — millesimo ducentesimo quinquagesimo mensis novembris die decimo exeunte Ind. nona. Jadre. Temporibus equidem domini Marini Mauroceni, ducis Venetiarum et magistri Laurentii venerabilis Jadrensis archi-episcopi et Baldouini Quirini egregii comitis. Testificans testificor ego quidem Michael de Milgosto tribunus — et eius curie, domino Primo (abbate) Monasterii sancti Damiani de Monte ex una parte et Matheo filio Costaldi et Cipriano filio Volcinne de Colle ex alia . . . et nobilis vir Petrus de Nichola . . .“ Datum je izvjestan, jer i ako je izblje-dilo pismo, ipak je čitljivo. Dužd Marin Mauroceno vladaše 1249—52. Neobjelodanjeno.
- Br. 35. Papa Urban IV. nalaže Ivanu, cesarijskom nadbiskupu, boravećem u Zadru i bi-skupu skradijskomu, da uzmu u svoju zaštitu opatiju rogovsku, jer su opat i redovnici zatražili pomoć sv. stolice protiv posvojenja posjeda sa strane crkvnih vlasti i svjetov-njaka. 1263. „XVII. Kal. Septembris pont. a. 2°“; izv. perg. 61×54; rupe za pečat; glagolska naleđica.
- Br. 36. Kupoprodaja za zemlju na otoku Pašmann (Piscimano, Pescimano), 1280. 3·IV izv. perg. 16¹/₂×12¹/₂; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 37. Zamjena posjeda med rogovskom opatijom i sv. Mihovilom na Ugljanu. 1282, 20 IX. izv. perg. 29×23; glagol. naleđica; rupe za pečat. Ljubić Policorion 59.
- Br. 38. Scamosate vidua condam Grisogoni de Pičega et Stephanus et Nicolaus filii condam eiusdem Grisogoni itd., priznaju opatu rogovskom Kuzmi vlasništvo dvajuh sela „Goriza et Paduersya“ 1290, 11·X; izv. perg. 26×19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 39. Livel za soline u Sošini, 1291, 7·V; perg. 40 × 11·5; prijepis oko 1367. ovjerovljen od zadarskog bilježnika, spljetskog kanonika Ilije, uz tabelijonatski znamen kao na br. 23; bez pečata. Ljubić Policorion 62.
- Br. 40. Isto; izv. perg. 22 × 16; bez pečata.
- Br. 41. O istom predmetu 1291, 7·V; perg. 45 × 12; prijepis oko 1367. god. bilježnika kanonika Ilije, uz tabelijonatski znamen; rupe za pečat. Ljubić Policorion 61.
- Br. 42. Domko kupuje zemlju na Pašmanu „ad Cotuno“ od nekih iz Zablaca (Sablata) 1293, 12·IV; izv. perg. 19 × 14·5. bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 43. Prior Stjepan sv. Andrije in Pellago (Vis) s ostalom braćom iznajmljuje jednu zemlju, 1293, 10·VII; perg. 19×16 ; prijepis bilježnički XIV. vijeka.
- Snopić III. Br. 44. Domko Stašev iz Pašmana (Postimano) kupuje zemlju na istom otoku, 1303, 3·III; izv. perg. $29 \times 14\cdot5$; bez pečata; glagol. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 45. Pensenski biskup Petar daje u zakup zemlju svoje mense; 13·III·1307; izv. perg. 32×13 . bez pečata.
- B. 46. Klement V. nalaže opatu sv. Krševana, da izopći posvajače posjeda rogovske opatije; 1310, 6·IV; izv. perg. 33×29 ; vrpca za pečat; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 47. Klement V. podjeljuje proštenje crkvi sv. Mihovila u Rogovu, koja „propter guer-rarum discrimina incurrit non modica detrimenta de bonis“, 1312, „III. Kal. Aprilis pontif. a 7.“; izv. perg. 41×31 ; vrpce za pečat; s lijevog kraja poderana i djelomice izbljedila.
- Br. 48. Podnajam zemalja rogovske opatije na otoku Pašmanu, 1317, 31·V; izv. perg. 33×14 ; bez pečata; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 49. Domko Drašković Pašmanac kupuje zemlju na Pašmanu, 1319, 21·IX; izv. perg. 33×12 ; bez pečata; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 50. Luka, opat rogovski nagada se sa Mikom de Skolatura za posjed na otoku Žirju (Čuri), 1320, 13·II., izv. perg. $31\cdot5 \times 23$., bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 51. Osuda obraničkoga suda među rogovskim opatom Lukom i Mikom de Skolatura radi spora o Žirju, 15·VIII. 1321; izv. perg. 76×25 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 52. Punomoć petorice redovnika rogovskih („tamquam conuentus dicti monasterij et nomine ipsius“) Luki Nakašiću Zadrani, da zastupa pred duždom opatiju, koja je mirno posjedovala polovinu otoka Žirja, a dužd naredio općini zadrskoj, da ju odstupi općini šibenskoj; u Zadru 12 I. 1325; izv. perg. $20 \times 16\cdot5$; vrpca za pečat. Opatija je ove godine ispražnjena, po svoj prilici radi smrti opata Luke, radi rezervacije Ivana XXII; sr. broj 58. Neobjelodanjena.
- Broj 53. Potvrda pape Ivana XXII., 23·IV. 1324; izv. perg. 44×33 ; vrpca za pečat; glagolska naledica. Ljubić Policorion 49.
- Br. 54. Ivan XXII. deleguje opata sv. Ambroza u Ninu, da prisili građane zadarske, što „villam Verbizam, nec non quasdam vineas terras, ortos, possessiones, molendina ac nonnullos annuos redditus, existentia prope dictam villam Jadrensis et Scardonensis diocesis ad monasterium sanctorum Cosme et Damiani de Monte — diocesis Jadrensis spectantia, sub falsa uenditionis spetie in fraudem usurarum simulate concepte, titulo pignoribus detinent“, da povrate opatiji rogovskoj rečene posjede; 1325, XVII Kalendas Maij anno 90“. izv. perg. 47×37 ; rupe za pečate.
- Br. 55. Ivan XXII. povjerava zadarskom nadbiskupu Petru, da prisili baštinike Mike de Skolature, da povrate posjede rogovske opatije na otoku Žirju; 1325, „XVII. kal. Maij a. 90“, izv. perg. 48×36 ; rupe za pečat; naledica glagolska. Neobjelodanjena.
- Br. 56. Isto nadbiskupu spljetskom 1325 kal. Julij pontif. a. 90“; izv. perg. 27×19 -naledica glagolska; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 57. Sestra Gracija, priorica samostana sv. Dimitrije Zadarskoga daje u najam zemlju, 1332, 22 III. izv. perg. $15\cdot5 \times 14\cdot5$, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 58. Benedikt XII. izjavljuje rogovskom opatu Martinu, da isključuje od rezervacije crkvenih nadarbina i samostana, koju je predšasnik mu Ivan XXII. udario na opseg grad-ske provincije, rogovsku opatiju 1339. „II. Kal. Junij, pontif. a. 50“; izv. perg. 65×33 . rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 59. Rogovski opat Martin traži od zadarskog suda, da mu Zadrani Bivaldo de Nassis i Juraj Matejev Jurjević povrate tri sela: Buhnjane, Gorieu i Podversje, budući istekao rok zakupa; 1340, 8·II; izv. perg. 35×17 ; bez pečata. Neobjelodanjena,
- Br. 60. O istom predmetu 20·VI. 1340; izv. perg. 33×18 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Snopić IV. Br. 61. Rogovski opat Mihovil, glavom pred apoštolskom komorom dobiva polakšicu, da obvezav se na papinsku taksu, koja je na njegovu opatiju rasporezana, plati u dva ob-roka; 1347, 9·IV; izv. perg. 21×19 ; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 62. Stojan Bilunčev kupuje sve posjede Guidonove na Pašmanu 4. IV. 1356; izv. perg. 18.5 × 16.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 63. Rogovski opat Grgur plaća za tri godine papinski prirez od 12 dukata na godinu za svoju opatiju; 6. V. 1356; izv. perg. 17 × 16; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 64. Potvrda Inocencija VI, 1358; perg. 53 × 52; prijepis druge polovine XII. vijeka. Prijepis ima ovaj uvod: „Hoc est exemplum cuiusdam scripture, que reperitur in quodam quarto pergamenno in quo nonnulla priuilegia et litere descripte sunt pro fauore monasterij sanctorum Cosmi et Damiani de Monte ex Jadra cum sigillis et nominibus infrascriptis et annotatis, cuius scripture tenor talis est, videlicet: Innocentius episcopus . . .“ Ljubić Policorion 53.
- Br. 65. Komisija Inocencija VI. ninskom biskupu, opatu sv. Ivana trogirskoga i sv. Krševana zadarskoga, da brane posjede rogovske opatiije („*Militanti ecclesie 1358, 1. IX. Auinione, Kal. sept. pont. a. 6°*“). Izv. perg. 62 × 40; vrpca za pečat; dvije naledice glagolske. Neobjelodanjena.
- Br. 66. Inocencije VI. nalaže apoštolskom legatu sabinskomu biskupu Egidiju, da štiti rogovskoga opata Grgura od mletačkih činovnika u Zadru. Auinione 3°. kal. Novembris an. 6°; 1358, 30. X, izv. perg. 60 × 47; rupe za pečat; dvije glagol. naledice. Ljubić Listine III, 348; pod različitom adresom i datumom, ali istog sadržaja.
- Br. 67. Rogovski opat Grgur obvezuje se na sto zlatnih dukata apoštolskoj komori, kao zaostalu desetinu za smetanja posjeda na otoku Žirju; 1359, 4 I; u to ime isplaćuje prvi obrok od 50 dukata. Slijedi obveznica opata rogovskoga Andrije de Messana: „ . . . [M] CCCLXIII. prima die Januarii. Ego frater Andreas de Messana abbas sanctorum Cosme et Damiani obliigo me ipsum solvere florenos auri quinquaginta . . . ad duos annos proximos. Izv. perg. 34 × 13.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 68. Nagodba među opaticama sv. Dimitrije zadarskoga i Stojanom iz Pašmana, 14 VI. 1360; izv. perg. 23 × 17; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 69. Martin Bogdanov iz Rogova prodaje svoje pravo na solinu u Bošani 1362, 29 III. („*Martinus condam Bogdani de Rogova uillanus monasterii dedit et vendidit Jurano condam Dragouani quartam partem et omne ius suum sibi spectans de una salina posita ad Belgrad in loco vocato Boxenia; quibus salinis confinia esse dicuntur, de quirina mare, ab aliis partibus terre monasterii de Rogoua; que quindecim saline quarum multa pars sibi procedit sunt dictorum consorcium et convicinorum.*“) Izv. perg. 14 × 7; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 70. Rogovski opat Andrija de Messana uzimlje na se dug opata Grgura (vidi br. 67), 1362, 3. XII; izv. perg. 20 × 19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 71. Rogovski opat Andrija daje u kmetiju zemlje „Bogdano Giubšcipich de Insulla Cunj villano“; 18 I. 1363; izv. perg. 17.5 × 11.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 72. Rogovski opat Andrija isplaćuje dug, o kom se bave br. 67 i 70; 25 I. 1364; izv. perg. 13 × 12; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 73. Senjanin Jakov Nidušenić prodaje Zadrarinu Ivanu Borniću Jurjevu polovinu svoje lađe („*barchosij*“) pod imenom „*Sanctus Grisogonius*“; 27 II. 1365; izv. perg. 28 × 13; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 74. Rogovski opat Petar isplaćuje dvadeset dukata u ime crkvene desetine; 3. IV. 1365; izv. perg. 19 × 13; bez pečata; tabelijonatski znamen bilježnika zadarskoga a spljetskoga kanonika Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 75. Isto, 28. VIII. 1365; izv. perg. 20.5 × 10; bez pečata.
- Br. 76. Isto 6 II. 1366. za proviziju treće godine; izv. perg. 17 × 15.5; bez pečata.
- Br. 77. Opat rogovski Petar plaća za svoje imenovanje 165 zlatnih dukata, 28. V. 1366; izv. perg. 28 × 17; bez pečata; znamen tabelijonatski kao br. 74. Neobjelodanjena.
- Br. 78. Namira rogovskom opatu Petru, da je isplatio apoštolskoj komori 50 zlatnih forinti u ime „*servitia comunia*“ za se i svoje neposredne predšasnike Andriju i Grgura, 16. VII. 1366; izv. perg. 24 × 19, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 79. Isto za 16 zlatnih forinti 7 solida i 4 denara avinjonskog novca, u ime pristojbe kardinalskom zboru; 17. V. 1366; izv. perg. 22 × 12.15; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.

- Br. 80. Papinski auditor pozivlje pred apoštolsku komoru opata sv. Nikole u Šibeniku na prošnju rogovskog opata Petra; 27 VII. 1366; izv. perg. 43 × 42; zelena vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 81. Namira, da je rogovski opat Petar konačno isplatio svoju obvezu apoštolskoj komori, 17 XI. 1366; izv. perg. 22 × 16; bez pečata; tabelijonatski znamen kanonika spljetskoga Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 82. Namira, da je rogovski opat Petar podmirio prokuraciju papinskom poslaniku a latere, 17 II. 1367; izv. perg. 48 × 14; bez pečata; tabelijonatski znamen spljetskoga kanonika Ilije. Neobjelodanjena.
- Br. 83. Osuda o kapeli sv. Krševana u Šibeniku, da pripada rogovskoj opatiji 29 VI. 1367; izv. perg. 50 × 42; žuta svilena vrpca za pečat. Ljubić Policorion 54—57.
- Br. 84. Isto, prijepis 1378, 11 II.; perg. 48 × 42; bez pečata.
- Br. 85. Zadranka Stana, udova Grgura Ivanova, prodaje kuću Pašmancu Stojanu Belinu, 14 VI. 1368; izv. perg. 55 × 14; bez pečata Neobjelodanjena.
- Snopić V. Br. 86. Konačna namira rogovskom opatu Petru, da je podmirio zaostavšu desetinu za se i za predšasnike Andriju i Grgura, 24 VIII. 1368; izv. perg. 22 × 13.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 87. Isprava o posjedovanju crkve sv. Krševana u Šibeniku za rogovsku opatiju, 23 IX, 1368; perg. 38 5 × 34; suvremeni prijepis s tabelijonatskim znamenom kao br. 23. Ljubić Policorion 57.
- Br. 88. Namira Frane, opata sv. Mihovila na Ugljanu (de Monte) rogovskom opatu Petru, 12 VI. 1368; izv. perg. 26 × 15. Neobjelodanjena.
- Br. 89. Zadarsko općinsko vijeće dozvoljava rogovskom opatu Petru, da može u Zadru kupiti zemljište, da sagradi crkvu, 25 I. 1370; izv. perg. 36 × 25; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 90. Isto; izv. perg. 40 × 30.
- Br. 91. Sabirač papinskog prireza izjavljuje, da je rogovski opat Petar podmirio svotu, na koju se obvezao negdanji rogovski opat Mihovil de Carnaruto, 9 III 1370; izv. perg.; 26 × 14; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 92. Četiri namire za dug, isplaćen od rogovske opatije, 7-VII. 1370; izv. perg. 55 × 14 5; bez pečata; oštećena na desnom kraju gornje polovine. Neobjelodanjena.
- Br. 93. Oporuka Drage udovice, 17-IX. 1370; izv. perg. 21 × 14; bez pečata; djelomice isbljedio pismo. Neobjelodanjena.
- Br. 94. Mihovil Jakovljević i Nikola Tolimerov „nuncupati Spingarolichi“, baštinici Luke Manueteris, koji je od negdašnjega opata rogovskoga Kuzme dobio uz livel soline u Sošini obvezuju se na godišnji prinos od dva voščana duplijera u vrijednosti od 2 mletačka groša, 17 X. 1370; izv. perg. 32 × 29; bez pečata; glag. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 95. Rogovski opat Petar kupuje „medietatem cuiusdam hedifitij molendini vnus ab aqua posita ubi dicitur ad Stiniče sub Uuarceua in territorio et conducto aque dicti monasterij“, 17 II. 1371, izv. perg. 22 × 12; tabelijonatski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 96. Nagodba Drage udovice „de insula Chunj“ s jednim zadarskim građaninom 29-II. 1371; izv. perg. 22 5 × 20.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 97. Rogovski opat Petar odriješuje svake odgovornosti svoga opunovlašćenika Frana Loato Mlečanina; 18 IX. 1371; izv. perg. 21 × 10. Tabelijonatski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 98. Namira rogovskom opatu Petru za obvezatni prinos od opata Mihovila de Carnaruto, 18 X. 1371; izv. perg. 23 × 14. Neobjelodanjena.
- Br. 99. Nagodba među Martinom iz Milana i Stojanom Belinić „de insula de Chon“, 29 II. 1372; izv. perg. 27 × 14 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 100. Namira za rogovskog opata Petra, 1-XI. 1372; izv. perg. 24. 5 × 15.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 101. Rogovski opat Petar podmiruje dug opata Mihovila de Carnaruto, učinjen ugovorom od 7 IX. 1345, 2 XI. 1372; izv. perg. 33 × 15 5; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 102. Opunovlasnica udovice Drage, 17·XI 1372; izv. perg. 21 × 13·5; bez pečata.
- Br. 103. Rogovski opat Petar kupuje kuću u Zadru, 17 V. 1373; izv. perg. 59 × 35; bez pečata; glag. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 104. Namira za rogovskoga opata Petra 1 XI. 1373; izv. perg. 24·5 × 13·5. Neobjelodanjena.
- Br. 105. Zadraniin Mika de Tloradis prodaje Bogdanu Grubišiću „de Pischimano in loco Tuconi in campo Varigagni polle gognaos duos vinearum“, 7 XII. 1373; izv. perg. 24 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 106. Isti istomu iznajmljuje drugu zemlju, 7 XII. 1373; izv. perg. 21 × 13; bez pečata; oštećena na donjem desnom kraju. Neobjelodanjena.
- Br. 107. Namira rogovskom opatu Petru za dug sklopljen 1367, 26 I., — 10 XII. 1373; izv. perg. 24 × 15; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 108. Namira rogovskom opatu Petru za isplatu papinske desetine, 28·I. 1374; izv. perg. 24 × 14 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 109. Isto; 25 XI. 1374; izv. perg. 22 × 20; bez pečata.
- Br. 110. Rogovski opat Petar kupuje od vikara zadarskog nadbiskupa „certam quantitatem lapidum qui extracti fuerunt ut dixit de voltis predictae ecclesie sancti Petri (de Platea) pretio sexaginta librarum paruorum“, 25·I. 1375; izv. perg. 25 × 13·5; bez pečata Neobjelodanjena.
- Snopić VI. Br. 111. Namira Domnacije Dobrečinić za prčiju, 27·XI. 1375; izv. perg. 19 × 12 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 112. Stojan Belinić „de insula Chon districtus Jadre“ kupuje u Zadru „ad campum in confinio s. Luce“, 29 II. 1376; izv. perg. 27 × 14 5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 113. Namira rogovskom opatu Petru za isplatu „pro primo et secundo terminis secundi anni decime bienalis impositae per prefatum (Gregorium) dominum papam vndecimum florenos quadraginta septem auri et solidos triginta duos paruorum“, 27 6. 1376; izv. perg. 22 5 × 17; bez pečata; ostrižena na donjem lijevom kraju. Neobjelodanjena.
- Br. 114. Petar Stumulić Zadraniin prodaje ozidanu ogradu u Zadru, 6 V. 1377; izv. perg. 25 × 19; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 115. Namira za isplatu papinske jednogodišnje desetine od 47½ dukata rogovskom opatu Petru, 31 I. 1378; izv. perg. 21 × 16 5; bez pečata Neobjelodanjena.
- Br. 116. Namira rogovskom opatu Petru za izplatu dvogodišnje papinske desetine, 5·II. 1378.; izv. perg. 21 × 16; bez pečata; tabelijonarski znamen kao br. 23. Neobjelodanjena.
- Br. 117. „Cusma Marcocich de Rogoua ut commissarius se asserens commissario nomine cuiusdam Cicanaç condam Bugarinj de Rogoua jubaiones venerabilis in Christo patris et domini domini Petri de Jadra abbatis“ opatovom dozvolom prodaju „Dissimauno et Dominicho fratribus et filijs condam Johannis Stanchichich de Rogoua similiter jubationibus ipsius abbatis“ deseti dio svojih solina u Bošani (Bossiana) na opatijskoj zemlji; 13·IV. 1379; izv. perg. 36 × 11·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 118. Rogovski opat Petar iznajmljuje Pervi udovi Dragoslava „de villa Berbiçe) zemljište kod Vrbiće, 2 V. 1379; izv. perg. 41·5 × 15; bez pečata.
- Br. 119. Dražba kuće Bogdana Ligatića „de Tehono“ u Zadru „in confinio sancti Grisogoni; 18 X. 1379; izv. perg. 32 × 20·4; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 120. Na mjesto pokojnoga rogovskoga opata Jordana [Petra II.] sveta stolica imenuje rogovskim opatom Fridriha de Georgiis de Jadra „ordinis fratrum minorum“ 24·X 1381; izv. perg. 60 × 39; rupe za pečat.
- Br. 121. Papinski sabirači desetine (Thomas abbas sancti Grisogoni de Jadra) pogadaju se s rogovskim opatom Fridrihom, da uplati apostolskoj komori 200 dukata za prihode opatiје, utjerane od smrti opata Petra do svoga imenovanja i ostavštinu opata Petra; 23 VI 1383; izv. perg. 38 × 24; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 122. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu od 47 dukata, za dva obroka godišnje desetine Urbana VI, 2 IX. 1383; izv. perg. 22 × 20; rupe za pečat. Neobjelodanjena.

- Br. 123. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu dvajuh obroka prve godine trogodišnje papinske desetine, 23 III. 1387; izv. perg. 44×22 , vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 124. Lucija, kći Dragoja Spečinića Zadrana, prodaje zidinu u Zadru, 14 XI. 1387; izv. perg. 30×15 . bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 125. Draga, žena Ivana Matolića, „de insula Magna de valle sancti Stephani (Dugi otok, Stipanjska kod Sali), prodaje Zadraniu Nikoli Spingarolu zemljište „situm in insula Pissimani in loco uocato Olmiso“, 19. X. 1388.; izv. perg. 28.5×15 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 126. Tomša Tomšić iz Dobropoljane prodaje Nikoli Spingarolu zemlju „positam ad Tchonum in loco uocato Olmisso“, kojoj s burne strane stoji Opatova draga, 8. X. 1389; izv. perg. 30×12 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 127. Isto za zemlju „ad Tchonum in loco uocato Almis; 12. X. 1389; izv. perg. 33×16 bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 128. Oporuka Dragoja Štankovića „de insula Teuni“ 20. II. 1390; izv. perg. 21×14 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 129. Lipica, Radoslavova žena prodaje Nikoli Spingarolu zemlju „in insula Pissimani in loco uocato Olmisso“, 17. IV. 1390; izv. perg. 24×15.5 , bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 130. Rogovski opat Fridrih obvezuje se na isplatu zaostale papinske desetine, 9. X. 1394; izv. perg. 30×16 , bez pečata.
- Br. 131. Namira rogovskom opatu Fridrihu za isplatu papinske desetine, 27. VI. 1396; izv. perg. 32×16 ; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 132. Zadarski kaptol na prošnju rogovskog opata svjedoči, da je vranski kaštelan bez ikakva prava htio 15. prosinca zaposjesti rogovske posjede u Vrbici; 20. XII. 1398; izv. perg. 35×39 ; vrpca za pečat; dvije glagolske naledice.
- Br. 133. Nikola Spingaroli prodaje rogovskom opatu Fridrihu posjede „in insula Pischio-manj in loco uocato Almissi“; (sr. gore br. 125—7, 129.), 12. II. 1399.; izv. perg. zadarskog kaptola 40×24 ; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 134. Rada, žena Dražoja „de Ticchuno“ prodaje rogovskom opatu Fridrihu zemlju „in insula Pischiomani in loco uocato Ticchun“, 19. IV. 1399. izv. perg. zadarskog kaptola 50×20.5 ; vrpce za pečat; dvije glagolske naledice. Neobjelodanjena.
- Br. 135. Ninski kaptol ovjerovljuje breve Bonifacija VIII. rogovskom opatu Fridrihu, kojim podjeljuje proštenje samostanskoj crkvi sv. Kuzme i Damjana „XV. Kal. Junii. pontificatus a. 10°“, — 12. VI. 1399; izv. perg. ninskoga kaptola 26.5×16 ; vrpca za pečat; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Snopić VII. Br. 136. Kralj Sigismund oprašta rogovskom opatu Fridrihu poreze za dvije godine stoga, što je opat morao uložiti velike svote za popravljanje samostana i zgrada opatije „sabbato proximo post octavam festi Passce Domini, 1401“. Izv. perg. 29×16.5 ; pečat na papiru. Neobjelodanjena.
- Br. 137. Namira rogovskom opatu Fridrihu za uplaćenu papinsku desetinu, 1. VI. 1402; izv. perg. 33×12.5 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 138. Kreše mornar Zadraniin prodaje Marku (Tribenaru pomiješće od šest koraka; 21. V. 1404. izv. perg. 26.5×14 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 139. Rada, udova Dragoja Usinića „habitatrix in puncta Pissimoni (Ždrelac) imenuje svojim baštinikom rogovski samostan, 14. III. 1405; izv. perg. 49×20.5 , bez pečata. Spominje se crkva bl. gospe u Ždrelcu. Neobjelodanjena.
- Br. 140. Rogovski opat Fridrih sklapa zajam od sto libara podvezujući neke nepokretnine 25. V. 1411; izv. perg. 38×23 ; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 141. Rogovski opat Fridrih ovlašćuje zadarskog plemića Tomu de Petričo, da ga zastupa pri izvlašćenju jedne drvenjare u Zadru, 25. V. 1411. Izv. perg. 40.5×21 bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 142. Rada, udova Miše de Grampina, prodaje zemlju Bevinjudi, udovi Krestovoj, 29. V. 1412. Izv. perg. 17.5×12.5 ; bez pečata. Neobjelodanjena.

- Br. 143. U Krku. Katica Glavničeva prodaje neki posjed Grgurici Filipovu, 10·XII·1412. Izv. perg. 52×25; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 144. Radovan Pekoić prodaje jedan vinograd popu Petru, rektoru crkve sv. Mihovila „de Neugnane districtus Jadre“ 24·VIII·1413; izv. perg. 40×12; bez pečata, pismo izbljedio. Neobjelodanjena.
- Br. 145. Papa Ivan XXIII. podjeljuje jednu ekspektaturu avinjonskom popu Ivanu Creyt, 3·I·1415; izv. perg. 40×27·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 146. Petenenski biskup fratar Ivan Straus svjedoči o redanju popa Grgura pok. Martina „de Dresnich“; 21·IV·1415; izv. perg. 30×19; rupe za pečat.
- Br. 147. Petar rektor crkve sv. Petra de Regio i Draga Zocona sklapaju pogodbu u Zadru, 16·X·1420; izv. perg. 37×12·5, bez pečata.
- Br. 148. Petar de Prasqui, rogovski opat isplaćuje pro totali solucione sui comunis servicij in quo Camere Apostolice — extitit obligatus florenos 16, solidos 33, denarios 4“; 5·VI·1421; izv. perg. 29×11·5, bez pečata. Neobjelodanjena.
149. Naimenovani rogovski opat Petar ulazi u posjed svoje opatije, 30·VI·1421. Izv. perg. 42×19, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 150. Isprava o posvećenju samostanske crkve u Tkonu. „In Christi nomine Amen. MCCCCXXV, indictione III. die XVII. mensis nouembris, tempore serenissimi principis et excellentissimi domini nostri domini Francisci Fuscari dei gratia incliti Venetiarum ducis etc. Reuerendissimus in Christo pater et dominus dominus Blasius Molino Venetus, miseratione divina sacrosancte sedis Jadrensis [archiepiscopus] ad Dei laudem eiusque matris virginis gloriose et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, beate Anastasie virginis et martiris et sanctorum Cosme et Damiani martirum consecrauit in insula Passimanj ecclesiam vnam abatie Rogoue, edificatam ad honorem sanctorum Cosme et Damiani, in qua consecrauit altare sancte Cecilie virginis et martiris, et in eo recondidit de reliquiis sanctorum Cosme et Damiani, scilicet de vestibus eorum; item de reliquiis sancti Alexandri martiris atque pontificis, item de reliquiis sancti Grisogoni, item de ligno sancte crucis secundum morem sancte romane ecclesiae. Et hoc presentibus reverendis patribus, fratre Petro abate eiusdem monasterii ad cuius requisitionem fit ista consecratio, fratre Petro v. abatte sancti Michaelis in insula propre Jadrans, domino Nicolao Archidiacono, Phillipo primicerio, et Lucha Johannis canonico Jadransibus, ac aliorum quam plurimorum in multitudine copiosa. Quod quidem instrumentum ipse reuerendissimus archiepiscopus mandauit in hanc publicam formam fieri suo quoque pontificali sigillo muniri. Actum in loco prealegato die mense indictione et anno suprascriptis pontificatus vero sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini diuina fauente clementia pape V. anno VIII. — Prijepis suvremen na pergameni 14·5×13, bez pečata. Po starinskom pregibu i mrlji na naledici vjerojatno je, da je ovaj prijepis bio uložen u grob moćiju na žrtveniku. Neobjelodanjena
- Br. 151. Benedikt de Nassis Zadrani prima natrag obilježje dano svojoj negdašnjoj zaručnici Priji, kćeri Jakova de Raduchis, radi razvrgnuća zaruka; u Mlecima 3·I·1426. izv. perg. 43×20·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 152. Od pape novoimenovani rogovski opat Matej Pavlović uveden u posjed opatije 6·X·1426, o čem izdaje zadarsko vijeće 18·X. svjedodžbu. Izv. perg. 30×25; pečat priljepljen otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 153. Papa Martin V. produžuje rogovskom opatu Mateju rok za zaprisegnuće „XII. kal. Julii, pontificatus anno 10.“; 21·VI·1427; izv. perg. 46×23; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 154. Sabirač papinske desetine nagada se s rogovskim opatom Matejem za zaostatak neisplaćene desetine, 11·III·1428. Izv. perg. 28×20; papirnati pečat loše sačuvan. Neobjelodanjena.
- Br. 155. Rogovski redovnici „frater Martinus de Verbiza prior, frater Benedictus de Rogoua vicarius, frater Matheus de Ticono, frater Jeronimus de Pisscimano, frater Discretus de Rogoua, frater Vitus de Rogoua, frater Honestus de Ticono, frater Stephanus de Verbiza, frater Prudens de Pisscimano et frater Vitus de Ticono, omnes monaci et con-

- ventuales monasterij et Abbatie sanctorum Cosme et Damiani de Rogoua“, sprovediv opata Mateja, sabrani „ad sonum campanelle more solito et loco debito in sacrestia nostre ecclesie vbi iuxta solitum nostra capitula congregantur“, izabraše jednoglasno opatom dotadašnjega svoga priora „fratrem Martinum de Verbiza“, te proše papu Eugenija IV., da blagoizvoli taj izbor potvrditi. Dano u crkvi sv. Kuzme i Damjana 6 XI. 1433. Izv. perg. 34 × 32. Pečat papirni otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 156. Juraj Kozičić, šibenski primicerij i kanonik, kao opunovlašćenik rogovskog opata komendatora Polidora Foscara, uslijed ovlasnice od 15 V. 1437, ulaže priziv pred šibenskim biskupom fratrom Jurjem Šišgorićem radi crkve sv. Krševana u Šibeniku, 3-VI. 1437. Izv. perg. 37.5 × 20. Papirnati pečat: na štitu polumjesec sa zvjezdom.
- Br. 157. Ovlasnica, odnoseća se na spomenuti pod br. 156. priziv, 27-VIII. 1437. Izv. perg. 36.5 × 30. Ovjerovljenje šibenskog biskupa Šišgorića uz „sigillo maiori“, na vosku priljepljen pri dnu, sačuvan samo po sredini: stojeći svetac s vijencem oko glave, pod jednom arkadom posrijed dvijuh pobočnih niša. Ostrižen je donji lijevi ugao listine, gdje je morao biti vlastoručni potpis biskupa Šišgorića.
- Br. 158. Ostrižak privatne isprave, 29 V. 1440. upotrijebljen 1715 za popis zadarskog kaptola; na 54 posebnih omanjih ostrižaka, umetnutih uporedo od vrha prema dnu. Ne pripada rogovskoj zbirci, nego je u nju slučajno dospio. 51 × 8.5.
- Br. 159. Zadarski nadbiskup Mafej Vallaresso opominje rogovskog opata komendatora Petra Foscari, da mu isplati „de iure et obseruatissima consuetudine — ducatos viginti quinque auri pro caritatis subsidio ex abbatia sanctorum Cosme et Damiani de Rogoua“, toliko put već uzalud traženo; 2. i 6. VI. 1452; izv. perg. 41 × 18; bez pečata.
- Br. 160. Padovanska privatna listina 102 × 22, 20 VI. 1458. godine, koja nije izvorno pripadala rogovskoj zbirci.
- Snopić VIII. Br. 161. Rogovski opat komendator Petar Foscari dobiva povoljnu osudu protiv Tetrika Tetricea radi pašnjaka u Gorici, 8 VIII. 1459. Izv. perg. 51 × 24. Neobjelodanjena.
- Br. 162. Zadarski arcidakon Frano pok. Damjana kao zastupnik rogovske opatije i ovlašćenik opata komendatora Petra Foscara, daje rogovskoj parokiji sv. Mihovila u najam jednu zemlju u Rogovu „penes vilam loco vocato Loqua antiqua“, da bude vazda „in libertate dicte parochie“, a da opatiji daje svake godine četvrtinu i desetinu; u Zadru 6 IX. 1460. Izv. perg. 25 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 163. Podzakup prihoda rogovske opatije 1 II. 1463. Dva zakupnika daju u podzakup Milošu Svetriću iz Blačana sedmi dio, a Martinu Svetriću jedno zemljište u obsegu sela Vrbice: „hoc est Potoch incipiendo a confinibus ville Blachiane eundo quasi versus quirina per ipsum Potoch tantum in longitudinem quantum funda iacere potest et non plus, et hoc pro aucupando“, i da može „in dicto Potoch fare, construere, aptare et tenere panteras videlicet sclabonice vadilla, et ibi retia ponere et tenere et aues capere et cuncta alia facere, que pertinent ad dictas panteras siue uabilla in capturam auium et omnem eorum licitam utilitatem rationem more bonorum virorum. Et hoc per afflictum omni anno viginti quinque parium dictarum auium, intelligendo quod in hoc numero non debent esse aues maiores mediocres et parue, que ibi capiuntur.“ Izv. perg. 24 × 12.5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 164. Rogovski prior Damjan s ostalom braćom ovlašćuje dva brata svoja Jakova i Vida, da u ime samostana ugovaraju sa svojim komendatorom Petrom Foscarijem, 28 IX. 1466. Izv. perg. 49 × 26, pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 165. Hvarska privatna listina 19 I. 1471. Izv. perg. 26 × 13; pečat otpao.
- Br. 166. Rogovski opat komendator Petar Foscari imenuje svojim vikarom zadarskog arcidakona Frano pok. Damjana u Padovi, 26-I. 1474. Izv. perg. 31.5 × 20; pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 167. Papa Siksto IV. dozvoljava rogovskom opatu komendatoru Petru, popu sv. Marka mletačkoga, „da quasdā terras pascollinas boschiuas et partim laboratiuas in loco dicto Lagrande sopra Zaravecchia“ zamijeni sa korisnijim zemljama Krezola Galeleicea Zadrana „in loco dicto Cafra [Cauca], que constitute sunt in medio aliarum terrarum et posses-

- sionum dicti monasterii“, V^o Non. Julii, 1475. Izv. perg. 50 × 39; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 168. Od pape Siksta IV. delegovani izvršitelji zadarski nadbiskup Mafej Vallaresso i kanonik Andrija Bribiranić bullom „V. Nonas Julij 1475, pontificatus anno 4°“ ovršuju zamjenu posjeda rogovskog sela Grande i Podvornice uad Biogradom, sa posjedom „Cauca“ Kreše Galellis-a, za rogovskog opata komendatora Petra, popa sv. Marka mletačkoga; u Zadru, 11 V. („hora vigesima prima“) 1476. Izv. perg. 58 × 53; rupe za jedan, a vrpca za drugi pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 169. Jeronim Šimunić, šibenski plemić i vojnik, prodaje kuću popu Grguru Sučiću, župniku sela Dasline šibenskog kotara i kuću u šibenskom varošu; u Šibeniku, 5 IV. 1479, i 24 VII. 1480. Izv. perg. 30 × 15; bez pečata.
- Br. 170. Oporuka Jakova Bogdanića iz Pašmana, u Zadru 9 IV. i VI. 1479. Među svjedocima: „pre Zorzi Nicolich de Rogovo, pre Johanni de villa Chraschiane, pre Matthio capellano de la villa de Sicho, pre Stole Staglicich de Rogoue“. Izv. perg. 39 × 16, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 171. Potvrda šibenskog građanina, u Šibeniku 12 XII. 1482. Izv. perg. 16 × 14; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 172. Kupoprodajni ugovor dvaju šibenskih građana, u Šibeniku 30 V. 1483. Izv. perg. 23 × 12·5, bez pečata.
- Br. 173. Prijepis oporuke pod br. 170; 11 I. 1485; bez pečata, perg. 25 × 21·5.
- Br. 174. Fra Bernardin Rabljanin, vikar dalmatinske provincije M. B., ubraja popa Antona, dobroćinca franjevačkoga, zadužbinama svoje provincije; u Poljudu kod Spljeta, 16 VI. 1492. Izv. perg. 34 × 8 5; papirnati pečat dobro sačuvan.
- Br. 175. Papa Aleksandar VI. „Dudum siquidem per f. r. Innocentium papam VIII. predecessorem nostrum accepto, quod monasterium ss. Cosme et Damiani — quod dilectus filius magister Sebastianus de Priolis, clericus Venetiarum, utriusque iuris doctor noster, tunc suus notarius ex concessione et dispensatione sedis apostolice in comendam optinebat et quod ab illius primeva fundatione congruis redditibus dotatum ac in suis structuris et edificijs competenter constructum erat, propter guerrarum turbines et alias sinistros euentus ac perfidorum Turcorum, in quorum confinibus dictum monasterium situm erat, incursiones que proh dolor! in partibus illis inguerant et dietim uigebant in suis structuris et edificijs huiusmodi erat quasi penitus dirutum ac calcibus libris et alijs ornamentis ecclesiasticis destitutum illiusque fructus redditus et prouentus, qui pensione annua trecentorum ducatorum auri de Camera certis ecclesiasticis personis auctoritate apostolica assignata onerati existebant ad restaurationem reparationem ac manutentionem structurarum et hedificiorum huiusmodi ac religiosorum diuinis inibi officijs diurnis pariter ac nocturnis continue insistentium sustentationem non suppetebant, sed ad hoc pia fidelium suffragia fore noscebantur plurimum optima — podjeljuje razna proštenja svima, koji pripomognu popravljanju zgrada rogovske opatije „7° Kal. Sept. 1492“. Izv. perg. 63 × 32, vrpca za pečat; glagol. naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 176. Rogovski opat komendator Sebastijan de Priolis imenuje svojim ovlašćenicima Jakova i Petra Boža Zadrane, u Padovi 10 IV. 1494. Izv. perg. 42 × 16, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 177. Oporuka Martina iz Tukulječana, 7 V. 1495. Izv. perg. 36 5 × 18; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 178. Rogovski opat komendator Dominik, kardinal S. Nicolai inter imagines Grimani, oglajski patrijarka, imenuje svojim ovlašćenikom pri upravi opatije rogovskog redovnika Matiju Brojanovića, u Rimu 1 IV. 1502. Izv. perg. 21·5 × 17; vrpca za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 179. Nabava zemljišta u Tinju i Bokanjcu 17 III. 1505. Ulomak pergamene 26 × 21; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 180. Dukala 5 IV. 1511, kojom se dozvoljava rogovskom opatu komendatoru kardinalu Grimanu, da se rogovske plodine slobodno pobiru i prodaju po mletačkim gradovima. Izv. perg. 37 × 27 5; rupe za pečate. Neobjelodanjena.
- Br. 181. Izjava Ruže udove Novakove iz Tkona pred zadarskom općinom o partnici s Dou

- Antom Bogdanićem, redovnikom sv. Kuzme i Damjana, 13 II. 1512. Izv. perg. 17·5×8·5, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 182. Breve, kojim se ovlašćuje Franjevac Augustin Brunčić, da pređe u samostan rogovski; u Rimu 17° Kal. Junij 1532. Izv. perg. 43·5 × 27; rupe za pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 183. Zadarski knez Anton Michael sudi, da Toma Turčin, zakupnik rogovske opatije, mora davati rogovskom opatu i monasima 100 mjera (modia) vina s kopna po ugovoru od 24·III. 1467; u Zadru 16 IX. 1533. Izv. perg. 15 × 13; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 184. Dražba jedne kuće u Zadru, 20 XII. 1534. Izv. perg. 34 × 19.
- Br. 185. Nagodba sudbena među rogovskim opatom Montemerlo i Nikolom „Baycinouich“ iz sv. Filipa i Jakova i Grande za mlin, sagrađen od Nikole na zemlji opatije u Vrbici; 5·XI. 1564. Izv. perg. 50 × 23; pečat otpao. Neobjelodanjena.
- Br. 186. Natalis, veronski nadbiskup, izvršuje apoštolsko pohodenje tkonske opatije, u glavnom obnavljajuć odluke apoštolskog pohodenja od 1467; 3·XII. 1581 „sub lodia monasterii sanctorum Cosme et Damiani de Teon“. Izv. perg. 45·5 × 26; rupe za pečat; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 187. Zadarski nadbiskup Nadal Venier, kao apoštolski komisar za izvršbu apoštolskog pohodenja 3·XII. 1581, izdaje potanji nalog, što je opat komendator redovnicima rogovskim dužan i obratno, po odluci pohodenja od 1467. Bez nadnevka; perg. 35 × 16; bez pečata i ovjerovljenja. Neobjelodanjena.
- Br. 188. Osuda sv. stolice, da rogovski opat komendator mora davati rogovskim redovnicima za življenje, kako je sudio apoštolski vizitator 3·XII. 1581, a to na priziv priora i redovnika, s toga što opat komendator nije htio da vrši naloga pohoditeljevih; 22·IV. 1582. Izv. perg. 45 × 29; rupe za pečat; naledica glagolska.
- Br. 189. Privatni ugovor učinjen u selu Barbarano kod Bolzana 29 II. 1600. Izv. perg. 64 × 15; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 190. Lucija, udova Mate Patkovića, rečenog Bume iz Bokanjca, dariva svom nećaku Šimi Pupiću pol kuće u Zadru; u Zadru 14·V. 1603. Izv. perg. 30 × 14·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 191. Dužd Frano Erizzo ovjerovljuje ovlasnicu rogovskog opata Stjepana Gradića zadarskom arcidakonu Valeriju Ponte, u Mlecima 28·IX. indikcije XIII (1645—6). Izv. perg. 25 × 14, vrpce za pečat. Progrižena na mjestu godine. Dužd Frano Erizzo vladao je 1631—46, a indikcija XIII. odgovara 1645—6. godini. Neobjelodanjena.
- Br. 192. Kapetan Vid Sodić iz Biograda prodaje braći Kužinović iz Filipjakova kmetiju zemlje u Bošani, pripadajuće rogovskoj opatiji, 5 III. 1636. Izv. perg. 29 × 16·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 193. Zadarski pristav globi Miloša Petričića iz Tkona radi ogluhe 13 VII. 1641. Izv. perg. 13·5 × 9·5; bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 194. Osuda zadarskog kneza, da Šimun Mikulić i Luka Tomašević iz Zadra moraju dati gospodarštinu s zemalja rogovske opatije, 21 IV. 1649, bez pečata; glagolska naledica. Neobjelodanjena.
- Br. 195. Zadarski sud globi kmetove rogovske opatije, jer su uskratili dati gospodarštinu u maslinama, 27·V. 1649. Izv. perg. 24 × 15, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 196. Papa Kliment X. dopušta i potvrđuje rogovskom opatu Stjepanu Gradiću, da sklopi najamni ugovor prihoda rogovske opatije sa priorom istog samostana za devet godina, 20 VII. 1676. Izv. perg. 37·5 × 28. Neobjelodanjena.
- Br. 197. Dukala od 21·IV. 1727, da bude uveden u posjed rogovske opatije imenovani opat Don Juraj Giorgiceo; to uvođenje u posjed ovršeno 22·XI. 1727. Izv. perg. 39 × 24; viseći olovni pečat. Neobjelodanjena.
- Br. 198. Oporuka Angeline Rigoni u Mlecima; nepotpuna, ali svakako iz XVII. vijeka. Perg. 35 × 19·5, bez pečata. Neobjelodanjena.
- Br. 199. Kardinal sv. Siksta i Domenika dozvoljava Ivanu Jeronimovu, svećeniku redovniku rogovskom, da može preći u drugi samostan. Datum Neapoli XVII. Kal. Februarii . . . . . (godina fali) XIV. vijeka. Dva komada izvorne pergamene, veći 16·5 × 12·5, manji 16·5 × 6; rupe za pečat. Zaključuje: [. . . . .] pape VI. anno sexto“. Neobjelodanjena.

B. Papiri.

Br. 200. Dvije knjižice od papira 15×10.5, pisane glagolicom, sadržeće primnice za isplatu najma kerepa kod Kruševa (sr. niže br. 201.).

a) Godišći · 1749. miseca novembra recevuda Mii Rubčića od Kuna za live od Kruševa, primismo za istog godišće L 12. — 1750. primismo od Mide Rubčića za live od Kruševa L 12. (Slijedi tako do 1759.) — 1760. Primismo od Mate Rubčića za live od Kruševa L 12. (Slijedi tako do 1768. godine, te svršava.)

b) 1749. recevude Stipana Rubčića od Kruševa što lađe onatu primismo isto godišće L 12. (Slijedi tako do 1771. godine, te svršava.)

Br. 201. Svežanj raznih papira:

I. Ulomci zbornika isprava XI—XV. vijeka, većinom zadarskih i biogradskih, osobito rogovskih i sv. Krševana, poznatih u izvornicima ili boljim starijim prijepisima, sa opaskama na rubu. Nepoznata sabirača, po svoj prilici XVI. ili XVII. vijeka. Listovi 32 × 20; u sve 116 stranica; pri vrhu oštećeni vlagom.

Izostaviv već poznate, navodimo samo isprave ili bilješke dosele ne navedene.

Str. 9. 1204, 23·VII., rogovski redovnik Girald po zapovjedi opata Dominika iznajmljuje zemlju na Oštrom ratu kod Zadra (Micha lona) za tri godine.

Str. 10. Povjesni ulomak o Zadranima; lošo čitljivo.

Str. 27. Popis prihoda zadarskoga kotara Li incanti . . . . che si affittava per anni x . . . . pagano all' a . . . . . rale. Laribo L. 3110, Selue L. 1400, Scerda et Premuda L. 300, Melada L. 3010, Sestrin L. 500, Cathio L. 40, Chornata L. 170, Sette scogli Tomassichi L. 14, Dusach et Montan L. 3, Chesich et Contignach L. 30, Dola et Golubac L. 16, Tre scogli Carantoni L. 10, Leurasi L. 6. — Lochi liueladi; Suirinaz L. 31, Zapantello L. 20, Cruseevo et Mratindol L. 20, Riuan L. 25, Trtuša L. 25, Seladiza L. 35, Vabignach L. 15, Toretta ponental L. 1460, Toretta scirocal L. 1475. — Fondi: Vergada L. 310, Lentardiza L. . . ., Gliuba L. 660, Nouegradi L. 105.

Str. 28. Terreni delli scogli di raggion de . . . . [po]sti nella giurisdizion di Zara. Questi sono attorno Sale, Amsucere e Saglaua.

Choronata, Varizza, Tugrischiach, Mirtosgnach, Laudara piccolo, Laudara grande, Xut, Strmanac otoh, Abba piccola, Abba grande, Abba de prouersa, Bur, Cattina, Glauaz, Podstiniza, Galeba, Sferf satto, Dagne, Vodegnach, Vissoghi piccolo, Sijt, Schitni, Angarol, Crisgnach, Guslaz, Borouovich, Sala piccola, Sala grande, Dragnarar piccola, Dragnarar grande, Smochignach, Tesorello de proversa, Leuornatche, Barouorich, Rassich piccolo e grande, Conitula, Hapsa, Huslaz grande, Clobuch, Cassella, Prisgnech piccolo, Cherba, Vedochnach, Gomignach, Leuga, Ravni xacan, Veli xacan, Scolg, Armaniza, Garmegnach piccolo e grande, Podstiniza grande, Schgliuz, Lusmarin, Guraca, Smochiach piccolo e grande, Martuaz, Obruxan, Garmegnach, Ballon, Marna, Closchena, Kissaghe grande, Martinouaz piccolo e grande, Crni Vnaz, Giustan piccolo e grande, Contignach, Arzi habat.

Questi seguenti sono posti attorno Verbigno Sauro Raun . . . . et Eso.

Schuxitan, Maslenich, Mislesignach, Cohlib, Beelis Mali, Cosmortiza, Stignach, Julia, Cudiza, Scogl, Beli piccolo e grande, 3 senza nome. Appresso il stretto di Cuelizza sono sottoscritti Carantunich, Bissaghe, Velli Scogl, Cohliba, Golaz. Appresso Pasman e Contado di Pasman, Unaxac, Goles gnazi 3, Camerlengo, 3 senza nome. Appresso Vergada due senza nome. Appresso Boxana Suirinaz. Appresso Sestrin et Vercan, Idola, Galebignach, Tre sorelle. Questi sono . . . . Melada Bigna . . . . za . . . . Ton, Toneria, Tastenich, Rixgnach, Tamerea, Tamerzida, Ugliach, (dva fale), Maslignach, Ubinasic, Saz . . . ., Bussa . . . ., Funaschan . . . ., Leprinach, Galiote, (jedan fali). Appresso Selue et Vnbo, Marounich, Cunacich, Selada piccola e grande, Maun, Cohlib, Veli Scogl, Vrtali, Planich, Planicich, Pazul.

- Str. 29—30. 1403, 27·XII. Kralj Ladislav podjeljuje u nasljedno leno Šimunu (Detriku Zadraninu) „omnes villas Veglaue et Cobilleglauich pertinentiarum castru Nouigradi in districtu Luche partium regni nostri Croatiae, quas autem indebite tenent comites Corbauie ex illicita donatione facta eis per marchionem Brandenburgensem regni nostri Hungarie occupatorem et villas Dobronode pertinentijs castru Ostrouizze in districtu Luche pertinentes dicti regni nostri Croatiae, quas nunc tenet indebite Barissa quondam Vulchonis Bani et concessione Marc(hi)onis predicti. Datum Neapoli — anno millesimo quadringentesimo tertio, die vicesima septima Xbris, undecima indictione, regnorum nostrorum anno sextodecimo“. Opaska na rubu: „Vuch ban dal qual fu detto Banadego.“
- Str. 76. Ulomak isprave o zemlji „prope ecclesiam sancti Georgii de Puncta Micabona“ (oštri rat), uz opasku na rubu „Punta mica da dove e' ditta“.
- Str. 85. 1233, X. Zadarski knez Ivan Michael razređuje „multe questiones inter piscatores et monasterium sancti Grisogoni de Gripo retium“.
- Str. 89. Ulomak parnice radi prćije.
- Str. 91. Iscrpak iz neke isprave bez naznake nađnevka o negdanjem rimskom slavoluku u Zadru: „prope archum Jadre et ex parte transuera ipsius archi;“ uz opasku na rubu: „Arco di Zara presso la uelletta“.
- Str. 93. Memoria . . . della città descrittta sopra la porta della chiesa di s. Grisogono in Zara: „Murus vrbis Jadre fuit inchoatus — Die duodecima intrante nouembris indictione septima mensis ellabentis — Sub annis Christi Domini mille cum ducentis — Nonaginta octo plus computo legentis — 1298“.
- St. 103—4. 1284, in festo S. Andree apostoli. Vranski Božjaci (meštar reda po Ugarskoj Demois i fr. Petar de Be . . . vicepreceptor u Vrani, fr. Oliuer, fr. Tome, fr. Johannes de Fois preceptor in Sablata, fr. Joannes de alis preceptor Palatii de Aurana) daruju Luki de Dessa Zadraninu „quandam particulam terre incultam et desolatam in territorio de Sablata Poscalina uocata sicut continua in metis de Rogoua usque ad mare et usque ad portum de Sablata“.

II. Prijepisi isprava raznih doba.

- Str. 129. 1215, 15·II. Prijepis slabo čitljive isprave XVI. vijeka, navedene pod br. 30., Po njoj je Kruševo polje među brdima po moru do Parinje drage i vallem Danganu, prema jugu do Dolnjega polja, a na istok do Tustice.
- Str. 131. 1575, 5·XI. Secundus, rogovski opat komendator izjavljuje, da je dao 50 gornjaka zemlje u Kruševu na Tkonu na kmetiju Zadraninu Kamilu Montemerlo. Prijepis XVII. vijeka.
- Str. 133. Razni Tkonjani podvezuju svoje posjede za patrimonijalni naslov za redenje svojih sinova (g. 1633).
- Str. 141. Napis 1370, 12·XII. na moćniku.
- Str. 187. Šimun Charismo, prior sv. Krševana zadarskoga i vikar rogovskog opata komendatora imenuje priorom rogovskim fr. Jeronima s Ugljana, uslijed smrti zadnjega priora Grgura; 14·X·1538. Izvornik 30×22; na podanku utisnut pečat (sv. Krševan na konju).
- Str. 188. 1562, 14·III. Osuda zadarskog sudišta o parnici među rogovskim opatom komendatorom Montemerlo de Montemerlo i seljanima Tkona.
- Str. 191. 1564. 13·IX. Osuda zadarskog sudišta među rogovskim opatom komendatorom Montemerlo de Montemerlo i pokojnim Rajkom vojnikom konjanikom u Gorici.
- Str. 195. 1564. 4·X. Isto sa Jurjem Smiljanićem, naseljenim u Dolincima.
- Str. 199. 1564, 20·X. Isto sa Nikolom Brodetićem iz sv. Filipa i Jakova.
- Str. 207. 1571, 27·IV. Poklad rogovske opatije kod koludrica sv. Marije u Zadru.
- Str. 215. 1575, 5·XI. Pop Dominik Filip de Rocha, ovlašćenik rogovskog opata komendatora Secunda daje na livel od 29 godina Kamilu Montemerlu Zadraninu zemljište u Kruševu na Tkonu.

- Str. 229. 1579, 9·V. Nagodba među rogovskim opatom komendatorom Sekundom Montemerlo de Montemerlo i rogovskim priorom o opskrbi, što ju komendator redomice mora davati samostanu. U zadarskoj nadbiskupskoj kuriji; među svjedocima je dr. Jeronim Mazzarello opat komendator sv. Ambrozija Ninskoga.
- Str. 233. 1593, 24·IV. Zadarski knez Krste de Canal i kapetan Andrija Soranzo izvješćuju dužda, uslijed dukale 18 X·1592, o parnici među rogovskom opatijom i općinom pašmanskom.
- Str. 241. 1608, 31·III. Sv. stolica osuđuje rogovskoga komendatora Nikolu Brautija na izvršenje odluke apoštolskog komisara i izvršitelja Nadala, zadarskog nadbiskupa; 7·XII·1581; te nalaže komendatorovom vikaru kanoniku zadarskom Miloševiću, da redovnicima proglasi označenu opskrbu.
- Str. 243. 1609. 2·V· Rogovski opat Nikola Brautius, biskup Sardinije, preko svoga vikara zadarskog kanonika Miloševića nagađa se sa rogovskim priorom Placidom Novoselićem i redovnicima (Grga Janković, Benedikt Lisić, Šime Brisić i Luka Vodopija) za godišnju opskrbu.
- Str. 251. 1629, 20·VIII. Ovlašćenik rogovskog opata komendatora Brautija daje u kmetiju zemlju kod sv. Filipa i Jakova.
- Str. 257. 1636, 12·XI. Zadarski kapetan Lovre Dolfin preporučuje mletačkoj vladi prošnju rogovskog priora Bernarda za obaljenje poreza, radi nužnih popravaka sakristije.
- Str. 260. i dalje 1636, 18·XI. Izaslanik pop Toma Najčinović, zadarski dušobrižnik sv. Šimuna, izvješćuje o stanju samostana na Tkonu: A. U crkvi. Treba pozlatiti tabernakul na glavnom žrtveniku, jer je pozlata izbljedila. Drugom žrtveniku treba nova pala, jer je pala od davnine i starine tako potamnila, da se ne razabire, što je na njoj naslikano. Isto i na trećem žrtveniku. Za ovaj treba svjetionik, jedan misal latinski i jedan „ilirski“ U četvrtom žrtveniku stoje sv. moći, jer nemaju svoga shraništa. B. U sakristiji treba ispraviti crkvene odežde; u njoj su tri kaleža.
- Str. 264. i dalje. 1636. 21·XI. Proto Markantun Alberti predlaže slijedeće popravke u tkonskom samostanu: 1) popraviti skale pred glavnim ulazom crkve, 2) klupe u koru i crkvi, 3) potavaniti sakristiju i načiniti ormare, 4) metnuti stakleno okno na prozore med sakristijom i crkvom, 5) učiniti ormar za sv. moći, 6) napraviti troja drvena vrata, 7) popraviti dva zidića u spavaonici, 8) obnoviti gustjernu i peć.
- Str. 271. 1637. 23·IV. Dužda dozvoljava rogovskim redovnicima, da smiju uložiti do 200 dukata za popravak crkve i samostana u Tkonu.
- Str. 275. 1637. 13·VII. Dužda nalaže, da se dade rogovskim redovnicima koji žive na Tkonu odijeljeni od svoje opatije uz samo 50 dukata godišnje, još 100 od interkalarnih prihoda opatije, dok bude ustoličen novi opat komendator.
- Str. 279. 1639, 12·XII. Legitimacija ovlašćenika novoimenovanog rogovskog opata komendatora Petra Beruisija, tajnika pape Urbana VIII.
- Str. 280. 1639, 3·X. Novoimenovani rogovski opat komendator Petar Beruisius imenuje svojim ovlaštenikom Jakova Lenta iz Ascolija, tajnika mletačke nuncijature.
- Str. 289. 1640, 12·I. Podovlašćenik novoimenovanog rogovskog komendatora Petra Beruisija uzimlje u posjed tkonski samostan, pošto je „intimau literas apostolicas supra commendam predictam, expeditas sub dato Romae pridie idus Junij 1632 (sic!), et ad clariorem dicatorum monachorum intelligentiam ac notitiam substantialiter illyrico idiomate exposui atque interpretaui seriem dictarum literarum“.
- Str. 293. Rogovski opat komendator Petar Benessa imenuje svojim vikarom zadarskoga nadpopa Valerija Ponte. U Rimu „ad Pontem Milvium die 4. Maji 1640“. Pečat Benessa: na štitu raskriljen orao s glavom na lijevo, a nad štitom opatijski klobuk (Izvornik).
- Str. 299. 1640, 18·VI. Ovlašćenik rogovskog opata komendatora Petra Benessa Dubrovčanina, papinskog tajnika Valeriju Ponte u Zadru.
- Str. 319 i dalje. 1642, 3·V. Rogovski opat komendator Petar Benessa Dubrovčanin, prior sv. Marije in Via lata i papin tajnik, oporučno imenuje svojim općim baštinikom nećaka po sestri Stjepana Gradića.

- Str. 341. 1643. Spisi parnice među Pavlom Gozzi, koji na osnovi papinske bulle od 23 IX. 1641. svojata posjed rogovske opatije i već imenovanim rogovskim opatom komendatorom Stjepanom Gradićem. Ništetno je svojatanje Gozzijevo, jer papinske bulle nijesu pravovaljane s formalne strane, a on sam nije svećenik.
- Str. 349. 1643, 10-IV. Tek imenovani rogovski opat Gradić imenuje svojim ovlašćenikom protiv Pavla Gozzija zadarskog primicerija Antona Genzinija.
- Str. 359. 1643, 3-VI. Dne 22-IV. 1643. imenovani rogovski opat komendator Stjepan Gradić imenuje svojim ovlašćenikom zadarskog kanonika Valerija Ponte.
- Izostavljamo mnoge isprave, odnoseće se na parnice o posjedima rogovske opatije, jer ne sadržaju bitnih podataka za povjest opatije.
- Str. 453. 1644, 24-XI. Dužda nalaže, da bude uveden u posjed rogovski opat komendator Stjepan Gradić, imenovan od pape 22 IV. 1643, pošto se je dubrovački klerik Paval Gosio odrekao svojih prava na rogovsku opatiju.
- Str. 461. 1644, 14-X. Uvodi se u posjed novoimenovani opat rogovski Gradić po ovlašćeniku Valeriju Ponte, pošto su redovnicima u tkonskoj crkvi papinske bulle bile istumačene hrvatski (illyrico idiomate).
- Str. 491. 1647, 7-XI. Nagodba među rogovskim priorom Deodatom i baštinicima zadarskoga kanonika Mate Uticensa.
- Str. 493. 1644, 15-IV. Dubrovački klerik Paval Gozzi Lučin odriče se rezervacije od godišnjih 100 rimskih škuda pensije, udarene od sv. stolice na rogovsku opatiju.
- Str. 535. 1672 9-II. Ugovor o kmetiji rogovskog opata sa seljanima Tkona: Paderčić, Ivan, Jure i Tome Smoljanović itd., za zemlje na Tkonu u predjelu Drušić, Podanci i Dračin.
- Str. 547. 1684, 18-V. Rogovski opat komendator Frano Giorgiceo, imenovan prije 8-X. 1683, uveden u posjed opatije po svom ovlašćeniku nadbiskupu Parzaghi.
- Str. 551. 1684, 12-VI. Terminaciji zadarskog kneza Marka Balbija, da rogovski kmeti ne smiju žeti, kositi, trgati itd. bez dozvole rogovskog priora Bernarda Zambulovića i monsignora Grgura, posjednika opatije.
- Str. 559. 1684, 19-VI. Zadarski knez svjedoči, da je po dukali od 5-II. 1684. bio uveden u posjed rogovske opatije Splječanin Frane Giorgiceo, nadpop sv. Jeronima u Rimu, imenovan opatom bullom od 8 X. 1683. iza smrti zadnjeg opata Stjepana Gradića.
- Str. 563. 1686, 24-IV. Prošnja rogovskog opata Frane Giorgicea na dužda. Giorgiceo je za zadnjeg rata dosta žrtvovao za državu: roditelje i rođake pod Klisom i Solinom, pa platio i desetinu, a Turci su mu posjekli opatijske vinograde i maslinike. Pošto mu na posjedima sv. Filipa i Jakova, Rogova, Vrbice i Turnja kmetovi niječu gospodaršćinu, jer da su to bili turski posjedi, on moli dužda, da naredi generalnom providuru u Dalmaciji, da sklone kmetove na njihovu dužnost, jer su to stari opatijski kmetovi: „Questi Serenissimo Principe non sono Morlachi ma abitanti nostri sin dalla fondatione di dette ville sempre coloni de mei predecessori.“
- Str. 565. 1687, 25-VI. Rogovski opat komendator Frane Giorgiceo daje u zakup prihode opatije rogovskom prioru Benediktu Kosici za svotu od 200 dukata, svaki dukat od L. 6 i 4 šolda.
- Str. 573. 1692, 23-V. Nagodba među opatom Giorgiceom i priorom rogovskim Benediktom Kosićem.
- Str. 591. 1697, 12-I. Opat komendator rogovski Frane Giorgiceo imenuje svojim vikarom popa Ivana Krstitelja Nicoli. Pečat na papiru. Grb: u gornjem polju raskriljen orao, u dolnjem stablo.
- Str. 593. 1693, 12-I. Rogovski opat komendator Frane Giorgiceo imenuje svojim vikarou zadarskog kanonika Karla de Rubeis.
- Str. 639. 1703, 13-IV. Fr. Ivan Bogdanić, redovnik pivničar rogovski, po nalogu priora Benedikta Košića daje Stošiji Begovoj zemlju u kmetiju.
- Str. 657. 1703, 25 XI. Glagolicom napisani proglas generalnog providura, proglašen Pašmancima u crkvi.
- Str. 667. 1719, 4-I. Mjeseca rujna 1718. uslijed odreke strica mu opata Frane imenovani

- rogovski opat Stjepan Giorgiceo imenuje svojim ovlaštenikom za zaposjednuće opatije zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića.
- Str. 703. 1727, 1·IX. Uslijed smrti rogovskog opata komendatora Stjepana Georgicea, 1·II. 1726. naimenovani komendator Juraj Georgiceo uveden u posjed rogovske opatije.
- Str. 707. 1727, 12·IV. Sv. stolica naređuje rogovskom opatu komendatoru i nadpopu sv. Jeronima u Rimu, a spljetskom svećeniku Jurju Georgiceo, koji posjeduje još nadarbinu sv. Jurja u Mrljanu, sv. Martina de Cozxia, sv. Mihovila od Slanoga, sv. Petra u Mrljanu i benediktinsku opatiju sv. Stjepana de Barbato rapske biskupije, kako da ulaže prihode.
- Str. 723. 1730, 3·XI. Glagolicom napisana odluka zadarskog kneza Ante Marina protiv Tome Planinića iz Dobropoljane, što je posvojio rogovsku jednu kuću.
- Str. 725 i dalje. 1737, 7·IX., 4·IV. Odluka protiv seljaka zadarskog kotara, koji su se pobunili protiv svojih gospodara.
- Str. 745. 1741, 19·V. Uslijed smrti rogovskog opata komendatora Jurja Giorgicea imenovan mu kao nasljednik spljetski pop Ante Karaman.
- Str. 765. 1769, 18·XI. Rogovski opat komendator Ante Karaman daje redovniku sv. Kuzme i Damjana Marku Dudiću dozvolu za putovanje. Pečat na papiru nerazgovjetan.
- Str. 779. 1771, 15·IV. Isto. Na pečatu grb: u štitu stablo.
- Str. 781. 1776, 21·IV. Odluka opata komendatora Ante Karamana odnoseća se na stegu u rogovskom samostanu.
- Str. 783 i dalje. 1737—1783. Parnični spisi, odnoseći se na pravo ribolova sela Bibinja i Iža velikoga i maloga.
- Br. 202. Snop papira, odnosećih se poglavito na parnice o rogovskim posjedima, bez kronološke oznake. Spomena vrijedna je:
- Str. 79. 1726—41. Prošnja rogovskih redovnika na dužda, da im pomogne protiv kmetova rogovskih posjeda, koji im niječu gospodarštinu; za opata komendatora Jurja Georgicea (1726—41). Počimlje: „Serenissimo Principe! Miserabile oggetto di compassione, Principe Serenissimo, sono li monaci cassinesi della Nazione Illirica“ itd. Na posebnom papiriću: „Mi increscerebbe infinitamente, che in loro propria perfidia dalli stessi nazionali si estinguesse la regola di S. Benedetto di rito illirico, unica al mondo.“ Na naleđu: „Sle. B. Giovanni Pasqualini Pistoiese.“
- Str. 83—95. Popis posjeda rogovske opatije sa oznakom dotičnih isprava XVII. vijeka; naleđica nosi adresu na zadarskog kanonika Valerija Ponte.
- Br. 203. Snop spisa odnosećih se na parnice o rogovskim posjedima. — C. 1564. 24 X. Izvještaj rogovskog opata komendatora Montemerla de Montemerlo o prihodima opatije. — G. Isto, 1654. 20 X. — R. Libro dell' abbazia, cioè sue entrate prese ad affitto dalli signori Albinoni l' anno 1742.
- Br. 204. Izvorna pisma zadarskoga arcidakona i rogovskog vikara Valerija Ponte rogovskom opatu komendatoru Stjepanu Gradiću u Rimu, uz neka druga pisma XVII. vijeka. — Ponteova pisma, brojem 57, sižu od 16·III. 1671 do 17·VI. 1679. Važna su nesamo za nutarnje prilike rogovske opatije, nego i za suvremenu povjest. — Pisma raznih od g. 1639—1680, brojem 21, odnose se na upravu opatije. Ima pisama opata komendatora Benesse i Gradića, te njihovih vikara i ovlaštenika.
- Br. 205. Stampa abbazia di Rogovo di Zara, 1737. Na str. 94.: „A laude di Dio 1551. alli 12 Febbraro a Nouegradi. Qui sotto scriueremo le consuetudini, che sono state nel paese di Croazia da Zara fino a Nona i t. d.
- Br. 206. Per l' abbazia di Rogovo contro il commun di Tcon assuntor in giuditio, 1737.
- Br. 207. Stampa del commun di Tcon al taglio, 1746.
- Br. 205—207. osim tečajnih parničnih spisa sadržaju i starijih isprava, koje su već pod br. 1—201 iscrpivo navedene.
- Br. 208. Zbornik isprava u ovjerovljenim prijepisima, odnosećih se na rogovske posjede 1103—1743. Neke bilješke važne za topografiju.
- Br. 209 i 210. Parnični spisi o posjedima rogovske opatije; XVIII. vijek.
- Br. 211. Parnica među pašmanskom općinom i rogovskom opatijom; XVII. vijek.

- Br. 212. Parnica među rogovskom opatijom i općinama Pašman, Tcon, Nevidane, Ždrelac i Banj 1727—1737.
- Br. 213. Per l'abbazia di Rogovo contro li communi di Pasman, Tcon, Neugiane, Zdrelac e Bagno, 1579—1734.
- Br. 214. Parnica među rogovskom opatijom i općinom Tkon, 1737—39.
- Br. 215. Pro Abbatia sancti Cosmi et Damiani de Rogouo contra aliquos villicos de Tcon cultores terrarum Abbatiae 1575—1734.
- Br. 216. Izvorni spisi parnice među rogovskom opatijom i tkonskom općinom 168.—1775. Među drugim zanimiva je glagolicom napisana prošnja rogovskih redovnika 27 VII. 1737. na generalnog providura, kojom izjavljuju, da nemogu podnositi zuluma negdanjih svojih kmetova, koji im se sada nameću gospodarima, da s toga kane ostaviti svoj samostan na Tkonu, te prose da im se označi, komu da predađu ključe. „Na w z lugja z w z slijedi šest potpisa glagolicom; a prvi je Dun Miho Pelišišta priur.

II. Ponte-ovi papiri u zbirci „Bihaća“.

Prije četiri godine je spljetsko društvo „Bihać“ nabavilo od zadarske obitelji Ponte izvorno dopisivanje arcidakona Valerija Ponte s povjesničarom Lučićem i rogovskim komendatorima Benessom i Gradićem, kojima je arcidakon Valerije bio vikarom. Najviše je pisama rogovskog opata komendatora Stjepana Gradića, koja se popunjavaju sa Ponteovim pismima u c. k. namjesničkom arhivu u Zadru, br. 204. Gradivo odnoseće se na povjest rogovske opatije, mi smo već upotrijebili, ostalo gradivo zahvaća razdoblje 1641—1678., te osvjetljuje Gradićevo djelovanje i ondašnje političke prilike u Dalmaciji.

III. Župni arhiv u Tkonu.

Rogovski arhiv nije sav dospio u c. k. namjesnički arhiv. Jedan dio „goticom“ napisanih isprava vidio je Bianchi kod pašmanskoga župnika J. Bakičića,¹ a ne zna se kamo su dospjele. U tkonskom župnom arhivu čuva se također nešto manje važnih spisa, koji su pripadali opatiji ili samom župnom arhivu. Gosp. savj. Alačević je pregledao glavni dio, te našao važnu ispravu o apostolskoj vizitaciji g. 1467., koju gore spomenusmo. Nalaze se tu još uredovne knjige poznijih vijekova glagolicom izpisane i tiskani spisi parnica među seoskom općinom i opatijom: *Stampa del povero comune di Tcon oko 1769.*, pak *Stampa delli comuni di Pasma al laudo istog doba.*

Poglavitiji rogovski posjedi.

Rogovski vikar Valerije Ponte, na osnovi posjednih isprava je nabrojao 36 sela na posjedima rogovske opatije. Ti su posjedi potanko naznačeni u izvornom katastru XIV. vijeka, kod nas najstarijem spomeniku ove vrste, koji je objelodanio Ljubić.² Taj zbornik je najbogatije vrelo za topografiju ne samo opatijskih

¹ Sr. Zara crist. II, 136.

² Izvorni se rukopis nahodi u c. kr. namj. arhivu u Zadru: Incipit libellus poliorion, qui et topicus uocatur, est

enim de diuersis locis et multarum uillarum territoriis ortographice compositus monasterio sancti Johannis apostoli et euangeliste itd. Ljubić,

posjeda, nego i županije Sidrage i pograničnog zadarskog i lučkog predjela, te bi zasluživao opsežnu monografiju.

Iz isprava, sadržanih u Policorionu, kao i iz u nj neuvrštenih listina u negdanjem arhivu rogovske opatije, razabire se, da su rogovski posjedi, većim dijelom darovštine hrvatskih vladara i velmoža ili pridošli kupom ili kao zadužbine u slijedećim vijekovima, obuhvatali velik opseg na otočju i na kopnu. Najstariji posjed matice benediktinske bijaše polovina otoka Žirja. Na otoku Pašmanu su posjedovali selo Tkon i Ždrelac na sjevernom rtu, u biogradskom kotaru: Rogovo, Vrbicu sa Zidinama, Bošanu i Suštinu ili Sušinu. U sjevernoj Sidragi bijahu Tuš, Kosica, Zviždane kod Raštana, Sikovo, Jelčane (Jošane), Smokova i Vlaška sera, Klokočina, Gorica, Podvrsje, Tustica, Kamenjane, a dalje na sjever Trejčići, Vukići, Narak i Pisačane U podžupaniji tinjskoj: Bubnjane, Smrdečane, Nabrežje, Lišane i tinjska Sidraga (Polača) i Jasene, a u miranjskoj podžupaniji Miranje i Jagodnje.

Pošto je nama za sada pred očima poglavito samo monumentalna topografija biogradskoga primorja, ograničit ćemo se samo na poglavite posjede oko Biograda: Rogovo, Vrbicu i Zidine, sv. Filip i Jakov i Bošanu, biogradsku opatiju i konvenat ili Sošinu te Tkon na Pašmanu. Svi ovi posjedi, osim Tkona, stoje oko Biograda; glavno središte im je Rogovo. U Rogovo se usredotočuju svi kolnici, stari izgledani prostrani putevi, koji se češće spominju u ispravama opatije. Rogovo je bilo srce gospodarstvene uredbe valjda naznamenitije ove staro-hrvatske opatije. U Rogovu je također stalno boravio jedan dio redovnika dok nije postradalo od Turaka.

Rogovo.

U onom zaista negda bujnom predjelu, među nadinskim područjem i Vranskim jezerom, cvalo je od davnine sve do drugog mletačkog gospodstva (g. 1648.) svako blagostanje. To je srce županije Sidrage, gdje su hrvatski vladari imali mnogobrojne krunske posjede. U dvije nejednake pole dijeli tu pitomu ravnice od kojih 40 km.² površine potočina Kotarka. Zapadna pola, koja se lagano spušta niz obronke primorske kose, sa krunskim teritorijima Rogovo i Vrbica, pripadaše biogradskom kotaru, a istočna bijaše podijeljena na podžupanije Tinj, Blato i Vranu. Rogovski teritorij graničio je sa podžupanijom Blato.¹

Već u XI. vijeku prede darovštinom hrvatskih kraljeva veći dio krunskih posjeda u vlasništvo triju crkvenih zavoda: Rogovo benediktinskom samostanu Ivana Evanđeliste, Bubnjani pod Tinjem koludricama sv. Tome u Biogradu, a Vrana papinskom apokrizarijatu. Propašću Biograda, nabavama i darovštinama, i tim što su druge polovine XII. vijeka papinski apokrizarijat naslijedili Templari, prešao je posjed koludrica sv. Tome u posjed benediktinskog samostana, a vran-

Starine XXIII. 156—243. Neke isprave iz Policoriona objelodanio je ponovno uz nešto nova gradiva g. savj. Alačević u Bull. dalm.

XII—XIV. (1888—93.) u članku: Il Monastero e la Chiesa dei SS. Cosma e Damiano.

¹ Rački Doc. 53.

sko područje se proteglo i na kotar porušenog Biograda. Tako je rogovska opatija došla u doticaj s vranskim područjem, a odatle tolike parnice radi granica, višekrat rasuđivane od kraljevinskog suda ili sudaca obranika.¹ G. 1229. i 1240. konačno su razvedene granice među rogovskim i vranskim područjem te pri rogovskoj opatiji ostade sjeverozapadni dio. Granicom po prilici bijaše crta od današnjeg puta Raštane-Kakma na potočinu Boreloviću, na Zidine, i Bučinu.² Ta dva teritorija su osnova poznijeg vranskog priorata, mletačke kaštelanije, turskog zijameta, novovjeke knežije i glasovite rogovske opatije.

Jezgra posjeda rogovske opatije bijaše negdanji krunski teritorij Rogovo sa gospodarstvenim dvorom. Položaj toga dvora označen je u darovnici kralja Petra I. Krešimira dosta približno, a u nešto poznijoj inačici tako točno, da mu ubicaciju svom izvjesnošću možemo opredijeliti. Prvi izvor veli, da je rogovski dvor u neposrednoj blizini Biograda, dok drugi još pobliže označuje, da rogovski dvor stoji na nizbrdici kose Biogradu sa burne strane.³ Uvažiti je i to, da se u poznijim ispravama taj dvor označuje deminutivnim oblikom Rogovšćica ili Rogovica,⁴ da se razlikuje od drugoga dvora, koji je u razdoblju od 1059—1197. bio podignut u neposrednoj blizini, te jer veći i prostraniji, pridržao stari naziv Rogovo.

Okolo ove točke za srednjega vijeka pa sve do turskog gospodstva razvilo se je selo, koje se u ispravama XII. i slijedećih vijekova nazivlje izmjenice starijim svojim imenom Rogovo ili „selo Sv. Kuzme i Damjana“, a to s toga, što je prenosom matice rogovske opatije na Tkon po crkvi sv. Kuzme i Damjana tim naslovom bila označivana i sama opatija i njezini posjedi.⁵ Trinajstim vijekom postade Rogovo razmeđem među zadarskim kotarom i primorskom banovinom, te se ističe već tada kao znamenitija varoš u Sidrazi. Tako su se u Rogovu sročili g. 1289. ban Pavao Šubić i brat mu knez Grgo sa zadarskim knezom Jakovom Tiepolom, da se nagode radi uzajamnih otimačina, te je nagodba obavljena svečanom zakletvom dvadesetorice zadarskih građana i dvadesetorice plemića Hrvata.⁶

Rogovo je najprije stradalo početkom XIV. vijeka. Razni su crkvojnaci preotimali opatima područje i vlast, da su pape opetovano ustali na njihovu zaštitu, te je i crkva sv. Mihovila u Rogovu postradala.⁷ Za ratovanja Ljudevita I. s Mlečićima (1345—58.) Mlečići su sve rogovske posjede poharali, ali opat Petar II. Aramer i njegovi nasljednici brzo obnoviše rogovsku župnu crkvu sv. Mihovila i svoje dvore, u kojima su redovnici boravili do prvih turskih provala.⁸

Prvi pojav Turaka u mletačkim Kotarima bio je koban i za Rogovo, koje od tada češće strada.⁹ Za ciparskog rata selo Rogovo propade, te postade turskom pograničnom točkom i područjem vranskoga zijameta, gdje je turska stražarnica i carinara. Suvremenik Ljubavac veli, da se je polovinom XVII. vijeka vidjela crkva

¹ Sr. Ljubić Policorion 5, 64, 65. i dalje; Kukuljević Cod. dipl. II. passim.

² Farlati Illyr. Sacr. III. 258; Policorion 41.

³ Rački Doc. 52. i 53.

⁴ Sr. Ljubić Policorion, str. 37. i 67.

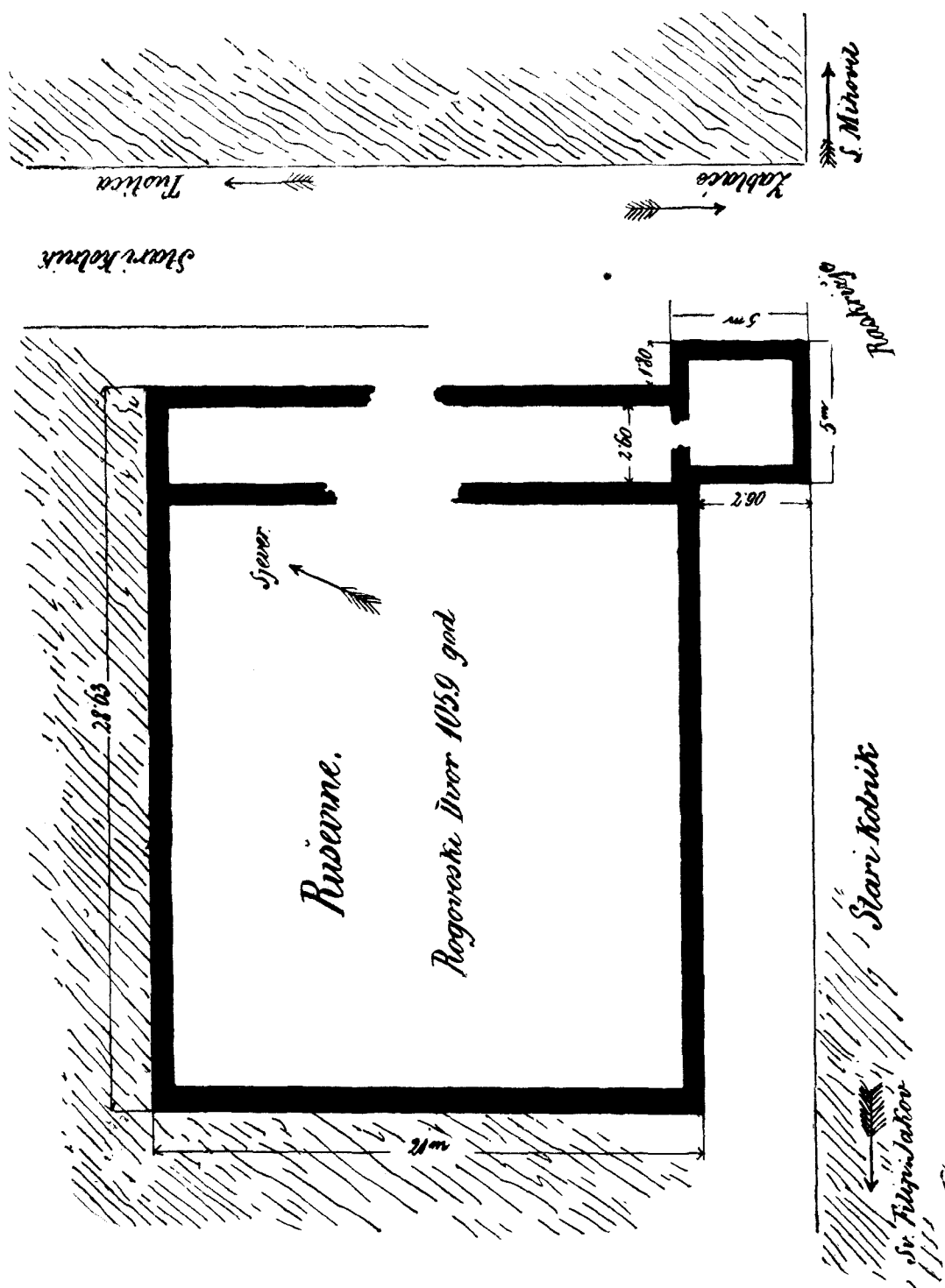
⁵ Isprave 1182., 1188. i 1358.; Kukuljević Cod. dipl. II. 124, 143; Ljubić Policorion, 51 sl.

⁶ Isprava 7-VII. 1289., u izvornom registru zadarskoga bilježnika Creste de Tarallo, str. 7. br. 27, u starom notarijnom arhivu kod pokraj. sudišta u Zadru.

⁷ Rogovski arhiv br. 46—60.

⁸ Rogovski arhiv br. 162.

⁹ N. mj. br. 175.

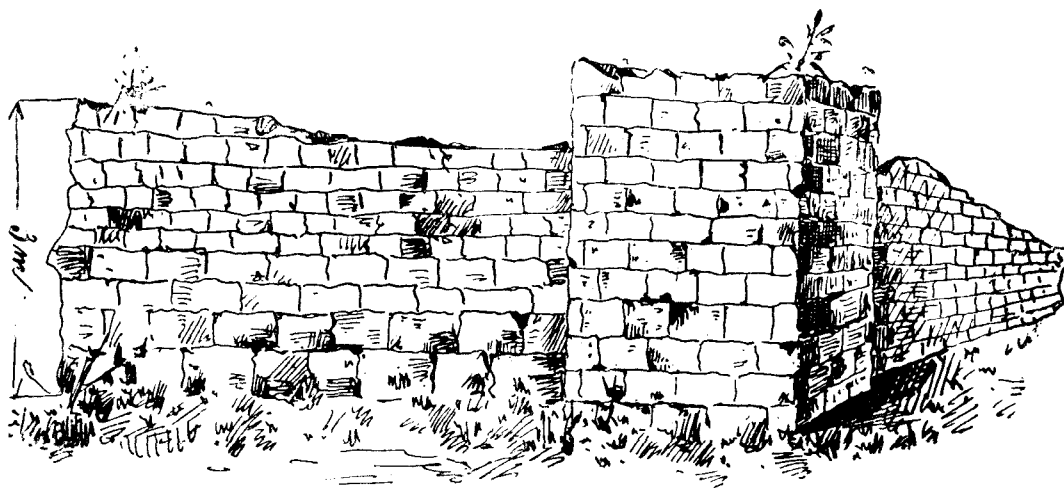
Sl. 9. Tloris rogovskog dvora iz XI. vijeka.

bez krova, starinsko i otmeno zdanje posvećena negda bl. djevici i sv. Ivanu Evan-
gelisti, a podalje ruševine sujatne zgrade sa četvorinastim dvorištem, na kom su
Turci u mirno doba bili pokušali, da podignu kaštel, ali im je taj naum osujetio
ondašnji generalni providur konjice.¹

Sliku Rogova potla prvog izгона Turaka g. 1648. pruža nam prošnja ro-
govskih redovnika, kojom mole dužda, da budu uvedeni u posjed negdanjega
svoga krasnoga Rogova. Tada se među ruševinama držala još kako tako jedna
strana crkve, ali njima je mila, jer je spomenik tolikih im opata.²

Ruševine Rogovšćice i Rogova još danas nam označuju položaj onih dviju
točaka, što nam ih povjesni izvori onako točno označuju, a te su poznate ime-

Sl. 10. Jugoistočni ugao rogovskog dvora.

nima „dvorina“ i crkva sv. Roka u Rogovu. Na razkrižju starih dvaju kolnika,
od kojih jedan vodi od Filipjakova na vransko blato, a drugi od Zablaća na Pod-
vrsje, u sjevero-zapadnom uglu nahodi se ruševina „Dvorina“ na nizbrdici kose,
Biogradu s burne strane.³ To je rogovski dvor Krešimirove darovnice od godine
1059. i Rogovšćica ili Rogovica slijedećih vijekova, te porušena kuća s dvorištem,
što Ljubavac spominje. Tloris nam predstavlja pačetvorinu od 29×21 m., duljom

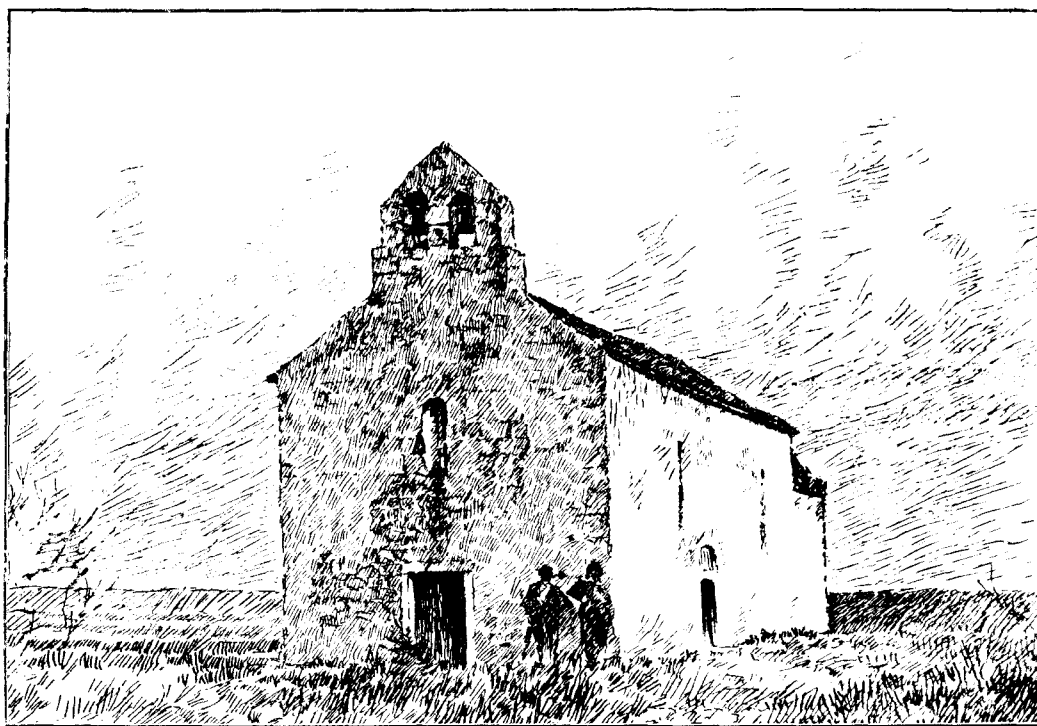
¹ Storia dissertazione del contado di Zara str. 53.

² Namj. arkiv, Atti prov. gen. Ant. Barbaro 1669—1675., I, 336.

³ Nova vojnička specijalna karta od g. 1883. ne bilježi Dvorine, koja se nahodi u sjevero-istočnom uglu raskrižja. Oba ona stara kol-

nika opetovano se spominju u ispravama rogovske opatije. Tako je u ispravi od g. 1197. izrično označen položaj Rogovšćice spram kolnika. Ljubić Policorion 37. Isprava od g. 1187. spominje drugi kolnik. N. mj. 38; sr. 67. „uia, que uadit Rog(o)nicam“.

stranom usporedno zablacanskom kolniku položenu, tako da je pročelje spram istoka. Vanjski zidovi dopiru do 2 m. visine. Samo na jugoistočnom kutu odskače četverokutna kula, u kojoj svaka stranica iznosi 5 m. Razabire se zidanje različitih doba. Gosp. arhitekt Iveković je pregledao ovu ruševinu, te po tehničkim sudilima razlučio tri doba. Najstarijem razdoblju pripada sjeverna polovina zgrade, drugom južna polovina, a trećem gornji sloj zidova južne polovine, te ugaona kula. Po tom bi najstariji dio bio rogovski dvor prije g. 1059., srednji proširenje dvora za srednjega vijeka, a najpoznije, djelo pokušanog turskog popravka g. 1636., sijelo turskoga stražara i carinara.

Sl. 11. Crkva sv. Mihovila (sada sv. Roka) kod Rogova.

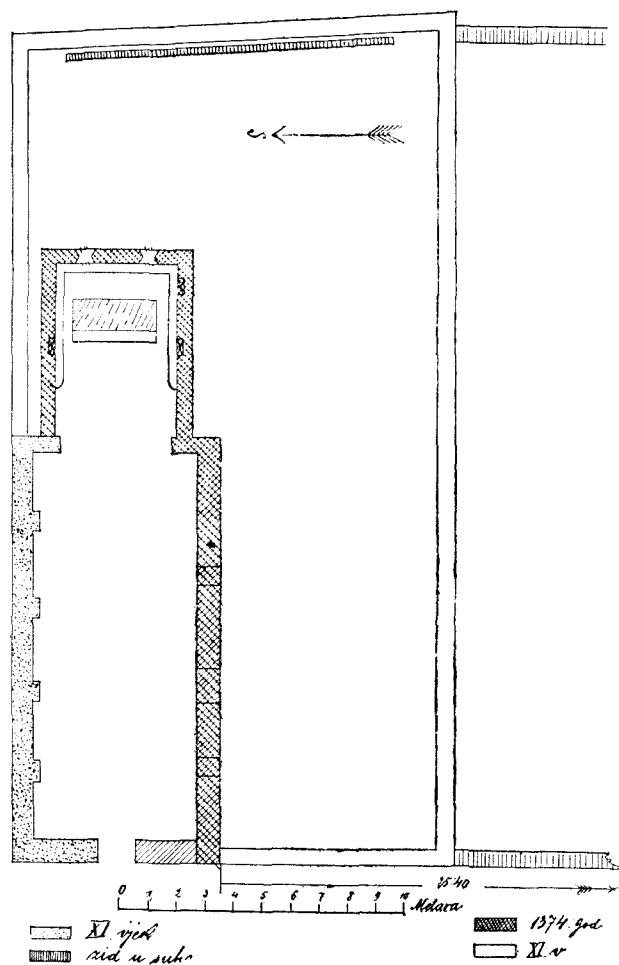
Na uzvisitom zaravanku 1 km. na istog od Dvorine stoji crkva sv. Roka, a negda sv. Mihovila (Sl. 11.). Brod ove crkve 7·35 m. širok, a 14·90 m. dug, svršava pačetvorinastim presbiterijem, 6·60 m. dugim, a 6·25 m. širokim. Spominje se prvi put u potvrđnici Klimenta III. od g. 1188., pa istim riječima u potvrđnici Inocencija VI. od g. 1358.: *ecclesiam sancti Michaelis de Rogoua cum pertinentiis suis.*¹ Najvjerojatnije je, da su ju sazidali benediktinci u drugoj polovini XI. vijeka, kad dobiše rogovski posjed, ako se ne bi htjelo pretpostaviti, da je to župna crkva sela Rogova, koja je i prije posrijed krunskog teritorija za cijelo

¹ Ljubić Policorion, 51; Alačević Bull. dalm. XIII. (1890.), 43.

opstajala. Početkom XIII. vijeka, pa opet za ratovanja g. 1345. ta je crkva nastradala, te ju toliko zaslužni rogovski opat Zadranin Petar II. Aramer g. 1374. obnovi, nadogradivši čvrsti prezbiterij.¹ Za ciparskog i kandijskog rata bila je crkva bombardirana, kako to pokazuju udarci teških taneta osobito na pročelju. Sredinom XVII. vijeka Ljubavac ju je vidio bez krova, te pogrješno misli, da je

bila posvećena bl. djevici i sv. Ivanu mjesto sv. Mihovilu. Popravljena u novije je doba dobila naslov sv. Roka, s toga što su Filipjakovci u nju položili lijep drveni kip zaštitnika od kuge.

Ljubavac je pravom crkvu sv. Mihovila označio otmenom, jer ona gledaoca iznenađuje i visinom i ukusnošću i čvrstoćom zidanja posrijed velike ravnice, na kojoj se nikakva druga zgrada ne ističe. Ali je još važniji ovaj spomenik s povjesno-umjetničkoga gledišta, jer se na njem opažaju važni ostaci različitih doba. Ona dijelomice stoji na temeljima druge zgrade (Tloris sl. 12.). Sjeverni zid bez prozora, iznutra poduprt 6 m. visokim lisenama, pravilno škvadranim kršćićima, sazidan na redove 0·25 i 0·15 m. visoke, pripada starijem sredovječnom dobu. Pročelje i prezbiterij sa gotičkim svodom popravci su opata Aramera (g. 1374.). Značajni su prozori ovih dijelova (sl. 13.). Kako g. arhitekt Ive-

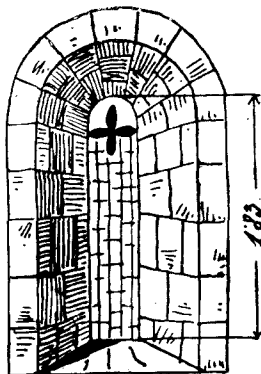

Sl. 12. Tloris crkve sv. Mihovila (sada sv. Roka) u Rogovu.

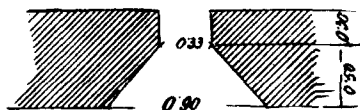
¹ Napis na mramornoj ploči u sjevernom zidu prezbiterija: †. Nar(r)at hec scriptura qualiter Aramer Petrus a Jadra Dei et Apostolica gra hu(m)ilis abbas s(an)c(t)or(um) Cosme et Damiani Jadr(en)sis dioc(es)is capellanus domini Pape hanc cuva(m) a fundamento erex(it) et eccl(es)iam renovavit ad laudem et gl(oria)m Dei

[at]q(ue) pote(n)tis et dulcissime hac beatis(si)me| matris ei(us) uirginis Marie · et i(n) ho(no)rem... Michael(is) Archangeli i(n) annis D(omi)ni · M · CCC [LXX.] | [quarto · die · XVIII. m(ens)is Augusti e[st] quarto pont]ificat(us) s(an)c(t)issimi in XPO patris et do[mini] | Gregorii pape undecimi...

ković zgodno opaža, prozori i rez kamena odaju istu naimarsku školu, koje je djelo stariji dio šibenske katedralke i popravak crkve sv. Ambroza u Ninu. Južni zid i zakrpe na pročelju su poznije djelo, ali se je upotrijebilo starije gradivo. Od arhitektonske dekoracije također ima djela raznih doba. Oba prozora na prezbiteriju zatvorena su kamenim rešetkama sa pleterom u ploho-rezbi starijeg sredovječnog doba; nad pobočnim vratima uzidan je polukružni učelak u ploho-rezbi sa jagnjetom, koje drži prednjom nogom križ sa zastavicom, žali-bože otučen i oklačen (sl. 14.), a dugi i uski prozori na južnoj strani,

*Prozor u začelju
prezbiterija.*

Sl. 13. Prozor crkve sv. Mihovila u Rogovu.

kao i nadvratnik pobočnih vrata, su sredovječni pragovi sa šupljinama za gvozdeno rešetke. U prezbiteriju su krasno dekorovane dvije ponare od g. 1374., a dva krat na pročelju i na vanjskom začelju opetuje se grb opata Petra Aramera (sl. 15.), koji susretamo i u filipjakovskoj i tkonskoj crkvi: pastirski štap okomice na dva vodoravna pojasa. Vrijedi, da se spomene i drveno raspelo u nadnaravnoj veličini. Modelacija odaje gotičko doba, noge su pribite s jednim čavlom. Nije od osobite umjetničke važnosti, a potiče valjda iz doba opata Aramera.

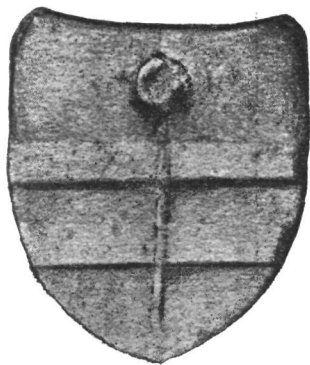

Sl. 14. Učelak nad vratima crkve sv. Mihovila u Rogovu.

Ruševine, koje razi zemlje okružuju crkvu, označuju nam, gdje je negda bilo selo Rogovo, nazivano također selom sv. Kuzme i Damjana. Tamo gdje se sada crkva nalazi, bijaše prije središte utvrđenog mjesta. Tragovi okružnih zidova imaju oblik do 200 m. duge, a 100 m. široke pačetvorine, položene tako, da uzdužna os crkve odgovara uzdužnoj osi pačetvorine. Crkva zaprema sjevero-zapadni ugao starije četvorinaste zgrade od 29.20 + 15.50 m., na tri strane do tla srazane. Podgradak te zgrade bijaše na škarpu. To je sigurno gospodarstveni dvor ili kaštel, stariji od crkve, kojega je sjeverni zid, iznutra lesenama naskočen, ostao uzidan u crkvi. Uz dvor na južnu stranu vide se na dulje od 25 m. zidoderine gospodarstvenih zdanja. Crkvi na jugoistok je pravilno sazidana gustjerna sa

uzdužna os crkve odgovara uzdužnoj osi pačetvorine. Crkva zaprema sjevero-zapadni ugao

dva okrugla bunara, u rogovskim ispravama poznata pod imenom strasivica¹ od kojih je jedan zatrpan. Dodamo li, da se kod crkve sv. Mihovila sastaju tri drevna kolnika, istakli smo u glavnim potezima gospodarstveno središte rogovske

Sl. 15. Grb rogovskog opata Petra Aramera.

opatiije, a prije polovine XI. vijeka krunskoga posjeda hrvatskih vladara. Rogovski posjed protezao se od Rogova i Vrbice do mora, te je imao najviše vinograda. U XV. se vijeku izrično spominje rogovsko vino kao najbolje od triju vrsta, koje je opatija proizvodila,² a znademo, da je i za turskog gospodovanja Rogovo svojim vinom bilo na glas. Rogovski krunski posjed prije g. 1059. mora također da je lozom zasađen bio, te je izvjesno, da će se među ruševinama otkriti i zdanje sa spravama za pravljenje vina, kao što se sada otkriva u krunskom dvoru u Klobučcu posrijed kaštelskog polja.³ Glavni podrum za rogovske plodine, opatija je imala na obližnjem primorju uz pristanište za tovarenje na brodove. To je bio molum Rogouae, današnji sv. Filip i Jakov.

Vrbica i Zidine.

Dok je Rogovo bilo središtem čitavoga posjeda opatiije sv. Ivana i boravištem jednog odjela koludara, koji su crkvu sv. Mihovila služili, na ostalim teritorijima su se nalazila druga gospodarstvena zdanja.

Vrbički teritorij bijaše ratarstveni odsjek opatiije sa mlinom i žitnicama, 2 km. od crkve sv. Mihovila jugoistočnim pravcem, a susjedne Zidine nijesu drugo nego ogromni torovi za stoku velikoga zuba. Opatija je taj posjed dobila darovštinom kralja Petra I. Krešimira, pak poznijim ga nabavama i zadužbinama povećala.⁴ Umjetno navrnuta potočina Jablan, sve do prije dvije godine je tjerala mlin u Vrbici, a taj se spominje već XII. vijeka i to kao „starinski mlin“ ili mlin sv. Kuzme i Damjana.⁵ Izvjesno je taj mlin opstojao posrijed kraljevskoga teritorija i prije g. 1059.

¹ Sr. Ljubić Policorion 5, 39.

² Odluka apoštolskoga vizitatora trogirskoga biskupa Jakova, 24-IV-1467.

³ Sr. Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. II, str. 146. i dalje.

⁴ Isprave XI—XIV. vijeka kod Ljubića Policorion 6—9, 12, 34, 35, 48, 49, 51, 64. gdje su odnosni citati na Račkova Documenta i Kukuljevićev Cod. dipl. II.: regalis terra ad Muros (Zidine), vinea ad Murazulum (Zidine), terre in Serviza (Vrbica), terri-

torium de Servica, territorium Virbice, pa Virbiza cum aqua molendinaria, molendino sanctorum Cosme et Damiani de Varbica itd. Po svoj prilici Serviza nije drugo, nego prepisačka pogriješka mjesto Verbiza.

⁵ Isprava od g. 1197. kod Ljubića Policorion 35, 48 i dalje, 61. Potvrdnica kralja Stjepana III. od g. 1166.: „Virbiczam cum aqua molendinaria“. Kukuljević Cod. d. II, 71.

Pri popravljaju toga starinskoga mlina g. 1894. vranski je knez gosp. Ugo Borelli pod sredovječnom građevinom našao još stariju, a kopajući temelj za stupu na 2 m. ispod temelja gornje zgrade naišao je na dopovjesnu naslagu i u njoj na rt strjelice od bjelokosti, koja je od vremena dobila lijepu tamnu patinu. Tu je po svoj prilici opstojala dopovjesna naseobina na sojenicama ili terramara te bi po tom Vrbica bila jedna od najdavnijih nastavnih točaka na balkanskom zapadu.¹

Na jednom humku 1 km. sjeveroistočno od Vrbice zapremaju ruševine površinu skoro kolik je cijeli grad Biograd. To su Zidine, koje vojnička karta bilježi pogrješno „Zidinić“, a isprave počam od druge polovine XI. vijeka: ad Muros, Murazuli. Po tom rek bi da su one zgrade već polovinom XI. vijeka bile ruševine, te pripadaju mnogo davnijem vremenu. Sudarale bi se po načinu zidanja ove zgrade s mirima liburnijsko-rimske Blandone, današnjega Trojan grada na Stabnju. To su zdanja u suho od velikih tupim teškim oruđem surovo učetvorenih balvana. Od tolikih zgrada, što si u tlorisu posvema nalikuju, neke se još dobro razabiru. Osnova im je četvorinasta. Jedna je dulja od 100 m., druga isto tako velika ima na jednom kraju pridjelak. Čitavi skup ovih zgrada predstavlja nam poglavito torove za stoku velikoga zuba, po poznatom uzorku sangalske opatiije.² Ova se je gospodarstvena uredba silno razvila i za starohrvatskog doba.³ osobito u rogovskoj opatiji, kojoj su pripadali još i torovi za stoku malog zuba u tako zvanj biogradskoj opatiji. Krasne livade i oranice, koje okružuju Vrbicu i Zidine, nijesu negda onako od povodnje stradavale kao poslije g. 1648., jer su se rogovski opati brinuli, da nezdravu Blatinu sustavno presuše. To nam svjedoče tragovi starinske kanalizacije i naum rogovskoga komendatora Petra Foscara, koji je g. 1463. presušio do dvije tisuće rala blata kod Vrbice.⁴

Da s gospodarstvenoga gledišta u Vrbici nije falila ni jedna posebna po prirodnom udešaju baš zgodna struka, što se inače u sredovječnim ispravama prerijetko spominje, svjedoči nam rogovska isprava od g. 1463. Na potoku, što je Vrbicu s istoka oblijevao, bilo je uređeno lovište za ptice, sa posebnim spravama, vadila (pantera ili vabila?) nazvanim. Zakupnik je morao za najam lovišta davati godišnji prinos od 25 pari ulovljenih ptica.⁵ Kod Vrbice još danas ima pomješće Vadila nazvano, a tu je po svoj prilici bilo spomenuto lovište. Vadila, po grčku *Panthera*, bijaše vrst mreže, danas Popuna nazvane (francuzki *Pantière*), za lovljenje sitne ribe i ptica vodarica.⁶ Ta vrst mreža sastoji od više usporednih mreža različite gustoće, tako da riba ili ptica, kad je jednom glavom

¹ Spomenuti koštani predmet ne može biti od strjelice. Na mene čini utisak kao da je to bio klinac za navijanje žica na kakovom glasbenom instrumentu srednjeg vijeka. Op. urednika.

² Sr. De Caumont *Abécédaire-architecture civile*, III. éd. str. 27.

³ Sr. Rački *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, str. 225. i sl.

⁴ *Theiner Mon. Slav. Merid.* I, 488. Ingerum, ralo, koje su dva vola mogla u dan uzorati, zahvaćalo 64 × 32 m. Sr. Rački *Nut. stanje* 228.

⁵ Petar Crescentius *De Agricultura* L. X. c. 17; Salmatius *De usur.* str. 352; Andreas Floriacensis *Miracula S. Benedicti*, L. III.; sr. Du Cange *Glossarium mediae et intimae latinitatis* s. v. *Panthera*.

⁶ Sr. Rogovski arhiv br. 163.

zapela nije mogla više umaknuti. Ptice povodarke osobito patke, zarone pod vodu, da u kaljužnom dnu kljunom izriju crve; kad su vadila na dnu razastrta, roneća ptica u nje zaplete glavu, te se uduši. Vadila se ne istežu kao druge mreže, nego se hite na dno, te se tako ostave, dok se u nje što ne ulovi.

Vrbica i Zidine za turskog gospodstva kao i Rogovo pripadoše vranskom zijamet. Vranski su begovi u Vrbici imali svoj mlin, te pokušali obnoviti selo, a po svoj prilici i torove u Zidinama. Odatle nastadoše zapletaji, koji su doveli do kandijskog rata. Iza izгона Turaka (1648.) ovaj je krasni predjel uslijed mletačke politike od nevolje opustio. Kada se je obnovila vranska knežija starinski mlin u Vrbici opet stade raditi, te bijaše jedina nastavana točka posrijed vranske Blatine. Po osnovi ozdravljenja Blatine od savjetnika Tamina, što se od dvije godine uspješno provodi, vrbički će mlin morati prestati raditi.

Biogradska opatija.

Tako se nazivlju ruševine ogromnih torova, što se protežu za više od $\frac{1}{2}$ km. lijevo od brzozavnog stupa br. 30 do 42 uz cestu Biograd-Pakoštane.¹ Sve su zgrade u suho zidane, četverouglasta oblika, a više ili manje su sagrađene po istom uzorku. U veliko dvorište se ulazi vratima na pročelnoj zapadnoj strani. Na lijevoj strani od ulaza je oveći prigradak, a u jugoistočnom kutu drugi nešto omanji. Očevidno su to torovi za stoku maloga zuba, ovce i koze. Omanji nutrnji pregraci su bili za janjad ili kozlad, oveći za ovnove ili jarce. Ovi torovi odgovaraju onima u Zidinama kod Vrbice. Da su ovi torovi pripadali rogovskoj opatiji, svjedoči nam ne samo današnji naziv, nego i ta činjenica, da su se posjedi rogovske opatije protezali na istočnom obronku biogradske kose od Rogova do Bučine.

Ruševine ovećeg skupa gospodarskih zgrada protežu se uz morsku obalu južno od Biogradu, te se nazivlju Konvenat. Valjda je i tu opstojala jedna gospodarstvena podružnica rogovske opatije. Ovaj predjel je danas zasaden maslinom, te bi se dalo nagađati, da su tu bili maslinci opatije, a gospodarstvena zdanja da su najprije služila za pravljenje i sačuvanje ulja. Iz isprave od g. 1291. doznajemo, da je čitavi taj predjel pripadao rogovskoj opatiji, a da su posrijed njega uz more bile soline nazvane Sošina.² Taj posjed kao da je rogovska opatija dobrim dijelom napustila uslijed presude od g. 1229., te je pripao vranskim Božjacima, a soline je ustupila na livel zadarskim plemićima Špingerolićima.³

Bošana i sv. Filip i Jakov.

Rogovska je opatija imala i svoje pristanište na moru, i to u selu sv. Filipa i Jakova. Za rimskog doba i za srednjega vijeka, među Biogradom i sv.

¹ Nova specijalna vojnička karta 1883. označuje te ruševine nazivom „Opatija“.

² Ljubić Policorion 62, 63.

³ „Rogovski arhiv“ br. 94.

Filipom i Jakovom pri moru bijaše gradić ili varoš, koji se u ispravama XI. vijeka nazivlje Bošanom, a to ime danas još žive u istoimenom zdenču. Osim zidoderina, što se vide na obali i u samom moru, raspoznaje se još starinska crkva. Ta se je crkva već g. 1059. smatrala davnom,¹ te je bila ili starokršćanska zgrada, ili poganski hram. Druga ju bilješka označuje „poganskom crkvom“, a sva se je bošanska draga po njoj prozvala „Poganskom dragom“, kao što i jedno veliko stablo, koje je bilo pograničnim biljegom „pogansko stablo“.² Možda se je još do XI. vijeka u Bošani održao rimsko-liburnijski poganski živalj ili ostatak nepokrštenih još Hrvata, te odatle i taj topografski naziv.

Svakako je Bošana za rimskog doba bila važnijom točkom na biogradskoj luci, jer je imala i ogranak rimskog vodovoda, od kojega su se našle olovne cijevi. Kako je ovo jedina točka biogradske okolice sa tragovima rimske naselbine, valja nam ovdje tražiti onu rimsko-liburnijsku varoš, od koje je u Biogradu bio odlomak. I bošanski zdenac i kameno napajalo za marvu do njega starorimskog je izgleda.

U XIII. vijeku je Bošana imala crkvu sv. Adrijana, gdje su danas ruševine Kapelica.³ Na zapad Bošani su se sterali primorski posjedi rogovske opatije, te dvor, koji postade zametkom današnjeg sela sv. Filipa i Jakova.

Isprave od XIII. vijeka opetovano ističu u filipjakovskom području opatijske solarne u Bošani,⁴ pristanište za brodove (M o l u m R o g o v e)⁵ i opatijsku uljarnicu u sv. Filipu i Jakovu.⁶ Po mjestopisnim oznakama solarne su bile uz more oko današnjega bošanskoga zdenca, sa svih strana okružene posjedima opatije. Nedaleko se vide u moru i ruševine zgrada, po čemu bi se dalo zaključiti, da je još u poznijem srednjem vijeku Bošana bila nastavana točka. Rogovsko pristanište za lade odgovara današnjoj filipjakovskoj luci, a uljarnica je pripadala starom dvoru, koji je u sredini sela. Taj je dvor postradao za ratovanja Ljudevita I. s Mlečićima (1345—58.) kao i ostali rogovski posjedi, te se na njemu vide razni popravci počam od druge polovine XIV. vijeka. Poznat je pod vulgarnim nazivom „kaštel“ posrijed skupine Pelicarićevih kuća. Pročelje kaštela u obliku četvorinaste kule imalo je dva grba, označujuća doba popravaka. Grb plemenite zadarske porodice Markić-Pažinovića, kojemu su na štitu pri vrhu četiri liljana uporedo među četiri zuba turnirskog ovratnika, a na dnu stablo, još je na svom mjestu. Pripada nepoznatom rogovskom opatu prve polovine šestnajstoga vijeka.⁷ Drugi grb, pred desetak godina premješten na zapadno vanjsko lice kule

¹ Na ovu se crkvu odnosi bilješka u Krešimirovoj darovnici od g. 1059.: „in Bassano iuxta maris litora illic ubi est quedam netus ecclesia“. Sr. Ljubić Policorion 6.

² N. mj. str. 67.: „usque ad ecclesiam paganam“ str. 16.: „vallis pagana“ str. 5.: „arbor pagana“.

³ Sr. Ljubić Policorion str. 37.

⁴ Rogovski arhiv br. 69, 117.

⁵ Sr. Ljubić Policorion 66, 67. Izvornik u c. k.

namj. arh., odsjek Rogovo, br. 8; Farlati III. 257 izostavio ovaj ulomak; sr. Rogovski arhiv br. 8.

⁶ Sr. spomenicu o stanju rogovske opatije za razdoblja od g. 1609.—50.

⁷ Sr. Heyer Wappenbuch des Königr. Dalmatien str. 69, T. 43. Isti grb u krasnom prozoru doma Markić-Pažinovića u Zadru na trgu sv. Roka.

predstavlja šesterostranični štit sa osam okomitih pojasa, na trećem s lijeve križ, nad štitom kardinalski šešir, a pri dnu godina 1496. Ovo je grb rogovskog opata komendatora kardinala Dominika Grimana.

Crkva uz sjeverozapadnu stranu dvora, prije pod naslovom sv. Mihovila popravljena je od opata Petra II. Aramera, jer nosi na južnom zidu iz van, njegov grb. Po svoj prilici je od tada poprimila novi naslov sv. Filipa i Jakova te se u XVI. vijeku tako prozvalo i samo selo, istisnuv stariji naziv „Rogovski pristan“. Crkva ne pruža ništa zanimiva osim samostalna četvornoga zvonika novijeg doba, a obnovljena je g. 1707.¹

Najvažniji spomenik benediktinskoga dvora u sv. Filipu i Jakovu je podrum, što se nalazi uz Kaštel pod tlom dvorišta Eškinjina. To je opsežno podzemno zdanje u obliku bazilike, naime četvorinasta dvorana, koja završuje na polukrug. Presvođena je bačvastim svodom, koji počiva na dva reda čvrstih pornjaka četverokutnog prereza. Po ovom podrumu bi zaključili, da je u sv. Filipu i Jakovu bilo središte onog dijela posjeda rogovske opatije, koji je bio maslinom zasaden.

* * *

Ovaj pregled negdašnjih kopnenih posjeda rogovske opatije, prikazuje približnu sliku žitovanja najuglednije starohrvatske opatije. Dok je matica samostana bila najprije u Biogradu, pa na Tkonu, čitavo skoro polje, što je okružavalo Biograd od sredine vranske Blatine do mora, pa od Turnja do Opatije na vrh Biograda, većim dijelom pripadoše rogovskoj opatiji. Samo Rogovo bijaše središte toga posjeda i glavno sjedište kmetova, koji su obrađivali vinograde. Prema vrsti zemljišta i obrađivanja čitavi se je posjed dijelio na više ogranaka. Usjevima i livadama bijaše središtem Vrbica sa žitnicom i mlinom, te s torovima za stoku velikoga zuba u Zidinama, u biogradskoj Opatiji se je usredotočilo stočarenje s marvom maloga zuba, koja je zgodnu pašu nalazila po kršovitom obližnjem hrptu biogradske kose. Sv. Filip i Jakov još danas slovi svojom mioririsnom žutinom i uljem, te bijaše uljarnicom opatije i skladištem opatijskih plodina, sa pristaništem za lađe. U susjednoj Bošani se je tjerao solarski obrt.

Ne samo, da su ovi podaci važni za povjest rogovske opatije, nego i za hrvatsku kulturnu povjest prije zasnovanja same opatije. Svoje je posjede rogovska opatija dobila poglavito darovštinama kralja Petra I. Krešimira, a ti su posjedi prije sačinjavali krunsko dobro oko Biograda, te na njima opstojaše uređeno gospodarstvo još prije sredine XI. vijeka. Benediktinci su nastavili stari način gospodarenja, popravljajuć i nadograđujuć zdanja. Tako rogovska opatija predstavlja uzorak krunskog posjeda, (territorium regale, terra regalis) što se često spominje u ispravama iz doba hrvatske narodne dinastije.

¹ Glagolski napis uzidan do velikih vrata iznutra glasi: † 1707. miseca otubra na 3

bi po(no)vena ova crkva; bitada parokian, g(ospo)d Mikula Kužinović.

Tkonski samostan.

Otok Pašman, koji se od sjevero-zapada k jugu-istoku skoro usporedo s biogradskim primorjem proteže, omeđašuje biogradski zaljev sa zapadne strane. U sredovječnim ispravama poznat je pod oblicima *Flaveycus insula*, *insula Postimana*, *Piscimanus* i *Pescimanus*.¹ U drugoj polovini X. vijeka u selu Nevidanima zadarski je prior Majus sagradio crkvu sv. Mihovila, te ju ustupio benediktincima zadarskoga sv. Krševana.²

Uz Nevidane ističe se na Pašmanu u XI. vijeku kaštel Kutun s crkvom, sv. Kuzme i Damjana, a do njega istoimeno selo s crkvom sv. Marije, koja još i danas postoji.³ Ali Tkon je stariji od toga doba, kada se prvi put spominje. Na istočnoj strani otoka Pašmana, a sučelice sa Biogradom na strmenitu vrhuncu Čokovac (90 m.) diže se stari kaštel Tkon, a od XII. vijeka rogovski samostan sv. Kuzme i Damjana, a na južnom obronku pol sata dalje uz more razvija se oko crkve sv. Marije ubavo selo Tkon. Posrijed bujnih maslinika i vinograda uz samo morsko igalo vide se ruševine rimskih ljetnika, a osobito kod Grgaševih kuća nalazi se rimskih grobova od opeka s pečatom SOLONAS, te rimskih novaca. I sam stariji oblik povjesnog imena *Cutun*, *Cotun*⁴ očevidno ispravnije *Catun*, keltskog je porijetla, te bi nam jamčio, da se postanje Tkona mora staviti u savez s keltsko-japodskim živiljem, koji je sjevernom Dalmacijom vladao prije rimskog gospodstva.⁵ Metatezom je nastao pozniji oblik Tkon, ili kako ga sami Tkonjani izgovaraju, Kun.⁶

Crkva sv. Kuzme i Damjana na vrh Čokovca biti će da je starija od druge polovine XI. vijeka, kada se prvi put spominje. Još prije g. 1070. bijaše ona u posjedu biogradske opatije sv. Ivana Evangeliste,⁷ te je opatija za tog doba dobila i zadužbina u opsegu današnjega sela Tkona. Samo brdo Čokovac nazivalo se tada „brdo sv. Kuzme i Damjana“.⁸ Kojim je načinom ova crkva došla u posjed biogradske opatije ne znamo. U razdoblju 1070—76. vodila se je među opatijom i biogradskim biskupom parnica, koja je svršila svečanom darovnicom na korist opatije. Na dan posvećenja crkve sv. Ivana biogradskoga u listopadu god. 1076. biogradski biskup Prestancije ustupi na vječna vremena crkvu sv. Kuzme i Damjana opatiji.⁹ Ali se je raspra opet raspalila nakon malo godina,

¹ Sr. Rački Doc. 26, 69, 70, 72; Ljubić Policorion 17, 60; „Rogovski arhiv“ br. 36, 42, 44, 49, 68.

² Rački Doc. 23, 69—72.

³ Rogovske isprave 1085—95. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16.

⁴ Isprava g. 1085.—95. „ad sanctam Mariam in Kutuno“; Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16. Rogovska isprava g. 1293. „ad Cotuno“ sr. „Rogovski arhiv“ br. 42.

⁵ Sr. Biedermann O etnografiji Dalmacije str. 40; Jelić Lički sandžakat, Koledar mat. dal. 1898. str. 103. op. 5.

⁶ Već u XIV. vijeku pojavljuje se oblik Kun, i to u rogovskim ispravama od g. 1363 i 1371. „de insulla Cunj“; sr. „Rog. arhiv“ br. 71, 96, a u ispravi od g. 1373. potpuni metatezovani oblik Tukon; n. mj. br. 105.

⁷ Sr. ispravu oko g. 1070. Rački Doc. 86; Ljubić Policorion 17.

⁸ Isprave 1070.—8. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16 i 17.

⁹ Isprava g. 1076.: „... quod Prestancius, Belgradensis episcopus, gratia divine et humane karitatis ecclesiam sanctorum Cosme et Da-

što je biskup Dobro početkom XII. vijeka crkvu posvojio, te je tek posredovanjem papinskog apokrizara Augustina g. 1113. opatiji povraćena,¹ i za kratkog mletačkog vladanja g. 1116. opatiji svećano potvrđena.²

Kako je iza rasula Biograda (1125) sjeverni dio biogradskoga primorja i potpao pod Zadar, to je dužda Dominik Michieli i crkve darovao zadarskom nadbiskupu. Rogovskim benediktincima je ipak uspjelo, te su od zadarskoga nadbiskupa Mike isprosili, da im je g. 1129. darovao staru njihovu baštinu, tkonsku crkvu sv. Kuzme i Damjana na Brdu, gdje oni zasnovaše novu maticu, koja je baštinila sva prava i posjede biogradskog samostana sv. Ivana Evangeliste³ Odsele se rogovska opatija nazivlje imenom nove matice, naime sv. Kuzme i Damjana na Brdu. Benediktinci si u starom kaštelu udesiše samostan, koji je sačuvao oblik jake tvrđice, tako da je u poznije doba imao i neku strategičnu važnost. U XIV. vijeku radi svoga čvrstoga položaja nazivao se je tvrđavom. Kad su Mlečići s križarima g. 1202. porušili Zadar, zadarski kaptol s plemstvom nađe zaklona u tkonskom samostanu, te su iz harnosti obasuli rogovsku opatiju raznim darovštinama i u samomu Zadru.⁴

Velik bijaše ugled tkonskog samostana, u kojem se je gojila slavenska služba božja, te su tkonski glagolaši bili i preko granica Hrvatske dobro poznati. Ali u najljepšen cvjetanju zadesi tkonski samostan nemila kob. Kad je kralj Ljudevit I. 1345. došao u Dalmaciju, da obrani od Mlečana opsjednuti Zadar, upre se mletački vođa Nicoletto Quirini svim silama, da osvoji tvrđu sv. Kuzme i Damjana, koja je Zadranima bila najjačim uporištem na otočju. Bitka se zametne 2. prosinca, ali Mlečani uspješe tek onda, kada podmitiše neke od posade. Vlada mletačka odluči, da tvrđu pridrži, te postavi u nju posadu pod zapovjedništvom mletačkog plemića. Kada je Zadar opet došao pod Mlečice, da ga sasvijem osame i tako bolje sebi osiguraju, dade republika 8. prosinca 1347. tvrđu sv. Kuzme i Damjana do temelja porušiti.⁵ Tkonski redovnici pokušашe, da si kako tako sagrađe nešto kuća, gdje da glavu sklone, ali im i te Mlečići raskopaše, te su g. 1356. bili bez krova. Ovo posvemašnje postradanje tkonskog samostana spominje i jedan napis od g. 1369.

Očistivši kralj Ljudevit I. god. 1358. dalmatinsko primorje od Mlečica, dobiše rogovski benediktinci opet sve svoje posjede, a papa im ih Inocencije VI. potvrdi.⁶ Žurno se oni latiše gradnje samostana na Tkonu kao i ostalih crkava i opatijskih zdanja, što bijahu za ratovanja u Rogovu, Filipjakovu i Tukljači stradali. Mnogo je napisao ovjekovječilo ovo sjajno preporodno doba rogovske opatije, osobito požrtvornost opata Petra II. Aramera Zadranina, koji je i tkonsku crkvu iz temelja obnovio.

miani, que sita est in acuto vertice cuiusdam monticuli, non longe a supradicta urbe distantis, monasterio sancti Johannis euangeliste perpetualiter habere concessit". Rački Doc. 107; Ljubić Policorion 18.

¹ Sr. Ljubić Policorion 20; Kukuljević Cod. dipl. II, 9, gdje je pogriješna godina 1103. mjesto 1113. sr. Alačević Bull. Dalm. XII, 40.

² Potvrđnica dužda Faliera g. 1116. Ljubić Listine III, 387; Policorion 28; Kukuljević Cod. dipl. II, 20.

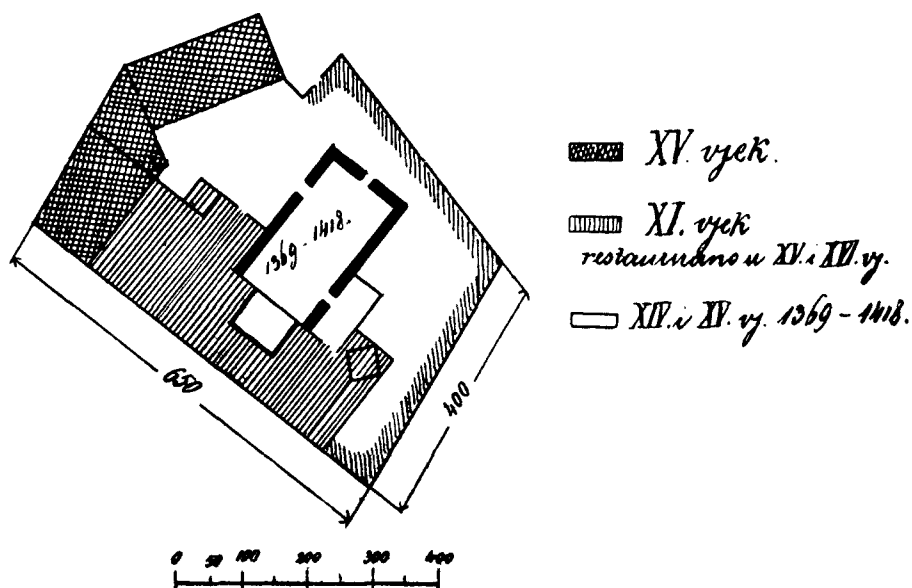
³ Ljubić Policorion 22.

⁴ Ljubić Policorion 30, 32, 34, 44—5, 50, 63—4.

⁵ Ljubić Listine III. 301, 317. Sr. Annuario dalm. IV. 23, 48.

⁶ Ljubić Policorion 51.

Povjest tkonskog samostana za ovog i slijedećih vijekova, sačuvala nam se je većinom u napisima i arhitektonskoj dekoraciji samostana. Od sela Tkona vodi k njemu u živac usjećen nogostup. Brdo završuje u oštrac, koji na sjevernoj i zapadnoj strani pada okomito, dočim je i s drugih strana teško pristupan. Tloris samostana ima oblik papetorine, koje dulja istočna strana mjeri do 700 m., a srednja sjeverna do 400 m. Glavni ulaz u jugozapadnom uglu visoke zidne ograde vodi u dvorište. Crkva zaprema po prilici sredinu čitavog skupa, a samostan južno i istočno krilo (sl. 16.). Kojekuda su po samostanu uzidani arhitektonski ulomci iz najstarijeg doba, sigurno od kaštela i crkve, koji se spominju već u drugoj polovici XI. vijeka, i to: 1. Dva ulomka arhitektonske dekoracije u plohozrezbi iz starijega srednjega

Sl. 16. Tloris samostana sv. Kuzme i Damjana u Tkonu.

vijeka. Jedan je ulomak kamene ploče $0,20 \times 0,15$ m. sa plitkim četveroprutastim reljefom na zavoje ili pleter, uzidan pod kamenim stubama nad hodnikom. Drugi je kameni ulomak sa 3 plitke volute iste skoro veličine, uzidan do srednjeg prozora južnog krila (Sl. 17.). 2. Ulomak dvaju mramornih stupića blizanaca u istoj zgradi kod sjevernog prozora. 3. Krin ili ljiljan u reljefu do vrata iste zgrade (Sl. 18.). Ovi ulomci pripadaju kaštelu i crkvi sv. Kuzme i Damjana iz doba hrvatskih kraljeva, te su na današnje mjesto kao gradivo dospjeli u XV. vijeku. Dosta uspomena imamo o sjajnom razdoblju g. 1358., kada se je samostan obnovio. Na crkvi: U ućelku pobočnih vrata je uložen napis, po kojemu se razabire, da je opat Petar II. Aramer g. 1369. započeo iz temelja graditi crkvu sv. Kuzme i Damjana, Antemija, Leoncija i Euprepija,¹ a drugi napis uz grb na

¹ † Hoc opus nove (con)structio(n)is ad futuro|r(um) rei memoria(m) post

destructione(m) i(n)frasc|ripto(rum) loci (et) eccl(es)i(e) s(an)c(t)oru(m)

Sl. 17. Stariji arhitektonski ulomak u tkonskom samostanu.

polju na stražnjoj nozi hidra u propanj prama desnoj strani; vrh gornje šape osmerotraka zvijezda (Sl. 19.). Do grba je još tro-latični ljiljan u kružnici (Sl. 20.). Djelatnost opata Fridriha pri obnavljanju samostana osobito je naglašena u ispravi od god. 1401.² Crkva je dovršena i posvećena za njegova nasljednika opata Petra III. Praskvića g. 1425.³

Još su se dva spomenika iz doba ovih popravaka obćuvala, a važna su i za povjest našega slikarstva. Na vanjskom licu stražnjega zida presbiterija crkve spram blagovališta je velika slika na ljepu, ali žalibože nagrđena poznijim oklaćivanjem. Po vidljivim tragovima pripadala bi razdoblju popravaka od g. 1369—1418. Valjda će se pomnijivim čišćenjem moći donekle spasiti. U crkvi je veliko gotičko slikano raspelo *crux triumphalis*, koje je moralo stajati nad pregradom presbiterija.

Sl. 18. Stariji arhitektonski ulomak u tkonskom samostanu.

Cosme et| Damiani Antemii Leontii et Euprepii mar|tiru(m et) fr(atru)m rehedificatur (et) a fu(n)dame|nto const(r)uitur ad laudem Dei o(mn)i-poten|tis et beatissime virginis eiu(s) matris| Marie d(i)c(t)or(um)que s(an)c(t)or(um) per fratre(m) Petrum de Jadera Dei et Apostoli|ca gra(tia) hu(m)ilem abbatem d(i)c(t)i loci capel|lanumque d(omi)ni pape i(n)fra-scripti ins|tanti anno a Nativitate Salvatoris millesimo .CCC. sexa-gesimo nono| indictio(n)e septima die quarto junii presidente papatu d(omi)no Urbano di vina p(ro)viden-

ročelju crkve kazuje, da se je gradnja dovršila 1418 za opata komendatora, a kasnije spljetskog nadbiskupa, Frana Maripetra.¹

I zvonik, utjelovljen u sjeverozapadni ugao samostana, na svom prvobitnom roman-skom potgradku, obnovljen je za ovoga doba valjda od nasljednika opata Petra II. Fridriha Zadranina. Ovaj je opat g. 1391. dao saliti kod majstora Marka Katalana zveno, koje se sada nalazi na župnoj tkonskoj crkvi sv. Marije. Na donjem rubu je napis: A(nno) † M. CCC. LXXXI. M(arcus) Catalano me (fecit) abb(at)i Fedirici Rogove. Na sredini je grb opata Fridriha. Na jednom

tia papa qui(n)to a(n)no ei(us) VII. Na mramornoj ploči u polukružnom učelku pobočnih vrata. Ljubić Policorion 67; Bianchi Zara crist. II, 138 izpušta dvije riječi. — † Hec ecclesia (sic) fuit (con)ple|ta .1418. tempore reveren|di patris d(omi)ni Francisci Ma|ripetro honor(a-bilis) ab(b)atis san(c)torum Cosme et Damiani D(ei) m(artyrum). Ljubić Policorion 67; Sr. Bianchi n. mj. 144, djelomice neispravno. — Drugi gotički napis 1426. godine postavljen je u spomen crkvi podijeljenog proštenja.

² Sr. „Rogovski arhiv“ br. 136.

³ N. mj. br. 150.

Obzida samostana i vanjski ulaz su više-krat popravljani, kako nam svjedoči tri na pročelju ulaza uzidana opatijska grba. Prve su radnje bile izvedene za opata Fridriha Jurjevića koncem XIV. vijeka, jer je tu grb njegov (Sl. 21.). Drugi grb nepoznatog opata ima lava u propanj sa inicijalima I N A W; nad štitom opatijska infula. Treći grb, štit sa tri okomita pojasa, u sredini križ, nad štitom opatijska klobuk, a s jedne i druge strane glagolski napis: Go(spo)din, Marko-Barbo učini. (1448—51.).

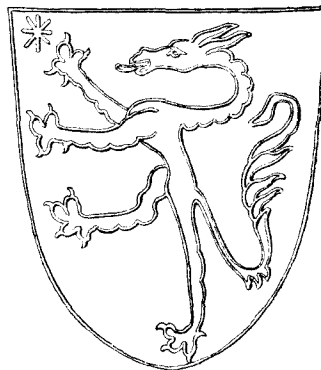
Na izmahu XV. vijeka, popravljalo se je, sudeći po navedenoj već odluci apostolskog vizatora od g. 1467., južno glavno krilo samostana. Tomu dobu pripada krasna gotičko-mletačka bifora, koja meće s kata na shod na sjevernoj strani, s koga se uživa neopisivo velebn pogled na čitavi zadarski zaljev i svukoliku sjevernu Dalmaciju do Velebita i Dinare. Usred bifore uzidani grb ima na srijed štita okomiti pastirski štap oko koga se opliće zmija.

Prior Anton Bogdanić iz Pašmana u prvoj je polovini XVI. vijeka marljivo nastojao oko preuređenja nutrine samostana. On je g. 1517. popravio blagovalište, koje je još sada dobro sačuvano.¹ On je četrnaest godina kasnije umro,² te je po svoj prilici dovršio još i zapadno krilo samostana.

Česte ove popravke prouzročile su elementarne nepogode, osobito od udaraca munje. Tako je primjerice samostan nastradao oko g. 1638. kada mu je grom oborio zvonik, oštetio veliko zvonu i razklimao crkvu,³ tako da se moralo uložiti 200 dukata za popravak. Te je popravke izveo opat komendator Gradić.⁴ Zadnji opat, koji je tkonski samostan god. 1746. popravio, bijaše zadarski nadbiskup, a rogovski komendator Mate Karaman,⁵ a kada je g. 1808. država inkamerirala sve posjede ro-

Sl. 20. Lijljan na tkonskom zvonu od g. 1391.

Sl. 19. Grb rogovskog opata Fridrika Jurjevića na tkonskom zvonu.

Sl. 21. Grb rogovskog opata Fridrika Jurjevića na kamenu u tkonskom samostanu.

¹ Napis glagolski u dvije crte na vratima blagovališta iza presbiterija crkve: ·č·f·ž·ü· Aprila na d(a)n ·i·z· [= 28] p(r)iuur dom Anton Bogdan[i]ć s koludri učini to. Sr. Bianchi Zara crist. II, 134.

² Nadgrobna ploča, sada uložena kao mensa u južni pobočni žrtvenik, nosi glagolski napis

g. 1531.: ·č·f·d·j·a· Totu lež[i] dom Antoni Bog[d]anić priur s(ve)tog[la] Kuzmi i Domjana s Pašmana.

³ Namj. arhiv. Atti del. prov. gen. Alvise Mocenigo II, 143.

⁴ Izvorno pismo Ponteovo u zbirci Bihaća.

⁵ Napis na glavnom ulazu u unutarnje krilo

govske opatije, zadnji tkonski benediktinac Petar Pletikosić († 1849.) otkupi crkvu i samostan, te ih kako tako dade popraviti. Od posvemašnje propasti spasio je tkonski samostan župnik S. Banov izhodiiv god. 1877. potporu od vlade za najnužniji popravak.¹ I tako tkonski samostan, pust na onoj glavici samotnoj, spominje slavnu prošlost. Pohodi ga rodoljub i izletnik, privabljjen, krasnim vidikom i slatkim uspomenama, a gdjekad i požudni istraživač skrovitoga blaga, što noću ruje u svakom kutu, gdje naslućuje, da su monasi svoje blago zakopali.

Od same crkve sv. Kuzme i Damjana XI. vijeka nema traga, jer je g. 1347. do temelja porušena. Od istodobnoga kaštela se vide tragovi u južnom krilu samostana, koje je u XV. vijeku bilo sasvim pregrađeno. Kaštel je po svoj prilici imao ulaz na jugozapadnu kutu, gdje sada vodi pokaldrmana strmina iz južnog u zapadno krilo. Ovo je sa sadašnjim ulazom djelo XV. vijeka.

Tkonska župna crkva i rogovska riznica.

Selo Tkon na podnožju brda, na kojemu sjedi tkonski samostan sv. Kuzme i Damjana, već nas i s toga zanima, jer je spadalo među glavne posjede opatije.² Ali u Tkonu susretamo osim crkve sv. Marije, koja se s okolišnim grobljem spominje već u drugoj polovini XI. vijeka,³ i ostatke rogovske riznice.

Crkva sv. Marije je u svojoj jezgri starija sredovječna bazilika na tri lade, odijeljene arkadama na puni luk, a stupovi imaju baze s ugaonim listićem i ranoromanske kapitele sa tri oštra primogova lista po strani, od kojih dva skrajna završuju u malu volutu. Prozorčić riznice još je zaštićen kamenom sredovječnom rešetkom. Po hrvatskom napisu od g. 1742. crkvu je iznova posvetio zaderski nadbiskup Zmajević. Međ tolikim dragocjenim predmetima, koji su iza dokinuća samostana sv. Kuzme i Damjana pripali ovoj crkvi, najviše pažnje zaslužuje pala glaynog žrtvenika. Slika na dasci sa sadrenim dnom, prekrivena je tako srebrnim zavjetima, da se vidi tek glava i nešto odijela dosta dobre izradbe, prikazuje blaženu djevicu Mariju. Do glave vele, da joj stoji u kraticama grčki napis ΜΗΤΗΡ Θεοῦ. Ovo djelo izgleda dosta starodavno, a možda će sizati do u XII. vijek, ako ne još i dalje. Izvjesno bi se moglo suditi, kada bi se sliku oprostilo od nakita, te se mogao pročitati napis pri dnu. Predaja hoće, da je ova slika pred mnogo vremena prenešena iz zablacanske crkve, koje se ruševine vide u Kosoviću na sjeverozapadnoj obali vranskoga jezera. Tada je iz crkve sv. Marije maknuta druga slika na drvetu bez sadrena dna s napisom A. D. g. 1767., i prenešena u kapelicu na Kalvariju. Vjerojatnije je, da je prenešena iz tkonskog samostana.

samostana: Monasterium hoc reparatum fuit Matheo Caraman abbate dicti monaster(ii) nunc etiam archiepiscopo Jad(ren)si anno Salutis MDCCXLVI. Nad napisom je Karamanov grb. Bianchi n. dj. II, 135 pogreši u godini „MDCCXVI“.

¹ Sr. Bianchi Zara crist. II, 135.

² Izvještaj komendatora Montemerla od g. 1554.

³ U spomenutoj rogovskoj ispravi od g. 1085—95. uz crkvu sv. Marije spominje se i grobnica sina kaštelana Prestancija: „ad sanctam Mariam in Kutuno pro anima filii eo sepulti“. Sr. Rački Doc. 174; Ljubić Policorion 16.

Slika sv. Ante na sadrenom zlatnom dnu, 0.40 × 0.30 m velika, pripada XIII. ili XIV. vieku. U sredini je stojeći svetac, koji u desnici drži ljljan, a u lijevici na otvorenoj knjizi malog Isusa; o desnu mu je stol, pokriven crvenim sagom, a na njemu knjiga.

Riznica, osim krasnog gotičkog lava b o, ima šest kaleža, od kojih su tri iz starijeg doba. Dva su 0.20 m. visoka bez rezbarije, ali starinskog tipa, treći 0.193 visok, urešen je vajarijom geometričkih i bilinskih motiva, te posrijed drška ima koljenac. Na obrubu podanka ima napis po prilici XVI. vijeka *La·curma·de·Lisigniani·feze·farlo·al·p·e·g^o·g·z·* — Med crkvenim odijelom ističu se starije albe, urešene ukusno i vješto izrađenim vezenim obrubom. — Od tkonskih opata preostao je još i prsni križ u obliku enkolpiona.

To su jedini tragovi negdašnje bogate rogovske riznice, što su iza inkameracije na Tkonu preostali. Liturgične glagolske knjige u novije su doba koje-kuda raznesene.¹ Za francuzke inkameracije mnogo je dalmatinskih moćnika pretopljeno u kovinu, tako da nam nije preostao nijedan važniji spomenik. Utješit nam se je sa nekoliko bilježaka o doista bogatoj rogovskoj riznici. Odluka apostolskog vizitatora od g. 1467. uzgredice spominje i rogovsku riznicu, u kojoj je bilo sila kaleža, križeva, crkvenog odijela, posuđa i nakita. Za prvih turskih provala u XV. je vijeku postradao jedan dio rogovskoga crkvenoga pokućstva,² a za ciparskoga rata rogovski su redovnici na vrijeme sklonuli u sigurno zaklonište važnije dragocjenosti, i to kod zadarskih koludrica sv. Marije (g. 1571.). Popis toga poklada priopćujemo niže. Za pohranu preostalih dragocjenosti je opat komendator Gradić g. 1644. dao napraviti posebnu podzemnu spremu do velikog žrtvenika u samostanskoj crkvi.

Osim navedenih predmeta, što se čuvaju u župnoj crkvi, sačuvala nam se je izcrpivija uspomena samo o jednom komadu srebrnine rogovske riznice. Još u XVII. vijeku čuvala se je u tkonskoj riznici srebrna ruka, izradena 12. prosinca g. 1370. sa posvetnim napisom u stihovima:

Sacri monasterij Rogov(a)e locati,
Sancti Cosmae et Damiani nominati,
Petrus abbas fieri fecit istam manum;
Quem Papa suum fecerat Urbanus capellanum.
Anno millesimo [tercentesimo] terdeno
Nec non quat[er]deno duodenoque Decembris
Haec e(s)t perfecta cum suis membris³

¹ Bianchi Zara crist II, 136, spominje ostanke rogovskog arhiva kod pašmanskog župnika J. Bakinića; među raznim ispravama na pergameni, da je tu bio još i glagolski misal od pergamene, ukrašen sitnoslikarijama. Valjda je to isti onaj tkonski časoslov, što ga već gore spomenusmo.

² Sr. „Rogovski arhiv“ br. 175.

³ Papirnata ceduljica s rukopisom XVII. vijeka u c. kr. namj. arhivu u Zadru, Odsjek Ro-

govska opatija, k god. 1370: *Descriptio quae extat super brachium in ecclesia St. Cosmae et Damiani*. Prepisač je u petom stihu izostavio „tercentesimo“. Napis ne može spadati u godinu 1070., jer je Urban II. vladao sedamnajst godina kasnije (1087.—1099.), a potankost, da je opat Petar bio „papinskim kapelanom“, ističe se i u napisu g. 1374.

Opat Petar II. Aramer, kapelan pape Urbana V. (1362—70.), poznat nam je već kao obnovitelj rogovske crkve i inih spomenika, te u napisu od g. 1374. nosi on naslov papinskog kapelana. Još u drugoj polovini XVI. vijeka rogovska je riznica imala i opatijski štap (kućma) od kosti, sastavljen od šest komada, jednu opatijsku infulu sa maticom, ostensorij od srebra, dva srebrna križa, tri moćnika, med kojima već spomenuta ruka od g. 1370., te dosta crkvenog odijela.¹

III. Primorske sidraške podžupanije.

Po pisanim izvorima starijeg doba izvjesno je, da se je županija Sidraga dijelila na više podžupanija, a od njih izrično se spominju podžupanija miranjska i blatska. Po poznijim izvorima mogu se opredijeliti i druge podžupanije, naime: Sidraga u užem smislu sa središtem u Tinju, nadinska sa središtem pri sv. Martinu u Kozmanima nad Sukošanom, te zablatska sa središtem u Zablaću pri sjevero-zapadnoj obali vranskog jezera. Za mletačkog doba posobe svake podžupanije drže svoje zborove u spomenutim mjestima, a po tom može zaključivati, da se je u toj poznijoj pravnoj porabi održala starohrvatska teritorijalna uredba.

Odakle je postalo čitavoj županiji ime Sidraga, nebijaše stalno. Da je taj naziv star, stariji od dolaska Hrvata, može se dopustiti, ali ne kako neki nagađahu, da

¹ Popis rogovskoga crkvenoga pokućstva, sahranjena g. 1571. kod koludričkog samostana sv. Marije u Zadru. 1571. a di 27. aprile. In chiesa di reverende Monage di S. Maria. Qui di sotto son notade pure le sorte delle robe . . . in saluo et consegnade a me abadesa . . . . . per Reverendo Beneto prior del monasterio di Santo Kusma et Damianj di Tkun, che le robe stieno in saluo apreso le dite reverende Monage per sine tanto che sior domene Dio ne resolvj di questa precente chuerra et in auenir adogni loro beneplacito venir et torle le dite loro robe:
Item una kuema di oso in peci n^o cinque
Item una mitra et sua matjca.
Item una pianeta dj ujseta verde conla .χ. (croce?)
Item una pianeta dj veludo roso conla .χ.
Item una pianeta dj damascho bijancho la .χ. doro
Item una pianeta dj bijancho frusla conla .χ.
Item duij stole dj veludo rosa
Item duij stole dj uiseta verde
Item duij stole bijanche per noste
Item uno . . . di . . . . . di raso roso
Item quattro camise fornite di amiti e stole

Item duij stole anchora vna dj ujseta altra verde
Item uno chrucibolo la chopo dj arcento ut la paleta di rame
Item una man di arcento
Item quattro chalicij et 3 patine
Item un dido di san Gijgorijo in arcento dorado
Item sanchue di Inocentj ligato in arcento dorado
Item una .χ. canela con vna croseta picula che cha altra crose
Item altra crose piu picula di supra dita Crose
Item uno tapedo usado et duij misalo in sgauo
Item fago(to) di n^o7. coperte de roba supra s(gr)ijta in una casa
Et questo inventarijo fu fato per mi Pietro Mijaiuch pregato dalla parte supra s(gr)ijta Et frer per esser . . . se soto sg(r)ijta in abadesa di loro mano propria.
Io. s(uor) Gabriella Rosa Indegna abbadessa del monasterio di S. Maria confermo ut supra Rogovski arhiv br. 201, str. 207; Izvornik. Slaba talijanština i gdjegdje poraba glagolskih pismena odaje nam, da je pisar Petar Mijavić bio bolje vješt hrvatskom pismu nego latinskom.

je istovjetan sa Ptolomejevim Sidronom ili Stridonom, otačbinom sv. Jeronima.¹ Stalno je, da Sidraga za doba hrvatskih vladara dolazi i kao pomjesno ime. Tako je izrično u Krešimirovoj darovnici od g. 1059. Sidragom označeno mjesto u Nabrežju s crkvom sv. Ivana.² Ovo točno odgovara ruševinama jednog sredovječnog dvora, poznata u ispravama i pod imenom „Palacium“, u kojima se u rujnu 1898. otkrile ruševine crkve sv. Ivana, u današnjoj poreznoj općini Polači duž Maslardina puta, stare rimske ceste, što od Polače vodi k Putinjačnim kućama, među Pribić bunarom i Bičinom glavicom.³ Pomjesno ime Sidraga živi još na dvije točke biogradskoga primorja u blizini Poškaljine i Vrbice.⁴ Po tomu bi bilo vjerojatno, da se je srednji pojas županije Sidrage od nadinskoga blata i kose Petrima do Tukljače i Poškaljine nazivao Sidragom u užem smislu. Za najstarijeg doba bijaše to kotar grada Blandone, kojega se ruševine vide na glavici Stabnju, poznate inače pod imenom Trojangrada.⁵ Jeli se pak sam Trojangrad, predrimska Blandona, u davnije doba ili za srednjega vijeka zvao Sidragom ili je to ime nosilo koje drugo znatnije mjesto u onoj okolici,⁶ nijesmo još u stanju da izjavimo. Svakako za starohrvatskog doba Sidraga u užem smislu bijaše tinjsko područje od tinjske Polače biogradskog teritorija. To je poglavito sidraška podžupanija, po kojoj se svakolika županija prozvala, jer su u Tinju stolovali župani.

Nadinskoj podžupaniji pripadahu osim Nadina, Jošane veliko i malo, Vternice, Klokočina, Lišane tinjske i ostala sela oko nadinskoga blata. Iza mletačkog doba češće se spominju suci nadinskih posoba i područja nadinske kaštelanije.⁷

Prvobitni opseg vranske podžupanije dade se približno opredijeliti po katastru vranske kaštelanije od g. 1420., koji nam predstavlja područje vranske kaštelanije početkom XV. vijeka, te je u nju utjelovljena i prvobitna podžupanija zablatska, kao što i veći dio miranjske.⁸

A) Podžupanija Tukljača.

Sjeverozapadna granica sidraške županije i tukljačke podžupanije bijaše rimska cesta Zadar — Prkos — Kašić. Rimska cesta od Zadra u Nadin teče kroz

¹ Sr. Müller Geogr. Cl. Ptolemaei, str. 315. Moj članak „Najstariji kartograf. spomenik o Dalmaciji“ u Glasniku bos.-herceg. muzeja 1898. str. 542.

² Rački Doc. 54.

³ Nova vojn. sp. karta označuje glavicu Bičinu elevacijom od 108 m. Ob ovim ruševinama izvijestit ćemo pri opisu tinjskoga područja.

⁴ Urlić Ivanović Albamaris-Biograd u Bull. dalm. 1881. (IV), str. 43.

⁵ Za ubicaciju Blandone u Trojangradu sr. moj članak „Najstariji kartografski spomenik o Dalmaciji“ n. mj. str. 542—3.

⁶ Otim ruševina Trojan-grada iz predrimskog doba kod Stabnja (elevacija 71 m.), stari

grad „Vinculj“ na glavici Movači (108 m.), Čosina gradina kod Jagodnja (91 m.), opasana dvostrukim mirima, grad Petrim (253 m.); Mumovac kod Tinja, gdje se naišlo na rimske zgrade. Sr. bilješke D. Alačevića u Bull. dalm. g. 1879. (II) str. 11 i dalje.

⁷ Atti del conte cap. Pietro Marcello 1518—21., I, str. 22, 35, 56, 75; II, 212; I, 17, 22; II, 41; I, 22, 46, 102 itd.

⁸ C. kr. namj. arhiv u Zadru; rukopis: „Catastrum possessionum et introituum Camerae Ducalis in civitate et districtu Jadrensi. Auranensi“, per Theodorum de Prandino de Vincentia communis Jadrensis cancellarium — 1420, 18. mensis Octobris“, prijepis XVII. vijeka, fo 11 i dalje.

Arbanase do drage sv. Klementa. Odatle zakreće k zadarskom groblju, premošćuje potočinu Crnogoštinu, te se kod elevacije 21 m. sdružuje s današnjom pokrajinskom cestom, koju prati do polovine Ploča. Prije Čurkovića stana zakreće k Dračevcu na Iglića stan, križa se s cestom Nin—Vodice, te premošćuje Kotarku (Bičinu) kamenim ili kraljičnim mostom, prelazi Galovac, križa se s cestom Nin—Blandona, te mimo Prkosa istočnim pravcem mimo kuće Marinović, Vukelić—Jurjević, dopijeva jednim trakom do današnjega sela Nadina, gdje se križa s cestom Nin—Nadin, a drugim zakreće južno mimo kuće Batović, Vrsaljko i kroz Staro selo dopijeva na zapadna gradska vrata. Ovaj put narod zove „kolnik“ ili „stari put“, a sredovječne isprave „kolnik“ „via vetus“, „via carri“. Onaj dio što teče od Iglića stana do Galovca ima posebni naziv „Čavlenik“, te je g. 1898. opet u promet stavljen. Ova cesta je dosta prostrana i duboko u tlo zasječena, mjestimice i umjetno u pećini probita, mostovi n. pr. onaj na Crnogoštini i kraljičin most na Kotarki starinskog su oblika. Uz cestu su starinske cisterne i ruševine obitavališta starijih od turskog doba, u kojima često ima tragova rimskih spomenika, primjerice u Dračevcu i u Škabrnji kod sv. Luke.

Najvažniji ogranak ove ceste jest cesta Prkos—Kašić, koja se prekrizuje cestom Nin—Nadin, te se kod Kašića priključuje cesti Nin—Podgrade (Asseria). I ona ima ista starinska obilježja, a blizu od raskršća kod Kašića znatne su rimske ruševine, po svojoj prilici od nekog hrama iz dobrog doba.

Dok je stara rimska cesta Zadar—Prkos—Kašić bila sjevernom granicom Sidragi i podžupaniji Tukljači spram zadarskoga područja i županije Luke, protezala se podžupanija Tukljača na jug do biogradskog područja, naime do granica Bošane i Filipjakova, a na istok do nadinske podžupanije. Od nadinskoga područja dijeljaše tukljačku podžupaniju stara rimska cesta Nin—Blandona (Trojan-grad), od raskrižja Prkos—Galovac do Viternića, tako da Galovac i Gorica bijahu istočna pogranična sela. Vrčevo i Sikovo bijahu pogranične točke s jugoistočne strane spram sidraške ili tinjske podžupanije.

Za mletačke vladavine broje se slijedeće posobe u tukljačkoj podžupaniji: Gasenice, Bibinje, Kozmane, Galovci, Gorica, Sukošan, Slovšane, Podvrsje, Sikovo, Tuklječane, Turanj, Zankov dvor, te svako selo imadjaše svoga suca i kapetana.¹ Središte podžupanije bijaše selo sv. Martina u Kozmanima nad Sukošanom, te se u njemu sastajahu suci posoba na zbor.² Do ceste Zadar—Nadin leži najsjeverni tuklječanski Dračevac gradić: nešto zapadno od raskrižja iste sa cestom Nin—Vodice.³ Današnje selo nije najstariji dio, jer tragovi i ruševine odaju, da su na tri mjesta opstojala starija obitavališta. Najvažnije su ruševine na Mičića glavici sjeverno od sela. Uz put se vidi razi zemlje zid dug do 200 m., koji glavicu paše sa zapadne strane. Na samoj glavici vide se tragovi zgrada, od kojih jedna sa

¹ C. k. namj. arhiv, Atti del c. P. Marcello 1518—20., navodi se imenovanje sudaca posoba: S. Cassiano, Galovci, Gasenice, Tuclazani, Bibigne, Podvrsia, Goriza, La Toretta, Xancov dvor i Slovšane.

² Terminacijom od listopada g. 1683. sazvane

su posobe sjevernog biogradskog primorja na zbor kod sv. Martina u Kozmanima. C. k. namj. arhiv, Atti pr. g. L. Donato I, fo 293—4.

³ Na n. spec. karti označene su ove stare ceste kao jahalački put.

apsidom, dočim s istočne strane ostaje starinski bunar, označen na vojn. spec. karti kao vrelo. Po svoj prilici na ovoj je glavici bila kasarna mletačke konjice, te je onaj dugi zid jedna strana konjušarnice. Na vrh sela, gdje je elevacija 123 m., još se koče podrtine oble kule,¹ po svoj prilici iz Justinijanovog doba. Kula se još drži na dva poda. Prizemlje je izvana na škarpu, te predstavlja čunjasti valjak, kojeg promjer u tlorisu iznosi 8'60 m., uračunav debljinu zida pri dnu od 1'60 m., te je visok 4'80 m. Drugi kat ima oblik pravog valjka; zid je deo 0'95 m. Na sjeverozapadnoj strani 1'20 m. široka vrata, te dva reda streljarnica, koje se unutra raširuju. Zidan je neotesanim kamenom i dobrim pomazom u kojem ima i sitno stučene crvene opeke ($\frac{2}{3}$ vapna, $\frac{1}{6}$ sitnog pijeska a $\frac{1}{6}$ stučene opeke). Na toranj se uzlazilo drvenim ljestvama iz vana na prvi kat.

Najstariji je skup ruševina na zapadnoj glavici 124 m., gdje zidoderine zahvaćaju veliku površinu. Tu ima hrubina rimskih opeka, od kojih se nadjoše neke s pečatom (TI(beri) C(aesasis) PANSIANA, i sa vertikalno nadignutim rubom. Odatle puca vidik na svu kopnenu sjevernu Dalmaciju i otočje. Dračevac mora da je još za predhrvatskog doba bio pograničnom stražarnicom, kao što je za srednjega vijeka bio spram Zadra, a za turskog doba spram Turaka.

Središte tukljačke podžupanije bijaše krunski posjed Tokinija sa vladarskim dvorom. Jedan dio toga posjeda bijaše izmakom prve polovine X. vijeka darovao kralj Kresimir I. svomu rođaku Zadraninu Madiju, kralj Petar I Kresimir pokloni ga za uvijek samostanu koludrica sv. Marije, zasnovanom od njegove sestre Čike, a kralj Zvonimir g. 1078. tu je zadužbinu potvrdio.² Taj posjed leži u današnjoj poreznoj općini Bibinje, još uvijek u vlasti samostana sv. Marije, a topografični opis u darovnici g. 1066. odgovara više manje današnjim granicama posjeda.³ Prvi put pak spominje se taj posjed s imenom Bibinje, Bibanum, u XIII. vijeku.⁴ Jezgra krunskog posjeda bijaše vladarski dvor, u komu je darovnica izdana.⁵ Dvije točke na tuklječanskom primorju daju slutiti na tragove toga krunskoga dvora. Još danas se primorski rat na sjever Bibinju zove „Banska Punta“, jer su tu po predaji bili dvorovi hrvatskih banova. Ruševine, koje se vide na toj točki, opravdale bi taj naziv. Nu južnom rtu, koji ograničuje gaseničku dragu kod sv. Jelene, na zapad čitki „Stani“ na novoj specijalnoj vojničkoj karti, baš na zemljišnim česticama porezne općine bibinjske, koje pripadaju ljetniku g. Dr. Vipauca, zapremaju ruševine sredovječnoga dvora površinu od 20.000 m². Zidovi su do 2 stope debeli; najbolje sačuvani uz more, većinom nepravilnim malim kamenjem i pomazom od $\frac{1}{2}$ klaka a $\frac{1}{2}$ osrednjeg pijeska zidani; mjestimice dopiru do 4 stope u vis. Premda se cjelokupni tloris nemože razabrati, na primorskoj strani vide se do dvanajst usporednih zidova u pravcu od istoka k jugu, među njima mjestimice čvrsto taracano tlo, gdje gdje u obliku mozajika osrednje izradbe. Ti zidovi dopiru do mora, te im trag i dalje siže. Najzanimiviji su tragovi dviju

¹ Takovih kula ima mnogo po ličko-krbavskoj županiji, a za te mislim, da su djelo kasnijeg srednjeg vijeka ili tursko. Opaska urednika.

² Rački Doc. 20, 66, 67, 118.

³ N. mj. 67.

⁴ Izvorni registar Creste de Tarallo u arhivu pokr. sudišta u Zadru, str. 71, 72.

⁵ Darovnica pri koncu glasi: „Hoc actum est in Tochinia et firmatum est Jadere“. N. mj. 68.

zgrada na čestici blizu ljetnika. Na rubu istočnije čestice i morskoj obali opaža se dio kružaste zgrade sa dvostrukim zidom, u koju dospijeva dugi i ukusno zidani kanal, natkriven svodom od malih čvrstih opeka, koje su karakteristične za stariji srednji vijek. Dalje su u moru temelji četvorinaste kule, od 4 m duljine i širine. Do samog ljetnika vide se tragovi zidova, a s južne strane opet četvorinast masivan zid, koji je završivao učtvovenim balvanom, što sada uz kuću rabi za stol. Površina zdanja, rasporedba zidova, odaju veliko gospodarstveno zlanje, a kružasta zgrada, vjerojatnije kula oblica i četvorinasta kula slute, da je to zdanje i utvrđeno bilo. Premda je zidanje s tehničkoga gledišta neukusno, ipak odaje još dobru tradiciju, jer je sudaranje okomitih fuga vješto izbjegavano, a pomazak čvrst. Lokalnom materijalu, škrljevitu krečaniku, je donekle pripisati nepravilnost zidanja. Opći utisak tih ostataka jest, da pripadaju zdanju starijeg sredovječnog doba. Na sjeverozapadnoj strani ovog skupa ruševina vide se tragovi zdanja rimskog doba. U nekoliko grobova osim opeka PANSIANA i TIBERI (Caesaris) PANSIANA, našlo se nekoliko novaca iz prvog carskog doba, te nakitnih predmeta, med kojima i fibula od bronsa, pa sredovječnih i mletačkih novaca. Kružaste opeke od 0.15 m. u promjeru odaju, da je tu bila u rimsko doba kuća providena toplom kupelji. Za srednjega vijeka su u dragi sv. Jelene ili Gasenici bile soline, od kojih se tragovi pri obali još razabiru. Gasenice bijahu najsjevernija primorska točka županije Sidrage spram zadarskog gradskog teritorija. Sve do g. 1125., pa opet za razdoblja 1203—1242. bijahu Gasenice pograničnom točkom među hrvatskom primorskom Banovinom i zadarskom općinom. Kao takovoj je i južnom rtu gaseničke drage ostao naziv „banska punta“. Vlč. gosp. Dr. Vipauc brižno sakuplja starinske predmete, koje se na banskoj punti otkrivaju, te će oni u svoje vrijeme dospjeti u zadarski muzej sv. Donata, a nadati se je, da će i istraživanje ruševine dotle biti izvedeno.

Druga je važnija točka, tako zvana „Bribirčina“, ruševina, sredovječnoga dvora na obali drage južno od Sukošana. Ljubavac je u sredini XVII. vijeka još vidio debelih zidova i manjih zgrada, koje bi svojom sjajnošću slutile na rimsko veličanstvo. On cijeni, da je tu bio valjda kaštel Bribir, te da je odatle ime nastalo.¹ Vjerojatnije je, da je taj dvor za XIII. vijeka bio u vlasti silnih Šubića bribirskih i da je odatle poteklo ime Bribirčina. To bi shvatljivo bilo, ako je Bribirčina bila krunski posjed, te ako je kao dar hrvatsko-ugarskih vladara došla u vlast Šubića. G. 1229—1242. su Šubići posjedovali negdanja imanja kneza Domalda među Krkom i Zadrom. Po nekoj predaji Bribirčina bi bila kaštel bribirskih Šubića, koji su Zadrani razorili ili gradnju mu osujetili. Ta predaja nalazi indirektnu potvrdu u događajima g. 1221—31. Bribirski Šubići su g. 1223. dobili od kralja Andrije sav negdanji posjed zadarskoga kneza Domalda na primorju od Krke do Zadra, a Domaldo je iz osвете plaćeničkom vojskom iz tuđine opustošio sav taj predjel.²

¹ Dr. S. Ljubavac, *Storica dissertazione sul contado di Zara, dedicata a S. E. Leonardo Foscolo, prov. gen. di Dalmazia ed Albania* (1645.—51.); rukopisno djelo kod kneza M.

Borella Vranskoga, po prijepisu savj. J. Alačevića str. 21.

² Sr. Klaić Bribirski knezovi 25—31.

Mnogo je veća vjerojatnost, da je u Bribirčini bio krunski dvor u doba hrvatske dinastije, što se baš taj predjel od Sukošana do Turnja danas još zove Tukljača, koje ime stoji u tijesnom savezu sa Tokinjom isprava X. i XI. vijeka, a to nagađanje potvrđuju i spomenici. Na sjever Turnju je drevno tuklječansko groblje s crkvom bl. gospe, a u njoj uzidani arhitektonski ulomci svjedoče, da zgrada potječe iz doba hrvatskih vladara.¹ Nadgrobni napis suca tuklječanskoga Matijašića jamči nam, da su Tuklječane bile sve do XV. vijeka središte posobe na primorju.²

I drugi spomenik nam svjedoči, da je tuklječanski predjel za starijeg srednjeg vijeka bio krunski posjed. Na ratu Pulja med Bibinjem i Sukošanom su podržine crkve sv. Ivana krstitelja, koju su posjedovali rogovski Benediktinci, valjda uslijed darovštine hrvatskih vladara. Kada je ta crkva postradala za ratovanja među Mlečićima i hrvatsko-ugarskim kraljem Ljudevitom I., tkonski ju opat Petar Aramer dade g. 1376. popraviti.³ Oko crkve je bilo sredovječno groblje i selo kmetova rogovske opatiје.

Za turskog provaljivanja, počam od g. 1468., sredovječna se selišta Bibinje, Sukošan i Turanj na tuklječanskom primorju pretvoriše u ograđena i utvrđena sela. Matica Bibinja je varoš Petrina vas ili Petrinjevac, danas Petrina, tako prozvana po crkvi sv. Petra, koje se ruševine vide na hrptu primorske kose. Crkva bijaše na jedan do 8 m. dug brod, koji je svršavao okruglom apsidom. Preko sredine bijaše krov poduprt svodom, koji je nosio mali zvonik za jedno zvono; izvana odgovaraju svodu dva potpornjaka, koji otkaću za jednu nogu. U ruševinama se je našlo ulomaka, po kojima bi se moglo suditi, da je zgrada iz VIII. vijeka. Ulomak nadvratnika od bijelog kamena s napisom: et sotoi polites ot, sada se nahodi kod vlč. župnika Sikirića, koji je dostavio vijesti o našašću. (Sl. 24.). Oko crkve je sredovječno groblje sa stećcima a na sjeveroistočnoj strani ruševine varoši Petrine.⁴ Petrina je postradala za ratovanja s Turcima. Po narodnoj predaji je gorički župnik Stjepan Sorić, rodnom Bibinjanac, na Petrini misio i počivao. Narod još pokazuje na drevne hrastove kod Petrine, pod kojima da je od vojevanja izmoreni Sorić počivao.

¹ Sr. Starohrv. prosvj. I, 262.

² Glagolski napis na nadgrobnoj ploči u crkvi Bl. Gospe: Ovo e grob sud ca Matiaš . . . . U Starohrv. prosvj. zadnja riječ čitana Matiaši, te dopunjak može biti jedino Matiaši(ća). Neispravno će biti, da je tuklječanski sudac Matijašić istovjetan sa Tomašom Šadobričićem iz Polače, pristavom lučkog rotnog stola od g. 1492. Do napisa je i grb: u okruglom štitu u gornjoj poli kula, a u donjoj lijevo stablo, a desno ptica.

³ Memorie per hoc scriptum c|omen-datur quod ruinata funditus hec ecclesia Deo dedicata| et Decolati-| onis gloriosi Joh(annis)| Babtiste (sic) et in laud(em) ei(us)de(m) rest(au-|

l|ravit de novo frat(er) Petrus de Ja-dra Dei et ap(osto)lice gr(atia) ab|bas s(an)c(to)r(um) Cosme et Dami(ani) de Monte Jadrensis dioce(sis) et c|apel-lanus d(omi)ni n(ost)ri Pape, curren-tibus a(n)|nis Domini M.CCC.LXX.VI-die .|III| mensis Augusti. — Kamena ploča iz crkve sv. Ivana prenešena u Sukošan, te uzidana nad vratima sela. — Groblje oko crkve sv. Ivana u zadnje je doba raskopano i pretvoreno u vinograd.

⁴ Ruševine se vide u predjelu Vrtlaci, gdje su vinogradi Šime Kinde, kmeta zadarskog samostana sv. Marije. Odatle su izvadena g. 1895 dva praga i kapitel, koji se čuvaju kod župnika Sikirića.

Petrinjevci se na prvi pojav Turaka u Kotarima preseliše k moru, pri držav posjede u Petrini. Na mletačkoj strategičnoj karti od g. 1536., predstavljeno je bibinjsko selo na poluotočiću opasano zidanom ogradom, a u njemu kuće Sindžija, Sorić i Sikirić. Pred seoskim vratima bijaše most sa branikom, današnji Bilig u predjelu Taline. Posrijed obližnjeg brda Križ bijahu stanovi Sorića, a na vrhu glavice Petrine crkva sv. Petra.¹

Dočim se početkom petnajstoga vijeka Petrina vas broji u župe skradinske biskupije,² jedan ju vijek kasnije zamijenjuje Bibinje, kao posoba, koja je imala svoga suca.³ U tom razdoblju od preseljenih je Petrinjevacu postalo selo Bibinje. Današnje Bibinje se razlikuje u staro i novo selo. Staro je oko crkve sv. Ivana,⁴ a novo oko crkve sv. Roka, koja je sagrađena, kad su Petrinjevci sašli k moru ispred kuge.

Na sjevernom rubu bibinskog područja, gdje graniči sa zadarskim, opstojaje za srednjega vijeka selište Gasenice s crkvom sv. Jelene.⁵ Ruševine ove crkve vide se pri moru istočno od ceste. Crkva je dala ime obližnjoj drazi Jelenica, gdje su negda bile soline.

Današnje selo Sukošan je postalo od bjegunaca Slovsana, Kozmana ili Kozmaca, sela na hrptu prve primorske kose. Zametkom mu je starija slovsanska crkva sv. Kašijana. Oko nje su pribjeglice podigli utvrđeno selo. Selo Kozmane s crkvom sv. Martina na glavici (103 m. nad morem) bijaše do g. 1401. župa skradinske biskupije,⁶ a početkom XVI. vijeka sijelo zbora posoba tuklječanskih. U XIII. vijeku je zadarska nadbiskupska mensa imala posjeda u sukošanskom polju⁷ Nadbiskup Mafej Valaresso (1450—1495.) započe tu graditi sjajan ljetnik, koji bi dovršen od nasljednika mu Bože Veniera (1577—88.). Ta je palača dobro došla okolišnim seljacima, jer su za turskih navala u njoj našli zaklon⁸ Palača se još drži, ali je trošna.⁹

Nad Tusticom, koja se proteže primorjem od Sukošana do Turnja, gospoduje kula Vrčevo, a oko nje su odlomci, med kojima je selište Podvrseje, koje se spominje već g. 1290., kao posjed rogovske opatije, a samo Vrčevo prvi put g. 1371.¹⁰ Ovaj predjel je do g. 1401. spadao u područje skradinske biskupije.¹¹ Vrčevsku kulu su podigla vlastela zadarska Tetrići. Premda je svojim položajem vrčevska glavica strategična točka, ipak je za turskih provaljivanja opu-

¹ Snimak mletačke karte od g. 1536. od M. Španića. Nova špeciijalna karta bilježi Sorićeve stanove kod Lisine.

² Sr. Farlati *Illyr. sacr.* IV, 21.

³ Atti del conte di Zara P. Marcello, I, f. 44.

⁴ Zvonik je djelo g. 1760. po glagolskom napisu, uzidanom ispod njega za župnika don Šime Lefakovića.

⁵ Atti del conte di Zara P. Marcello, I, 27, 120. 145.

⁶ Sr. Farlati n. dj. IV, 21.

⁷ Isprava od 8·VII. i 8·VIII. 1289. Izvorni regist Creste de Tarallo u pokr. sudištu u

Zadru, str. 4 i 22. Po svoj prilici je taj predjel došao u posjed zadarske nadbiskupije iza porušenja Biograda, kada je dužda Zadranima darovao sidraško primorje.

⁸ Sr. Ljubavac n. dj. 31. Farlati n. dj. V, 122.

⁹ Označena na novoj specij. karti.

¹⁰ Neobjelodanjene rogovske isprave od 11·X·1290. i 17·II 1371; sr. „Rogovski arhiv“ br. 38, 59, 95.

¹¹ Sr. Farlati n. dj. IV, 21; gdje se osim Podvrseja spominje i župa „Tudinave“, po svoj prilici nakaženo mjesto „Tustica“, sr. gore str. 36.

stjela. Po prijedlogu vojvode Julija Sforze Pallavicina, koji je g. 1560. izradio osnovu za mletačke utvrde u Dalmaciji, vrčevska bi kula popravljena ne radi svoje važnosti, nego kao stražarnica pred Zemunikom. Kada je buknuo g. 1570. ciparski rat, vrčevska bi kula providena zairom i sa 6 stražara. Nu čim je Zemunik pao, uloviše Turci najprije dva vrčevska stražara, koji bijahu izašli u sjecivo, te silom osvoje i kulu.¹ Do tog doba Podvrsje sačinjavaše posobu i imadaše svoga suca,² a od sada pripada Gorici. Mirom od g. 1573. Vrčevo je ostalo na turskoj granici i postalo predstražom Zemuniku i Vrani; čuvala ju je posadica od jedanaest ljudi. Podvrsje bi pretvoreno u spahiluk, gdje je u oči kandijskoga rata imao svoje maslinike vranski Zafer aga Bakijić. Po nalogu generala L. Foscola šaka uskoka osvoji kulu i pretvori ju u ruševinu. Ljubavac opisuje, vrčevsku kulu kao zgradu četvorinasta tlorisa, sa višestrukim mirima i branicima.³

Na 213 m. visokoj glavici, koja gospoduje čitavim primorjem i Kotarima, da joj pozir puca od Velebita do Promine, od Dugog otoka do Mulata, strše ruševine kaštela Vrčeva. S toga i otočanin i kotarac često ima Vrčevo u ustima te tvrdo vjeruje, da se na njem vještice jate, a prosti puk zazire od vrčevske gradine. I g. 1866. bijaše Vrčevo vojnička stražarnica, s koje je straža dojavljivala stražarnici na Promini i onoj na Veloj Straži povrh Žmana na Dugom otoku. Glavica završuje kružastim zaravankom kojih 40 m. promjera. Na jugozapadnom kraju koče se podrtine četverouglaste kule, 4 m. visoke, kojoj jesvako vanjsko platno 8·57 m. široko; obzidana je tvrdim zidom od 0·80 debljine i sa škarpom od 0·90. Prvi kat je bio 3·50 m. od tla. U prizemlju osim puškarnica i vrata nije drugo opaziti do izdubenog dimnjaka u zapadnom zidu. Po zidanju i škarpanom obliku kao i po obliku puškarnica, kula je sazidana u XV. vijeku. Starije su zgrade, od kojih se temelji vide na sjevernoj i istočnoj strani, valjda gospodarstvene zgrade iz polovine srednjega vijeka, koje su valjda rogovski benediktinci u XI. ili XII. vijeku sazidali, pa kaštel zadarških Tetrića, koji dogradiše kulu.

U doba hrvatske samostalnosti istočno područje Vrčeva, današnje selo Gorica, bijaše oveća varoš, koja se češće spominje u darovnicama hrvatskih vladara. Tako je za kralja Zvonimira oko g. 1079.⁴ Ivan Slaven darovao samostanu biogradskom sv. Ivana vaskoliki svoj alodij u Gorici, a i kašnje je taj samostan nabavljao zemljišta od goričkih posjednika. Taj rogovski posjed bijahu današnje krasne oranice, kakovih na daleko nema, među selom Goricom i potčinom Kotarkom.⁵ Iza izumrća narodne dinastije te zemlje nasilno zaposjedoše prišljaci ugarski Obonjevci, te su ih biogradski benediktinci morali ispravdati,⁶ premda im ih bijaše potvrdio kralj Andrija g. 1210.⁷

¹ Relatione di Zuanne de Lezze prov. gen. di Dalmazia. 10 Febbraio 1570; u drž. mlet. arhivu Ai frari, Collegio V. Secreta F^o 66.

² Atti Conte di Zara P. Marcelllo. I, 72, 83, 108, 111, 146, 148. Camucijeva karta g. 1571. označuje kulu „Verevo“, Ortelijeva g. 1588. „Verevol“. Na n. šp. karti položaj vrčevske kule označen je sa $\triangle$ 213 m.

³ Ljubavac n. dj. 32; D. Alačević, Bull. dalm. II, 12.

⁴ Rački Doc. 126, 162—5; Ljubić Policorion, Starine XXIII, 160; sr. ispravu od g. 1146. n. mj. 173

⁵ Po ispravama oko g. 1222—1240.; sr. Policorion n. mj. 192—6.

⁶ N. mj. 194.

⁷ Izv. pergamenena rogovskog arhiva br. 26; Ljubić Policorion 200.

Osvojitelj Zemunika bosanski paša Ferhatbeg Sokolović pridržao je sebi u leno sav predjel od Tinja do Prkosa, te su negdanja rogovska dobra u Gorici pripala tinjskom zijametu Ferhatpašića. Ferhatpašići su gospodovali nad Goricom do kandijskoga rata, te su Goričani postali turskim krajišnicima, koji su dosta muke zadavali mletačkom pograničju, dok ih nije njihov župnik Stjepan Sorić priveo na mletačku stranu i s njihovim junačtvom počeo izvoditi oslobođenje Kotara od Turaka (g. 1647.)¹ I Galovac, koji s Goricom graniči na sjevernoj strani bijaše za hrvatske samostalnosti oveća varoš,² u kojoj su kao što i u susjednoj Dubravi, rogovski benediktinci imali posjeda.³

Tuklečane su još na početku XVI. vijeka bile posoba sa svojim sucem,⁴ ali su se kasnije stala druga dva mjesta na tuklječanskom području više isticali, naime Zankov dvor i Turanj. Starija povjest ovih dvaju mjesta nije dovoljno pristupna. Na početku XVI. vijeka oba se spominju kao posoba sa svojim sucem.⁵

Turanj je dobio ime, od kaštela što ga sagradiše plemići Meštrovići, od kojih prede na zadarsku vlastelu Markiće. S toga dolazi u povjesti pod imenom Meštrovića ili Markića Turanj. Ljubavac piše, da je četvorinaste osnove sa velikom kulom posrijed južnog mira, a omanja je kula stojala na sjevernom uglu. G. 1645. bi dograđena treća kula na istočnom uglu za lašnju obranu kaštela od Turaka.⁶ Turanj ne samo da je dobro došao Foscolu g 1647., da za neko vrijeme zadrži beglerbega Ibrahimpašu, kako će međutim Šibenik bolje učvrstiti, nego je Turanj u starije doba bio na glasu i kao junačko megdanište. I narodna nam pjesma opjeva Meštrovićev Turanj kao „megdan od starine“.⁷ Očito je

¹ Sr. moj članak „Lički sandžakat“, u koledaru Mat. Dalm. 1898. 79, 82, 86, 90, 113.

² Rački Doc. 173; Ljubić Policorion 164.

³ Rački Doc. 164; Ljubić n. mj. 164: 1070—78. biogradski samostan sv. Ivana kupuje „terram in Dubrouiza“. Na n. šp. karti „Dubrava-Gambiraža“.

⁴ Atti del conte di Zara P. Marcello I, 37, 38; II, 150.

⁵ Atti del conte di Zara P. Marcello I, 37, 38; II, 150, 254. Žankov dvor se spominje i u jednoj neobjelodanjenj ispravi zadarskoga kaptola br. 94; 31 VII. 1541: „possessio in territorio Jadrae in loco uocato Zankovdvor prope Turetam (Turanj), olim plantata oliveriis nunc combustis“.

⁶ Ljubavac n. dj. 22.

⁷ Iz rukopisne zbirke hrvatskih narodnih pjesama iz Brusja na Hvaru od g. Dulčića.

Piju vino dvo sardora mloda
Dvo sardora od ravnih Kotara.
Jedon sardor Božo Mirkoviću,
Drugi sardor Stojan Jankoviću.
Na Boži su tri zlotne medaje
Na Stojanu nema nikakove.

Govorio Janković Stojane:

„Drog moj pobre Božo Mirkoviću

Okle tebi tri zlotne medaje?

Ali si se Božo oženio,

Ter li ih je jubi donosila?

Ako si se Božo oženio,

Ter ti ih je jubi donosila,

U zdrovje ih Božo pronosio,

Ako ti ih dužde darovao

Za pofalu tvojega junoštva,

Ludo se je dužde privario,

Jer mejdana nisi ni vidio!“

Kad to čuo Božo Mirkoviću

Kruto mu se na žol bilo dalo;

On napiše listak knjige tonke,

Ter je šalje Zadru bijelomu,

A na ruke Bel-Filipoviću.

U knjizi mu tonkoj napisao:

„Dobar junok Bel-Filipoviću

Jo te sutra na mejdan pozivom

Zadra više, Šibenika niže,

Pod bijeli Turanj Meštrovića,

Di non j' ono mejdan od starine“.

Pak otidu svome bilu dvoru,

Sve je Stojan mojci povidaao.

ova pjesma po sadržini starija od XVII. vijeka, komu pripadaju u njoj opjevani kotarski serdari. Protagoniste megdandžije su Zadranin i Kotarac, a junački megdan pod Turnjem prenosi nas u doba, kada je Turanj ležao na međi među mletačkim Zadrom i hrvatskim Kotarima, dakle svakako u doba starija od g. 1409., kada je svekoliko dalmatinsko primorje potpalo pod Mlečiče. Turanj je bio pograničnom mletačko-hrvatskom točkom od g. 1242—1354., a tomu vremenu pripisujem postanak navedene narodne pjesme. Dakako da je već tada morao opstojati i kaštel Turanj.

B) Podžupanija zablatska.

Kopneni tjesnac među vranskim jezerom i morem od Pručanika do granica šibensko-skradinskog područja predstavlja nam negdanju zablatsku podžupaniju. U XIII. vijeku ona je došla pod vranski priorat, te se tada nazivaše zablatskim preceptoratom. Po ispravama mletačkog doba sastojala je od pet posoba: Zablacé, Poškaljina, Cvijina luka, Pakoštane i Modrave,¹ a spominju se još i omanja pomješća Pilatova draga i Gladuše.²

Danas pusto Zablacé, utjelovljeno u pakoštansku poreznu općinu, bijaše

Starica mu mojka besidila:
 „A kad sutra bili don osvane,
 Poj ti za njim drago dite moje,
 Da bi li mu što potriha bilo;
 Po nesriči da pogine Božo,
 Njegova bi te proklinjola mojka,
 Jer je i on jedinac u mojke,
 Kako i ti drago dite moje.“
 Kad je sutra danak osvanuo
 Podiže se Božo Mirkovića,
 A poza njim Stojan Jankovića.
 Kad su došli Turnu bijelomu,
 Na mejdanu Bel-Filipoviću
 Svitlu sabju vredon nebu baca,
 A golu je na ruke dočeka,
 Za da bi se Božo poplašio.
 Ma se Božo poplašit nehtio
 Nego noglo na mejdan udrio.
 Bojak bio litnji don do podne.
 Kad je bilo na podnevu sunce,
 Na usta in bile pine skaču,
 A Božetu bila i krvava;
 Turčin Božu svega izranio
 Sve do sinja mora izrinuo;
 Kud udaro Bel-Filipoviću
 Tuda živa karveca proviraše;
 Kud udaro Božo Mirkoviću,
 Tuda živa vatra prosipaše.
 Kad to vidi Janković Stojane,

Govori mu Stojan Jankoviću:
 „Drog moj pobro Božo Mirkoviću.
 Ol' nis' nidor na livadi bio,
 Di se žanje trova ditelina?“
 Temu se je Božo domislio,
 Junačkoga maha učinio,
 Odsiče mu noge pod kolinom.
 Govori mu Bel-Filipoviću:
 „Drog moj pobro, Božo Mirkoviću,
 Tvoj je mejdan, ti si ga zadobil,
 Ma ne sici ruse glave moje,
 Suhin ću ti je namiriti zlotom.“
 Ma je Božo sarca milostiva,
 Ne htiše mu odsić rusu glavu.
 Al mu veli Janković Stojane:
 „Drog moj pobro, Božo Mirkoviću,
 Kako li ćeš k majci doma doći,
 Prez nijedne od drva jabuke?“
 Tomu se je Božo domislio,
 Junoškoga maha učinio,
 Rusu mu je glavu odfatio,
 Pok je meće u tarbicu svoju,
 Prikaza je duždi mletačkomu,
 Njemu dužde krilo pozlaćeno.“

¹ C. k. namj. arhiv u Zadru Atti del c. P. Marcello I, fo 21; terminacijom 15. XII. 1521. odgađa se zbor rečenih posoba do iza božića.

² N. mj. 230, 320; Atti del pr. g. L. Donato od g. 1683. I, fo 230.

središte podžupanije, te su se ovdje držali zborovi rečenih posoba. Još neistražene ruševine jamče nam, da je sve do turskog gospodstva bilo najvažnijom točkom južnog biogradskog primorja. Ruševine Zablaća nalaze se u predjelu Kosoviću na sjeverozapadnoj obali Vranskoga jezera. Med njima visoko strše zidne zablacanske crkve, koje narod zove „Crkvina.“¹ Po čitavoj okolici ima rimskih grobova,² predugih zidova, od više kilometara, te skupova kojekakovih ruševina. Glavna gomila jedva 100 koračaja od jezera zarašćena je šikarom tako, da iz nje vire samo dvije zidine i apsida crkve. Po ispravama XVII. i XVIII. vijeka to je zablacanska crkva sv. Marije.³ Sada se još razabire apsida i pobočni zid oveće crkve (Sl. 22.), a do nje omanja kapela (Sl. 23.). Nu uz crkvu i kapelu ima tragova još i drugim zdanjima,

Sl. 22. Crkva sv. Marije u Zablaću na vranskom jezeru u Dalmaciji.

a čitava je skupina bila opasana mirom, od koga na uglovima odskaču četvornaste kule. Po rasporedbi zdanja i utvrdama rek bi da je jezgrom ovom skupu zgrada sredovječni krunski dvor, koji je bio središtem zablacanskoj podžupaniji. Kojih dvjesta koračaja na zapad od ove skupine prostire se polje obasuto ruševinama. Velike gomile kamenja prekrivaju još iz zemlje stršeće zidove kuća, a vidi se ovdje ondje pločnik od opeka, poredanih na nož na oblik ribje kosti. Ta je vrsta pločnika bila u porabi za prvih vijekova srednjega doba. Nađe se i po koja rimska opeka s pečatom ili s nadignutim rubom, a negda su seljaci izvadili iz tih ruševina stupova i kapitela.

Zablaće je bilo raskrižjem starih kolnika. Stara cesta, valjda rimskog

¹ Sr. „Crkvina“ na vojn. karti od g. 1883.

² Nahodaji iz doba rimskih careva sačuvani su kod biogradskog lječnika g. dra Brauna.

³ C. k. namj. arhiv u Zadru, Investitura Spin-

garoli, Fasc. III, p. 1., g. 1664.: „Chiesa di S. Maria di Zablatie“. Na katastralnim mapama vranskog lena od g. 1792.: „Cerqua Giablansca“ i „Cerqua Giablancia“.

doba, vodila je od rogovske Dvorine po istočnom obronku prve primorske kose na Bučinu, Zablaće, Telingrad, Čelinku i Modrave, ¹ Taj kolnik, koji se još i sada zove „Zablatska ulica,“ prati skoro neprekidno klakom zidan 0'20 m. visok i 0'50 širok zid na više kilometara dužine. Drugi kolnik vodi ravno od Zablaća preko glavice Kostelj na luku Božjakovinu, a na njemu se još razabiru u živac zasječene kolotečine. I uz ovaj kolnik susreta se isti niski klakom zidani zid. Već samo ime Kostelj navodi na pomisao, da je tu negda bio kakav cas-

Sl. 23. Razvalina kapele do crkve sv. Marije u Zablaću.

tellum. I doista glavica je opasana nekom vrsti utvrde, koja bi opravdavala postanje ovoga naziva. Tloris nam predstavlja vijenac skoro eliptična oblika, kojemu glavna os iznosi oko 200 koračaja. Okružni zid je sastavljen od tri reda glomaznih krševa osrednje veličine, u suho naslaganih, tako da u promjeru iznosi do 2 m. Na sjeverozapadnom uglu opaža se trag zida u klaku. Samo na jugozapadnom uglu ima četvorinast odskok, koji naliči ugaloj kuli. Unutrini vijenca nema traga bud kakvom zdanju; našlo se je samo nešto hrbina od zemljanih posuda. Kolnik i niski zidić presijecaju skoro po sredini vijenac tako, da je očito,

¹ Na vojn. karti označena kao jahaći put.

da je put prosječen u davnije doba, nego li je vijenac postao. Ukupni utisak ovoga vijenca jest, da on pripada dopovjesnom dobu, jer po svemu naliči istarskim kaštelijerima. S Kostelja se vidi čitavo vransko polje i biogradski zaljev sa zapadne strane. Na njegovu podnožju duboko se je u primorje zasjekla sigurna lučica, kojoj ime „Luka Božjakovina“¹ već kaže, da je tu bilo пристаниšte vranskoga priorata u doba templara. Opisani kolnik od Zablaća preko Kostelja dospjeva baš u ovoj luci; to je najkraći put od Vrane na more. U Božjakovini se je koncem svibnja g 1348. iskrcao kralj Ljudevit na povratku iz Pulje.² Što je sv. Filip Jakov bio za rogovsku opatiju, to je Božjakovina za vranski priorat. U ispravi od god. 1284. Božjakovina se izrično nazivlje lukom Zablaća.³

S Biogradom je g. 1129. došlo pod vlast vranskih vitezova i svekoliko južno primorje sidraško, te su oni tu zasnovali posebni preceptorat, podređen matici u Vrani. Novi preceptorat imadaše svoje središte u Zablaću, a obuhvataše Poškaljinu (Pručanik Δ 39) sa Cvijinom lukom (Porto Rosso), Pakoštane i sav predjel med jezerom i morem do Modrave. Odsele se ovaj predjel češće u ispravama spominje. G. 1284. darova meštar Templara Guilelmo de Peymes svom vjernom privrženiku zadarskom građaninu Luki Deševiću zemljište Poškalinu. Na darovnici su podpisani Ivan od Foixa, preceptor u Zablati i fratri Oliver, Toma, i Ivan. Prior Rajmund Bellmonte oko g. 1377, proda selo Zablaće Zadranima Zaninu Butašu, Ivanu Viktorovu i Kreši Varikašiću. Ali nasljednik mu Ivan od Paližne opet posvoji Zablaće, a rek bi i svim pravom, te ni na kraljevu zapovijed ne htjede da ga spomenutim Zadranima povrati.⁴ O zablacanskoj podžupaniji za vranskog priorata i za prve mletačke vladavine (1413—1538.) imamo iscrpivih vijesti u katastru posjeda vranske kaštelanije.⁵ Posjedi kaštelanije nahodili su se u selima Zablaće, Pakoštane i Poškaljine i oko jezera, te su bili razdijeljeni na klevetnike (vazale) i na kmete. Klevetnici su morali prama broju žrijebova davati konjanike na vojsku, a kmetovi dio plodina ili godišnji kanon u novcu. Tako su seljani Zablaća za 40 žrijebova zemlje davali četvrtinu i desetinu svih plodina, Poškaljanci za njive 20 sitnih pjeneza, a isto toliko i Pakoštanci za 16 žrijebova oranice i vinograda. Uz to su svi kmetovi bili dužni, da za svaki par volova obrađuju po jedan gonjal zemlje za zgon, i to pol zгона da posiju, a drugu polovinu da mekote i obrađuju. U svakom selu su bila po dva

¹ „V. Božjakovina“ na novoj špec. karti.

² Lucio Memorie str. 244. Sr. Mitis Annuario Dalm. IV, str. 56.

³ „Rogovski arhiv“ br. 201. str. 103—4.

⁴ Lučić De regno D. et C. (izd. Amst.). 326. Neobjelodanjena isprava od g. 1289. 15 V. spominje „Radosius filius condam Radouanni de Sablata habitator in Rogoua“; Izv. regist Creste de Tarallo, str. 80 Neobjelodanjena isprava 12-IV-1293., spominje također Zablaće; sr. „Rogovski arhiv“ br. 42.; Kukuljević n. dj. Rad 82, str. 63.

⁵ C. k. namj. arhiv u Zadru: „Catastrum pos-

sessionum et introituum Camerae Ducalis in civitate et districtu Jadrensi, Auranensi, Nonensi, Novigradi et Glube, per Theodorum de Prandino de Vicentia communis Jadrensis cancellarium — 1420, 18. mensis Octobris“; prijepis XVII. vijeka sa poznijim dopunjcima. Ovaj kataster sadržava onu gospodarstvenu uredbu zadarskih kotara, što tje opstojala za starijih vremena, a koju su Mlečići bez bitnih promjena sačuvali, te koja se odnosi na feudalne uredbe hrvatskih i hrvatsko-ugarskih kraljeva.

suca, koji su uživali po žrijeb zemlje, ali su zato bili dužni, da obavljaju javne poslove i u svom selu da utjeravaju prihode kaštelanije.

Kada je g. 1538. Vrana pala u Turke postradalo je i Zablaće. Mirom od g. 1573. zablacanska se podžupanija razdijelila na dvoje; primorje osta kod Mlečića, a istočni dio pripade Turcima.¹ Od tada je Zablaće opustjelo, a žitelji prebjegoše na mletačku stranu osobito u susjedne Pakoštane. Pakoštanci se veoma proslaviše za kandijskoga rata, te Kačić slavi hrabre im junake. Kapetan Popežat, koji je junačkom Soriću bio desna ruka, zapovijedao je četi Pakoštanaca za prvih godina ratovanja, te se odlikovao pod Zemunikom, Vranom i Šibenikom. Zajedno sa Sorićem zaglavi u kobnoj provali na Ribnik g. 1648.² U Pakoštanima još žive porodica Mašković, od koje je potekao glasoviti Jusuf Mašković, selektarpaša i kapudanpaša, miljenik sultana Ibrahima, što no sagradi u Vrani han, te dade povoda kandijskom ratu, što ga je g. 1645. navalom na Kaneju sam Jusuf otvorio.³

Čitavi opseg pakoštanske okolice obasut je ruševinama. U samom selu se nahode tragovi rimskih zgrada, posvođen podrum, žlijebovi od opeke, te rimski novci. S južne strane sela su ruševine još izrazitije. Zidoderine sižu u more, a na obližnjim njivama još posrijed gomila stršeci zidovi označuju položaj ovećega mjesta. Na jednoj točki je po predaji bila crkva, a tamo se je našla bronsana romanska škropionica, koja se čuva u pakoštanskoj riznici. Često se je našlo i rimskih grobova sa nakitnim predmetima, a med tima i jedan zlatan prsten s napisom *E u t y c h e s*, sada u zadarskom muzeju sv. Donata, i nekoliko opeka s pečatom. Razne ruševine okolo sela predaja je nazvala „varošima,“ a takovih ima do trinajst; najvažnija je ona spram vranskoga jezera, koja se zove „Telingrad“. Tu je bilo pristanište brodarice, koja je spajala rimsku cestu sa Podgrada (Asseria) kraj jezera od Telingrada na pakoštansku kulu.

Najgolemije djelo ljudskih ruku u čitavoj sjevernoj Dalmaciji, je starinski gat među Pakoštanima i otočićem sv. Justine, koji je s južne strane zaštićivao pakoštansku kulu. Kad je more tiho razabire se svaki kamen toga „braka“, kako ga Pakoštanci zovu. Kojih 50 koračaja od kopna i od otočića s druge strane proteže se brak skoro u ravnoj crti. To je 7—10 m. široka naslaga od golemih škva-dranih krševa. Brak je od prilike 200 koračaja dug, a u sredini kao da je imao otvor. Negda je taj golemi zid morao nositi drugi tanji zid ili nasip, koje je tekom vremena more isplakalo, te mu se sada samo temelj vidi. Sudeći po tim ostancima pakoštanska je luka u rimsko doba, ako ne već i prije, kao primorsko pristanište grada Asserije (Podgrađe) bila od ne male važnosti.

Pakoštanska je luka bila najvažnije pristanište u nutarnjem zaljevu spram

¹ Sr. Atlas Coronellijev, i razvod od g. 1671., u kojem su bile potvrđene granice, razvedene uslijed mira od g. 1575. C. k. namj. arhiv: „Strumento dei confini del Vecchio Aquisto in Dalmazia“ itd.

Po izvornim depešama generala L. Foscola u mletačkom drž. arhivu Ai Frari, Dispacci

sv. 49—56; Atti del prov. gen. L. Foscolo, u c. k. namj. arhivu u Zadru.

³ Navedene izvorne Foscolove depeše: Sertonaco Anticano Frammenti istorici della guerra di Candia. Bologna 1649., str. 56 i dalje; Frammenti istorici della guerra in Dalmazia, Venetia 1649., str. 11 i dalje.

glavnih vrata između jadranskog mora i srednjeg kanala. Ta vrata među Pašmanom i Vrgadom čuvale su negda dvije jake tvrđave. Na visokoj jugozapadnoj glavini otoka Pašmana. (Straža, 140 m.) bijaše po pripovijedanju tvrđa Pustograd, a sučelice joj na otoku Vrgadi stoje dvije utvrde. Vrgadu su bizantinski carevi još u X. vijeku držali.¹

Na sjeveroistoku je zablacanska podžupanija graničila sa podžupanijom Blata. Po ruševinama oko bunara Bukčine, koji se u tom kraju nalazi, dalo bi se naslućivati, da je i tu negda opstojala oveća naseobina. Kada su g 1894. započele radnje oko presušenja blata, najprije su se prosjekle dužinom kotline prostrane jaruge, a u njihovom prosjeku opazili su se raznodobni slojevi. Najdolnji sloj žute boje, 1 m. debeo, odaje tragove obrađivanja; drugi sloj nejednake debljine, sad crn sad bijel, nosi tragove poprječnih umjetno prosječenih jaruga valjda iz srednjega vijeka i turskog vremena. Najgornji sloj žutkaste boje je vapnenac, što se je kišom u novije doba s ogoljenih obronaka splinuo. Ova se stratifikacija opaža osobito na novoj vrbičkoj jarugi. Zablacanski dio blatine bijaše valjda sve do pred dva vijeka sustavno obrađivan.

Jedno 400 m. sjeverno od velikog mosta našlo se je g. 1898. duboko pod površinom vodovodna olovna cijev, položena pravcem od Vrane k Bukčini. Cijev je duga 0·96, debela 0·02, a šupljina ima 0·16 m. u promjeru. Spada na omanji ograuak velikoga vransko-zadarskog vodovoda, o kojem smo već gore govorili. Istom prigodom izvađen je blizu velikog mosta na sjevernoj strani jedan komad kamenog sifona, dug 0·86 m, koji točno odgovara već opisanom sličnom komadu. I po sredini stare vranske tvrđe konstatovali su se ostaci vodovodnog kaštela, kojega oveći ostsjek bijaše presvođen bačvastim svodom. Dug je 11·00 m., 6·50 m. iznutra širok, a zidan je istom tehnikom kao vodovodna substrukcija blizu Zadra uz cestu među Vukićevom i Kotlarovom kućom. U temelju vanjskog istočnog zida vranske tvrđe vidi se sifon, napravljen od jednakih kamenih kvadara, na kojemu je bio sagrađen sredovječni i turski bedem. Trag vodovodnom sifonu na istok gradini razabire se na oranicama, koje se protežu prama vrelu Pećini, a valjda i prema vrelu Bibi, koja je 1·5 klm. jugoistočno od Pećine. Oba su vrela po prilici na jednakoj elevaciji od 60 do 54 m. na morem, a vodovodni kaštel u vranskoj tvrđi stoji oko 50 m. nad morem. Drugi je kaštel bio među Pručanikom (39 m.) i Opatijom (37 m.). Po tomu je sifon od vranskog vodovodnog kaštela mogao bez strojeva tjerati vodu u drugi kaštel kod Pručanika. Ustanoviv s tehničkoga gledišta istodobnost vodovodnoga korita, što se kod Zadra vidi i sifona s prvim kaštelom u vranskom području, vjerojatno je, da je ovaj monumentalni vodovod baš onaj što je bio sagrađen za cara Trajana na početku II. vijeka poslije Krsta. Po napisu o sagrađenju ovog vodovoda vjerojatno je, da je bio izveden na državni trošak,² Kao što je gradu Spljetu doskočeno obnovljenjem Dijoklecijanova vodovoda, za cijelo samo obnovljenje Trajanova vodovoda moći će zadovoljiti potrebama Zadra i čitavog biogradskog primorja.

¹ Sr. Rački Doc. 404.

² IMP · NERVA · TRAIAN . . . . | PONTIF ·
MAX · TR[ibunicia potestate...]AQVAE

DVCTVM · COLON . . . . | IN · QVO DANTE ·
IMPEN . . . . | SACRATISSIMI · PRINCI . . . .
Bianchi Antichità di Zara, 1883 str. 18—19.

C) Podžupanijsko ustrojstvo.

Kako su bile ustrojene starohrvatske podžupanije slabo nam je poznato. Na svu se je sreću državno uređenje održalo i za mletačke vladavine, te nam onodobne isprave pružaju dovoljno podataka o podžupanijskom ustrojstvu. Još u XI. vijeku županija se je dijelila u omanje podžupanije, kojima je na čelu bio podžupan. Podžupanija se je dijelila na satnije (centena), a svakoj je satniji bio glavarem satnik ili stotinjaš, koji je bio sudijom i vojničkim vodom. Izvršbeni sudbeni organ od slučaja do slučaja bijaše pristav ili glasonoša.¹ Za slijedećih vijekova svakolika uprava u zadarskim Kotarima, uključiv ninsku županiju, otočje, novigradsku nadinsku i vransku kaštelaniju, bijaše osnovana na „posobi“. Taj su ustroj Mlečići zatekli u prvoj polovici XV. vijeka, te ga i pridržali po starodavnom običaju.

Običajno pravo o ustroju i djelovanju posoba pobilježeno je u dva starija pravna zbornika mletačkog doba, naime u reformacijama zadarskog statuta od g. 1455. pod naslovom „Forma priuilegiorum ligarum comitatus Jadrae“,² te u zborniku običajnog hrvatskog prava, popisanom po nalogu mletačke vlade od predstavnika svih kotarskih posoba u Novigradu 12. veljače 1551. i 20. ožujka 1553. pod naslovom: „A laude di Dio MDLI alli 12 Febbrajo a Novegradi. Qui de sotto scriveremo le consuetudini, che sono state (sparse) nel Paese di Croatia cominciando da Zara fino a Nona, le quali consuetudini hanno amministrato i nostri avi et proavi (bisavi) et noi dopo di loro.“³ Istim predmetom se bavi i više terminacija dalmatinskih generalnih providura, a susreća mu se trag i u ispravama, koje se odnose i na druge predjele Dalmacije. Po tom se razabire, da još u XV. vijeku ustrojstvo na posobe bijaše u krijeposti i van zadarskih Kotara.

Posoba u starim izvorima znamenuje ratni savez, uzajemno potpomaganje te ju mletački izvori prevađaju sa „liga“ ili „socida“. Takovu nam posobu predstavljaju novigradski zbornik i bilješka o običajnom pravu na otoku Šolti spljetskoga područja, naime savez za pašenje stoke.⁴ Iz tih se izvora razabire, da je područjem toga pašnoga saveza općinski pašnjak i da posoba zahvaća jednu današnju poreznu općinu. Svakolika stoka posobe na zajedničkom se je pašnjaku čuvala od dvojice posobnika redomice, dok bi se svi izmijenili. Ako bi se koje živinče izgubilo, čuvar je bio dužan, da to još istog dana dojavu dotičnom gospodaru, inače je on morao platiti otštetu. Za to je čuvar morao svaki dan doći na

¹ Sr. Rački Nut. stanje str. 179 i dalje.

² Statuta Jadertina cum omnibus reformati-onibus in hunc usque factis, Venetiis 1564, fo 121.

³ Službeni prijevod po hrvatskom izvornom tekstu nahodio se je u „volume dei processi civili dell' Illmo. Signor Antonio Navagier conte capitano di Zara (g. 1559.) fo 143“; te je do nas dopro u više ovjerovljenih prijevoda: 1. Zadarska knjižnica Paravia, Mss.

Miscell. N 11182, vol. XIII; 2. Franovačka knjižnica u Dubrovniku, otsjek Čulić E, 946; 3. C. k. namj. arhiv, Fondo s. Domenico N 412 (od g. 1874. nestalo ga!). Bio je tiskan u prvoj prigodnici Baša—Bulat, Zadar 1863; o drugim prijepisima i kratkoj kritici sr. Bogišića u Rađu knj. I.

⁴ C. k. namj. arhiv, spljetski otsjek, građanske parnice sv. 102, br. XLIX, šoltanska tražbina u parnici Marina Oribolovića 15. Jula 1555

opredijeljeno mjesto i prebrojiti stoku, što bi mu ju bio koji gospodar izručio; za neprebrojeno blago nije on bio odgovoran. Izgubljeno živinče je s gospodarom morao poći tražiti. Čuvar je bio dužan, da prijavi gospodaru svaki pojav pošasti. S toga je tri puta na dan morao prebrojati stada i pregledati glavu po glavu. Nemar, ako nebi prijavio, da se je koje živinče udavilo, udušilo ili padom ubilo, također se je strogo kaznio. Kad bi stoku s paše dotjerao imao ga je pred gospodarom prebrojati.

Posopska uredba imala je i upravno-sudbeni i vojnički djelokrug. Svaki je posobnik bio dužan brecati u zvono, čim bi opazio, da koji neposobnik nanosi ma kakav kvar ili zločin vlasništvu ili ljuctvu posobe. Skupa sa oštećenikom morao bi zlikovca progoniti i uloviv ga svezana privesti pred zadarskog kneza kapetana. Tko bi tu ustanovu prekršio, morao je odgovarati za svu štetu i platiti mletačkoj općini globu od 50 libara sitnog novca, a ako nije na vrijeme u zvono brecnuo, pritekao na tjeralicu ili pripomogao uloviti zlikovca, potpadao bi pod globu od 4 libre, od kojih 2 na korist mletačke općine, a 2 na korist posobe. Po ovoj je ustanovi svaka posoba bila dužna tjerati hajduke, uskoke i prognanike bilo mletačke bilo turske. Dobra, koje bi posoba tim zlikovcima zaplijenila, pripadahu polovinom mletačkoj komori, a polovinom samoj posobi, koja je s njima slobodno raspolagala. Ako je zlikovac kod tjeranja od kojega posobnika bio ranjen ili ubijen, morala se je platiti „vražda“, a svi posobnici su bili dužni, da ju izplate zajedno. Ako je koji posobnik u tjeralici bio ranjen, svi su posobnici jednako doprinosili za lječnike i ljekarije, a ako bi se dobila otšteta od zlikovčeve strane ili ako bi se njegova dobra zaplijenila, posobnicima se je podmirivao trošak. Ako bi komu posobniku nestalo vola od pluga, a za 15 se dana ne bi mogao pronaći, svi posobnici zajedno otštećuju vlasnika; nađe li se pako vol, on je dužan, da im tu otštetu povrati. Ako bi posobnik štogod ukrao ili oteo suposobniku, ili sporazumno sakrio lupeža i ukradeno, posoba je imala pravo, da mu zaplijeni sva dobra, od kojih polovina idaše mletačku općinu, a polovina posobu, koja je morala lupeža ili otmičara svezana privesti pred zadarskog kneza kapetana, da ga kazni. Ako bi posobnik suposobnika udario do krvi, potpadao bi globi od 10 libara u korist posobe, a zadarski knez kapetan imao ga je uz to još kazniti; ako je udarac bio bez krvi, plaćao bi posobi globu od 5 libara.

I otimačine i ostala zločinstva spadahu u djelokrug posobe, kao otmica djevojaka i žena i psost; uz to još izvršivanje osuda i naloga viših vlasti i osuda, koje su gospodari postigli od redovitog suda; konačno neznatniji prekršaji i raspre „po običaju i prastaraj navadi narodnoj“.

S vojničkog gledišta posoba bijaše uređena po teritorijalnom sustavu. U mirno doba svaki posobnik preko šesnajst godina bijaše vojnik. To je domobranstvo („cernide“ ili „ordinanze“), kojemu je prva dužnost, da u slučaju rata brani i stražari u svom kraju. Dijelilo se u pješadiju („fanti“), puškare („archibugieri“) a u potrebi na galijaše („falilele“). Plaću je domobranstvo dobivalo samo kada bi išlo služiti van svoga predjela. U ratno se je doba u posobi novačila satnija od 50 ljudi, kojoj je zapovijedao jedan posobnik, kapetan. Takova plaćenička satnija je služila i izvan granica posobe. Unovačenik se je na pogodbu ili dobrovoljno obvezavao na šestgodišnju ili dulju službu za unaprijed opredije-

ljenu plaću. Kapetan se je brinuo za oružanje i opskrbu momčadi. Posobe na kopnu davale su laku konjicu („Nation Croata, Croati a cavallo“), a one na primorju jednu ladu sa 50 oružanih ljudi („barche armate dei Croati“), koja je služila za krstarenje po moru i za ratovanje na kopnu. Satnija se je zvala po svom kapetanu, te je imala pobočnika („tenente“), i barjaktara („alfiere“). Uniforma ove domaće vojske bijaše narodno odijelo. Kapetan je bio dužan, da uvježba svoju četvu, te se je svake nedjelje držalo vježbanje. Tom prigodom i u slučaju potrebe kapetan bi okupljao svoju satniju zabiv posobni barjak na javnom mjestu i izmetnuv nekoliko hitaca iz mužara ili dževerdara.

Na čelu posobe ili lige bijaše sudac ili kapetan, a pod njim pristav i drugi časnici. Takovu čast nije smio obnašati onaj, koji se je okaljao lupeštinom. Sudac posobe mogao je u građanskim parnicama suditi do 50 libara, te kazniti one, koji bi gaj sjekli svaki put globom od pet libara. Sučeva je dužnost bila, da kroz dva ili tri dana prijavi zaderskomu knezu kapetanu i kaznenomu sudu u Zadru svaki zločin, a nasilno smaknuće prije pogreba poginuloga. U protivnom bi slučaju potpadao pod globu od 50 libara sitnog novca. Sudac posobe je morao doći na zbor, ako nije htio da bude lišen svekolike svoje stoke. Sudac je imao pravo na desetinu utjeranih globa. Suca je posoba birala svake godine. Sudac posobe u ratno doba oružava pod plaću satniju posobe, te se nazivlje i kapetanom. Osim pristava, koji u mirno doba izvršava osude, a u ratno je doba barjaktarom, svaka posoba ima svoga bilježnika, najvrijednijega svećenika glagolici vješta, koji vodi zapisnik i čuva arhiv, te jednog blagajnika, koji utjerava globe.

Sudac je morao, da obzide sve selo zidom („villa recinta“), tako da među kućama iz vana ne ostane inog otvora, doli jedna ili dvoja seoska vrata. Ta vrata bijahu u ratno doba uvijek, a u mirno doba ob noć zaključana, te je ključe čuvao sudac posobe ili kapetan. Ako sudac ne bi u selu noćio, morao je to prijaviti višoj vlasti, označiv komu je povjerio čuvanje ključeva.

Dok nam posoba mletačkog doba predstavlja starohrvatsku satniju (centena), podžupaniju nam predstavlja „zbor posoba“. Sami mletački izvori ga nazivlju tako: „sborro delle possobe, sbor universale delle possobe o delle lighe“, ili u prijevodu: „congresso delle possobe o delle lighe“. Razlika među starom podžupanijom i poznijim zborom posoba je samo ta, da zboru nije na čelu jedna osoba t. j. podžupan, nego stol od biranih lica iz posoba.

Zborovi posoba sastajahu se redovito dvaput na godinu, i to o Duhovima i na Miholje na mjestu, koje bi generalni providur označio. Zato su se suci posoba i drugi časnici morali osam dana prije kod gen. providura propitati za mjesto zbora i poblize naputke. Uz suca i častnike svaka bi posoba na zbor šiljala četiri pouzdanika. Između sudaca svih posoba birala su se dvanajstorica, koji s dvojicom zaderskih plemića i dvojicom zaderskih gradana sačinjavahu sudbeni stol prve molbe. Protiv osude ovoga stola dopuštao se priziv na generalnog providura ili na naročito od njega određen sud od uglednijih osoba iz Zadra i iz Kotara, među kojima se za turskog gospodstva ističu srdari krajina. Osuda prve molbe ne smije se ovršiti prije nego li je bila prijavljena sudu druge molbe. Zborski stol odlučuje, gdje će se zbor sastati, a tomu se moraju podvrći kapetani i arambaše. I zbor bira svoje časnike, kao kancelira, arhivara itd., te ih prema trudu

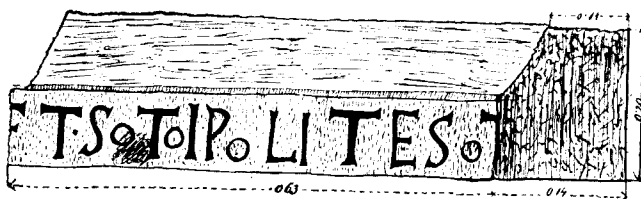
nagrađuje iz zbarske blagajne. Bilježnik i arhivar mora da je najodličniji glagoljici vješti župnik podžupanije; on vodi zapisnik na zboru posoba, te čuva spise. Zborovi dviju podžupanija biogradskog primorja obdržavali su se posebice u Zablacu i pri sv. Martinu u Kozmanima, ili zajedno u Biogradu.

Satnijama jednog zbora posoba ili podžupanije u mirno doba zapovijedaše podžupanijski ili županijski zapovjednik, koji se za starijeg doba zove „Capo dei Croati“, vojvodom Hrvata, a poznije potpukovnikom Hrvata „Governatore dei Croati“. Obije biogradske podžupanije potpadale su pod biogradskoga potpukovnika, a sve podžupanije pod ninskoga pukovnika Hrvata. Potpukovnik Hrvata bio je dužan, da svaki mjesec jedan put na smotri preglega svoje satnije, a i pukovnik Hrvata je držao redovite „kotarske vježbe“.

U drugoj polovini XVII. vijeka po turskom je uzoru osnovana i u biogradskom primorju krajina, t. j. pogranična neredovita vojska. Za rata ustajaše na najmanji mig republike čitavo pograničje, porazdijeljeno u satnije i regimente bez stroge stege, bez uniforme, s nejednakim oružjem, bez plaće uz samu hranu Krajiškoj regimenti zapovijedaše „srdar“, a pojedinoj četi „arambaša“. Mletačku je krajinu ustrojio prvi srdar pop Stjepan Sorić župnik Gorice, (1647—8.), a brat ga Mato naslijedi u srdariji dolnje krajine (1648.), koja zahvaćae biogradsko primorje. Kad je Sidraga bila očišćena od Turaka za kandijskoga i morejskoga rata pripade ona donjoj krajini, te je srdar stolovao u Vrani.

Ovako je bilo uređeno te se vladalo biogradsko primorje i čitava sjeverna Dalmacija — negdanja Bijela Hrvatska ili Banovina sve do pada mletačke republike. Francuzka vladavina stala je, da dokida ovo starodavno hrvatsko pravno uređenje, a austrijski ustav ga je još većma preinačio. Ipak se je u glavnom održala u današnjoj poreznoj općini, koja odgovara starohrvatskoj satniji i u političkoj općini, koja odgovara staroj podžupaniji.

Dr. Luka Jelić.

Sl. 24. Nadvrtnik iz negdanje crkve sv. Petra u Petrini.

¹ O posobi i zboru posoba osim navedenih izvora sr. još slijedeće neobjelodanjeno gradivo: „Regole et diverse investide di ministri per la nadunanza del Sbor universale 1695“, u zad. opć. knjižnici Paravia, Mss. 11086, II, A, gdje je u ovjerovljenim prijepisima sabrano starije službeno gradivo ob ovom predmetu. C. k. namj. arhiv, Atti del pr. g. P.

Valier I, fo 337—8; Atti del pr. g. G. Cornaro II, 22, 54, 58—60, 82, 398; Atti del pr. g. L. Donato I. 29, 129, 143, 165, 198, 293—4. Za vojničko ustrojstvo sr. Venezia e le sue lagune I, 258 i dalje; Jelić Lički sandžakat i postanje mletačke krajine u Koledaru Mat. dalm. 1898. 93, 111 i dalje.

O VAŽNOSTI I ZNAČENJU DALMATINSKIH GOMILA.

Ima dosta mjesta u Dalmaciji, gdje se na vrhu glavica ili brežuljaka vidi u obliku više ili manje pravilne kružnice ili elipse nagomilanog kamenja. Na vrhu ovih gomila — tako ih narod obično zove — nalazi se plosnica (Plattform), a u sredini ove često se vidi druga mala gomilica, tako da iz daleka rečena gomila izgleda kao ženska sisa sa bradavicom. (Sl. 25.)

Pitaš li koga, što znači ova gomila, tko ju je sagradio i zašto služi ili je služila, nećeš skoro nikada dobiti točan odgovor. Ili ti reče, da su tu „naši stari“ kamenovali djevojke, kad bi zgriješile, ili da su palili „kralje“ (t. j. poznate ognjeve na sv. Stjepana), ili da su odatle gledali na neprijatelja, kada bi provalio u zemlju. Nu vazda ćeš čuti, da se ništa sigurna o ovim gomilama nezna i da se od najstarijih staraca niko nespominje, kada su bile sagradene. Premda naš narod svrhu ovih gomila ne poznaje, ipak nijesu njegovoj pozornosti mogli izmaknuti tako očevitni i veliki znakovi, pa se po sebi razumije, da je skoro svakoj najdjenuo posebno ime, koje se protieglo na cijeli brežuljak. Neće se

Sl. 25. Gomila blizu Janjine na Pelješcu.

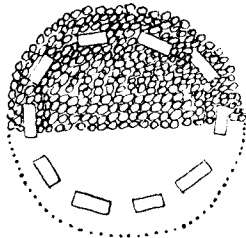
nijedan poznavac naroda čuditi, što narod postanak ovih gomila skopčava sa posebnim pričama i bajkama, o kojima ću dalje dole da govorim. Samo poluizobraženi ljudi i neprijatelji naroda mogu se potsmjehavati i rugati ovomu pučkomu duševnomu blagu, koje od starodrevnih vremena prelazi od djeda na unuka kao pomljivo čuvano nasljedstvo. Treba dapače, da se sve to većom marljivošću kupe ovi neznatni ostaci, jer nije daleko vrijeme, gdje će i ove, što su još preostali, moderna kultura, koja sve nivelira, sasvim izbrisati i uništiti.

Osim ovih gomila na vrhu brežuljaka nalazimo često i manje gomile t. zv. torce u polju ili u šumi. I ove označuju narod kao „starinske“, jer si nezna, da protumači svrhu, zašto se je u srijed polja ili između guste šume ovo pusto kamenje nakupilo. Lako bismo još mogli objasniti početak onih toraca, što se u vinogradima nalaze, jer težak, koji „trapi“, t. j. utemeljiva baštinu, običava baciti sve kamenje, koje iz lakome grude izvadi, na jedno mjesto i na takov način nakupi „gomilu“. Dobro je; ma ko bi nosio toliko i tako teško kamenje i u srijed guste šume, kroz koju jedva jedvice praznoruk prodreš!? Pomislite k tome još trud, koji je trebao, da se nakupi i dovuče ova ogromna masa kamenja na vrh brežuljaka i glavica! Tako smo došli do razlike između gomila na vrhu brežuljaka i glavica na polju. Nu spekulativno ne bismo došli do konca.

Hoćemo li proučiti bitnost ovih gomila, valja da udarimo putem induktivnim t. j. valja da poznamo njihov sadržaj. Izvan svake je sumnje, da su

to starinski spomenici i to naročito prethistorička grobišta. Poznavao i motrioc dalmatinskih gomila P. Kaer uvršćuje ih u red megalitičnih spomenika.

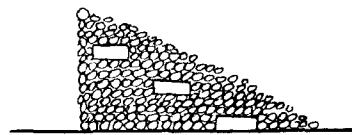
Ove se gomile nalaze ne samo po cijeloj Dalmaciji, Bugarskoj, pa i u srednoj Evropi, dapače i u Rusiji i Engleskoj, te ih svaki narod zove svojim imenom. Svi su narodi upotrijebili svoje najbolje sile, da prouče značenje ovih starinskih spomenika, pa se cijele biblioteke posebnih knjiga bave naročito ovim predmetom. Don P. Kaer, koji je prvi upozorio na dalmatinske gomile, ali svoga rada nije još dovršio, napisao je o toj stvari više članaka.¹

Sl. 26. Idealni horizontalni presjek kroz temelj gomile.

Kada se je gradila cesta između Zagvozda i Imoskoga slučajno su nagazili radnici na dvije gomile, koje je trebalo skoro sasvim razoriti. Tom prilikom mogao je g. P. Kaer dobro proučiti njihov sadržaj. On cijeni, da su to bila općenita grobišta, koja nijesu na jedan mah bila podignuta, nego tekom vremena. Kada bi tko umro, pokopali bi ga u odulju kamenitu grobnicu, sastavljenu od pločastih stijena od više komada, stavljenih satimice. Takova je grobnica povrh zemlje dakako morala biti obložena stijenama i nasuta zemljom, u protivnom slučaju ne samo što bi stijene padale amo tamo, već bi grobnica okužila zrak, a to nije moglo goditi ni istim prethistoričkim ljudima. Kad bi drugi umro, tad bi se uz prvu grobnicu domjestila druga, na isti način kao i prva, pa tako i treća, četvrta itd. i to uvijek u pravcu kružnice; (sl. 26.). Kada bi se napunio prvi sloj grobnicama, tad bi se počelo ukopavati povrh prvoga drugim okružnim redom, ali kraćega promjera, te trećim još kraćim. Prema visini gomile može se suditi, dali je ona imala tri ili više slojeva grobnica. Da je to u prvi kraj bilo sve zemljom natrpano, može se barem nagađati, jer bi inače nastale kužne bolesti. Ako su danas gomile sastavljene od samih golih stijena, to se daje tumačiti tim, što su kiše i vjetrovi tekom vjekova raznijeli zemlju i ostavili sam kostur spomenika. Po P. Kaeru idealni vertikalni presjek gomile odgovarao bi slici br. 27.

Dosta opširno opisao je dr. Weiser, okružni lječnik na Hvaru, gomile blizu grada Hvara, koje su imale približno 10 noga visine i 100 noga objema. Nalazile su se na glavicama zvanima Spile, Plašica, Kampanjel, Motokito, a sadržavale su grobove s ogromnim pločama od jednoga kamena, koje nikako nije bilo moguće podignuti. Trebalo ih je na nekoliko komada razbiti, jer se inače nije moglo u grobnicu zaći. Grobovi su ležali povrh naravskoga tla, a bili su izgrađeni bez vapna. U pojedinim grobovima našli su se ostaci ljudskih kostura kao i ugljvlje i raznovrsni predmeti od bronsa na pr. igle, udice, prstenje, sudovi, zavojice i komadi jantara itd.

Sl. 27. Idealni vertikalni presjek kroz gomilu.

¹ Starohrvatska Prosvjeta Knin, God. II, id. Mimogredno bavili su se istim predmetom

u Dalmaciji Ljubić, Bulić, Boglić, Ostoić, Granić, Ujević i dr.

Na poluotoku Pelješcu i to naročito u okružju općine Janjine nalazi se niz velikih i malih gomila. Gomile Stražica i Mali Prinosa, koje sam s drugima onomadne potanko opisao,¹ čine daleko vidljivi biljeg mjesta Janjine. Nalaze se tu gomile i na vrhu glavica i u polju, a najviše ih je između sela Sresera, Stinive i Osobjave. Nijedna još nije bila znanstveno prekopana i pretražena. Dvije zove narod Stražica, druge dvije Gradac, ostale se zovu Gradina, Sutrać, Kapa, Lokvica, Brloče brdo, Sućurac itd. Gradac blizu Sutvida prelazi granice općeg pravila, jer ne sastoji od kompaktne gomile, nego od dviju okružnih nasipa (Ringwall), pa je vjerojatno, da su se tu spasavali seljaci u vrijeme rata ili neprijateljskih napadaja s porodicom i blagom. Gomila Sućurac pokazuje tragove kasnijeg pokopanja (Nachbestattung), t. j. na gomili i blizu nje poznija su plemena (druge narodnosti ili vjere?) zbog pogodnosti mjesta utemeljivala svoja pogrebišta. O Gracu bliže Sutvida² priča narod, da su tu Rimljani ostavili veliko blago, te da su ubili jednoga mladića i jednu djevojku, da to blago čuvaju. Ove priče o ljudskim žrtvama prilikom sakrivanja blaga nalaze se skoro kod svih evropskih naroda.

S idejom o blagu skopčane su narodne priče o gomilama Gradini, Lokvici, Gracu blizu Popove Luke i Sućurcu. Dotične priče prikazuju i način, kako se tobože blago može dignuti, na pr. valja igrati gol u podne ili ponoć, ili poškopiti gomilu krvlju crnoga jarca, ili poljubiti u obraz zmiju, koja se o ponoći pojavi na kolcu od javora itd. Sve su to obične varijante skoro svih evropskih priča o sakrivenom blagu. O gomili Krupni dolac blizu Sresera govori narod, da tu plaše zli duhovi, o gomili Sutraću, da su tu sakrivene moći od „starih“, koje čuvaju baštinu od štete. Ima još danas mjesta u Dalmaciji, gdje pop sa vrha gomile po starom običaju blagoslovi baštinu na 25. travnja svake godine. Na gomili blizu Vlašskog korita vide se tragovi staroga groba, koji sastoji od velikih dijelom razlomljenih kamenih ploča. Govore, da su tu jednom vidjeli mrtvačku glavu s rogovima, primjedba, koju često od seljaka u sličnima slučajevima možeš doznati. U opće valja zabilježiti, da seljaci svaku gomilu sa nešto bojazljivosti i straha motre i teško se tko odluči, da na nju pođe, jer misle, da bi s toga mogao postati silni vjetar ili grad.

Da ove ili slične gomile valja smatrati za prethistoričke spomenike izvan svake je sumnje. To svjedoče nalasci, koji su se u njima učinili i slične gomile, koje se u drugim zemljama nalaze i koje su potanko proučene. O značenju ovih gomila u drugim zemljama također je dosta raspravljano. Najzanimljivija je hipoteza profesora Sergija³ u Rimu, koji sve ove spomenike od kamena smatra za pogrebišta jednog te istog plemena, t. j. tako zvanog sredozemnog, koje je po njegovom mnijenju u prethistoričko doba došlo iz Afrike, možda Etiopije, i pod imenom naroda iberskog, ligurskog, pelasgičkog i lybičkog naselilo se u zemljama okolo sredozemnog mora. Svuda gdje se je nastanilo, pokopavalo je svoje mrtvace na sličan način: povrh groba nabacila bi se gomila od materijala, koji bi teren

¹ Mittheilungen den Wiener anthropologischen Gesellschaft 1898. sv. XXVIII.

² Zeitschrift für österreich. Volkskunde, Wien

1895.: Hovorka, Dalmatiner Volkssagen und Volksgeschichten.

³ V. G. Sergi. L'origine della stirpe mediterranea. 1897.

pružao ili dotični stepen kulture iziskavao. Gdje narod nije u kulturi sasvim napredovao ili gdje nije bilo potrebnih sredstava, tamo bi se nabacale samo stijene, a gdje je bilo potrebnog oruđa, gradile bi se lijepe prostrane komore kao počivališta mrtvih. Na ovaj način nalazi Sergi, da su među sobom srodni srednjo-evropski tumuli, engleski round barrows, ruski kurgani, sardinski nuraghi, germanski Reihengräber, egipatske piramide, a među nje valja ubrojiti istim pravom i jugoslavenske gomile, irske cairn, talijanske specchie i timpe, te dolnjo-austrijske Mugeln.¹

Ova jamačno nešto odvažna, ali ipak ženijalna hipoteza pribavila je duhovitomu učenjaku dosta protivnika, napose među arheolozima, koji naglašuju, da je sredozemna rasa antropološki, a ne arheološki pojam, te da ju Sergi pogriješno hoće da označi kao arheološki rasu. Sergijevu mnijenju zbilja ima jedan prigovor. Pošto on sredozemnoj rasi pripisuje isključivo pokapanje mrtvih, a ne spaljivanje lešina, — koje su po njegovoj hipotezi vršili Arijei, došli sa sjeveroistoka —, kako bi se mogla protumačiti obična činjenica, ako se u gomili nađe mjesto kostura sud sa prahom ili pepelom pokojnika? To je dakle pitanje još sasvim neriješeno.

Nu valja da ograničimo značenje prethistoričkih gomila još i s drugog gledišta. Već prije, prigodom opisa janjinskog Sučurca spomenuli smo kombinirano pokopavanje t. j. na istom mjestu, gdje je prethistorički narod svoje mrtvace pokopavao, kasnije je i drugo pleme na isti način isto mjesto upotrebljavalo.² Valja dakle strogo razlikovati prethistoričke gomile od stečaka historičkog doba. Na pravoj prethistoričkoj gomili nikada nećeš naći traga pismenima, jer oni ljudi pisma nisu poznavali. Oni su imali svoju posebnu prethistoričku anonimnu kulturu, koju ne možemo tako točno ustanoviti, kao na pr. rimske ili starobosanske ili druge grobove, gdje pomoću starih priloženih novaca, napisa itd. često i godišnjak možemo naznačiti, kada se mrtvac zakopao. Kod prethistoričkoga groba valja drugačije raditi, jer ovdje samo nalazimo kosti i razne predmete bez ikakvoga pismenog traga, koji bi nam pružio bliže podatke o godini pokopavanja. Nu toga prethistorija ni netraži, nego je zadovoljna, ako i stoljeće dotične kulture pogodi. To se može samo onda s uspjehom učiniti, ako se dostatni broj sličnih spomenika znanstveno pretraži. U Dalmaciji malo se je u ovom pravcu uradilo, premda je Dalmacija prebogata baš na prethistoričkim spomenicima. Svakako valja u dalmatinskoj prethistoriji još puno i intenzivnije raditi nego dosele i ovaj rad opširnije nastaviti, ako se hoće da prouči kulturna povjest balkanskog poluotoka. Na ovome mjestu treba da se naročito naglasi, kako takova pretraživanja moraju činiti samo strukovnjaci tomu poslu vješti, jer baš u prethistoriji može nevješt čovjek neučenjak učiniti više štete nego koristi. Svakako bi bilo željeti, da se radnja, koja se je već započela, i dalje nastavi, kako bi na skoro kucnuo čas, kada će i Dalmacija stupiti u red onih zemalja, kojima su prethistorijske prilike točno i temeljito proučene.

Dr. Oskar Hovorka pl. Zderas.

¹ Baron Sacken u Mitth. der anthr. Ges. in Wien I. sv. 1870.

² Vrh. štopski liečnik dr. Weisbach upozorio

me dapače, da se u Boci Kotorskoj i Crnoj Gori još dan danas kadkada grade gomile povrh friških grobova.

GRČKI NAPISI IZ SVETIŠTA BOŽICE MA U VODENU (EDESSA) U MACEDONIJI.

U mjesecu srpnju 1898. razvali prigodom jake jedne kiše bujica zid na jednoj gradini, koja se nalazi južno od razvalina stare crkve sv. Nikole u Vodenu u Macedoniji, te se tim povodom pojavi nekoliko mramornih ploča sa grčkim napisima, koje su stojale uspravljene uz jednu stijenu. Kako je i u Macedoniji veoma rašireno narodno pričanje o zakopanomu blagu, te kako postoji tradicija, da je takovo blago sakriveno baš kod sv. Nikole, odredila je turska oblast radnike, koji su imali tamo da kopaju. Iza trodnevna posla otkopaše pri- lično velik komad od spomenute već stijene, na kojoj nadoše urezan velik monogram.¹ Ne našav traženoga blaga obustaviše kopači svoj posao.

O zanimivom ovomu našašću obavijestio je jedan prijatelj gospodina Georgija Kapčeva, izdavatelja lista „Macedonija“ u Zagrebu, a ovaj je imao dobrotu, te mi od prijatelja poslana prijepise povjeri, da ih u ovomu časopisu objelodanim i protumačim. Papirni otisci, po koje je g. Kapčev odmah pisao, nisu se mogli dobiti. Poslani su prijepisi u opće prilično dobro načinjeni, te odaju ruku inteligentna prepisača, ali se je ipak potkralo nekoliko pogrješaka, koje sam u većini slučajeva mogao sigurno ili veoma vjerojatno da ispravim. Pri tomu mi je poznatom svojom ljubežnošću išao na ruku i g. prof. Musić, kojemu se lijepo zahvaljujem. Tekst napisa priopćujem u majuskulama vjerno sa svim pogrješ- kama, što ih ima povjereni mi prijepis, a na drugom mjestu dajem svoju tran- skripciju i ispravke.

I. Na prvoj ploči od 2'00 m. visine, 0'80 m. širine i 0'10 m. debljine zabilježena su dva napisa, i to jedan s prijeda, a drugi na jednoj od užih strana, valjda na onoj desno od gledaoca. Kamen je kod drugog napisa desno oštećen, tako da u prvih 12 redaka fale 1—3 slova. Onaj napis sprijeda glasi:

	ΑΓΑΘΗ	Αγαθή
	ΤΥΧΗ	τύχη.
	ΘΕΑ ΜΑ	Θεῶ Μῶ
sic	ΑΝΕΙΚΗΤΟΥΤΗ	ἀνεικήτω [ἐπ]η -
	ΚΟΘΑΑΙΑ .	κόφ Α(ουκία) Αιλ[ί] -
	5	

¹ Taj monogram kao da je sastavljen od slova B O T. Sigurnoga tumačenja za nj doduše nemam, ali upozorujem, da je brojčana vri- jednost tih slova 372, te nije isključena mo-

gućnost, da je tu netko zabilježio jedan datum po eri od ustrojenja Mahedonije kao rimske provincije, možda datum, kada se je na svetištu nešto gradilo.

	A ΕΛΕΝΗ ΧΑΡΙΖΕ		α Ἐλένη χαρίζε -
sic	ΤΑΙΛΟΥΛΟΝΙΔΙΟ		ται [δ]ουλον ιδιο[v]
	ΟΝΟΜΑΤΙ ΑΝΤΙΠΑ		ονοματι Ἀντίπα -
sic	ΤΡΟΥ ΝΟΥ ΔΟΥΝΟΥ		τρο[v]. ὼ[v] δου[λ]ο[v]
	ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑ	10	καὶ τὴν καταγρα -
	ΦΗΜ ΕΔΩΚΕΝΤΗ		φή(v) ἔδωκεν τῆ
	ΘΕΩ ΕΜΤΩ ΑΠΤ		θεῶ ἐ(v) τῷ ΑΠΤ (= 381)
	ΕΤΕΙ ΠΕΡΕΙΤΙΟΥ		ἔτει Περειτίου (μηνός)
	Π		Π (= 13)
	ΕΥΤΥ	15	εὐτυ -
	ΧΩΣ		χῶς
	ΘΕΟΛΟΓΗ		θεολόγη.

Dvojbeno je samo čitanje 9. retka, koji nije točno prepisan. U retku 12--14. navodi se kao datum, kada je Lucija Aelija Helena božici Ma darovala svoga roba Antipatra, 13. Pereitios godine 381. U Makedoniji su u rimsko doba bile u porabi dvije ere, za koje je Boeckh¹ prvi ustanovio, da jedna započimlje osnovanjem rimske provincije g. 608. od sagrađenja Rima (146. pr. Kr.), a druga osnovanjem monarhije bitkom kod Akcija (2. rujna 31. pr. Kr.), i to jedna i druga 1. listopada. Potonja se u napisima navodi kao era τοῦ Σεβαστοῦ ili slično. Boeckhovo u glavnom ispravno mnijenje ispravlja Kubitschek,² koji misli da je provincijalna era po svoj prilici započela već godine 148. ili najkasnije 147. Na temelju jednoga počasnoga napisa grada Thessalonike u počast cara Klaudija I.³ dolazi Kubitschek do rezultata, da makedonska godina nije započela 1. listopada, kako Boeckh misli, nego 15. listopada. Naš je napis datiran po provincijalnoj eri, te godina 381. odgovara godini 235/6. poslije Krista. Mjesec Pereitios po starom je makedonskom kalendaru četvrti, te bi odgovarao po prilici vremenu od 25. prosinca do 24. siječnja.

Na desnoj užoj strani istoga kamena urezan je slijedeći napis:

	ΕΤΟΥΣ Β . .		Ἔτους Β[.τ] = 3·2
	ΜΗΝΟΣ Δ . . .		μηνός Δ[ύστ] -
	ΡΟΥΓΛΕ .		ρου Γ(= 3) Α(ουκία) Ε[ύ] -
	ΠΑΤΡΑΠΗ		πάτρα ἢ Π(οπλίου)
	ΜΑ ΑΝΙΚΗΤ .	5	Μᾶ ἀνικήτ[ω]
	ΚΑΤΕΥΧΗΝ		κατ' εὐχὴν
sic	ΔΟΥΛΟΝΟΝ .		δ[ο]υλον ὄν[ό] -
	ΜΑΤΙ ΚΑΣΑ .		ματι Κάσ(σ)α[v] -
	ΔΡΟΝ ΕΧΑΙ .		δρον ἐχα[ρι] -

¹ CIG II. str. 55 k br. 1970.

² Jahrzählung u. Jahrenfang im röm. Makedonien. Arch.-epigr. Mitth. XIII. str. 120 i sl.

³ Vidal-Lablache u Rev. arch. n. s. 20 (1869.) str. 62.

COMHN EXO .	10	σ[ά]μην, ἔχο[υ] -
CA ΤΡΙΩΝ		σα τριών
ΤΕΚΝΩΝ Δ .		τέκνων δ[ί] -
ΚΗΝΕΦΟCΟΝ		κην, ἐφ' ὅσον
ΤΕ ΖΩΩ ΑΠΟ		τε ζωῶ ἀπό
ΕΑΥΤΟΥ ΕΤΡΑ	15	ἑαυτοῦ ἐτρά -
ΦΗΝ ΕCCTH		φην, ἐςστη -
ΛΟΓΡΑΦΗCΑ		λογραφήσα
ΟΤΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ		ὄτόν καί τήν
ΩΝΗΝ ΑΝΕΘΗ		ὠνήν, ἀνέθη
ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ	20	καί τῆς ζ[ω]ῆς
ΧΡΟΝΟΝ ΜΟΙ		χρόνον μοι
sic ΕΙΝΑ ΠΡΟCΜC		εἶνα[ι] προσμ[ο] -
NH		νή.

Napis je datiran po provincijalnoj eri i to valjda opet iz 4. vijeka jedne godine, kojoj je jedinica 2. Dan i mjesec su 3. Dystros. U makedonskom je to kalendaru peti mjesec (od 25. siječna do 24. veljače). Rekonstruisanje teksta pruža dosta poteškoća, u jednu ruku, što je napis oštećen, a u drugu, što nije posve točno prepisan. Ja si sadržaj tumačim po prilici ovako: Lucija Eupatra, Publijeva kći, daruje prema zavjetu nepobjedivoj božici Ma roba imenom Kasandros, ali ga ujedno iznajmljuje, kako bi ju on doživotno uzdržavao. U 18. r. valja ὄτόν mjesto ζώτων.

II. Druga je ploča na donjoj strani nepotpuna. Mjere se nisu priopćile.

ΕΤΟΥC		ἔτους
BOT ΔΑΙ		BOT (= 372) Δαι -
CΙΟΥ Η		σίου Η (= 8)
ΤΙΒ ΚΑ		Τιβ(έριος) Κλ(κύδιος)
ΠΡΟΚΛΟC	5	Πρόκλος
ΕΧΑΡΙCΑ		ἐχαρισά -
ΜΗΝΤΗ		μήν τῆ
ΚΥΡΙΑΘΕΩ		κυρία θεῶ
ΜΑ ΑΝΕΙΚΗ		Μᾶ ἀνεική -
ΤΩ ΠΑΙΔΙ	10	τῶ παιδί -
CΚΗΝ ΟΝΟ		σκην ὄνό -
ΜΑΤΙ ΜΑΡ		ματι Μαρ -
ΚΙΑΝ ΗΤΙC		κίαν, ἢ τις . . .

Tekst je posvema jasan i dobro prepisan. Datum 8. Daisios 372. odgovara godini 226/7. poslije Krista. Mjesec Daisios je osmi u makedonskom kalendaru, te je u prvi kraj počimao 24. travnja.

III. Treća ploča je visoka 0·60 m., široka 0·40 m., a debela 0·08 m. Na njoj su dva napisa; prvi od 1—9., a drugi od 10—12. retka.

	ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ		Ἀγαθὴ τύχη.
	ΦΑΒΙΟΣ ΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΙ ΙΟΥΔΙΑ		Φάβιος Γραφικός καὶ Ἰουδία
	ΧΡΗΣΤΗ Η ΓΥΝΗ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ		Χρηστή, ἡ γυνὴ αὐτοῦ κατὰ
sic	ΧΡΗΜΑΤΙΣΜΟΝ ΘΕΑΣ ΜΑΣ ΑΝΕΙ		χρηματισμόν [θ]εᾶς Μᾶς ἀνεί -
	ΚΗΤΟΥ ΔΩΡΟΥΝΤΑΙ & ΠΑΙΔΑΡΕΙ	5	κήτου δωροῦνται παιδαρεί -
	ΔΙΟΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΖΩΣΙΜΟΝ ΤΟ ΓΕ		διον ὀνόματι Ζώσιμον τὸ γε -
sic	ΝΝΗΟΣ Ν ΕΚ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΑΥΤΩΝ		νη[θῆ]ν ἐκ παιδικῆς αὐτῶν
	ΘΕΣΣΑΛΟΝΕΙΚΗΣ ΕΝΤΩ & ΑΥΤ &		Θεσσαλονείκης ἐν τῷ ΑΥΤ (= 391)
sic	ΕΤΕΙ ΔΙΔΟΝΑΙΟΥ & Β & Α ΕΥΤΥΧΩΣ		ἔτει [Αὐ]δ[υ]ναίου Β(= 2), Α(= 1) εὐτυχῶς.
sic	ΕΤΟΥΣ ΑΥΤ ΜΗΝΟΣ ΔΙΟΥ	10	ἔτους ΑΥΤ (= 391) μηνός Δίου,
	ΣΤΡΑΤΤΩ ΔΟΥΔΗ ΘΕΑΣ ΑΝΙΚΗΤΟΥ		Στραττῶ δούδη θεᾶς ἀνικήτου
	ΜΑΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΩ ΑΜΠΕΛΟΝ		Μᾶς καταγράφω Ἀμπελον.

Oba su napisa zapisana godine 391. po provincijalnoj eri (245/6. poslije Krista), prvi 2. Audynaja, a drugi u mjesecu Diyu. Jedan od ona dva broja (B i A) u 9. retku neće biti na svom mjestu; možda jedan od njih spada u slijedeći redak, gdje kraj mjeseca nije dan zabilježen. Dopunjeci su posvema sigurni. Mjesec Dios je prvi u makedonskoj sunčanoj godini, koja je negda počimala 24. rujna; Audynaios je treći mjesec (počam od 24. studenoga).

Napisi iz Vodena, sa više gledišta veoma zanimivi, predstavljaju u neku ruku kao arhiv od kamena edeškoga svetišta božice Ma. Podjedno su to i zavjetni spomenici, koji božicu slave raznim počasnim pridjevima, kao Θεὰ Μᾶ ἀνείκητος; ἐπίκουρος; Κυρία θεός Μᾶ ἀνείκητος; Θεὰ Μᾶ ἀνείκητος; Θεὰ ἀνίκητος Μᾶ; Μᾶ ἀνίκητος.

Grad Voden, gdje su se priopćeni spomenici našli, stoji na mjestu, gdje se je negda ponosno kočila prijestolnica starih makedonskih kraljeva Edessa na rijeci Ludias i rimskoj cesti via Egnatia. Sa Edessom je valjda identičan grad Aegae, gdje se je nalazila kraljevska grobnica. Grčkih se je napisa u Vodenu već više puta našlo, a većina ih spada u rimsko carsko doba.

Na božicu Ma,¹ koja se u napisima na sva tri kamena iz Vodena spominje, nailazimo na više mjesta u Maloj Aziji. Njezino ime u indijskom, grčkom, a valjda i u maloazijskim jezicima znači isto što i grčko μήτηρ² (mati). Ime Ma dakle nije no drugi naziv za veliku božicu naravi Kybelu. Po jednoj grčkoj priči³ nalazila se je Ma u pratnji Rheje, kojoj je Zevs predao maloga Dionysa, da ga othrani, a Lydijci su dapače i samu Rheju identifikovali sa božicom Ma. Kao glavna sijela Mainoga bogoslužja spominju se dva maloazijska grada, koji su se zvali Komana.⁴ Slavilo ju se kao božicu proizvođenja bučnim svetkovanjem, pri kojemu je prostitucija bila kao bogoslužni čin u običaju. Kao božici umiruće prirode obdržavale su joj se uprav divljačke korote, pri kojima su se vjernici sami sakatili i doprinosili krvave žrtve. U kataonskoj Komani u Kappadokiji veći su dio grada sačinjavali božičini pristaše (θεοφόροι) i robovi njezina hrama (εσφόδουλοι); potonjih je u Strabonovo doba bilo 6000 duša obojega spola. Božičiu

¹ Sr. Roscher Lexicon der griech. u. röm. Myth. s. v.

² Eustath. 565, 3.

³ Steph. Byz. s. v. Μάστραγα.

⁴ Strab. p. 535, XII, 2, 3, kojemu je na tomu mjestu tekst ponešto iskvaren.

je svećenik imao silan dohodak. Po dostojanstvu je bio odmah iza kralja, a obično bi ga i uzimali iz kraljevske obitelji. Slične su prilike vladale i u pontijskoj Komani.¹ Rimljani ne samo da u svemu tomu nisu ništa mijenjali, nego su dapače mudrim postupanjem nastojali, da ugone moćnim ovim svećeničkim poglavicama. Posjed hramova oni su još znatno povećali, a svećenicima su podijelili neograničenu vlast nad njihovim teritorijem i mnogobrojnim službenicima, koji su u gradovima stanovali. Iz daleka su u ta svetišta dolazili hodočasnici, da izvrše kojekakove zavjete; mnoge je dakako privlačila i ona množina ženskih hierodula, koje su božici na svoj način žrtvovala.² Kao u Kybelinom kultu u Pessinusu, i u Komani je bilo zabranjeno jesti svinjsko meso.

Stari Grci sami nisu pravo znali, s kojom da božicom izjednače ili sravnje komansku božicu Ma. U hellenističko je doba bila nastala priča, da je Ma identična sa taurijskom Artemidom, a kultus da su joj u kappadokijsku Komanu donijeli sam Orestes i njegova sestra Iphigeneia.³ U obje se je Komane vjerovalo, da se u njihovim hramovima nalazi originalni Iphigenejin mač,⁴ a te tobožnje Artemidine hramove da je sagradio Orestes.⁵

U Rim je kultus božice Ma dospio u doba mithradatskih ratova, a veoma se je rano spojio sa kultom italske Bellone, s kojom je Ma imala srodnih crta. Božičin hram se je nalazio izvan gradskog pomerija na Vatikanu.

Kao mnogi drugi orijentalni kultovi i Main se je kult u rimsko carsko doba stao širiti po susjednim zemljama. U napisima se Ma po negdašnjim rimskim provincijama rijetko kada spominje, te se je od prije znalo samo za dva mjesta u Trakiji, gdje je ona imala sljedbenika i valjda svojih svetišta. Prvi joj je ime prepoznao Letronne⁶ u jednom napisu iz Galate,⁷ a Foucart⁸ misli, da se ona spominje i u napisu jednoga reljefa iz Kūčūk Čekmeče kod Carigrada.⁹ Edessa (Voden) bila bi dakle treće poznato sjedište Mainoga bogoslužja. Odavle je već prije nekoliko godina priopćio Mordtmann¹⁰ tri napisa sa jednoga stupa u predvorju crkve sv. Trojice, u kojima ima štošta, što bi sjećalo na ove naše napise. U drugom od ova tri napisa se jedna božica nazivlje naprosto samo *ἡ θεός*, a u trećem, koji je sasvim slično sastavljena darovnica, kao što su i ovdje priopćeni napisi, *Μήτηρ θεῶν*, dakle nazivima, koji su sasvim običajni kod Kybele, o kojoj opet znademo, da je u glavnom istoga karaktera kao i Ma. Nespadaju li i ovi napisi na stupu u crkvi sv. Trojice svetištu božice Ma? Ima tu nešto, što govori protiv ove misli. Mordtmannov je jedan napis naime datiran po eponymnoj jednoj božičinoj svećenici, koja se zove Aurelia Luciana. Kako imamo razloga da pomislimo, da je i u Edessi stajao na čelu svetišta božice Ma vrhovni jedan svećenik, to nije nemoguće, da se Mordtmannovi napisi odnose na Kybelu, a ne na

¹ Strab. p. 557, XII. 3, 32.

² Strab. p. 559, XII. 3, 36.

³ Strab. p. 535, XII. 2, 3.

⁴ Cass. Dio 35, 11.

⁵ Procop. b. Goth. 1, 17, p. 83 i sl.

⁶ Ann. d. Inst. 1845. p. 272.

⁷ CIG 2039.

⁸ Assoc. relig. p. 88.

⁹ Denkschr. bečke akademije 1864, 13, p. 54—55, br. 19 tabla 6 sl. 28.

¹⁰ Inscr. aus Edessa. Athen. Mitth. XVIII. (1893.) str. 415 i 416.

božicu Ma, te da su u Edessi bila razna dva svetišta srodnih božica, naime i Kybelino i Maino. Mordtmannovi napisi glase:

1) Na gornjem rubu stupa:

[*Ετους γμς Σεβαστοῦ τ[οῦ κ]ι θντ μνη[ός . . . 359. od osnivanja provincije = 243 od bitke kod Akcija = 211/212. posl. Kr.

Drugi redak nejasan.

2) Na žlijebiću (Hohlkehle):

[τὰ] ὑπεποίησα (sic!) καὶ τὰς στοάς τῆ θεῶ.

3) Dole na stupu:

Αὐτρωνία Γαία ἐχαρί -

σατο μητρὶ θεῶν

ιερατευσούσης Αὐρη -

λίας Λουκιανῆς κορά -

σιον ὀνόματι Νεάκην

ἐξ ἰδίας παιδίσκης ἰδι -

ον οἰκογενές. *Ετους

ε̄ π̄ τ̄ = 385. po mak. eri (237/8. posl. Kr.).

Meni se čini, da je Mordtmanov drugi napis samo konac prvoga u kojemu je iza datuma po makedonskoj provincijalnoj i po eri Σεβαστοῦ od akcijske bitke u 1. retku, u izlizanom drugom stojalo ime one osobe, koja je božici na čast u njezinom svetištu dala neke zgrade i hodnike sagraditi.

Maini theophoreti (štovatelji), koji su si imena na kamenim stelama ovjekovječili, kada su, darujući božici po jednog roba ili robinju, ispunjavali zadane zavjete, bijahu sudeći po imenima Grci, koji su imali rimsko građansko pravo, što u doba iza vladanja cara Karakale (211—218.), koji je rimsko građansko pravo općenito podijelio, ni najmanje nije čudno. Jedino za Tiberija Klaudija Prokula je veoma vjerojatno, da je bio pravi Rimljanin. Rimski živalj u zemljama grčkoga svijeta nikada nije bio osobito jak, pa se to stoga nebi drugačije ni dalo očekivati. U drugom napisu treće ploče napominje se i jedna hierodula (δουλή θεῆς) imenom Stratto, koja je, premda i sama ropkinja, ipak bila toliko imućna, da je mogla božici da zapiše jednoga roba.

Dr. Josip Brunšmid.

GROBLJE SA URNAMA U KRUPAČAMA KOD KRAŠIĆA U HRVATSKOJ.

U prosincu g. 1897 je seljak Franjo Jernečić, kućni broj 1. iz Krupača kod Krašića rigolujući svoje zemljište, koje se nalazi na brežuljku Ratičku na istočnoj strani sela, naišao u dubljini od po prilici 0'40 m. ispod površine zemlje na jedno dvadeset što velikih što malih lonaca, koji su se, kada ih je stao vaditi većinom raspali. Neke od tih posuda, koje bi se možda mogle bile cijele izvaditi, razbiše znatizeljni seljaci, koji su htjeli da vide, nije li u njima skriveno kakovo blago. Neki od većih lonaca bili su pokriti okrenutom malom zdjelom, a u nutrašnjosti nalazio se je na ovcem sloju pepela manji obično također posuđom pokriven lonac, koji je sadržvao spaljenih kostiju i katkada po koji predmet od bronsa. Na jednomu se je mjestu pod ovcim zaobljenim komadom pečene zemlje našao malen lončić sa spaljenim kostima, a do njega oveća slomljena ogrlica, dva ulomka narukvica i komad zavijene žice, valjda od naočaraste fibule. Dva od onih velikih lonaca izvadio je skupa sa njihovom sadržinom gosp. Vlaho Mržljak, slušatelj prava na zagrebačkom sveučilištu, koji je preko praznika boravio kod kuće u Krašiću.

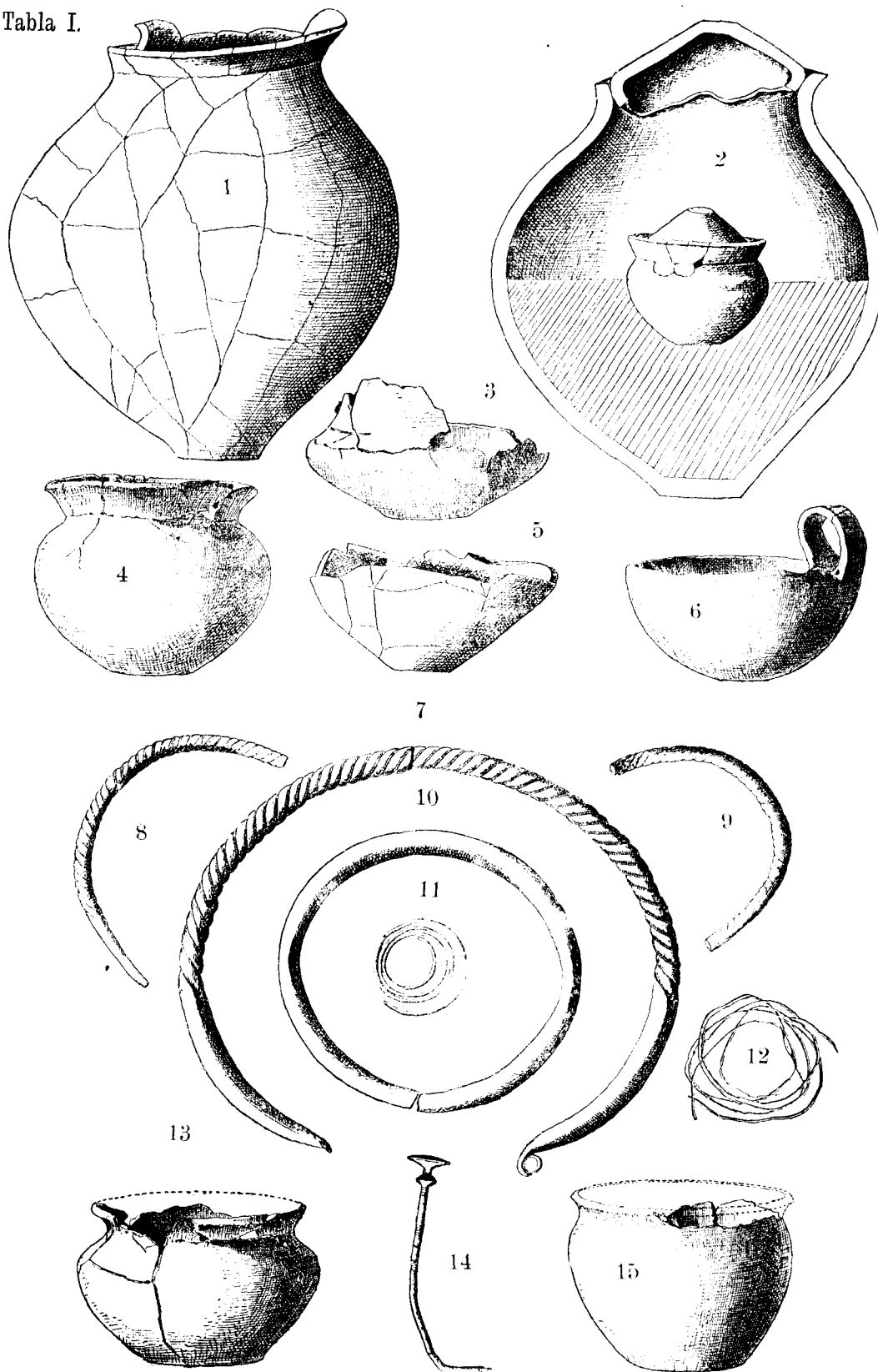
Prvu vijest o tomu zanimivomu našašću donijelo je u kratko karlovačko „Svjetlo“, na što se je ravnateljstvo arheološkoga odjela narodnoga muzeja odmah obratilo na kr. kotarsku oblast u Jaski sa molbom, da dade zatražiti potanji izvještaj. Po naredbi kr. kotarske oblasti stigao je muzeju u skoro od poglavarstva krašićke općine kratak izvještaj. Međutim već je bio spomenuti g. Mržljak muzejsku upravu potanko izvijestio o našašću u Krupačama, a to je potaklo potpisanoga, da osobno otiđe u Krašić, da pregleda lokalitet, eventualno da iskapanje nastavi i shodno glede otpreme nađenih predmeta odredi. Tom je prilikom g. Mržljak, kojega je zasluga, da se je za to našašće u opće i doznalo i da su se barem neke stvari spasile, muzeju poklonio sve predmete, koji su se kod njega u pohrani nalazili. Ti su predmeti naslikani na priloženoj tabli.

Od posuda bio je g. Mržljak sačuvao osam komada i to dvije velike i tri male urne, jednu veliku zdjelu, jednu malu sa ručicom i jedan veoma oštećen vrč. Sve su te posude bile građene prosto rukom bez porabe lončarskoga kola. Ilovača, od kojih one sastoje, dosta se je dobro priredila, a primiješalo joj se nešto posvema sitnog pijeska. Bočine su razmjerno veoma debele, izvana i iznutra dobro ugladene i polirane, a kako se čini bile su prije paljenja i bojadisane. Boja se je međutim pod utjecanjem vlage skoro posvema izgubila. Od sačuvanih posuda nema nijedna ma kakovih ornamenata, ali g. Mržljak uvjerava, da je našao jedan ornamentovan crijep, koji mu se je kasnije izgubio, te ga nikako

nije više mogao da nade. Ručice se nisu posebno gradile, te naknadno pričvršćivale, nego odmah na posudi izvodile. Dno je redovito kao ravno odsječeno, ali se je mjestimice, valjda pod pritiskom čovječje ruke, katkada ponešto uleglo. Poradi toga je onda u nutrašnjosti posuda površina dna neravna, te je naknadno samo ponešto izgladena. Posude su se palile na veoma nedotjeran način. G. je Mržljak javljao, da su se neke od njih bile u zemlji već posvema prešle. Za ove bi se dalo predmijevati, da ni nisu bile na ognju pečene, nego samo na suncu sušene. Za sepulkralne svrhe su naravski bile i takove posvema dobre. One posude, koje su se sačuvale, palile su se na otvorenom ognju, a ne u zatvorenoj peći. Stoga one ni nisu potpuno ispečene, što se vidi u prerezu bočina, koje u sredini imaju crnkast sugljen pojas, a pri krajevima zagasit i crvenkast. Toplina pri takovom postupanju nije mogla jednako djelovati na sve dijelove posude, koje uslijed toga pokazuju najrazličnije nuance od svjetle naravne boje ilovače do crne. Dalnji dokaz za nepotpuno palenje ima se viditi i u tomu, što je ilovača tako slabo konzistentna, da se pod utjecanjem vlage brzo daje razmekšati. Radi toga je zemaljska vlaga sve ove posude u toliko rastvorila, da su u zemlji više ili manje popucale, a to je i bio glavni razlog, zašto ih se nije moglo više barem donekle cijelih izvaditi.

Od obijuh velikih urna dala se je žalibože samo jedna restaurovati. Velika je to veoma trbušasta posuda (sl. 1. i 2.), 0.49 m. visoka, sa veoma nepravilno građenim tijelom, koje na jednoj strani više izilazi nego na drugoj. Najveći objem iznosi kakovih 1.46 m. Dno joj je ravno odsječeno, te veoma usko (0.14 m.). Na vratu je opet prilično sužena, te onda prelazi u ponešto van izvinut rub zjala, kojemu je promjer 0.36 m. Posuda se je u muzeju sastavila od mnogo ulomaka, na koje se je bila razišla, a fali od nje samo nekoliko ulomaka od gornjega ruba, koji su se sigurno kod iskapanja i vađenja izgubili. Velika ova urna bila je pokrivena obrnuto na nju postavljenom zdjelom (sl. 5.; sr. sl. 2.) smeđe boje, od koje fali jedan dio gornjega ruba. Visina joj je 0.123 m., najveći promjer po prilici 0.33 m. Rub zjala unutra je uvinut, te zjalo ima od prilike 0.25 m. u promjeru. I kod ove je posude ravno odsječeno dno gotovo usko, mjereći u promjeru samo 0.113. Bočine su debele 0.008 m. ali debljina nije svagdje posve jednaka. Po prilici u sredini urne bila je druga mala urna (sl. 4.; sr. sl. 2.) sa skupljenim spaljenim kostima bez ikakva priloga. Oblik je gotovo krugljast, a na gornjoj strani nalazi se razmjerno visok van izbočen rub zjala. Ilovača iznutra ima crvenu boju loše pečene ciglje. Površina je smeđe boje, ali mjestimice ima i crnih mrlja. Visina iznosi 0.113 m., promjer zjala 0.14 m., promjer ravno odsječena dna 0.06 m., a najveći objem 0.47 m. Ova mala urna bila je pokrivena 0.054 m. visokom tamnosmeđom zdjelicom (sl. 6.; sr. sl. 2.), na kojoj se nalazi okomito na gornji rub postavljena 0.038 visoka i 0.022 široka ručica, koja je rukom načinjena odmah kod građenja posude, a nije, kao što je to inače često bio običaj, tek naknadno pričvršćena. Promjer zdjelice na gornjem otvoru (podjedno najveći promjer) iznosi 0.105 m., a prema dnu se je suzila na samo 0.03 m. Dno je kao obično gotovo kao ravno odsječeno, ali je kao malo prstom unutra utisnuto, te stoga na nutarnjoj strani veoma neravno. Zdjelica je bila tako u otvor male urne utaknuta, da se je mogla izvaditi samo, kada joj se otkinula ručica i rub urne, ali su ti ulomci opet na posude prisastavljeni.

Tabla I.

Predmeti iz groblja sa žarama u Krupačama kod Krašića u Hrvatskoj.

Druga velika urna, koju je g. Mržljak bio kući doneo, imala je po prilici isti oblik kao i ona naslikana na tabli pod br. 1., samo je bila od nje nešto manja. Na njoj se nije našla druga posuda, kojom bi bila poklopljena. Od nje su se iz Krašića donijeli samo ulomci, koji se nisu dali sastaviti, koje stoga, što nisu svi kod iskapanja pokupljeni, koje opet što su se rubovi ulomaka tako iskrunili, da ne pristaju jedan uz drugi. U njoj se je nalazila, i to više u gornjoj polovici mala također nepoklopljena smeđa urna (sl. 15.). Visina joj iznosi 0'08., promjer na zjalu, gdje veći dio ruba fali, po prilici 0'11., na dnu 0'055. Najveći objem 0'355 m. Među kostima u toj maloj urni našao sam bronsanu iglu ukosnicu, koja je na donjoj strani zavinita (sl. 14.). Duljina 0'08 m. Na gornjoj strani završuje 0'015 m. širokom okruglom pločicom, ispod koje ima odebela bridasta kvrga. Žica igle u gornjoj je polovici na tri mjesta ornamentovana usporednim naokolo urezanim crtama (5 + 5 + 7), a na svakoj skrajnoj crti nastavljena su po tri trokuta (cikcak ornament). Igla je slomljena.

Što se tiče ostalih predmeta, to po svjedočanstvu g. Mržljaka spadaju skupa oni, koji su na tabli pod br. 7, 8, 9 i 11 naslikani. Oni su nađeni uz manju jednu posudu sa kostima ispod okruglog većeg komada pečene zemlje. Br. 7 prikazuje ogrlicu (torques) od 0'01 m. debele bronsane šipke. Krajevi su jedan od drugog od prilike za jedno 0'075 m. udaljeni. Najveći promjeri iznose 0'18 m. i 0'15 m. Prerez šipke je po sredini okrugao, a prema krajevima, gdje se naglo sužuje, četverouglast sa zaobljenim bridovima. Na oba kraja završuje ogrlica tankim limom, koji je na vanjsku stranu dva puta špiralno zavijen. Na jednom kraju ta špirala fali. Veći dio šipke urešen je pravilnom špiralom, koja se je polučila zavijanjem šipke četvorinasta prereza iz njezinih bridova. Ogrlica se je slomila na dva nejednako velika komada prije nego što je u zemlju došla. Na većemu komadu se opažaju tragovi vatre i jedna pukotina od pokušana lomljenja. Mjestimice nalazi se na njoj lijepa zelena patina, a mjestimice se je naslagala hrđa, u kojoj ima pepela i drugih tvari. — Sl. 8. prikazuje od prilike polovicu slične karike od špiralno zavijene šipke, koja je mogla služiti kao narukvica. Na jednoj strani se stanjila do 0'002 debljine, dočim je inače najveća debljina šipke 0'006 m.; promjer od jednoga kraja do drugoga 0'095 m. Većim dijelom bez patine, koja se je valjda čišćenjem skinula. — Sl. 9. je ulomak druge karike od špiralno zavijene šipke okruglog prereza. Debljina šipke 0.06 m., duljina (izvana mjereno) 0.135 m. Patina kao na velikoj ogrlici. — Sl. 11. je ulomak špiralno savijene bronsane žice, valjda od naočaraste fibule. Patina skinuta.

Za dvije posude i dva bronsana predmeta nije poznato u kojemu li su savezu nađeni. Od posuda jedna (sl. 13.) mala je ispucana urna tamno smeđe boje sa skoro sasvim okrhanim gornjim rubom. Visina 0'072 m., promjer na zjalu 0'104., a na dnu 0'053.; najveći objem 0'365 m. Po obliku najbliža je maloj urni sl. 15., ali se od nje razlikuje više uvučenim vratom i jače izlazećim rubnim vijencem.

Druga je posuda veoma trbušast vrč smeđe boje (sl. 3.), koji se na vratu veoma sužuje. Fali od njega veći dio gornje polovice sa cijelim rubom. Ručica, koja je na tijelu posude okomito stojala, također fali, ali joj se trag jasno raspoznaje. Posuda, u koliko je sačuvana, 0'106 m je visoka, a mnogo više do

gornjega ruba neće faliti. Najveći promjer posude iznosi 0·15 m. a na dnu ima 0·06 m.

Jedini potpuno sačuvani predmet od bronsa je velika otvorena karika (sl. 10.) od 0·008—0·01. debele šipke ovalna prereza, kojoj se krajevi gotovo posvema dotiču. Tragovi od čekića dokazuju, da je šipka svoj oblik dobila iskivanjem. Na dva suprotno ležeća mjesta karika je načinjena nešto tanjom tim, da je iznutra više iskovana. Na to da bi se bila porabom (ribanjem o drugi kovni predmet) ponešto izlizala, barem u tomu slučaju se neće smjeti pomišljati. Promjeri ovala iznose 0·108 m. i 0·099. Svjetlozelena patina gdjegdje je zgrebana. U koju su svrhu ovakove karike služile nije još posvema jasno. Kao narukvica ovaj komad nije mogao služiti, jer je i za jaka čovjeka preširok. Prije da se je mogao nositi na nadlaktici odmah ispod ramena, te bi onda za ona dva uže iskovana mjesta znao bar nekakovo tumačenje. Ondje su naime valjda imale biti privezane petlje, kojima se je ta podramnica za odijelo pričvrstila, da kod življe kretnje ne spuzne i ne pači. Ali jeli to baš mora biti predmet, kojim je čovjek kitio svoje tijelo? Mislim da takovo pretpostavljanje nije baš bezuvjetno potrebno. Karika, šipka, žica itd. zgodni su oblici, u kojima se je bronsa mogla upotrijebiti u trgovini za izmjenu dobara prije nego što se je poznavao novac. Ti su predmeti u tomu obliku imali tu prednost, da su se iz njih kovanjem mogli proizvoditi mnogi predmeti, koji su rabili u svagdanjem životu. Veći broj takovih karika nanizan na drugu kariku reprezentirao je punu novčarku. Takovih se je nanizanih karika zaista na više mjesta već i našlo.

Sl. 12. prikazuje komad nepravilno savijene tanke bronsane žice, koja se je gotovo cijela pretvorila u zelenu patinu, tako da u njoj ima samo još posvema tanka jezgra.

Groblje sa žarama kod Krupača nije prvo ove vrste, koje se je do sada u Hrvatskoj našlo. Ljubić je našao u starijim muzejskim spisima podataka, koji su ga doveli na pomisao, da se je takovih groblja već našlo na vlastelinstvu u Treščerovcu kod Karlovca i kod Ozlja. To ga je potaklo, da oba ta mjesta posjeti, te se je kopajući u Treščerovcu osvjedočio o ispravnosti svoje slutnje.¹ Na prostoru od kakovih 240 m.² našao je on za tri dana kopanja 46 urna sa jedno 130 što većih što manjih posuda, ali većinom ih nije mogao čitave da izvadi, jer su mu se kod vađenja razdrobile u sitne komade. Morao se zadovoljiti sa 14 manjih komada, od kojih neki također nisu bili potpuni i sa nešto karakterističnih ulomaka, koje je doneo u narodni muzej. Ni u Treščerovcu urne nisu bile poradane u redovima nego su stojale bez reda. Veći ih je dio bio okrenutom zdjelom ili kamenom poklopljen, kao što je bila i ona jedna iz Krupača. Sadržaj je bio isti kao i u Krupačama, naime do polovice pepeo sa nešto ugljena i zdrobljenih spaljenih kostiju, zatim manja posuda sa pokupljenim kostima, a onda do vrha zemlja. Među treščerovačkim posudama najviše je bilo urna i zdjela i zdjelica, od kojih su neke imale horizontalno ili vertikalno smještene ručice, i jedan vrč. Neke su posude bile urešene geometričkim ornamentima. Jedna duboka zdjelica

¹ Viestnik VII. (1885.) str. 65 i sl. — Popis arh. odj. nar. zem. muz. I. 1. str. 159 sa tablom.

sa bazom konična oblika ima nezgrapno nacrtanih čovječjih likova, izvedenih u geometričkom stilu. Trešćerovačke su posude upravo tako slabo pečene kao i one iz Krupača, a jasno se na njima raspoznaje, da su se prije paljenja bojadisale i polirale. Našlo se je i nekoliko koničnih i bikoničnih prošupljenih zemljanih uteza, koji su služili kod pređenja i tkanja i kao utezi na ribarskim mrežama. Predmeta od kovine u trešćerovačkim se je posudama našlo za čudo malo, naime jedna nepotpuna igla, malen komad špiralno zavijene žice i tri komada dvostruko savijene žice, sve od bronsa. Željeznih predmeta se nije našlo. Taj je inventar dakle razmjerno još mnogo siromašniji od onoga u Krupačama. Ljubić je ustanovio, da su se mrtvaci spaljivali u neposrednoj blizini onoga mjesta, gdje su se žare zakopale, a dva tri puta su se one nalazile na samomu garištu.

Ljubić je g. 1885. posjetio i Ozalj, gdje je konstatovao posve slično groblje blizu crkve sv. Florijana u Poljicima na zemljištu vlastelinstva kneza Thurn-Taxisa. Zemljište, na kojemu se je groblje nalazilo, pripadalo je kneževskom nadlovcu Jaliću, te je baš bilo pod kulturom. Ljubić je stoga mogao samo na jednom mjestu odmah kraj puta kopati, te je tamo našao četiri posude, koje su bile posvema zdrobljene, jer je negda put prelazio baš preko onoga mjesta, gdje su se one našle.¹ Po Jalićevom pripovijedanju otkrilo se je to groblje još početkom pedesetih godina, a posude, da su bile u redove poredane(?) Čini se, da iz toga groblja ne potječu oni predmeti, koje Ljubić u „Popisu“ (str. 158.) opisuje, jer za nje veli, da ih je iskopao iz ostanaka jedne mogile na zemljištu g. Jalića g. 1886. Članak u „Viestniku“ štampan je godine 1885., a tu nema govora o kakovoj mogili, nego se spominje groblje sa žarama. Ljubić osim toga tamo ne spominje, da je u tomu groblju kakovih drugih predmeta osim onih urna našao. On je dakle valjda i g. 1886. bio u Ozlju, te je kopao na drugom mjestu, a ne u spomenutom groblju sa žarama.

Trešćerovac, Ozalj i Krupače najjužnija su mjesta, gdje su se do sada konstatovala ovakova groblja sa urnama. Područje, na kojemu se na nje naišlo siže od jadranskog mora do Šlezke, na zapadu dopire do Tirola i rijeke Ticina, a na istoku ih ima veoma mnogo u Ugarskoj i u Erdelju. Najbolje je istraženo groblje u Maria Rastu u južnoj Štajerskoj,² koje je po načinu zakopavanja, po oblicima posuda i nađenih predmeta posvema srodno sa spomenutim grobljima u Hrvatskoj. U Maria Rastu se je našlo u 191 grobu 419 posuda. Urne su katkada bile ograđene kamenjem, a samo jedanput preokrenutom zdjelom kao u Krupačama i Trešćerovcu. Po oblicima dale bi se posude iz Maria Rasta razvrstati na urne za pepeo, vrčeve, vaze i zdjele. Sve te posude naravski pružaju što veće što manje inačice, jer nisu građene u kakovu kalupu, nego ih je izvela čovječja ruka, a čovječji ukus uz oblik dodao im je još i kojekakove ukrasne pojedinosti. Velike urne ponajviše su bile 0.35—0.40 m. visoke, ali se je našlo i

¹ Viestnik VII. (1885.) str. 71—72.

² A. Müllner Der Urnenfund bei Maria Rast in Steiermark. Mitth. d. C. C. I. str. 59—69. Wurmbrand Le champ funéraire de Maria Rast en Styrie u Compte rendu du Congrès

de Budapest str. 279—297. Isti Das Urnenfeld von Maria Rast u Archiv f. Anthropologie XI. Undset Das erste Auftreten des Eisens in Nordeuropa str. 32—42.

većih od 0.70 m. visine. Vrčeva je bilo od raznih dimenzija, dapače i tako malenih, da je isključena vjerojatnost, da bi oni bili mogli rabiti u kakovu praktičnu svrhu, nego su valjda služili samo kao igračke. Veće urne i zdjele su bile građene od proste ilovače, u koju se je primiješalo zrnaca od kvarca. Za ostale se je posude upotrijebila finija zemlja. Boja posuda, koje su se ugladile i polirale, naravna je zagasita boja ilovače, ali su neke bile i bojadisane raznim bojama. Na nekim je posudama bilo ručica i drugih nastavaka raznog oblika. Mnoge su bile urešene ornamentima, koji su se na površini posuda na raznolik način (zubastim kotačićem, koštanom spravom ili iglom) urezali koje prije, koje poslije palenja. U grobovima u Maria Rastu našli su se kao prilozima 120 predmeta od bronsa i 2 od željeza, od kojih su mnogi trpili od vatre pri spaljivanju mrtvaca i od hrđe, koja ih je rastvorila. Od tih predmeta je bilo 14 ukosnica, 16 igala za šivanje (kao u Treščerovcu), 17 raznih fibula (ulomak naočaraste fibule i u Krupačama), 9 ogrlica (jedna u Krupačama), 12 narukvica (jedna cijela i dva ulomka i u Krupačama), 8 komada prstenja razne veličine, 3 noža, od kojih jedan sa željeznim drškom, 1 lanac i 1 željezna ogrlica. Oružju u svim tim starijim grobljima sa žarama nema traga, te bi se po tomu moglo pomisliti ili da je narod, koji je tako svoje mrtvace pokopavao bio miroljubive čudi, ili da su mu se vojvode i junaci na drugi način i na drugim mjestima zakopavali.

Po oblicima, što ih imaju predmeti od kovina iz groblja sa urnama, može se zaključivati, da sva groblja ove vrste pripadaju istomu razdoblju, a i istomu narodu ili grupi srodnih plemena, koja su kod zakopavanja svojih pokojnika, koje su spaljivali, imala iste običaje. Koji je to narod bio uz posvemašnje pomanjkanje pisanih izvora valjda se neće nikada moći ustanoviti, ali na pitanje o vremenu, kada se je u našim krajevima mrtvace na ovakov način zakopavalo, kod današnjeg naprednog stanja prethistorijske nauke nije teško odgovoriti. Predmeti od kovine posvema odgovaraju onim predmetima, koji su se našli u glasovitoj nekropoli u Hallstattu u gornjoj Austriji i sličnim nalazištima istoga vremena. Ovakovi su predmeti služili čovjeku u ono doba, kada se je, rabeći sve dotle sprave i nakite od bronsa, upoznao sa željezom. Željezo, koje je za mnoge sprave bilo mnogo prikladnije od bronse nije nikada posvema istisnulo bronsu, nego je ova i nadalje ostala u porabi, navlastito za proizvođenje nakita, koje je primitivni čovjek toli ljubio. To prvo željezno doba, koje se po najprije sustavno pretraženoj nekropoli ovoga razdoblja u Hallstattu nazivlje hallstattskim dobom, u našim krajevima pada u vrijeme od približno 800—400 prije Krista, a u to doba padaju i naša groblja sa žarama u Krupačama, Treščerovcu i Ozlju.

Dr. Josip Brunšmid.

RIMSKI VOJNIČKI DIPLOM IZ KRNJEŠEVACA

(KOTAR ZEMUN).

Gospodin Dr. Petar Marković, odvjetnik u Zemunu, darovao je u travnju 1898. narodnom muzeju jednu bronsanu ploču, koju je on nedavno bio kupio od jednoga seljaka u Krnješevcima u srijemskoj županiji, gdje se je bila našla. Ploča je u opće dobro sačuvana; patine doduše na njoj sada nema, jer ju je valjda našaoc čišćenjem skinuo, ali usprkos tomu, što joj se je time oduzelo glavno obilježje starine, o njezinoj autentičnosti ne može biti sumnje. Površina ploče osobito je na nutarnjoj strani veoma rupičava, a tomu je povodom, što je ona produkt lijevanja. One mnogobrojne što veće što manje rupe nastadoše od mjehura, koji su se kod lijevanja stvorili. Jedan takov mjehur blizu jednog ugla ploče prolazi dapače kroz cijelu njezinu debljinu. Ploča nije posvema rektangularna oblika, jer dok joj duljina iznosi 0·16 m., visina joj je na jednoj strani 0·127 m., a na drugoj samo 0·125 m. Debljina joj je približno svagdje jednaka, te iznosi 0·002 m.

Krnješevački diplom, koji je već četvrti primjerak ovih po spoznavanje rimskih vojničkih i pravnih prilika važnih isprava, koje su se dosele kod nas, i to samo u Slavoniji, našle i u narodni muzej došle, sadržaje jedan dio otpusnog dekreta rimskog vojnika Lucija Flavija Sabina iz Savarije u gornjoj Panoniji (Szombathely, Steinamanger u Ugarskoj). Vojnički diplom redovito sastoje od dvije bronsane ploče, ali od većine dosele poznatih primjeraka — u CIL III. je priopćeno 97 — našla se je samo po jedna ploča ili samo po ulomak jedne. U narodnom muzeju od prije imamo potpun diplom samo iz Ilačce u šidskom kotaru,¹ dočim iz Bijeke crkve kod Rače u mitrovačkom kotaru² imamo samo drugu ploču, a iz Grabarja u broskom kotaru³ samo ulomak prve ploče. Krnješevački diplom također nije potpun, nego se je od njega sačuvala samo druga ploča, kojoj je sadržaj sa više gledišta veoma zanimiv. Na prvoj ploči, koja se nije našla, nalazio se je na vanjskoj strani tekst cijeloga dekreta, a na nutarnjoj strani opet prva polovica istoga dekreta, jer je na svakom diplomu bio tekst dekreta dva puta

¹ Od 5. rujna 152. Izdao Brunšmid u Viestniku hrv. arh. dr. XIII. (1891.) str. 33 i sl., a odanle Hülsen u Römische Mittheilungen VI. (1891.) str. 335 i sl., Mommsen u CIL III. suppl. str. 1987 D. LXII, Bormann u Jahreshefte des öst. arch. Inst. I. (1898.) str. 168 i sl.

² Po svojoj prilici iz vremena Klaudija I. (41—54),

dakle valjda najstariji spomenik ove vrste. Brunšmid u Vjesniku n. s. II. str. 1 i sl., Bormann u Jahreshefte I. str. 162 i sl.

³ Od druge polovice travnja g. 71. Ljubić Inscr. quae Zagr. in mus. nat. ass. str. 53 i sl., Mommsen u CIL III. str. 851 i 1960 D. X(= VIII).

zabilježen. Samo jedan put su na diplomima bila zabilježena imena svjedoka — obično 7 —, koji su jamčili za ispravnost prijepisa sa originalnog dekreta, koji je bio namješten u Rimu, u prvi kraj u hramu božice Fides ili njegovoj okolini na Kapitolu, a kasnije na zidu iza Augustova hrama kod Minervina kipa. Da se je ona prva svakako važnija ploča našla, bili bi glede nekih pitanja hronologičke naravi, koja nam se iz teksta našega spomenika namiću, posvema na čistom, dočim na temelju sačuvane druge ploče možemo da polučimo samo neku, ali ipak prilično veliku vjerojatnost.

Na vanjskoj strani ploče, kojoj je napis zaokviren sa po dvije usporedne crte, vide se između gentilnih imena i cognomina svjedoka tragovi, gdje su negda bile prikelnjene dvije uske koso prisastavljene kovne šipke. Te šipke, udaljene od obajuh rubova za 0·067 i 0·064 m., imale su svrhu, da čuvaju pečate svjedoka, pritiskute na žicu, kojom su obje ploče diploma svezane bile. Kako su ovakova spremišta za pečate izgledala, vidi se na našoj ploči iz Bijele crkve¹ i na nekim drugim primjercima. Rjede su se sačuvale žice,² kojima ih se vezalo, a pečati, koji su valjda bili od voska, uvijek su propali. Da se uzmognu ploče žicom svezati, probušila bi se svaka u prvi kraj na četiri, a na kasnijim spomenicima te vrste samo na dva mjesta, i to na srednjem dijelu obijuh dužina. To se je bušenje obavilo prije nego što se je na pločama pisalo, jer bi inače moralo bar na kojem primjerku biti nabušeno koje već zabilježeno slovo Rezbari su napise pisali na ugrijanu ploču, jer je onda bila mekša. Da baš nisu uvijek točno bilježili, vidimo baš na našoj ploči, na kojoj su u predzadnjem retku iznutra ispala slova *c* u *descriptum* i *r* u *recognitum*, te ispuštena jedna crta slova *x* u *ex*. Valjda si je rezbar najprije zabilježio cijeli napis kakovom bojom, što je bilo potrebno i poradi toga, da vidi, kako će sa prostorom na kraj izaći. Kod posla su mu se izbrisala ona dva slova i onaj potez, a on ih, ne opaziv toga ili ne znajući možda ni čitati, nije ni urezavao. I u trećem je retku pogrješno zabilježeno *asi* mjesto *ac si*, bez razmaka između obijuh riječi i bez slova *c*, dokaz, da si rezbar nije bio svjestan, što je u onaj par pisao.

Krnješevačka je ploča razmijerno spram drugih dosta teška, naime 391 gr., a to se među ostalim može smatrati kriterijem, da ovaj spomenik spada u dosta rano doba. Bormann³, govoreći o našem diplomu iz Bijele crkve, prvi je upozorio na to, da su najstariji diplomu pisani na debljim i težim, a kasniji na sve to tanjim i lagljim pločama. Po njemu važu ploče najstarijih diploma:

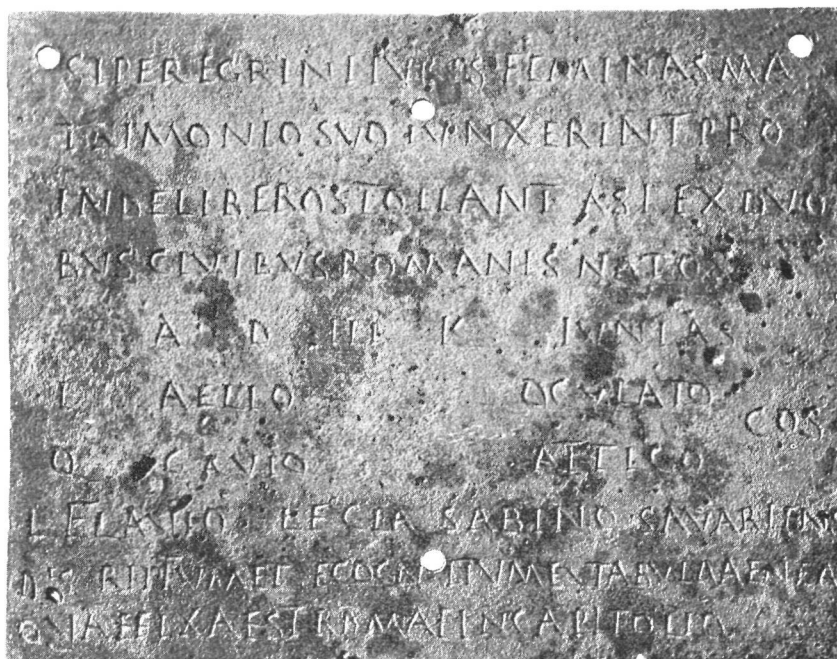
	I	II
Bijela crkva (Zagreb; valjda doba Klaudija I.)	—	835·5 gr.
Stabiae (Napulj; g. 52; D. I.)	625 gr.	915 "
Beč (Beč; 2/7 60; D. II.)	548·8	" — "
Geiselsbrechtling (Monakov; 15/6 64; D. III.)	—	" 500 "

Nasuprot ploče ilačkoga diploma (Zagreb; 5/9 152; D. LXII.) važu samo 114·3 i 118 gr. Težine ploča drugih diploma nisu priopćene.

¹ Vjesnik n. s. II. str. 3.

² CIL III. D. VI, XXXV, XXXIX, XLVII, LXVII.

³ Jahreshefte des oesterreich. arch. Inst. I. str. 167.

Sl. 28. i 29. Rimski vojnički diplom iz Krnješevaca ($\frac{2}{3}$ nar. veličine).

Napis nutarnje strane krnješevačkoga diploma glasi:

... si peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, a[c] si ex duobus civibus romanis natos.

A(nte) d(iem) III. K(alendas) Junias, L(ucio) Aelio Oculato Q(uinto) Gavio Attico co(n)s(ulibus).

L(ucio) Flavio L(ucii) f(ilio) Cl(audia) Sabino, S(avariens)i.

Des(c)riptum et r(ec)ognitum ex tabula aenea, quae fixa, est Romae in Capitolio.

Na vanjskoj su strani imena sedmorice svjedoka u genetivu, i to:

C(aii) Aconi(i) Maximi, Sisc(iensis),
 T(iti) Flavii(i) Festi, Sisc(iensis),
 Sex(ti) Juventi(i) Ingenui, Sirm(iensis),
 C(aii) Curti(i) Secundi, Sirm(iensis),
 M(arci) Statori(i) Sabini, Sirm(iensis),
 M(arci) Lucili(i) Saturnini, Sisc(iensis),
 M(arci) Rutili(i) Hermetis, Sisc(iensis).

Prvo pitanje, na koje ću nastojati da odgovorim što točnije, tiče se vremena, kada je ova isprava izdana. Krnješevački je diplom kao i svi drugi datiran po konzulima, ali to u tom slučaju nisu consules ordinarii, koji su svoju službu nastupili 1. siječnja svake godine, te po kojima se je kod Rimljana obično godina računala, nego consules suffecti, koji su u kasnije doba godine zamijenili redovite konzule. Kod datiranja javnih isprava, kao što je ovaj naš diplom, rabila su naravski imena onih konzula, koji su u onaj par, kada se je dekret izdavao, u službi bili. Već je više puta po kojekakovim podacima pošlo za rukom, da se točno ili bar približno točno ustanovi godina, koje su takovi consules suffecti svoju čast obnašali. Krnješevački diplom navodi par konzula, naime Lucija Aelija Oculata i Quinta Gavija Attica, koji su 30. svibnja funkcionirali, ali ti konzuli nisu dosele od nikuda poznati. Da se je našla i prva ploča diploma sa početkom dekreta, u kojemu bi se nalazilo ime cara sa točnom oznakom godine njegova vladanja po broju obnovljenja tribunske vlasti, ne samo da bi točno znali, kada je dekret izdan, nego bi iz njega dobili i posve nov podatak za popunjenje konzulskih fasta. Kako toga dijela dekreta nemamo, valja nam nastojati, ne bi li se diplom drugim putem približno datirati mogao. Najglavniji podatak za datiranje nalazi se u zadnjem retku nutarnje strane, naime u oznaki, da je original dekreta, s kojega je ovo samo prijepis, bio pričvršćen Romae in Capitolio. Znade se iz drugih sačuvanih diploma, da su se originalni dekreti u starije doba čuvali na Kapitolu na hramu božice Fides populi romani i u njegovoj neposrednoj blizini. Najmlađi poznati diplom, koji imaju takovu oznaku, jesu od godine 86 (D. XVIII. i XIX.). Od slijedećega primjerka od godine 88 (D. XX.) našao se je samo ulomak jedne ploče, na kojemu se nije sačuvala oznaka mjesta, gdje se original čuva, a počamši od godine 90 (D. XXI. i slijedeći) redovito se bilježi Romae in muro post templum divi Aug(usti)

a d M i n e r v a m. Po tomu je posve sigurno, da je krnješevački diplom stariji od 27. listopada 90 poslije Krista.

Drugi važan podatak, po kojemu se može posve opravdano zaključivati, da krnješevački diplom pada u nešto još ranije doba, imamo u oznakama rodnog ili nadležnog mjesta sedmorice na njemu zabilježenih svjedoka, od kojih su četvorica bila iz Siska (Siscia), a trojica iz Mitrovice (Sirmium). Takove su se oznake pribilježile samo na ranijim spomenicima te vrste, naime na diplomu od 11. prosinca 52,¹ na sva tri od 22. prosinca 68,²⁻⁴ na diplomu od 7. ožujka 70,⁵ na oba od 5. travnja 71⁶⁻⁷ i na diplomu od 21. svibnja 74.⁸ Iznimku čini samo diplom III. od 15. lipnja 64, gdje uz imena svjedoka nije pripisano rodno ili nadležno mjesto, a na diplomima II, X (= VIII) i XII (= X) nisu se imena svjedoka sačuvala. Počamši od 13. lipnja 80 (D. XIII (= XI)) na sačuvanim diplomima nema više oznake mjesta, odakle su bili svjedoci. Promotre li se te oznake uz imena svjedoka поближе, opaziti će se, da su svjedoci na diplomima do godine 71 ili iz iste pokrajine, odakle je i naslovnik, ili njegovi sudrugovi. Po svoj prilici to je bilo tako propisano. Od toga se je propisa kasnije odustalo, jer na diplomu od godine 74 svjedoče naslovniku iz Panonije svjedoci iz Rima, Tudera i Kartage, a kako je po tomu odsele mogao svjedočiti u opće svaki rimski građanin, prestala je potreba, da se pribilježe nadležna ili rodna mjesta svjedoka, pa se ona više nisu ni bilježila. Na krnješevačkom diplomu svjedoče čovjeku iz Savarije u Panoniji četiri svjedoka iz Siscije i trojica iz Sirmija, dakle opet Panonci. Iz toga se dakle može prilično sigurno zaključiti, da je krnješevački diplom stariji od 21. svibnja 74, a još je sigurnije, da je stariji od 13. lipnja 80, od kada se više nisu bilježila mjesta, odakle su svjedoci. Neću dakle pogriješiti, ako rekнем, da naš diplom po svoj prilici spada u prvo doba vladanja cara Vespazijana (69–79 posl. Kr.). Donekle bi to mogao potkrijepiti i tim, što nijedan od svjedoka krnješevačkoga diploma nije potpisan na nijednomu od pozuatih kasnijih diploma, dočim počamši od g. 74 sve to češće nailazimo na ista pojedina ili dapače sva imena na više diploma. Kao daljni suplementarni dokaz za starije doba našega spomenika imamo konačno, kako sam već rekao, smatrati i prilično veliku težinu diplomove ploče.

¹ D. I. Naslovniku Spartiku, koji je bio rodom Bessus svjedoči šest Dyrhachinaca i jedan Thessaloničanin.

² D. IV. Naslovnik Diomedes je Phrygijac iz Laodiceje, a od svjedoka pet Sardianaca, jedan Maonianac, a jedan valjda Ephežanin.

³ D. V. Naslovnik Matthaius je Suros (Syrac), a od svjedoka četvorica Antiochenci, jedan iz Apameje, a dvojica su veterani, dakle drugovi naslovnika.

⁴ D. VI. Naslovnik Ursaris je Sardinac, a od svjedoka sedmorica Caralitani, jedan Suleitanus i jedan veteran legije I. adiutrix, u kojoj je i naslovnik služio.

⁵ D. VII (= VI). Naslovnik Nerva je Desidiatus

(iz Dalmacije), a od svjedoka trojica iz Salone, jedan iz Jadere, jedan iz Nedina, dočim kod dvojice nije zabilježeno mjesto.

⁶ D. VIII (= VII). Naslovnik Plator je Maezeius (iz Dalmacije), a od svjedoka dvojica Salonitanci, trojica Jadestinci, jedan Risinitanac i jedan iz Epitaura.

⁷ D. IX. Naslovnik Marcus je Suros Garasenus, od svjedoka trojica Laudiceni, trojica Antiochijci i jedan iz Caesareje Straton.

⁸ D. XI (= IX). Naslovnik Veturius je Panonac, a od svjedoka po jedan iz Rima, Tudera i Kartage, dočim kod ostale četvorice nema oznake mjesta.

Naslovnik krnješevačkoga diploma L. Flavius Sabinus već je bio rimski građanin, kada ga je car ovim dekretom iz službe otpustio. To se vidi iz njegova posvema građanskoga imena, uz koje je dapače zabilježena i tribus Claudia, kojoj je pripadao. U istu tribus je bio uvršten i grad Sabaria, od kuda je on ili bio rodom, ili kamo je bio nadležan. Rimski je građanin valjda bio i Sabinov otac, koji se kao i on zove Lucius, te je moguće, da je obojicu u Sabariji naselio car Klaudije I. kada je tamo osnivao rimsku građansku koloniju.

Kao građaninu, Sabinu je kod otpusta osim opskrbe, o kojoj se u diplomima rijetko govori, samo trebalo, da mu bude zakonitim proglašen brak, koji bi prije ili iza istupa iz vojničke službe sklopio sa ženom peregrini iuris, sa svim pravima, koja bi iz takove odredbe slijedila za djecu, poteklu iz takova braka. To slijedi i iz djelomično sačuvane ustanove, koja je po analognim primjercima valjda glasila: [? Imperator Caesar Vespasianus Augustus.....iustribuo conubi dumtaxat cum singulis et primis uxoribus, ut etiam] si peregrini iuris feminas matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant, a[c] si ex duobus civibus romanis natos. Prvi put se ovakova ili slična ustanova pojavljuje na diplomu od 21. svibnja 74,¹ zatim slično na nedatiranom ulomku, koji je valjda iz Domicijanova vremena,² a onda počam od 6. svibnja 161/9 više puta do g. 301/5.³

Kojemu je vojnom odjelu Sabinus pripadao, bilo je zabilježeno na izgubljennoj prvoj diplomovoj ploči. Obično bi se to zabilježilo i na drugoj ploči prije naslovnikova imena, ali na našem je to primjerku slučajno izostalo. Kako izvan svake sumnje znademo, da je naš veteran prigodom otpusta već bio rimski građanin, to ne može u kombinaciju doći koja auksilijarna četa ili brodovlje. Valjda će morati otpasti i legio I. adiutrix i legio II. adiutrix, jer su vojnici tih legija, kojima su se g. 68¹ i 70² izdali takovi dekreti, još bili negrađani. Jedino će se dakle moći pomisliti, da je Sabinus služio u kojoj praetorijskoj ili gradskoj kohorti, a članovima takovih vojničkih odjela podjeljivali su se slični dekreti, u koliko nam je poznato, g. 76, te od 161/9 do 298.

Dr. Josip Brunšmid.

¹ D. XII.

² D. XXVIII.

³ D. LXXV, LXXXI, LXXXIII, LXXXIV,

LXXXVI, LXXXVIII, LXXXIX, XCII, XCV
XCVI, XCVII.

ARHEOLOŠKE BILJEŠKE IZ DALMACIJE I PANONIJE.

II.¹

D A L M A T I A.

Karlobag.

Tečajem godina nakupio se je u narodnom muzeju iz karlobaške okolice priličan broj starina rimskog vremena, koje ako većinom i nisu od znatnije vrijednosti, a ono ipak posvjedočuju, da je to mjesto već u ranije rimsko doba imalo neku važnost. Razlog se tomu ima tražiti u naravnom položaju Karlobaga. Rimljani su tu valjda već našli stariju naselbinu, iz koje su možda već u prvo carsko doba sagradili cestu do ličke ravnice, odakle je, prisastavljajući se negdje oko Metka na cestu, koja je sa sjevera onamo dospijevala, tekla uz sjeverni obronak Velebita do Zrmanje, gdje joj je bio već od naravi propisani prelaz u Dalmaciju. Priopćujući ovdje predmete, koji većinom potječu iz Vidovca kod Karlobaga, ne objelodanjujem samo nov materijal, nego i takov, koji je prije mene već Ljubić izdao, ali sa rektifikacijama, a u nekoliko sam slučajeva iz muzejskih spisa Karlobagu mogao revindikovati neke predmete, koje je Ljubić izdao uz oznaku, da im ne poznaje provenijencije. Usljed toga i poradi pogrješnih publikacija, uvukle su se neke netočnosti i u CIL III. suppl., koje ću na ovom mjestu da ispravim.

O imenu antikne naselbine u novije su doba pisali Ljubić² i Črnčić.³ Ljubić misli, da je tu stajalo mjesto, koje se je kod antiknih pisaca zvalo Vegium,⁴ *Οὐγγίς*⁵ ili Bigi.⁶ Črnčić nasuprot dokazuje na temelju sredovječnih spomenika, da se je Karlobag negda zvao Scrisa, a Vegia da je bila dalje na jug u Selinama kod Starog grada. Iz svega toga dakle slijedi, da nam ime starog mjesta kod Karlobaga nije sigurno poznato, ali mi je vjerojatno, da Ljubić ima pravo.

U koliko sam mogao doznati, sitnijih se je rimskih stvari (n. pr. novaca) našlo u samom gradu Karlobagu. Naročito se spominje, da u luci ima u moru dosta rimskih zemljanih posuda, a ispod fortice našla se u šesdesetim godinama

¹ Prvi članak sr. Viestnik n. s. I. str. 148—183.

² Viestnik VII. (1885) str. 47.

³ Viestnik XII. (1890) str. 9 i sl.

⁴ Plin. n. h. 3, 21, 140.

⁵ Ptol. II. 15(17), 9.

⁶ Anon. Rav. IV. 22, V. 14, Guidonis geogr. 116.

dva rimska novca (od careva Gallijena i Konstantina II.), koji su muzeju na dar poslani. Ali većina nadenih stvari, koje se nalaze u narodnom muzeju, potječe iz jedne rimske zgrade u Vidovcu, jedno 3 km. od Karlobaga uz cestu na Velebit. U šesdesetim godinama raspoznavali su se tu blizu nove ceste i neki podgraci, za koje je ondašnji karlobaški načelnik kapetan Rukavina¹ mislio, da su bili zidovi od vinogradskih terasa. Ondje, gdje se najstarija cesta iz Ledenika sastaje sa ovom novom iz Oštarija, također se je našlo rimskih novaca Konstantinovoga doba. Sva je prilika, da su oni podgraci spadali na tu staru rimsku cestu, koja se je u serpentinama penjala na Velebit. Poznajući iz autopsije žalosne prilike karlobaške okolice, neda mi se pravo vjerovati, da je taj kraj u rimsko doba mogao u toliko biti kultiviran, da bi se u njemu nalazili opsežniji vinogradi.

Čini se, da je prvi stručnjak, koji je znao za rimske starine u karlobaškoj okolini, bio vrijedni major Sabljar. Ono što je on obreo i doznao, priopćio je po njegovom izvještaju Neugebauer u svojem putopisnom djelu.² Tu se napominju rimski grobovi sa spaljivanim lešinama, od kojih se je pepeo sa prilozima sahranjivao u većim kamenim posudama i grobovima, koji bi se sagradili od sječnice u zemlju metnutih cigalja, a takovi „sanduci“ bi se onda pokrili jednom cigljom. Tako su se ljudi po Primorju pokapali u I. i II. stoljeću poslije Krista, u koliko je meni poznato u Bakru,³ sv. Jakovu,⁴ Novom⁵ i Jablancu,⁶ a sigurno i na drugim mjestima.

Godine 1851. kopao je kod Karlobaga uz staru cestu u Drvešici ispod sela Vidovca naš član utemeljitelj Ljudevit Slamnik, umirovljeni gimnazijski ravnatelj na Rijeci, koji je o tomu iskapanju izvijestio društvo za jugoslavensku povjest i starine.⁷ On je tu našao na fundamente — navodno oblongne — zgrade sa tri prostorije, koje su bile mozajikom popođene. U istočnom dijelu zgrade našao je ulomak mramorne baze sa nogom kolosalnoga kipa i komad ramena od oklopom odjevne figure; osim toga još nekoliko ulomaka od mramora, ciglje i posuda i jedan po svoj prilici rimski novac. Predmeti se nisu sačuvali.⁸ Nema sumnje, da je to bila javna zgrada, ali po onda i kasnije nadenim predmetima, ne može se sigurno ustanoviti, za koju li je svrhu imala da služi. Pomišljalo se je, da je to bio hram, a ta pomisao nije nevjerojatna.

Godine 1865. zainteresovao je major Sabljar, koji si je po razvoj narodnoga muzeja stekao velikih zasluga, svoga prijatelja Iliju Rukavinu Ljubačkoga, umirovljenog kapetana i načelnika u Karlobagu, za starine tamošnje okolice. Rukavina pregledav razvalinu kod Vidovca, priopćio Sabljaru, da je to bila zgrada, koja je u svjetlu imala 8 hvati duljine i širine, a debljina njezinih okolnih zidova, koji su bili „u japno učinjeni“, da je iznosila 3 noge. Mozajika, kojim je u nutrašnjosti negda sva bila popođena, da je sasva nestalo, te da je samo uz

¹ Muzejski spisi od g. 1865.

² Die Südslaven und deren Länder. Leipzig 1851.

³ Viestnik IV. (1882) str. 1 i sl.

⁴ Po pripovijedanju prof. Radetića.

⁵ Viestnik n. s. I. str. 153.

⁶ Kamena škrinja u dubrovačkom muzeju.

⁷ Viestnik II. (1880) str. 126.

⁸ O tom našašću kratko izvješćuje 14/5 1865. umirovljeni kapetan Ilija Rukavina Ljubački, navodeći, da je učinjeno g. 1852., kada se je gradila nova cesta u Karlobag. Muz. spisi za g. 1865

zidove preostalo sitnog bijelog četverouglastog kamenja, pojedince i u malim komadima. Od tih kamenčića da dolazi na četvorni palac po devet komada.¹ Osim bijelih da je preostalo i nešto crnih kamenčića. Rukavina je dao izvan zgrade kopati, te je tu našao nekoliko ulomaka običnog rimskog crijepa sa pečatima, od kojih je Sabljaru priopćio vijerne kopije, po kojima sam ih u muzeju mogao sigurno identifikovati.² Osim toga se je tom prigodom našla rimska zemljana lampa sa likom „rinskog vojnika“ u reljefu, više željeznih čavala, razlupanih staklenih bočica i mnogo na pol sažganih „zvirskih“ kostiju „itd. itd.“. Rukavina po tim stvarima sudi, da je na tom mjestu bio poganski hram i žrtvenik, gdje su se poganskim bogovima žrtve činile. Vjerojatno mi je međutim, da je on tu izvan zgrade naišao na možda razvaljene rimske grobove sa spaljenim lešinama, kojima se je pepeo i na pola spaljene kosti sa priložima sahranio u sanducima od komice u zemlju postavljenih cigalja.

Opazivši iz odgovora, koliko Sabljara njegovo našašće zanima, pošalje Rukavina opet jednog radnika u Drvešicu na iskapanje. Ovaj je put bio još sretnije ruke, jer mu je taj čovjek doneo tri ciglje sa potpunim pečatima, ulomak kamena sa napisom, taban lijeve noge do gliježanja i desni lakat sa šakom i prstima od male mramorne figure. Na nozi je bila sandala privezana oputom, koja je bila provučena između nožnog palca i prsta i omotana iznad gliježnja. Dalje je gore na nozi bila u lijepe mrješke složena odjeća. Ruka je držala nešto, što kao da je strijela³ i nešto ovećega, što se nije moglo razlučiti. O prostoru, gdje je rečena zgrada stajala, pisao je Rukavina, da je tolik, da bi trebalo do 100 težaka, da ga svega do dna prekopaju i preišču. Po njegovoj je uputi Sabljara pismeno zamolio ličkog pukovnika Simića, da naredi besplatne radnike u svrhu iskapanja, obećajući, da će za vrijednije predmete našaoce nagraditi. Veoma je dvojbeno, da li je ova Sabljarova molba imala kakva uspjeha; u muzejskim spisima barem o tomu nisam mogao ništa naći, a u muzeju nema predmeta, za koje bi se nekom opravdanošću moglo nagadati, da iz Karlobaga potječu. Predmeti, o kojima je Rukavina u svom drugom dopisu pisao, nisu dospjeli u narodni muzej, nego su valjda ostali u Karlobagu, gdje su se pogubili.

Od toga vremena kroz dva decenija se o karlobaškim starinama ništa ne čuje. Čini se, da je Ljubić na Karlobag bio upozoren jednom noticom Dra. Pichlera u časopisu bečke centralne komisije, u kojoj se je uz neke neznatnije stvari javljalo, da je u Karlobagu nađena tučana ploča, za koju se je mislilo, da je možda rimski vojnički diplom.⁴ Ta je vijest bila netočna, jer ono nije bila

¹ Po malom ulomku mozajika iz Karlobaga u narodnom muzeju kamenčići su bili nešto veći.

² Muz. spisi g. 1865. Te pečate, koji su kao Rukavinin dar došli u muzej, priopćio je Ljubić Inscr. quae Zagr. in mus. nat. asservantur p. 35 n. 18, p. 38 n. 1—5, p. 39 n. 6, 8 i 9, p. 40 n. 13, ne označiv im provenijencije, jer je Rukavinine dopise previdio. Jedan istodobno tamo nađen komad po Rukavi-

ninom nacrtu posvema odgovara Ljubićevom br. 10 na str. 34, za koji Ljubić veli, da potječe iz hvarskog Starog grada. Ako to nije slučajna pometnja s Ljubićeve strane, to karlobaška ciglja nije dospjela u narodni muzej.

³ Ako je to ispravno, onda bi se moglo pomišljati na Jupitrov kip.

⁴ Mitth. der k. k. Centr. Comm. N. F. XIII. (1887.) str. CCXXXVIII.

tučana ploča, nego su to bili ulomci tučanog sarkofaga sa napisom, u kojemu je bio sahranjen dekurijon (općinski vijećnik) L. Sestius Silvester, mlad čovjek od 24 godine. Te ulomke — najvrijedniji spomenik, koji se je došle u Karlobagu našao — Ljubić je na licu mjesta za narodni muzej nabavio. Ujedno je pokupio i nešto drugih predmeta sa Vidovgrada¹ i povjerio iskapanje na tomu mjestu Miji Biljanu, ravnatelju građanske učione u Karlobagu, koji je taj posao uz razmjerno primjeren uspjeh na tomu više puta prerovanom mjestu tečajem g. 1890 i 1891 obavio. O stvarima, koje je Biljan iskopao, izvijestio je Ljubić² u kratkom referatu, iz kojega si čovjek ne može prave slike o njima stvoriti. Ulomci pečata netočno su publicirani.

Čini se, da se je na Vidovcu kopalo i iza Ljubićeve publikacije. Prolazeći godine 1894 parobrodom kraj Karlobaga, našao sam u tamošnjoj učioni više stvari, koje je školsko ravnateljstvo po mojoj uputi poslalo narodnom muzeju na dar. Najznatniji su predmeti bili kamena kaciga sa jednoga trofeja i mali dosta surovo izrađen kapitel. Vrijeme mi nije dopustilo, da pođem do nalazišta ovih stvari na Vidovac.

Predmeti od kamena iz Karlobaga:

U narodnom muzeju ima priličan broj ulomaka mramornih kipova razne veličine, za koje je sigurno, koje opet vjerojatno, da potječu iz spomenute zgrade na Vidovcu. Pomisao, da bi to mogao biti hram kakova božanstva, kako već rekosmo, nije neopravdana, a po nekim ulomcima moglo bi se zaista pomisliti na Jupitrov hram. Glavniji predmeti jesu:

1. Ulomci nožnog palca i jednog prsta od mramorne figure kolosalnih dimezija, duljina 0'065 m. i 0'045 m. (Sl. 30. br. 6.).

2. Dva veća ulomka nabrane odjeće (himation) ovećih mramornih figura, duljina 0'38 m. i 0'22 m. Ovi ulomci možebiti spadaju k istoj figuri kao i ulomak pod br. 3. (Sl. 30. br. 1. i 4.).

3. Ulomak donjeg dijela noge ispod koljena od mramorne figure naravne veličine. Stopalo otkinuto i fali. Na gornjoj strani četverouglasta rupa za spajanje. Duljina 0'21 m. (Sl. 30. br. 2.).

4. Desna ruka sa komadom podlaktice mramorne figure od po prilici dvije trećine naravne veličine. Prsti su otkinuti; palac je, sudeći po jednoj udubini, bio načinjen od posebnog komada mramora i pričvršćen. Duljina 0'13. (Sl. 30. br. 9.)

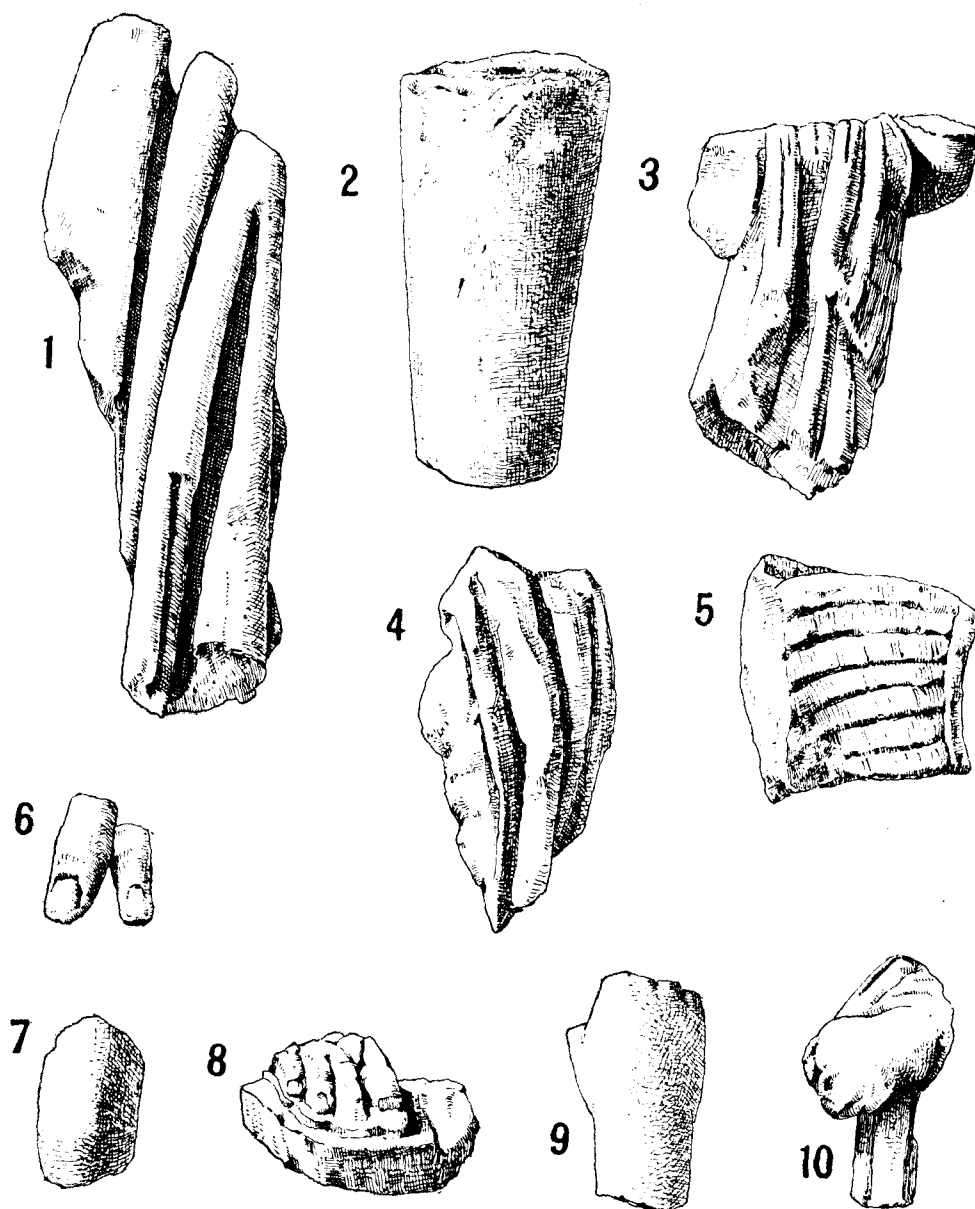
5. Ulomak 0'035 m. visoke zaobljene baze od mramora, na kojoj stoji prednja četvrtina desnog čovječjeg stopala. Između palca i drugog prsta prolazi oputa, kojom je bila sandala na nogu privezena. Duljina ulomka 0'11 m., širina 0'06 m., visina 0'065 m. (Sl. 30. br. 8.).

6. Savinuto desno koljeno mramorne figure od po prilici jedne trećine naravne veličine. Duljina 0'09 m. (Sl. 30. br. 7.).

¹ Viestnik XI. (1889.) str. 105 i sl.

² Viestnik XIII. (1891.) str. 97 i sl.

7. Podignuta lijeva ruka mramorne figure, koja je valjda držala žezlo. Preko nadlaktice visi prilično dobro izveden nabran himation, kojemu su nabori

Sl. 30. Ulomci rimskih mramornih figura iz Vidovca kod Karlobaga ($\frac{1}{4}$ nar. vel.).

i ostrag shematski označeni. Ruka je otkinuta u ramenu, a fali joj veća polovica donje podlaktice. Visina 0,22 m. Ova je ruka spadala na figuru od po prilici jedne trećine naravne veličine, te po držanju sjeća na dosta običan tip Jupitrovih

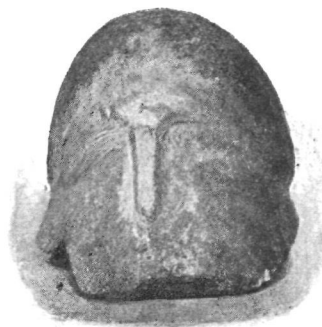
kipova. Moguće je, da ulomci br. 5 i 6 spadaju istomu kipu, od kojega je i ovaj ulomak. (Sl. 30. br. 3.).

8. Lijeva spuštenu ruku počam od donje trećine podlaktice od mramorna kipa po prilici jedne trećine naravne veličine. Sklopljena ruka drži gore okrenut duguljast predmet, koji se gore rašljasto razilazi (možda munja); dole je ispod ruke okrhan. Oko ruke je odmah iznad pregiba omotan himation, od kojega s nje visi veći komad dole. Visina 0·14 m. (Sl. 30. br. 10.).

9. Komad mramornoga krila, kojemu su na obje strane označena pera. Duljina 0·11 m., širina 0·10, debljina vani 0·07 m., unutra 0·037 m. (Sl. 30. br. 5.).

10. Više neznatnih ulomaka draperija i tijela mramornih figura raznih dimenzija.

11. Kaciga od bijelog krupnozrnog mramora (sl. 31.). Vis. 0·21 m., širina 0·20 m., dubljina 0·25 m. Rub je svuda naokolo okrhan, te uslijed toga fali ostrag i nastavak za zaštitu zatiljka. Za zaštitu nosa ima na prednjoj strani 0·085 dug i 0·015 širok nastavak, koji napred šiljasto završuje. Označene su i linije, kojima čelo dole završuje, ali izdubina za oba oka nema. Na tjemenu se nalazi 0·04 m. duboka i 0·012 široka okrugla rupa, u kojoj je sigurno negda bio učvršćen čavao od kovine, koji je s kacigom spajao provesto izgubljene njezine perjanice. Ta perjanica po svoj je prilici bila odugačka, te se je spuštala k zatiljku, gdje je valjda bila opet pričvršćena na nastavku za zaštitu zatiljka, koji se je sigurno zajedno s perjanicom otkinuo. Na donjoj strani je kaciga tako odjelana, da ne

Sl. 31. Mramorna kaciga sa tropeja iz Karlobaga (1/6 n. v.).

može biti o tomu sumnje, da nije nikada bila sastavnim dijelom kakova oružana kipa. Naša je kaciga po svoj prilici sačinjavala najgornji dio jednoga tropaja (τροπαιον), koji se je valjda na Vidovcu¹ kod Karlobaga podigao u proslavu nekakove pobjede. Da li se tu smije pomisliti na kakovu pobjedu u neposrednoj blizini Karlobaga (n. pr. u ilirsko-dalmatinskom ratu za Augusta) ili na kakovu odlučniju bitku općenitijeg značaja (n. pr. na bitku kod Actia), naravski da se nemože ustanoviti.

Arhitektonskih ulomaka u Karlobagu se je razmjerno veoma malo našlo. U narodnom muzeju se nalaze:

Sl. 32. Kapitel iz Karlobaga (1/5 nar. vel.).

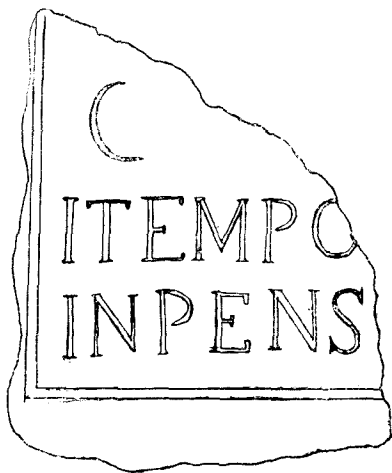
12. Četverouglast kapitel od vapnenca (Sl. 32), koji je negda sa deblom svoga stupa sačinjavao jednu cjelinu. Na gornjoj je strani omanja četverouglasta rupa, u kojoj se je zaljevenim čavlom pričvršćivala epistilna građa. Visina 0·23 m., širina i dubljina 0·18 m. Radnja veoma slaba.

¹ Ja sam tu kacigu našao u Karlobaškoj školi, ali mi se nije znalo reći, gdje je nadjena.

13. Tri komada jednostavno profilovanoga karniša od bijelog mramora, 0.08 m. vis. Duljina 0.28 m., 0.205 m. i 0.16 m.

14. Ulomak male are, 0.37 m. visok, kojoj fali samo baza i donji ugao desno. Gore je bila urešena, te je od uresa sačuvan akroterion u sredini i gužva lijevo. Napis, ako ga je u opće bilo, bio je zapisan bojom.

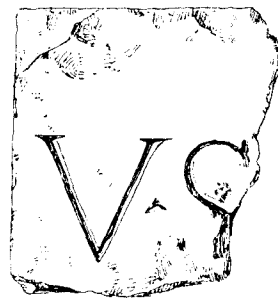
Sl. 33. Ulomak građevnoga napisa iz Vidovca kod Karlobaga ($\frac{1}{4}$ nar. vel.)

Slova koja će valjda oba biti **A**, dakle **AMA**. Treće slovo u trećem retku prije da je **B**, nego **R**, a u četvrtom retku može biti **B**, **P** ili **R**. Visina slova u drugom retku 0.043, u trećem 0.035. Priopćio Ljubić u Viestniku XIII (1891) str. 97, ali netočno.

Sl. 34. Ulomak kamena sa rimskim napisom iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ nar. vel.).

18. Gornji ugao lijevo od spomenika sa napisom (Sl. 35). 0.15 vis., 0.13 šir, 0.165 debljine. Slova su velika (0.068 m.), ali je sačuvano samo **V** - **S**. Materijal vapnenjak. Priopćio Ljubić u Viestniku XIII (1891) str. 97, ali obratno i bez rastavne točke.

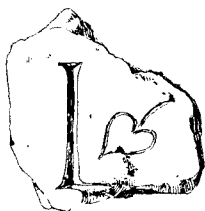
Sl. 35. Ulomak kamena sa napisom iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ nar. vel.).

19. Ulomak svuda naokolo obijena spomenika sa napisom, od kojega se je samo sačuvalo slovo **I** i rastavni listić iza njega (Sl. 36.). Vis. i šir. 0.09 m., debljina 0.13 (ali i otrag obijen). Visina slova 0.068, ali neće spadati k predidućem. Materijal vapnenjak. Priopćio Ljubić u Viestniku XIII (1891) str. 97 (ispravno) i XI (1889) str. 106 (krivo).

¹ Muzejski spisi za g. 1865.

20. Ulomak spomenika sa napisom, naokolo obijen (Sl. 37.). V. 0·125, š. 0·12, debljina 0·12 (ostrag nepotpun).

Visina slova 0·054 m. Materijal vapnenjak. Drugo slovo u prvom retku biti će E. Priopćio Ljubić u Viestniku XIII (1891) str. 97.

Sl. 36. Ulomak kamena sa napisom iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ n. v.).

21. Dva ulomka oble posude¹ od vapnenjaka, koji pristaju jedan uz drugi. (Sl. 38.). Dulj. 0·195, vis. 0·13 deblj. 0·038. Prvo je slovo bilo A. Iza prvoga N ima mala ozljeda na kamenu, ali to nije rastavna točka. Zadnje je slovo opet N. Priopćio Ljubić u Viestniku XI (1889) str. 106 (pogrešno) i XIII (1891) str. 98. a odatle je došlo s pogrješkom u CIL III. 10186, 25.

22. Dva ulomka gornjega ruba 0·025 debele oble mramorne posude. Duljina 0·15 m. Na rubu je zapisano:

? ba] ~~SSV~~ SS·S.

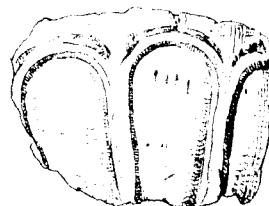
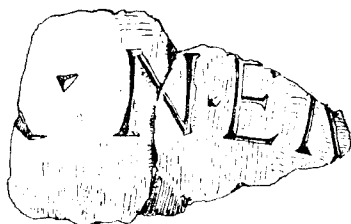
Priopćio Ljubić u Viestniku XIII (1891) str. 98, ali netočno.

Sl. 38. Ulomak kamene posude iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ n. v.).

33. Ulomak oble 0·038 m. debele posude od vapnenjaka, urešene izvana lisnim ornamentom (Sl. 39.). Duljina 0·16, širina 0·11.

Sl. 37. Ulomak kamena sa napisom iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ n. v.).

Sl. 39. Ulomak kamene posude iz Karlobaga ($\frac{1}{4}$ n. v.).

Predmeti od pečene zemlje.

Među mnogobrojnim ulomcima predmeta od pečene zemlje iz Karlobaga, koji se nalaze u narodnomu muzeju, osobito mnogo ima ulomaka od cigalja sa tvorničkim pečatima. Nijedna nije cijela, ali se je kod nekih ipak sačuvao potpun pečat. Ulomci su to tankih velikih ploča sa uzvinutim rubovima na uzdužnim stranama, a služile su kao crijep za pokrivanje krovova. Da ne uzmogne kroz pukotine procurivati voda, upotrijebile bi se žljebaste kubure, kojima bi se prikrilo stječuće se uzvinate rubove od po dvije ciglje, koje su jedna do druge ležale. Zemlja, od koje su te ciglje građene, kod većine je tvornica svjetlo-

¹ Ljubić ovu i slijedeću posudu nazivlje žarama, što će biti krivo. Ulomci br. 21 i 23 prije sjećaju na kasnije posude za svetu vodu, a br. 22 se poradi neznatnosti ne može pro-

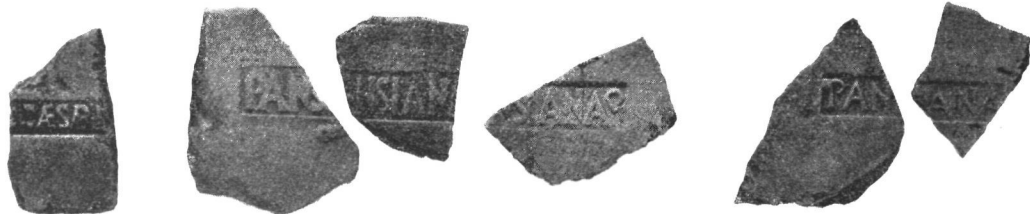
suditi. Čudno bi bilo, da se je mećao na žari napis na rub, koji se je svakako poklopcem pokrio, tako da se napis ne bi mogao viditi.

žučkaste boje, ali ih ima iz nekih tvornica i crvenih. Tvornice, iz kojih ciglje potječu, nisu se nalazile u današnjoj Hrvatskoj, nego po svoj prilici većim dijelom u Istri ili u okolici Akvileje,¹ odakle su one svoje proizvode razvozile po svim primorskim krajevima Istre, Hrvatske i Dalmacije i po susjednim jadranskim obalama Italije, gdje se je na mnogim mjestima također našlo primjeraka sa istim tvorničkim pečatima kao ovdje u Karlobagu. Još danas se u hrvatsko primorje iz Istre dovoze na barkama predmeti od pečene zemlje, i to naročito iz Pirana.

I. Ciglje iz tvornice Pansiana. Napis je uvijek u reljefu, pasta crvene boje:

1. Ulomak ciglje sa nepotpunim [0·077 dugim] i 0·028 širokim pečatom iz doba cara Kaligule (37—41 posl. Kr.). (Sl. 40.). Čita se [C(aii)] Caes̄ar(is) P[ansi(ana)]. **C·CÆSAR·I**

Slični su se primjerci našli u Dalmaciji u Arbanasima kod Zadra, u hvarskom Starom gradu² i Solinu,³ te u Firmu u Italiji.⁴ Ciglja koja se spo-

Sl. 40.

Sl. 41.

Sl. 42.

Ulomci cigalja sa pečatima iz Vidovca kod Karlobaga ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

minje u Labinu u Istri⁵ ne mora biti odanle, jer je njezin vlasnik Luciani imao zbirku cigalja.

Ulomci cigalja sa napisom Pansiana. Po ligaturi, obliku i veličini slova i po dimenzijama pečata našao sam između povećega broja devet raznih tipa.

2. Tri razna ulomka, koji se nadopunjuju (Sl. 41.). Potpuni je pečat glasio PANSIANA[Ⓜ], a bio je 0·152 dug i 0·04 širok.

- a) PANSI
b) NSIANA
c) NSIANA[Ⓜ]

3. Dva ulomka, koji se nadopunjuju, ali ne daju pečata na kraju potpuna. (Sl. 42.). Pečatu je širina 0·033, a ne potpuna duljina [0·15].

- a) PANS
b) ANA

¹ Patsch u Bos. Glasn. VIII. 193 i sl.

² CIL III. 3213, Ljubić inscr. p. 34, 12—13.

³ Bulić inscr. mus. Sal. 293, 1, 3; 495, 1, 3.

⁴ CIL IX. 6078, 25.

⁵ CIL III. 3213, 4.

4. Ulomak 0·031 široka pečata, kojemu manjka početak (Sl. 43.); duljina pečatova ulomka 0·081.

pansiana

5. Prednji ulomak 0·33 široka pečata, dug 0·079 (Sl. 44.). Različit od br. 3.

PANSI ana

6. Stražnji ulomak 0·031 šir. pečata, 0·094 dug. (Sl. 45.) Oba je puta AN u ligaturi.

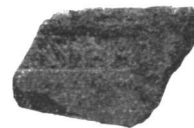
pnsina.

Sl. 43.

Sl. 44.

Sl. 45.

Ulomci cigalja sa pečatima iz Vidovca ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

7. Dva ulomka, koji se nadopunjuju. (Sl. 46.). Napis sličan onomu pod br. 2. Širina pečata 0·033, duljina 0·151.

a) PANSIAN } a[Ⓞ]

b) pansia } NA[Ⓞ]

8. Ulomak 0·025 šir. pečata, 0·084 dug. (Sl. 47.) Pogriješkom izostalo je u napisu prvo **N**.

sic! PASIAN } a

Sl. 46.

Sl. 47.

Sl. 48.

Ulomci cigalja sa pečatima iz Vidovca ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

9. Dva ulomka, koji se nadopunjuju. Pečatova širina 0·029, duljina 0·15 (Sl. 48.). Drugo **AN** u ligaturi.

a) PANSINA } a[Ⓞ]

pa } SINA } a[Ⓞ]

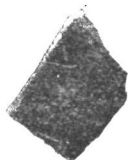
10. Krajnji ulomak 0·029^m široka pečata, 0·025 dug. (Sl. 49.) Ljubić Viestnik XIII. 98. druga kolumna 6. redak publicirao kao tobože potpun pečat.

pansian } A } a[Ⓞ]

Osim toga ima još 13 ulomaka, koji se dijelomice ne dađu sigurno razvrstati u ovo devet tipa. Od ovih je kod 4 početak, a kod 4 kraj potpun, dočim su ostali s obje strane nepotpuni.

Ciglje iz tvornice Pansiana, najobičnije su na obalama jadranskoga mora. Našlo ih se u Dalmaciji: u Solinu, Vranjicu, Danilu kod Šibenika, u Zadru, u hvarskom Starom gradu, Visu; u Hercegovini: u Stolcu, Gracu kod Neuma, Županjcu, i Dračevici. Iz Istre se znade samo za primjerak iz Labina kod Lucijana, te je moguće, da tvornica pansijanska ovdje nije konkurirala sa domaćim tvornicama. Karlobaške ciglje sa pečatom „Pansiana“ publicirao je Ljubić Viestnik XIII. 98, kolumna 1. redak 5 i kolumna 2. redak 6.

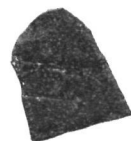
II. Ciglja iz tvornice *Aufidiana*. Napis u reljefu; pasta crvene boje. Ulomak ciglje sa 0·032 širokim pečatom, 0·09 dug. (Sl. 50.)

Sl. 49.

auFIBNA

Biti će valjda onaj pečat, koji Ljubić posve netočno priopćuje u Viestniku XIII. 98. 2. kolumna 5. redak.

Sl. 50.

III. Ciglja iz tvornice *Modesti*. Napis u reljefu, pasta crvene boje.

Ulomak 0·032^m široka pečata, 0·12 dug. (Sl. 51.) Darovao g. 1865. kapetan Ilija Rukavina, koji ga je iskopao.¹

MODEST·A

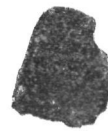
Priopćio Ljubić Inscr. quae Zagr. in mus. nat. ass. p. 35, 18, ali mu nije bilo poznato, od kuda je. Odavle je preštampan u CIL·III. 10183,36 kao originis incertae i krivo još jedanput među cigljama gornje Panonije pod br. 11464, kamo ne spada. Sličnih cigalja se je našlo u okolici Padove (S. Pietro Montagon, Monselice),² te je tvornica valjda tamo negdje i bila.

IV. Ciglja iz tvornice *C. Julii Africani*. Slova udubljena bez pečatova okvira; pasta svjetlo žute boje. Jedan ulomak (Sl. 52).

Sl. 51.

[C. iul]I·A·K·C·N

Sl. 52.

Sr. Ljubić Viestnik XIII. p. 98, druga kolumna 7. redak, koji ga netočno priopćuje.

Od ove se tvornice našlo cigalja u Dalmaciji: u Solinu,³ Korčuli, Hvaru, u Omišlju na Krku,⁴ zatim u Istri: u Pulju, kod Belinje, pa u Akvileji i blizu Chioggie u Italiji.⁵

¹ Muz. spisi g. 1865.

² CIL V. 8110, 278.

³ Bulić Inscr. 496, 17, CIL III. 10183, 3 i 30.

⁴ CIL III. 3214, 8.

⁵ CIL V. 8110, 97.

V. Ciglje iz tvornice M. $\widehat{A}lbi$ $\widehat{R}ufi$. Slova udubljena; pasta svjetlo-žute boje. Jedan ulomak sa potpunim, ali ponešto iskrnutim pečatom (sl. 53.); drugomu fali početak.

M · A · L · B · R · V · I

Priopćio netočno Ljubić Viestnik XIII. 98. prva kolumna redak 2. i 3. Pečat je poznat iz Solina¹ i Vida² u Dalmaciji, iz Trsta, Aquileje,³ te Firma u Italiji.⁴

VI. Ciglje iz tvornice Appiani. Slova udubljena; pasta crvene boje. Jedan ulomak (Sl. 54.)

APPIANI

Ovaj je pečat inače samo poznat iz gornje Panonije, naime iz Siska i Kamenskoga.⁵

VII. Ciglje iz tvornice Q. $\widehat{C}lodi$ $\widehat{A}mbrosi$. Slova udubljena; pasta svjetlo-žute boje.

Sl. 53.

Sl. 54.

Sl. 55.

Ulomci cigalja sa pečatima iz Vidovca kod Karlobaga ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

Tri razna ulomka ciglje sa pečatima, koji se dijelom nadopunjuju. (Sl. 55.)

- a) Q CLO $\widehat{d}$ i Ambrosi
 b) q cLOBMBROsi
 c) q clodi MBROŠi

Sr. Ljubić Viestnik XIII. 98. kolumna 1, 4 i 2, 4. Ciglje iz tvornice Q. Clodija Ambrosija najobičnije su u Trstu i Akvileji, ali ih ima veoma mnogo i po Istri, Dalmaciji i po talijanskim obalama. Kao nalazišta spominjem u Dalmaciji: Solin,⁶ Vranjic, Viddo, Zadar, Korčulu;⁷ u Hercegovini: Stolac;⁸ u Istri i Gorčkoj: Labin,⁹ Pulj, Trst, Servolu, Kopar, brežuljak Canzano kod Kopra, Poreč, Buje, predjel Tientinbone na ušću Timava, Butrio, Aquileju, Monastero, Monfal-

¹ Bulić o. c. 294, 25; 495, 2, 1. CIL III. 10183, 7.

² CIL III. 10183, 7.

³ CIL V. 8110, 36.

⁴ CIL IX. 6078, 31.

⁵ CIL III. 4672; sr. 10183, 8, koji je, ako je iz Slavonije, pogriješno među dalmatinskim.

⁶ Bulić Inscr. p. 293, 2, 4; 495, 2, 5; 599, 2, 2. CIL III. 3214, 2.

⁷ CIL III. 3214, 2.

⁸ Glasnik bos. IV. 358 = Wiss. Mitth. I. 297.

⁹ Kod Luciania CIL III. 3214, 2.

cone;¹ u Mletačkoj predjel kod mosta Cormos blizu Udina;¹ a dalje na jug Firmum.² Sr. što o toj tvornici i o onoj C. Titija Hermerota veli Patsch.³

VIII. Ciglje iz tvornice L. Minici Pudentis. Slova udubljena u dva reda, pasta svjetlo-žute boje. Jedna sa potpunim pečatom (Sl. 56.) i više ulomaka. Cijelu i jedan ulomak darovao je kapetan Rukavina. Priopćio Ljubić u inser. str. 38. br. 5 i 6 uz oznaku, da im ne zna provenijencije. To je tako opetovano u CIL III. 10183, 35, b i c. Druge je ulomke Ljubić priopćio u Viestniku XI. 106, br. 4. i XIII. 98, ali potonje kao da su dva pečata (1. kolumna r. 6 i 2. kolumna r. 1.) Sr. CIL III. 10183, 35, d. Inače taj pečat poznajemo iz Solina,⁴ Trsta, Umaga, Monfalcona, Aquileje i Oderza.⁵

IX. Ciglje iz tvornice L. St. Justi. Slova udubljena, pasta svjetlo-žute boje. St i ti u ligaturi. Više primjeraka (Sl. 57.). Priopćio Ljubić inser. str. 39. br. 9. i str. 40. br. 13. (obije darovao Rukavina). Sr. CIL III. 10183, 45. Novi primjerak Ljubić Viestnik XIII. 98. 2. kolumna r. 3. Ovakovih se je cigalja našlo u Omišlju i na više mjesta po Istri,⁶ u Pulju, Koprnu, Monfalconu, Campolungu, Aquileji⁷ i Firmu.⁸

Sl. 56.

Sl. 57.

Sl. 58.

Ulomci cigalja sa pečatima iz Vidovca kod Karlobaga ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

X. Ciglje iz tvornice C. Titi(i) Hermerot(is). Slova udubljena; pasta svjetlo-žute boje. (Sl. 58.)

Iz Karlobaga više komada priopćio Ljubić inser. p. 35, br. 19 i 38, br. 1—4, ne poznajući im provenijencije (od Rukavine; sr. CIL III. 10183, 33 i 10183, 49 g h i k), zatim Viestnik XI. str. 106, 1—3 i XIII. str. 98, 1. kolumna r. 1. (sr. CIL III. 10183, 49, d e f). Uz ciglje tvornica Pansiana i Q. Clodija Ambrosija ove su najobičnije u jadranskim zemljama.⁹ Dosele ih se je našlo u Solinu¹⁰ Torette kod Zadra,¹¹ Stolcu,¹² Dračevici,¹³ Ljubuškom¹⁴ i Gracu kod Neuma¹⁵ u

¹ CIL V. 8110, 70.

² CIL IX. 6078, 62.

³ Glasnik bos. VIII. 194.

⁴ Bulić inser. 496, 18. CIL III. 10183, 35.

⁵ CIL V. 8110, 104.

⁶ CIL III. 3214, 14.

⁷ CIL V. 8110, 137.

⁸ CIL IX. 6078, 153.

⁹ Sr. što o toj tvornici misli Patsch Glasnik bos. VIII. 193.

¹⁰ Bulić inser. p. 294, 11 i 497, 26. CIL III. 10183, 49.

¹¹ CIL III. 10183, 49.

¹² Glasnik IV. 358 = W. M. I. 295.

¹³ Glasnik VII. 366 = W. M. V. 163.

¹⁴ Glasnik VIII. 193.

¹⁵ Wiss. Mitth. I. 295 sl. 62.

Hercegovini, pa u Pulju, Servoli, Kopru, Buja, Monfalconu, Tientinbonu na ušću Timava, Fiumicellu, Aquileji i Cormosu kod Udina.¹

XI. Ulomak ciglje sa udubljenim slovima u dva retka; pasta svjetlo-žute boje. (Sl. 59).

Sl. 59.

o ASSIVS
ION!

Sličnog pečata nisam nigdje mogao naći.

XII. Ulomak ciglje sa udubljenim slovima; pasta svjetlo-žute boje. (Sl. 60.)

G P B

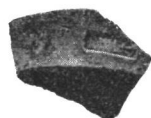
Možda će to biti ciglja sa pečatom C·PR·CASSN, od koje se je našlo primjeraka u Aquileji i Monfalconu.²

Sl. 60.

Pečati i napisi na zemljanim posudama.

Iz Karlobaga nalazi se u narodnomu muzeju više ulomaka od posuda sa pečatima, napisima i likovima. Ovamo spadaju ulomci grljaka od velikih vinskih amfora sa pečatima:

Sl. 61.

1. Potpun pečat, 0·043 dug, a 0·015 širok. Čita se: Phil(i), a završuje položeno postavljenim sidrom. (Sl. 61.)

PHIL ↵

2. Potpun pečat na amforinu grljku, 0·056 dug, 0·023 širok.

ABINE

Pomišljao sam na [S]abine, ali se čini, da pred A ne ima više mjesta za kakovo drugo slovo.

3. Gore zaobljen pečat na amforinu grljku, 0·04 dug i 0·013 širok, čini se, da je potpuno otisnut.

EVN↓

4. Početni ulomak grčkoga pečata na amforinu grljku.

oIII

5. Nejasan pečat na amforinu grljku, 0·052 dug i 0·024 širok. Prvo slovo dvojbena, drugo izlizano.

I / INI

¹ CIL V. 8110, 144.

² CIL V. 8110, 121.

Amforama pripadaju po prilici 0·01 debeli poklopci od obično 0·09—0·095^m u promjeru. U sredini imaju na gornjoj strani do 0·01 visoku oširu oblastu guku za prihvaćanje i po koje slovo ili lik u reljefu.¹ Na karlobaškim sam komadima našao slijedeće biljege:

1. **A** (2 kom.)

2. ○

3. **V**

4. ✕

5. >

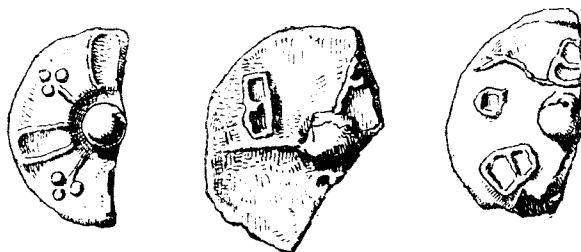
6. ✕

7. **8 A** (Sl. 62, 2.); ulomak.

8. Nejasni ornamenti (Sl. 62, 3); ulomak.

9. ☰

10. Ulomak sa izmjenice slijedećim listovima i stapkama, na kojima se nalaze po tri bobice. (Sl. 62, 1).

Sl. 62. Ulomci poklopaca od amfora iz Karlobaga (1/3 nar. vel.).

Među ulomcima katkada veoma fino i ukusno građenih posuda, većinom tamnosive boje, od kojih se je pokupilo samo posve neznatnih primjeraka, ističu se slijedeći:

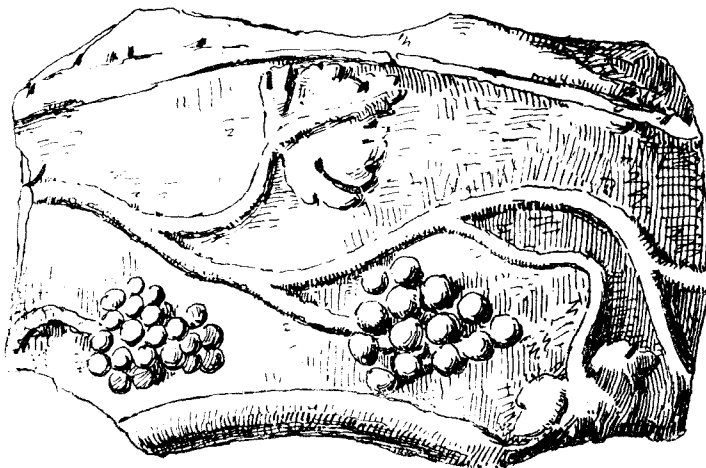
1. Ulomak od grla i vrata veće posude, slomljen na dvoje. Na vanjskoj je strani u dva retka urezan napis:

**CVRANTE
AMICO**

Priopćio Ljubić Viestnik XIII. str. 98, koji veli, da je to ulomak ogromne žare, što nije nemoguće.

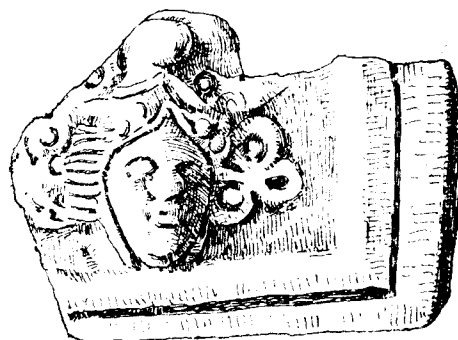
2. Ulomak bočine sa komadom dna od odublje dobro pečene zdjele, 0·059 vis. i 0·006 debele. Na vanjskoj je strani vinova loza u reljefu sa izmjenice poredanim grozdovima i lišćem (Sl. 63.).

3. Desni ugao od četverouglaste zemljane posude žute boje, koja

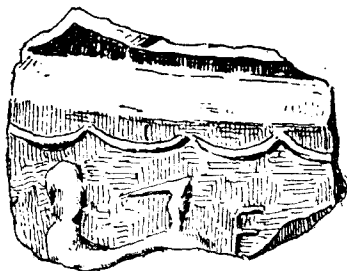
Sl. 63. Ulomak zemljane posude sa reljefom iz Karlobaga (nar. vel.).

nije imala dna (Sl. 64.). Na jednoj je strani u okviru, koji gore i lijevo fali, 0 032 visoka napred okrenuta mladolika glava sa frigijskom kapom u visokom reljefu; do glave sa svake strane po jedan troisni ornament(?). Druga je strana posude neurešena, jer je valjda pogledu gledaoca obično nepristupna bila. Od ove vrste posuda ima još jedan lijevi ugao sa veoma izlizanim poprsjem. Da li ovamo spada i jedan crijepić sa lijepo modelovanom desnom polovicom glave u veoma visokom reljefu, ne znam.

Sl. 64. Ulomak zemljane posude iz Karlobaga (nar. vel.)

4. Ulomak od bočine ispod vrata od fino građene tanke posudice crvenkaste boje, koja je po pasti veoma srodna aretinskim posudama (Sl. 65.). Površina je oljuštena. Posudino je tijelo bilo gore urešeno valovitom reljefnom crtom. Od

Sl. 65. Ulomak zemljane posudice sa reljefom iz Karlobaga (n. vel.)

slikovnog reljefnog nacрта raspoznaje se komad gornjega tijela desno okrenute figure, koja u ispruženoj desnici drži neku pticu (sokola?). Dalje desno bio je napis u reljefu, od kojega se vidi prvo slovo, koje može biti **F** ili **E**.

5. Ulomak dna od aretinske posude sa pečatom, utisnutim u obliku čovječje noge. Duljina pečata 0'017. Napis glasi:

L · GELL

Sl. 66. Ulomak svjetiljke sa reljefom iz Karlobaga (nar. vel.)

Taj pečat ovako i slično izražen poznat je dosele iz Pannonije i Norika, i to iz Billichgratza¹ i Drnova u Kranjskoj, Siska u Hrvatskoj, Haidina u Štajerskoj, sa Zollfelda u Koruškoj i po primjerku nepoznate provenijencije u gradačkom muzeju.²

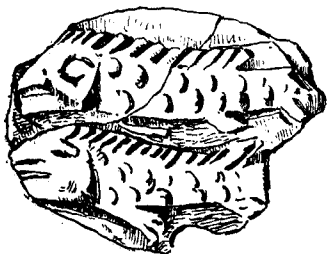
Iz Karlobaga i Vidovca nalazi se u narodnom muzeju i nekoliko cijelih i više ulomaka od zemljanih svjetiljaka, koje su valjda sve nađene u rimskim grobovima sa spaljivanim lešinama. Među tim svjetiljkama razlikuju se dva tipa,³ jedan stariji (slijedeći br. 1—7) sa reljefima i bez napisa od bolje zemlje i boljeg

¹ CIL III. 6010, 95.

² CIL III. 12014, 283.

³ Sr. lijepu študiju pokojnog gradačkog kustosa

O. Fischbacha *Röm. Lampen aus Poetovio* u *Mitth. d. hist. Ver. f. Steierm.* XLIV. str. 3—64.

Sl. 67. Ulomak svjetiljke sa reljefom iz Karlobaga (n. v.)

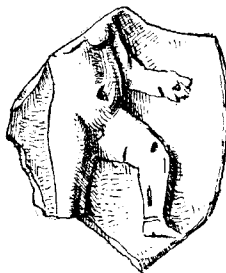
proizvođenja i drugi (br. 8—15) sa tvorničkim pečatom na donjoj, te sa ili bez reljefa na gornjoj strani, od lošije crvene zemlje i surovije priredbe. Svjetiljke prve vrste spadaju valjda sve u prvo stoljeće posl. Kr., a one od druge vrste počimlju u prvom stoljeću, ali se rabe još i u trećem.

1. Potpuna crveno naličena 0'09 duga i 0'024 visoka svjetiljka. Na gornjoj je ploči u reljefu prikazan na desno okrenut gladiator sa kacigom, oklopom i goljenicama, koji je pao na desno koljeno.

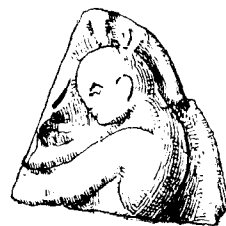
Lijevu je ruku podigao, te se ispruživ kažiprst priznaje pobjedenim. Pred njim leži na zemlji njegov štit. Reljef nije dosta oštro izražen, jer je kalup već bio porabom izlizan. Jedna muzejska lampa bez oznake provenijencije biti će ona, koju je kapetan Rukavina g 1865 darovao.¹

Sl. 68.

Sl. 69.

Sl. 70.

Ulomci svjetiljaka sa reljefom iz Karlobaga (nar. vel.).

2. Naokolo okrhana 0'055 vis. gornja ploča od sivkaste svjetiljke sa lijepo modelovanom na lijevo okrenutom čučecom golom ženskom figurom, koja se valjda nalazi u kupki (Sl. 66.). Desnicu je položila na nejasan predmet, za koji mi se čini, da je lavja glava, iz koje je imala da curi voda. Desno uho lava i otvorene ralje čine mi se prilično sigurnima. Na pločici nije bilo na sredini luknje za usipavanje ulja. Spomenuo Ljubić Viestnik XIII str. 98 br. 7.

3. Gornja polovica sive gornje pločice svjetiljke (Sl. 67.), na kojoj su, dvije na lijevo okrenute ribe u reljefu. Slični su likovi bili valjda i ispod okrugle luknje, koja je bila na sredini. Visina ulomka 0'03. Spomenuo Ljubić n. m. br. 6.

4. Ulomak lijeve polovice ploče od crvenkasto žute svjetiljke, 0'035 vis. (Sl. 68.). Prikazan je na desno okrenut krilat Eros u takovom položaju, da se samo može pomišljati na njega u svojstvu kočijaša, koji se vozi na ukroćenim najbijesnijim životinjama. Sr. Ljubić n. m. br. 9.

5. Ulomak desne polovice ploče od sive svjetiljke (Sl. 69.), 0'033 vis. Prikazan je na desno stupajući gol Eros, od kojega fali glava, vrat, lijevo rame

¹ Muz. spisi 1865.; sr. Fischbach str. 34 br. 308—309.

ruka i stopalo. U sredini je bila rupa za ulijevanje ulja, pa je Eros valjda bio grupiran sa drugom kojom figurom na lijevoj strani (Afrodita?). Sr. Ljubić n. m. br. 8.

6. Ulomak desnog gornjeg kraja ploče od crvenkasto-žute svjetiljke (Sl. 70.), 0·028 vis. Prikazan je gornji dio tijela na lijevo okrenute mlade figure sa kacigom na glavi. Kretnja joj je veoma živa, te je figura ispruženim rukama valjda držala uzde, kojima je krotila bijesne konje svojih kola.

7. Više neznatnijih ulomaka starijih reljefnih svjetiljaka sa rozetama i lišćem, vinovom lozom, te više držala razna oblika. Tri završuju gore polumjesecem, a jedan trouglasta oblika urešen je sa trolisnim ornamentom, koji gore završuje palmetom.

8. Potpuna svjetiljka sa tvorničarskim pečatom. Duljina 0·113 visina 0·034. Nađena — sigurno u grobu — u vrtu K. Tomljenovića. Dar g. M. Zajca, šumara u Karlobagu. Na donjoj strani pečat

A T I M E

9. Svjetiljka, kojoj fali njuška. Vis. 0·033. Na gornjoj strani između tri okrugle luknje za punjenje tragična maska sa otvorenim ustima, na donjoj pečat

A T I M E T I

Sr. Ljubić n. m. br. 1 sa pogrješkom u napisu.

10. Ulomak dna od svjetiljke sa napisom

F o R T I S

Sr. Ljubić n. m. br. 5.

11. Dva pristajuća ulomka od gornjeg i donjeg dijela svjetiljke. Na gornjoj je strani ponešto na desno okrenuto krilato poprsje sa nakuštranom kosom (Eros),¹ a dole pečat

F R O N T O

12. Potpuna svjetiljka, 0·093 duga i 0·032 vis., sa pečatom

S T R O B I L

Sr. Ljubić n. m. br. 2.

13. Svjetiljka, kojoj manjka dno sa tvorničkim pečatom. Dulj. 0·112, vis. 0·028. Na gornjoj je strani između tri okrugle luknje komična maska u reljefu.² Valjda Ljubićev br. 4. na n. m.

14. Ulomak gornjeg dijela svjetiljke sa sličnom, ali mnogo manjom komičnom maskom u reljefu. Lukanja za usipavanje ulja nema.

15. Ulomak veće maske valja od svjetiljke.

16. Ulomak svjetiljke u obliku ananasova ploda.

¹ Sličan ulomak, ali bez donjeg dijela sa pečatom kod Fischbacha na n. m. str. 27 br. 234.

² Slični primjerci kod Fischbacha str. 24 br. 132—135, sa pečatom OCTAVIVS.

Predmeti od stakla.

Predmeti od stakla običan su prilog u rimskim grobovima. U muzeju ih ima osobito mnogo i lijepih iz rimskoga groblja u Bakru. Većina i to baš najfiniji obično se nađu razlupani na sitne komade. Iz Karlobaga jesu:

1. Poveća bočica okrugla tijela i duga vrata (Sl. 71.), 0'121 vis. Najveći promjer joj iznosi 0'075. Nađena u vrtu K. Tomljenovića. Dar g. Zajca.

2. Bočica četverouglasta oblika sa ručicom (Sl. 72.), vis. 0'102, najveća širina 0'051. Sa istoga mjesta.

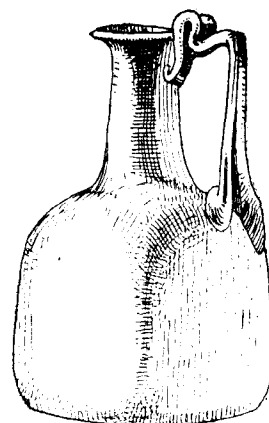

Sl. 71. Rimski staklena boca iz Karlobaga (1/2 nar. vel.).

3. Četiri nepotpune t. zv. suzne bočice i više ulomaka od raznih staklenih posuda žute, modre, zelene i obične boje stakla. Ljubić spominje na tim ulomcima lijepe reljefe, ali isti nisu drugo no sasma obični reljefni ravni i zaobljeni potezi.

4. Ovalno zeleno stakleno zrno. Dulj. 0'035, širina 0'027, debljina 0'01. Nađeno u rimskom grobu blizu Karlobaga. Darovao Eduard pl. Bona iz Dubrovnika.

5. Zrno od niza od staklene mase, izmjenice žute i smeđe, sedam puta rebrasto narovašeno. Darovao kapetan Ilija Rukavina Vis. 0'013, širina 0'017.

Sl. 72. Rimski staklena boca iz Karlobaga (1/2 nar. vel.).

6. Ulomak od staklene crne narukvice sa cikcak ornamentom plavkaste boje.

Predmeti od kosti.

Od koštanih predmeta iz karlobaške okolice sakupilo se je samo nekoliko ulomaka loše sačuvanih ukosnica, od kojih je najveći ulomak 0'14 dug.

Predmeti od bronsa.

Najvažniji antikni predmet, koji se je dosele u opće u Karlobagu našao, bronsani je sarkofag, koji je Ljubić g. 1889 od trgovca Domineza za narodni muzej kupio. Slomljen je kod vađenja na mnogo komada, ali nije isključena mogućnost, da će se jedanput od vješte ruke moći sastaviti. Napis je Ljubić¹ dobro

¹ Viestnik XI (1889) str. 105.

objelodanio, samo bi imao primijetiti, da je on nadopunio slova, koja su se zajedno sa komadićima lima izgubila. Tako fali u prvom retku komadić sa drugom polovicom slova **F**, slijedećim rastavnim znakom i slovom **S**, a u četvrtom retku komadić sa slovom **E** u **SER**. U prvom retku iza **SER** je točka, dočim je u trećem iza **DECVR** nema.

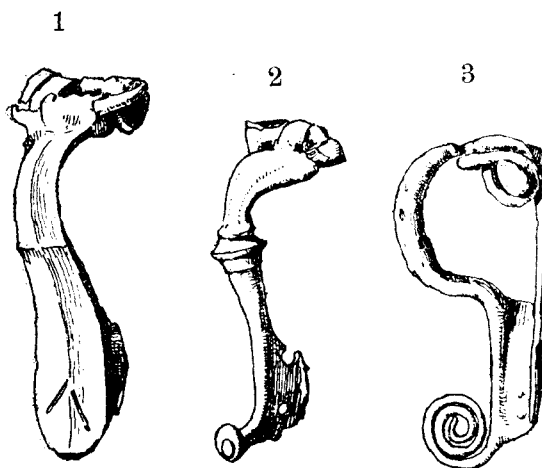
Među karlobaških sitnijim predmetima od bronsa, što se u narodnom muzeju nalaze, ima nekoliko, koji su posve srodni onima, koji se nalaze po ličko-krbavskoj županiji u grobovima hallstattskoga doba (n. pr. u Prozoru i Vrepcu). Po tomu bi se dalo zaključivati, da je i u Karlobagu postojala naselbina u prvo željezno doba.

Navodim ovdje znatnije predmete od bronsa, koje narodni muzej iz Karlobaga posjeduje:

1. Tri veća ulomka od običnog rimskog ogledala od bijele kovine. Promjer je iznosio 0.098.

2. Kao sprave za toaletu služile su još i 0.08 duga bronsana pincetta za pukanje kose (sl. 74. br. 12.), koja je još i sada elastična, i posve mala okrugla žličica.

3. Tri bronsane fibule ranijeg carskog doba. Jedna (Sl. 73. br. 3.), sa proveslom od debele žice, lijepo je zeleno patinovana; zavojčica sa iglom je otkinuta. Noga završuje u gore okrenutu plosnatu špiralu. Duljina 0.044. Druga ima široko pločasto proveslo sa rebrom po srijedi (Sl. 73. br. 1). Igla fali. Treća je obična provincijalna fibula rimskog carskog doba, koja je bila u porabi u I. i II. vijeku posl. Kr. (Sl. 73. br. 2). Igla fali. Osim toga ulomci od provesla jedne šarnir-fibule, ulomak noge i nekoliko ulomaka zavojčica i igala od fibula.

Sl. 73. Rimske bronsane fibule iz Karlobaga (n. v.).

4. Bronsani zaponac sa pojasa u obliku kotačića sa četiri žbice (Sl. 74. br. 6.)

5. Potpuna igla za šivanje, 0.141 duga (sl. 74. br. 8.) i dva nepotpuna primjerka.

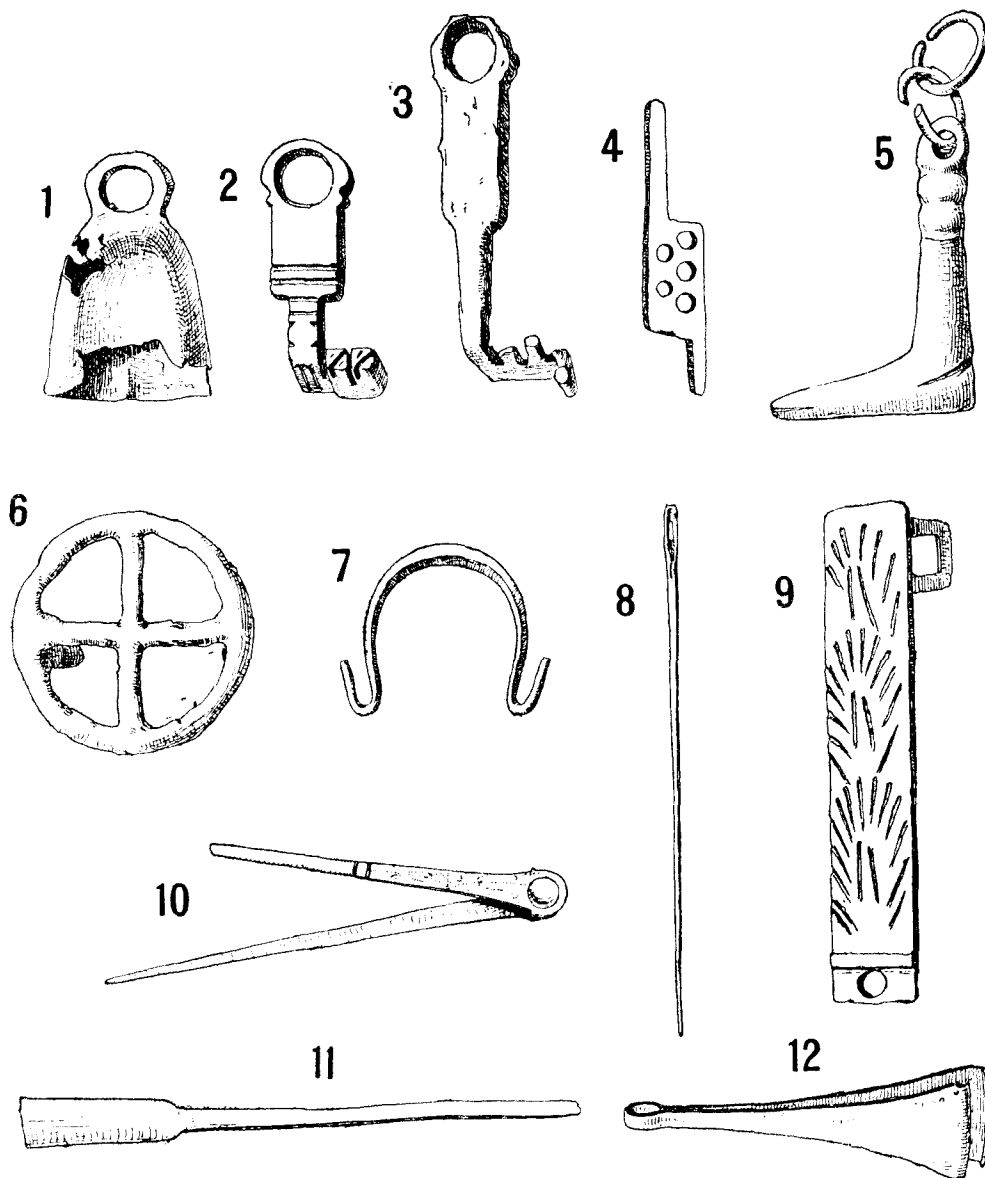
Od oruđa za izvođenje raznih vještina našlo se je 6. jedno bronsano dlijeto (Sl. 74. br. 11), 0.15 dugo, na obje strane zaoštreno, za pravljenje izdubina raznih dimenzija i 7. jedno lijepo ornamentovano šestilo (Sl. 74. br. 10), 0.127 dugo, sa otkinutim šiljkom na jednom kraku.

Za porabu u svagdanjem životu su služili: 8—10. ključevi, među kojima ima jedan bronsani (Sl. 74. br. 2) 0.062 dugi i jedan željezni (Sl. 74. br. 3) 0.101 dugi za otključavanje i jedan 0.039 dugi bronsani (Sl. 74. br. 4) za izdizavanje zapora (Hebeschlüssel).

11. Pločasti okov od škrinjice, gore urešen primitivno izvedenim palmetama (Sl. 74. br. 9), 0.065 dug. Rabio je u svrhu zaključavanja.

12. Proveslo od posve maloga kotlića. (Sl. 74. br. 7.).

13. Obično rimsko zvonce u obliku klepaka, što jih još danas blago nosi (Sl. 74. br. 1). Vis. 0·065. Zgnječeno i nepotpuno.

Sl. 74. Rimski predmeti od bronsa (br. 3 od željeza) iz Karlobaga (br. 4–6 i 9 u nar. veličini, ostali u $\frac{1}{2}$ vel.

14. Bronsana desna čovječja noga ispod koljena (Sl. 74. br. 5), koja je visila na lančiću, od kojega su još i sada dvije karičice sačuvane. Visina bez lančića 0·038. Patina ponešto zgrebana. Ovaj će se privjesak imati smatrati ili

apotropajskim nakitom ili zavjetnim darom bolesnika, koje je nekomu božanstvu darovao, kada je ozdravio.

15. Nekoliko sitnijih ulomaka od rimskog ljuskastog oklopa. Posve tanke ljuške raznih dimenzija ($0\cdot032 \times 0\cdot016$ i $0\cdot022 \times 0\cdot011$) bile su spojene jednostavno previnutom žicom.

Sv. Juraj (kotar Senj).

Presvijetli gospodin Dr. Isidor Kršnjavi, sveučilišni profesor u Zagrebu i predsjednik našeg društva, boraveći godine 1896 na ljetnikovanju u Sv. Jurju, pobrinuo se je, da se u narodni muzej pošalje velik rimski spomenik (C. I. L. III. 3015), koji se je tamo već odavna nalazio. Ali prije nego što je kamen paro-

Sl. 75. Nadgrobní spomenik iz Sv. Jurja kod Senja ($\frac{1}{22}$ nar. vel.).

brodom odaslan, dogodila mu se velika nesreća: u gluho ga je naime noćno doba neznani delija razbio, nadajući se, da će u kamenu naći silno blago. Ali se je jadan u računu prevario, jer naravski nije mogao ondje ništa naći, gdje nitko ništa nije spravio. Radi kojekakovog besmislenog naklapanja i praznovjernog zanovetanja još je dakle na rastanku znatno oštećen spomenik, koji je kakovih 150 godina mirno u Sv. Jurju ležao, pa je stojalo i dosta truda i novca, dok se je opet tako skrpao, da u muzeju barem nekako opet uspravljeno stojati može.

Spomenik je rimski nadgrobní kamen, kojemu je materijal dobar vapnenac. Visina iznosi 1·30, širina 0·84, a dubljina 0·61. Lijepa velika i pravilno zasječena slova imaju posvema karakter I. stoljeća posl. Krista. Slova prvog retka visoka su skoro 0·08; u slijedećim recima bivaju sve to manja, a najmanja su u zadnjem retku, ali još uvijek 0·053. Polje, na kojemu je napis usječen, ograđeno je plitko zarezanim crtama.

Na obje pobočne strane kamena nalaze se u profilovanim okvirima reliefi, koji prikazuju po jednog Erosa, kako raskriljenih krila jaše na delfinima.

Mališi uzdama i hvatajuć delfine za trbušne peraje krote neposlušnu živinu, koja se živo baca i kao da ima namjeru, da zarone u more, kojemu su valovi dosta primitivnim načinom označeni. Eros kao krotitelj razne zvjeradi veoma je poznata figura u umjetnosti grčko-rimskog doba. Posao je na našim reljefima obični zanatlijski; površina kamena je prilično isprana i izbijena.

Na gornjoj strani ima u sredini 0·105 duga, 0·05 široka i 0·10 duboka udubina, u koju je bio neki predmet zasaden, valjda figura, koja je u jednoj — vjerojatno lijevoj — ruci držala neki atribut, koji je bio učvršćen u manju okruglu izdubinu, — promjer 0·04, dubljina 0·02, — što se nalazi prilično blizu prednjeg ruba kamena.

Napis glasi: *Juliae Sex(ti) f(iliae) Paullae f(iliae), Appuleiae C(aii) fil(iae) Marcellae nep(ti), Julia C(aii) f(ilia) Tertia Toruca f(ecit), t. j. Julija Tercija Toruka, kći Gajeva, načini (svojoj) kćeri Juliji Pauli, Sekstovoj kćeri i (svojoj) unuci Apuleji Marcelli, Gajevoj kćeri.* — U 1. retku nalazi se na slovu **V** apex; u 7. retku bilo je ispred **F** slovo **M**, ali je slovo namjerice još u staro doba otklesano i prostor ugladen, dočim je točka ostala netaknuta.

Senj (Senia).

U rimsko je doba Senj kao izhodište ceste u Gackinu ravnicu i dalje sigurno bio veoma važnom, ako ne najvažnijom točkom u hrvatskom primorju, ali ta se njegova važnost iz ono malo rimskih spomenika, koji su se tamo dosele našli, ne bi mogla zamijetiti. Biti će, da se je tu mnogo sagriješilo u srednjem, novom i najnovijem vijeku kod zidanja utvrda i privatnih zgrada i kod utvrđivanja luke. Antikni spomenici smatrali su se veoma zgodnim građevnim materijalom, koji nije trebalo dalje priređivati ili tesati. U tomu pogledu kao da će sada krenuti na bolje, jer se Senjani počimlju zanimati za mnogobrojne spomenike, koji se u njihovom gradu sačuvaše. Spomenika najviše ima iz kasnijeg srednjeg vijeka i iz onoga doba (XVI. i XVII. vijek), kada je Senj kao predstraža kršćanstva u borbi Hrvata protiv polumjeseca igrao najvažniju ulogu u svojem životu. Nema nijednoga grada u Hrvatskoj, koji bi imao toliko zanimivih spomenika kao Senj, te bi Senjanima stoga preporučili, da to svoje blago, koje im služi na diku, što brižnije sačuvaju budućim generacijama. Ti spomenici će se valja u skoro u ovom časopisu priopćiti sa nacrtima, a takovu su publikaciju već davno i zaslužili

Novih rimskih spomenika u Senju sam veoma malo našao. Konstatovao sam na Nehaju rimsko groblje. Mrtvaci su se tu spaljivali, a pepeo pohranio u velikim zemljanim vinskim amforama. od kojih se je mnogo hrbina izbacilo, kada se je tamo zasađivala crnogorica. Na površini sam našao ulomak zjala od takove jedne amfore, koja je imala na vanjskom rubu 0·04 dug i 0·013 širok tvorničarski pečat:

N I C O

U zidu dvorišta stare Vukasovićeve kuće opazio sam u kolovozu 1898. 0·27 visok ulomak rimske štatue od bijela mramora. Domaći ljudi tuda su pro-

lazili, ali nikomu nije pao u oči taj kamen, koji se bojom dobro ističe izmed drugog kamenja, izilazeći uz to daleko iz zida. Sačuvan je samo donji dio na prijestolju sjedeće muške figure, kojoj je donje tijelo umotano u nabran himation, dočim je gornji dio tijela bio gol. Desna ruka, sačuvana počam od lakta, počiva na odijelu. Kipiće posvema sjeća na obični tip sjedećeg Zevsa, ali iz napisa doznajemo, da je tu prikazan Serapis, kojemu se je kanonički lik počamši od helenističkog vremena tvorio sasma slično Zevsovom. Na ponešto zaobljenoj 0·30 širokoj, a 0·065 visokoj bazi urezana je 0·145 široka tabula ansata, a na njoj se nalazi plitko zarezan i veoma izlizan napis (Sl. 76.) u tri retka, koji ovako čitam:

SARMENTIVS
GEMINVS
SARAPIDID EϞSSNCTO

Sl. 76. Rimski zavjetni napis iz Senja.

Sarmenti[us] Geminus [Sar]apidi [?]d[e]o [?]sa]nct[o]. Čitanje trećeg retka osim prve riječi nije sigurno. Vlasnica navodno misli, da taj posve oštećen neznatni kameni ulomak reprezentira veliku novčanu vrijednost. Biti će najbolje, da ga ona daruje narodnom muzeju u Zagrebu ili lokalnom muzeju, kada i ako isti bude u život stupio.

Prije par godina poslao je g. prof. Ivan Radetić u Senju muzeju malen jedan kamen s napisom kao dar sadašnjeg pravника g. Iv. Krajača. Kamen, koji je 0·30. d., 0·235 š. i 0·14 debeo (ali je otrag obijen), našao se je negdje kod sv. Križa ili sv. Mihovila u senjskoj dragi. Na njemu je zapisan grčki nadgrobni napis, koji glasi:

Sl. 77. Kamen sa grčkim nadgrobnim napisom iz senjske okolice (¼ nar. vel.).

Δ(iis) M(anibus). M(άρκος) Κλαυδῖος Μαρκειάνος, M(άρκου) Κλαυδειῖου Στρατονεῖκου νῖός, Νεικομηθεύς, ζήσας ἔτη ις ἐνθ' ἀ[δ]ε κεῖται.

Pisac napisao poznao je doduše grčka slova, ali kao da nije bio najčvršći u jeziku. Tako se n. pr. nije nikako mogao dosjetiti, da grčki izraz za Diis Manibus glasi: Θεῶς κατ' ἄθροῖς, te je formulu zapisao grčkim slovima, ali latinskim jezikom. Gentilno je ime zapisano jedanput više u latinskom obliku (Κλαυδῖος), a drugi put u grčkom (Κλαυδειῖου). U 7. retku stoji u ἐνθ' ἀδε pogriješno Λ mjesto Δ.

Ovo je iz Senja već drugi napis grčkim pismenima sa groba osobe, koja je bila rodnom iz grčkoga dijela rimskoga svijeta. U ovom je to slučaju bio 16 godišnji mladić, rodnom iz Nikomedije u Bithyniji, kojemu je otac valjda podulje vrijeme stalno ovdje prebivao. Onaj drugi kamen iz Senja, postavljen na grobu čovjeka iz Tiberiade na genezaretskom jezeru u Judeji, zanimiv je stoga, što je jedan od

rijetkih latinskih napisa, pisanih grčkim slovima.¹ Klesar je valjda dobio narudžbu za grčki napis, ali kako sam nije poznao jezika, a nije imao koga, tko bi mu ga napisao, pomogao si je na ovaj način. Ova dva napisa svakako dopuštaju pomisao, da je grčki živalj u hrvatskom primorju, koje je u ostalom spadalo u područje rimske kulture, u rimsko doba morao biti prilično dobro zastupan.

Međašnji kamen između Ortoplina i Parentina.

Prošloga ljeta 1898 doneo mi je g. Krajač, pravnik iz Senja prijepis jednog rimskog spomenika, koji je on, boraveć o uskršnim praznicima kod kuće, iz treće ruke dobio, doznav samo, da se napis nalazi negdje u Velebitu kod Krasnoga, a taj prijepis da je načinio jedan lugar. Prepoznavši, da je spomenik važan po antiknu topografiju današnje ličko-krbavske županije, odmah sam se obratio na g. Ljudevita Vukelića, za onda kr. kotarskog predstojnika u Senju, koji je narodnom muzeju i hrvatskom arheološkom društvu već više puta usluga učinio. G. Vukelić je mojoj molbi odmah udovoljio, te mi je pribavio podatke o mjestu, gdje se kamen nalazi i nešto bolji prijepis, samo mi nije prema mojoj želji mogao kamena za muzej poslati, jer je napis zapisan na ogromnoj pećini od preko 100 m³. Pošto me ni taj prijepis, načinjen od g. Vujnovića, bilježnika u sv. Jurju, nije zadovoljio, te pošto ni velečasni g. Nagy, župnik u Krasnom nije mogao da u gustom šumskom hladu snimi fotografiju spomenika, odlučih se, da u augustu sam ono mjesto potražim, te spomenik točno prepisem i fotografisem. To je bilo laglje zamišljeno, nego što se je dalo izvesti. Kada sam u tomu poslu boravio u Senju i Otočcu, prohtjelo se senjskoj buri, da to nekoliko dana pokaže svu svoju snagu, a kako mi se nije dalo čekati, hoće li joj volja biti prestati ili ne, te kako se ni sa otočke strane nije pokazala predusretljivijom, morao sam ja popustiti, te svoj put odgoditi na drugi put.

Spomenik, o kojemu se ovdje govori, međašnji je napis između područja dvaju epihorskih japodskih plemena Ortoplina i Parentina, a zapisan je u rimsko carsko doba, kada su se po službenim osobama točno ustanovile međe plemena po provinciji Dalmaciji. Nalazi se kakova 22 km. jugoistočno od Krasnoga u državno-erarskom šumskom reviru Lomska dulina, a u predjelu Legenac na teritoriju upravne općine kosinjske (kotar Perušić). Napis je zabilježen na kamenu nepravilno pačetvorinasta oblika od 8 m. duljine, 4.5 m. visine i 4 m. dubljine, koji osamljeno leži u ravnom predjelu gustog šumskog sklopa, 27 m. od šumske izvozne ceste, koja vodi u šumski predjel Kosinjska Begovača i Bakovac. Pripovijeda se, da u blizini ima još jedan napis, što je sudeći po zadnjem retku i vjerojatno, ali ga se nije moglo naći, kada su gg. Nagy i Vujnović tamo bili, a osim toga se kazivalo, da je prije par godina ovdje bio jedan grob, kojega tu sada više nema.

Na pećini u Legencu zapisana su dva napisa, i to jedan iz rimskog

doba, a od njega za 1·5 m. dalje sa mnogo većim slovima drugi od g. 1786, koji glasi:

sic	ANO 1786.
om-	VEXILIFER
nia	SZEGSEN

a ima se čitati: An(n)o 1786 vexil(l)ifer Szeg(n)ensis.

Od napisa rimskog vremena imam slijedeća dva prijepisa:

Lugarov prijepis:	Prijepis g. Vujnovića:
FX CONV VFIONE SANIS	EX CONV VTIONE 5INIS
INTER O RIOP? W M	INTER ONOMINOS ET PARE
OSET PARENTINOS A	NTINOS ADOV AD AQVAM
DIIVS ADA CLVA A	2UAM ORTOI'LINIS PASVS
IVAM ORFOFLINIS	Ð LATVS I
PASV5	
ÐLATUS I	

Prijepisi se veoma razilaze, a nije ni jedan točan, jer je napis valjda tako oštećen, da ga može točno prepisati samo stručnjak. Vujnovićev prijepis u toliko mi se čini boljim, što se je kod njega pazilo na razdiobu redaka, kojih je pet, dočim ih na lugarevom prijepisu ima sedam. Iz oba sam prijepisa skombinovao slijedeći tekst:

Ex conv[en]tione [f]inis
inter Or[t]op[l]inos et Pare-
ntinos. Adi[t]us ad aquam,
quam Orto[p]linis, pas(s)us
D (= 500), latus I (= primum?).

Rekonstrukcija prvih dvaju redaka ne pruža nikakvih poteškoća, ali smisao ostalih trijuh ne čini mi se posve sigurnim. Čini se, da je govor o pristupu do neke vode, koja je pripala Ortoplincima. Do te vode da je bilo 500 koraka ili polovicu rimske milje (skoro $\frac{3}{4}$ kilometra), a taj da se je napis nalazio na prvoj strani (ili potezu) ustanovljene međe. Ako je ovo tumačenje ispravno, onda bi se moglo pomisliti, da je spomenuta voda vrelo Begovača, koje se navodno 1·5 km. istočno od međašnoga kamena nalazi.

Od ona dva plemena, koja se u napisu spominju, Parentini su dosele nepoznati; njihovo ime doduše sjeća na ime grada Parentium u Histriji, ali osim daljnje plemenske srodnosti, tu valjda nema ništa zajedničkoga. Možda bi se smjelo i pomisliti, da je Parentini ispravni naziv onog japodskog plemena, koje Appian¹ nazivlje Ποστυνός, a koje se inače nigdje ne spominje. O tomu plemenu

¹ De reb. Ill. 21.

Appian piše, da se je nalazilo među transalpinskim Japydima,¹ da se je Augustu predalo, ali iza njegova odlaska opet pobunilo. M. Helvius, koji je na to protiv njih poslan bio, bunu je brzo ugušio, te neke kolovođe pogubio, a druge prodao u roblje. Vjerojatno mi je, da su Parentini bili istočni susjedi Ortopljana, te da su prema tomu stanovali u predjelu, u kojemu leže Kosinj i Perušić, a možda i do Gospića. Sjeverno su s njima graničili srodni jim Arupini, kojima je glavno mjesto stajalo na Vitlu kod Prozora.

Ortoplini su nam iz starih pisaca poznati po svojem glavnom gradu, koji se je ispravno valjda zvao Ortopla. Taj se grad prvi put valjda spominje u IV. vijeku prije Kr. u periplu Skylaxa iz Karyande,² koji među liburnijskim gradovima navodi Ὀλσοὶ Πεδήτιαι. Müller³ je predložio po mojemu mnijenju posve opravdano, da se tu čita Ὀρτοπελήτιαι ili Ὀλσοπελήτιαι, tumačeći te nazive sa incolae Ortopulae. Plinius⁴ spominje grad na obali iza Tarsatica, Senia, Lopsica, a ispred Vegium, Argyruntum i Carinium. U barberinskom se kodeksu zove Ortopula, a u ostalim valjda neispravno Ortoplinia. Kod Ptolemeja⁵ je Ὀρτοπλῆξ uz obalu sjeverno od Οὐεργίξ na stupnjevima 40° i 44° 30'. Ravenski Anonymus⁶ zove taj grad Ospela, a leži mu između Bigi (Vegia) i Puplica (Lopsica). Od Anonyma ovisni Guido⁷ bilježi Ospella.

Gdje je Ortopla ležala, nije se dalo sigurno ustanoviti, ali ju je većina novijih pisaca tražila u razvalinama kod luke Starog grada blizu Obrovca u Dalmaciji. Ljubić⁸ je pomišljao na Stinicu, a Kandler na Bag. Kako sada iz našeg napisa znademo, da je jedna međa Ortopljana ležala u geografskoj širini današnje Stinice, to nam ne preostaje drugo, nego da grad tražimo tamo negdje na obali, a tu nam onda za Ortoplu ostaju na izbor kao najzgodnija mjesta za staru naselbinu Stari grad hrvatski, Stinica i Jablanac, te nije nemoguće, da je Ljubić imao pravo, kada je taj grad mećao u Stinicu. Kako za Seniu znademo, da je identična sa današnjim Senjem, preostala do njega Lopsica (Puplica) sigurno neće biti drugo no Sv. Juraj. Južno od Ortope ležeći gradovi morati će se valjda tako razmjestiti, da će Vegia biti Karlobag, Argyruntum Stari grad dalmatinski, a Corinium Karin.

Kako sam već uzgredice spomenuo, našlo se je do sele u bivšoj rimskoj provinciji Dalmaciji već nekoliko međašnjih napisa. Na njima je obično napisano ime namjesnika, koji je odredio neke vojničke časnike, da međe ustanove i međaše postave. To se je, u koliko nam je poznato učinilo za namjesnika P. Cornelija Dolabelle,⁹ L. Volusija Saturnina,¹⁰ L. Arruntija Camilla Scriboniana,¹¹ M. Pom-

¹ Tomaschek u Mitth. d. k. k. geogr. Ges. in Wien XXIII (1880) str. 501 meće ove Posene u okolicu Modruša, poradi lokalnog naziva „Fusina“, koji se g. 1480 tamo spominje.

² Scyl. c. 21.

³ Geogr. gr. min. I. str. 27.

⁴ Plin. n. h. III. 21 (25), 140.

⁵ Ptol. II. 16, 3. Sr. Jelić u bos. Glasniku X. table iz vatikanskog rukopisa.

⁶ An. Rav. IV. 22 i V. 14.

⁷ Guido 116.

⁸ Viestnik VII (1885) str. 47; sr. protiv toga Črnčićev članak u Viestniku XII (1890) str. 7 i sl.

⁹ CIL III. 9973 (inter Neditas et Corinienses).

¹⁰ CIL III. 2882 (inter Nedi[ta]s et . . .), 8472 (inter Onastinos et Narentinos), sr. 8473, 9832 i 9833; Bull. dalm. XIII. 145 (inter Nerastinos et Pituntinos).

¹¹ CIL III. 9864a (inter Sapuates et [La]matinos).

peja Silvana,¹ . . . Pisona,² A. Ducenija Gemina,³ te Fl. Valerija Constantija.⁴ U nekoliko se je slučajeva ukazalo potrebitim, da se za kasnijih namjesnika medaši opet uspostave.⁵ Na medašnjem napisu između Ortoplina i Parentina nije zapisano, kada su se uredile međe između ta dva plemena.

Veoma je vjerojatno, da ovakovih medašnih napisa po ličko-krbavskoj i modruško-riječkoj županiji ima više, ali ako ih je možda kada i zapazilo čovječje oko, to je bilo takovo, koje je kraj njih prošlo, ne shvaćajući im historičke vrijednosti. U starijim muzejskim spisima sam našao na više mjesta, kako Sabljar nastoji, da dobije poblize podatke o jednomu kamenu u Velebitu u Šmrčevi dolini, na kojemu da je tobože napisano *limites inter Gepidos et Japodes*. Nasuprot ga je uvjeravao župnik Gašpar Jerko, da se taj napis nalazi u Švici nad jednim vrelom, od kojeg voda u Otočac teče, a da je napis u Šmrčevim dolinama pisan tobože grčkim i kaldijskim slovima. Potonje naravski da nije ispravno, nego se tu valjda radi o dva medašnja napisa, koje valja još naći

Krasno (kotar Senj).

Istočno od župnoga doma našlo se je na brijegu Liscu tragova rimske kulture. Lanjske je godine tamo g. Lj. Vukelić, kotarski predstojnik u Senju jednu uru sa tri radnika za pokus dao kopati, te se je navodno našlo nekoliko predmeta, koje je g. predstojnik u Senj poneo. Iza njega su ljudi još dalje kopali a nadene su predmete predali velečasnom g. župniku Jos. Nagyu, a i djeca su donijela nekoliko predmeta svomu učitelju g. Mili Petroviću. Te su predmete — dva velika uteza prizmatskog oblika od pečene zemlje, slomljena bronsana rimska fibula i veće probušeno zrno od đerdana od šarene staklene mase — obojica poslala preko g. Dra. Adolfa Scherzera, kr. kotarskog lječnika u Senju, muzeju na dar. Na tomu se je mjestu našlo i mnogo ulomaka od zdrobljenih opeka, a vide se tu i ostanci nekakovih kamenjem na okrug građenih zidova, kako g. Scherzer misli od utvrda.

Medak.

Da li je na mjestu današnjeg Metka stojala u rimsko doba kakova naselbina ne znamo sigurno, ali je dosta vjerojatno, jer je kraj toga sela prolazila rimska cesta, jer se je tu već našlo grobova iz predrimskog vremena i jedan skup rimskih bakrenih novaca iz III. vijeka, a sigurno i drugih predmeta, za koje nisam mogao doznati.

Od rimskih spomenika, koji se danas nalaze u Metku, dva su mali sarkofazi kockasta oblika, od vapnenca, kakovih se je u ličko-krbavskoj županiji već

¹ CIL III. 9938 (inter remp. Asseriatium et remp. Alveritarum).

² Bull. dalm. XIII. 145 (inter Nerastinos et Pituntinos).

³ CIL III. 2883 i 9973 (inter Neditas et Corinenses).

⁴ CIL III. 9860 (inter Salviatas et Stridonenses).

⁵ CIL III. 9973, Bull. dalm. XIII. 145.

mnogo našlo. Nađeni su već davno u obližnjem selu Počitelju u Njegovanovom dvorištu, te prenešeni u Medak i tamo uzidani u pročelju današnje općinske kuće. Jedan, koji se nalazi u zidu desno do ulaza (Sl. 78.), ima vis. od 0·49, šir. od 0·44; gornji ugao lijevo mu je odbijen. Napis se nalazi u zaokvirenom polju od 0·24 visine i 0·31 širine, na kojemu stoji trouglasto zabatište pa peterolatičnom rozetom u sredini, a po jedna takova rozeta nalazi se i na gornjim uglovima kamena. Napis, koji je u CIL III. 2993 ponešto ne točno priopćen, glasi: D(iis) M(anibus). Aur(elio) Quinto an (norum) XXXV < e > ? Fl(avia) Olela marito.

Drugi sarkofag (Sl. 79.), uzidan lijevo do ulaza općinske kuće medačke, 0·44 je visok i 0·42 širok. Polje napisa je 0·24 vis. i 0·30 široko. Kamen je urešen sa dvije peterolatične rozete u gornjim uglovima, a u zabatištu se nalazi jedna

Sl. 78. i 79. Rimski sarkofazi sa napisima u Metku. ($\frac{1}{7}$ nar. vel.).

rozeta između dvije grančice lovora. Napis, publiciran u CIL III. 2994, glasi: D(iis) M(anibus). (H)erennia Rufina Poia (?) s(ibi) viv(a)e an(norum) LXX.

Pred gostionom g. Starčevića u Metku stoji u zemlju usađen obli stup od vapnenca (Sl. 80), koji na donjoj strani u zemlji ima širi četverouglast nastavak. Na prvi se pogled može prepoznati, da je to rimski miljokaz. Na gornjoj je strani oljušten i gotovo zašiljen. Površina mu je od kiše veoma isprana, pa su uslijed toga slova postala slabije čitljiva. U koliko stoji izvan zemlje stup je visok 1·56 m. — u zemlju je navodno usađen na jednu nogu dubljine —, a promjer mu iznosi po prilici 0·43 m. Kamen je nađen povaljeno ležeć u polju na desnu ruku od ceste iz Metka u Gospić u blizini potoka, na koji kao da je vodila cesta, da ga premosti. To je bila rimska cesta, za koju držim, da je vodila iz Karlobaga uz sjeverni obronak Velebita do Zrmanje, a ta se je cesta, kako napis svjedoči, popravljala ili možda tek gradila u doba cara Maximina Thračanina

(235—238) i njegova sina Maxima. Napis glasi: Im[p(eratori) caes(ari) C(aio)] Jul(io) V[ero] Max[im]i no pi[o] felici a[ug(usto), p(ontifici) m(aximo)], tri(bunicia) p(otestate), co[(n)s(uli), proco(n)s(uli), i]mp(eratori) II p(atr)ri p(atr)riae [e]t C(aio) Jul(io) V(ero) Maxim(o), n(obilissimo) Ca[es(ari), fil]l(io) au[g(usti) n(ostri)]... CCC.

Dopunji su u glavnom prilično sigurni, ali nisu u svim pojedinostima. Na koncu čini se, kao da je zabilježen velik jedan broj od barem 300, koji valjda označuje udaljenost u rimskim miljama od glavnijeg jednog cestovnog izhodišta. U tomu bi se slučaju cesta od Karlobaga imala smatrati samo ogrankom glavne ceste, koja je tekla po sredini zemlje, a morala se je na nju prisastavljati još nešto zapadnije od Metka.

Napis je netočno publiciran u CIL III. 10052 po prijepisu, koji je g. 1882 našao Pais u nekom tršćanskom rukopisu. Nije se prepoznalo, da je miljokaz, niti se je poblize doznalo za mjesto, gdje se je našao (rep. in Dalmatia ad radices montis Velebit). Treći i zadnji redak su ispušteni. Hirschfeld je u 5. (odnosno 6.) retku mislio prepoznati [t]ri[b.] co[h(ortis)].. [ca]mp[estris] (?) civiu[m Romanorum].

Na sjeveroistočnoj strani sela blizu onoga mjesta, gdje se je miljokaz našao, nalazi se jedna Crkvina, razvalina kršćanske crkve iz vremena prije turskoga gospodstva u Lici. Oko nje ima još nekoliko stećaka, ali ih je negda bilo mnogo više. Seljaci, smatrajući ih za najzgodniji građevni materijal, na kojemu ne treba više mnogo klesati i tesati, poodnašali su ih i uzidali u fundamente svojih zgrada. U okolici još se jasno raspoznaju brazde od negda kultiviranih polja, koja se već stotine godina više ne kultiviraju.

U medačkom polju ima jedno mjesto „Lonac“, o kojemu mi se pripovijedalo, da se tamo nailazi na hrbine od posuda, valjda od prethistorijske naselbine. S tim i s nekim drugim mjestima stoji u savezu priča o zakopanom blagu, koja je u Metku kao što i po cijeloj Lici veoma raširena, te se u nju, ma da je besmislena, prilično općenito vjeruje.

Sl. 80. Rimski miljokaz iz Metka
(¹/₁₇ nar. vel.).

Vrebac (kotar Gospić).

Godine 1896 posijetio sam ovo mjesto, da potražim rimski nadgrobni napis Publija Aelija Priska i njegove supruge Aelije Mellitone, koji se je po Frasu¹ negda nalazio u tamošnjoj pravoslavnoj crkvi. Žalibože toga kamena više

¹ Topographie der Karlstädter Militärgrenze. Agram 1835. str. 205. Sr. CIL III. 2999.

nisam mogao naći, te mislim, da se je valjda prigodom gradnje nove crkve upotrijebio kao građevni materijal. Mjesto toga naišao sam tom prigodom i sljedeće godine, boraveći u Vrepcu povodom iskapanja u groblju halštatskog doba kraj brežuljka Stražbenice, gdje je bila naselbina onih ljudi, koji su u tom groblju zakopani bili, na druge spomenike, koji potvrđuju, da se je negdje u Vrepcu nalazila i naselbina rimskog doba. Ovi se kameni spomenici nalaze na Crkvini

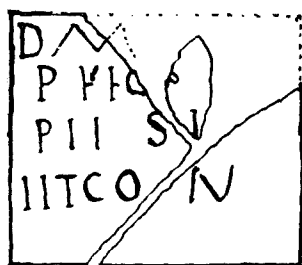

Sl. 81. Ulomak sa napisom iz Vreпча.

zapadno od Stražbenice. Tu su negda bili uzidani u jednu kapelu, kojoj su se fundamenti sačuvali kraj starog jednog groblja sa stećcima. Kopajući u jednom od tih grobova, dobio sam po neznatnim priložima utisak, kao da je to groblje, dakle i kapelica na njemu, starije od turske invazije u Liku. Rimsko kamenje mislim, da je na Crkvinu dovučeno negdje iz blizine, ali se mjesto, gdje se je to groblje nalazilo, nije moglo konstatovati. Na moje upite pripovijedalo mi se, da je staro jedno groblje bilo na ljudskom rukom nanešenom humku Glavičici kraj ceste u Medak. Tu da se je negda našao od potočnog kamena „svoltan“ grob, a u njemu kostur sa zlatnim prstenjem i drugim stvarima. Koliko je u tomu pripovijedanju istine, nisam mogao ustanoviti, jer je zemljište bilo pod kulturom. Moglo bi se pomišljati i na t. zv. tursko groblje, koje leži na oniskoj visi po prilici 1 km. od vrebačke crkve uz put u Ribnik. Doba toga groblja, gdje sam na jednom mjestu na površini našao ulomak jedne lubanje, također nije ustanovljeno, ali valjda također neće biti iz rimskog vremena, nego mlade.

Još i danas se nalazi u suhozidu na Crkvini velik jedan kamen od boljeg vapnenca, na tri strane tesan i uokviren, 1·04 m. visok, 0·65 širok i 0·81 dubok, koji je negda možebiti služio kao baza kakovog kipa rimskog vremena.

U istom suhozidu našao sam i ulomak uokvirene ploče od vapnenca (sl. 81.), 0·23 visok, 0·155 širok i 0·14 debeo. U tomu se je ulomku sačuvalo lijevi donji ugao jednoga spomenika, na kojemu se nalazi samo jedno nepotpuno slovo.

Sl. 82. Napis na sarkofagu iz Vreпча.

Moguće je, da je tu bila zapisana obična zaključna formula f(aciendum) [c(uravit)] ili što slična. Taj sam ulomak ponio sa sobom u Zagreb.

Odmah do razvalina spomenute već kapele našla su se i dva rimska sarkofaga za spaljene mrtvace, od kojih jedan, 0·54 visok, 0·56 širok i 0·51 dubok, ima napis. Kamen je od nestašnih pastira razlupan, te mu manjka prednji gornji ugao desno. Napis (sl. 82.), koji je veoma izlizan ne da

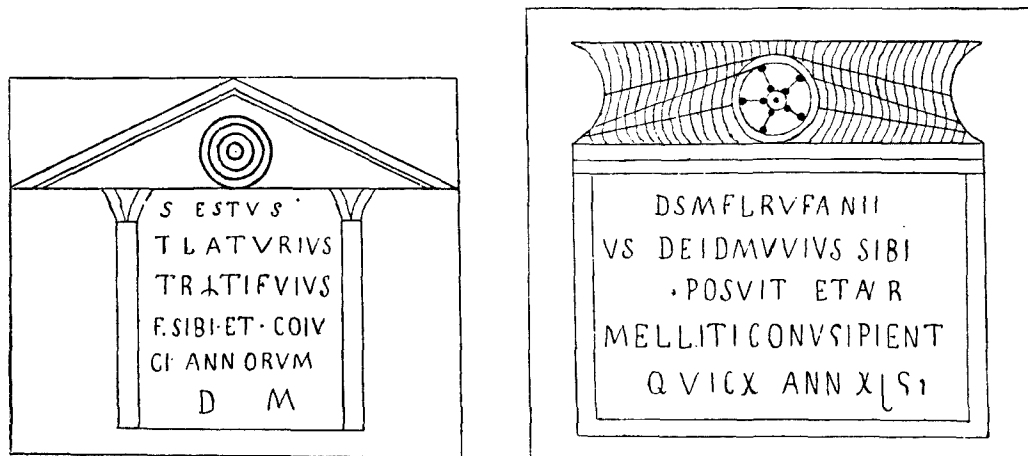
Sl. 83. Ulomak nadgrobnog napisa iz Vreпча.

se nadopuniti. Jasno je samo u prvom retku D(iis) M(anibus). U drugoj polovici prvoga, u drugom i na početku trećega retka imamo ime osobe, koja je tu škrinjicu dala načiniti. Sudeći po tomu, što ime završuje sa pe, biti će da je to učinila žena. Konac je jasan, te glasi si[bi] et con(iugi). Šupljina ovoga maloga sarkofaga, od kojega se poklopac nije našao, ima dimenzije 0·31 × 0·29 × 0·20 m.

U zimi 1896 našao je na Crkvini Jovan Krajnović k. br. 60 ulomak kamena sa nadgrobnim napisom, na kojemu se je moglo raspoznati, da je negda služio kao građevni materijal u spomenutoj kapelici. Taj ulomak (sl. 83.), koji samo lijevo ima prvobitni rub, te koji je i ostrag obit, ima visinu od 0·23 m., širinu 0·23 i najveću dubljinu 0·19. Taj se ulomak nalazi kao Krajnovićev dar u narodnom muzeju. Čita se: D(iis) [M(anibus)]. Aur[elius?] Ut...

Komić (kotar i općina Udbina).

Među spisima narodnog muzeja, našao sam list od 26/2 1871 od g. Laze Omčikusa, poštara u Malom Halanu, poznata kao revna sabirateljka starina, u kojemu on — valjda pokojnom Kukuljeviću — javlja, da je graničar Opalić iz Komića, namjeravajući graditi kuću, stao raskapati jedan brežuljak, da iz njega

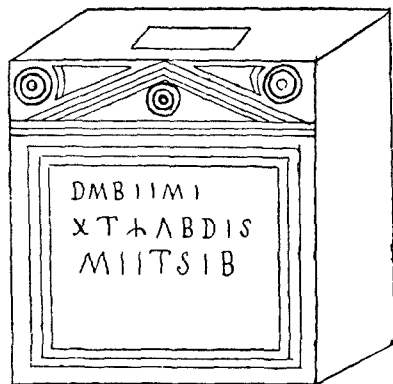
Sl. 84. i 85. Napisi iz Komića.

izvadi potrebiti kamen. Tom prigodom nade taj seljak pravilno otesanog i izdubljenog kamenja sa napisima, koje je služilo za pohranjivanje pepela spaljenih mrtvaca. Na posebnom arku priložio je Omčikus nacerte tih trijuh kamenih škri-njica, od kojih je dosele samo napis treće netočno priopćen najprije u Ephem-eris epigraphica II. str. 351 br. 568, a odanle u CIL III. 10028., gdje se veli, da se kamen nalazi u parohijalnoj crkvi. Čini se, da Omčikusovi prijepisi nisu sasna točni, ali tko znade, kako su loše i pogrješno pisani rimski napisi po Lici, ne može mu eventualnu koju netočnost za zlo uzeti.

1. Škrinjica za mrtvački pepeo (sl. 84.). Na prednjoj strani u reljefu aedi-cula sa dva valjda korintska stupa bez baza, koji nose trouglasti zabat, kojemu je po srijedi okrugla ploča, urešena koncentričnim krugovima. Između stupova napis, koji se valjda ima ovako čitati: Se(x)tus (P)lat(o)rius Trati f(ilius) vi(v)us f(ecit) sibi et co(n)iugi annorum... D(iis) M(anibus). Broj godina, koje su Platorius i supruga mu doživili, nije zabilježena, jer su

valjda oboje bili još živi, kada je spomenik načinjen, a kasnije se valjda zaboravilo to nadopuniti.

2. Škrinjica za mrtvački pepeo (sl. 85.). Na prednjoj strani ispod peterolatične rozete okvir sa nadgrobnim napisom, koji glasi, u koliko se može protumačiti: D(iis) s(acrum) M(anibus). Fl(avius) Rufaneius (?)... vi(v)us sibi

Sl. 86. Napis iz Komića.

posuit et Aur(eliae) Melliti con(i)ugi pient(issimae), q(uae) vi<c>x(it) ann(os) XLVI. Dedicacija smrtnim bogovima DSM u prvom retku nije običajna te se može samo razriješiti onako, kako sam u transkripciji naveo. Za ime Rufaneius (?), u kojem je valjda pisarska ili prepisačeva pogrješka, ne znam analogije. Za žensko ime Mellite znadem analogiju iz Vrepa u Lici, gdje se spominje u izgubljenom jednom nadgrobnom spomeniku jedna Aelia Mellito (CIL III. 2999).

3. Škrinjica za mrtvački pepeo (sl. 86.). Napred sa tri kolobara urešen zabat, koji kruniše profilirani okvir sa napisom. Napis je priopćen u CIL III. 10028 (= Eph. II. n. 568). Protumačiti

se mogu samo prva dva slova D(iis) M(anibus) i zadnja tri sib(i). Ostalo je nejasno.

Kula.

U narodnom pričanju često spominjana „široka“ Kula leži na sjevernoj strani ličkog polja na mjestu, odakle je već u veoma staro doba morala voditi cesta preko Ljubova u ravnu Krjavu i dalje na istok. Ta se je cesta baš kod Kule morala odvajati od glavne rimske ceste, koja je preko Janjče iz Gackog polja dolazila u Liku, te odavle tekla u Dalmaciju. Iz literarnih je izvora bilo poznato, da je u ličko-krbavskoj županiji u rimsko doba bilo cesta, koje su kasnije nestale, tako da su Francuzi na početku XIX. vijeka morali iznova ceste da grade. Ja sam tako sretan, da ovdje mogu da iznesem prve monumentalne dokaze o opstojanju tih rimskih cesta, naime dva rimska miljokaza sa napisima, jedan iz Kule, a drugi iz Metka.

Samo našašće jednoga miljokaza u Kuli ne bi se moglo smatrati dokazom, da je u staro doba na tomu mjestu bila kakova naselbina, jer se je miljokaz mogao nalaziti ma gdje god na cesti podalje od kojega nastavanoga mjesta. Za ekzistenciju rimskog mjesta u Kuli ima međutim i drugih sigurnih dokaza. Već je Frasu' bio poznat jedan sarkofag sa slabo čitljivim napisom, koji se još i sada nalazi kod bunara Čekrka kod Kule. Taj je napis uz druga dva iz Kule priopćen i u CIL III. 3000—3002. U Kuli se je češće naišlo i na pojedine rimske i predrimske novce. U ožujku godine 1846 našao se je na varošinskom brdu

dapače i oveći skup bakrenih afrikanskih novaca, suvremen onomu, koji je prije dvije godine nađen u Mazinu.¹ Žalibože taj skup nije došao u prave ruke, te je za znanost ostao izgubljenim. Znade se samo, da je od petnajst komada, koje je vojnička oblast poslala dvorskomu muzeju u Beču, jedan bio egipatski, a ostali kartaški i numidski.² Na takove predrimske novce u Kuli se još i sada pojedince nailazi, te sam kod prečasnog gospodina paroha Krajnovića vidio jedan mali kartaški bakreni novac sa Korinom glavom i konjem, sličan onomu iz mazinskoga skupa, koji je naslikan u Vjesniku nova serija II. str. 80 br. 5. Okolica Široke Kule bila je naseljena već i u kameno doba. Dokazuju to dva oruđa neolitičkog doba iz zaselka Čukovca kod Kule, koji se nalaze u istoga g. paroka. Jedno je ugladena kamena sjekira, 0'09 m. duga, 0'048 m. široka i 0'029 m. debela, koja ima za takove sprave obični oblik kalupa za cipele. Na sjecalu je ponešto porabom oštećena, a kada se je našla, odbio joj se je komadić na stražnjoj strani. Drugi je predmet 0'06 m. dug, 0'04 m. visok i 0'03 m. širok ulomak kamenog čekića, koji je negda bio probušen, da se može nataknuti na držalo. U staro se je doba slomio poprijeko preko rupe, te je onda još služio kao udarač za provođenje sprava ili kao gnječalo za drucanje žita.

Kako se je zvala antikna naselbina na mjestu današnje Kule nije sigurno. Ljubić je pomišljao, da je tu stajalo mjesto Ausancalione,³ što je doduše vjerojatno, ali se uz pomanjkanje sigurnijih podataka za sada barem ne može smatrati dokazanim.

Nov rimski spomenik iz Kule je ulomak rimskoga miljokaza (sl. 87.), koji se nalazi u parohijskom domu u Kuli. To je ulomak obloga stupa od vapnenca, 0'42 m. visok, a 0'32 debeo, razbijen na dva komada, koji se je našao početkom svibnja 1896, kada se je gradila nova parohijska kuća. Ovakove vrste kamena navodno nema na daleko u okolici Kule, te me se uvjeravalo, da ga se lomi u Bosnoj. Ako je ta tvrdnja ispravna, bilo bi to dokaz, da je cesta, na kojoj je miljokaz stajao, bila podulja, te da se je više miljokaza napravilo u udaljenijim kamenolomima i po cesti dovezlo na mjesto njihova opredjelenja. Da li se je miljokaz nalazio na cesti iz Otočca u Dalmaciju ili na onoj pobočnoj iz Kule na istok, ne može se ustanoviti. Slova su velika, u prvom retku veća nego u drugom, te razmijerno mnogo bolje pisana, nego što to obično na rimskim napisima iz Like biva. Napis bi se imao nadopuniti i čitati: [Imp(erator)] Nerva Tr[ai]anu[s] Caesar [aug(ustus)] Ge[r]m[an]ic[us]... Poredanje naslova i imena razlikuje se od oficijelne titulature cara Trajana (98—117 posl. Kr.), kojemu taj napis pripisujem. Iz ovoga se napisa može zaključiti, da se je za cara Trajana cesta kod Kule gradila ili, što je još vjerojatnije, popravljala.

Pregledavajući ostala tri spomenika u Kuli, opazio sam, da nisu točno pročitani, čemu se u ostalom nije čuditi, jer su i slabo pisani i loše sačuvani. Na

Sl. 87. Ulomak rimskog miljokaza u Kuli.

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. n. s. II. str. 46.

³ Viestnik VII. (1885) str. 46.

² Seidl Chronik 2, 22.

licu mjesta sam načinio otiske i prijepise od ona dva napisa u selu. Kod kamena kod Čekrka desila mi se neprilika. Dospio sam onamo za velike žege sav zasopljen i odmah se dao na posao, da načinim otisak, ali na glatkom uspravno stojećem kamenu ovlaženi se papir za otiske nije pravo htio da prihvati, te mi ga je svaki put, kada sam mislio, da sam gotov, vjetar nekoliko puta sbacio. U podnevno doba uz pripičuće srpanjsko sunce nisam mogao ni misliti na to, da pokušam odgonetnuti izlizane karaktere napisa, koji je po Frasu već prije više nego 60 godina bio nečitljiv. Jedino sam mogao opaziti, da Sabljarov i Ljubićev prijepis nisu posve točni, a reviziju sam morao, htio ne htio, ostaviti za drugi put.

U kući pokojnog paroha Nećaka u jednom je uglu uzidan malen četverouglast sarkofag za spaljena mrtvaca, 0·50 m. visok, 0·38 m. širok i 0·50 m. dubok. Publiciran je po Sabljarevom, Kukuljevićevom i Ljubićevom prijepisu u CIL III.

D M	D M I V L I A E
V E T · S E N N A	N E D E R A E
S · S I B · E · S T E	Q V E I V S M E
N A T O N I · C	C O N L A V O R
5 Q · V · A · I · X V I	5 A B A V I L I V S
	V I T E T S I B I F

Sl. 88. i 89. Rimski napisi iz Kule.

3000 i 10023, ali ne točno. Ja ga čitam (sl 88.): *D(iis) M(anibus). V(et-
urius?) Stennas sibi et Stennatoni c(oniugi), q(uae) v(ixit)
an(nos) LX (?) v(ivus) p(osuit). Ono VI u zadnjem retku možda je broj, te je u
tomu slučaju žena Stennato doživila 66 godina. Sličan dativ možda epihor-
skoga imena kao u Stennatoni, naime Mellitoni nalazi se i na izgubljenom
napisu iz Vrepa CIL III. 2999.

Drugi sarkofag za pepeo pokojnika uzidan je u kući Mile Oreškovića. Ni
njegov napis¹ nije dobro prepisan. Ja ga čitam: (Sl. 89.) D(iis) M(anibus).
Juli[ae] Nadera[e], queius me conlaborab(at) Avil(lius) Vi-
t(alis) et sibi f(ecit). Ljubićevo čitanje u 5. i 6. retku Aram Liviae vivus
posuit na nadgrobnom spomeniku stvarno je posve nemoguće. Isti genetiv queius
mjesto cuius u napisu iz Narone u Dalmaciji CIL III. 1846. Konstrukcija izreke
je pogrešna.

Prozor (Arupium) kod Otočca.

U blizini ovoga mjesta, koje je stručnjacima poznato po predmetima iz
jedne nekropole halštatskoga (prvoga željeznoga) doba, od kojih se lijepo zbirke

¹ CIL III. 3002 po Sabljarevom i 10025 po Ljubićevom prijepisu.

nalaze u narodnom muzeju u Zagrebu, u prirodopisnomu dvorskomu muzeju u Beču i drugdje, nalaze se i znatni ostanci rimske kulture. Rimljani su se tu kao i drugdje po Lici ugnejzdili na mjestu, koje je već u doba samostalnosti urođenoga japodskoga plemena bilo kulturnim središtem i najvažnijom strateškičkom točkom ovećega okružja na pitomomu Gackinomu polju. Kao dobri organizatori bili su oni Japodima podijelili neku vrst samouprave, kojoj je na čelu bio praepositus et princeps Japodum,¹ da si tako osiguraju njihovu vjernost. Kako svjedoče po oranicama rasijano ležeći ulomci rimskih cigalja, posuda itd. prostiralo se je rimsko mjesto sjevero-istočno od brda Vitla sve do blizu današnje državne ceste. Na tomu se je prostoru nalazilo i kamenčića od mozajika i rimskih novaca. Nekim znatnijim javnim zgradama penjala se je naselbina i na sam Vital. Ostanke tih javnih zgrada prepoznao bi ja u nekim spomenicima, koji su na obronku Vitla iz živca kamena isklesani. To naročito mora da vrijedi za jedan Jupiteru posvećeni žrtvenik sa veoma izlizanim napisom² u šikari na istočnom obronku brda. Vjerojatno mi je, da se je on nalazio u hramu od kamena sagrađenu. Nešto podalje od naselbine nalaze se na dva mjesta veliki reljefi na živcu kamenu, od kojih je jedan poznat pod imenom „strijelca“, dočim drugi prikazuje Mithrasovo žrtvovanje bika. O ovim spomenicima govoriti ću drugom prigodom, kada budem imao za reprodukciju zgodnih fotografija ili nacрта.

Da je u prozorskoj rimskoj naselbini zaista bilo znatnijih javnih zgrada, svjedoče mnogi arhitektonski ostanci, koji se još danas po obližnjim selima nalaze. U samom Prozoru leži u dvorištu Markovićeve kuće više velikih građevnih komada od arhitrava, a većih komada tesanoga kamenja rimskoga doba ima i drugdje po selu i njegovoj okolici. Na cesti iz Lešća u Otočac stoji na jednom mjestu na obje strane po jedan ulomak od ogromnih stupova, a jedan stoji lijevo kraj puta od župnoga stana k prozorskoj župnoj crkvi. Kod načelnika Jerbića u Lešću nalaze se tri velika ulomka od prilike 0·70 m. debelih stupova, od kojih dva (visina, 1·52 m. i 1·35 m.) služe kao pornjaci za krov suše, dočim je treći (visina 1·25 m.) u kuću uzidan. Arhitektonskih ulomaka, koji valjda također potječu iz rimske naselbine na podnožju Vitla, našao sam i na napuštenom starom groblju uz razvaljenu crkvu sv. Marka kod Zahuma.

Od pisanih rimskih spomenika u Prozoru i okolici osim malih se je iznimaka sačuvalo samo ono, što je na živcu kamenu, te se stoga nije moglo s mjesta maknuti. I tu vlada u narodu žalosni običaj uništavanja tih svjedoka stare kulture, a do nedavna oni, koji bi tu i mogli i morali svojom izobraženošću i inteligencijom korisno djelovati, osim rijetkih iznimaka, za to su se slabo brinuli. Tako se je moglo dogoditi, da su se neki spomenici, odmah čim ih se je našlo, razbili na kamen tučenac za posipavanje ceste ili pomno s njih otesali svi tragovi napisa, a kamen onda uzidao u uglove seljačkih kuća. Kako se je sada za spomenike počela interesirati kr. kotarska oblast u Otočcu, sigurno će i u tomu pogledu krenuti na bolje.

U sinačkoj crkvi sv. Ilije našao sam gore odsječenu, te izdubljenu rimsku

¹ Patsch u Bos. Gl. VIII. str. 113 i sl.

² CIL III. 10045.

aru, koja danas služi kao reservoir za sv. vodu. Visina joj je 1·02 m., širina 0·62 m., duljina 0·68 m. Napis je vapnom zamazan, a bio je već od prije veoma izlizan. Ako se bude moglo uz pozorno postupanje vapno skinuti, moći će se valjda i napis pročitati. Nisam imao dosta vremena na raspolaganje, da taj posao izvedem, te sam ga prepustio vrijednom muzejskom povjereniku Jerku Paveliću u Lešću, koji je međutim u skoro bio odanle premješten. Druga jedna rimska ara nalazi se u već spomenutoj suši načelnika Jerbića u Lešću, gdje vrši službu pornjaka za krov. Surovo je to otesan žrtvenik od pjeskovita vapnenjaka, 1·48 m. visok, 0·62 širok i dubok. Napisa na njemu nema, ali je moguće, da je negda bio zabilježen bojom, koja se je tečajem vremena isprala.

Kako se je zvala antikna naselbina na podnožju Vitla, sačuvani nam pisani spomenici ne priopćuju. Važnost njezinu u veoma rano doba dokazuje kamen sa napisom u počast prvoga rimskoga cara Augusta, na kojemu je sudeć po dvijema udubinama na gornjoj strani i po mjerama stajao kolosalni carev kip, koji je podignut po zaključku dekurijona toga mjesta.¹ Kamen se nalazi u narodnom muzeju u Zagrebu. Peutingerova tabla i itinerar cara Antonina, koji bi nam za ustanovljenje mjesta mogli poslužiti, ne slažu se u označivanju cestovnih poteza. Na Peutingerovoj tabli bi rimskoj naselbini na podnožju Vitla odgovaralo mjesto Arýpio, koje leži na cesti iz Senije u Burnum. Udaljenost od 30 rimskih milja prilično se podudara sa faktičnom udaljenošću Vitla od Senja. Ta bi cesta prolazila kraj Vratnika, Žute lokve i Kompolja, kod kojih se je mjesto našlo rimskih spomenika i tragova. Mommsen² usvaja taj cestovni potez, te meće kod Kompolja Avendo, a kod Vitla Arupium. Ali kako ta mjestu u itineraru cara Antonina leže na cestovnom potezu iz Senije u Sisciju, to je Ljubić³ istaknuo mnijenje, da se je u itinerare uvukla pogrješka. On stoga drži, da je Avendo Vital, a za Arupium misli, da je ležao kod Šušnjeva sela blizu Munjave. Meni se čini, da nije nužno, da se zabaci ono, što nam izvori priopćuju. Po momjemu je sudu u rimsko doba iz Senije u Dalmaciju, te u Sisak, do Vitla išao samo jedan cestovni potez. Ovdje se je cesta razdvajala, te jedan potez išao na jug preko Epidotija u Dalmaciju, a drugi preko Bibija (Bivium) na istok nekako k vrelištu rijeke Korane, a onda uz nju prema Sisku. Bibium bi se onda imao tražiti negdje između Vrhovina i Babina potoka. Sa južnoga poteza imamo napis u Ravljanima,⁴ a sa istočnoga napise u Doljanima.⁵ Mommsenovo mnijenje, da je Arupium ležao na Vitlu bilo bi dakle prema tomu posvema vjerojatno.

Na predlog presvijetloga g. Bude Budisavljevića Prijedorskoga, velikoga župana ličko-krbavskoga, koji se rijetkim marom zanima za starine njegovoj upravi povjerene županije, te kojemu narodni muzej ina da zahvali mnoge veoma važne predmete, doznačilo je muzejsko ravnateljstvo kr. kotarskoj oblasti u Otočcu malu svotu novca, da se izvede iskapanje na teritoriju sela Prozora kod Otočca. Pod nadzorom vrijednoga tehničkoga izvjestitelja Cvjetka Wurstera, kr. inžinira

¹ CIL III. 10046.

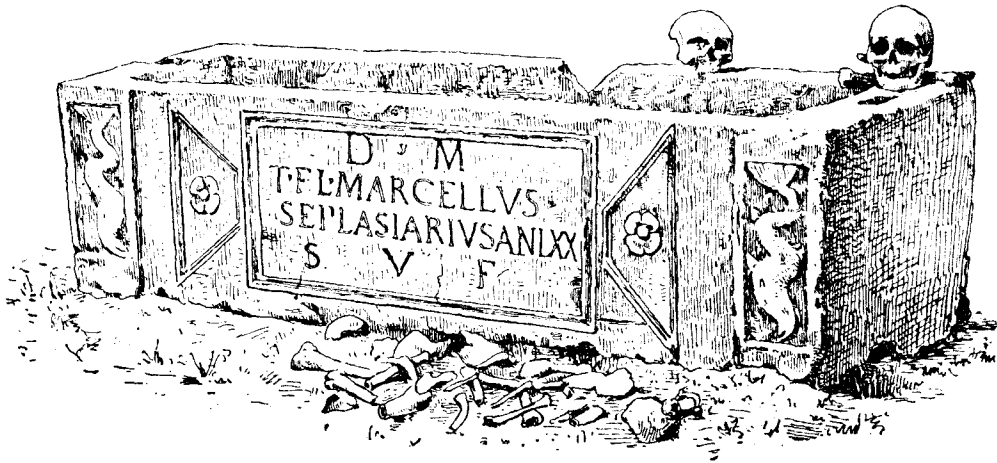
² CIL III. p. 384.

³ Viestnik IV. 22.

⁴ CIL III. 10049.

⁵ CIL III. 3009, 3011.

u Otočcu, kopalo se je početkom g. 1898 na dva mjesta u Prozoru, te se je na jednomu naišlo na grobove halštatskoga doba sa veoma zanimivim prilozima, o čemu će drugom prigodom biti govora. Na drugomu mjestu, naime na zemljištu Jandre i Franje Premuža iz Prozora k. br. 75 naišlo se je na rimske grobove. Tu je među ostalim iskopan rimski sarkofag od dobra vapnenca (sl. 90.), 2·28 m. dug, 0·77 m. širok i 0·65 m. visok, koji je prenešen u Otočac, gdje sam ga u dvorištu kr. kotarske oblasti vidio i proučio. Poradi velike težine taj se spomenik ne može u Zagreb prenijeti, te za sada mora na svom sigurnom zakloništu ostati. Sarkofag, kojemu su dulje stijene 0·13—0·14 m., a zaglavne 0·15 i 0·225 m. debele, iznutra je 0·36 m. duboko na 1·90 m. duljine i 0·50 m. širine izdubljen, tako da je unj moglo stati odraslo čeljade. Podglavak, koji se nalazi na lijevoj užoj strani, 0·36 m. je dug, te odskače od donje razine za jedno 0·06 m. Prema donjem kraju nalazi se pri dnu rupa, kroz koju je otjecala voda, koja bi uslijed kiše u sarkofag došla.

Sl. 90. Sarkofag Tita Flavija Marcella iz Prozora ($\frac{1}{22}$ nar. vel.).

Prvobitni poklopac u obliku krova, koji se je učvrstio olovom zaljevenim šipkama u dvije izdubine na kraćim zaglavnim stijenama (lijeva 0·10 m. duga, 0·06 m. široka i 0·06 m. duboka; desna 0·09, 0·065 i 0·055), nije se sačuvao, ali se je našla debela na dvoje slomljena ploča, kojom je sarkofag bio pokriven.

U sarkofagu, koji je po svojim mjerama bio određen samo za jednu osobu, našlo se je kostiju od dvije osobe, od kojih su se lubanje sačuvale i u narodni muzej prenijele. To tumači, kako je moglo nestati prvobitnoga poklopca.

Sarkofag je na prednjoj strani urešen profilovanom oblongnom pločom (tabula ansata) od 1·07 m. duljine i 0·52 m. visine, kojoj su 0·22 m. duga trapezoidna krila četverolisnim rozetama kao tobože na sarkofag prikovana. Na svakom kraju prednje strane nalazi se po jedan glavom dole okrenuti delfin u reljefu. Na ploči urezan je velikim dosta lijepim pravilnim slovima slijedeći napis: D(ii)s M(anibus). T(itus) Fl(avius) Marcellus, seplasiarius, ann(or)um LXX, s(ibi) v(ivus) f(ecit). U oči upada, što je zabilježeno, koju je starost doživio ovaj trgovac mirodijama (seplasiarius), premda napis veli, da je sarkofag

i napis dao načiniti, dok je još bio živ. Iz nesimetrijskog poredanja riječi u trećem retku međutim se vidi, da je broj godina, koje je Tito Flavije Marcello doživio, naknadno zapisan, naime iza njegove smrti.

Prije nekoliko je godina iskopana na Vitlu kod Prozora nadgrobna ploča, ali su ju ljudi rastukli u tučenac za posipavanje glavne ceste. Veoma je žalosno, da se nije našlo inteligentnih ljudi, da ovakovo barbarsko postupanje zapriječe. Prozorski učitelj Žagrović prepisao je napis, kako slijedi, doduše ponešto pogrešno, ali osim jednoga mjesta nije teško pogoditi pravo čitanje. Žagrovićev prijepis poslao mi je revni muzejski povjerenik Jerko Pavelić, za onda ravnajući učitelj u Lešću, te ga ovdje priopćujem:

	D	M	
	VITELLFA	MMID	sic
	ANN L	ET	
	AEIPF	PRISCO	sic
5	ANN IIII	Q OC	
	TAO	QVINILIAN	sic
	COMMEN	MA	
	TRI	PIENTISSI	
	MAE	ET	

Napis čitam ovako: D(iis) M(anibus). Vitell[i]a[e] [A]mid[ae], ann(or)um L et Ae[l](io) P(ublii) f(ilio) Prisco, ann(or)um IIII Q(uintus) Octa[v(ius)] Quin[t]ilian(us), commen(tariensis) matri pientissimae et [? frat]ri]. — Cognomen Amida u hrvatskim krajevima dolazi i na jednom petrovačkom napisu.¹ Amidin je sin bio commentariensis. Ljudi ovoga nižeg vojničkog čina imali su, da vode bilježničke poslove, a bilo ih je, u koliko nam je poznato, dodijeljenih konzularima, legijskim legatima i vojničkim tribunima, praefektima praetorio i praefektima vigilum.²

Sličan udes, koji je stigao ovu ploču zadesio je i drugi jedan ulomak napisa. Kamen je uzidan u jednu seljačku kuću u Lešću, ali ga je seljak prije pomno otesao, tako da danas više slovima nema traga. Po kazivanju povjerenika Jerka Pavelića bilo je samo nekoliko slova, koja je on u svoje vrijeme prepisao, a prijepis poslao prof. Ljubiću u Zagreb. Koliko je meni poznato taj ulomak nije objelodanjen.

Žuta lokva (kotar Brinj).

Na putu iz Senja u Otočac opazio sam između 18. i 19. kilometra od Otočca, među Žutom lokvom i Rapajinim klanjcem, na nekoliko hrpa tučenca, koje su kraj ceste poslagane bile, više ulomaka rimske ciglje, koja je tim više u oči padala, što se u onom kraju ciglja za gradnju kuća ni ne rabi. Promotrivši

¹ CIL III. 10023.

centorionatu inferioribus u Eph.

² Sr. Cauer de muneribus militaribus

epigr. IV. p. 424.

te ulomke poblíže, mogao sam ustanoviti, da potječu od na rubovima uzvinuta crijepa (tegulae) i kubura (imbrices), s kojima su Rimljani svoje krovove pokrivali. Od ciglje za građenje nisam ni tu ni na nalazištu ovih ostanaka mogao naći nijednoga ulomka, te po tomu zaključujem, da se je u rimsko doba poradi lokalnih prilika (obilje kamena i šume) u ovom kraju ličko-krbavske županije gradilo od kamena i drveta kao i danas. Preupitavši se u susjednim kućama, doznao sam, da je tu ciglju zajedno sa drugim kamenim materijalom dovezao na cestu jedan seljak sa zemljišta g. Janka Vukovića, poštara u Žutoj lokvi, te razbio na tučenac za posipavanje ceste.¹ Na licu mjesta, jedno 100 koračaja od ceste na dol, mogao sam ustanoviti, da je na zemljištu g. Vukovića negda stojala rimska zgrada omanjih dimenzija, kojoj su se fundamenti već davno kod krčenja posvema povadili. G. Vuković mi je priopćio, da je između ove zgrade i Rapajina klanjca opazio tragove stare ceste, koja je kroz uvalu vodila spram Vratnika. Biti će to po svoj prilici rimska cesta, koja je, spajajući Seniju sa Gackinom kotlinom, prešav preko vratničke prosjeke i dotaknuv se današnjeg sela Vratnika, prolazila i kraj Žute lokve. Možda će se doznati još za više takovih tragova uz tu cestu, kada budu slične na oko neznatne stvari počele zanimati inteligentnije ljude po našim selima.

Zanimalo me da čujem, što se u Žutoj lokvi među narodom priča o žiteljstvu, koje je prije Hrvata u ličko-krbavskoj županiji stanovalo. Jedan mi seljak na upit odgovori, da su to bili Grci, ali da u Žutoj lokvi nisu mogli dugo obastati, jer da ih je odanle bura protjerala. Ta tradicija o negdašnjem grčkom žiteljstvu po jugo-zapadnim hrvatskim stranama i o blagu, koje su tobože pri odlazku zakopali, po Lici i po Primorju veoma je raširena, dočim se za Rimljane i Japode, koji su tu prebivali, slabo znade. O zakopanom blagu čuo sam mnogo pripovijedati, te me se uvjeravalo, da ima ljudi, koji cijeli svoj rad koncentrišu samo na to, da ga nađu, zapuštajući poradi te fiksne ideje svoje gospodarstvo i zavađajući u ortakluk i drugi lakovjerni svijet, koji nasijeda njihovom smušenom snatrenju, te im daje novca ili radne sile.

Vratnik kod Senja.

U neposrednoj blizini župnog doma u Vratniku u rimsko se je doba nalazio spela eum boga Mithrasa, koji je po tamo nadenom zavjetnom napisu o svom trošku sagradio Hermes, rob Kaja Antonija Rufa, ravnatelja pošta i zakupnika državne carine (praefectus vehiculationum et conductor publici portorii). Važni je taj spomenik već g. 1891 dospio kao dar ondašnjega vratničkoga župnika

¹ Ovakovo postupanje sa starinskim ostancima u ovom slučaju doduše nije prouzročilo nikakva osjetljiva kvara, ali bi preporučili oblastima, da i to zabrane, jer bi se moglo dogoditi, a žalibože i događalo se je više

puta n. pr. u Prozoru i drugdje, da su na taj barbarski, našem narodu na koncu XIX. vijeka ni najmanje ne dolikujući način uništeni i važni spomenici za prošlost naše zemlje i naroda.

Mihovilića u narodni muzej.¹ Prepoznav Ljubić važnost našašća, dade po župniku na onomu mjestu kopati, ali nije više dospio, da o uspjehu kopanja izvijesti, a ni u muzejskim se spisima nije našao nikakav izvještaj, koji bi se na to odnosio. Da vidim što se je uradilo i da proučim lokalitet posjetio sam ljetos, putujući iz Senja u Otočac selo Vratnik. Pregledavajući u pratnji domaćeg župnika mjesto, gdje se je spelaeum nalazio, uvjerio sam se, da tu ne može biti govora o naravnoj špilji, nego je to morala biti nepravilnim kamenom sagrađena veoma malena zgrada, od koje se još jasno raspoznaje fundamenat južnoga zida. Terrain se spram zapada polako uspinje, te je spelaeum mogao biti ponešto u zemlju zasječen i kamenim svodom presvoden, taho da je bar nekako naziv „špilje“ postajao opravdanim.

Prigodom iskapanja nije se racijonalno postupalo, te zemljište tako ispreovalo, da se ponovnim kopanjem po svoj prilici ne bi nikakav uspjeh polučio. Po površini zemlje rasijani su ulomci posuda, među kojima sam opazio razlupano dno obične rimske zemljane lampe bez pečata i nekoliko ulomaka od velikih vinskih amfora, i ulomke poduljih, uskih a tankih cigalja, kojima je valjda bio pod taracan. Osim spomenutog žrtvenika sa napisom i izgubljenog jednog rimskog novca, u toj se špilji nije ništa našlo. U takovim je svetištima obično bilo relijefa, koji prikazuju Mithrasa, kako ubija bika, kako se rada iz pećine itd. Što ih u toj vratničkoj kapelici kao da nije bilo, navodilo bi na pomisao, da njezin zasnivač nije spadao među one zakupničke robove, koji su sami bili bogati ljudi. Moguće je u ostalom, da ti spomenici još leže u zemlji ili da su se u starije doba upotrijebili kao građevni materijal za crkvu ili obližnje kuće.

PANNONIA SUPERIOR.

Sisak (Siscia).

U Sisku, najvažnijem rimskom gradu u Hrvatskoj, zadnjih se je godina razmjerno veoma malo starina našlo, a još manje ih je u narodni muzej dospjelo. Reć bi da je ono toli obilno vrelo, koje bi imalo da obilno snabdjeva muzejske zbirke, posvema presanulo. Iz tako znatna grada, u kojemu je preko dva stoljeća radila rimska državna kovnica novca, gdje je bilo toliko hramova i javnih zgrada,

¹ Izdao ga Ljubić u *Viestniku* XIV. (1892) str. 1. uz neka posve kriva tumačenja. Uz put budi rečeno, da onaj momak iz Siska, što ga Ljubić tamo spominje kao tobožnjeg rimskog poštarskog slugu, koji nosi smotak (depešu), nije ništa drugo nego jedan od ona

dva obična Mithrasova pratioca (Cautes i Cautopates), a predmet u njegovoj ruci baklja. Berlinski poštarski muzej, snimajući za svoju zbirku otisak s toga relijefa, nasjeo je nekome, koji nije prepoznao, koju osobu lik prikazuje.

tomu se pojavu moramo gotovo čuditi, te preporučamo tamošnjim rodoobljubima, da pomnjivo paze na predmete, koji se tamo nađu, da ne bi otišli u inozemstvo, pa da se pobrinu, kako bi se narodnom muzeju ili darovali ili prodali. Narodni muzej već ima lijepu zbirku rimskih starina, koja je nastala iz kupljene Dierichove zbirke, darova nekadanjeg arheološkog društva „Siscije“ i gg. prof. Tomislava Ivkanca i njegova brata trgovca u Sisku. Ta bi zbirka mogla postati još ljepšom, kada bi se redovito umnažala novo nađenim stariinama. Razlog, što se u Sisku u novije doba manje starina nalazi, biti će u jednu ruku, što se po Sisku, od kada mu je trgovina nazadovala, malo gradi i kopa, a u drugu, što je jedan dio rimskoga grada u svoje vrijeme odnijela rijeka Kupa. Kupa je u Sisku od uvijek bila najznatnije nalazište rimskih starina. Kada rijeka ljeti opadne, onda se još i sada daje na posao posebna klasa „sabirača“, koji po prudu traže kosti, staro željezo itd. Gdjekoji put dođe ovim antikvarima u ruke i po koji antikni novac ili bronsani predmet, ali osobito napinju oči, ne bi li našli zlata, pa sitne čestice od zlatnih nakita, na koje se namjere, pomno spravljaju u papir, da ih kod zlatara prodadu. Ako je sabirač osobito sretan i spretn, onda može u jedan dan nakupiti i do dvije forinte u zlatu. A što se dogodi sa drugim predmetima, koje oni nađu? Ne znam,

Sl. 91. Olovna pločica sa grčkim kurzivnim napisom iz Siska ($\frac{2}{3}$ nar. vel.)

tko ih kupuje i otposlja, ali samo toliko znadem, da sam prije dvije godine kupio kod jednog peštanskog antikvara predmeta neznatnije vrijednosti, o kojima ne može biti sumnje, da su u Sisku nađeni, a prošle godine mi je doneo i prodao jedan gradački antikvar predmeta, za koje je to barem moguće. Vrijedni muzejski povjerenik g. F. Hefele spasio je doduše više predmeta za muzej, ali će on korisno moći djelovati samo, ako mu bude na ruku išlo svjesno rodoljubno građanstvo, koje ima smisla za kulturne tečevine hrvatskoga naroda.

Kada je u rujnu 1898. Kupa opala bila, našao je glavni „sabirač“ na jednom prudištu tanku olovnu pločicu sa kurzivnim grčkim napisom, koja je bila u rolu smotana i savinutim bakrenim čavlom od jedno 0.06 m. duljine probijena,

tako da je na ploči naslalo pet lukanja. Veoma je vjerojatno, da je s tim čavlom negda bila na dasku prikovana, ali se drvo nije sačuvalo. Vijest o tomu našašću dobio sam od preč. g. prebendara Ivana Tkalčića, kojemu je velečasni g. župnik König bio poslao prijepis napisa. Odmah sam se odputio u Sisak, te mi je pošlo za rukom, da posredovanjem g. trgovca Pilka pločicu nabavim za narodni muzej. Pločica (Sl. 91.), koja je jedva $\frac{1}{2}$ milimetra debela, nepravilno četverokutnog je oblika. Najveća joj je duljina desno 0·15 m., a najmanja lijevo 0·13 m.; širina iznosi gore 0·054 m., a dole 0·102 m. Napis glasi: Γενήλις, Ίκνουαρία, Σηράνος, Εὐπορ ἐπιτεύζης ἀπόσιμα, Φήστα, Οὐτᾶλλ[ι]ς, Κόσμος, Φίλητος, Ὀπτ<τ>άτα. Κάριππ, Μάριμος, Πρεβχτο[ς], Εὐτόχης, Ἡρακλᾶς, Ἀπρήων, Φήλις, Ἀττικὸς, Εὐπλοῦς, Κάλλισ<τ>τος, Ἐρμῆς, Σ[ὶ]σις, Αλβερίς, Δωρυφόρος, Κρήσκης, Γεᾶτος, Κέρ<τ>τα, Γραπ(. . .) Φλα(. . .)

Što je na toj ploči zapisano, nije teško razabrati, ali je posve nejasno, koju je svrhu taj zapis imao. Zapisano je tu svega 28 imena i to po prilici polovica rimskih, a polovica grčkih. Dvadeset je muških, šest ženskih, a dva na koncu zabilježena su skraćeno, tako da im spola ne možemo razabrati. Imena su takova, da smijemo zaključivati, da je taj svijet bio niska roda, možda baš i robovi. Jedino iza imena Εὐπορ slijede u 4. i 5. retku riječi ἐπιτεύζης ἀπόσιμα, koje valjda imaju da znače, da je Eupor taj napis zabilježio i pločicu savio. Možebiti je taj svijet spadao jednom religijoznom udruženju, koje je na taj način ispunilo nekom božanstvu zadani zavjet, pribiv zavinutu pločicu sa svojim imenima u njegovu hramu. Što znače oni znakovi na koncu napisa, posve je nejasno.

Moj boravak u Sisku bio je od znatne koristi po zbirke narodnoga muzeja, koji je osobito lijepo nadario g. graditelj Andrija Colussi velikim brojem rimskih predmeta i novaca. Nekoliko su predmeta darovala i gg. javni bilježnik Dr. Mavro Milčić, trgovac Pilek i građanski učitelj i muzejski povjerenik F. Hefele. Za sada priopćujem ovdje samo neke predmete sa napisima:

1. Zemljana svjetiljka, 0·095 duga, 0·032 visoka, sa pečatom

C E R I A L S

Dar g. Dr. M. Milčića.

2. Zemljana svjetiljka, napred oštećena, vis. 0·033, sa pečatom

A T I M E T I

3. Zemljana svjetiljka, 0·076 d., 0·025 vis., sa izlizanim pečatom

F o R T I S

Br. 2 i 3 darovao je g. Andrija Colussi.

Prije dvije godine poklonio je g. Momčilović posredovanjem g. vladina tajnika Čedomila Cekića narodnomu muzeju malen jedan bogu Silvanu¹ posvećen žrtvenik od vapnenca, koji se je prije kratkoga vremena na njegovomu zemljištu

¹ Silvanu posvećeni žrtvenici iz Siska u CIL III. 3961—3963, 10846, 10847. Viestnik XIV.

(1892) str. 3. Često su se našli i na drugim mjestima po Hrvatskoj i Slavoniji.

iskopao. Žrtvenik (Sl. 92.), koji je 0·41 vis., 0·15 šir. i 0·105 dub., morao se je nalaziti pod vedrim nebom, jer se u njegovoj okolici nije našlo nikakova traga temeljima kakove zgrade. Napis glasi: S(ilvano) d(omestico) s(acrum). Q(uintus) Crispus [G]a[l]licanus.

Vrijedni naš podpredsjednik g. prebendar Ivan Tkalčić, koji ima velikih zasluga kao sabirač i izdavatelj sisačkih rimskih starina, predao mi je prije nekoga vremena mali sveščić, u koji je on pobilježio prijepise sisačkih napisa rimskoga vremena. Među njima sam našao i nacrt jednoga kamena, kojemu napis još nije objelodanjen, pa ga ovdje priopćujem.

Spomenik je rimski žrtvenik (ara) običnoga oblika, a zabilježeno je uz njegov nacrt: „izkopano u Sisku 1862, priobćio Dr. Alex. Volpi“. Materijal i mjere nisu naznačene. Čini se, da kamen danas više ne eksistira, nego su ga valjda još u šesdesetim godinama upotrijebili kao građevni materijal. Napis glasi:

Sl. 92. Silvanu posvećen žrtvenik iz Siska (1/7 n. v.).

Marti [et] Victoria[e]
L(ucius) Dom[il]tius
Constitutus, mil(es)
leg(ionis) X. gem(inae)
b(ene)[f(iciarius)] co(n)-
sularis v(otum) s(ol-
vit) [l(ibens)] m(erito).
XI. K(alendas) Jun(ias)
Pra[e]sen(te) [e]t Ex-
tri(cato) [co(n)s(ulibus)].

Prijepis Dr. Volpija je netočan. Tako je na kamenu sigurno stajalo u 1. retku **ET** mjesto **RI**, u 2. **VICTORIE** mjesto **VICTORIA**, u 3. **DOMITIVS** mjesto **DOMTTIVS**, u 6. **BF** mjesto **BE**, u 7. **VSLM** mjesto **VSIM**, u

8. **PRÆSEN E** mjesto **PRÆSEN F**, a možda je dalje dole bio još i 9. redak sa mnogo manjim slovima zapisanom riječju **COS**. Dr. Volpi nije pazio ni na točke između pojedinih riječi i kratica, gdje gdje ih je ispustio, gdje gdje metnuo ispravno na sredini visine slova, ali drugdje krivo do slova dole, kamo ih danas mi mećemo.

Spomenik je datiran 22. svibnjem 970 a. u c. 217 pos. Kr., kada su bili redovitim konzulima C. Bruttius Praesens i T. Messius Extricus (potonji po drugi put), te je dakle načinjen u doba kratkotrajne vlade cara Makrina. Kako je posvećen Martu i Viktoriji biti će, da je povodom njegovom dizanju bio koji sretno dovršeni rat, u kojemu je dedikant sudjelovao, a možda je baš 22. svibnja 217 datum jedne pobjede rimskoga oružja. Kakov su to rat ili pobjeda bili, nije nam poznato; manjih okršaja sa barbarima s one strane Dunava sigurno je bilo svaki

Sl. 93. Rimski žrtvenik iz Siska posvećen Martu i Viktoriji.

MARTI·RI sic
VICTORIA sic
L·DOMTTIVS sic
CONSTITV
TVS MILLECX.
GEMBE·COS sic
VSIMXIKIVN sic
PRÆSENTEXTRI sic

čas. Legio X. gemina, u kojoj je L. Domitius Constitutus služio, u trećem je vijeku stajala u logoru u Vindoboni (Beč), ali su se njezine vexillacije upotrebljavale i drugdje po Pannoniji i Noriku. Ovaj je dakle vojnik mogao kojim službenim povodom u Sisak dospjeti sa odjelom, koji je možda onamo bio detaširan, da izvede kakovu gradnju, da obavi drugi kakov posao ili da obavlja službu sigurnosti. Na pripadnike X. legije u gornjoj Panoniji južno od Drave u rimskim napisima nailazimo u Trebnu u Kranjskoj,¹ u Topuskom² i Daruvaru,³ a u Tuhovcu kod Varaždinskih Toplica našla se je ciglja s njezinim pečatom.⁴

Preljep dar učiniše g. 1892 narodnom muzeju gg. profesor Tomislav Ivkanec u Zagrebu i njegov brat trgovac u Sisku, predavši mu bogatu zbirku starina većinom sisačke provenijencije, koju je sabrao njihov pokojni brat Ljudevit, vječnik banskoga stola. Iz te zbirke, iz koje ću prigodom objelodaniti najzanimivije predmete, priopćujem sada one, na kojima se nalaze napisi:

1. Dno od velike posude od aretinske zemlje, na kojemu je iznutra utisnut tvorničarski pečat u obliku čovječe desne noge, 0'018 d., 0'005 š.

C · P · P

2. Nepotpuna zemljana svjetiljka, 0'035 vis. i dno od druge, sa tvorničarskim pečatom:

A T I M E T I

3. Na njuški oštećena zemljana svjetiljka, 0'031 vis., sa pečatom

C O M M V N I S

4. Zemljana svjetiljka, 0'08 d., 0'034 vis, rabljena, sa pečatom:

C R E S C E S

5. Zemljana svjetiljka, 0'092 d., 0'032 vis., sa pečatom:

C R E S C E
S

6. Četiri zemljane svjetiljke a) 0'082 d., 0'028 vis.; b) 0'093 d., 0'031 v.; c) na njuški nepotpuna, 0'031 vis.; d) 0'077 d., 0'031 vis.; sve sa pečatom:

F o R T I S

7. Dvije zemljane svjetiljke, jedna rabljena 0'091 d., 0'031 vis., a druga nerabljena 0'093 d., 0'032 vis., obje sa pečatom:

L · L · C

¹ Municipium Latobicorum CIL III. 3899, 3903, 3904, 3906, 3907, 3912, 10789, 10792.

³ CIL III. 3999.

⁴ CIL III. 11354.

² Viestnik n. s. I. str. 158 br. 3 i 159 br. 5.

8. Na gornjoj strani i na njuški oštećena rabljena zemljana svjetiljka, 0·132 d., 0·045 vis. sa pečatom:

T R A N Q V I

9. Bronsana šarnirfibula, 0·05 duga, sa uskim narovašenim proveslom, širokom pločicom na glavi i krugljicom na nogi. Kao što obično kod predmeta iz Kupe kod Siska nema na njoj patine, te se sjaji u svojoj originalnoj zlatu naličnoj boji. Na prednjoj pločici u polukrugu tvornički pečat:

P · V A L E R

10. Drugi posve sličan komad 0·052 d., s kojega je krugljica spala. Pečat ponešto nejasan:

◁ **ARVILVS**   sic

11. Tučana 0·129 duga kirurzijska sprava; na jednoj strani ima odeblju sondu, a na drugoj usku ligulu. U kašiki ligule sićušni tvorničarski pečat:

C A R · A N T I ◦

12. Ovalna olovna pločica (0·013 × 0·012), valjda sa prstena, sa relijefnim napisom:

M A 3 I
M O V

13. Okrugla pločica za igranje (tessera lusoria) od kosti. Promjer 0·026, 0·0025 debela. Na jednoj strani joj je guka (umbo), a na drugoj broj

VIII

Rimska cesta iz Dubice u Sisak.

Uz seosku cestu, jedno $\frac{1}{4}$ sata zapadno od sela Baćina (upr. općina Dubica), već je od dulje vremena iz zemlje virio velik kamen. Slučajno opazi na njemu koncem ožujka 1895 jedan seljak, prolazeći kraj njega, nekoliko slova, a to ga potakne, da cijeli kamen otkopa. Seljaci u misli, da se u kamenu skriva kakovo blago, razbiše ga na dva komada. Na sreću je za to našašće doznao g. Mišo Mutavgjić, trgovac i muzejski povjerenik u Dubici, koji je napis prepisao i prijepis dostavio ravnateljstvu arheološkog odjela narodnoga muzeja. Ovo je odmah prepoznalo, da je to rimski miljokaz, pa je g. Mutavgjića zamolilo, da ga pošalje u Zagreb, što je isti sa hvale vrijednom pripravnosću odmah učinio. Miljokaz (sl. 94 br. 1.) je 2·00 m. dug i 0·48 m. širok zaobljen i surovo otesan stup od pješćenjaka, koji se kamen lomi u kamenolomima dubičke okolice. Na donjoj

je strani oko 0·50 dug odeblji nastavak, koji je stoga načinjen, da se kamen može čvršće u zemlju zasaditi. Napis glasi:

**D N FLAVIO VALERIO
SEVERO NOBILISSIMO
CAESARE
MP XXXIIII**

= D(omino) n(ostro) Flavio Valerio Severo nobili[ssi]mo
Caesare. M(ilia) p(assuum) XXXIIII.

Miljokaz je bio 34. od Siska, što posvema odgovara faktičnoj udaljenosti od po prilici 50 km. (34 m. p. = 50·37 km.).

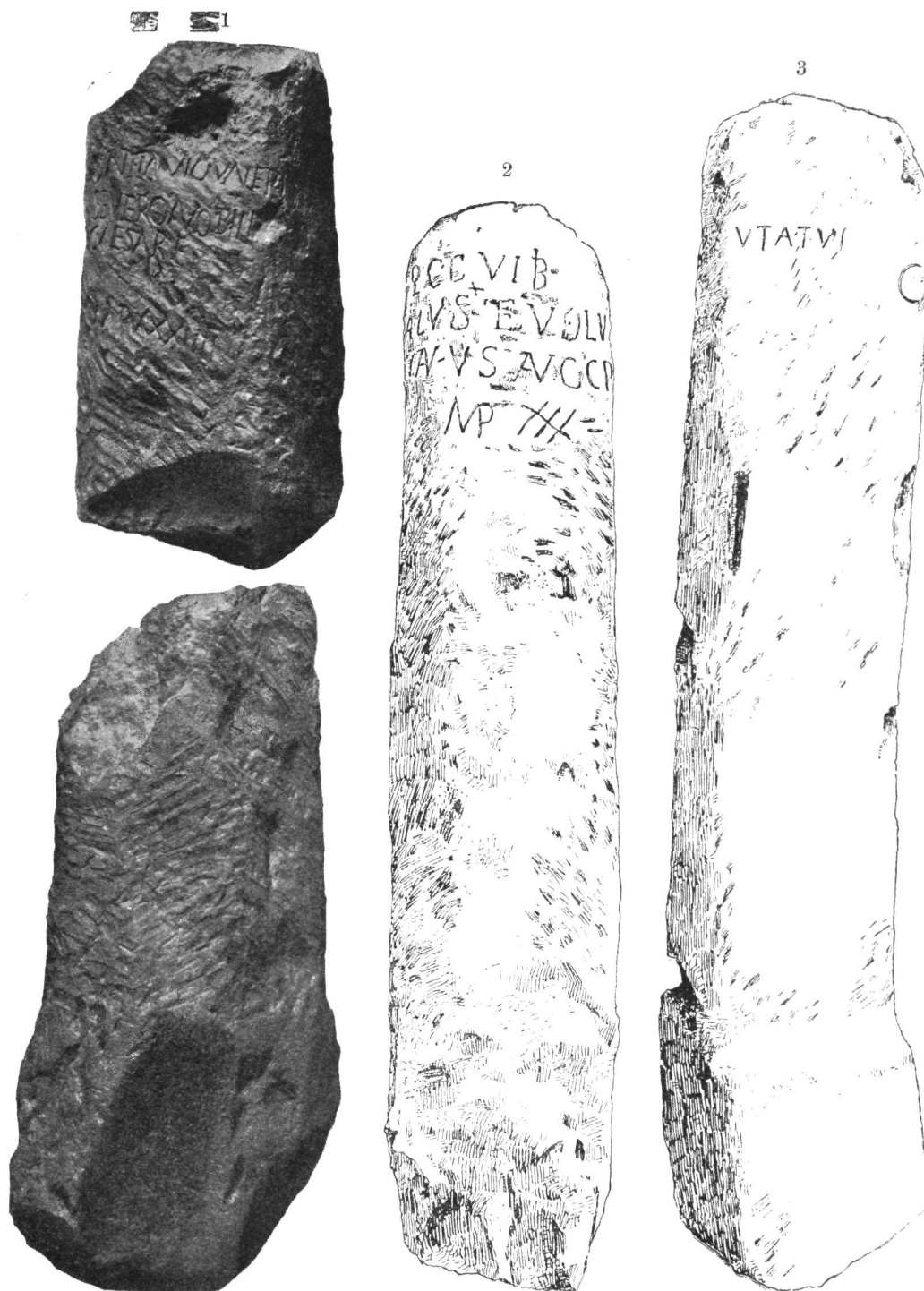
Kratko vrijeme iza toga javio mi je isti g. Mutavgjić, da je doznao i za drugi miljokaz. To mi je dalo povoda, da sam odem u Dubicu, da rimsku cestu konstatujem. Miljokaz se je nalazio pod kućarom Bunjevčeve kuće u Baćinu kbr. 11. Našao ga je bio neki Milanković u Potocima između Baćina i Slabinje, u šikari, koja spada pod selo Slabinju. Nema sumnje, da to nije bilo njegovo prvobitno mjesto. Negda je on bio dalje gore na rimskoj cesti, pa se je s nje, kada se je srušio, otkotrljao duboko dole u guduru Potoci. Miljokaz (Sl. 94. br. 2.) je od pješčenjaka, surovo otesan, bez debljega nastavka na donjoj strani, koji je odbit; visok je 1·90, širok 0·45. Bio je 33. na cesti od Siska (33 m. p. = 48·89 km.) Sada se također nalazi u narodnom muzeju. Napis glasi:

**IMP · CC VI B
sic GALVS · E VOLV
SI A / VS · AVGG PP
sic M MP ~~XX~~ = _**

= Imp(eratores) c(aesares) Vibi(i) Gal(l)us et Volusianus
aug(usti) p(atres) p(atriae). M(ilia) p(assuum) XXXIII.

U tekstu napisa dvije su pogrješke, jedna u pisanju imena cara Galla sa jednim **L** mjesto sa dva, a druga u podvostručenju slova **M** od milia u 4 retku. U broju su desetice u spoju pisane, a jedinice horizontalno jedna ispod druge; treća je nešto podalje od ostalih dviju.

Na šetnji sa vrijednim povjerenikom Mutavgjićem otkrio sam na dubičkom katoličkom groblju kraj ulaznih vrata u kapelu crveno bojadisan, 0·74 visok stup (sl. 95.) od pješčenjaka, gore izdubljen, da može služiti kao posuda za svetu vodu. Pod njim se je nalazio također izdubljen drugi komad od istoga stupa, visok 0·24. Na većemu sam stupu opazio napis, koji je dokazao moju slutnju, da je i to ulomak miljokaza sa iste ceste. Stup, koji ima promjer od 0·40, na desnoj je strani ponešto otklesan, te stoga retci na koncu nisu potpuni. Kao izhodište ceste naročito se spominje Siscia. Broj rimskih milja nije potpuno sačuvan, ali se čini kao da je bio veći od 40. Dubičko groblje se je moralo nalaziti između 40. i 41. miljokaza, te je po tomu vjerojatno, da je kamen iz blizine donešen.

Sl. 94. Rimski miljokazi iz Bačina kod Dubice ($\frac{1}{12}$ nar. vel.).

Kamen se nalazi kao dar velečasnog g. Antuna Justitza, dubičkoga župnika, u narodnom muzeju. Napis glasi:

PRO FELICITATE
NORVM NOSTR
VALENTINIAN ET
AVGG A SISCI
5 P X III V

Pro felicitate [domi]norum nostr[orum] Valentinian(i) et [Valentis] aug(ustorum). A Sisci[a] [m(ilia)] p(assuum) X...

Četvrti miljokaz (sl. 94. br. 3.) sa ceste iz Siska u Dubicu našao je g. 1897 g. Mutavgjić kod jednoga seljaka u Baćinu, koji ga je poslije nekoga nećkanja uz primjerenu odštetu narodnom muzeju odstupio. I taj je stup od pješčenjaka, 218 visok 0.47 širok. Dole ima četverouglast 0.50 visok nastavak, da se može čvršće u zemlju zasaditi. Već je g. Mutavgjić opazio, da je napis sa kamena još u staro doba otklesan. To se je u rimsko doba događalo sa imenima careva, koji su bili veoma omraženi, pa su im iza smrti uspomenu prokleli, kipove rušili, a imena sa pisanih spomenika brisali. Na koncu 4. retka našega spomenika sasna se jasno raspoznaje riječca et, te po tomu smijemo zaključivati, da su na kamenu bila zapisana dva imena, i to po svoj prilici od oca i sina, koji su obojica bili damnatae memoriae. Kako se je i jedan i drugi zvao C(aius), to pomišljam, da su to bili C. Julius Verus Maximinus i njegov sin C. Julius Verus Maximus, koji su rimskom državom vladali 235—238 posl. Kr., a to proizlazi i iz ostataka od slova, koja se u prijepisu nisu dala podpuno označiti. Napis se ima čitati:

Sl. 95. Rimski miljokaz iz Dubice (1/14 n. 2 v.).

I M ! ! ! ! !
C I ! ! V ! ! ! ! ! N !
P I ! ! ! ! ! A ! ! !
T P ! ! ! ! ! E
5 C ! ! ! ! ! ! ! ! !
! ! ! ! ! E C ! ! S

= (?) Im [p(eratori) caes(ari)] C(aius) [Jul(io)] V[ero Maximin(o)] p[ro] felici aug(usto) p(ontifici) m(aximo)] t(ribunicia) [p(otes-tate) co(n)s(uli) p(ro)co(n)s(uli) p(at)ri p(at)riae)] et C(aius) [Jul(io) Vero Maximo no] b(ilissimo) c[ae]s(ari)...

Lijevo od toga napisa uklesana je riječ

V T A T V S

kojoj se tumačenja ne bi mogao dosjetiti.

Od ova četiri miljokaza, koje sam ovdje opisao, našao se je Severov povaljen, ali još na svom prvobitnom mjestu, pa udaljenost od Siska (34 m p. = 50·37 km.) baš na dlaku odgovara faktičnoj udaljenosti. Miljokaz Galla i Volusijana bio se je još u davno doba otkotrljao sa ceste u guduru, a ostala dva su već prije odvežena sa svoga mjesta, pa se ne zna, gdje su negda stajali. Stara rimska cesta, koju su oni označivali, još i danas je u porabi. To je seoska cesta, koja vodi kosom brežuljaka iz Dubice preko Baćina, Utolice i Meminske¹ prema Sisku.² Rimljani su se dakle gradeći cestu uklanjali svaki čas poplavljenoj ravnici uz desnu obalu Save, koju protiču Sunja i njezini pritoci. To je zemljište dakle u rimsko doba valjda bilo nenaseljeno, a sela su se nalazila na brežuljcima. Cesta još je danas prilično dobro uporabiva. Gdje ju je voda razderala, raspoznaje se odebela naslaga šljunka. U literaturi se cesta navodi samo na Peutingerovoj tabli, ali na nesreću je ispala oznaka udaljenosti od Siscije do slijedećega mjesta „Ad Praetorium“, koje je valjda bilo u Bosnoj. Kada se je cesta gradila ne znamo, ali iz napisa na našim miljokazima vidimo, da se je valjda popravljala za careva Galla i Volusijana (251—253.), Flavija Severa dok je bio Caesar (305—306.) i Valentinijana I. i Valensa (364—375.), a možda i za Maxima i Maxima (235—238.).³ Nadati se je, da će se moći cijeli njezin tečaj sigurno ustanoviti, a možebiti dobiti i podaci za njezinu historiju.

Kerestinec (kotar Samobor).

Prije više godina naišlo se je kod Kerestince, po prilici jedan kilometar zapadno od kote 143 karte generalnoga štopa na više rimskih grobova, a na jednom od njih našao se je velik nadgrobni spomenik sa napisom i reljefima. Na sitnije predmete, koji su se tom prilikom pojavili, nije se pazilo, te se isti ili nisu pobrali, ili su se pogubili. Ploča sa napisom dulje je vremena služila kao most preko jednoga šamca na vlastelinskom zemljištu u Kalinovici, dok ju nije godine 1896 sadanji vlastelin g. Mirko Fabiančić narodnom muzeju darovao.

Napis je uklesan na veoma nepravilno otesanoj, 1·53 m. visokoj, 0·68 m. širokoj i 0·22

Sl. 96. Nadgrobni spomenik iz Kerestince (1/17 nar. vel.).

¹ Kukuljević (Rad XXIII. str. 127) spominje trag rimske ceste u Memincu (sic!), ali mi nije poznato, odakle ima taj podatak i na kakovo se našašće odnosi.

² Ovoj će cesti pripadati valjda onaj potez između Moštance i Mošćenice, koji je na

karti generalnog štopa označen kao „Römerstrasse“.

³ Moguće je u ostalom, da se imena careva na miljokazima ne odnose svaki put na gradnje ili popravljjanje dotičnih cesta, nego da su to samo neka vrsta počasnih spomenika.

debeloj ploči od vapnenjaka, koja je negda valjda uspravno bila usađena na grobu, kojemu je spadala. Gore, dole i na desnoj strani je okrhana, a i površina njezina je mnogo trpila, tako da je jedna figura i velik dio napisa posvema propao. Gornju polovicu zapremaju, u dva dijelomice odijeljena reda, tri veoma slabo izvedena napred okrenuta odjevena čovječja lika u ploherezbi, koji su tako rasporedani, da gornji 0.35 visoki lik stoji iznad razmaka, koji se nalazi između oba donja 0.40 visoka lika. Noge onoga gornjega lika u ostalom zasižu i u donji pojas, te dopiru po prilici do visine ramena donjih figura. Čini se, da je donji lik lijevo odrasla muška osoba, a gornji bi valjda imao prikazivati dječaka. Odrasla figura desno po svoj će prilici biti supruga svojega susjeda, u kojemu valjda imamo da prepoznamo samog dedikanta Poncija. S obje strane gornjega lika urezana su slova M(anibus) D(iis), zabilježena dakle baš obratnim redom, nego što je to inače bio običaj. Napis je gore i sa strana sa tri crte zaokviren, ali žalibože veoma slabo sačuvan, tako da se samo može raspoznati, dotično nadopuniti: Pontius pos(u)it sibi [e]t co[(n)iu]g[i]e(t?) M(arco?) C.... a...

Blizu groblja, gdje se je ovaj spomenik našao, prolazila je negda rimska cesta iz Neviouduna (Krško) u Kranjskoj u Sisak. Kakovo je rimsko mjesto u blizini Kerestince ležalo za sada se ne može ustanoviti.

Zagreb i njegova okolica.

Okolica glavnoga grada Zagreba kao da je u rimsko doba bila prilično dobro naseljena. Od Vrabča i Stenjeveca do Vukomerca već se je na više mjesta naišlo na tragove rimskih naselbina, koje su valjda sve spadale na poznatu nam oveću općinu (respublica) Andautoniju (danas Ščitarjevo). Da samo ostanemo na lijevom brijegu Save, evo nam rimske naselbine u Stenjevcu, gdje se je u vrtu

Sl. 97. Rimski kipić od kamena iz Jablanovca blizu Bistre ($\frac{1}{10}$ nar. vel.).

velečasnog g. župnika Ivančana našlo rimsko groblje iz I. i II. vijeka poslije Krista, koje je dijelomice na trošak hrvatskog arheološkog društva pretraženo, i temeljni zidovi rimskih kuća, koje g. Ivančan pretražuje. Na tragove rimske kulture naišlo se u kamenolomu kod Vrabča, iz Crne vode ispod Sljemena priopćujem ovdje rimski zavjetni napis, iz Čučerja je već odavna poznat kamen sa napisom, koji je imao svoju posebnu historiju, jer su seljaci mislili, da su na njemu zapisana njihova privilegija. Iz Vugroveca i iz Jablanca (župa Bistra), dobio je narodni muzej u novije doba po jedan rimski kip od kamena, a našlo se je rimskih starina još i u Vukomeru, Resniku, Kašini i u Zagrebu. Tako se je n. pr. u Petrinjskoj ulici našla mramorna glava sa portretnim crtama, koje veoma sjećaju na rimskog cara Hadrijana (u narodnom muzeju). Pojedini rimski novei, većinom iz IV. vijeka, našli su se: na Zrinjskom trgu, kada se je kopao temelj palače sudbenog stola (Hadrianus), na sajmištu, u Tuškancu (u vrtu pokojnog

Luje Hrvojića), u Opatičkoj ulici, u Opatovini (kada se je kopao temelj pučke kuhinje), na Dolcu, na Ribnjaku i u Novoj vesi (u vrtu pokojnog Martina Šege). Nedavno se je našao na Griču i bizantski bakren novac VI. vijeka (Justinus II. i Sofija), koji je g. prof. Beyer darovao narodnom muzeju.

Za sada ću ovdje objelodaniti samo dva spomenika, jedan kip iz Jablanca i kamen s napisom iz Crne vode. Prošle je godine velečasni g. Lj. Ivančan, župnik stenjevački darovao narodnom muzeju 0'53 visok, torzo sjedećega kipa od vapnenjaka (sl. 97.). Našao ga je mlinar Bertak, kada je čistio korito gorskoga potoka Kutice blizu sela Jablanovca u bistranskoj župi, u dubljini od 4 m., kada je Kutica negdje u ljetu 1897 odplavila zemlju sa onoga mjesta, gdje je kip ležao. Prikazuje mušku figuru, sjedeću na poluvaljkastom kamenu, koji ima da zastupa prijestolje. Gornji je dio tijela gol, a na donjem se raspoznaje nabran himation, koji kao da je u pojasu vezan. Na nogama se raspoznaje oputa od sandala. Od figure fali gornja polovica prsiju sa obije ruke i glavom. Samo se je sačuvala na lijevo bedro prislonjena lijeva ruka, koja drži zdjelicu za primanje žrtava. U svakom pogledu veoma surova radnja, koja prkosi svim zakonima anatomije i naravi. Kip po svoj prilici potječe iz kakova rimskoga hrama ili svetišta, koje se je negdje u blizini moralo nalaziti. Pomisao, da bi figura mogla prikazivati Jupitra, imala bi dosta vjerojatnosti.

Gospodin Antun Jagatić, građanin zagrebački, priopćio je 1. srpnja 1896. ravnateljstvu arheološkog odjela narodnog muzeja, da su radnici u kamenolomu posjednika Stjepana Spička u Crnoj vodi (opć. Sesvete) ispod zagrebačke gore našli rimski spomenik sa napisom. Ravnateljstvo je odmah poslalo prof. Josipa Purića na lice mjesta, koji je konstatovao, da je spomenik nađen po prilici jedan metar duboko u zemlji među hrpom drugog netesanog kamenja; tragova kakovoj zgradi na tomu mjestu danas više da nema. Stoga je moguće, da je kamen negda donešen sa drugog kojeg mjesta iz blizine, gdje se je u rimsko doba dizao hram ili bilo svetište, posvećeno bogu Jupitru. Posredovanjem kr. kotarske oblasti u Zagrebu i poglavarstva sesvetske občine u Maksimiru došao je kamen u narodni muzej.

Spomenik (sl. 98.), koji je istesan iz pješčenjaka, ima obični oblik rimskih žrtvenika (ara). Visina mu je 0'89 a širok je 0'37, dubok 0'24. Po obliku slova spadao bi u III. ili IV. stoljeće poslije Krista. Napis glasi: I(o vi) o(ptimo) m(aximo). Lucilius Sextus v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito), te veli, da je neki Lucilije Seksto ispunio svoj zavjet Jupitru, najboljem i najvećem bogu.

Sl. 98. Žrtvenik, posvećen Jupitru. Iz Crne vode kod Zagreba ($\frac{1}{15}$ nar. vel.).

Mihaljekov Jarek kod Krapine.

Koliko se dosele znade, kao da je danas toli prenapučeno hrvatsko Zagorje u rimsko doba imalo veoma malo žiteljstva. Rimski barem živalj ovdje nije

Sl. 99. Rimski žrtvenik sa napisom iz Mihaljkova jarka kod Krapine ($\frac{1}{18}$ nar. vel.).

Verone Šimunić, koje se nalazi u neposrednoj blizini njezine kuće u Mihaljkovu Jarku, na jednom mjestu plug nasijeda na veći kamen. Da se ta zaprjeka ukloni, otkopaše ljudi na onom mjestu zemlju, te tom prigodom izvadiše dva velika bogu Jupiteru posvećena rimska žrtvenika od pješćenjaka, koji su u zemlji povaljeno ležali, i to tako, da su plohe, na kojima se nalazi napis, bile dole okrenute. To je kamenje Šimunićka prodala Barici Krsnik, a od ove sam oba komada otkupio za narodni muzej, gdje se sada nalaze.

Iz pripovijedanja seljaka dalo bi se nagađati, da su ti žrtvenici nađeni doduše povaljeni, ali in situ u jednom Jupiteru posvećenom svetištu, koje je bilo ograđeno okolnim zidom, sagrađenim od nepravilnog kamenja. Seljaci su mi naime pripovijedali, da u stanovitim ravnim potezima na Šimunićkinjoj i susjednim njivama ima u zemlji fundamenata. Na temelje razvaljena hrama po mojem se sudu u tom slučaju ne će smjeti pomišljati, jer ne vjerujem, da je u tom zabitnom mjestancu, koje je ležalo reć bi na periferiji rimske kulture, mogao biti hram takovih dimenzija, kako bi se po označenim mi potezima morao konstruisati. O istinitosti tvrdnje se nisam

mogao biti osobito jak, jer se je u Zagorju dosele našlo veoma malo spomenika rimskog vremena. Do nedavna je bio poznat jedan jedini rimski nadgrobni napis iz Lobora (CIL III. 4114), koji se sada nalazi u narodnom muzeju. Da li se igdje još po Zagorju nailazi na druge rimske spomenike i gdje, nisam mogao doznati. Nedavno se je međutim učinilo jedno našašće, koje je doprinijelo dokaz, da je rimska kultura negda doprla i u za onda zabitnu okolicu naše stare Krapine.

Koncem srpnja 1895 javio je sada već pokojni g. Ljudevit Sartori, podarhidakon i župnik krapinski, jugoslavenskoj akademiji, da su se u Mihaljkovom Jarku kraj Krapine našla dva kamena sa napisom. Akademija je taj dopis predala ravnateljstvu arheološkog odjela narodnog muzeja na daljnje uredovanje. Iz jedne sam opaske u Sartorijevu listu nagađao, da bi to kamenje moglo biti rimsko, a to mi je dalo povoda, da osobno odem u Krapinu, kako bi uzmogao, da stvar pobliže ispitam. Tu sam ustanovio slijedeće: Već dulje se je vremena opažalo, da kod oranja na zemljištu

Sl. 100. Rimski žrtvenik sa napisom iz Mihaljkova jarka kod Krapine ($\frac{1}{22}$ nar. vel.).

mogao sâm osvjedočiti, jer je njiva, kada sam bio u Mihaljkovom Jarku, stajala pod kulturom.

Od ovih žrtvenika, koji su oba od pješčenjaka, jedan (Sl. 99.) je 1·31 m. visok, 0·46 širok i 0·25 debeo. Napis glasi: I(ovi) o(ptimo) m(aximo). T(itus) Accius Severus, b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Ispod napisa nalazi se bršljanov listić, koji na starim spomenicima veoma često zastupa rastavnu točku.

Drugi je žrtvenik (Sl. 100.) nešto veći (vis. 1·56, šir. 0·52, deblj. 0·27), ali mu je napis dosta izlizan. Napis njegov glasi: I(ovi) o(ptimo) m(aximo). M(arcus) Ulp(ius) Placidinus b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) Ti(berii) Silani co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Ovaj je napis stoga zanimiviji od predašnjega, što nam navodi ime jednog provincijalnog namjesnika, koji je dosele u opće nepoznat. Kako je napis zapisan po prilici u III. vijeku posl. Kr., to taj Tiberius Silanus može biti identičan sa Junijem Silanom, koji se k 26. lipnju 238 spominje kao consul suffectus,¹ ili sa onim Silanom, koji je u prosincu nepoznate godine, po prilici na koncu drugog stoljeća, bio sa nekim M. Sergijem consul suffectus.² U kojoj je provinciji Tiberius Silanus bio namjesnikom, iz našega napisa ne doznajemo, ali je vjerojatno, da je on to bio u gornjoj Panoniji i to nekako prije sredine trećega stoljeća. Kakove su funkcije izvršavali beneficiarii consulares, za koje se u nekim napisima spominje, da su bili na stanovitim točkama štacijonirani, nije posvema sigurno, ali je vjerojatno, da im je bila pojerena sigurnosna služba.³ Takova žandarmerijska postaja nalazila se je valjda i u Mihaljkovom Jarku.

Valjda iz istoga svetišta potječe i jedan žrtvenik, koji je uzidan u uglu ispod kuće Imbre Malarića u Polju kbr. 9. Nalazi se tamo već preko 50 godina, a navodno je donešen sa istoga mjesta, ali s brijega. Da li ima na kamenu kakov napis, ne može se viditi.

Prečac (općina Bregi, kotar Dugoselo).

Kada se je g. 1898. uređivao potok Črnac, naišlo se u samom potočnom koritu nedaleko sela na dvije rimske zemljane lampe, koje je narodno-gospodarstveni odsjek unutarnjeg odjela kr. zemaljske vlade predao narodnom muzeju na pohranu. Ove lampe imaju u drugom i trećem stoljeću poslije Krista obični oblik. Veća (duljina 0·10, najveća širina 0·065, visina 0·033), na kojoj se jasno opažaju tragovi porabe, ima na donjoj strani pečat

C E R I A L S

¹ Borghesi Oeuvres 5, 226.

³ Hirschfeld u Sitzungsberichte der kgl. preuss.

² Mèl. d' arch. et d' hist. publ. par l'école fr. de Rome XII (1892) p. 42.

Akad. d. Wiss. 1891. str. 863.

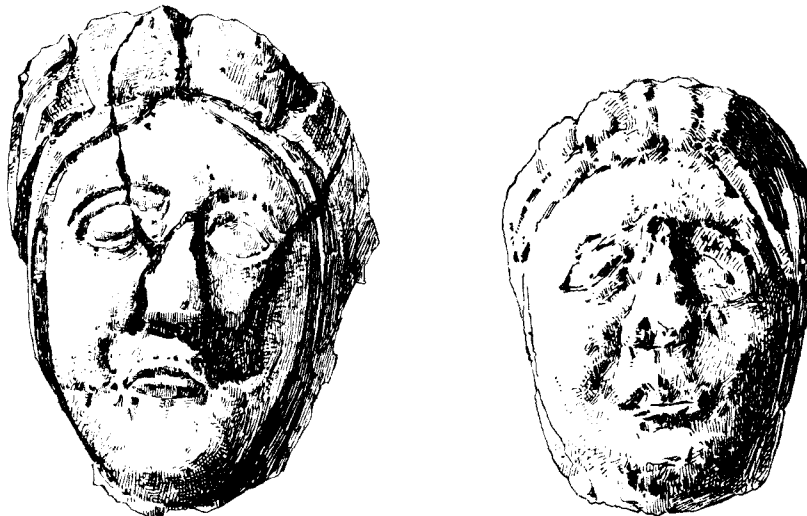
Na manjoj (duljina 0'082, najveća širina 0'06, visina 0'024) nalazi se pečat

S E X T I

koji se je pomaknuo, kada ga se otiskavalo, tako da se ispod jasnog otiska opaža još i drugi nejasan.

Treštanovci (opć. Jakšić, kotar Požega).

Koncem listopada 1898 dao je g. Milan Turković, vlastelin kutjevački, kopati na nekim mjestima u treštanovačkom ataru, gdje su tragovi rimske kul-

Sl. 101. i 102. Glave sa nadgrobnog spomenika iz Treštanovaca ($\frac{1}{3}$ nar. vel.).

ture bili već odavna poznati.¹ Uspjeh ovih radnja, oko kojih se je mnogo trudio prečasní g. Kosta Mešterović, paroh u Treštanovcima, bio je prilično povoljan. Naišlo se je na temelje od više zgrada, od kojih je g. Turković majstorski izveden nacrt narodnom muzeju darovao, a našlo se je i nešto manjih predmeta, među kojima i 8 komada rimskih bakrenih novaca (1 Voluzijanov za Viminacium, 1 od Konstantina Velikoga, 3 od Konstancija II, 1 od Jovijana i 2 od Valensa), po kojima se može zaključivati, da se je na tomu mjestu barem od sredine III. do pod konac IV. vijeka posl. Kr. stanovalo. Odavle potječu i dvije surovo izvedene i veoma oštećene glave, koje su negda odbijene sa rimskog nadgrobnog spomenika od vapnenca. Jedna (Sl. 101.), 0'22 m. visoka, koja je od ploče za 0'11 odskaivala, prikazuje odraslu žensku osobu sa po srijedi razčešljanom kosom, koja je

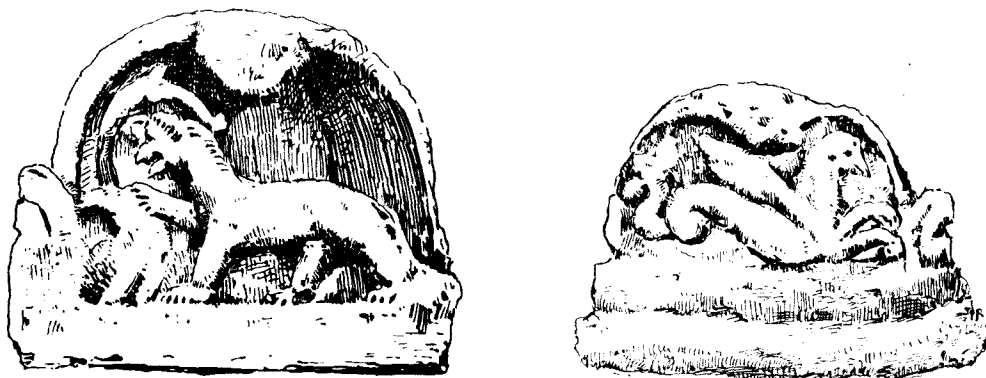
¹ Ove razvaline „in pago Vettovo in via quae ab Kutiva Velikam ducit inter rudera Romana complura“ spominje glasoviti naš Katančić u rukopisnom putopisu iz Zagreba u Gra-

dišku, pripisujuć odanle nadgrobni spomenik sa reljefom i napisom, na kojemu su se nalazila poprsja muškarca i ženske.

u oširim preko glave natrag povučenim partijama poredana bila. S gornjega dijela lica otkrhao se je jedan komad, pa se je pri toj zgodi nos posvema razbio. Druga glava (Sl. 102), 0·18 vis., sa odskokom od 0·10, od mlađe je, valjda također ženske osobe. Lice je veoma obijeno. Obije je glave g. Turković darovao nar. muzeju.

Cage (opć. Okučani, kotar Nova Gradiška).

Sjeverno od sela blizu mlina, koji se nalazi na lijevom brijegu potoka Slobostine, našao je prije više godina Maksim Vuičić na svojem polju fundamente

Sl. 103. i 104. Rimski reljefi u Cagama ($\frac{1}{7}$ nar. vel.).

jedne zgrade, koje je on povadio, da materijal upotrijebi za zidanje. Među ovim kamenjem našao je on i dva kamena vapnenca polukružnoga oblika, koji su sada uzidani u pročelju njegovu kućara. Jedan (Sl. 104.), 0·22 vis. i 0·365 šir., prikazuje na desno okrenuta krilatoga morskoga grifa, kojemu se tijelo završuje poput delфина. Drugi (Sl. 103.), 0·365 vis. i 0·455 šir., prikazuje na lijevo okrenuta stupajućega medveda, koji desnu prednju šapu meće na panj nekoga stabla, na koji će valjda da se popne. Nema sumnje, da su ta dva kamena reljefima urešeni uglovi sa poklopaca rimskih sarkofaga.

Dr. Josip Brunšmid.

GRČKI NADGROBNI NAPIS IZ KAVADARCA U MACEDONIJI.

Gospodin Georgijev, Bugarin iz Macedonije, slušatelj farmacije, na našem sveučilištu, doneo mi je ovih dana prijepis jednoga grčkoga napisa iz svoga rod-noga mjesta Kavadarca, što mu ga je poslao njegov brat. Spomenik, na kojemu je taj napis zapisan, nadgrobna je stela, koja gore završuje trouglastim nastavkom. Materijal i dimenzije nisu priopćene. Na gornjoj četvrtini kamena nalazi se u oblo presvođenoj niši, koju sa svake strane omeđuje po jedan stup, napred okre-nuta, sjedeća, po svoj prilici muška odjevena figura. Sa svake strane stoji po jedna napred okrenuta hitonom i himatijem odjevena osoba, za koje se čini, da su ženske. Muška figura po svoj je prilici pokojnik, a one druge dvije valjda pripadaju nje-govoj svojti. Ispod ovoga reljefa nalazi se drugi, na kojem je prikazano oruđe, kojim se je pokojnik u svom zanatu služio. Jedan oblučno nacrtan predmet po predležecem mi nacrtu ne mogu sigurno opredijeliti, ali bi mogao biti kljun broda; drugi je sjekira sa držalom (ascia) sa po jednom vertikalno i horizontalno smje-štenom oštricom, tako da je mogla služiti i za cijepanje i za izdjelavanje. Po-kojnik je dakle bio drvodjelac.

Napis, koji zaprema donju polovicu spomenika, odaje kasnije rimsko carsko doba, ta ga ovdje priopćujem sa svim pogrješkama predanoga mi prije-pisa, a u transkripciji sam zabilježio kako bi imao glasiti:

In aedicula
figura stans, figura sedens, figura stans.
Prora navis (? et ascia.

ΣΕΚΟΥΝΔΟΣ
sic NOYKYΟΥ ΕΠΥ
HCEN MARKΩ
TΩ AΔEΛΦΩ
MNEIAC XAPIN 5
CY ΔAI XAI PAI ΠA
PCΩΔITA

Σεκουῦνδος
[Λ]ουκ[ί]ου ἐπ[ίσ]τ[η]-
τησεν Μάρκω,
τῷ ἀδελφῷ,
μνείας χάριν.
Σὺ δ(ἐ) χάρι(ε) πα-
ρωδίττ.

Zanimivo je, da u 6. retku piše: σὺ δ(ἐ) χάρι(ε) π(α)ρωδίττ, dokaz, da se je u doba, kada je napis pisan, ζε čitalo kao ε.

Mjesto Kavadarci, gdje je spomenik naden, leži blizu nekadanjeg rimskog municipija Stoboi, gdje je u sredini III. vijeka poslije Kr. utemeljena rimska nasel-bina i gdje se je u IV. vijeku nalazilo sjelo uprave druge macedonske pokra-jine. Kako međutim Macedonija spada grčkom dijelu rimskoga svijeta, to se ne smijemo čuditi, što su se i na grobove ljudi sa posvema rimskim imenima metali spomenici sa grčkim napisima.

Dr. Josip Brunšmid.

ISKAPANJE U RIMSKOM GROBLJU U STENJEVCU.

Godine 1758 gradila se je današnja župna crkva u Stenjevcu, pa je prigodom kopanja temelja iskopan spomenik posvećen caru Deciju po republici „Andautonia“. Andautonion je Ptolomej ubrajao među panonske gradove, koji su udaljeniji od Dunava, pa je Kerchelich,¹ kada se je taj spomenik u Stenjevcu našao, mislio, da je Andautonia bila u Stenjevcu. Nu godine 1768 prigodom gradnje crkve u Ščitarjevu pronađen je spomenik, koji je ista republika Andautonia podignula Hereniji Etruscili, supruzi cara Decija. God 1781. pisao je Blaskovich o tim spomenicima, ter se je i on priključio mnijenju Kerchelicha, tvrdeći, da je Andautonia bila u Stenjevcu, i to na putu, koji je iz Petovija preko Rogaca i Krapine vodio u Sisciju. Nasuprot Katanchich, koji je godine 1795. izdao djelo, u kojemu također govori o stenjevačkom spomeniku, bio je tvrdo uvjeren, da taj kamen nije prvobitno u Stenjevcu bio, nego da je valjda još prigodom gradnje prijašnje crkve ovamo iz Ščitarjeva dovežen bio, jer se je u staro doba često tako radilo, da se je iz daljine kamenje za gradnje crkava dovozilo. Osim toga tvrdi, da u Stenjevcu nikada nije rimskog mjesta bilo, jer da se ondje nikakvih tragova rimskih starina ne nalazi. Po njegovom uvjerenju je Andautonia istovjetna sa imenom Dautona, koju Antoninov itinerar bilježi kao posljednju postaju na putu iz Petovija u Sisciju, a to mjesto on meće u današnje selo Ščitarjevo. Mommsen,² koji je osobno bio u Stenjevcu, drži doduše, da je Andautonia bila u Ščitarjevu, ali pobija mnijenje Katanchichevo, da u Stenjevcu nije nikada bilo nikakovoga rimskoga mjesta, jer da se je sam na svoje oči uvjerio, da se u vrtovima i po poljima oko crkve nalazi rimskoga crijepovlja, ter da se iskapaju rimski novci.

Spomenik iskopan u Stenjevcu bio je uzidan na pročelju župne crkve s desne strane. Buduć je car Decij bio žestok progonitelj kršćana, mislio sam, da nije umjesno, da spomenik bude uzidan na kršćanskoj crkvi, te sam ga g. 1895. sa znanjem kolatora i dozvolom preč. duh. stola dao izvaditi i predao arheološkom muzeju u Zagrebu.

Nadarbinska njiva kat. parcela br. 51/2 u površini od 4 jutra bila je pašnjak, par jerbo je veoma mršava paša rasla nakanio sam ju preorati i pognojiti. Seljaci su me od toga odgovali, veleći, da je ta njiva šljunkovita, da se neda orati, pa da je upravo stoga zapuštena, što se plugovi taru, zapinjući o kamen; stoga da se ni stari ljudi ne sjećaju, da je ikada orana bila. Unatoč tomu dao sam njivu orati, nu 1. rujna 1896. javiše slugu g. kapelanu Ivančiću, da je

¹ Not. prael. str. 5.

² CIL III. str. 508.

plug zapeo o kamen i da se je satro. Došav 3. rujna kući, pošao sam na njivu, ter našao pod plosnatim kamenom urnu punu zemlje, a na dnu obgorjele kosti i pepeo. Razmatrajuć njivu u obližnjoj okolici, našao sam u daljini od 4 metra od prve urne opet kamenu ploču, pod kojom su bile dvije urne, a među njima staklena suzna bočica.

Priopćiv taj nalaz ravnatelju arheološkoga muzeja g. Dru. Brunšmidu i predav mu nađene urne, odlučio je on troškom hrvatskoga arheološkoga društva grobove iskapati. Budući da je taj posao rukovodio pristav muzeja g. Purić, to je i njegova dužnost, da o iskapanju od g. 1896. izvijesti. Te godine je prekopano 900 m².

God. 1897. nije arheološko društvo imalo razpoloživih sredstava za iskapanje grobova, pa sam ja svojim troškom, tik uz prostor, koji je g. 1896. pretražen bio, prekopao 1050 m². Tom sam prilikom našao velik broj grobova, u kojima su bili sahranjeni isključivo samo spaljeni mrtvaci. U grobovima našli su se slijedeći prilozi:

1. Fragmenti crne nežežene urne u dubljini od 0·25 m.
2. Garište sa fragmentima raznih posuda, dub. 0·30 m.
3. Garište; u sredini fragmenti crvenkaste posude, dub. 0·30 m.
4. Kamenjem obložen grob, u dub. od 0·25 m. fragmenti raznih posuda; garište na grobu.
5. Fragmenti posude u dubljini od 0·30 m.
6. Kamenim pločama obložen grob od 1·20 m². u dublj. od 0·25 m., nad grobom kamena ploča. Nutarnja širina na 0·90 m. dubljine 0·40m., na dnu groba kameni tarac. U grobu bijahu slijedeći predmeti: a) lonac b) staklena flaša, c) posuda sa tri noge, d) zemljani tanjur, e) na garištu ostanci ugljena i novac iz doba cara Hadriana (117—138). Na njemu je s jedne strane Hadrianovo poprsje na desno okrenuto i napis HADRIANVS AVGVSTVS, s druge strane božica zdravlja, na lijevo okrenuta, koja hrani zmiju i drži u ruci žezlo, napis SALVS AVGVSTI COS III S. C. f) satrta urna i zdrobljena staklena suzna bočica, fragmenti bronsane fibule, g) fragmenti male posude, zdrobljeno staklo, kosti i pepeo.
7. Veliko garište u promjeru od 1 m., u dublj. od 0·30 m.; fragmenti posuda i kosti.
8. Garište u dublj. od 0·25 m.; usrijed garišta crvenkasta mala posuda, igla od bronsa, polovica modroga staklenoga nakita, lampa sa napisom STROBILI. posuda sa ručkom, satrti tanjur, zdjelica, staklena flašica sa ručkom.
9. Garište u dublj. od 0·25 m. sa fragmentima dvijuh posuda.
10. Nespaljene kosti valjda iz kasnijeg doba.
11. Grupa kamenja u dublj. od 0·20 m.; duljina 1·00 m., širina 0·50 m.
12. Garište, promijer 0·90, dublj. 0·25, fragmenti posuda.
13. Posuda sa ručkom u dublj. od 0·25 donji dio amphore, 0·50 m. visok; na dnu amphore staklena ornamentirana zdjela, široka 0·12, visoka 0·06 m., plavkaste boje; u toj zdjeli bila je smještena zemljana posuda, široka 0·08, vis. 0·06, U obim zdjelicama je bio pepeo i obgorjele kosti, dva zelena staklena nakita, a iznad njih igla od kosti, 0·19 duga i velika fibula od bronsa; uz vanjsku stijenu

amphore novaciz doba Klaudija I. (41—54.): s jedne strane poprsje na lijevo okrenuto sa napisom TI CLAVDIVS CAESAR AVG. P. M. TR. P. IMP., s druge strane božica slobode na desno okrenuta, koja drži u desnoj ruci kapu, a lijevu je ruku ispružila, napis LIBERTAS AVGVSTA S. C.

14. Fragmenti nežežene crne posude u srijed garišta, u dubljini od 0·30; čavli od željeza.

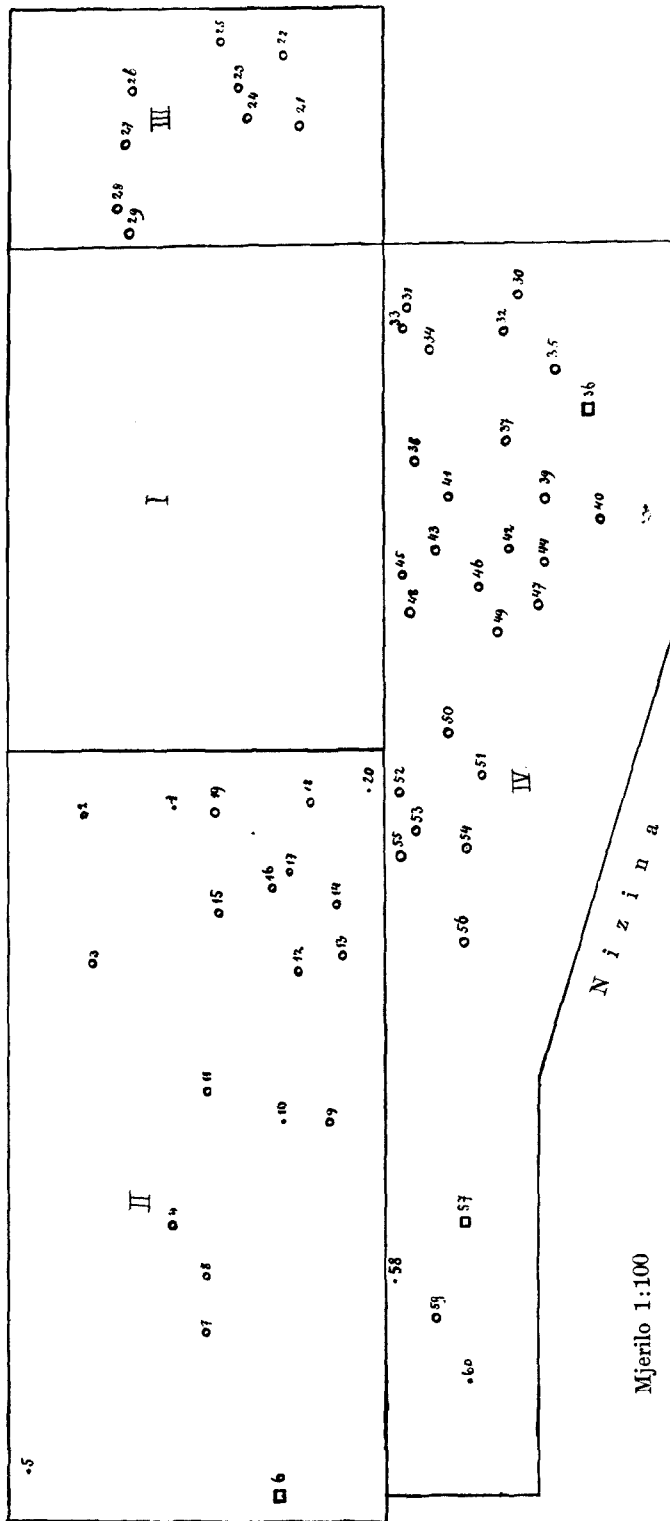
15. Fragmenti trijuh posuda, dublj. 0·25; staklena četverouglasta flaša sa ručkom, vis. 0·15 šir. 0·12; staklena čaša vis. 0·13, šir. 0·08; prijašnjoj slična čaša, vis. 0·09 šir 0·07; suzna bočica.

16. Posuda nežežena; u njoj manja crvena, obije satrte, mali lončić; dubljina 0·30 m.

17. Fragmenti od četiri posude u dublj. od 0·30; jedna satrta posuda na kamenu.

18. Fragmenti crvene posude sa dvije ručke, fibula, komad sulice ili noža.

19. U dublj. od 0·30 c. nežežena posuda usrijed velikogarišta.

Sl. 105. Nacrt iskapanja u stenjevačkom rimskom groblju.

I. prekopao u rujnu i listopadu 1896 prof. Purić na trošak hrv. arh. društva.
 II. " " u kolovozu 1897. župnik Ivančan o svomu trošku.
 III. prekopao u rujnu 1897. župnik Ivančan o svomu trošku.
 IV. " " u svibnju 1898. župnik Ivančan na trošak hrv. arh. društva.

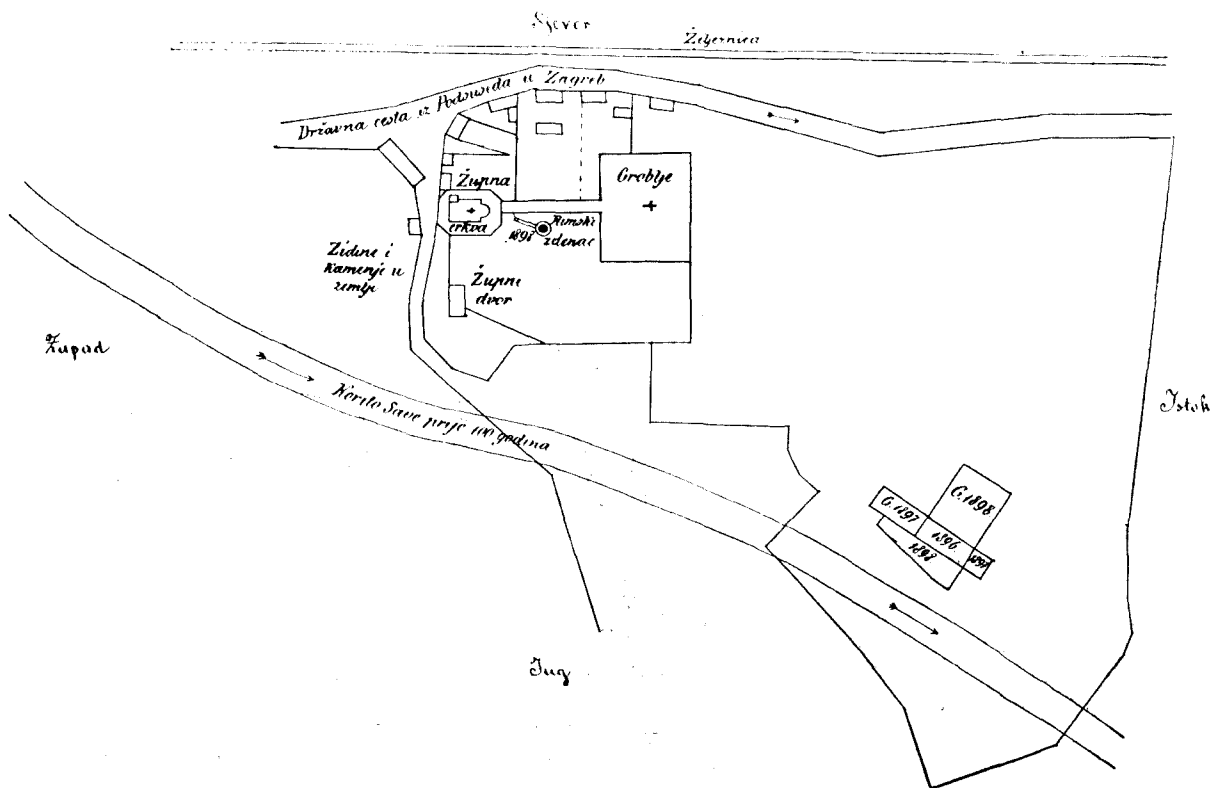
20. Staklena flašica.
21. Grob sastavljen od velikih ploča i taraca; počimlje u dublj. od 0·20 pa siže do 0·55; fragmenti posuda.
22. Grob u dublj. od 0·30 bez kamena, velika crna urna, crvenkasta zdjela, visoki zdrobljeni lonac, lampa sa napisom SATVRNI, druga lampa satrta.
23. Grob u dublj. od 0·35; satrta nežežena posuda.
24. U dublj. od 0·35 tarac zidanoga groba bez priloga i garišta.
25. Zidani grob u dublj. od 0·30; gornji dio rastrgan, tarac potpun, fragmenti posuda, prekinut nož.
26. Dublj. groba 0·30, naopako okrenuta zdjela i fragmenti manjih posuda.
27. Garište u dublj. od 0·40, fragmenti dvijuh posuda.
28. Grob u dublj. od 0·40, fragmenti crvene posude sa ručkom, crna urna naopako okrenuta, pod njom pepeo i obgorjele kosti.
29. Zidan grob u dublj. od 0·25 fragmenti trijuh posuda, tarac sa rimskim crijepom.
- Godine 1898. u svibnju nastavio sam iskapanja troškom hrv. arh. društva u Zagrebu, kojemu je poglavarstvo i zastupstvo glavnoga grada Zagreba u tu svrhu dopitalo potrebita sredstva. Prekopao sam na parceli 51/2 781 m²., a našli su se slijedeći prilozi:
30. Kamenim pločama popođen grob, 0·80 u kvadratu, u dublj. od 0·20, fragmenti posuda, garište prema istoku groba.
31. Garište u dubljini od 0·30, promjer 1 m., fragmenti dvijuh posuda, kosti.
32. Garište u dublj. od 0·30, promjer 1 m., fragmenti od 4 posude, 3 čavla, obgorjele kosti.
33. Garište, dublj. 0·35, promjer 0·70, fragmenti dvijuh posuda, kosti.
34. Garište, dublj. 0·30, promjer 0·65, lampa zdrobljena, ali potpuna; fragmenti trijuh posuda.
35. Garište, dublj. 0·30, promjer 0·80, fragmenti trijuh posuda, kosti.
36. Laporasta ploča u dublj. od 0·35, kvadratne forme, položena horizontalno; duljina i širina 0·70, na njoj niti garišta niti fragmenata od posuda.
37. Razbacano kamenje uz garište; fragmenti crne urne; nad garištem fibula cijela, a od druge fragmenti.
38. Garište od 1·05 promjera; dublj. 0·35, fragmenti posude, lampa satrta nepotpuna; šivaća igla od bronsa, komad u ognju rastopljena stakla.
39. Garište u dublj. od 0·25, promjer 0·70, fragmenti dvijuh posuda.
40. Crvena tučka uz garište u dublj. od 0·28 koso položena, vrat joj je zdrobljen, horizontalnim je crtama ornamentovana, usrijed garišta čavao.
41. Garište u dublj. od 0·30, fragmenti dvijuh posuda, kosti.
42. Garište u dublj. od 0·30, promjer 1·20, fragmenti trijuh posuda, fibula cijela i od druge fragmenti, mali željezni obruč.
43. Garište u dublj. od 0·25, promjer 0·70, fragmenti posude.
44. Garište u dublj. od 0·30, promjer 0·80, fragmenti trijuh posuda, kosti, čavao.

45. Garište, dublj. 0·35, promjer 0·80, crvena zdjela zdrobljena ali potpuna, fragmenti crne posude, stakleni modri nakit.

46. Garište, dublj. 0·30, promjer 0·70; uz garište dvije zdrobljene potpune posude, koso položene.

47. Garište, dublj. 0·30, promjer 0·70, crvena posuda, staklena čaša zdrobljena, nu potpuna.

48. Garište, dublj. 0·30, promjer 0·60, fragmenti crne posude, komad željeza u formi klamfe 0·05 dug, komad noža.

Sl. 106. Rimski ostanci u Stenjevcu. Nacrt.

49. Garište, dublj. 0·35, promjer 0·70, crvena zdjela, crvena tučka, dva čavla, cijela fibula, a od druge fragmenti, nakit iz zelenog stakla u formi gumba sa promjerom od 0·025.

50. Garište u dublj. od 0·25, promjer 0·80, fragmenti dvijuh posuda.

51. Garište u dublj. od 0·20, promjer 0·90, fragmenti dvijuh posuda, čavao, dvije zelenkaste staklene perle.

52. Garište u dublj. od 0·25, promjer 0·70, fragmenti dvijuh posuda.

53. Garište u dublj. od 0·30, promjer 0·90, fragmenti trijuh posuda.

54. U dublj. od 0·30 do 0·80 m. nađena je amphora, pokrivena rimskim crijepom; bila je raspiljena, ter je vrat sa ručkama naopako okrenut položen bio;

*

među pokrovcem i donjim dijelom amphore bila je položena tučka; u donjem dijelu amphore nalazila se staklena posuda, poklopljena staklenom zdjelicom, a puna kostiju i vode; nad ovom posudom bile su u amphori tri druge zemljane posude. Cijela je amphora bila obložena pepelom i ostancima ugljena, a nije bila kamenom obložena.

55. Garište u dublj. od 0'27, promjer 0'70, fragmenti crne posude; zdrobljena ornamentovana siva posuda, zdrobljena staklena čaša, fibula od bronsa.

56. Crvena mala posuda sa ručkom, i fragmenti druge posude.

57. U dublj. od 0'30 laporasta ploča kvadratne forme, 1'05 m. d. i š. horizontalno položena, fragmenti posuda.

58. Željezni nož nađen u dublj. od 0'30 m. bez garišta, stoga nije stalno da li je to rimski predmet.

59. U dublj. od 0'35 lonac i fragmenti druge posude.

60. Novac nađen osamljen (Hadrianus sa likom božice zdravlja na naličju).

U srpnju sam započeo kopanje na kat. parceli 4/2. između župne crkve i groblja, na prostoru, koji je prije 50 godina bio nadarbinski voćnjak. Na tom prostoru se je nalazilo mnoštvo lomljenjaka kamena i savskoga šljunka, a među njime sva sila fragmenata raznoga rimskoga posuđa, ali nijedan cijeli komad. Na tom prostoru naišao sam na temeljne zidove neke zgrade, pak otkopav temelje u duljini od 13 metara, našao sam pri kraju zida zdenac. Taj je zdenac sav bio zasut kamenom i zemljom, ali buduć sam nalazio i fragmenata rimskoga posudja, to sam sve dublje vadio materijal iz zdenca, dok nisam došao do vode. Buduć je voda počela tako silno izvirati, da ju nije moguće bilo niti sa pumpom toliko izvući, da bi se dublje čistiti dalo, to sam napustio daljni posao, nadajući se, da će se u kasnom ljetu za velike suše voda izgubiti. 23. rujna izčezla je sva voda iz zdenca, ter sam ga mogao do temelja pročistiti. Među kamenjem i muljem nalazilo se je sveudilj rimskoga crjepovlja, a na dnu je bio okov od zajimača. Donje temeljno kamenje složeno je bilo u obliku šesterokuta, a na tom temelju zidalo se dalje u okrug. Zdenac nije imao taraca. Širina mu je iznosila 1'10 m. dubljina 4'70 m.

Godine 1898. još sam dao na više mjesta za pokus kopati, i to na parceli br. 51/a u raznim smjerovima, ter se je svagdje nalazilo kamenje i crjepova od urna, ali sve sami fragmenti. Na tim je mjestima bilo rahlo tlo, pak je u prijašnje vrijeme, kada se je oralo, plug dublje u zemlju prodirao i uništavao urne. Na parceli br 4/2. iskopalo se do 100 graba za voćke, ter se je svagdje nalazilo kamenja i crjepovlja od urna, a u jednoj se našla i fibula od bronsa. U blizini župne crkve ter kuća u Stenjevcu nalazi se na sve strane veoma mnogo kamenja a i temeljnog zida, opeka i rimske ciglje za krovove, pak je nedvojbeno, da je ovdje bilo i rimsko mjesto. Prostor između župne crkve i glavne ceste, gdje sada do šest kuća sa pripadajućim gospodarskim zgradama stoji, prikriva bezdvojbeno još mnogo rimskih starina, ali te se naravno ne mogu iskopati.

Stenjevec, koji se danas na lijevoj obali Save nalazi, u rimsko se je doba po svoj prilici nalazio na desnoj, pak je to rimsko mjesto valjda ležalo na rimskom putu, koji je iz Ljubljane (Aemona) preko Gurkfelda (Neviodunum) uz Samobor, pa preko Stenjeveca vodio do Ščitarjeva, a odavle u Sisak. Osim toga je valjda i

preko Zagorja išao rimski put, koji se je kod Podsuseda sastajao s putem, koji je preko Stenjevecu vodio do Siska. Da je Stenjevec bio u rimsko doba na desnoj obali Save, ter da je u rimsko doba Sava tekla između današnje željezničke pruge i stenjevačkih brjegova, to dokazuje ta okolnost, što je sav taj prostor već u dubljini od 0'30 m. sam savski pijesak i šljunak, ter je i niveau zemljišta preko jednog metra niži od razine zemlje u samom mjestu Stenjevcu. U župi stenjevačkoj živi svakomu župljanu poznata tradicija, da je u staro doba Sava tik stenjevačkih brjegova tekla, ter da je u ono doba i župna crkva na brijegu bila, koji se i još danas „Cirkvišćem“ zove. Pošto se pozitivno znade, da je g. 1334. župna crkva stenjevačka bila na istom mjesu, gdje i danas stoji,¹ to bi se moglo pomišljati, da je Sava još prije 14. vijeka pod stenjevačkim brjegovima tekla. Ovu tradiciju potvrđuje listina od g. 1367. o diobi Nikole Thouta de Zomzed i Nikole sina Arlandova de Stenouch (Stenjevec), koja se nalazi u arhivu akademije.² Iz nje se jasno razabire, da kod Stenjevecu, i to na prostoru između glavne ceste (via antiqua — via magna que de Zagrabia iret versus Zomzed) i stenjevačkih brjegova, gdje se nalazi drveće jagnjedi (jegenye) g. 1367. opstojе Mlake, koje se izljevaju u Vrabčec potok. Ovaj prostor zove se još i danas „jegnedje“, a dotično mjesto povelje glasi ovako: — „de qua meta tenderet infra ad meridiem (t. j. spuštajući se sa brjegova) ad viam (poljski put) et transeundo ipsam viam usque Zredna mlaka et circa illam Mlakam super arborem jegenye crucesignatam metam erexissent et dehinc per medium ipsius Mlaka per continuas arbores jegenye vocatas crucesignatas tenendo semper medietatem ipsius Mlaka, nec usque dum ipsa Mlaka incideret in fluvium Wrabchech potoka, et per ipsum fluvium circumeundo ad partem orientalem curreret et perveniet ad metas possessionis nostre Wrabcha vocate..... perveniret ad predictam viam magnam, que de Zagrabia iret versus Zomzed et per ipsam viam per continuas metas vertitur ad occidentem et iret circa ecclesiam beate virginis predictam (Stenjevec).

Po tomu je opisu veoma vjerojatno, da se je g. 1367. pod brjegovima stenjevačkim zamuljivalo staro savsko korito, ali je još uvijek toliko vode bilo, da se je ta voda izlivala u Vrabčec potok. Danas su na tom prostoru njive, ter se ta rudina zove jegnedje, što dokazuje da su tamo nekoč jegnedi (jagnjedi) rasli, a znade se, da jagnjed samo u vlažnim nizinama raste. Pošto je osim toga odmah ispod humusa od 0'30—0'50 m. savski šljunak, to je lako shvatljivo, da je prostor, koji se je god. 1367. zamuljivao, 1000 godina prije bio savsko korito. Ovaj dokaz u savezu sa tradicijom župljana potvrđuje moju hipotezu, da je u rimsko doba Stenjevec bio na desnoj obali Save. Pošto je danas iskopinama nedvojbeno ustanovljeno, da je ovdje nekakova rimska naselbina opstojala, a buduće su sva ostala poznata rimska mjesta duž Save na desnoj obali bila, naro-

¹ Mon. Hist. Ep. Zagr. Tkalčić sv. II. str. 90.

² Ovu još neštampanu listinu priopćio mi je g. akademik I Tkalčić.

čito Ljubljana, Krško, Mokrice i Ščitarjevo, to je vjerojatno i naselbina u Stenjevcu na desnoj obali bila, jer bi inače bilo trebalo putem dvaputa Savu premostiti.

Sva je prilika, da je neki rimski put i Zagorjem prolazio, jer su kod Krapine nađeni rimski oltari, a i ja sam našao u Bistri torzo rimskoga kipa. Listine 13. i 14. vijeka na više mjesta spominju imena „*via antiqua, torda via*“ u Zagorju, a osobito je interesantno, da listina iz g. 1209¹ spominje, da je u okolici ovoj bio „*lapideus portus*“ na Savi, koji bez dvojbe također potiče iz rimskih vremena, jer se u srednjem vijeku kod nas nisu ceste i luke gradile. Taj put iz Zagorja sastajao se je valjda negdje kod Podsusjeda sa putem, koji je iz Ljubljane preko Nevioduna u Ščitarjevo i Sisak vidio.

Ne može se ustanoviti kakove vrste je ta rimska naselbina u Stenjevcu bila. Neke okolnosti dopuštaju hipotezu, da to nije bila tek *mutatio* ili *mansio*, nego neko veće mjesto. U kamenolomu u Vrapču, gdje se je lomio kamen za popravak stolne crkve, našlo se je rimskog klesarskog oruđa i oltar boga Silvana.² Na glavnom putu u Zagreb kod Kustošije nalazi se željezni križ, koji je usađen u kapitel starorimskog stupa, koji valjda potječe iz stenjevačke okolice, gdje je naselbina bila.

Predmeti, koji su nađeni u gore opisanim grobovima, osobito oni iz stakla, od kojih su neke forme veoma savršene, dokazuju, da je tu bilo i pučanstva boljih slojeva. Veličina mjesta se ne može opredijeliti, jer je moguće, da je Sava mijenjajući korito odnijela koji dio naselbine; u drugu ruku opet nije moguće pod sadanjom crkvom i kućama kopati, da se opredijele dimenzije naselbine. Kadgod se je u okolici crkve kopala zemlja za fundiranje koje nove zgrade, svaki put su se u prijašnje doba nalazile rimske opeke i rimski novci, ali sve se je to uslijed nemara izgubilo.

O samom imenu mjesta ne može se ništa stalno ustanoviti.

Doba opstanka rimske naselbine u Stenjevcu može se po dosada nađenim novcima računati od vremena Klaudija I. (41—54) pa do vremena Valentinijana I. (364—375), jer su se novci toga razdoblja uz urne ili na garištima grobova našli. Novci pronađeni prigodom iskapanja g. 1896. nisu mi poznati, jer prof. Purić, koji je to iskapanje rukovodio, još nije hrvatskom arheološkom društvu nikakva izvještaja podneo.

Ljudevit Ivančan.

¹ Mon. hist. Ep. Zagr. I. str. 18.

² Vjesnik n. s. I. str. 161.

IMENIK ZAREĐENIH U ZAGREBAČKOJ BISKUPIJI SREDINOM XIV. VIJEKA.

U mojoj se književnoj zbirci nalazi kus papira, dug 32 cm., a širok 12 cm., na kojem su upisani svi oni, koji su jednoga dana nepoznate godine zaređeni bili. Jedan je primio četvrti manji red (acolita), dočim su dvanajstorica zaređena za podđakone, jedanajst za đakone, a šest za svećenike; ukupno dakle tridesetorica.

Sudeć po oznaci rodnoga im mjesta (pridjevaka bo ne ima), svikolici biskupljani zagrebačke dieceze, koji su se u tadanjem zagrebačkom sjemeništu pripravljali za svećenički stalež. Za svećenike su zaređena i na duhovnu pastvu poslana samo šestorica, dočim su ostali: podđakoni i đakoni ostali jošte u sjemeništu na naucima. Prema toj vijesti u zagrebačkom je sjemeništu sredinom XIV. vijeka (ako u ovom imeniku i nije izrično godina upisana, to ga ipak po pismu moramo staviti u sredinu XIV. vijeka) bilo i učilo trideset do četrdeset pitomaca, što je doista za ono doba dosta znatan broj.

Pošto na pomenutom imeniku zaređenih ne ima potpisa, t. j. imena onoga biskupa, koji je redio, a niti se ne opaža traga, da je taj kus papira istrgnut bio iz kakove knjige ili matice zaređenih, scijenim, da se je njim služio samo onaj kanonik arcidakon, koji je prisustvovao ređenju i iz njega poimence prozivao dotičnike za pojedine sv. redove.

Nameće nam se jošte pitanje, je li u to doba bila u biskupiji knjiga matica, u koju bi se upisivalo, tko je, kada i po komu zaređen bio. Ako nam i nije poznata niti jedna knjiga matica starija od XVII. vijeka, to ipak možemo mirne duše ustvrditi, da je takovih knjiga bilo, pošto je potreba svake dieceze zahtjevala, da ima u jednu ruku točan popis svoga svećenstva, a u drugu, da bude na ravnanje biskupima glede reda kod podjeljivanja sv. redova. Jedino kada je biskup zaređio tuđega biskupljana, morao mu je dati svjedodžbu o tomu, kako to imamo primjer, kada je zagrebački biskup Augustin Kazoti 24. maja g. 1309., bivši tada u Budimu, po naročitu nalogu papinoga poklisara kardinala Gentilisa, zaređio tadanjega đakona varadinske biskupije Blaža, sina Jakova Stara, za svećenika, pa mu o tomu dao vlastoručno svjedočanstvo.

Spomenuvši tako u kratko, što sam scijenio, da je od potrebe bilo, priopćujem dotični imenik slijedećeg sadržaja:

Acolitandi:	Item Petrus de Gragena.
Item Nicolaus de Gragena.	Item Matheus de Vizoka.
	Item Paulus de Zinche.
Subdyaconandi:	Item Johannes de Bela.
Item Thomas de Also Lindwa.	Item Michael de Also Lindwa.

Item Nicolaus de Kaprunca.
 Item Stephanus de Soplunca.
 Item Blasius de Kemlek.
 Item Anthonius de Gradecz.
 Item Martinus de Ochin.
 Item Simon.

Item Valentinus Werzelce.
 Item Thomas de Vasmegureche.
 Item Georgius de Soplunca.
 Item Stephanus de N(M)egurechye.
 Item Anthonius de Ztresa.

Presbiterandi:

Dyaconandi:
 Item Benedictus de Ivanich.
 Item Andreas de Zethcha vel Zinche.
 Item Gallus de Cristalowcz.
 Item Paulus de Dwmbro.
 Item Benedictus de Soplunca.
 Item Martinus de Also Lindwa.

Item Thomas de Velika.
 Item Stephanus de eadem.
 Item Michael de Egerfalw
 Item Thomas de Meg.
 Item Dominicus de Terbothlnomna.
 Item Paulus de Zreda episcopali.

Ovo je doduše vrlo malen prilog za domaću našu crkvenu povjest, ali ipak je u toliko znamenit, što je od spomenika ove vrste dosele najstariji poznati primjerak.

Ivan Tkalčić.

IZVJEŠTAJ

četvrte glavne skupštine „Bihaća“, hrvatskog društva za iztraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu, u dvorani općinskog doma, dne 30. prosinca 1897.

Dnevni red: I. Izvještaj upraviteljstva o dosadašnjem društvenom radu. II. Izvještaj strukovnog odbora o znanstvenom društvenom radu. III. Izvještaj blagajnika o ekonomičnom stanju društva. IV. Izbor odstupajućih upravitelja. V. Slučajni predlozi.

Pošto je prema zahtjevima društvenoga pravilnika zakonit broj članova prisutan, predsjednik Msgr. Fr. Bulić otvara sjednicu, te pozivlje g. P. Ergovca, da vodi zapisnik.

Predsjednik predlaže, da se odobri bez čitanja zapisnik III. glavne skupštine, jer je bio tiskan i razdijeljen među članove. (Prima se).

I. Izvještaj uprave o dosadanjem društvenom radu.

Predsjednik Msgr. Bulić izreče slijedeću besjedu:

Štovana gospodo! Slavna skupštino!

Ovo je četvrti put, da se sastajete, da vas uprava izvjesti o stanju i radu našega društva kroz god. 1897., koje, hvala Bogu, uz vašu rodoljubnu požrtvovnost, uz priznanje i pripomoć domaćih vlasti i samoga visokoga ministarstva, uz rad strukovnog odbora, tiho i skromno, ali temeljito napreduje i radi, a financijalne mu se prilike sve to bolje razvijaju.

O društvenom radu imam čast izvjestiti, da je uprava ove godine svoj rad usredotočila, da dovrši započete iskopine u Klobučcu na Mirima u kaštelskom polju. Pri iskapanju i ove je godine općinsko upraviteljstvo K. Novoga pripomoglo prenašanjem vadenog materijala, što je bilo na veliku olakšicu društvu, te smo sada dvostruko zahvalni slavnoj općini i njezinom načelniku, a našem potpredsjedniku g. Šimetinu, a i susretljivosti g. Stj. Vuletina, što je dozvolio, da se preko njegova posjeda prelazi, te što je darovao nekoliko starih predmeta društvu. Društvo im ovijem izriče svoju najtopliju zahvalnost Potpunim pravom možemo reći, da je ovogodišnjim iskapanjem trogodišnji rad na ovoj točki bio okrunjen baš liepim uspjehom. Otkriće ove godine potvrđuje, kako dokazuje strukovni odbor, da su klobučke ruševine dio onoga krunskoga dvora

(curtis, villa regalis), koji je bio središtem posjeda hrvatskih vladara od Solina do Bihaća, što no se je već polovicom X. vijeka po svjedočanstvu Konstantina Porfirogeneta brojio među utvrđene gradove pokrštene Hrvatske. Sada nam je poznat čitav odio dvora točno u svim potankostima, tako da se prvobitno opredjeljenje pojedinih česti može ustanoviti. O tome će potanje izvjestiti strukovni odbor. Ali i van opsega otkritoga odjela krunskoga dvora otkrilo se je ostanaka zgrada domaćeg gospodarskog obrta, te je izvjesno, da se vladarski dvor protezao još dalje na sjever i istok, tako da je doslije otkopani dio samo čest cijele skupine zgrada. I o tomu pripuštam dalju riječ strukovnom odboru. Ovo je prvi spomenik ove vrste u opsegu negdašnje hrvatske kraljevine, a ni u drugim kulturnim zemljama nije naći potpuna uzorka krunskoga dvora tako sačuvana u cjelini i potankostima.

Dužnost nam je, da ovako važan spomenik sačuvamo onako, kako smo ga otkrili, u jednu ruku stoga, što je spomenik sam znamenit sa znanstvenoga gledišta, a u drugu, što stoji u savezu sa drugim skupinama zgrada, koje će se u buduće otkrivati. U tom će smislu strukovni odbor, pošto je ovo pitanje svestrano uzeo u pretresivanje, podastrijeti slavnoj skupštini obrazložen predlog. Tim će podjedno biti i riješeno pitanje o otkupu zemljišta, na koje je III. glavna skupština upravu ovlastila bila.

Čast mi je priopćiti otkriće, koje se usko tiče našega društva, a još se tješnije odnosi na naše istraživanje u kaštelskom polju. Pozuata je predaja, da je jedan dio dekorativnih česti lijepog portala trogirске stolne crkve donešen iz ruševina bihaćkoga polja i da je već strukovni odbor istaknuo nagadanje, da dva mala stupića, umetnuta u portal, potječu baš iz ruševina krunskoga dvora na Mirima. Gospodin Ćiril Iveković, namjesnički arhitekt i naš član, priopćio je strukovnomu odboru, da je u pročelju trogirске stolne crkve našao više ulomaka od tih stupića, izrađenih u polureliefu, upotrebljenih kao prosto gradivo, te obećao, da će u svoje vrijeme društvu

dostaviti izvještaj o istomu otkriću i o savezu sa spomenicima, otkritim u Bihaću. On dapače ne isključuje veliku vjerojatnost, da se stupići u Trogiru i po izradbi i po dobu slažu sa arhitektonskim dekorativnim ulomcima, već otkritim u krunskom dvoru klobučkom, osobito sa nadvratnikom, koji je bio objelodanjen već u II. izvještaju na tabl. II. 2, a bilo o njemu govora u III. izvještaju str. 15.

Glede književnog rada osim već upućenih arhivalnih istraživača spomenuti nam je, da je uprava svoj III. izvještaj ustupila na objelodanjenje „Vjesniku hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu“, te su ga u posebnom otisku članovi već primili. Cijela oprema najljepše odgovara znanstvenim zahtjevima. Društvo pak, izim što je na korist materijalnoj, postiglo je, da društveni rad prodiere u šire krugove i da je činom postignut najljepši sporazumak sa arheološkim društvom u Zagrebu. Gosp. Josip Wittasek pako, vlasnik tiskare C. Albrechta u Zagrebu, darovao je našem društvu papir, separatnu štampu i broširanje od 300 otisaka III. izvještaja. Upraviteljstvo mu je već zahvalilo, a budi mu i ovdje izrečena najtoplija zahvalnost.

Glavni je izvjestitelj strukovnog odbora započeo istraživanje o našim umjetnim i povjesnim spomenicima u Mlecima, te je već upravi podastro opširan izvještaj o hrvatskim spomenicima u ovom gradu. Uprava će se pobrinuti, da taj izvještaj bude objelodanjen bez troška sa strane društva, ali ipak tako, da društvenim članovima nabava eventualno bude olakoćena. Dakako da će se u tomu u osobiti obzir uzeti starohrvatski spomenici, kao n. pr. krstionica župana Višeslava, spljetski brevir od g. 1291 i narodna hrvatska crkva sv. Jurja i Trifuna „degli Schiavoni“. Strukovni se odbor uz to pobrinuo, da se ostanci krunskog dvora u Klobučcu istraže sa arhitektonskog gledišta, da otkriće bude proučeno i s toga gledišta. Radostan sam, što ćete, štovana gospodo, već danas čuti majstorski izvještaj namjesničkog arhitekta gosp. Ćirila Ivekovića, koji je po mojem skromnom mnijenju prvi pojav u našoj znanstvenoj literaturi, te zaslužuje najveće uvaženje. Tako je našem društvu pristupila u kolo istraživača najkompetentnija strukovnjačka sila, te smo zahvalni veleuč. gosp. arhitektu Ivekoviću, što nas je svojom pripomoći počastio.

Kako s početka rekoh, naše se društvo nalazi u povoljnim financijskim prilikama, kako će

to gospoda članovi najbolje razabrati iz izvještaja blagajnikova. Dok ne budemo baš na dobru temelju glede ekonomije, ne ćemo poduzimati nikakvih velikih poduzeća, ni baciti se u nedogledna istraživanja. Članovi imaju povjerenja, te prilično uplaćuju, vlasti nas podupiru, a tako društvo napreduje.

Visoko ministarstvo za bogoštovlje i nastavu podijelilo je društvu ove god. 1897. potporu od 500 for., a obećalo istu svotu za godine 1898. i 1899. Visoki zemaljski dalmatinski odbor podijelio potporu od for. 200, hrvatska vlada for. 100, a slavni magistrat grada Zagreba for. 200. Općine spljetska i imoska upisaše se kao članovi utemeljitelji svotom od for. 25, a općina je hvarska darovala iznos od for. 10. Svim ovim vlastima upraviteljstvo je izrazilo svoju zahvalnost ali je pristojno, da i skupština to isto učini, te vas s toga pozivljem, da to posvjedočite dignuvši se.

Ove godine naše je društvo izgubilo tri člana utemeljitelja, naime: Dragutina Neureitera u Pragu, dr. Josipa Benevola u Novome, Don Lovru Milovića, župnika u Trilju i člana godišnjega učiteljicu Mariju Borošić u Hrvatskoj. Pozivljem vas gospodo, da im ustavši uskliknemo „Slava!“

II. Izvještaj strukovnog odbora o znanstvenom društvenom radu.

1. Gosp. tehnički odbornik čita svoj izvještaj o iskopinama.

Dnevnik iskapanja društva „Bihaća“ kod sv. Petra od Klobučca, od 23. kolovoza do 11. rujna 1897., nadziranih od Pavla Ergovca.

Dne 23. kolovoza t. g., naše je društvo nastavilo otkapanje starodrevnih hrvatskih spomenika, započeto i nastavljeno minulih dviju godina kod sv. Petra od Klobuka u Kaštelanskom polju.¹

Pošto već god. 1896. bijahu pročišćeni odjeli zgrade, označeni brojevima IX., IX¹, X. i X.¹, ove se je godine ograničilo na potpuno iskapanje odjela, označenih brojevima: XI, XII, XIII i XIV. Ponajprije se je društvenom potporom prevezao sav prošle godine preostali materijal na nasip nove obale Novske. Kašnje se je nastavila radnja u XI. odjelu, gdje se je otkrio zid, G² G³ smjerom istočno-zapadnim, dug 360 m., debeo 045 m., porušen skoro do temelja; udaljen od gornjih sučelice položenih vrata i 500 m. Taj je zid lane bio nevidljiv, pošto je bio tada još zasut velikom gomilom kamenja; pravilnost njegove izradbe odaje, da je

¹ Sr. nacrtu u prijaznijim izvještajima.

pripadao porušenim zidovima, kojih temelje otkopavamo. Ove je godine prebran posve i XII. odio, gdje se je našao i ulomak grčkog natpisa iz prastarog doba prije Krista, novi dokaz grčkih kolonija u starom Sicum-u¹ Ovdje je ponovno otkrit skup raskopanog mozaika iste vrste kao lanjski.

Za tim je ogoljen sjeverni dio odjela X. do visine opstojećih zidova, te pošto bijaše prebrana i prekopana sva unutarlost, iznešen je sav materijal na obližnju ledinu. Da se postigne postavljani cilj, otkopale su se u odjelu XIV. naslage svakovrsnog materijala: kupovi krupnijeg kamenja gomile sitnijeg, građevnih ulomaka itd. Kao i u gore opisanim odjelima zgrade, također i u ovome uz mnogo staro četverouglasto kamenje, ulomke pragova, stupova, itd., naišlo se na zid F³ F⁴, udaljen od sjevernog vanjskog 8.50 m., u pravcu od istoka prema zapadu. Taj je zid dug 7.10 m., debeo 0.50 m., a visok nad razom zemlje 0.50 m.

Dio sjevernog pročelnog zida, od C¹ do C², bio je također do najposljednjeg doba zasut gomilom kamenja, a sada je otkopan i vidljiv, te odaje veličinu negda opstojavšeg „klobučkog dvora“, sa sjevernim pročeljem, dugim kakovih 28 met.

Do istočnog vanjskog zida odjelâ: XI i XII, izvana pod gomilom, koja zapremaše kakovih 50 m² površine, nađen je ostanak zida S¹ istosmjernan sa gore spomenutim, udaljen od istog 0.90 m., debeo 0.45 m., visok nad zemljom 0.20 m. Da li taj zidić i dalje prema sjeveru slijedi, ne može se sigurno ustvrditi, pošto se nad njim nahodi tarac debeo 0.20 m., a visok nad površinom ledine Vuletin 0.60 m. Nad ovim taracom nahodi se polovina ploče vinskog tijeska, udaljena od zida D D¹, 5.05 m.; promjer ove kamene ploče jest 1.68 m., debljina 0.32 m., okružni obrub mjeri 0.13 m., širina kanalića je 0.07 m., a dubina istog 0.10 m. Luknja, gdje istjecaaše tekućina, obraćena je prema sjeveru; ona luknja je široka pri vrhu 0.04 m., pri dnu 0.12. Kod ove je ploče najzanimljivije oblik i smjer vijugastih kanalića, koji od središta teku prema glavnom okružnom kanalu. Ovi su kanalići bez dvojbe oklesani, da vino može brže otjecati. Iz toga postaje vjerojatno, da je uz odjele XI i XII na istoku opstojala dosad nepoznata gospodarska zgrada.

Tim se dovršilo na zemljištu baštiničâ pok. Stjepana Katalinića, otkapanje glavnog dijela hr-

vatskog vladarskog dvora. Kako se je već prošle godine predvidalo i slavnoj skupštini priopćilo bilo, ovog se ljeta otkriše u istinu važni ostanci i starinski predmeti u neposrednoj blizini Klobučca. Sinovi Stjepana Vuletina 50 m. na sjevero-istok od našeg gore opisanog dvora krčeći 1.00 m. pod površinom vlastitu zemlju, otkopaše 4 groba. Od ovih bijahu 2 velika presvodena, a 2 mala jednostavna, svi položeni od sjevera k jugu. U većima bijahu kosturi odrasle čeljadi, u manjima pako dječaka. Unutar nadoše starih novaca, kojima je rda izbrisala sve oznake. Uz ove grobove nadoše i 2 starinske željezne motike, čudnovata oblika. Isti Vuletini krčeći dalje prema jugu ovih grobova, na istok od Klobučca kakovih 40 m. otkriše temelje zida smjerom istočno-zapadnim u duljini od 18 m., odakle se pravokutno zakretaše prema jugu, tako sa istočne, kako sa zapadne strane kojih 10 m. Sa južne strane ne nadoše četvrti zid, kako je bilo za željeti, da se upotpuni oblik ove zgrade. Skoro u središtu ovih temelja opstojaše velika gomila raznovrsnog kamenja, a kad ovo razčistiše do nivoa krčevine, nadoše pod istim u suho-zidu kamenitu ploču, koja je po poznijoj udesbi služila u gospodarske svrhe, t. j. za ploču turnja od vina, a prvobitna namjena iste bijaše, da služi kao poklopac rimskog groba. Na njoj je bio basrelief i sada otklesan napis. Lice ove ploče mjeri 1 m². U gore spomenutoj gomili nadoše također i jedno kolo maslinskog žrvnja u promjeru 0.87 m., debelo 0.25 m., poput lane u vladarskom dvoru nadenoga.

Prema jugo-zapadu od ovih ruševina prošle godine su otkriti ostanci četvorinaste kućice, građene u suho-zid, sa takovom nutarnjom rasporedbom, da je jedino mogla biti stajom domaće životinje.

Također na „Miru“ Ivana Milostića rečenog Banovac, do 50 m. sjevero-zapadno od krunskoga dvora, našlo se je prigodom prvog krčenja starinskih grobova, a južno-istočno od naših glavnih iskopina, udaljeno od klobučkog dvora do 200 metara, a na zemljištu braće Mirić prigodom prvog krčenja nadoše se komadi olovne vodovodne cijevi; dokaz, da je tu nekoč i vodovod opstojao.

Radilo se je ukupno 15 dana sa ukupno 131 radnikom, a preveženo je kamenja društvenim troškom do 50.0 m³.

Gosp. P. Ergovac čita izvještaj glavnog izjestitelja strukovnog odbora prof. Dra L. Jelića.

¹ Sr. Bull. dalm. XX. (1897.), str. 187.

Slavna skupštino!

Pošto se ovogodišnjim iskopavanjem postiglo, da je zgrada, što ju u Mirima otkopavamo, tako pročišćena, te nam pruža potpunu cjelinu, strukovni je odbor zamolio veleučenog g. Ć. Ivekovića, namjesničkoga arhitekta, da bi zgradu pregledao s graditeljsko-povjesnog gledišta. Veleučeni se je gospodin najvećom susretljivošću odazvao našoj molbi, te dostavio slijedeću studiju, popraćenu majstorskim slikama uz uspjeti pokušaj obnobljenja krunskoga dvora.

A) Izvještaj veleučenoga g. Ć. Ivekovića o krunskom dvoru u Klobučcu.

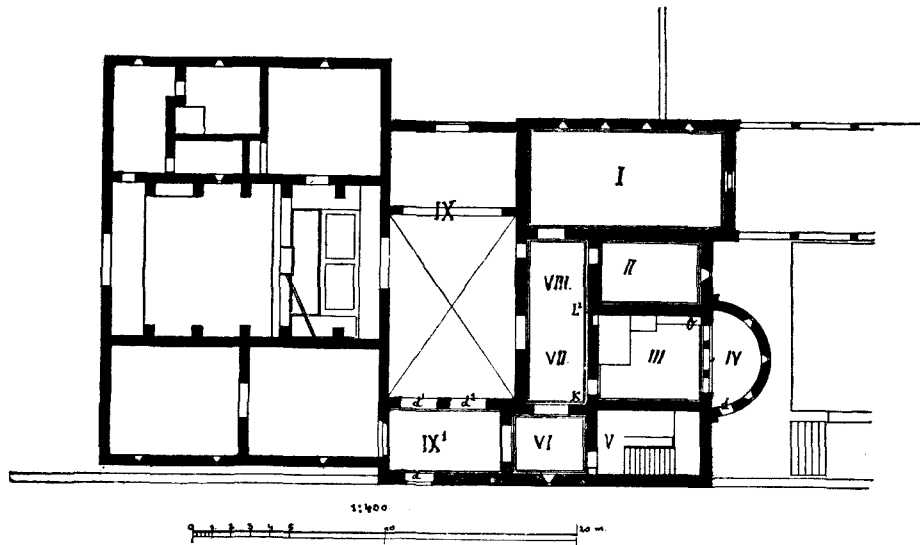
Slavni odbore! Odazivljuć se želji Vašega društva, baš mi je milo, što je meni povjereua

Opći oblik dvora.

Dosele otkriti dio zgrade predstavlja, što se tlorisa tiče, u sebi savršenu cjelinu, koja se dijeli na dva odjela.

Pročelje je bilo na zapadnoj strani, a glavni ulaz stoji točno u sredini (IX¹). Dočim se predvraće ima još otkriti, glavna su vrata *d* vodila u predvorje prema istoku sa dva velika otvora *d*¹ *d*². Ti su otvori bili zidani krasno tesanim velikim bijelim balvanima, od kojih se na jednom opaža uklesana spona. Solidnost perimetralnih zidova ovoga predvorja daje zaključiti, da su morali nositi barem još jedan pod.

Predvorju na istok otvara se veliki prostor (IX), dug 17·50 m., a 8·35 m. širok, dakle povr-

Sl. 107. Tloris prizemlja krunskog dvora u Klobučcu. (Restauracija arhitekta Ć. Ivekovića.)

časna zadaća, da ispitam sretno otkriće u kaštelskom polju, koje je zaista velika stečevina na povjesno-kulturnom polju. Da je klobučka zgrada, što ju društvo „Bihać“ otkopava, doista krunski dvor iz starijeg sredovječnog doba, kako je to već usuprot protivne predaje, koja je gojevala za samostan sv. Petra pronicavo uvidio glavni izvjestitelj (sr. III. izvještaj „Bihaća“ Vjesnik n. s. II. str. 50 i dalje), o tom me je osvjedočio pogled samih ruševina i uvid gradiva, podastrtog mi od toga slavnoga odbora, osobito izvještaj g. Ergovca i profesora Jelića. Meni se je po tom ograničiti samo na onaj dio, koji još nije iscrpivo obraden bio, te pošto ruševine pružaju dovoljno pozitivnih podataka, pokušati restauraciju čitavog zdanja.

šine 146·12 m²., koji po svojoj veličini daje zaključiti, da je bio otvoreno dvorište.

Predvorje i dvorište dijele ovaj skup u dva odjela, od kojih je sjeverni, kao što je već potanje opisano bilo (sr. Izvještaj III. skupšine „Bihaća“; Vjesnik n. s. str. 143. i dalje), rabio u gospodarske svrhe, dočim je južni služio za obitavanje. Obadva su dijela zgrade općila sa predvorjem i dvorištem sa više otvora. Sjeverni odjel, t. j. gospodarsvena zgrada, bio je samo prizeman, dočim južni dio bijaše na jedan pod, kako to dokazuje debljina zidova. Zidovi južnog odjela su 0·80 m. debeli, dočim debljina zidova sjevernog odjela iznosi samo 0·60 m.

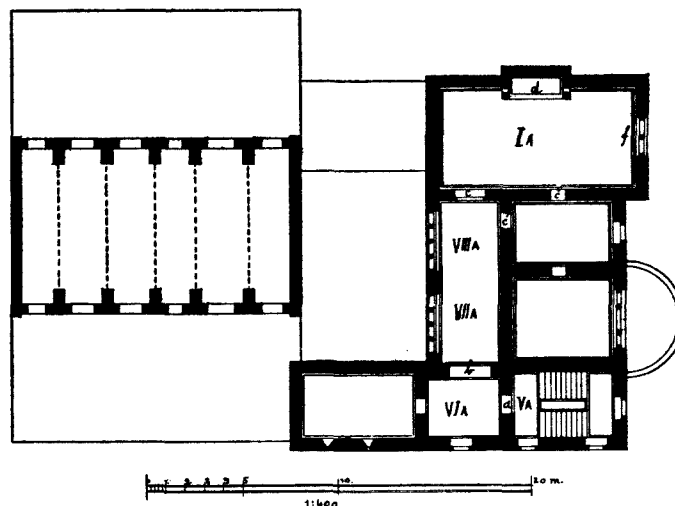
Po ovim podacima već je općeniti oblik zgrade jasan, tako da obnova ne pruža nikakvih poteškoća. (Sl. 107—109.)

Prizemlje južnoga odjela (sl. 107.)

Dočim su nam oblik i opredjeljenje sjevernog odjela u opće, kao što i pojedinih mu prostorija više ili manje izvjesno poznati, nije tako sa južnim odjelom, koji moramo nešto potanje ispitati. Južni odjel sadržavao je šest velikih prostorija u prizemlju, od kojih nekima već možemo označiti prvobitno opredjeljenje ili po položaju ili po ostancima. Veliko predsoblje (VI, VII i VIII) teče usporedno sa dvorištem i predvorjem, te sastoji od dva nejednaka dijela. Manji dio (VI) stražarnica, općaše sa predvorjem (IX¹) predsobljem (VII, VIII) i stubištem (V), tako da je stražar istodobno imao pred očima predvorje (X¹) i ulaz na prvi pod (V). Predsoblje je zaglavlj-

ključuje, da su bile uzidane (sl. 111.). Praonice su bile sastavljene tako, da ih je rastavljao 0.23 met. širok predjelak; na svakom predjelku je kvadratna udubina a , b od 0.19 m², za pričvršćenje stupića, na kojima je počivala polica. Ove su praonice služile za pranje kuhinjskoga posuđa.

Apsida na strani IV. je kašnje dograđena prostoriji III. Temelj joj je plići nego li drugih zidova, konstrukcija je lošija, a uz to krajevi nijesu zaglavljeni, nego samo prislonjeni uz zidove, te su i ostanci ove apsida najlošije sačuvani. Stoga se ovaj okrugli zid ne smije uzeti kao apsida izravno sa zgradom podignuta, nego kao pozni dogradak, koji je najprije služio kao uporište shoda gornjega poda. Kada je taj polukružni dogradak dograđen, u izvornom ravnom

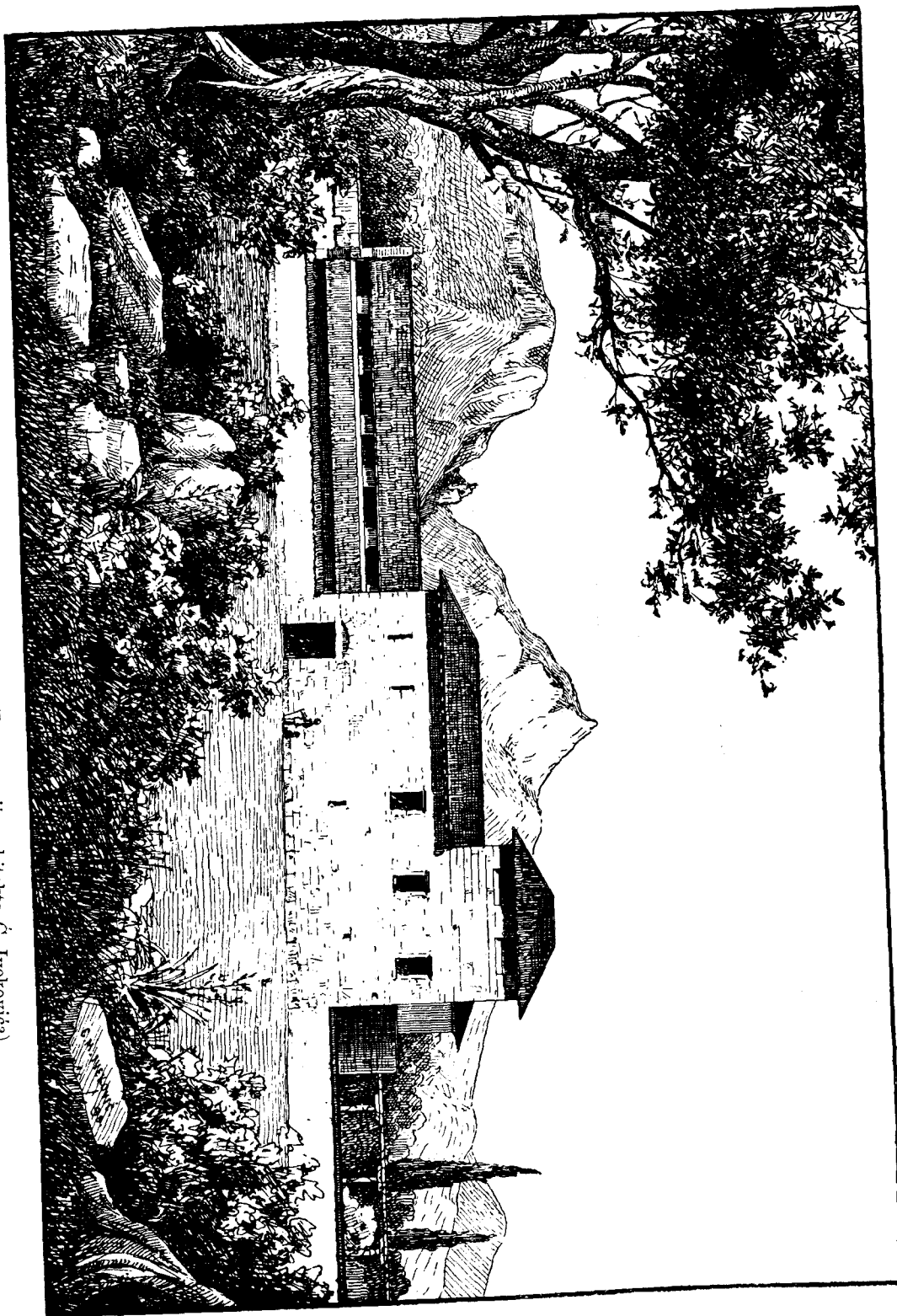
Sl. 108. Tloris prvoga poda krunskog dvora u Klobučcu. (Restauracija arhitekta Ć. Ivekovića).

valo 1.85 m. širokim velikim otvorom u veliku dvoranu (I), koja je na istočnoj strani ravno od sješana prozorčića, 0.80 m. visoka, 0.15 široka. (Sl. 110). U perimetralnim zidovima ne opaža se tragova bud kakovoj dekoraciji. Velika sjajnost ove dvorane daje zaključiti, da je ona služila za sakupljanje dvora (blagovaonica?)

Od dviju drugih dvorana (II i III+IV) jedna je morala služiti kao kuhinja, a toj svrsi najviše odgovara dvorana III + IV, koja je neposredno općila sa vrtnim vratašćima d , i u kojoj su se našli komadi kuhinjske porabe. Zanimivo je, da im se поблиže oblik opiše. To su praonice, tri na broju, svaka po prilici 1.20 duga, 0.30 m. široka i 1.15 m. duboka. Isklesane su u bijelom vapnencu, samo s jedne strane izrađene, a po tomu se za-

zidu napravljen je 4.50 m. širok veliki otvor, a gornji se zid podupro sa dva velika kamena balvana. Da se ovi pričvršte napravljen je podgradak, a u tomu su dvije kvadratne rupe, u kojima su bili nasadeni oni balvani. Uzme li se u obzir prvobitni kvadratni oblik ove prostorije, onda je u nutrnjem čošku K L² O po svoj prilici bilo veliko otvoreno ognjište, kojemu se dimnjak dizao uz zid predsoblja (VII, VIII). Prostorija do kuhinje (II) mogla je služiti u razne svrhe; svakako je čudno, da ne opći s kuhinjom, nego samo s predsobljem, te je stoga po svoj prilici služila za obitavanje.

Visina je čitavog prizemlja od tla do stropa bila 3.55 m., što nam i mimo ostaloga ođaje monumetalnost zgrade.

Sl. 109. Krunski dvor u Ključu sa zapada. (Restauracija arhitekta Č. Ivekovića).

Gornji pod južnog odjela (sl. 108.)

Rekosmo već, da je samo južni odjel imao gornji pod. Na pod su vodile stube u prostoriji V, te su dospjevale u veliko predsoblje (VI A VII A, VIIIA), što je mećalo u pojedine odaje. To predsoblje je bilo na galeriju, te je sjeverna strana, gledajuća na dvorište, bila otvorena na 0·13—0·16 m. debele stupiće, od kojih se dosta ulomaka našlo među ruševinama. G. prof. Jelić me je upozorio, da ulomak na obje strane dekorovanog kamenog oprsnika, koji se sprvine smatrao opistografnim napisom (sr. II. Izvještaj „Bihaća“, str. 18. T. II br. 3) nije drugo nego čest kamene ploče, izložene gledanju na obje strane, urešene zato plitkom rezbarijom na ljsuke na licu i poličju, te da najvjerojatnije pripada međustupovlju ove galerije. Ulomak je nađen među ruševinama dvorišta IX. G. 1897. otkrio se i drugi veći ulomak jednako dekorovan, te s toga to nagađanje ima pozitivne podloge, a potkrijepljeno je i time, što u ostalim stranama zgrade nema mjesta, gdje bi inače na obje strane dekorovani oprsnik mogao pristati.

Od odaja gornjega poda još se na sreću drže neki ostanci zidova velike dvorane (IA) i stubišta (VA) tako, da su nam ključem i za obnovu cijele zgrade. (Sl. 109.)

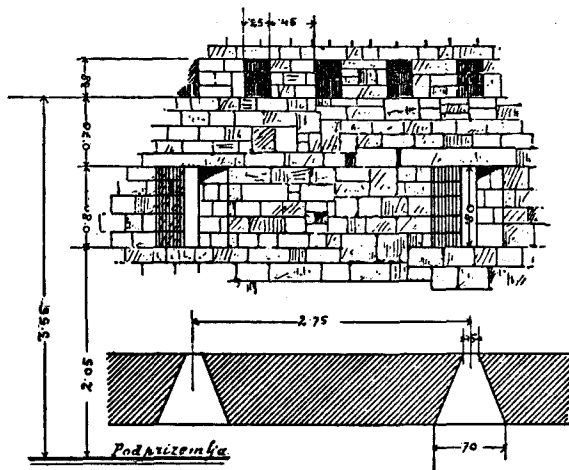
Velika dvorana (IA) odgovara veličinom točno dvorani ispod nje do odskoka zida na svakoj strani, koji iznaša baš 0·10 m. Veličina je dakle $12·90 + 0·20 \times 6·50 + 0·20$ m. = $87·77$ m². Po vidim tragovima može se zaključiti, da je dvorana bila kao takova jedna u cjelini, a ne pregrađena. Ulaz u tu dvoranu morao je biti iz predsoblja (VIII A) sa zapadne strane, i to u velikom obliku, sudeći po odgovarajućem otvoru u prizemlju (VIII). Po rasporedu opstojećih zidova ostaju samo dvije strane, istočna i južna kao udesne za prozore.

Na istočnom zidu, sudeć po razizemlju, gdje su bili namješteni prozorčići $0·15 \times 0·80$ m. i to

četiri na broju, morali bi odgovarati i otvori u dvorani na prvom podu. Nu na spoljašnjem licu zida u *d*, u duljini od 4·20 m. od jugo-istočnoga kuta, nalaze se ostanci vani stršećeg 0·50 m. debelog zidića sa sada vidljivim odskokom od 0·60 m., kojemu nema traga u uzmetu razizemlja. On dakle pripada samostalnoj građi prvoga poda, koja nije mogla služiti nego li za shod ili za kamin. Sudeći po radi, istovjetnoj sa zidom u prizemlju, taj odskok nije mogao služiti za potporu shoda s tehničkih razloga. Bio bi naime po konstrukciji preslab, da nosi shod ili samostalnu težinu, dočim za kamin, koji bi bio dio ostalog zida, odgovarao bi svojoj svrsi. A da je baš doista ovdje stajao kamin za grijanje ove velike dvorane, potvrđuje još vidljivi trag izdupka u *d* na nutarnjoj strani zida. Taj kamin zapremao

je sredinu dvorane tako, da je istočna strana bila simetrično razdijeljenja u tri odjela: sam kamin bi naime zapremao sredinu za 4·50 m., dočim ostala dva pobočna dijela iznašaju svaki po 4·30 m. I tako je kamin zapremao mjesto odgovarajuće dvojim prozorima u prizemlju, te valjda još sa svake strane imao po jedan prozorčić

Za rasvjetu cijele ove velike dvorane dakako da ova dva prozorčića nijesu do-

Sl. 110. Prozorčić dvorane I. i otvori za grede prvoga sprata.

voljna bila. S toga je na južnoj strani morao biti jedan oveci ili više omanjih otvora. To potvrđuju arhitektonski sitni ulomci, nađeni na mjestu, po kojima se izvjesno može rekonstruirati biforni ili triforni prozor.

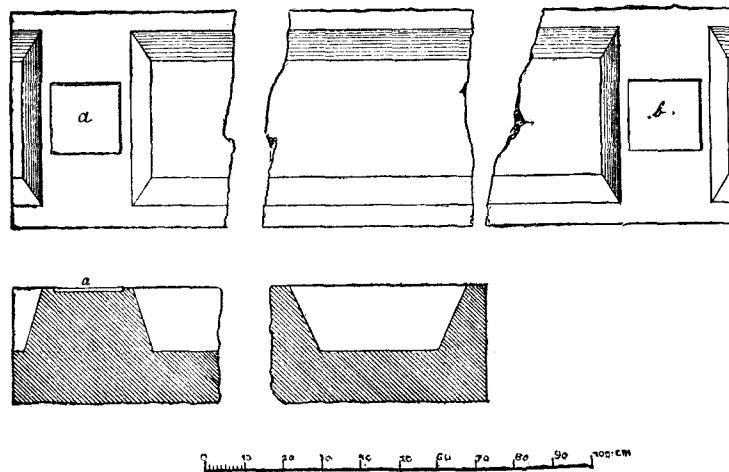
O samoj arhitektonskoj dekoraciji dvorane može se prilično točan zaključak stvoriti, uzmu li se u obzir na mjestu nađeni ostanci, koji se na prvi pogled dijele na tri skupine: vrata, kamin i južni prozor. Najznamenitija skupina su ostanci vrata, naime nadvratnik i ulomci pobočnih pragova. Sam nadvratnik bio je već opisan i naslikan (sr. II. izvještaj „Bihaća“ str. 17. Tab II., sl. 2). Da je ovaj nadvratnik pripadao vratima na prvom podu, a ne na prizemlju, dokazuje njegova širina od 0·56 m., koja odgovara debljini

zida na prozoru od 0·60 m, dočim debljina zida u prizemlju iznosi 0·70 m., a sa žbukom na obje strane 0·76.

Nadvratnik nam sam odaje čitavi namještaj vrata. Urešeno lice sa monogramom Krstovim u sredini, gledalo u predsoblje. Dvije vratnice sa okomitim stožerima otva ale su se unutra, dočim je sprijeda visio zastor o šibiki, pričvršćenju na dvije kuke, kojima se vide rupe posred visine nadvratnika. Vrhovi pobočnih pragova završivali su krasnim kapitelima u plitkoj plohozrezbi. (Sl. 112. i 113.)

Bifora f. na južnoj strani na spoljašnjem licu bila je rasterećena s lijepim punim lukom, dočim stupić, 0·15 m. debeo, podupiraše blazinju (pulvinus), na kojoj počivaše gornji prag prozora. Gornji je prag morao biti od jednog komada i zaglavljen u

dratni metar kao maksimalno opterećenje. Ovi su podaci osobito s toga gledišta važni, jer nam daju točnu sliku konstrukcija cijele zgrade, neobično velike vještine graditelja, koji je umio, da na relativno tanke zidove udesi tako čvrstu konstrukciju. Da se je htio razmjerni efekat postići svodom, morali bi se, uvaživ veliki razmak zidova od 6·50 m., zidovi učiniti tri puta tako debeli, nego što jesu. Tako je graditelj ovoga dvora postigao samo sa drvetom ono, što bi moderni tehničar sa željezom jedva postignuti mogao. Vidi se, da se u ono doba nije drvo štedilo kao danas. Uvaživ toliku solidnost tavana, mora se zaključiti, da je pod cijele dvorane bio obložen mozaikom, kojega su se ostanci iskopali među ruševinama ove i susjednih dvorana.

Sl. 111. Kamene kuhinjske praonice iz dvorane III + IV klobučkog dvora.

zid na oba kraja, jer je stupić bio preslab, da podnese sav teret raspolovljenog praga i teret zida nad njim. Kaminu bi odgovarali ostali arhitektonski ulomci, debeli kao stupovi. Ova sjajno dekorovana dvorana najprije da je služila kao vladareva primaonica.

Strop gornjeg poda.

Konstrukcija stropova je bila najsolidnija što se može pomisliti i u takovim razmjerima, da bi se svaki moderni tehničar ustručavao tako solidno graditi. Grede su prvoga sprata bile 0·24 — 0·38 m. jake, u razmaku od sredine do sredine 0·70 m. (sl. 110.), tako da je strop bio u stanju, da podnosi teret od 3.000 kg. na svaki kvadratni metar. Da se shvati čvrstoća te konstrukcije, dosta budi pomenuti, da se obično uzimlje 300 klg. na kva-

Da je čitavi dvor bio isto tako solidno gradjen, imamo dokaz u stubištu. Stubište je bilo smješteno na jugozapadnom kraju dvora, naime u prostoriji V, kojoj ugao još sada tako rekuć za dvije trećine visine strši, naime do 10·00 m. Zidovi prizemlja i prvoga sprata imaju istu debljinu od 0·70 m., što se drugdje ne opaža.

Ova prostorija prezerala je za jedan kat ostale odjele u visini, kao što dokazuje postojeća visina, jer se je najgornji zid drugoga poda, koji je bio za 0·10 m. tanji od donjega, srušio. To je bila ugaona kula tančica, koja je u donjem dijelu sadržavala stubište, a u gornjem shod, po svoj prilici pobočno rastvoreno, a s laganim krovom, od kojega je pucao pogled na sve ravno kaštelsko polje, ili bolje, od sv. Ilije sve do Klisa i Stobreča.

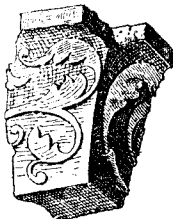
Konstruktura stuba razabire se po tragovima u zidu. Bilo je to dvokrilno drveno stubište sa počivalištem u sredini. Gornji dio rupa za tramove počivališta odgovara točno polovini visine sprata, t. j. $\frac{3.55 + 0.38}{2} = 1.95$ m. Uzme li se kao

visina svake stube po 0.15 m., a u svakom krilu po 13 stuba, to iznosi visina 26×0.15 m. = 3.90 m. Grede počivališta su bile jake 0.33 m., što odgovara, ako se uzmu tri grede na počivalište, širini počivališta $4 \times 0.18 + 3 \times 0.33$ m. = 1.70 m. Isto su tako široka bila i krila od stuba 1.70 m., a to odgovara točno unutrašnjoj širini kule 4.20 m. naime $2.00 + 1.40 + 0.80$

razmaka između krila, tako da bi moglo svjetlo odozgo doprijeti do dole. U prizemlju stubište nije imalo nikakvoga prozora, nego je na prvom spratu ispod počivališta drugog sprata prama jugu i zapadu velik pravokutan prozor, koji nije imao okna, jer su mu stranice glatke i bez ikakva odskoka, gdje bi se okno pričvrstiti moglo.

Glede ostalih dviju prostorija može se po nađenim dekorativnim fragmentima zaključiti, da je nad kuhinjom (III A) bila ložnica, što je mećala na shod (IV A) iznad polukružnoga podgratka. Taj je shod bio arhitektonski dekorovan, te su ostanci dekoracije nađeni među ruševinama.

Oba naša tlorisa (Sl. 105. i 106.) prikazuju nam na osnovi pozitivnih podataka prizemlje i gornji pod krunskog dvora u izvornom obliku, a u sl. 107. pokušali smo restauraciju zapadnog pročelja, uzev u obzir također već istaknute tragove otvora na još stršećim zidovima. Južni odjel je bio samo na jedan pod, dočim ugaona kula sa stubište imadaše i drugi. Sjeverni odjel svojom sredinom, koja je krovom natkrita, t. j. turnjačnicom (X, X¹) dopirala do gornjeg reda, dočim su dvije pobočne prostorije, t. j. konoba za ulje (XIII i XIV) i prostorije za čuvanje maslina (XI i XII) bile natkrivene nižim krovom. Na jug dvoru bijaše perivoj urešen sa pergulama, te ograđen zidom, kojeg se ostanci drže do samog dvora. U perivoj su iz kuhinje vodila pobočna vratašca (IV d). Tako nam je u glavnim potezima predložena prvobitna slika ove zanimive zgrade.

Sl. 112. Vrh pobočnog praga glavnih vrata c dvorane I A.

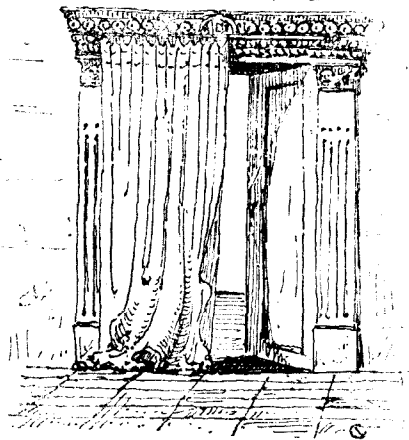
Tehnika i tip, dekoracija i doba dvora.

Rada u opće, budi zidarska budi klesarska, dokazuje da su majstori bili na vrhuncu svoga tehničkoga znanja. Materijal, koji su imali na raspolaganje, upotrijebili su po svim pravilima tehnike. Zidovi su sastavljeni od uskih vodoravnih po prilici 0.15 m. visokih redova tako, da se je diviti, kako su mogli sa običnim sitnim kamenjenim krasnim vezovima praviti, tako da uvijek kamen pokriva fugu, te nigdje nema slučajja, da se dvije fuge nalaze jedna poverh druge. Klesarske radnje su brižljivo dotjerane u ploham i rubovima, a veliko tesano kamenje predvorja (IX¹) odaje zbilja majstorsko dljetstvo.

Posebno se mora naglasiti jedna zagonetna klesarska osobujnost. Na jednom od rečenih tesanaca opaža se pri vrhu uklesana figura u spodobi spone, za koju se, kako nije klesarski znak, nezna čemu bi imala da služi i to tim više, što je krasno i oštro uklesana.

Kako je rasporedba ovoga dvora u tlorisu, kao što i oblik uzmeta na osnovi izvjesitih umetak obnovljena, smijemo potražiti, kojemu bi tipu, ova zgrada imala da pripada.

U tu svrku treba, kao što već napomenusmo imati pred očima činjenicu, da je dosele otkrivena zgrada samo sastavni dio ovećega skupa zdanja, te istodobno i o sebi samostalan i potpuni dio. Kao

Sl. 113. Restauracija vrata, viđenih iz pred-soblja VIII A.

takav predstavlja nam on jezgru cijeloga skupa, očito namijenjena gospodarstvu i obitavanju, a to potvrđuju i povjesne vijesti iz starijeg sredovječnog doba. Ta je zgrada bila naime središte krunskog posjeda, koji se je protezao od Bihaca

do Solina, te su u njemu vladari odsijedali s cijelim dvorom na dulje vremena (sr. III. Izv. „Bihaća“, Vjesnik N. S. II. str. 151 i dalje). Za stan vladara i dvora bilo je poglavito namijenjeno južno krilo, koje se mora smatrati središtem čitavog skupa, jer su se oko njega grupirale ostale zgrade. Na sjevernoj strani je otkrivena uljarnica kao najvažnija grana gospodarstva one okolice, dočim su se ostale gospodarstvene zgrade, kao vinarnica, konjušnica i staja za rogato blago, hambari, razne suše i druge omanje gospodarstvene zgrade morale nalaziti u neposrednoj blizini, po svoj prilici usredotočene oko jednoga ili više obora, te obzidane ogradom. Na sjevero-istočnoj strani su se pojavili ostanci vinarnice, a dalje prema istoku ostanci omanjih zgrada.

Po dosele otkritim tragovima smijemo zaključiti, da ova rasporedba ne naliči gospodarstvenim klasičnim zdanjima niti villama, kao ni gospodarstvenim zdanjima starijeg sredovječnog doba, koja su se razvila po evropskim krajevima pod uplivom klasičnoga tipa. Karakteristika klasičkih villa i od njih odvisnih starijih sredovjernih gospodarstvenih zdanja jest ta, da je zgrada za obitavanje uvijek sasvim odijeljena od ostalih gospodarstvenih zgrada, koje su bile raštrkane po posjedu.¹ Nasuprot kod klobučkoga dvora opaža se sasama protivno: zgrada za stanovanje jest, kako već napomenusno, središte cijelog gospodarstvenog skupa, te se oko nje u neposrednoj blizini okupljaju gospodarstvene zgrade, snjom neposredno vezane.

Taj tip mi susretamo poglavito u onim stranama Dalmacije, kamo nije romanski upliv zasegnuo i gdje se je tip razvio iz gospodarstvenih potreba zadruga, stočarstva i poljodjelstva. Primjerice spominjemo, da je po tom tipu sagrađen stari dvor knezova Posedaraca u Posedarju, dvor ninskih biskupa Cetiglavac u Islamu grčkomu, poznat inače kao dvori Mitrović-Jankovića, stariji dio starijega od g. 1059. krunskoga dvora u Rogovu kod Biograda, starinski dvor plemenitih ljudi Kašića u Kašiću, danas Pupavčev dvor, sredovječni dvor kneza Barića u Tugarima u Poljicima, kao što i svi stariji dvorovi u Kotarima i Bukovici, dapače je na tom tipu zasnovana najprostija seljačka kuća.

Klobučki dvor nije drugo, nego zgrada mnogo sjajnija i savršenija, izrađena po ovom starohrvatskom ili bolje rekući čisto slavenskom tipu,

uzorak gospodarstvenih dvorova hrvatskih vladara, koji se češće u ispravama spominju kao curtis, villa regalis itd.

Uzev u obzir Klobučki dvor sa građevne strane, naime obzirom na materijal i način zidanja itd., izvjesno je, da nam dvor predstavlja djelu u komu se zrcali klasična tradicija prije roman, skog razvitka, naime za razdoblja od VII. do X. vijeka. Dakako da ima i poznijih dogradaka, koji se ističu različitim postupkom, naime iz razdoblja od XI. do XIV. vijeka. U dvoru se je naime prema dotičnim potrebama, u razno doba preinačivalo, ali samo nuzgrednije strane, kao primjerice vrata, prozori, pločnik, te donekle predjelni zidovi. Najizvjesnije sudilo za doba postanka dvora je izradba dekorativnih česti, kao primjerice nadvratnika, kapitela i cijevih uljarnice. Temeljna ideja je još sveder klasična, ali forme su nedotjerane, te u opće značajne za ranije karolinško doba. Baš te karakteristične crte susretamo i na spomenicima dalmatinskim IX. vijeka, kao primjerice na Trpimirovom ciboriju iz Rižanaca i na Višeslavovoj krstionici iz Nina.

Po tomu se može zaključiti i bez obzira na povjesne vijesti, da je ovaj dvor bio sagrađen prije izmaka IX. vijeka, kada se već klasična tradicija počimlje gubiti.

Na koncu moramo naglasiti prezamašnu važnost klobučkoga dvora za našu domaću kulturnu povjest, uz vruću preporuku društvu „Bihaću“, da, čim prije uzmogne, započeto djelo dovrši, te da iznese na vidjelo i ostanke zgrada, koje su dvor okružavale, kojima su se tragovi već ovdje i ondje pojavili.

B) Izvještaj glavnog izvjestitelja prof. dra. L. Jeličića o iskapanju u Klobučcu s povjesno-umjetničkog gledišta.

Iskapanjem god. 1897. doriješeno je svom izvjesnoću prijeporno pitanje, kojoj je svrhi Klobučka zgrada prvobitno opredijeljena bila. Po predaji se je bilo mislilo, da je klobučka ruševina Miri samostan sv. Petra, zasnovan tek u drugoj polovici XII. vijeka. Nu već lane otkriveni dio klobučkih ruševina, dovodio je do zaključka, da je ta zgrada mnogo starija, i to ne samostan, nego vladarski dvor posrijed krunskoga posjeda, što se proteže od Solina do Bihaća (Sr. III. izv. „Bihaća“, Vjesnik n. s. II. str. 150 i dalje). Taj zaključak potvrdiše povjesne vijesti,

¹ Sr. Durm Handb. der Architektur II², str. 286 i dalje. Viollet le Duc Histoire de l'habitation humaine 212 i dalje.

koje su u lanjskom našem izvještaju već potanje navedene bile.

Očevidno je, da je naše društvo trogodišnjim svojim radom iznijelo na vidjelo ostatke vladarskog dvora, sagrađenog po svoj prilici u IX. vijeku, jedan dio skupa onih zgrada, koje polovinom X. vijeka car Konstantin Porfirogenit brojaše među poglavite utvrđene gradove hrvatske države, gdje no je g. 1251. kralj Bela IV. sa cijelim svojim dvorom probavio čitav mjesec dana.

Otkopana zgrada duga je obilato 52 metra, široka 28·85 m., a orijentovana je dužinom od sjevera k jugu. Od vanjskih je perimetralnih zidova otkriven samo zapadni B. C, dočim se od sjevernoga i južnoga još nijesu tragovi našli; od istočnoga perimetralnoga zida otkriven je komad S¹. Po svoj prilici zgrada je bila opasana izvana utvrđnim zidom, branikom, te nam se po tom već donekle odaje i prvobitno njezino opredjeljenje. Taj branik rek bi da je stajao podalje, jer mu još nije vidjeti traga.

Iskapanjem godine 1897. može se napokon svom izvjesnošću opredijeliti nutarnja rasporedba zgrade, jer je tloris skoro potpun. Temeljna je osnova pravokut preko dužine u dvije skoro jednake polovine razdijelen 7·50 m. širokim dvorištem ili trijemom IX. Sjeverna polovina B⁴ C D D¹, opredijeljena je svakolika za gospodarstvo, opći sa trijemom dvojim vratima d³ i d⁴, dočim južno krilo A A² B B³, opredijeljeno za obitavanje, opći s trijemom također dvojim vratima l i l¹. Trijem se na oba kraja zaglavljivao monumentalnim vratima. Zapadni ulaz rek bi da je bio sjajnije dekorovan. Kroz vanjska vrata d stupalo se je u zavrće (prothyron) IX¹, koje velikim dvo-krilnim vratima d¹ i d² meće u trijem, zatim lijevo vratima d³ u gospodarski sjeverni odio, a desno vratima l u južno krilo. Da su nutarnja vrata također bila monumentalno dekorovana, svjedoče nam baze stupova v i v¹ pred vratima d³. Sudeći po ovoj rasporedbi trijemova, mora se zaključiti, da glavni pristup u zgradi bijaše na sredini zapadnog pročelja, te da vrata d stoje u sredini njegove dužine. Pred njima se mora još tražiti predvrće ili vestibul.

Sjeverno je krilo dvora zapremljeno uljarnicom. Sredina X i X¹ je prostrana mlinica maslina. Kroz velika vrata c¹ na sjevernoj strani uvažale se masline iz polja, te su samljevene u točcima (R¹ R² ξ ξ¹) dospijevale u dva tiska, a surovo ulje, izažeto već opisanim postupkom (III. izvještaj, Vjesnik n. s. 11., str. 140 i dalje) kanalom γγ¹ slijevalo se u konobu XIII + XIV, i to u okruglu kamenicu γ¹. Kanal γ¹ nosi na

sebi najočitiji dokaz, da je kroza nj teklo surovo i tek istišteno, a ne procijeđeno ulje. Kameni žlijebovi (III. izv. „Vjesnik“ n. mj. str. 149, sl. 25) su pod valjkasto izrađenom izdubinom, duboko i nepravilno zasječeni tekućinom, što je kroz nje tekla; tekućina ta mora da je bila jako reska za vapnenac. Ta svojstva nema vino ni čisto ulje, nego talog od ulja, murga, te je g. Jure Katalinić, proizvadač kaštelskog ulja, opaziv žlijebove primijetio, da ih je murga izjela, jer se je to njemu dogodilo sa kamenicama, kojima je dno murga brzo izgrizla. Čim je surovo ulje dospjelo u kamenicu bijaše očišćeno od murge, koja se je sahranjivala na jednu stranu, a čisto se ulje pohranjivalo ili u kamenicama ili u drvenim sudovima. Rečena konoba XIII+XIV bijaše preko dužine podijeljena stupovljem, po svoj prilici drvenim, na dva skoro jednaka odjela, koje je počivalo na zidanom podgratku F³ F⁴. Najvjerojatnije se čini, da se u sjevernom odjelu XIV ulje sahranjivalo u posudu, kada je u južnom XIII bilo očišćeno od murge.

Kojoj li su svrhi rabile istočne dvije prostorijske XI i XII, moramo razabrati iz njihovog odnošaja sa već opisanima. Prostorija XI općila je sa mlinicom c, te je izvjesno bila također opredijeljena za pravljenje ulja. Kako se ulje radi danju i noću, ta je dvorana valjda bila udešena za počivanje i konakovanje radnika.

Izba XII po svojem položaju biti će da je vratarnica sa konačištem vratara i nadglednika uljarnice. Među nižim dvorjanicama hrvatskih vladara listine nam spominju i vratara (Georgius urataro testis“ Rački Doc 52, str. 114). Svaki krunski dvor imadaše svoga vratara, jer se ne može pretpostaviti, da je jedan vratar vazda slijedio vladara, kad je zemljom putovao odsijedajući u krunskim dvorovima. Čim vratar svjedoči na vladarskim poveljama, očevidno je, da je bio slobodnjak.

Susjedna izba XII¹ je shranište uljarskog alata i posuda, dočim izba XII² najbolje svojom blizinom do mlinica maslina odgovara grijaonici. Za pravljenje ulja najviše se rabi vrela voda, a ta se je u toj izbi grijala.

Lane sam nagadao, da je ovaj odjel rabio ne samo za uljarnicu, nego još i za pravljenje i čuvanje vina. Nu uslijed ovogodišnjeg otkrića, kao što ću niže potanje istaknuti, to nagadanje pada. Tragovi vinarnice, naime sprava za pravljenje vina i podrum za sahranjivanje pojavili su se godine 1897. izvan zgrade, koju opisujemo, nu svakako u neposrednoj blizini na Vuletinoj stijeni, što graniči s našom zgradom na

sjeveroistočnoj strani. Iz toga slijedi, da je za vino opstojala druga samostalna zgrada.

U južnom krilu nije se g. 1897. gotovo ništa dalje istraživalo, ali se među gradivom ispitalo još sitnijih arhitektonskih ulomaka.

Predsoblje VI+VII+VIII, opći s trijemom dvojim vratima I i I', meće u tri pobočne prostorije V, III i II, te zaglavljuje u veliku dvoranu I. Zaglavak predsoblja VI. sa trojim vratima očito je prolazna prostorija, koja nije bila za obitavanje. Prva pobočna izba V radi blizine do glavnog ulaza ne može biti drugo, nego li vartarnica, pošto je od drugih soba sasvim odijeljena.

Opredjeljenje ostalih triju soba, bilo bi zagonetno, kad nam nebi rasporedbu rastumačio karakteristični oblik sredovječnih kuhinja. Sredovječne kuhinje kao i rimske, koje su im bile uzorkom, sastoje od četvorne sujatne prostorije i od polnkružnih ili kružnih dogradaka. U polukružnim dogracima bijaše smješteno ognjište prostrano i monumentalno izrađeno, jer je osim za kuhanje u zimsko doba rabilo i za grijanje. Premda ne isključujem restauracije, predložene od gosp. Ivekovića, moglo bi biti, da nam prostorija III+IV predstavlja kuhinju klobučkog dvora, gdje je u apsidi IV. bilo smješteno ognjište ili peć za kruh. Time bi se protumačila i vratašća *d* na zapadnom zakutku apsida, naime kao pobočna kuhinjska vrata, kroz koja se unosila iz vana drva i ine kuhinjske potreboće. Do kuhinje je i živežarska sprema, izba II. Velika dvorana do kuhinje i pripatka joj, simetrična oblika, 13 m. duga a 6:50 m. široka, te monumentalno dekorovana, izvjesno je blagovalište (*coenaculum*), kakovo je bilo i u vladarskom dvoru u Ninu, naime prostrana dvorana, u kojoj je kralj sabirao i svoj dvor, kad je pravdu krojio (sr. Rački, Doc. str. 72; gdje kralj Petar Krešimir izdaje povelju „*in nostro nonensi cenaculo residens una cum nostris zupanis, comitibus*“ itd.) Južno krilo klobučkog dvora nam predstavlja sjano udešen odjel velikaške kuće za obično živovanje.

Svakako moramo reći, da otkriti skup prostorija ne predstavlja zaokružene cjeline. Glavni pristup sa zavrtačem (*prothyron*), zahtjeva arhitektonsko predvraće (*vestibulum*). Protivni ulaz u zatku trijema IX, mora da je vodio u otažnje prostorije. Sjeverni ulaz uljarnice meće na fino taracani pod, dokaz da se je zgrada još dalje na sjever pružala, a ni južni odjel, kako pobočna ku-

hinjska vrata temeljito svjedoče, nije onako dospijevao. Tamo je bila bašća. Da se je zgrada protezala još dalje na istok svjedoče slučajna otkrića na susjednoj Vuletinovoj njivi.

Na sjeveroistočnom kraju otkrite zgrade, usporedo sa zidom D D¹ u duljini od 0:90 m., otkrio se trag zida S S¹; a 5:24 m. dalje od zida D D¹ ostanci tiska za vino. To je polovina podnoške tiska, čvrsto uzidana u 0:20 debeli tarac, što nad razom njive stoji 0:60 cm., očevidno podgradak tiska, slična onome u prostoriji X. Podnožje tiska sačinjava okrugla 0:32 m. debela ploča, koja u promjeru ima 1:68 m., a obrubljuje ju kanalić 0:07 m. širok, odaljen od ruba 0:13 m. Taj kanalić svršuje na sjevernoj strani oblom luknjom u obliku lijevka, koji je na gornjem otvoru širok 0:04, a na donjem 0:12. Upada u oči, da je svakolika površina ove ploče izlijebljena vijugastim u središte stjećućim se izdupcima, kojima se istisnuto vino ispod dropa slijevalo u obrubni kanal.

To su očiti tragovi vinarnice, što se je protezala na istok uljarnici. Željati je samo, da dalnja istraživanja iznesu na vidjelo i ostale česti, da se uzmogne reći što izvjesnijega. Svakako ovo otkriće svjedoči, da se je klobučki dvor protezao još dalje na istok.

Drugo otkriće od sjevero-istočnoga ugla D¹ na 50 m. nije manje zanimivo, jer nas dovodi na ubikaciju crkve sv. Petra. Tu su vlasnici njive krčeći otkrili 1 m. pod površinom dvije velike posvođene grobnice sa ostancima odrasle čeljadi i oksidiranim novcima i dva dječija groba. To je izvjesno klobučko groblje. Groblje je svakako bilo u blizini crkve, od koje se ostanci moraju nedaleko nalaziti. Do nje valja da je i dušobrižnikov stan, kako nam fundacijonalna listina sv. Petra od Klobučca nedvojbeno svjedoči.

Ne manje je zanimivo još i slijedeće otkriće. Na 40 m. od kuta D otkriveni su temelji obzide u suhozidu, što se na zapad protežu na 18 m. a na jug na 10 m. U sredini po prilici obzidanoga četverokuta otkrili se ostanci trećega tiska, svakako iz poznijeg doba, napravljeni od arhitektonskih ostanaka starijeg doba. Ploča tiska nije drugo nego rimska nadgrobna stela sa tri lika u plohozebi, koja su pri udešavanju za tisak otučena, da im se samo konture raspoznaju. Nedaleko od tiska otkrilo se kolo od žrvnja za masline. Tu je dakle bila gospodarska zgrada, odijeljena od dvora i samostalna, po svoj prilici hiža jednog klobučkog krunskog kmeta. To potvrđuje i

¹ (Sr. De Caumont, *Abeceaire d' arch., Architectures civil et militaire*, str. 50, 65 i dalje.

našašće težačkog alata, koje nam upotpunjava sliku narodnog hrvatskog gospodarstva za srednjeg vijeka. Uz ostanke tek opisanoga tiska našle su se naime dvije željezne motike, prilično sačuvane, tako da im izvorni oblik možemo upotpuniti. To je rijedak spomenik za povjest narodnoga težačkoga alata, za koju nam je dosele gradivo sasvim falilo.

Istakosmo, kako podaci, koje nam pružaju isprave iz doba narodne dinastije o vladarskoj blagovaonici (coenaculum) i o službi vratara, nalaze svoga tumača u klobučkom dvoru. Još ćemo navesti jedno sudaranje. Među nižim dvorjanićima isprave spominju još i dvornika („Slauica du ornich« Rački, Doc. 166; Kazalo s. v. i Nutarje stanje Hrvatske str. 114). Po Dalmaciji taj je naziv još u porabi, i označuje upravitelja vlastelskog posjeda, koji u dvoru stanuje, pobire prihode, te upravlja gospodarstvom. Za poznijega srednjega vijeka latinske isprave zovu dvornika „castaldus“ Dočim je dvornik upravljao prihodima jednog krunskog dvora, ded je upravljao svim krunskim prihodima kao majordom na zapadu (Sr. Rački Nut. st. str. 114). I klobučki je dvor imao svoga dvornika.

G. arhitekt Iveković je s tehničkoga gledišta ocijenio tip i doba klobučkoga dvora. Tu je sasvim nova činjenica, da je krunski hrvatski dvor imao posve osebujan tip, koji se je tradicionalno gdje-gdje u Dalmaciji do danas sačuvao, naime hrvatski tip bez romanskog utjecaja. Ovo je otkriće prvoga reda za starohrvatsku povjest i narodno živovanje kroz srednji vijek, a i za poznije doba. Nadamo se, da ćemo u skoro izvjestiti o tipu ostalih krunskih i velikaških dvorova, kojima ostanke istražujemo.

Predložena restauracija g. arhitekta Ivekovića ne samo, što se uzmeta tiče, odgovara suvremenim zgradama na zapadu (sr. Viollet le Duc n. d. 301 i dalje) nego nalazi izričnu potvrdu u suvremenim izvorima i za detalje. Krasna restauracija glavnih vrata dvorane na gornjem katu (c, I A) predložena na sl. 113. odgovara starinskom običaju, koji

još je u porabi u Rimu i južnoj Italiji: vratnice zaštitile se izvana zastorom (vela). Zastor je visio o željeznoj šipki, koja je počivala na dvije kuke, pričvršćene u nadvratniku. Naš nadvratnik ima dvije okrugle luknje, gdje su kvake bile pričvršćene, kao što se još danas vide na crkvi sv. Klimenta, sv. Marije in Cosmedin, sv. Lovre i sv. Jurja in Velabro (Holtzinger Alchr. Architectur str. 64), a na vratima carigradske sv. Sofije one kvake bijahu zlatne (sr. n. mj. str. 258 i dalje; Salzenberg, Alchrist. Baudenkmale von Konstantinopel Tabl. XVIII).

Dočim nam sredovječne isprave u mnogo navratka spominju krunske i velikaške dvorove, te iznamo za ruševine mnogih, sustavno istraživanje evo se je najprije započelo pri klobučkom dvoru. Kad bude dovršeno, imat ćemo istinsku sliku spomenika, oko koga se u doba narodne dinastije vrtio ne samo gospodarstveni život, nego i sudbeno i potitičko djelovanje; a kasnije, kad su većim dijelom dvorovi prešli u ruke samostana, sve do tursko-mletačkog gospodstva, razvijao se tu kulturni napredak. Krunski su dvorovi dakle za našu povjest bili ognjišta kulture i narodna središta. S toga su se oko njih razvila pomješća, koja su se do najnovijeg vremena među ostalim isticala, kao Nin, Solin, Rogovo, Klis, Klobuk itd.

Ali ne samo da je za našu specijalnu kulturnu povjest otkriće prvog krunskog dvora od epobalne znamenitosti, nego i za opću sredovječnu povjest. Sve zemlje, preko kojih se negda protezala vlast Karla velikoga, ne mogu da nam pruže ostanke jednog krunskog dvora, kao što je klobučki; karolinški dvorovi (Pfalzen) postradali su, jer većinom od drveta sagrađeni, ili ako zidani, s loša materijala raspali se ili poznije pregrađivali (sr. Kraus, Gesch. d. christl. Kunst, II. 5 i dalje; Krieg von Hochfelden, Militär-Architectur, 191 i dalje). Tako nam klobučki dvor pruža prvi uzorak krunskoga dvora IX. vijeka, tim zanimiviji, što je naš narodni tip, i tako je ispunjena osjetljiva praznina u starijoj našoj kulturnoj povjesti.

III. Izvještaj blagajnika o ekonomičnom stanju društva.

Blagajnik g. J. Benzon čita:

Računi

„Bihaća“, hrvatskog društva za istraživanje domaće povjesti za godinu 1897.

I m a t i.

1. Suvišak po računu 23. prosinca 1896.	for. 2007-97
2. Od članova utemeljitelja	240-33
3. Od članova godišnjih	206—
4. Pripomoć c. kr. minist. za bogostvojlje i nastavu	500—
5. Pripomoć vis. zem. dalm. odbora	200—
6. Pripomoć kr. hrvat.-slav.-dalm. vlade u Zagrebu	100—
7. Pripomoć sl. magistrata grada Zagreba	200—
8. Pripomoć sl. hvarske općine	10—
9. Za prodane društvene publikacije	13-60
10. Kamati	49-06
	for. 3526-96

D a t i.

1. Iskapanje u „Mirima“	for. 234-99
2. Najmovnina zemlje u „Mirima“	60—
3. Najmovnina zemlje u Rižinicama za g. 1897.	69-50
4. Za fotografije	68—
5. Kancelarijski troškovi, biljegovina i poštarina	31-09
6. Dopunjak pri nabavljenju dionica „Prve pučke banke“ u Spljetu	—72
	for. 464-30
(Imovina društva)	
7. 20 dionica „Prve pučke banke“ u Spljetu	for. 1600—
8. Položeno kod „Prve pučke banke“	1400—
9. U gotovini	62-66
	for. 3526-96

U Spljetu, 26. prosinca 1897.

Pregledali i našli u redu:

Dr. Paval Kamber.

Pop Ivan Lubin.

Prof. Ivan Benzon.

blagajnik.

IV. Izbor odstupajućih upravitelja.

Jednoglasno bivaju izabrani svi dosadnji upravitelji.

V. Eventualni predlozi.

Predsjednik priopćuje, da je Josip pl. Lantana u Zadru ponudio društvu na prodaju 210, pergamena, koje idu od god. 1300 do 1600, koje sadržavaju ponajviše pogodbe, te pita skupštinu, da li bi se imale kupiti za zbirku društvenu. On je mnijenja, da bi strukovni odbor imao bolje proučiti sadržaj ovih pergamena, te u budućoj sjednici iznijeti eventualno konkretan prijedlog (Prima se jednoglasno.)

Predsjednik priopćuje, da je društvu bila ponudena na kupnju slika srdara Lazara Smiljanića za svotu od 200 for. — Skupština je mnijenja, da se obzirom na ekonomične okolnosti društvo za sada ne može upuštati u nabave ovakove naravi.

Prijedlog strukovnog odbora o sačuvanju ostanaka klobučkoga dvora u Mirima.

Treća glavna skupština ovlastila je upravu društva, da otkupi od vlasnika baštinika Katalinića zemljište, na kojem je društvo otkrilo ostanke krunskog dvora u Mirima, za svotu od 400 for. (V. točka dnevnog reda; tiskani izvještaj str. 19) Na taj korak se uprava nije još odvažila. Strukovni odbor ističe, da je najpotrebitije sačuvanje otkritog odjela krunskog dvora klobučkoga, ne samo jer je spomenik jedin svoje vrsti i od velike važnosti za našu kulturnu povjest, nego i stoga, što stoji u savezu sa zgradama blizu njega, koje se imaju još otkriti. Prostim otkupom zemljišta ne bi se doskočilo sačuvanju istoga, nego bi trebalo jošte uložiti neku svotu za učvršćenje slabijih zidova i tada bi ostala na društvu briga za daljnje uzdržavanje. Vidiv pako, da su skoro

dvije trećine prekopane površine nasute dobrom zemljom, a ne sadržavaju spomenika, koji se vide, bio bi gubitak da ostanu neobrađene. Najbolje se čini, da bi se vlasnicima baštinicima zemlje Stjepana Katalinića, ovi komadi ostavili na obrađanje, a na dva mjesta (zavraće, kuhinja i toranj) skupili svi arhitektonski ulomci i na okupu čuvali. Uz to bi društvo svojom potporom vlasnicima Katalinićima dalo pričvrstiti slabije zidove i niže zidove dalo nadozidati do nad površinu zemlje. Time bi se sačuvao potpuni tloris zgrade, što je najvažnije, i bilo bi provideno također uzdržavanju ostalih ulomaka arhitektonskih, a društvo ne bi izdalo svotu od 400 for. za nabavu zemljišta, nego nešto za popravak zidova.

Strukovni odbor predlaže dakle, da se vlasnicima povrati zemljište, u koliko je obradivo, a da

rečena dva komada zemljišta (kuhinja i toranj) ostanu društvu ili uslijed kupa ili najma.

Skupština pristaje na ovaj prijedlog, a gosp. D. Katalinić, član društva i jedan od baštinika pok. Stjepana Katalinića izjavljuje, da će oni čuvati ruševine krunskoga dvora.

Predsjednik javlja, da su nekoji članovi izrazili mišljenje, da bi se godišnja članarina snizila od 3 for. na tri krune, s razloga, što godišnji prinos od 3 for. ne stoji u razmjerju sa utemeljiteljnom članarinom, i što bi uz na pola obaljenju članarinu prirasao broj članova prinosnika. U tom smislu stavlja predlog, da se skupština izvoli u načelu izjaviti, da li se ima obaliti godišnja članarina. Poslije odulje rasprave skupština zaključuje, da se članarina ne smanjuje.

Pošto je ovime iscrpljen dnevni red, predsjednik diže sjednicu.

IZVJEŠTAJI MUZEJSKIH POVJERENIKA I PRIJATELJA.

1. Popis manjih starinskih predmeta u Biogradu.

A. Rimski spomenici.

1. Tri ulomka napisa na mramornoj 0·14 debeloj ploči; najveća širina 0·22, visina 0·44. Pravilna pismena prvoga vijeka po Krstu. Kamen je bio uzidan u istočnom vanjskom zidu kuće Šime Labrova, te izvađen 1898; čuva se u Jeličićevom vrtu.

2. Ulomak sarkofagova poklopca od bijelog kamena, d. 0·56, v. 0·26; pismena v. 0·06. NO·VEMBRES · D(ominis) N(ostri) F[lavio] Arcadio Aug. IV et Flavio Honorio Aug. III? consulibus]. Pismena konca četvrtog vijeka; čuva se u Jeličićevom vrtu. Srav Bull. dalm. 1880 (III) str. 92.

3. Potpuni latinski napis u mjestu Žegarar, sjevernom dijelu Biograda, u zidu vrta Ante Eškinje. Na istom mjestu ulomak ploče, izvađene pri popravljanju puta g. 1898.

4. Ulomak sarkofaga sa dubokim reljefom od bijelog mramora. Pripada podanku okomite stranice. Vidi se oris četveronošćeta. U zbirci Škarpa.

5. Ulomak velike rimske korniče od bijelog kamena, pretvorene u kamenicu za napoj; d. 0·91, š. 0·63, d. 0·38.

6. Isto od bijeloga mramora, d. 0·65, š. 0·25, deb. 0·22. Stoji kod župne crkve.

7. Ulomak latinskog napisa na ploči od bijelog kamena, našast g. 1898. pri popravljanju puta kod Matkovićevega kaštela; položen u općinski dom.

8. Mala urna cineraria valjkasta oblika bez zaklopca od prostog vapnenca u dvorištu Matkovićevega kaštela.

B. Sredovječni spomenici.

U zbirci Škarpa:

9. Pulvinus od bijelog kamena urešen plitkom vajarijom na četiri strane. Na pročelnoj i

začelnoj široj strani; ptica držeća u šapama drugu manju pticu ili janje, a na pobočnim užima četveronošće. U kući Šime Rogića služio je negda kao noga kreveta.

10. Komad stupca od bijelog kamena v. 0·12, u promjeru 0·12.

11. Pražić od bijeloga kamena, v. 0·26, šir. 0·20, deb. 0·06. Urešen čokotom vinove loze i volutama (Sl. 114. br. 5); nađen u dvoru Matkovićevega kaštela.

12. Peta međulučja od bijelog kamena, urešena pleterom u plitkom reljefu (Sl. 114. br. 3 i 4). Bio je uzidan u kući Rošinoj u sjevernom dijelu Žegara.

13. Ulomak praga od bijelog kamena, dug 0·42, šir. 0·15, deb. 0·12, urešen pleterom (Sl. 114. br. 2). Nađen u dvoru Tome Vulelije, gdje se nalazi zakopan u zemlji stup s napisom.

14. Ulomak prsobrana od bijelog kamena, nađen gdje i br. 13; vis. 0·19, šir. 0·17, deb. 0·07, urešen rešetkom u plitkom reljefu (Sl. 114. br. 7).

15. Ulomak stupca od bijelog mramora, promjera 0·16, završujući u obli kapitel; nađen u dvoru Tome Vulelije, gdje i br. 13 i 14.

16. U dvoru Tome Vulelije razne ruševine pobočnih zgrada biogradske stolne crkve. Osim već izvađenih predmeta stoji na svom izvornom položaju osvojen četverouglast kameni stup sa napisom (gotičkim ili glagolskim?), koji je dijelomice u zidu, a dijelomice pod dubretom, te ga nije moguće snimiti bez veće radnje.

17. Na Glavici u kući do župnog stana uzidan pod prozorom čitav prsobran pačetvorinasta oblika sa dekoracijom na pleter i kružnice (Sl. 114. br. 1).

18. Prag od bijelog kamena, dug 1·16, šir. 0·23, deb. 0·21, urešen palmetama u polukružnim nišama, a obrubljen pojansom pletera. Stoji mjesto nadvratnika praga na ulazu kuće Šime Labrova.

19. Ulomak ploče od bijelog kamena u kornici Šime Labrova kao vratni prag, dug 0·15, deb. 0·07; urešen vajarijom u plohozebi, na desno ruža, a na lijevo ptica.

20. Nadvratnik od bijelog kamena, dug 2·25, šir. 0·62, a deb. 0·19; na pročelnom rubu urezana

tri križa. Nađen u vrtu Jose Vučkova s vanjske strane istočnih gradskih zidina do „Jaza“. gdje se vide zidovi vanjske utvrde.

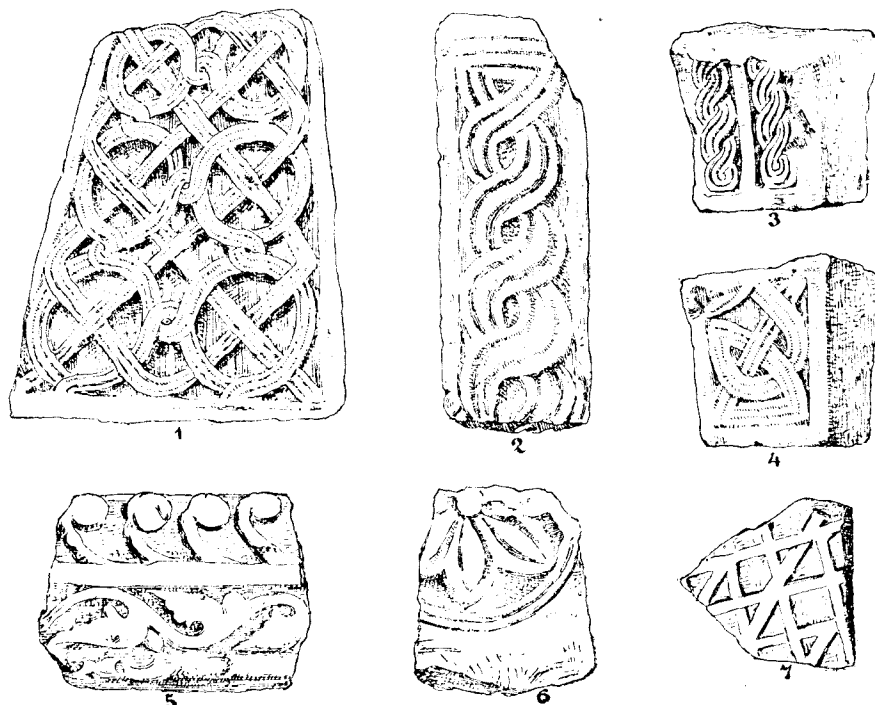
21. Ulomak ploče od bijelog kamena, dug 0·24, šir. 0·18, deb. 0·06, nađen kod Glavice do župne crkve; urešen ružom u plohorezbi (Sl. 114. br. 6).

22. Ulomak ploče na dva lica od bijelog kamena, dug 0·18, šir. 0·12, deb. 0·07; nađen kod Glavice. Urešen na obje strane plohorezboj, s jedne kružnica s pleterom, s druge rešetka.

Biograd“ (Bull. dalm. 1880, 1881), ne nalazi se više u Biogradu, jer su kojekuda raznešeni, a dijelomice rek bi da su dospjeli u kninski muzej.

V. Škarpa.

2. Iskapanje starina u Šušnjevom selu i Čakovcu. Šušnjevo selo i Čakovac malena su seoca, koja se steru podno brda Vinice u općini Oštarija, kotaru ogulinskom. Tijekom vremena iskopavale se i iskopavaju se u tim selima kojekakve starine, a ima nešto od njih i u našem narodnom muzeju.

Sl. 114. Sredovječni arhitektonski ulomci iz Biograda.

23. Ulomak mramorne ploče sa pleterom u plohorezbi u pločniku oko župne crkve sa zapadne strane.

24. U dvoru Marka Morožina više komada mramornih pragova, od kojih jedan služi za prag od vrata.

25. Ulomak kapitela ili praga od mramora, uzidan u vrtu Pande.

26. Ulomak prsobrana od bijelog kamena, dug 0·47, šir. 0·32, deb. 0·11, urešen plohorezboj: čokot s volutama, te trolatične rozete u sredini. Uzidan na vanjskom uglu dvora Šimice Labrove.

Većina predmeta, koje spominje g. Grgur Urlić Ivanović u svojem članku „Albanaris —

Putujući Jošipovom državnom cestom, koja polazi iz Karlovca, te prešav željezničku prugu u Košarama, pređe se maleno brdašće i dođe u selo Skradnik. Prošavši kroz Skradnik, eto nas za pol sata na jednom raskršću, gdje državnu cestu presijeca put, koji ide kroz Šušnjevo selo, i dalje preko ceste u Čakovac. Odmah podalje raskršća na desno nalazi se t. zv. „Rahanka“, maleno brdašće, na kojem je na okupu nekoliko drvenih kućica. Do tih kuća, a na uglu onoga raskršća jest njiva Stipana Božičevića kbr. 234, a do njegova zemljišta imade i drugih njiva njegovih sinova i braće. Kad je taj Božičević prije nekoliko godina kopao na svojem zemljištu, našao je jednu

zlatnu naušnicu, koju je kasnije i prodao, a komu to ne znam. Nekoliko godina kasnije kopao je malo podalje od svoje kuće jamu za podrum, pak je tom prilikom iskopao kojekakvih stvari. Tako je n. pr. iskopao jedan pojas (Gürtel), veli, da je iz željeza, i na tom su pojasu bili još čitavi konci, s kojima je taj pojas bio sapet, da se ne raspadne. Tuj je on našao i drugih stvari, nu pošto za njega ne bijahu od nikakove vrijednosti, to ih je nekuda zametnuo, pa su vukla djeca oko kuće i tako se sve pogubilo. Vele, da su nešto od tih stvari metnuli na tavan, nu kad sam ih zatražio, da nađu te stvari, nijesu, mogli ništa naći. Rečeni Stjepan Božičević kopajući na istoj njivi prošle jeseni, našao je opet jednu drugu rimsku zlatnu naušnicu, koja se sada nalazi u našem muzeju, a našao je tuj i turskih novaca. Oručić prošle godine jedan čovjek njivu Stjepanovu, zapeo mu plug za jedan kamen. Kako su već prije nalazili na tom zemljištu svakojakih stvari, to su odmah pomislili, nije li možda pod ovim kamenom kakav lonac ili kotao pun zlata i srebra. Oni se odmah late posla, pak u istinu iskopaše jednu veliku tesanu, ravnu škrilu kamena, a kad su taj kamen odigli, bijaše pod njim jedan veliki lonac. U tom loncu bilo je samo ugljevlje i kosti, a našao se i po koji predmet. Taj se je dakako lonac zdrobio pod težinom onoga kamena, pošto je odviše tlačio na lonac, kad su oko njega otkapali zemlju. Kamen je onaj stukao i podzidao si njim kuću, a one crijepove od lonca i sve ostalo ostavio je u zemlji, jer ne bijaše ni od zlata ni od srebra. Našao je i jedan lijepo tesani kamen, koji je čunjastoga oblika, a vrh toga čunja je okrugao. Taj mu se kamen nalazi u badnju na zelju.

Propitkujući za sve ove iskopine pripovijedala mi jedna žena, da bi mi znala za mnogo onakovih lonaca kazati, koji su u zemlji zakopani. Stjepan Božičević rekao mi, da će on, kada bude tu svoju njivu za kukuruz orao, kopati malo dublje, ne bi li štogođ našao. Dakako, da on teži za zlatom i srebrom, pak nađe li ovakov jedan lonac, on će ga rastući, kada u njem ne nađe onoga, što bi rada. Ja sam ga doduše uputio, kako da kopa i da čuva sve štogođ nađe, nu držim, da bi ipak bilo bolje, da netko od gospode, koji se u to razumiju, tamo prisustvuje. Moguće bi on iskopao kakovu figuru iz kamena ili kakav napis, pak bi to sve stukao, što bi bila velika šteta. Ljudi onoga sela pričaju, da je na tom zemljištu Stjepana Božičevića, te njegovih sinova i braće, bilo nekada groblje, a to će po svoj prilici i biti, sudeći po onim kostima i stva-

rima, što se u loncu nalaze. (Bilo je groblje rimskog vremena. Op. ur.)

Malo podalje od onoga raskršća nalazi se na malenom brdašcu na podnožju brda Vinice kuća Josipa Božičevića k. br. 10, a kod njegove se kuće nalazi jedan kamen, tesan u obliku jedne velike polukruglje, kojoj je promjer po prilici $\frac{1}{2}$ metra. Čini mi se, da je taj kamen ovamo donešen iz Čakovca.

Na samom brdu Vinici kopao je jedne godine jedan seljak iz Šušnjevog sela svoju njivu, pak se namjerio na jedan kamen, dosta dug i širok, a ravan kao tabla od stola. Kad je taj kamen odigao, našao je pod njim čovječji kostur, te ga je odmah u zemlju i zagruo. Pripovijedali su mi ljudi, da su i na tom brdu na raznim mjestima iskopavali kojekakve stvari, kao sablje i onda kojekakve nakite. Svim tim stvarima nema danas ni traga.

Skrenuvši s državne ceste od onoga raskršća na lijevo, pređe se preko potoka Munjave, preko kojega je načinjen drveni most. Pod tim je mostom jedan lijepo tesani kamen, a oblika je valjkastoga, te služi ondje za baticu. Taj je kamen ovamo donešen od kuće Mate Gračanina, koja se nalazi na lijevo, malo podalje od ovoga mosta. K njemu ćemo se navratiti malo poslije, jerbo prije na desnu stranu puta nalazi se kuća i zemljište Vale Božičevića. Zemljište rečenoga Vale veoma je pjeskovito, a jedva zaoreš plugom malo niže, namjeriš se na silne zidine. Vala Božičević latio se posla, te je počeo otkapati ove zidine. Zid je debeo po jedan metar, a sazidan je iz samoga kamena, samo se ovdje ondje nađe po koja ciglja. Vala pripovijeda, da su to bili podrumi, a to je tim vjerojatnije, pošto je kopajući te zidine naišao na razne predmete, kao: željezne obruče s bačava, zatim je iskopao jednu vagu, koja se odmah raspala, kad ju je htjeo izvući iz zemlje. Našao je navodno i jednu uru, koja se također odmah raspala. Iz onih zidina iskopao je silu gvožđa, a to su bili „panti“, na kojima su bila vrata. Ove je pante dao raskovati, te mu je još samo jedan takav pant preostao, i toga ima kod svoje kuće. Pripovijedaše mi, da je već stotine vozova odvezao kamenja s te njive na cestu, a tamo se upotrijebio za posipavanje. Nu još imade silesija tih zidina, te mi rekao, da će ili ove zime ili u proljeće iskopati taj zid. On mi točno pokazivaše, kuda zidovi teku, te mi dapače pokazao i mjesta, na kojim su vrata u zidu ostavljena. Po njegovom pripovijedanju taj se zid stere na široko i daleko, a prvom prilikom ja ću donijeti

točan nacrt zidova, kako mi ih bude taj Vale pokazivao.

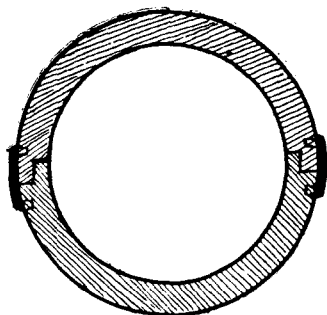
Malo podalje na lijevo putu nalazi se kuća Mate Gračanina. Pred kućom nalazi se jedan široki i dugački tesani kamen poput najvećega stola. Taj mu kamen ljeti i služi za stol. Uza taj stol od kamena nalazi se još jedan debeo tesani kamen valjkastoga oblika, te je skoro na vlas jednak onomu pod drvenim mostom.

Uz kuću i iza kuće nalaze se zemljišta ovih Gračanina, te mi pripovijedaju, da je i u tom zemljištu dosta zidina, koje se protežu daleko i široko. Kad se te njive oru, također se nalaze kojekakve stvari, a najviše rimskih bakrenih novaca. Jednom su našli punu šaku bakrenih novaca, nu ne imajuć za njih nikakove vrijednosti, metnuli su te novce na kamen, a s kamena su ti novci opet pali na zemlju i tako se zaorali.

Pripovijedao mi Mate Gračanin, da su njegovi stari jednom iskopali jedan veliki kruglji sličan kamen. Taj kamen bijaše sastavljen iz dviju polukrugalja, koje su bile sa željeznim klamfama sklamlane u jednu kruglju. Kad su oni istrgnuli one klamfe i rastavili jednu polukruglju od druge, kažu da su unutra našli jedan kalež, ne znam iz kakova kova, a uza nj da bijaše i drugih predmeta (?). Kalež su, kako kažu, prodali nekakvoj gospodi, a one se druge stvari opet izgubile. (Ovo pripovijedanje nije najvjerojatnije. Op. ur.)

Jedna šuplja polukruglja nalazi se na brdu Vinici u kapelici sv. Katarine i tamo služi za blagoslovljenu vodu. Za drugu polovicu ne znam, nu po svojoj prilici bit će gdje u Čakovcu.

Kamen pako u prerezu izgleda ovako:

Mislim, da je dao prošle godine kopati iza štale Mate Gračanina ogulinski predstojnik g. dr. Malešević, te je iskopao nekoliko opeka, koje je odnio sobom. Isto je tako dao kopati t. zv. „Ševrovićevo brdo“ blizu Skradnika, gdje da je po narodnjem pričanju zakopan turski car. On je

zaista našao čovječji kostur, kojega je, kako mi pripovijedaju, na mjestu i ostavio, samo što je nekoliko zuba sobom odnio munjavski bilježnik g. Josip Marković. Da je moguće, da je tu zakopan kakov čovjek, kojega je možda tkogod tu ubio, posvjedočava to, što narod priča, da je na tom mjestu ubila baba turskoga cara s Modruškoga grada iz lumbarde i tuj da su ga zakopali. Ne znam pravo, ali mi se čini, da se baš s toga mjesta ni ne vidi Modruški grad, jer ga zakrio Veljun, a po tom je moguće, da je toga čovjeka zaista i ubila kakova žena, ali ne s Modruškoga grada, jer se niti ne vidi, a uza to je mjesto udaljeno jedno od drugoga kakovih deset do dvanaest kilometara u zračnoj daljini.

U dvorištu Mate Gračanina u Čakovcu ima jedan ogromni tesani kamen četverouglasta oblika, koji se već iz daleka bijeli, a služio je za stup. U istom dvorištu imade i četverouglastih opeka, nešto veće od današnjih, što su ih iskopali iz zemlje. Još i drugih predmeta imali su ti Gračanini, ali im danas nema ni traga. Preko puta kuće Gračanina, a iza štale Vale Božičevića, jesu njive nekakvih „Bartolovih“ (zovu se Juričić) i ovih Gračanina. U zemlji na tim njivama imade također mnogo zidina, te je pokojni Bartol Juričić već stotine vozova kamenja na sesoski put i cestu izvezao. Silnih je tuj bilo zidina. a tlo je veoma pjeskovito.

Podno brda Treskavca, između sela Čakovca, državne ceste, te desne obale potoka Munjave, prostire se ravno polje t. zv. Rudina. Ta je Rudina više manje pjeskovita, pak nema sunnje, da kad bi tko kopao malo dublje, da bi naišao na kakove zidine. Ljudi su već otprije na tom polju iskopavali kojekakove predmete, a ti su dakako bili samo na površju, a da dublje nijesu kopali i po tom ne naišli na nikakove zidine, razlog je taj, što su ta zemljišta dosta odaljena od kuća, pak ljudima ni na um ne padne, da bi išli tamo kopati zid. Na toj su rudini našli različite vrste oružja, taneta iz pušaka, te velike željezne kuglje iz topova i starih novaca, ali se svim tim stvarima zameo trag, te je ostalo samo nekoliko velikih željeznih kugala iz topova.

Vrativši se natrag na naše raskršće, da podelmo dalje državnom cestom prema Josipdolu. Trista po prilici metara od ovoga raskršća nalaze se na desno zemljišta t. zv. Brda. Odmah uz cestu na desno jest njiva Mate Kostelića k. br. 6, koja je na malenom brdašcu i sva je pjeskovita. Njiva ova zove se „Kostelićevo groblje“, a to zato, jer je tuj po narodnjem pričanju bilo groblje i crkva. Sudeći po onom pjeskovitom tlu

mogla je zaista tuj nekada opstajati kakova zidana zgrada, a da li je to baš crkva bila, to se izvjesno ne može reći, van ako ćemo vjerovati narodnjem pričanju. Stariji ljudi dapače pripovijedaju, da su im njihovi stari pripovijedali, da su još ruševine te crkve vidjeli, koja je tuj opstajala. Da li se tuj štogod iskopalo, nijesam mogao saznati.

Idući dalje državnom cestom dolazimo na raskršće u Josipdol. Na desno ide županijska cesta u Ogulin, koja se polagano uspinje uz brdo Siću, a isto tako polako i pada. Nešto ispod Siće odvaja se od ove ceste na lijevo put, koji vodi u steljnice pod Veljun. Veljun je dugačko brdo, koje se proteže naporedno V. Kapele. U tim steljnicima pod Veljunom imade tri do četiri groblja, nu biti će valjda iz novijeg doba, pošto su uređena, kao i današnja seoska groblja. Groblje je u obliku kvadrata, a oko njega se nalazi iskopana graba. Oko groblja rastu jaše, a po samom groblju bujad. Kod jednoga takovoga groblja nalazi se jedna ruševina od crkve, kojoj se poznaju danas samo temelji, a to su kao hrpe pijeska, koji se stvorio uplivom zraka i kiše od one melte i kamenja, a po tom raste mašvina i stelja. Za ovu ruševinu priča narod, da je negda bila crkva sv. Jurja, koju su kasnije razorili Turci. Crkvu su onda sagradili preko Veljuna u Zagorju na čast sv. Jurja. Kuća ovuda nema nikakvih, a vrlo je čudnovato, što ima više groblja, a jedno od drugoga nije odviše daleko.

Nedaleko ove ruševine, prema sjeveru, nalazi se jedno ljekovito vrelo Vrbica. Ona izvire iz zemlje ispod jednoga malenoga humka, pak izgleda kao da kuha. Sam izvor obzidan je zidom, a ostavljena je jedna luknja kuda voda otječe. Tuj se jamačno uzdizala zgrada, kupalište, koje je sada razore o. Kad se ove vode uzme u čašu, čista je i prozirna kao kristal, a iz nje se dižu bijele iskre, što je znak, da imade u njoj dosta ugljične kiseline. Ljudi svašta vjeruju i pripovijedaju o ovoj vodi. Tuj ljeti i inteligentnije osobe dolaze i kuplju se u njoj, a pošto je voda mrzla, dovoljno je, da se čovjek samo smoči. Ni jedan čovjek, a ni gospodin ne otiđe odavle, a da ne bi pio te vode i da se ne bi u njoj umio. Svatko mora ovu vodu čimgod darovati, mora u nju baciti barem jedan novčić. Tuj se i drugih stvari nalazi, kao: češljeva, košulja, obuće, a u samoj vodi ukosnica i novaca. Moraју se naime tu ostaviti i one stvari, što ih je čovjek upotrijebio kod kupanja. Ovom se vodom liječe kostonoljni ljudi. Pošto ljudi u ovu vodu bacaju koje-kakve stvari iz praznovjerja, to držim, da su oni

taj običaj baštinili od svojih preda. Jednom sam bio kod te Vrbice s jednim župnikom, pak sam se nečkao, nisam htjeo piti one vode, te mi rekao taj župnik: Pijte samo, jer i ja znam za tajnu te vode. Ja sam ga poslušao i pio, a tajna je bila ta, da sam bio ogladnio od te vode.

Ja sam tako evo ispričao sve što sam čuo i vidio, pak završujem.

Juraj Božičević,
filosof.

3. **Otočac**, 16. siječnja 1898. Izveštaj kr. kotarske oblasti u Otočcu o iskapanju u Prozoru.

Dana 15. prosinca preduzeta su oko Prozora opsežna kopanja sa većim brojem težaka, pod nadzorom tehničkih organa kotarske oblasti u Otočcu. Kopanja preduzeta su ponajprije na općinskom zemljištu naokolo vrhunca brijega Vitla na terasama, jer vlasnici privatnih zemljišta u dolcu kraj Vitla, gdje se japodski grobovi najčešće nalaze, ustručavahu se dozvoliti kopanje na njihovim oranicama. Kopanje na terasi obavilo se je uzdužim i poprijječnim jarcima, u nekakvom garištu, sastojećem se ispod 0'40 m. debljine naplavljene zemlje crnice, nesuvislih ostanaka izgorjelog zida, melte, izgorjele zemlje, nešta ugljena i gruhe, te ne bijaše za sada moguće ustanoviti, da li ovi ostanci pripadaju izgorjeloj građevini ili je to samo slagalište gruhe.

U ovim jarcima su omanji čerpići pronađeni od razbijenih lonaca, dva novca, jedan sa čitljivim rimskim napisom, neznatna željeznina i 5 klinastih 10 cm. dugih opeka sa probušenom okruglom rupom i dosta razbacanih kosti. Bliže vrhunca Vitla, na mjestu, gdje je prividno opasao zid u duljini od kakovih 400 m. cio brijeg bje očišćen jedan dio toga zida u duljini od 6'0 m. debljini od 1'10 m. i dubljini od 10 m. Izvana sastoji ovaj zid od grubo oklesanih četverbridnih $\frac{0'25}{0'25}$ m. vel. klesanaca, a prama nutar od neizrađenog lomljenjaka mortom dobro vezanog.

Unutar zida pronađena su 4 omanja nezuatna komada uresa od mjedi, probijeni crijep i tankih opeka za tarac, kao i komad žljeba od gline.

Na trećem mjestu napokon u blizini ovih oranica, u kojima su do sada najznamenitiji japodski grobovi otkriveni, preduzelo se kopanje, nakon što je za rukom pošlo dobiti dozvolu vlasnika.

Ovo kopanje urodilo je dobrim uspjehom, jer je u grobovima, koji samo 0'50 m. duboko ispod površine leže, pronađeno oko 20 komada uresa od tuča i jantara, te su ovi grobovi, po predmetima sudeć, nedvojbeno japodskog porijekla.

Među inim iskopan je prilično uzdržan prednji dio lubanje sa čelom, dočim je izim toga mnogo kostijuh a i lubanja iskopano, koji saveza među sobom nemaju, jer nisu pronadjene kosti u cijelosti, nego se čini, kano da su kosti bez sustava rasipane među i ispod nepravilno nabacanog kamena lomljenjaka. Svakako je vjerojatnost, dapače je sigurnost pružena, na ovoj oranici pronaći još dosta zanimljivih predmeta, u slučaju da vlasnik ostaje svojoj danoj dozvoli vjeran; jer isti već neka zabtjevanja za otštetu stavlja.

Ostali vlasnici, kao Marković i Adamović, ne će ni da čuju o kakovom kopanju na njihovim oranicama, u kojima su do sada sve predmete, nalazeće se u muzeju iz Prozora, pronadene, nego u svojem kratkovidnom egoizmu traže otštete vanrednih visina.

Potpisana oblast kani svoja istraživanja dalje nastaviti, nu zato joj manjkaju novčana sredstva, te ako bi joj ravnateljstvo muzeja kakov iznos, recimo oko 50 for. na raspolaganje stavilo, mogao bi se povoljan uspjeh očekivati.

Vrhu učinjenih iskapanja sastaviti će se tečajem vremena na temelju katastralnih mapa pregledni nacrt, toli glede grobišta, koli glede grada na brijegu Vitlu, koji bi možda k razjašnjenju povijesti japodske metropole nešto doprinijeti mogao

4. Otočac, 3. prosinca 1898. Izvještaj k pošiljci starinskih predmeta, otpremljenih po kr. kotarskoj oblasti u Otočcu narodnom muzeju u Zagrebu.

Na omotima, u kojima su pojedini predmeti zamotani, napisano je otkuda potiču. Najveći dio predmeta iz prethistorijskog doba iskopan je u japodskoj nekropoli na podnožju brijega Vitla kod Prozora i to u istoj kotlini, u kojoj su nekada učitelji Marković i Žagrović sabirali predmete prozorske zbirke, nalazeće se u narodnom muzeju u Zagrebu. Ove godine bijaše prekopano zemljište seljaka Jure Kovačevića iz Prozora parcela broj 1971, koja leži od onih parcela, gdje je Marković kopao, na istoku od prilike 38 metara udaljeno. Prekopana je površina od 26:0 metara duljine i 24:0 širine. Predmeti su nađeni u grobovima, ležećim u raznim dublinama od 0:50 m. do 2:0 m. i to u više slojevah. Način iskopavanja u 2:0 m. dubokoj grabi koja se je prema napretku posla zasipala, kao i položaj grobova, nije dozvolio označivanje položaja i sastav škice pojedinih kostura sa okolišnim kamenom i pronadenim nakitom, nu bezdvojbena je ustanovljeno, da su svi mrtvaci zakopani bili u ležećem položaju, te grobovi okolo obloženi sa

kamenom. Naišlo se je u grobovima i na tragove drvlja odnosno dasaka, no ne u takvoj množini niti sustavu, da bi se o porabi istog kakav zaključak stvoriti mogao. Od lubanja bila je jedna dobro sačuvana osobitom pomnjom izvadena i zbirki pridodana. Istaknuti se mora okolnost, da u više od stotinu prekopanih grobova nije se našao trag kakvom oružju, ili inomu vojničkomu znaku. Pošto se najodličnija mjesta ove kotline do sada prekapala nisu, to ne ima sumnje, da se u gore spomenutoj kotlini nalazi još nepretražanih japodskih grobova, krijućih možda u sebi koje važno iznenađenje, nu kraj vanredno visokih otštetnih zahtjeva, što ih vlasnici zemalja stavljaaju, je nastavak kopanja vrlo mučan posao.

Istraživanje nastavljeno je nakon prekopanja u groblju Japoda, na brijegu Vitlu, gdje ništa osobitoga pronadeno nije, izim tragova zida, koji je opasao vrh brijega i koji je rimskim načinom od tesanog lomljenjaka zidan. Pom prilikom nađena su 2 bakrena rimska novca i ini neznatni predmeti.

Spomenuti je, da je kameno dljeto, koje se među predmetima nalazi, pronadeno upravo na vrhu Vitla, a kako ima na ovom brijegu više omanjih špilja, možda bi se ovdje i više predmeta iz kamenitog doba pronaći moglo, što bi dokazom bilo, da je brijeg Vital i njegova okolica od više tisuća ljeta amo odabran bio za nastanijavanje u ovim krajevima desećeg se pučanstva.

Na istočnom obronku Vitla, prema državnoj cesti, iskopani su ostaci bunara, odnosno uređenoga vrela sa napojištem isklesanim u kamenu. Po kazivanju žitelja nađene su ovdje olovne cijevi, služeće valjda nekada kojemu omanjemu rimskomu vodovodu.

Iz ruševina opsežne rimske zgrade kraj Vitla iskopan je iz dubine od 0:50 m. ispod tla sarkofag sa rimskim napisom. U tom sarkofagu, pokrivenu sa 2 ploče, nađene su 2 lubanje i nešto kostiju. Lubanje pridodane su zbirci. Dvojiti se mora o tomu, da li pronadene kosti pripadaju prvobitno u sarkofagu sahranjenomu. Protiv toga govori položaj pronadenih kosti, koje u naravnom položaju nisu bile, nadalje pomanjkanje svakoga uresa ili inih predmeta i konačno malene dimenzije pokrovnih ploča, koje stijene sarkofaga nepotpuno pokrivaju. Fotografski snimak ovog sarkofaga nalazi se kod gospodina ravnatelja muzeja, dočim je sarkofag prevezen u Otočac u dvorište kr. kotarske oblasti.

Nalazište starih novaca sadržanih u pošiljci, neda se označiti, jer potiču od više osoba iz raznih krajeva Like.

Predmeti u posebnom omotu, potičući iz Drenovog klanca kod Brloga, nađeni su u jednom tumulusu, vjerojatno japodskog porijekla. Ovaj tumulus je dosada neistražen i obećaje, da dosta u sebi krije, jer prema pripovijedanju domaćih ljudi bijaše ovdje pronaden razni bronsani, da pače i srebreni nakit, od zadnjega naročito jahač na konju, koji su pronadeni predmeti na sve krajeve raznešeni, dočim se ostaci u spomenutom omotu nalaze. Bude li ove godine povoljna zima, to će se tečajem iste gornji tumulus prekopati.

Cvjetko Vurster,
kr. inžinirski pristav.

5. **Otočac**, 6. prosinca 1898. U odgovoru na Vaš cijenjeni dopis od 30/11. br. 386. šaljem u privoju izvještaj glede svojedobno arh. muzeju otpremljenih starina. Podjedno prilažem račun o potrošku doznačene svote od 50 for.

Glede opisanih rimskih medašnih kamena imadem Vam javiti slijedeće Vrela, sa kojega bi voda pram Otočeu iz Švice tekla, ne ima sada, nu bilo ga je valjda prije i to u „Lipovljevoj“ dolini, koja leži u sredini između Švice-Otočca i Kutereva. Ova se dolina spušta prema Prozoru i Otočeu. Po kazivanju žitelja nalaze se u ovoj dolini ostanci starih zidova, kod kojih je prije nekoliko godina seljak Gliša Obradović kod prekopavanja, naišao na nekoliko bakrenih i srebrnih novaca. Vjerojatno je porijeklo ovih zidova rimsko, te ću u blizini istih i po cijeloj spomenutoj dolini učiniti potragu za opisanim kamenom. Smrčeva dolina nalazi se u župi starigradskoj između sela Velike Brisnice i vrha Veliki Rainac, u visini od kakvih 1500 m. Ubilježena je na gener. karti 1 : 75000. Vjerojatno je, da ću slijedećeg ljeta imati posla u onoj kosi Velebita oko lokve jedne kod Palinovac vrha 4 km. od Smrčeve doline. Tom prilikom ne ću propustiti, da se onamo uputim, a izim toga učiniti ću potragu po žiteljima Vel. Brisnice, s kojima i onako u savezu stojim radi kopanja bunara u njihovom selu. Uspjeh javiti ću čim prije. Pomoćnik moj zove se Mate Brajković, koji je kod cijeloga posla vrlo vrijedan bio. *Cvjetko Vurster.*

6. **Hok**, 25. listopada 1898. Danas sam pronašao u ovdašnjem manastiru opet jednu starinu i držim, da je donji dio onoga „jaganjca“, kojega ste odneli. Isti je kamen ornamentisan i vrlo je dobro sačuvan, jer je izrezana strana zaklonjena bila. Kamen je služio na manastirskoj kapiji kao obrana od točkova, i nalazi se na kapiji iz napolja. Mi ga onomad nismo opazili. Otac Gvardian, a i

onaj stari pater nisu kod kuće, te sam zamolio O. Mladena, da rekne O. Gvardianu, da ga muzeju pošalje. *K. Arsenić.*

7. **Nikinci**, 29/XII. 1898. Odgovarajući na Vaš cijenjeni list od 1/XII. t. g. br. 387. šaljem Vam 50 komada raznih novaca, koji su ovdje nađeni. — Što se tiče opisane ciglje itd., to Vam ne trebam slati, jer ona je zaista rimska, buduće sam vidio rimsku ciglju u Mitrovici, a nikinačka je na dlaku ista. Ovdje ima takve ciglje dosta, a imaju je i mnogi seljaci. Neki je seljak iskopao u svojoj bašći 1000 kom., koji nisu bili uzidani, već samo na hrpu složeni; neko ih je naime bio za uporabu spremio i — zaboravio. Imate pravo, što pišete za starorimske nadgrobne spomenike na današnjim grobljima. Ja sam našao takav jedan na starom ovdašnjem groblju klimenačkom. Isti je povaljen na natpis, pa sam zamolio ovdašnje opć. poglavarstvo, da ga dade ispraviti, a kad ga isprave, opisat ću Vam. Po pripovijedanju ovdašnjih ljudi, napis je ćirilski i nečitljiv; dakle bi bio rimski napis otesan i ćirilskim zamijenjen. Međutim držim za sigurno, da je ovaj kamen spomenik rimski. U ostalom, ja se živo zanimam za starine, pa što god se pronade, javit ću Vam.

Josip Binički,
rav. učitelj.

8. **Bizovac**, 5/8. 1898. Istom evo danas ugrabio sam malo vremena, da Ti na Tvoj vele. cijenjeni list od 19/7. i štovani upit odgovorim. Svi kameni i zemljani predmeti nađeni su prigodom rigolovanja jedne table samatovačkog vinograda. Kada bi ja imao kada, ili još bolje, kada bi Ti imao kada, u ono doba, kada budemo ostale table vinograda rigolovati započeli, da tamo boraviš, pak određuješ, onda bi sigurno i cijelih i bolje sačuvanih stvari našli. Ja sam sa pustare Selci odnosno iz rudine Klenje, koje našoj pustari Selci pripada i prije godinu i dvije godine dana po 1, 2 i 3 komada bronsanih našašća poslao; i ovo je tamo prigodom oranja po išpanu vlastelijskom Ljudevitu Seh nadeno, i to dne 20/6. 98. Pustara Selci nalazi se između Čepina i Bizovca. *Luka Čosić.*

9. **Valpovo** 11. listopada 1898. Dne 6. studenoga 1897. našao je radnik Domokoš prigodom kopanja zemlje na zemljištu vlastelinstva valpovačkoga u samom Valpovu kraj vlastelijskih gospodarskih zgrada jedan zemljani ćup sa srebrnim novcem. Ćup i novac predan bi uz primjerenu nagradu vlastelinu valpovačkomu presvj. gosp. grofu Rudolfu Normanu Ehrenfelskomu,

koji je dao novac očistiti i razbiti ćup sastaviti. Sve to čuvao je u svome salonu, jer je veliki ljubitelj starine. Na zamolbu moju izvolio je gosp. grof taj nađeni ćup i sve nađene novce darovati arheološkome društvu

Slobodan sam stoga u ime gosp. grofa priposlati današnjom poštom taj ćup i sve te novce na adresu slavnoga ravnateljstva.

Leonardo Fichtner,
učitelj i povjerenik.

10. **Sisak** 23/I. 1899. Od kako je ravnatelj g. Jos. Brunšmid sa potpisanim povjerenikom ono jesenas bio razgledati sisački stari grad na utoku Kupe u Savu, da što god starina nađemo, je potpisani češće raspisivao toli gospodara starog grada g. Jak. Planera, koji i njegove namještenike, da li se gdje god namjeriše na što god starinskoga. Nekom zgodom rekoše mi, da je u jednoj kuli uzidan kamen, ali neznaju gdje. Ja sam tražio ali nisam našao. Neki dan probušili su zidari jedan zid. Pri toj radnji u istomu se zidu namjeriše na uzidan kamen nalik na poganski žrtvenik, koji je ležeć uzidan, a na njem razabire se od prilike, kako taj par prepisah na licu mjesta sa dosta oštećena kamena i pismena, ovo. (Slijedi napis CIL III 3958. Op. ured.) Ima li osobitu vrijednost, mogao bi se kamen izvaditi iz zida. Ovih dana pokazao mi je jedan građanin srebrni novac sa dvije usporedno stojeće ljudske figure na naličju. On to za vrlo vrijedno drži, pa mi nije dao, jer da je taj stari novac, kakova ja do sele nijesam zbilja vidio, iz Dalmacije Grobaru kod sv. Marije na brdu naložio sam, da bude kod kopanja grobova dosta pozoran na starine, nu do sele još ništa osobita.

F. Hefele.

11. **Vališelo** 8. travnja 1898. U ovdajšnje trgovkinje gdje. Amalije Rosenberg nalazi se jedna napisna ploča sa grada Cetina sa turskim tekstom. Ploča je duga 1.93 m., a široka 0.83 m. Napis je u četiri retka, po sredini rastavljena okomitom crtom; ispod svakoga retka je također potez. Sav napis je okružen do 0.10 m. širokim okvirom u dnu kojega je u sredini ovakav napis „**ИV7**“ po svoj prilici godina. Tu ploču je htio ovih dana kupiti jedan bosanski činovnik za sarajevski muzej, ali se nisu mogli složiti, jer je na nagovor potpisana ista gospođa izjavila, da će o spomenutoj ploči obavijestiti slavno to ravna-

teljstvo, te da će se s tim sl. ravnateljstvom gledati sporazumjeti glede prodaje tog napisa. Potpisani je osvjedočen, da će to ravnateljstvo gledati sve učiniti, kako bi nam i taj historijski spomenik ostao u domovini, te se izjavljuje spremnim podati sve potrebne obavijesti.¹

Josip Horvat,
rav. učitelj.

12. **Mitrovica** 28/II. 1898. Skoro svaku večer radim na nacrtima i popisu rimskih starina te sam već prilično napredovao. Bodri me na rad osobito to, što ispitivanjem saznajem sve više, tako da imamo nade, da ćemo prilično materijala sabrati. Sad tek uviđam, kako bi dobro bilo, da su stari izvještaji bili potpuniji, a i od novijih rijetko je tko označio lokalitet.

Što se tiče kopanja kod gospođe *Plavšićke*, nadam se, da ću uspjeti; dosad je bilo nepogodno vrijeme. Nu i u najgorem slučaju, da ona nedozvoli kopati, bili bismo sigurni jer velik dio tog poda od mozaika prelazi u erarski vrt mjerničkog ureda.

Prošle jeseni poslije Vašeg posjeta bio je kod mene moj bivši učenik g. Ivan Johler učitelj u *Strošincima* sa tamošnjim g. župnikom. Po svom običaju zapitah odmah tu dvojicu gg., da li ima kod njih kakovih rim. starina, pošto je *Saldis* (*Soljani*) bio u blizini, a put jamačno onuda u *Brod* prolazio. Oni mi kao obično na brzo odgovore, da neima ništa, ali napokon ipak rekoše, da ima u jednoj kući stari grčki napis. Stoga zamolih g. Johlera, da mi prepis ovog što prije pošalje. Nu ovaj zaboravi na to, dok ga ja ponovno neumolih. I tako neki dan dobih željeno. Evo što mi piše: *Strošinci* 22 II. 1898. Prije 12 godina (1886.) izvađen je taj kamen iz kućnog temelja, koja se prezidavala. Nu kako i otkale je tamo došao, nezna se. Izvađen iz temelja ležao je u dvorištu. Tad se u *Jamini* zidala škola, a ondašnji parok i učitelj htjede ga u ovu za ures uzidati, ali ga vlasnik ne htjede dati. Oni da su pročitali „*Obrad* pastir (svinjar).“ Sad se taj kamen nalazi kao skalina od hodnika, ali uzidan tako da samo polovina napolje stoji. Kamen je dug i širok 0.76 - 0.79 cm. a debel 0.37. (Kamen ima ćirilicom pisan napis). Ako bi Vam iz *Zagreba* pisali, da bi tko možebit htjeo doći, da taj kamen pregleda, to bi mi morali prije pisati, da tim ljudima (*Rajko Vidaković*) mogu reći, da ga izvade i vodom na-

¹ Spomenik je građevni napis sa cetinske kule *Drendule* od g. 1176. od *Hedžre* (1762. posl. Kr.). Gospođa *A. Rosenberg* poklonila ga je narodnom muzeju i dala na svoj trošak dovesti do željezničke stanice. Op. ur.

kvase, ako bi od maltera bio. Buduć je to vadenje i u slučaju, da ga ne uzmu, s troškom skopčano, to bi starinsko društvo imalo trošak snašati. Ako bi ga pako htjeli, to bi moralo pomenuto društvo neku otštetu dati, buduć se mora na ono mjesto drugi kamen metnuti. Za ravnanje moram Vam javiti, da su im onaj pop i učitelj za isti kamen nudili 10 for. *Ivan Johler*, učitelj.

Ako uzmete generalštopsku kartu naći ćete, da jedan put vodi iz Vel. Radinaca u Gregurevce, a drugi u Šuljam. Höhen Cote 111., baš na mjestu, gdje se ta dva puta razilaze, kopan je oko g. 1870. zdenac, te su tom prilikom naišli na sarkofag od kamena. Poklopac mu i danas još služi samo kao valov. Da li je imao napis ili reljef, neznade mi kazat Antun Španović.

Jučer dočuh, da su na jednom mjestu naišli na rimske grobove, a na drugom na zidove; nijesam još dospjeo, da oba mjesta pregledam.

Ignjat Jung.

13. **Mitrovica** 10./III. 1898. Pravo imate što po stupićima kod g. Plavšićke zaključivaste na kupke, ali sam ja pogrešio, što nijesam dospio, da svoj izvještaj bolje obrazložim. I ja sam odmah tako pomislio kao i Vi, jer se još od g. 1884. interesujem za rimske kupke, te su mi i neki tlocrti poznati, ali ovdje je stvar posve druga. Prvo stupići nijesu kako mislite pod, nego nad patosom od opeke u kraj hodnika, te niski maleni i malobrojni (samo 4). Kad pomislimo na veličinu poda od mozaika, onda bi jih moralo bit mnogo, jer bi to bilo oveće kupalište. Drugo cijevima za dovod vode do sad nema ni traga. Premda se sad još naravno nemože izreći meritoran sud, držim još jednako, da to neće biti kupke. U ostalom i mnijenje, da je crkva, kako prvi put mišljah, nije dakako ni dostatno vjerovatno, a kamo li sigurno. Crkva, koja je na tom mjestu opstojala prije naše sadašnje, bila je, kako naknadno nadoh u glasniku bisk. sriem. 1897. br. 14—24., neznatna kapela sv. Dimitrije (1735) bez pravog krova sa 1 žrtvenikom privatno darovanim i bez redovitog svećenika. Kad je po „vodiću“ bilo u Rimu 11 thermi, 856 javnih kupališta, 1352 basina sa zdenci, 11 nymphaeja, onda je naravno i u Sirmiju bilo dosta kupališta. Dosad znam izvjesno za tri.

Za knjižicu o „Vindonissi“ zahvaljujem Vam se najusrdnije, te Vam ju ovim vraćam, pošto sam naert prerisao i dimenzije pribilježio. Ja odavna već tražim amphiteater mitrovački, jer je morao tu biti, a našao sam i indirektnu vijest. Kronos I. S. 199. veli po starim piscima (neznam kojem):

„Jener Gladiator o. Athlete, der zu Anfang des 4. Jahrh. in Sirmium Gastrollen gab, war ebenso wenig der erste und letzte, der die Provinzialen einen der Hochgenüsse der röm. Gesellschaft vorkosten liess“. i „Nicht überall überfloss das Leben von Luxus und Verfeinerung wie z. B. in Sirmium.“ Gdje je gladiator tamo je valjda bila i „arena“. Samo su mi dosad bili poznati po slikama veliki amfiteatri sa s m a od kamena a za ovakav sam imao slabe nade, nu videć onaj iz Vindonisse sa okolnim zidovima, a drveni m gledalištem, dobio sam mnogo više nade, da ćemo ga i ovdje naći. Poduže već pomišljam na jedno mjesto na kraj grada blizu kamenog mosta, ali morali bi prigodice šipkom pokuse pravit.

Šaljem Vam duplikat „Tumača znakova“ te Vas molim, da mi izvolite saopćiti, da li se snjim slažete ili ga želite u čem promijeniti dotično nadopuniti. Ako bi u praksi nastala potreba, da ga nadopunim, sam ću to onda javiti. Do sad sam popisao preko 130 listova sa mnogo više objekata. Držim se kronološkog reda, te ću kad dovršim sastavit kratak „Index“ pak onda razredit cijeli materijal na „insule“ i u naert uesti. Posla još dosta! Sad se češće razpitujem, pa tako i više saznajem nego prije.

Ona dva slučaja koja Vam zadnji put javih, bio je jedan (Mahač Iv.) svietl. ul. br. 20. (st. 524.) dupli zid od kamena u dvorištu, koji sam uveo, a drugo: Ratarska ul. Petrović Pajo br. 46. zidana grobnica, otkopana od Ružičke, ali opet zatrpana (nepovadena). Ovo drugo mjesto je važno. Kako mi pripovijedao Pavle Marčinković (on je i sa Hytrekom kopao), povadena je tu od njega i drugih preko 300 grobnica, jedan olovan i jedan kameniti sarkofag sa reliefima (ovaj je kupio g. 1878. g. opat za 25 for. za sebe, te ga uzidao u pod kapele na groblju). Jamačno ima još dosta u tom brijegu grobova, a tako i u blizoj okolici, tako je n. pr. g. 1878, 1879 i 1880. isti Marčinković u svom vrtu i livadi (br. 33. Ratar. ul.) povadio od kamena kapelicu sa 4¹/₂, debelim zidovima 7° dugačku sa 4 zidana stupa, 4 grobnice jedna do druge zidane, onda još dvije i još jedan stup, (opširnije u mom popisu). Slično i kod susjeda njegovih.

U krajiškoj ulici ušao sam u trag zidanom kanalu (kamenom pokriven), koji probija gradske zidine, te se proteže unutra preko 80° (160 m.). Ostale objekte nespominjem, jer sad nedospjevam, da mi posao nezapine.

Stari mi je Marčinković kazao da je on za Hytreka i kod Plavšića kopao na drugoj strani vrta (prema našoj školi) i na Kalvariji.

U Glasniku bisk. sriem. 1897. našao sam da je biskup Szóreny (spominje ga i arkiv a imao je njegovo djelo i Kukuljević) g. 1735. bio ovdje te napisao djelo: „O gradu Sirmiju“. Ima li tu što god? On piše: „ingentia rudera lapidumque congeries“ okostnica slavnog Sirmija.

Naša carinara je zidana 1744. od Pejačevića, onda su jamačno nađena ona 4 komada, koja je pokojni Tordinac isposlovao za zagrebački muzej.

Rad XXV. str. 180. veli g. 1875. dođe u narod. muzej Zegreb. jedna opeka sa grč. nadpisom iz Mitrovice. To je jamačno ona, koju Vi tumačiste u „Eranos Vindobonensis?“ Možda će Bogetić znati, gdje je nađena; raspitati ću se prilikom.

Ignjat Jung.

14. Mitrovica, 11./IV. 1898. Veleštovani gospodine! Dne 10./III. pisah Vam, te Vam ujedno sa zahvalnošću vratih posuđenu mi brošuru „Vindonissa“; ne znam da li ste ju dobio? Pošto se međutim nakupilo nešto gradiva evo me opet u kratko:

Hytrekovi nacrti u Ephemeris Salonitana su netočni, tako je na pr. na T. II. crkva preko 50 m. duga i široka, što je svakako suviše. Rekoh bi da je risao od oka.

Našao sam kod vodovoda blizu željeznice na kraj fruškogorske ulice stupove, koji kao da pripadaju mostu, vodećem preko sjevernog kanala.

U krajiškoj ulici br. 30 (Timotijević) konstatirao sam južnu kapiju u obkolnom zidu: Dva 3 m. deb. zida, a 4 m. duboko u zemlji; spojeni su sa dva tanja zida (2.5 m.), a prag kapije popođen sa velikim tesanim kamenom, a pod pragom opet zid. Ova je kapija vodila na Otok (sada Ciglane).

Pred istočnom i zapadnom kao da su tragovi velikih propugacula.

Našao sam C. I. L. 6143 žalibože razlupan u kaldrumi dvorišta k. br. 489, osim toga još 5 do 6 komada, ali slova dole se ne vide. Gledat ću, da to sve ako moguće nabavim. Slova lijepa, zato mislim da je star.

Y G I V S
F R A E C O P
T I

23./III. Collognath iskopao u dvorištu pod od malih šestorbridih opeka.

Pera Im mi kazao, da mu je stara mati pripovijedala, kako su Jalijom preko njegove livade lađe solarice išle uprav do solare. Tako mi je

moje nagađanje i za zapadnu stranu savskog rukava potvrđeno.

C. I. L. 3241 iskopan je još 1860 kod Ivana Dragutinca, Krajiška ul. br. 70.

Krajiška ul. br. 37 Luketić kolar iskopao u vrtu 3 paralelna zida od kamena, a četvrti je u zdencu u dvorištu. Kod Bratića br. 31 i 33 velik tarac od kamena 2 m. duboko, mislim od ulice i okrugao zidan 3 m. u promjeru stup (basa kipa ili miljokaza).

Jelena Kovačević, stari šor br. 73 (st. 132) našla pri oranju u vrtu isto onako velik cijel kapitel kao Šijakov. što ste ga kupili.

Toša Ugarković veli, da na kraju mitrovačkog hatara prema Višnjecima ima u polju zidova.

Marko Švajberić, srijemska ulica br. 67 (st. 13), iskopao grobnicu i u njoj 3 glansirana žička i lončić neglaziran. Sve ovo je u Manoka.

Srijemska ul. 121 Ante Karalić laui iskopao 2 sarkofaga, kako sam vas izvjestio; sad čujem, da je sada našao kutiju od kosti, koja se raspala, na poklopcu kockasto uložena i zlatom tauširana. Veli, da je tada dao g. opatu, ne znam jeste li dobio?

Vinković Marko našao u ulici sv. Roka godine 1889. kalup crni od pečene zemlje i dao g. opatu.

Zidova ima na zemlji pokojnog dra. Paića kraj Save. Ovo je mislim bio „Bojanov logor“.

Miljokazi, u polju nađeni, bili su na njevi Vlade Stojanovića; potražiti ću broj parcele.

Miloš Milinković, kovač u selu Kuzminu, rekao mi je, da na Čelijama vinogradima med Kuzminom i Grkom izoravaju i kopaju zidove i starine.

U Vodnoj ulici Marek, umirovljeni financijski respicijent, ima u zidanom zdencu na dnu sarkofag sa grčko-rimskim napisom; vidi se, kad je malena voda. U vrtu je iskopao 30 i 43 cm. u promjeru a 19 cm. visoki kapitel, koji spada jamačno na stupove one zgrade, koja je u staroj pivari iskopana g. 1885.

Stari pensonirac g. Biga mi pripovijedao, da je vidio, kako su pri gradnji druge pole pukovničkog stana g. 1839. sa rimskog groblja vukli one lavove, koji su bili uzidani pod prozorima i koji su još sad kraj stuba. Grujić 1. i 2. nije znao za provenijenciju.

Švajberić M. izorao je u polju bronsanu kocku sa otpiljenim uglovima. (To je rimski utez. Op. uredništva.)

Danas me je posjetio g. dr. A. Miler iz Zagreba te rekao, da ima još one dvie are u Brodu. Pokazao mi je još jedan rijedak srebrn novac,

koji je dobio od g. opata: IMP M S OTHO CAES AVG. Promjer 17 mm., zadak nijesam zabilježio. Kako vidim u katalogu, ovakovog muzej zagrebački još neima. *Ig. Jung.*

15. **Mitrovica**, 14./IV. — 9./V. 1898. Veleštovani i veleučeni gospodine! Saznao sam od zadnjeg svog lista do danas još koješta kao novi do sad mi nepoznati prilog za topografiju Sirmija.

Od g. Pere Ima sam čuo, da se u krajiškoj ulici br. 11 i 13 udove Vark (dotično Braun) Ane nalazi još jedan do danas nepovaden pod od mozaika.

Od Jovana Dragičevića (fruškogorska ulica 101) saznao sam, da je Sava Simovljević g. 1859. iskopao bazu sa reljefom, koji prikazuje Marsa, u fruškog. ul. između kuća 60 i 58 na ulici.

28./IV. mi kazao ciglar Pichler, da su oko g. 1883. iskopali na pustari „Moja volja“ kod Indije dvie kape pune bakrenih fibula, te jih je upravitelj dobra poslao u budimpeštanski muzej.

Zadnji put vam pisah, da sam konstatirao kapiju kod Timotijevića u krajiškoj ulici, a sad sam malo zapadnije pri ulazu u vodnu ulicu našao drugo mjesto, kao da je isto onakova kapija kao napomenuta. Koliko do sad mogu razabrati, tvorio je opkolni zid kutove.

8./V. reče mi g. Ivan Renčević, kateheta realne gimnazije, da je Sima Vasiljev (zovu ga i Vasiljević), radnik, u staroj pivari našao pri obdjelavanju svog vrta u fruškogorskoj ulici br. 41 (vlastništvo g. umirovljenog kapetana Borovca) malen crven kamen sa napisom. Otišav k istom čovjeku dobijem taj kamen, te se osvjedočih, da je antični intaglij sa nadpisom:

IVSIVS
PARTEN
OPE

Debeo je 2½ mm. Ako mislite da je sigurno poslat ga u listu, ja ću ga poslati, te Vas molim, da tomu čovjeku platite za taj kamen toliko, koliko vrijedi, jer je čovjek siromašan, a već 8 tjedana bolestan, pa je zadovoljan sa svotom, koju mu date.

Traživ tog čovjeka u staroj pivari našao sam jednu hermu bez glave.

Srdačno Vas pozdravljajuć Vaš
na usluzi stojeći
Ig. Jung.

16. **Kutjevo**, 26./VII. 1898. Veleučeni gospodine! Pred dulje vremena dao sam Vam vratiti

po vlastelinskom šumarskom uredu njemačku Wandkartu, koju izvoliste meni posuditi, zatim jedan vrlo točan nacrt „Gradine“ kod Mitrovca, gdje po mom sudu imademo tražiti grob sa paljevinom iz mladeg kamenog doba, obzirom na premnogobrojne raznolike vrsti posuda i uresa, dočim apsolutno nema oruđa iz kamena, kosti ili roga. — Molim Vas, da mi izvolite odgovoriti, da li ćete i koji dio ferija u Zagrebu sprovesti, jer Vam kanim poslati nekoliko lijepih stvari iz Draganluga, zatim iz jednog novog nalazišta, brda kod Hrnjevca, koje se je dosada najzahvalnijim i vrlo zanimivim pokazalo. — Imademo, što no se veli, na rovašu još na nekoliko mjesta naselbina iz kamenitog doba, koje ćemo zastopce pretražiti. — Zanimati će Vas vijest, da smo u selu Sapna našli trag rimskoj kulturi, eventualno i rimskom putu u smijeru prama Londici. Iz Sapne imadem oveći odlomak za Vas za opredijeliti, da li je iz rimskog doba ili stariji.

Molio bi Vas, ako je ikako moguće, da mi posudite ono izdanje bosanske vlade, koje mi izvoliste pokazati; ja ću Vam ga za kratko doba sa zahvalnošću povratiti. — Sa Brda imadem jedan idol, posve izrađen, ali žalibože bez glave.

Odličnim štovanjem bilježim:

Milan Turković.

17. **Kutjevo**, 2./8. 1898. Veleučeni gospodine! Hvalim Vam lijepo na pošiljki publikacije o „Butmirskim starinama“, koje ću knjige zadržati s Vašom dozvolom do konca augusta. Moram iskreno reći, da me izuzam sbirke Götzenfigura i odlomaka sa Spiralfigurama na loncima, sve ostalo nije osobito iznenadilo. Moja dosadanja zbirka već je u mnogom ljepša i zanimivija.

Na Golobrdcima nedaleko Požege otkriven je jedan, kako ljudi kažu, „podrum“, ljudi misle „turski“, ja sam uvjeren rimski, jer sam dobio 2 cigle nedvojbeno rimskog porijekla i gatamo na rimsku kupelj. Poslati ću pregledati i javiti Vam.

Rimski put, koji tražimo preko požeške doline, do sada je konstatiran slijedećim pravcem: Sapna, Klisa (kraj Gradišta), Ferovac, Tominovac, Treštanovci, Golobrdci, sve nedvojbenom rimskom ciglom.

Odličnim poštovanjem bilježi:

Milan Turković.

18. **Kutjevo**, 26./10. 1898. Danas dao sam pregledati radnje u Gradini u Treštanovcima, u koliko je dosada otvoreno (vidi priloženu skicu). Nedvojbeno je, da se tu radi o fundamentima u originalu na prvotnom mjestu rimskih zgrada, od kojih je žalibože sve što je nad i do zemlje

bilo razoreno i odveženo. Po našem sudu, to su tragovi rimske kupelje. U okviru skiciranih fundamenta izuzam betona, olovnih cijevi, raznovrsno šarane cigle, crijepovlje od crnih posuda vrlo primitivnih, ne nadosmo ništa. Jugoistočno od ovih fundamenta 5—6 metara daleko pokušano je kopati i na veliko čudo u jednoj jami od 1 $\frac{1}{2}$ metara promjera i 1 $\frac{1}{2}$ dubljine pronađeno je tri komada bakrenog novca evo u prilogu, dva bez dvojbe rimska, a treći? (također rimski. Op. ur.) Osim toga komadiće oksidiranog rimskog stakla i komadići posude crveno glazirani. Sjeverno od fundamentah jedno 25 m. iskopane su one 2 glave, koje već posjedujete, a nedaleko sjeverno i kamenita patka, žalibože izgubljena. Molim Vas da izvolite čim moguće bude javiti mi, kakov je taj novac. Nadam se još šta zanimiva naći.

Milan Turković.

19. **Kutjevo**, 27./X. 1898. Ove dane pregledao sam točno zbirku Franjevacu u Požegi, te konstatirao na žalost, da neimadu ni bosanskog ni srpskog novca. Imadu lijepu kolekciju osobito dobro sačuvanih rimskih, medju tima valjda i rijetkih novaca. Pada u oči množina komada od Galliena, svi točno opredijeljeni, po svoj prilici iz jednog našašća, ali već više od 30 godina u Požegi. Biti će nekoliko komada vrlo starog novca, moguće i iz Albanije ili dalmatinskih otoka, kakove ste Vi nedavno opisali. Medajla imadu prilično mnogo, naravno ponajviše kršćanske spomenice i dosta zanimivih. Zlatnog i srebrnog novca vrlo malo. Zbirka imala bi se urediti, fali im strukovnjak, za kog bi za njegov trud, nadam se, otpao priličan broj interesantnih i rijetkih komada duplikata. Zbirka je u osobito lijepom, vrlo starom, krasno u drvu uloženom numismatičkom ormaru od vrijednosti. Imadu i, koliko sam u brzini razlučiti mogao, više komada „Moneta regis pro Sclavonia“.

Milan Turković.

20. **Hrtkovci**, 11. listopada 1898. Potpisani kao povjerenik arheološkog društva šalje razne

stvari, koje su nađene ili iskopane na ovdašnjoj jednoj nasipini tik Save, koju narod zove „Gomolava“.¹ Novci, što se šalju, također su nađeni na „Gomolavi“. Onaj novac sa natpisom Constantans našao dne 4. o. mj. financ. nadstražar Cimeša. On kaže, da su prije 3 godine našli i rogova od jelena i vola, nu te su stvari stračili ni sami ne znadu kuda. On mi je rekao, da će na skoro financi prokopati širi prolaz k Savi, jer da trebaju cigle za jednu stražarsku kućicu, pa mi je obećano, ako se što god vrijednijeg nađe, da da će mi se predati za narodni muzej. — Na njivama ili bivšim vinogradima, zvanim „Gradenik“, nalazi se također odlomaka od posuda, a tamo je nađen i zlatni novac cara Arkadija, koji se i danas nalazi u ovdašnjeg jednog ratara. On je dobivao za taj novac 8—9 for., nu on ne da od 20 for. (Novac je običan, te ne vrijedi ni 8 for. Op. ur.) — Umirovljeni lugar Marošević imade do 40 komada raznog starog novca, koji je ponajviše našao sam oko Gomolave, a nešto je i prekupio od djece. G. župnik Babogredac je nekoje bolje sačuvane novce snimio na pečat.

Kod sela Jarka tik Save imade također nasipina slična Gomolavi, ali mnogo manja, a zovu je „Karaula“.² Ona dva novca sam dobio od jednog ratara iz Jarka, koji veli, da ih je našao na „Karauli“. I tamo se nalazi odlomaka od posuda i cigle, a i čitave cigle, nu od kremenca ni jesmo ništa našli.

Medju stvarima od kremenca, koje potječu iz starijeg kamenog doba, imade odlomaka od kremenih noževa, dočim iz novijeg kamenog doba imade odlomaka koštanog šila, jedno zrno kamenog bisera i odlomaka od posuda. Ove su stvari učenici 4. razreda sa potpisanim našli na Gomolavi. Ovaj čitavi lončić (Rimski je. Op. ur.) našao je jedan ratar na „Gomolavi“ od strane Save, hvatajući ribu, te sam ga od njega otkupio, pa ga uz ostale priložene stvari poklanjam arheološkom odjelu narodnog muzeja.

Mato Vohalski,

učitelj i povjerenik arheol. društva.

SITNE VIJESTI.

Dvije važne naredbe kr. zemaljske vlade. Kr. hrv. slav.-dalm. zemaljska vlada odjel za bogoštovlje

i nastavu. Br. 19.176. ex 1897. Svim kr. žup. oblastima i gradovima. Ravnateljstvo arheološkoga

¹ Tu je bila naselbina u neolitičko (novo kameno) i rimsko doba. Op. ur.

² Tu je valjda bio čardak u doba tursko i krajiine. Op. ur.

odjela narodnog muzeja u Zagrebu javlja pod 24. studena 1897. broj 312. da se je prigodom regulacije Vuke na više mjesta naišlo na zanimive starine; naročito kod Gackulje blizu Nuštra, da se je našao u Vukinom mulju lijepo urešen čamac i mnogo oružja od bronsa, željeza i drveta, a kod Harastina razni srebrni, bronsani i željezni predmeti.¹ Na čitavom svijetu postoji obveza, da se kod javnih gradnja nađeni predmeti arheološke ili historičke vrijednosti predadu javnim zemaljskim muzejima, u susjednoj Ugarskoj se prigodom gradnja željeznica itd. — dapače i za teritorij kraljevina Hrvatske i Slavonije — poduzetnici posebnom klauzulom u ugovorima obvezuju, da takove predmete imaju izručiti narodnomu muzeju u Budimpešti. U Hrvatskoj i Slavoniji pako rijetko se kada dogodi, da narodni muzej u Zagrebu dobije takove predmete, koji su prigodom javnih gradnja nađeni, nego se veoma često događa, da sa nemara i nehata na to pozvanih organa najvrijedniji predmeti van zemlje polaze. A pošto u tom pogledu postoje i za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju još iz starijih vremena odnosi propisi i naredbe i to: 1. za bivši provincijalni dio od 25. studenoga 1880. broj 85. 2. za bivše krajiško područje od 12. lipnja 1880. broj 1566. odio za bogoštovlje i nastavu krajiške zem. uprave u Zagrebu, te pošto se isti mogu smatrati u navedenu svrhu potpunoma dostatnima, ako se valjano vrše, to se ove naredbe obnavljaju i dostavljaju u prepisu pod 1/2 znanja i točnoga obdržavanja radi.

U Zagrebu dne 1. prosinca 1898.

Za bana :

A. Pavić v. r.

Kr. hrv. slav. dalm. zem. vlada. Broj 7430. Pr. ex 1897. Gradskomu poglavarstvu u Osijeku U riešenju tamošnjeg izvještaja od 29. listopada 1897. br. 21.458 predloženog ovoj kr. zemaljskoj vladi putem kr. velikog župana županije virovitičke i grada Osieka, kojim se ovamo podnaša molba privremenog odbora ustrojiti se namjeravajućeg društva u Osijeku pod naslovom: „Slavonsko arheološko društvo“ za odobrenje pravila rečenog društva, otpisuje se tomu gradskomu poglavarstvu sljedeće: U smislu §§. 2 i 4 i danas u ovih kraljevinah u krieposti stojećeg carskog patenta od 26. studenoga 1852. kojim su uredjene zakonite

ustanove o društvima, potrebna je za društva, kojim je svrha promicanje znanosti i umjetnosti, previšnjja dozvola Njegovog ces. i kralj. apostolskog Veličanstva. Prema tim zakonitim ustanovam imala bi i za osnivanje gore spomenutog društva ova kr. zemaljska vlada izhodići previšnju dozvolu. Nu ova kr. zemaljska vlada ne može pravila za ustrojenje gore spomenutog društva podnieti na odobrenje previšnjemu mjestu iz razloga, što ustanove §§. 3, 4 i 5. pravila slavonskog arheološkog društva stoje u protuslovju sa postojećim zakonima i previšnjim odlukama. Tako je ponajprije §. 1. zakonskog članka VII. od god. 1870. ob uredjenju zemaljskoga arkiva kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije određeno, da je zemaljski arkiv „sahranište svih na javno pravo kraljevina ovih, na povjestnicu i sve grane javne uprave odnosećih se izprava“. Prema tomu je u protuslovju sa tim zakonom točka 2. §. 3. priležećih pravila, koja određuje, da bi se takove znanstveno uredjene starine imale pohraniti u rečenom arheološkom društvu: pošto pohranjivanje takove vrsti starina, medju koje spadaju: arhivalija, pečati, stare historičke slike, rukopisi itd., spada jedino na kralj. zemaljski arkiv, te se ne može dozvoliti, da se na korist privatnoga društva prikrati ili ošteti kr. zemaljski arkiv. Nadalje su gore spomenute ustanove priležećih pravila u protuslovju sa zakonom od 14. rujna 1878. ob uredjenju narodnoga muzeja u Zagrebu, koji muzej jest u smislu §. 1. rečenog zakona „zavod zemaljski kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“, a u smislu §. 3. imade isti „predstavljati što potpuniju sliku faune, gee i starina kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“. Prema tim zakonskim ustanovama ne samo da nije od potrebe osnivati novi takav zavod posebice za Slavoniju, već bi osnivanjem takova zavoda bitno bio oštećen i prikraćen zakonitim putem i zemaljskim troškovima utemeljeni zemaljski zavod, što ova kr. zemaljska vlada nebi mogla dozvoliti, a da ne dodje u sukob sa postojećim zakonskim ustanovama. Nadalje nebi se mogla odobriti ona ustanova priležećih pravila (slovo d) §. 5.) po kojih bi ustrojiti se namjeravajuće arheološko društvo imalo osnivati sбирke za zornu obuku u srednjim školama, pošto ovo djelovanje spada u nadležnost ovdašnje kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu.

¹ Ovako je ravnateljstvo muzeja bilo izvješteno, ali se je ispostavilo, da je samo jedan dio toga ispravan, što međutim obzirom na shodnost

i potrebu ove visoke naredbe u stvari ništa ne mijenja. Op. ur.

Napokon previšnjim riješenjem Njegovog ces. i kr. apoštolskog Veličanstva od 3. veljače 1881. dozvoljeno je premilostivo na temelju podastrih pravila ustrojenje „hrv. arheološkog društva u Zagrebu“. Prema dotišnjim pravilima proteže rečeno društvo svoje poslovanje na cijelo područje kraljevina Hrvatske i Slavonije, ono može u svim važnijim mjestima imenovati svoje povjerenike, imade nastojati, da u mjestima za arheološku struku znamenitih osnuje podružnice, ono izdaje „Vjesnik hrv. arheološkog društva“, i brine se jednom riječi oko arheoloških poslova. Ustrojenje takovog novog društva ukazuje se dakle ne samo skroz suvišnjim, nego bi se odobrenjem pravila takovog novog društva došlo u sukob sa ustrojtstvom postojećeg sa previšnjeg mjesta odobrenog gore spomenutog društva. Iz svih ovih razloga ne može ova kr. zemaljska vlada previšnjemu mjestu na odobrenje predložiti pravila ustrojiti se namjeravajućeg društva „Slavonsko arheološko društvo“. Nu ako u gradu Osijeku postoje takovi odnošaji, koji bi iziskivali slično udruženje, ne ima zaprijetka, da se u Osijeku osnuje budi „podružnica hrv. arheološkog društva u Zagrebu“ u okviru po previšnjem mjestu odobrenih pravila rečenoga društva, ispustiv iz prilježih pravila sve one ustanove, koje su u protuslovlju sa gore spomenutim zakonskim ustanovama i previšnjim odlukama; u koju svrhu imade se dotični privremeni odbor staviti u sporazumak sa rečenim društvom; odnosno, da se u tom smislu osnuje arheološko društvo samo i isključivo za grad Osijek, kao pomoćni organ tamošnjeg gradskog muzeja O čemu se to gradsko poglavarstvo obaviješćuje uz primjetbu, da je o tom podjednako ubaviještena ovdlašnja kr. zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, predstojništvo kr. zemaljskog arkiva, ravnateljstvo kr. zemaljskog muzeja, predsjedništvo hrv. arheološkog društva, svi u riješenju njihovih u tom predmetu ovamo podnešenih podnesaka. Ujedno se to gradsko poglavarstvo poziva, da prilježica pravila povрати dotičnom privremenom odboru za osnutak rečenog društva.

U Zagrebu, dne 10. rujna 1898.

Za bana:
Krajcsovics v. r.

Iskopali se zlatni novci. Negdje u Hrvatskoj našlo se je prije jedno mjesec dana, valjda prigodom rigolovanja, prilično znatno blago u vri-

jednosti od više nego 600 for. Sastojalo je od preko 100 zlatnih novaca ugarsko-hrvatskih kraljeva Sigismunda (1387—1437), Alberta (1437 do 1439), Vladislava I. Jagelonca (1440—1444), Ladislava Postuma (1452—1457), Matije Korvina 1458 do 1490), Vladislava II. (1490—1516) i Ljudevita II. (1516—1526), te koje stotine „marcella“ (srebrnih novaca od 10 solda) mletačkih duždeva Nikole Marcella (1473—1474), Petra Moceniga (1474 do 1476), Andrije Vendramina (1476—1478), Ivana Moceniga (1478—1485), Marka Barbariga (1485 do 1486), Augustina Barbariga (1486—1501) i Leonarda Loredana (1501—1521). Uz to još nekoliko lira dužde Nikole Trona (1471—1473). Blago, koje je sudeći po njegovoj sastavini, po svojoj prilici nađeno u zagrebačkoj, modruško-riječkoj ili možda ličko-krbavskoj županiji,¹ zakopano je od prilike kratko vrijeme prije mohačke bitke, te je valjda i bila od Turaka prijeteća pogibelj povodom zakopavanja. Vlastnik tih novaca, navodno „ugledan svećenik“, prodao ih je jednomu zlataru, dobivši za nje samo vrijednost materijala, računajući ga po najnižoj cijeni. Taj „ugledni svećenik“, kojemu je sigurno poznat propis, da se takova našašća imaju oblasti prijaviti, dotično narodnom muzeju na proučavanje i eventualni otkup poslati, propustio je, da izvede tu i zakonom propisanu i patrijotičnu dužnost, premda mu je do zlatara bilo upravo tako daleko kao do muzeja, gdje bi mu se komadi, koje bi muzej trebao, i znatno bolje platili i dala uputa o vrijednosti, da ne nasjedne, kao što je zaista i nasjeo. — Kako je vjerojatno, da će se kod sada toli intenzivnoga rada oko rigolovanja vinograda više puta naići na razne starinske predmete i na navlaš zakopane skupove novaca — najčešće dakako bakrenih i sitnih srebrnih neznatnije vrijednosti — upozorujemo sve one, kojima je stalo do napretka našega zemaljskoga zavoda, da svako našašće starih grobova, zidova, starinskih predmeta i novaca prijave narodnom muzeju u Zagrebu, koji se ima da brine oko arheološkog iztraživanja zemlje, ili najbližoj oblasti. Naročito upozorujemo, da je narodni muzej kao zemaljski zavod u stanju, da nađene predmete i novce, ako ih može trebati, prema njihovoj vrijednosti i plaća, i to svakako bolje, nego što to čine prekupljači, koji idu za tim, da izvuku što bolju korist. Tko tako uzradi, udovoljiti će, čuvajući da nam naše starine ne odu izvan zemlje, i patrijotičkoj dužnosti, a očuvati će i sebe samoga od

¹ Čini se, da je nađeno u Glini ili njezinoj okolici. Op. uredu.

materijalne štete. — Svi se domaći listovi umoljavaju, da u interesu dobre stvari ovu bilješku preštampaju.

Staro groblje na Velikom Vrh kod Jalšavca (općine Sesvete). U prosincu 1897 naišli su neki težaci, rigolujući vinograd Stjepana Svibovca iz Jalšavca, koji se nalazi na brijegu Veliki Vrh, po prilici u dubljini od 1 m. na jedanajst čovječjih kostura, od kojih je deset bilo od odrasloga svijeta, a jedan dječji. Kosturi su ležali svaki za se u usporedno ležećim grobovima. Glava se je nalazila na zapadnoj strani, a noge na istočnoj. Kostu su bile već prilično sprhnule, te su ih težaci skupili i opet zakopali. Predmeta se uz kosture navodno nije nikakvih našlo. Na prijavu sesvetskog općinskog poglavarstva u Maksimiru uputilo se je povjerenstvo na lice mjesta, te je ove podatke ustanovilo. Veoma je vjerojatno, da je na tom mjestu u veoma davno doba (možda u prethistorijsko) bilo groblje, a vrijeme, kada su se mrtvaci u njemu zakopavali, dalo bi se ustanoviti po makar i neznatnijim priložima (ulomci posuda, predmeti od kovine, novci), koje su težaci, nemajući dakako o takovim stvarima pojma, bacili. Bilo bi uputno, da inteligentniji ljudi upute seosko pučanstvo, te da o takovim našašćima odmah muzejsko ravnateljstvo obavijeste i eventualno nađene predmete spase. Kako se sada na sve strane zemljišta rigolaju, sigurno će se i opet gdje god naići na takove tragove iz davno prošle prošlosti, koji su od općenitijega interesa, te zaslužuju, da im se sačuva barem uspomena.

Stari napis na stijeni kod Senja. U Vlaškoj peći povrh Kozice kraj Senja kažu, da ima na stijeni jedan napis. Taj je napis vidio Franjo pl. Domazetović, pravnik iz Senja. Pripovijedaju, da su ga već neki ljudi išli da pročitaju, a među njima i pokojni Rački, ali do danas još nije nigdje pronađen.

Iz arheološkog muzeja. Broj posjetitelja arheološkog odjela narodnog muzeja, koji su svoja imena zabilježili u knjigi za strance, dosegao je godine 1897 do 6.386. Najslabiji je posjet bio u mjesecu siječnju (174 osoba), zatim je konstantno rasao do kolovoza (778 osoba), a onda uprav tako konstantno padao (prosinae 221 osoba). G. 1898 iznosio je ukupni broj upisanih posjetitelja 7099. Najslabiji je posjet bio u veljači (282), a najjači u rujnu (948). Razumijeva se, da ti brojevi neodgovaraju faktičnom posjetu, koji je barem za polovicu veći. jer si mnogi posjetitelji ne zapisuju imena u knjigu za strane.

† **Mijo Glavinić**, počasni član hrvatskoga arheološkoga društva. Pokojnik, koji se je rodio 14. listopada 1833 u Makarskoj, izučio je srednje škole u Dubrovniku i Spljetu, a filozofiju u Padovi. Služio je kroz 25 godina na spljetskoj gimnaziji u svojstvu učitelja i ravnatelja. Od godine 1883 bio je zemaljski školski nadzornik srednjih učiona dalmatinskih. Umro je 21. kolovoza 1898 u 65. godini života. U Spljetu su silno na njega djelovali mnogobrojni spomenici, pa ga je to navelo, da se posveti arheologiji, za koju je kao profesor klasičke filologije imao potpunu spremu. Kao zreo čovjek od 38 godina dobije on od cislitavskog ministra putnu stipendiju, te proboravi godinu dana u Berlinu, gdje se je, izučavajući omiljeni predmet, upoznao sa glavnim njemačkim arheolozima našega vremena. Povrativ se s putovanja preuzme upravu spljetskoga muzeja, koji je tekar od tada pravo počeo cvasti. Cislitavsko ministarstvo doznačivalo je potrebitih sredstava, pa je Glavinić sa uspjehom počeo prekapati na mjestu drevnoga grada Salonae. Godine 1878 počeo je u savezu sa g. savjetnikom Alačevićem izdavati „Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata“, koji je dakle najstariji postojeći historijsko-arheološki časopis hrvatski, pisan poradi osobitih prilika većim dijelom talijanskim jezikom. Opstanak toga časopisa, koji se sada nalazi pod vještim uredničtvom Bulićevim, stalnom je subvencijom od strane cislitavskog ministarstva osiguran. Došavši Glavinić g. 1883 kao nadzornik u Zadar, nije kraj svoga uredovnoga rada zaboravio ni na arheologiju. Preuzeo je upravu muzeja sv. Donata u Zadru, pa nastojao, da ga, koliko su prilike dopuštale, što bolje obogati i uredi. Imam da mu zahvalim na uslužnosti, kojom mi je dozvolio proučavanje dosta lijepe numizmatičke zbirke svoga muzeja. Tu je zbirku on stvorio, skloniv vladu, da je dozvolila, da se bogata gimnazijska zbirka predade muzeju i pobrinuv se, da ju umnoži darovima mnogobrojnih svojih prijatelja i bivših učenika. Katalogizovanje muzejskih antiknih zbiraka bilo je posao, kojim je ispunjavao vrijeme, koje mu je preostajalo od službenoga posla. Rad mu je žalibože ostao ne dovršen. Osim manjih članaka u starijim godištima „Bullettina“ uz uredske poslove nije dospio, da napiše opširniji radnja arheološkoga sadržaja. Laka mu zemljica!

† **Franjo Fiala**. Bosansko-hercegovački muzej pretrpio je težak udarac. 28. siječnja 1898 umro je Franjo Fiala, kustos prethistorijskoga odsjeka istoga muzeja. Pokojnik, koji se je 14. travnja 1861

rodio u Brnu, za vrijeme svojih nauka osobito se je bavio botanikom, kemijom i prehistorijom. Godine 1886 došao je u Sarajevo kao činovnik kod duhanske režije. Svaki čas, koji je bio slobodan od službe, upotrijebio bi on za botaniziranje i prehistorijsko istraživanje po sarajevskoj okolini. Od g. 1892 bio je na bosansko-hercegovačkom muzeju stalno namješten, pa se je od sele uz poznatu munificenciju preuzvišenoga g. ministra Kallaya i bosanske vlade mogao intenzivno

baviti znanstvenim istraživanjem botaničkih i prehistorijskih prilika u Bosnoj i Hercegovini. Mnoge radnje u „Glasniku“ i „Wissenschaftliche Mittheilungen“ dokazuju njegovu marljivost i vrsneću. Od kako je umro Radimsky, zapala je Fialu zadaća, da sâm posvema preuzme prehistorijsko istraživanje, pa da dovrši od Radimskoga započetu publikaciju o neolitičkoj štaciji u Butmiru kod Sarajeva. Usrijed najljepšega rada pokosila ga je smrt u 37. godini života.

KNJIŽEVNE VIJESTI.

Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva. Uredjuje Dr. Ivan Bojničić Kninski. Godina I. Svezak 1. Zagreb 1899. — U Bojničićevom „Vjestniku arkiva“ pozdravljamo sa iskrenom simpatijom novoga druga na polju hrvatske povjesti, od kojega očekujemo, da će veoma korisno djelovati priopćujući historijske spomenike iz bogate riznice kr. zemaljskog arkiva, te omogućujući tako i širim stručnjačkim i čitalačkim krugovima, da se s njima upoznaju. Sa nasladom smo prolistali i pročitali časopis, nalazeći u njemu obilne zanimive historijske grade i susretajući među autorima sve same vrsne historijske pisce, koji su podjedno i naši suradnici. Na pitanje, da li je taj časopis potrebit, odgovaramo jesno, jer zastupamo nazor, da svaki važniji javni zavod, kao što su to muzeji i arkivi, treba da ima svoj organ, preko kojega će moć stajati u saobraćaju sa drugim sličnim stručnim zavodima u inozemstvu i tuzemstvu i sa izobraženijom domaćom publikom. — „Vjestnik arkiva“ je peti među sada izilazećim hrvatskim historijskim časopisima, jer su svi naši arheološki časopisi podjedno i historijski. Najstariji je među njima „Bullettino di archeologia e storia dalmata“, koji evo talijanskim i hrvatskim jezikom izilazi u Spljetu uz subvenciju cislitavskoga ministarstva već 22. godinu; drugi je po starosti. „Vjesnik hrvatskog arheološkog društva“ u Zagrebu, do sada bez subvencije, od kojega evo predajemo na ruke hrvatskog naroda 17. godište (treće u novoj seriji), treći je „Glasnik bosansko-hercegovačkog muzeja“ u Sarajevu, koji izilazi troškoma bosansko-hercegovačke zemaljske vlade 10 godina, a četvrti je „Starohrvatska prosvjeta“, organ hrvatskog starinarskog društva i muzeja u Kninu, koja je započela svoje 4 godište. Svi ti časopisi jednakim marom njeguju hrvatsku li-

storiju, kao što i arheologiju, pa u njima ima dapače i arhivalnih radnja. Naši arheološki časopisi dakle ne njeguju povjesti Grka i Rimljana, kako je to u uvodnom članku evo oglašenog stručnog lista navedeno, nego povjest zemalja, u kojima su negda i Rimljani, a mjestimice i Grci prebivali, a u kojima danas stanuju Hrvati i drugi južni Slaveni. Povjest zemlje bezuvjetno je upravo tako važna i zanimiva, kao što i povjest narodâ, koji su u njoj živili ili još žive.

Die neolithische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien. Herausgegeben vom bosn.-herceg. Landesmuseum. II. Theil. (Schlusband). Ausgrabungen in den Jahren 1894—1896. Bericht von Fr. Fiala. Vorwort von M. Hoernes. Wien 1898. Publikacija prvoga reda, kakovom bi se mogli ponositi narodi i zemlje sa najnaprednijom kulturom. Bosanska vlada, koja ne žali troška, kada valja izdavati sjajne publikacije o istraživanjima, koja sarajevski muzej neprekidno sa obilnim sredstvima izvodi, ovom je publikacijom veoma zadužila sve stručnjake. Butmirska je štacija čisto neolitička, u mnogo koječem srodna sa našim sličnim naselbinama kraj Vučedola kod Vukovara i u Sarvašu kod Osijeka. Vanredno je bogata, te je tamo samo kamenih artefakata do konca godine 1896. nađeno 26.302. Osobito su zanimivi mnogobrojni ulomci figura od pečene zemlje, kakovih se je i kod nas na više mjesta kratkotrajnim iskapanjem i na samoj površini zemlje našlo. Žaliti je, da se u Butmiru nije naišlo na groblje, koje se sigurno u neposrednoj blizini naselbine nalazi. Refernat je primjerice u Vukovaru našao malo jedno groblje sa skvrčenim kosturima, koje je ležalo na samoj „gradini“ odmah do koljeba neolitičkih stanovnika, a jedan je takov grob nađen i u štaciji u Hermannovom vinogradu kod Osijeka. Table, kojih je u ovoj svesci 19, upravo

su luksurijozno izvedene, te u svim pojedinostima sjajno uspjele.

J. Brunšmid. Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens (Abhandlungen des archäologisch - epigraphischen Seminars der Universität Wien. Heft XIII.). Mit 7 Licht drucktafeln. Wien 1898. Alfred Hölder. — Pisac najprije govori o grčkim naselbinama u Dalmaciji, ustanovljujući po izvorima doba njihova utemeljenja. Priopćujući i tumačeći grčke napise predrimskog vremena, najopširnije se bavi psefizmom iz Lumbarde na otoku Korčuli, koji govori o utemeljenju grčke naselbine IV. vijeka prije Krista, te sadržaje ustanove o razdiobi zemljišta i popis naseljenika. Od ovoga važnoga spomenika, koji se nalazi u narodnom muzeju u Zagrebu, dodana je u tekstu uspjele slika. Važnost ovoga napisa biti će dosta jasna, ako se ovdje spomene, da je to najstariji pisani spomenik, koji se je dosele u austro-ugarskoj monarkiji našao. Nadalje se priopćuju revidirani i ispravljani, većinom i uz slike u tekstu, svi poznati grčki napisi predrimskog vremena, i to iz hvarškoga Starog grada (stari Pharos) 6 (svi u narodnom muzeju u Zagrebu), iz Visa (stara Issa) 19 (2 u Zagrebu, 6 u Spljetu, 3 u Udinu, 4 u Visu, 4 izgubljena), iz Trogira 1 (u Trogiru), iz Spljeta, te Solina i njegove okolice 5 (2 u Spljetu, 1 u Sućurcu, 2 izgubljena). Manjka samo jedan iz Bihaća, koji je nađen, kada je taj dio radnje već bio štampan, pa ga je pisac objelodanio u dalmatinskom Bulletinu (XX (1897.) str. 187.). Drugi dio, koji govori o grčko-dalmatinskim novcima, iza kratkog uvoda o literaturi, raspravlja općenito o novčarskim i kovničkim prilikama u sjevernom dijelu Illyrije. Na to slijede, popraćeni odgovarajućim uvodima popisi novaca pojedinih gradova i ličnosti, u koliko ih je pisac našao ili po muzejima i zbirkama ili već opisane od drugih pisaca. Kod svakog pojedinog komada dodana je težina, veličina, mjesto, gdje se novac nalazi i eventualna literatura. Piscu su osobito služili za tu partiju bogati muzeji u Zagrebu, Osijeku, Zadru i Spljetu, Beču i Londonu, te privatne zbirke Zanellina u Visu i Machiedova u Hvaru, te je tako mogao broj tipa pojedinih gradova prema svojim pretšasnicima znatno umnožati. Opisani novci spadaju na Pharos 51 vrsta, poblize nepoznati grad Di... 1 vrsta, Herakleiu 6 vrsta, Issu 38 vrsta, Kor-

kyru melainu 1 vrsta, Skodru i kralja Genthija 15 vrsta, Lissos 4 vrste, pleme Daorsa 2 vrste, Rhizon 2 vrste, kralja Ballaja 47 vrsta i Ballajeve nasljednike 5 vrsta. Djelu je dodano 7 tabala u svjetlotisku, na kojima je naslikano 139 novaca, velikom većinom po originalima, koji se nalaze u narodnom muzeju u Zagrebu.

Spomenici prehistorijskoga i ranijega historijskoga vremena iz austro-ugarske monarkije. Po nalogu vis. c. kr. ministarstva za bogoštovlje i nastavu izdala c. kr. centralna komisija za umjetničke i historijske spomenike. Sastavio i protumačio Dr. M. Much. Akvareli od Ljudevita Hansa Fischera. Hrvatsko izdanje priređeno po nalogu vis. kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade u Zagrebu. Naklada Ed. Hölzela u Beču (1898.). — Kr. zemaljska vlada je priređenjem hrvatskoga izdanja ove općenito kao izvrsne priznate table, na kojoj su u vjernim slikama prikazani tipični predmeti, koji su u razno doba kulturnoga razvoja čovječanstva u porabi bili, doskočila davno osjećanoj potrebi. Velika većina škola u Hrvatskoj i Slavoniji dobila je tu kartu na dar, te je vis. vlada time pružila priliku, da se najširi slojevi pučanstva u ovim zemljama upoznadu sa starinama i za stvar zainteresuju. Nadati se je, da će od toga biti veoma mnogo koristi u prvom redu po sačuvanje spomenika, koji su u mnogo slučajeva sa neznanja i nemara propali, te da će oni od sele u što većem broju pritijecati zbirkama arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu, koji će time najlakše moći postići svrhu, označenu u zakonu o uređenju narodnoga muzeja, da naime prikaže što vjerniju sliku starina kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Obije istaknute svrhe, koje su vis. vladu kod priređivanja hrvatskog izdanja Muchove table vodili, postići će se, ako učitelji djeci predoče i protumače na tabli naslikane predmete, što će im uz jasno napisan kratki tumač, koji će ih o stvari posve dobro uputiti, biti veoma lagano. Hrvatski prijevod priredio je urednik ovoga časopisa.

M. Hoernes. Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis um 500 vor Chr. Wien 1898. Veoma važno djelo o zanimivom pitanju glade prvih počela plastičke i slikarske umjetnosti na temelju spomenika, koji su se iz toga prehistorijskoga vremena sačuvali.

INHALT DES „VJESNIK“

der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Agram.

Neue Serie. Band III. 1898.

	Seite
Bojničić v. Knin Dr. Ivan: Das Antependium der Agramer Domkirche	30
Brunšmid Dr. Josip: Archaeologische Notizen aus Dalmatia und Pannonia. II.	150
— — — Eine griechische Grabinschrift aus Kavadarci in Macedonien	206
— — — Griechische Inschriften aus dem Heiligthume der Göttin Ma in Voden (Edessa) in Macedonien	131
— — — Der Urnenfriedhof in Krupače bei Krašić in Kroatien	137
— — — Das römische Militärdiplom aus Krnješevci	144
Bulić Fran: Die Grabinschrift der kroatischen Königin Helena in Salona	19
Hovorka v. Zderas Dr. Oskar: Über die Wichtigkeit und Bedeutung der dalmatinischen Gó- milien (tumuli)	127
Ivančan Ljudevit: Die Ausgrabung im römischen Friedhofe in Stenjevec bei Agram	207
Jelić Dr. Luka: Historisch-topographische Notizen über das Küstengebiet von Biograd (Zara vecchia) in Dalmatien	33
Klaić Vjekoslav: Genealogie der Fürsten Nelipić de genere Svačić	1
Laszowski Emilij: Beitrag zur Genealogie der Herzöge des heil. Sabbas. Die kroatische Linie der Herzöge des heil. Sabbas	25
Tkalčić Ivan: Ein Namensverzeichniss der im Agramer Bisthume um die Mitte des XIV. Jahr- hunderts mit geistlichen Weihen theilten Personen	215

Bericht über die vierte Generalversammlung des „Bihać“, kroatischen Vereins für Erforschung
der Heimatsgeschichte, gehalten in Spalato am 30. December 1897 217

Berichte der Vertrauensmänner und Freunde des Nationalmuseums in Agram: 1. V. Škarpa
in Biograd (Zara vecchia) in Dalmatien. S. 232. — 2. Juraj Božičević aus Šušnjevo selo.
S. 233. — 3—5. Cv. Vurster in Otočac. S. 236. — 6. K. Arsenić in Ilok. S. 238. —
7. Jos. Binički in Nikinci. Sl. 238. — 8. L. Čosić in Bizovac. S. 238. — 9. L. Fichtner
in Valpovo. S. 239. — 10. F. Hefe in Sisak. S. 239. — 11. Jos. Horvat in Vališelo.
S. 239. — 12—15. Ignjat Jung in Mitrovica. S. 239. — 16—19. Milan Turković in Ku-
tjevo. S. 242. — 20. Mato Vohalski in Hrtkovec. S. 243.

Kleinere Mittheilungen: Zwei wichtige Verordnungen der kgl. Landesregierung. S. 243. — Ein
Goldmünzenfund. S. 245. — Ein alter Friedhof am Veliki Vrh bei Jalšavec. S. 246. —
Eine alte Felseninschrift bei Senj. S. 246. — Aus dem archaeologischen Museum. S. 246.
— † Mijo Glavinić. S. 246. — † Franz Fiala. S. 246.

Literarische Erscheinungen: Mittheilungen (Vjestnik) des kgl. kroat. slav. dalm. Landesarchivs.
S. 247. — Die neolithische Station von Butmir. S. 247. — J. Brunšmid. Die Inschriften
und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens. S. 248. — Die kroatische Ausgabe von
Muchs Wandkarte der vorgeschichtlichen und frühgeschichtlichen Denkmäler aus Oesterreich-
Ungarn. S. 248. — Hoernes. Urgeschichte der bildenden Kunst. S. 248.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN.

- Abb. 1. u. 2. Gemauerte Rinne und steinerne Röhre von der römischen Wasserleitung nach Zara.
- „ 3. Skizze der Zaratiner römischen Wasserleitung von der Biba bis Pručani.
- „ 4. Plan von Biograd (Zara vecchia) in Dalmatien.
- „ 5—8. Der südöstliche Thurm von Biograd.
- „ 9. u. 10. Grundriss und Südostecke der villa regalis in Rogovo. Zeit XI. Jahrhundert.
- „ 11. Die S. Michaelskirche (j. S. Rochus) bei Rogovo.
- „ 12—14. Grundriss, Fenster und Thürsturz derselben.
- „ 15. Wappen des Rogover Abtes Petar Aramer.
- „ 16. Grundriss des Klosters der heil. Cosimo und Damiano in Tkon.
- „ 17. u. 18. Ältere architectonische Bruchstücke im Kloster von Tkon.
- „ 19. u. 20. Wappen des Rogover Abtes Fridrich Jurjević und Lillie, beide auf einer Glocke aus Tkon aus dem Jahre 1391.
- „ 21. Wappen des Rogover Abtes Fridrich Jurjević auf einem Stein im Tkouer Kloster.
- „ 22. Ruinen der Kirche der heil. Maria in Zablaće am Vranasee in Dalmatien.
- „ 23. Ruinen der Kapelle in der Nähe der vorigen Kirche.
- „ 24. Thürsturz aus der ehemaligen S. Peterskirche in Petrina in Dalmatien.
- „ 25. Gomila (Tumulus) in der Nähe von Janjina auf Sabioncello in Dalmatien.
- „ 26. u. 27. Idealer horizontaler und vertikaler Durchschnitt durch eine Gomila.
- Taf. I. Gegenstände aus dem Urnenfriedhofe in Krupače bei Krašić in Kroatien.
- Abb. 28. u. 29. Das römische Militärdiplom aus Krnješevci.
- „ 30. Fragmente römischer Marmorfiguren aus Vidovac bei Karlobag (Carlopage).
- „ 31. Marmorhelm von einem Tropaeum aus Karlobag.
- „ 32. Capitäl aus Karlobag.
- „ 33. Fragment einer (verloren gegangenen) Bauinschrift aus Vidovac bei Karlobag.
- „ 34—37. Fragmente von römischen Inschriftsteinen aus Karlobag.
- „ 38. u. 39. Fragmente steinerne Gefässe aus Karlobag.
- „ 40—60. Römische Ziegelfragmente mit Fabriksstempeln aus Vidovac bei Karlobag.
- „ 61. Amphorenstempel von ebendaher.
- „ 62. Amphorendeckel aus Karlobag.
- „ 63—65. Gefässfragmente mit Reliefs aus Karlobag.
- „ 66. u. 67. Lampenreliefe aus Karlobag.
- „ 68. u. 69. Römische Glasgefässe aus Karlobag.
- „ 73. Römische Bronzebübeln aus Karlobag.
- „ 74. Römische Bronze- (und Eisen)gegenstände aus Karlobag.
- „ 75. Römisches Grabdenkmal aus Sv. Juraj bei Senj (Zeng).
- „ 76. Römische Motivinschrift aus Senj.
- „ 77. Griechische Grabinschrift aus der senjer Umgebung.
- „ 78. u. 79. Römische Aschenkisten mit Inschriften in Medak.
- „ 80. Römischer Meilenstein in Medak.
- „ 81. Fragment einer Inschrift in Vrebac.
- „ 82. Inschrift von einer Aschenkiste in Vrebac.
- „ 83. Fragment einer solchen von ebendaher.
- „ 84—86. Inschriften auf Aschenkisten in Komić.
- „ 87. Fragment eines römischen Meilensteines in Kula.
- „ 88. u. 89. Römische Inschriften auf Aschenkisten in Kula.
- „ 90. Sarkophag des Titus Flavius Marcellus in Prozor.

- Abb. 91. Bleiplatte mit griechischer Cursivinschrift aus Sisak (Siscia).
" 92. Silvanusara aus Sisak.
" 93. Römische Ara aus Sisak, dem Mars und der Victoria geweiht.
" 94. Römische Meilensteine aus Baćin bei Dubica.
" 95. Römischer Meilenstein aus Dubica.
" 96. Römischer Grabstein aus Kerestinec.
" 97. Römische Statuette von Kalkstein aus Jablanovec bei Bistra.
" 98. Jupiterara aus Crna voda bei Agram.
" 99. u. 100. Römische Jupiteraren aus Mihaljkov jarek bei Krapina.
" 101. u. 102. Köpfe von einem römischen Sepulcralrelief aus Treštanovci.
" 103. u. 104. Römische Reliefe aus Cage.
" 105. u. 106. Der römische Friedhof und Überreste einer römischen Ansiedlung in Stenjevec bei Agram. Pläne.
" 107. Grundriss des Parterres der villa regalis in Klobučac. Restauration des Architecten Č. Iveković.
" 108. Grundriss des ersten Stockwerkes. Von ebendemselben.
" 109. Die villa regalis Klobučac vom Westen. Restauration des Architecten Č. Iveković.
" 110. Die Fensterchen des Saales I. und die Gebälksöffnungen des ersten Stockwerkes.
" 111. Die steinernen Küchenwaschbecken aus dem Saale III + IV der villa regalis in Klobučac.
" 112. Pilastercapitälfragment vom Haupeingang e des Saales I A.
" 113. Thür, gesehen vom Vorzimmer VIII A. Restauration.
" 114. Mittelalterliche architectonische Bruchstücke aus Biograd (Zara vecchia).

